FR.

HVGONIS MENARDI MONACHI CONGREGATIONIS S. BENEDICTI IN GALLIA ALIAS CLVNIACENSIS, ET SANCTI MAVRI.

NOTÆ ET OBSERVATIONES IN LIBRVM SACRAMENTORVM S. GREGORII MAGNI PAPÆ I.

Nunc demum locupletiorem & correctiorem editum ex MISSALI MS. S. ELIGII BIBLIOTHECÆ CORBEIENSIS.

PARISIIS,
Apud DIONYSIVM MOREAV, viâ Iacobæâ ſub Salmandra.

M. DC. XLI.

Digitized by Google

Digitized by Google

IN LIBRVM SACRAMENTORVM S. GREGORII PAPÆ

NOTÆ ET OBSERVATIONES, *Auctore*

F. HVGONE MENARDO Monacho Benedictino, &c.

PAg. 1. lin. 3 HIC LIBER] in excuſis legitur, *incipit liber.*

L. ead. LIBER SACRAMENTORVM] Ita in codicibus *NS. MSS.* Rodradi, Remenſi & Ratoldi Abbatis. Ita appellatur in Concilio Remenſi apud Burchardum lib. 3. cap. 97. *Expletâ Miſſa calix cum patena, & Sacramentorum liber cum veſtibus Sacerdotalibus in mundo loco ſub ſerâ recondantur.* Idem videre eſt apud eundem Burchardum libro decimo nono, capite octauo. *Nunc ergo, ô Fratres! qui voluerit Sacerdotis nomen habere, inprimis propter Deum cogitet, vt diſcat et quæ neceſſaria ſunt, antequam manus Epiſcopi caput eius tangat, ideſt, Pſalterium, Lectionarium cum Euangeliis, Sacramentorum librum, baptiſterium & computum cum ciclo, &c.* Vbi τὸ baptiſterium eſt conferendi baptiſmi ratio. apud Flodoardum lib. 3. hiſt. Eccl. Rem. cap. 9 *Librum quoque Sacramentorum ſub eburneis tabulis argento præſignitis, ſed lectionarium ad Miſſas Librum pari decore venuſtatum ibidem contulit.* Ita appellat Micrologus cap. 6. de obſeruationibus Eccleſiaſticis. *Fecit autem idem Albinus in Sanctâ Eccleſiâ non contemnendum opus: nam Gregorianas orationes in libris Sacramentorum collegiſſe aſſeritur paucis aliis adiectis, &c.* Berno Abbas Augienſis cap. 1. libri de quibuſdam rebus ad Miſſam ſpectantibus: *Quia ſicut*

Papa Gregorius Librum Sacramentorum diligentiſsimè ad veritatis lineam correxit. Ioannes Diaconus in vitâ S. Gregorij citatâ àb eodem Bernone capite eodem. *Vnde & in vita ipſius legimus: Sed & Gelaſianum codicem de Miſſarum ſolemniis multa ſubtrahens, pauca conuertens, nonnulla ſuperadiiciens in vnius libelli volumine coarctauit, quod volumen librum Sacramentorum prætitulauit.* Ita apud Ioannem Diaconum. Sed vltimum huiuſce loci membrum ex eius textu à neſcio quo auulſum eſt. Vvalfridus libro de rebus Eccleſiaſticis c. 22. *Curauit B. Gregorius rationabilia quæque coadunare, & ſeclusis iis, quæ vel nimia vel inconcinna videbantur, compoſuit librum, qui dicitur Sacramentorum ſicut ex titulo eius manifeſtiſsimè declaratur.* Ita etiam appellat Gennadius, quamuis de alio libro loquatur, lib. de viris illuſtribus, cap. de Voconio Caſtellanenſi Epiſcopo. *Compoſuit etiam Sacramentorum volumen*, & cap. de Muſæo Maſſilienſi Presbytero. *Compoſuit Sacramentorum egregium, & non paruum volumen per membra quidem pro opportunitate officiorum & temporum, pro lectionum textu, Pſalmorumque ſeriis; ſed ſupplicandi Deo, & conteſtandi beneficiorum eius ſoliditate ſui conſentaneum.* Ita etiam Miſſa ab Illyrico edita, *Incipit ordo Sacramentorum.* Quare non aſſentior iis qui ſcribunt titulum huius libri eſſe *τὸ Sacramentarium*, non verò, *Liber Sacramentorum.* Cum etiam contrarium pateat ex hoc Sacramentorum libro, in quo manifeſtè *Sacramentarium* à libro *Sacramentorum* diſtinguitur. Siquidem ibi feriâ 6. Maioris Hebdomadæ citatur Sacramentarium: *Qui dum veniens de ſacrario proceſſit ante altare ad orandum, ordine, quo in Sacramentario continetur. Mox vt ſurrexerit, &c.* Nec obeſt, quòd Albinus, Amalarius, & alij nonnulli hunc librum appellarint Sacramentarium, cum ſatis ex ſupra dictis conſtet *τὸ Liber Sacramentorum* eſſe verum ac germanum huius operis titulum: etſi non diffitear hanc vocem *Sacramentarium*, vel, *Sacramentarius* eſſe antiquam: ſiquidem Gennadius in Paulino ea vſus eſt, *Fecit*, inquit, *& Sacramentarium & Hymnarium.* Aptiſſimè autē hoc opus, liber Sacramentorū dicitur, quia in eo officia Miſſarum liturgica rectè diſpoſita continentur; quæ Sancti Patres olim Sacramenta appellarunt, quemadmodum Optatus Mileuitanus lib 2. contra Parmenianum. *Nam quis dubitet vos illud legitimum in Sacramentorum myſterio præterire non poſſe? offerre vos dicitis pro Eccleſia, quæ vna eſt*, & lib. 6. *inter Sacramenta velamen potuit tangi, non lignum.* i. in Miſſarum celebratione potuit tāgi velamen altaris, non ipſum altare; quod lignū appellatur, quia ligneum erat: qua de re infra dicetur. S. Ambroſius lib. 3. de Virginibus: *An quid eſt indignius, quàm oracula diuina circumſtrepi, ne audiantur, ne credantur, ne reuelentur? circumſonare Sacramenta confuſis vocibus; vt impediatur oratio pro ſalute deprompta omnium.* S. Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum; *vt precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod eſt in Domini menſâ incipiat benedici.* & lib. de dono perſeuerantiæ cap. 13. *Quod ergo in Sacramentis fidelium dicitur, vt ſurſum cor habeamus ad Dominum, munus eſt Domini.*

L. 6. Ex avthentico libro Bibliothecæ cvbicvli Scriptvs.] In aliis codicibus NS. MSS. hæc verba deſiderantur, quæ non parum faciunt ad auctoritatem huius codicis. Habentur in editis excepto hoc vocabulo,

Libro. Cubiculum eſt quoddam ſecretarium, cella, ſeu domus iuxta Eccleſiam S. Petri, in quâ excubabant ij qui ad cuſtodiam corporum SS. Apoſtolorum Cubicularij dicti ſunt: in quâ etiam erat Bibliotheca Sacrorum librorum, eorum præſertim qui ad officium Eccleſiaſticum, & diuina myſteria peragenda ſpectant. Quod videre eſt etiam in Baſilicâ Nolæ à S. Paulino ædificatâ, vbi à parte ſiniſtrâ apſidis fecit Secretarium libris ſacris condendis aptum, quod ipſa inſcriptio ſignificat.

Si quem ſancta tenet meditandi in lege voluntas,
Hic poterit reſidens ſacris intendere libris.

Vt teſtatur idem S. Paulinus epiſt. 12.

L. Missa] antiqui Patres fere vtuntur hoc vocabulo in numero plurali: habetur tamen apud Sanctum Ambroſium ſingulare libro quinto epiſt. 35. ad Marcellinam ſororem: *Sequenti die (erat autem Dominica) poſt lectiones & tractatum dimiſſis catechumenis Symbolum aliquibus competentibus in baptiſteriis tradebam Baſilicæ, illic nunciatum eſt mihi comperto, quòd ad Portianam Baſilicam de palatio Decanos miſiſſent, & vela ſuſpenderent, populi partem eò pergere. Ego tamen manſi in munere, miſſam facere cœpi. Dum offero, raptum cognoui à populo Caſtulum quendam, quem Presbyterum dicerent Ariani. Hunc autem in platea offenderunt tranſeuntes, amariſſimè flere & orare in ipſa oblatione Deum cœpi, vt ſubueniret.* Vbi verbum, Offero, & nomen, oblatio, apertè indicant Miſſam hoc loco eſſe de ſacrificio corporis & ſanguinis Chriſti liturgico intelligendam.

L. 9. Ad introitvm Antiphona, qvalis fverit.] Ita in Antiphonario Gregoriano MS. Bibl. Corbeienſis, atque etiam in editis. Ita loquuntur Vualfridus Strabo de rebus Eccleſ. cap. 22. & Micrologus cap. 1. de obſeruationibus Eccleſiaſticis. *Interim cantatur Antiphona ad Introitum, quæ ab Introitu Sacerdotis ad altare hoc nomen meruit habere.* Vulgò *Introitus* appellatur, & habetur in codicibus MSS. Rodradi Presbyteri, & Ratholdi Abbatis, & in editis: id etiam videre eſt apud Amalarium lib. 3. de officiis cap. 5. *Officium quod vocatur introitus Miſſæ, habet initium à prima Antiphona, quæ dicitur Introitus: & finitur in oratione quæ dicitur à Sacerdote ante lectionem.* Nulla hîc eſt mentio Pſalmi. Sed ſatis intelligitur, cum ſit mentio Antiphonæ, quæ ei præmitti ſolet in Miſſâ. Hic Pſalmus olim canebatur integer. Vnde in Antiphonariis Gregorianis, & in Miſſali Romano poſt Antiphonam ponitur Pſalmi principium. Quod ſi primus Pſalmi verſiculus eſt Antiphona, tum illam ſubſequitur ſecundus Pſalmi verſiculus, etſi quidam recentiores nouarum Miſſarum concinnatores hoc præ ignorantia minus obſeruent. Itaque olim à pſalmodiâ Miſſa ducebat initium, vt modò fit, vt planum eſt ex S. Dionyſio cap. 3. Hierarchiæ Eccleſiaſticæ. Vbi primùm Pontifex ducto ab altari ſuffitionis initio chori ambitum cum ſuffitione perluſtrauit, reuerſus ad altare ἀπάρχεται τῆς ἱερᾶς τῶν ψαλμῶν μελῳδίας, &c. i. Sacram incipit Pſalmorum melodiam, omni ordine Eccleſiaſtico ſacram ipſi pſalmodiam ſuccinente. Cui videtur ſuffragari S. Baſilius lib. de Spiritu

Digitized by Google

Sancto ad Amphilochium cap. 27. cum ait quædam præmitti lectioni Apoſtoli & Euãgelij: οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα ὧν ὁ Ἀπόστολος, ἢ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη· ἀλλὰ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύν. i. non tantũ cõ.enti ſumus his quorũ meminerunt Apoſtolus & Euangeliũ; Sed alia quædã præmittimus & ſubiungimus, tanquã multũ momẽti ad hoc myſteriũ habentia. Alicuinus tamen lib. de offic. diuinis cap. de veſtimentis & Amalarius lib. 3. de Eccl. Officiis cap. 5. ſcribunt hoc inſtitutum manaſſe tantùm à Cœleſtino Papa, qui inſtituit, vt Pſalmi CL. ante ſacrificium canerentur, quod antea non fiebat, cum Miſſa tantùm exordium duceret ab lectione Apoſtoli, & Euangelij. Hæc illi & rectè. Nam tempore S. Iuſtini Martyris, qui diſcipulis Apoſtolorum coæuus fuit, Miſſa incipiebat à lectionibus, vt ipſe teſtatur in apologia ſecunda pro Chriſtianis ſub finem. *Et Solis qui dicitur die, omnium qui vel in oppidis, vel ruri degunt, in eundem locum conuentus fit*, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν Προφητῶν ἀναγινώσκεται μέχρις ἐγχωρεῖ. i. & commentaria Apoſtolorum, aut ſcripta Prophetarum, quantùm hora permittit, leguntur. Deinde lectore quieſcente, &c. Apud S. Cyrillum quidem Catech. 5 Myſtagogicâ, vbi ordo Miſſæ recenſetur, primò fit mentio lotionis manuum, deinde oſculi pacis, quorum rationem myſticam reddit: ſed non puto tunc Miſſam caruiſſe lectione ſacrâ, nam idem Cyrillus Catecheſi 4. hortatur legendum eas ſcripturas duntaxat, quæ in Eccleſia leguntur. Si verò nullam fecit mentionem lectionis Scripturarũ Catech. 5. Myſtag. in promptu cauſa eſt, quia facilis erat ratio, cum Scripturæ legerentur in conuentu; aliorum verò myſteriorum non item, quam enucleatiùs explicat in hac Catecheſi. Idem initium Miſſæ à Scripturis diu perſeuerauit in Eccleſia. Nam vigebat adhuc tempore S. Ambroſij, vt planum eſt ex epiſt. 35. l. 5. *Sequenti die, erat autem Dominica, poſt lectiones atque tractatum dimiſſis Catechumenis Symbolum aliquibus competentibus in baptiſteriis tradebam Baſilicæ, &c.* & Carthagine tempore S. Auguſtini vſus Pſalmorum ante oblationem tantùm receptus eſt, vt patet ex lib. 2. Retractationum cap. 11. *Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius & Catholicus, neſcio vnde aduerſus Dei miniſtros, vt fieri aſſolet, irritatus, morem, qui tunc eſſe apud Carthaginem cœperat, vt Hymni ad altare dicerentur de Pſalmorum libro ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum, maledicâ reprehenſione lacerabat, aſſerens fieri non oportere.* Vnde poſtea videmus Pſalmorum mentionem fieri in ipſis liturgiis, vt clarum eſt ex Gennadio in Muſæo Maſſilienſi qui librum Sacramentorum compoſuit Pſalmorum ſerie, & decantatione diſcretum. Sed hic Pſalmorum vſus tempore Muſæi Maſſilienſis, & poſtea vbiq; in Gallia minime receptus erat. Nam tempore Theodeberti regis Treuiris Miſſæ exordium adhuc à lectionibus ducebatur, vt patet ex S. Gregorio Turonenſi in vitis Patrum, in S. Nicetio Treuirorum Pontifice. *Aduenit dies Dominicus: & ecce Rex cum his, qui ab hoc Sacerdote communione abeſſe iuſſi fuerant, Eccleſiam eſt ingreſſus: lectis igitur lectionibus, quas Canon ſanxit antiquus, oblatis muneribus ſuper altare Dei ait Sacerdos: non hîc hodie Miſſarum ſolemnia conſummabuntur; niſi communione priuati prius abſcedant.* Quæ cùm ita ſint, dicendum eſt priſcis illis temporibus non fuiſſe vnum eundemque vſum; Sed

Digitized by Google

alios Miſſæ exordium duxiſſe à Pſalmodia, alios verò à lectionibus.

L. 11. DEINDE KYRIE ELEISON], antiqua fuit planè conſuetudo Eccleſiæ Romanæ canere Kyrie eleiſon tam in Miſſis, quã in cæteris diuinis officiis, vt planum eſt ex Concilio Vaſenſi quod celebratum fuit Decio iuniore V.C. Conſule anno Chriſti DXXIX. Can. 3. *Et quia tam in ſede Apoſtolicâ, quàm etiam per totas Orientales atque Italiæ Prouincias dulcis & nimium ſalutaris conſuetudo eſt intromiſſa, vt Kyrie eleiſon cum grandi affectu & compũctione dicatur, placuit etiam nobis, vt in omnibus Eccleſiis noſtris iſta tam ſancta conſuetudo & ad Matutinos & ad Miſſas, & ad Veſperam Deo propitio intromittatur.* Ex quo patet immeritò à quibuſdam Græcis notatum fuiſſe, S. Gregorium Papam, quaſi vt Eccleſiam Conſtantinopolitanam opprimeret, tum primùm inſtituerit, vt in Miſsâ Romana Kyrie eleiſon caneretur: vt ipſe teſtatur lib. 7. Regeſti, epiſt. 67. vbi affirmat ſe nunquã id ab Eccleſia Cõſtantinopolitanâ emendicaſſe, alioque ritu hanc ſupplicationẽ à Romanâ Eccleſiâ cantari. *Kyrie eleiſon autem* (inquit) *nos neq; diximus, neq; dicimus, ſicut à Græcis dicitur: quia in Græcis ſimul omnes dicunt, apud nos autem à Clericis dicitur, à populo reſpondetur: & totidem vicibus etiam Chriſte eleiſon dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur.* Hæc ille. Quod ſpectat ad illa verba, *quia in Græcis ſimul omnes dicunt.* Ritus notus eſt ex Liturgiis S. Marci, Iacobi & ſimilibus, in quibus populus dicit Kyrie eleiſon; in Liturgia verò S. Ioan. Chryſoſtomi Chorus, quæ vox hoc loco ſumitur pro vniuerſo cœtu ſeu Eccleſiaſtico, ſeu Laïco, quemadmodum & vox populus ſumi debet in citatis Liturgiis. Quod attinet ad illa verba, *& totidem vicibus etiam Chriſte eleiſon dicitur,* ritus notandus eſt, quo olim toties dicebatur Chriſte eleiſon, quoties Kyrie eleiſon, qui non eſt amplius in vſu, quia modò in Miſſa Chriſte eleiſon ter duntaxat, & Kyrie eleiſon ſexies repetitur. Itaque cum in tranſlatione Græca Miſſæ Gregorianæ circa hanc precationem auctore Georgio Codino ſeruetur modernus vſus, ſignum eſt ei ad ſuam verſionem antiqua & pura exemplaria defuiſſe; in tribus verò codicibus NS. MSS. nihil eſt quod huic loco S Gregorij aduerſetur, cum ſemel in eis tantùm Kyrie eleiſon breuitatis, vt arbitror, causâ ſcriptum ſit. Cum autem S Gregorius ſcribit Chriſte eleiſon à Græcis non cantari, veritas huius ſententiæ patet ex antiquis Græcorum Liturgiis, in quibus τὸ Chriſte eleiſon non reperitur.

L. 12. ITEM GLORIA IN EXCELSIS, vulgo fertur inſtitutum eſſe à Teleſphoro Papa, vt hic Hymnus Angelicus in Miſſa caneretur. Hanc illi inſtitutionem attribuunt, Anaſtaſius Bibliothecarius in eius vita, Vvalfridus Strabo de rebus Eccleſiaſticis cap. 22. Amalarius Fortunatus lib. 3. de off. Eccleſ. cap. 8 & Alcuinus de diuin. off. cap. quid ſignificent veſtimenta: qui tamen eodem libro cap. ſequ. ait hunc Hymnum poſtea auctum fuiſſe & conſummatum à S. Hilario Pictauienſi. Quod ſi ita eſt, videtur Alcuinus non ſibi conſtare. Sed puto in priori loco locutum eſſe tantum Alcuinum de verbis huius Hymni, quæ extant in Euangelio. Concilium Toletanum 4. can. 12. RELIQVA QVÆ IBI SEQVVNTVR ECCLESIASTICOS DOCTORES COMPOSVISSE ſcribit. In Liturgia S. Iacobi Angelica ſeu Euangelica verba ter dicuntur, quod præbuit anſam quibuſdam ſcribendi hunc Hymnum in Miſſa

Digitized by Google

dici conſueuiſſe ex traditione Apoſtolica, quod tamen non poteſt euidenter colligi ex eâdem Liturgiâ, quia aliud eſt loqui de ipſis verbis Angelicis ſeu Euangelicis præcisè, aliud de toto Hymno; etſi integer extet in conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 7. cap. 47. nam in eiuſmodi conſtitutionibus multa poſtea addita fuiſſe omnes docti norunt, olim hic Hymnus Angelicus in Laudibus Matutinis canebatur, vt notauimus ad Concordiam Regularum S. Benedicti Abbatis Anianenſis.

L. ead. SI EPISCOPVS FVERIT] ita in editis, & in codicibus Rodradi & Ratoldi: in quibuſdam malè legitur, *affuerit*, vt ex ſequentibus conſtat.

Lin. 13. A PRESBYTERIS AVTEM MINIME DICITVR NISI IN SOLO PASCHA] Idem inſtitutum videre eſt apud Bernonem Augienſem cap. 2. de quibuſdam rebus ad Miſſam ſpectantibus, etſi aduerſari videatur. *Cur non liceat omni die Dominico, vel natalitiis Sanctorum Presbyteris illum Hymnum canere, quem nato in carne Domino Angeli cecinere dicentes: Gloria in excelſis Deo. Quod ſi conceſſum eſt illum canere in Paſcha ſecundum præſtitulationem Miſſalis, non multò minus licitum puto in Natiuitate Domini, quando primùm cœpit audiri ab hominibus in terris, qualiter ab Angelis canebatur in cœlis. Proferant contradictores in medium, vbinam ſit à Sanctis Patribus, vel ab ipſo Sanctiſſimo Papa Gregorio interdictum.* Sed ei ſufficere debebat ſui Miſſalis auctoritas inſtituti olim à Sanctis Patribus, & ab ipſo Sanctiſſimo Gregorio recogniti, quod etiam videre eſt in cod. MSS. Rodradi, & Ratoldi. Sed tandem inſtitutio mutata.

L. 17. POSTMODVM DICATVR ORATIO] In hoc S. Eligij codice, vt in codicibus Rodradi & Ratoldi, atque in editis, & in ordine Romano, vnica habetur oratio, ſeu collecta in prima parte Miſſæ ante Euangelium, rarò duæ: in codice Remẽſi duas reperire eſt, rarò vnicã. Itaq; nõ aſſentior iis, qui aſſerunt in Eccleſia Romana à temporibus Apoſtolicis vſitatam fuiſſe trium orationum in hac prima Miſſæ parte recitationem exceptis feſtis duplicibus, totidemque ſuper oblata, & poſt communionem. Olim apud Græcos quinque orationes peragebantur ante pacem datam, quam ſequebatur oblatio myſteriorum, id videre eſt in Concilio Laodiceno can. 19. Quem quia mutilè admodum à quodam viro docto citatus eſt, integrum fere producam, vt palam ſit omnis illius doctrina: περὶ τοῦ δεῖν ἰδίᾳ μετὰ τὰς ὁμιλίας τῶν Ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς κατηχουμένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τὴν εὐχὴν γίνεσθαι, καὶ τούτων προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα, καὶ ὑποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς, μίαν μὲν τὴν πρώτην διὰ σιωπῆς, τὴν δὲ δευτέραν, καὶ τρίτην διὰ προσφωνήσεως πληρῶσθαι, εἶθ᾽ οὕτως τὴν εἰρήνην δίδοσθαι. 1. Quod oporteat ſeorſum primùm, poſt Epiſcoporum ſermones catechumenorum orationem peragi, & poſt catechumenorum exceſſum pœnitentium fieri orationẽ; & cum hi ſub manum acceſſerint, & exceſſerint tres fidelium preces fieri, vnam quidem ſcilicet primùm ſilentio, ſecundam autem & tertiam clara voce impleri, deinde ſic pacem dari. Quæ ſanè tres orationes dabantur poſt Euangelium, nam catechumeni & pœnitentes non dimittebantur niſi illo cantato. Sanctus Ioannes Chryſoſtomus homilia ſeptuageſima ſecunda in Matthæum trium orationum duntaxat mentionem facit, quæ ante pacem

Digitized by Google

videlicet dicebantur, καὶ πρώτη ἡ δὲ λιτὴ ἐλέους γέμει, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων παρακαλῶμεν, καὶ ἡ δευτέρα πάλιν ὑπὲρ ἑτέρων τῶν ἐν μετανοίᾳ πολὺ τὸ ἔλεος ἐπιζητοῦσαν, καὶ ἡ τρίτη δὲ πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν. i. & prima (Miſſæ) oratio plena eſt miſericordiæ quâ pro arreptitiis precamur; ſecunda, quâ pro pœnitentibus oratur multam quærit miſericordiam, tertia rurſus pro nobis ipſis recitatur, hoc eſt, fidelibus, idem homil. 18. in 2. epiſt. ad Corinthios mentionem facit orationum, quæ in Sacro-ſancto opere Liturgico pro energumenis & pœnitentibus effunduntur. Ex quibus locis ſatis colligitur Græcos in eiuſmodi ritu quodammodo à ſe inuicem diſcrepaſſe, & multò magis à Latinis, nec mihi probatur illa explicatio, quâ dicitur præfatis S. Ioannis Chryſoſtomi locis Emergumenos ſumi pro catechumenis cætera quæ ad rationem collectarum ſpectant, require in obſeruationibus noſtris ad concordiam regularum cap. 15. §. 8.

L. ead. DEINDE SEQVITVR APOSTOLVS] id eſt lectio ex Apoſtolo, vulgò epiſtola. Optima lectio, quæ etiam habetur in codicibus editis, & in MSS. Rodradi, & Ratoldi. Ita loquitur Concilium Toletanum primum: can. 2. *Itaut Euangelia aut Apoſtolum non legant*, & can. 4. *Itaut Euangelium & Apoſtolum non legat.* Ita etiam Codinus de officiis Palatij Conſtantinopolitani, καὶ μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος. i. & poſt triſagium Hymnum legitur Apoſtolus. Et paulo ante: καὶ ἡ μὲν λειτουργία ψάλλεται ἡσυχῶς μέχρι καὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστόλου. Id eſt, Liturgia Pſallitur ſubmiſsè, vſque ad lectionem Apoſtoli: ita paſſim in Enchologio Græcorum, quare non opus eſt, vt codices noſtri puriores emendentur à quibuſdam codicibus MSS. in quibus habetur τὸ *epiſtola*. Antiqua autem conſuetudo eſt legendi epiſtolas Apoſtolorum. Sed maxime S. Pauli in Miſſarum celebritate, & conſtat ex S. Baſilio cap. 27. libri de Spiritu Sancto ad Amphilochium: οὐ γὰρ τούτοις ἀρκούμεθα ὧν Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη. .i non ſumus contenti his quæ Apoſtolus aut Euangelium commemorant, & ex S. Iuſtino Martyre cum agit de Sacra Liturgiâ, apologiâ 2. pro Chriſtianis, καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν Προφητῶν ἀναγινώσκεται, μέχρις ἐγχωρεῖ. i. & commentaria Apoſtolorum vel ſcripta Prophetarum leguntur quoad tempus fert. Qui tamen locus poteſt etiam de Euangelio intelligi.

L. 18. GRADVALE] ita in cod. Rodradi, & Ratoldi. In editis, & in vulgatis Miſſalibus, *Graduale*.

L. 19. LEGITVR EVANGELIVM] ex antiquo ritu Eccleſiæ, vt manifeſtum eſt ex S. Baſilij loco paulo ante citato, quò etiam referri poteſt locus S. Iuſtini paulo antè productus. Id etiam ſuadetur ex epiſtola S. Cypriani 24. *& plebi vniuerſæ pro honoris ſui claritate conſpicuus legat præcepta & Euangelium Domini*, & paulo poſt, *nihil eſt in quo magis Confeſſor Fratribus proſit, quàm dum Euangelica lectio de ore eius auditur.* Porro nulla hîc Symboli poſt Euangelium mentio; de quo tamen commodius infra ad Miſſam Paſchalem dicetur.

L. ead. DEINDE OFFERTORIVM, ita in cod. NS. MSS. Rodradi & Ratoldi, quæ tamen deſiderantur in editis. Offertorium Antiphona eſt, quæ dum caneretur, populus ſua dona in altari offerebat iuxta antiquum

Digitized by Google

morem, de quo infra ad Miſſam Paſchalem dicetur.

L. 24. SVRSVM CORDA, hîc incipit præfatio, de quo vocabulo infra. Hæc autem verba non ſunt nouellæ inſtitutionis, ſiquidem habentur in Liturgiis SS. Iacobi, Baſilii, & Chryſoſtomi, quorum & mentionem facit S. Cæſarius Arelatenſis homil. 12. *Pene omnes recitatis lectionibus exeunt de Eccleſiâ: cui dicturus eſt Sacerdos, ſurſum corda.* D. Auguſtinus lib. de dono perſeuerantiæ cap. 13 *Quod ergo in Sacramentis fidelium dicitur, vt ſurſum cor habeamus ad Dominum munus eſt Domini*, & de bono viduitatis c. 16. *Quia & illud quod inter Sacra myſteria cor habere ſurſum iubemur, ipſo adiuuante id valebis*, & multis aliis locis. S. Anaſtaſius Sinaïta in Sermone de Synaxi: *ταῦτα διαμαρτύρεται ὁ ἱερεὺς λέγων ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας*. i. hæc teſtatur Sacerdos dicens ſurſum habeamus corda. S. Cyrillus Alexandrinus Catecheſi 5. Myſtagogica: *μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεὺς ἄνω τὰς καρδίας*. i. poſtea Sacerdos clamat, ſurſum corda. & S. Cyprianus lib. de oratione Dominicâ, *& ideo Sacerdos ante orationem parat fratrum mentes dicendo, ſurſum corda.*

L. ead. HABEMVS AD DOMINVM, præter antiquas Liturgias etiam præfati Patres horum verborum meminerunt. S. Cæſarius homil. 16. *& Sacerdote dicente ſurſum corda cum ſecura conſcientia reſpondeamus nos habere ad Dominum.* S Cyrillus eâdem Catecheſi. *καὶ ἀποκρίνεσθε ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον*. i. deinde reſpondetis, habemus ad Dominum. S. Cyprianus libro citato, *vt dum reſpondet plebs, habemus ad Dominum*, & S. Anaſtaſius Sinaïta Serm. citato: *εἶτα τί πρὸς ταῦτα ἡμεῖς ἀποκρινόμεθα, ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον*. i. deinde quid ad hæc nos reſpondemus, habemus ad Dominum. Et infra *ἰδοὺ πρὸ βραχέως συνέθεσθε, ἔχομεν πρὸς Κύριον τὰς καρδίας*. i. Ecce & paulo ante conſenſiſtis, habemus ad Dominum corda.

L. 25. GRATIAS AGAMVS DOMINO DEO NOSTRO. Huc ſpectant illa S. Auguſtini lib. de dono perſeuerantiæ cap. 13. *de quo munere ipſi Domino Deo noſtro gratias agere à Sacerdote poſt hanc vocem, quibus dicitur, admonemur*, & lib. de bono viduitatis cap. 16. *& ideo ſequitur, vt de tanto bono ſurſum leuati cordis non nobis gloriam, quaſi noſtrarum virium, tribuamus; Sed Domino Deo noſtro gratias agamus.* Et Serm. 21 de diuerſis. *Norunt fideles, vbi & quando dicatur; gratias agamus Domino Deo noſtro. Quis autem gratias agit Deo, niſi qui ſurſum cor habet ad Dominum.* Et epiſt. ad Honoratum mox citanda. Et illa S. Cyrilli Catecheſi citatâ: *εἶτα ἱερεὺς λέγει εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ*. i. deinde Sacerdos dicit, gratias agamus Domino. Quapropter S. Ioan. Chryſoſtomus infra mox citandus hanc orationem *εὐχαριστίαν*. i. gratiarum actionem appellat.

L. ead. DIGNVM ET IVSTVM EST, hæc verba tangunt S. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 5. Myſtagogica. *εἶτα λέγετε, ἄξιον καὶ δίκαιον*. i. deinde dicitis, dignum & iuſtum eſt. S. Ioan. Chryſoſt. Serm. 18. in 2. epiſt. ad Cor. *τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος (ἱερεὺς) εὐχαριστεῖ μόνος· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας προλαβὼν γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνὴν, εἶτα συντιθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας*. i. rurſus quæ ad gratiarum actionem ſpectant, communia ſunt, non enim ille (*Sacerdos*) ſolus gratias agit, ſed etiam omnis populus anticipata eorum voce, deinde illis conſentientibus,

bus quia hoc dignè & iuſtè fit, tunc incipit gratiarum actionem. & S. Auguſtinus libro de dono perſeuerantiæ cap.13. *& dignum & iuſtum eſſe reſpondent*, & libro de bono viduitatis cap. 16. *Hoc enim continuò commonemur, quia hoc dignum eſt, hoc iuſtum eſt recordari.* His autem probat S. Auguſtinus aduerſus Pelagianos, quòd omnia Deo referre debeamus accepta. Nam cum plebs reſpondit habere ſe cor ſurſum ad Dominum, tum monita à *S*acerdote, vt de tanto munere ac beneficio ſurſum leuati cordis Deo gratias agat, ſtatim in gratiam tanti beneficii reſpondet, dignum & iuſtum eſt.

L. 27. NOS TIBI SEMPER ET VBIQVE GRATIAS AGERE.] Huius gratiarum actionis meminit S. Iræneus lib. 4. cap. 34. *Et hanc oblationem Eccleſia ſola puram offert fabricatori offerens ei cum gratiarum actione ex creatura eius*, & S. Ioan. Chryſoſt. paulo ante citatus, *τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας.* i. tunc incipit gratiarum actionem. Hæc autem gratiarum actio non tantùm fiebat, quòd ſurſum haberemus corda, ſed & pro beneficiis omnibus à Deo receptis, vt docet S. Auguſtinus epiſt. 120. ad Honoratum. *Omnia largitur & praſcit, ſed peccata prædicit: ſupplicia minatur, beneficia pollicetur. Filij ergo promiſſionis, filij beneficij. Hæc eſt gratia, quæ gratis datur, non meritis operantis, ſed miſeratione donantis. Hinc gratias agimus Domino Deo noſtro: quod eſt magnum Sacramentum in ſacrificio noui teſtamenti, quod vbi, & quando, & quomodo offeratur, cum fueris baptizatus, inuenies.* Celebratur etiam hæc gratiarum actio ratione tanti myſterii ac beneficii, vt patet ex S. Iuſtino Martyre Apol. 2. pro Chriſtianis, *Deinde ei qui fratribus præeſt, offertur panis & poculum aquæ & vini: quibus ille acceptis* αἶνον καὶ δόξαν τῷ Πατρὶ τῶν ὅλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει, καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται. i. *Laudem & gloriam rerum vniuerſarum Patri per nomen filij & Spiritus ſancti offert, & gratiarum actionem pro eo quòd nos hiſce donis ſuis dignatus ſit prolixè exequitur.* Eadem repetit infra: & expreſsè habetur in Liturgiâ S. Ioan. Chryſoſtomi: εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς λειτουργίας ταύτης ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δέξασθαι κατηξίωσας. i. gratias agimus tibi pro hac Liturgiâ, quam de manibus noſtris ſuſcipere dignatus es.

L. 29. LAVDANT ANGELI, &c.] mos eſt antiquus Eccleſiæ in Miſſæ præfatione mentionem facere cœleſtium illorum Spirituum, qui Deum ſine intermiſſione laudant in cœlis, vt clarum ex Liturgiis SS. Iacobi & Chryſoſtomi, ex S. Cæſario qu. 44. Dialogi primi ὃν ἑπόμενοι δὲ τῆς θείας τελετῆς ἱερεῖς ἀναφωνοῦσι θεῷ· σὲ ὑμνοῦσιν ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ, ἐξουσίαι, δυνάμεις. i. quem diuini ſacrificii ſequentes Sacerdotes Deo clamant, te laudant Angeli, Archangeli, throni, dominationes, principatus, poteſtates, virtutes, & S. Cyrillo, Catecheſi ſæpius citatâ, καὶ μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν, &c. ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, θρόνων, τῶν χερουβὶμ, &c. i. facimus deinde mentionem, &c. Angelorum, Archangelorum, virtutum, dominationum, principatuum, poteſtatum,

Digitized by Google

thronorum, Cherubim, &c. Idem apparet ex S. Iſidoro mox citando. Sed præfatio videtur contracta. Nam in Liturgiâ ſancti Iacobi fit mentio Solis & Lunæ, ſiderum & vniuerſæ creaturæ, quod etiam videre eſt Catech. citatâ S. Cyrilli, & teſtatur S. Iſidorus lib. 1. de off Eccleſ. cap. 15. *In qua etiam ad Dei laudem terreſtrium creatura, virtutumque cœleſtium vniuerſitas prouocatur.*

L. 30. Sanctus, Sanctus, Sanctus.] Antiquus eſt huius Hymni vſus in Sacro-Sanctis myſteriis, vt videre eſt Can. 3. Concilij 2. Vaſenſis prouinciæ Viennenſis celebrati Anno Domini 529. homil. 12. S. Cæſarij Arelatenſis: *Cum enim maxima pars populi, imò quod peius eſt, pene omnes recitatis Lectionibus exeunt de Eccleſia cui dicturus eſt Sacerdos ſurſum corda; nunquid reſpondere poſſunt, quando deorſum in plateis & corpore ſimul & corde diſcedunt? & qualiter cum timore ſimul & gaudio clamabunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus?* Oratione S. Gregorij Nyſſeni de non differendo baptiſmo: *Me tui pudet, quod cum ſenueris adhuc eiiciaris cum catechumenis, &c. Vnire populo myſtice, & arcanos diſce ſermones.* ἐπίγξαι μεθ' ἡμῶν ἐκεῖνα ἃ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ μετὰ τῶν χριστιανῶν ὑμνοῦντα λέγει. i. *Dic nobiſcum ea quæ ſex alas habentia Seraphim cum Chriſtianis dicunt* Catecheſi quinta Myſtagogicâ S. Cyrilli Hieroſolymitani, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, Κύριος σαβαὼθ· διὰ τοῦτο γὰρ τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφὶμ θεολογίαν ταύτην λέγομεν· ὅπως κοινωνοὶ τῆς ὑμνοδίας ταῖς ὑπερκοσμίοις γενώμεθα στρατιαῖς. i. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum. Propterea enim traditam nobis hanc Seraphicam Theologiam dicimus, vt cum cœleſti militia in Hymnodiâ communicemus. Hic Hymnus in Liturgiis appellatur ἐπινίκιος. i. victorialis. Quapropter hunc Hymnum quidam malè confundunt cum Triſagio quod eſt huiuſmodi ἅγιος ὁ θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος. i. Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis. Siquidem in Liturgiis diſtinguuntur: caniturque Triſagium vt primum accedit Sacerdos ad altare, vt teſtatur Iobius lib. 15. cap. 6. apud Photium nu. 222. διάτοι τοῦτο καὶ ἅμα τὸ πρὸς τὸ θυσιαστήριον εἰσιέναι τοὺς ἱερεῖς, ὁ ἱεροψάλτης ἄνωθεν ἀναβοᾷ ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος. i. quapropter ſimulatque Sacerdotes ingrediuntur ad altare, Sacer cantor de ſuperiore loco clamat, Sāctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis: hoc eſt enim Triſagium. *In Bibliotheca.* Id etiam videre eſt apud Codinum de officiis palatii Conſtantinop. καὶ εὐθὺς ἀνοίγουσι τὰς τῆς Ἐκκλησίας θύρας, καὶ μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναγινώσκεται ὁ Ἀπόστολος, καὶ καθεξῆς ἐκτελεῖται ἡ θεία λειτουργία. i. ſtatim aperiunt portas Eccleſiæ, & poſt cantatum triſagium Hymnum legitur Apoſtolus, perficiturque ordine Liturgia. At Hymnus Victorialis canitur poſt præfationem, quæ omnia videre eſt in Liturgiis. Horum Hymnorum differentia internoſcitur ex S. Cæſario Fratre S. Gregorii Nazianzeni, interrog. 29. *Dial. 1.* οὔτε τὰ ἅγια χερουβὶμ ἁγιασμὸν προσάδοντα ἐν οὐρανῷ τῇ θείᾳ Τριάδι τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος ὅταν ἀναφωνῶσι, οὐδὲ πάλιν ἡμῶν ἐν τρισαγίῳ ἅγιος ὁ θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος ἐκβοώντων ἁγιασμὸν ἢ ἰσχὺν, ἢ ἀθανασίαν ὁ θεὸς αἰτεῖται. i. neque

Sancta Cherubim aliquid ſanctitatis addunt ſanctæ Trinitati, cum in cœlo ſine intermiſſione clamant, Sanctus, Sanctus, Sanctus, ſic rurſus nobis clamantibus in Triſagio, Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, nihil ſanctitatis, fortitudinis, & immortalitatis Deo adiicitur. Nec obeſt; quòd à S. Ioan. Damaſceno; & aliis quibuſdam Hymnus Victorialis appelletur Triſagios, quia loquuntur de ipſo extra ſacrificium Miſſæ, qui etſi poſſit dici triſagios, vulgò tamen in ſacris hanc denominationem non ſortitur. Nec refert quòd in Liturgia Ambroſianâ dicatur *Triſagium*, qùia cum hæc Liturgia non ſit pura, Ambroſiana, propter nonnulla detracta atque addita, non conſtat, an hæc appellatio à S. Ambroſio manauerit. Sed, vt aliquid amplius de Triſagio dicamus, non mihi arridet eorum opinio qui ſcribunt, tum primùm inſtitutum à Proclo Patriarcha Conſtanſtinopolitano, vt hic Hymnus in Sacrâ Liturgiâ caneretur, cum regnante Theodoſio iuniore, multis à Deo plagis caſtigata Conſtantinopoli, atque inſuper graui terræ motu conquaſſatâ, ac propterea populo vrbe ſecedere coacto, atque in campum recepto, exoranteque diuinam clementiam, vt tantis malis eriperetur, puer quidam ſub omnium conſpectu in cœlum raptus eſt, & Angelico miniſterio hunc Hymnum edoctus in terras demiſſus eſt: ac omni multitudine hũc Hymnum concinente Deus placatus eſt: quemadmodum refertur à S. Ioan. Damaſceno lib. 3. de fide orthodoxa cap. 10. Georgio Cedreno in compendio Hiſtoriarum anno 30. Theodoſii iunioris Theodoro Balſamone in can. 81. Conc. Trullenſis, & Iobio, qui refert hunc Hymnum tum ab Angelis cantatum fuiſſe. Sed inſtitutio eſt antiquior, nam illius mentionem facit S. Cæſarius ſupra citatus, & Concilia Nicænum. i. & Conſtantinopolitanum. i. vt ſcribit Aſclepiades Trallium Epiſcopus in epiſt. ad Petrum Gnapheum. Neque in eâ vquam fuit opinione S. Ioan. Damaſcenus, vt quidam obiiciunt, non enim ſcribit inſtitutum fuiſſe à Proclo, vt Triſagium in Liturgia caneretur; ſed tantùm probat auctoritate huius hiſtoriæ, & Concilii Chalcedonenſis non debuiſſe Petrum Knapheum huic Hymno hæc verba addere, *qui crucifixus es pro nobis.* Hic enim Petrus Knapheus, id eſt, fullo Pontifex Antiochenus adiecit huic Hymno, *ὁ σταυρωθεὶς διὰ ἡμᾶς.* i. qui crucifixus es pro nobis, vt referunt Theodorus Lector lib. 1. Collectaneorum, S. Ioan. Damaſc. cap. citato Aſclepiades Trallium Epiſcopus epiſt. citata, Felix Papa epiſt. ad eundem Petrum, & Theodorus Balſamõ in canonem citatum, atque hoc additamento Trinitatem pro nobis crucifixam eſſe volebat, vt ſatis clarum eſt ex Ephræmio Theopolitano antiſtite in epiſt. ad Zenobiũ Scholaſticum Emiſſenum, in Bibliotheca Photii nu. 228. in Sacro Triadis myſterio inducebat quartam perſonam, vt vult S. Ioan. Damaſc. cap. citato. At Acacius Epiſcopus Conſtantinopolitanus in epiſt. ad eandem Petrũ dicebat eum inducere duos filios; cum poſt *τὸ ἰσχυρὸς*, adderet *σταυρωθεὶς διὰ ἡμᾶς*, cumque aſſerere Spiritum ſanctum fuiſſe crucifixum iuxta hæreſim

Manichæorum, cùm ad τὸ ἀσταίατης adiiceret eadem verba. Porro Ephræmius ſupra laudatus ait hunc Hymnum Chriſto ab Orientalibus attribui; ac proinde nihil eos peccare, ſi addant, *qui crucifixus es*: at Cõſtatinopolitanos & Occidentales hunc Hymnum ſanctæ Trinitati accommodantes hæc verba omnino repudiare: & in multis Europæ prouinciis hæc quidem verba reſpui, ſed adiici ἁγία Τριὰς ἐλέησον ἡμᾶς. i. Sancta Trinitas miſerere nobis. Sed Calãdio Epiſcopus Antiochenus, addidit Triſagio, χριστὲ βασιλεῦ, propter eos qui addiderant, *qui crucifixus es pro nobis*, vt refert Theodorus Lector Collectaneorum lib. 2.

L. 31. OSANNA IN EXCELSIS.] Meminit S. Iſidorus lib. 1. de off. Eccleſ. cap. 15. *& oſanna in excelſis canitur, quòd Saluatore de genere Dauid naſcente ſalus mundo vſque ad excelſa peruenerit.*

L. 32. BENEDICTVS, &c.] non habetur in editis, reperitur tamen in Liturgiis Græcis, & mentio fit à S. Cæſario Arelatenſi homil. citata: *& quali cum tremore ſimul & gaudio clamabunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus, Benedictus qui venit in nomine Domini.* In editis ſequitur hæc oratio: *Facturus memoriam ſalutaris hoſtiæ totius mundi, &c.* quæ non extat in NS. cod. MSS.

L. 34. TE IGITVR CLEMENTISSIME PATER, &c.] Huius orationis meminit Haymo in 1. ad Timot. cap. 2. Hæc oratio vulgo appellatur *Canon*, quæ denominatio habetur apud S. Gregorium lib. 7. Regeſti, epiſt. 63. *Quia orationem Dominicam poſt canonem dici ſtatuiſtis*, qui & ibidem appellat precem, aitque compoſitam eſſe à quodam Scholaſtico. Quiſnam autem fuerit ille ſcholaſticus, incertum eſt. Quidam attribuunt Voconio Caſtellani Mauritaniæ oppidi Epiſcopo, nonnulli Muſæo Maſſilienſi preſbytero, qui libros Sacramentorum compoſuerunt, de quibus Gennadius in Catalogo de viris illuſtribus; ſed neutri aſſcribenda, quia illis antiquior eſt: ſiquidem ex illâ multa refert S. Ambroſius, & nonnulla Optatus Mileuitanus, vt infra videbitur: qui ante præfatos auctores vixerunt. Appellatur hæc oratio, vt diximus, Canon, atque etiam actio. Vtriuſque nominis rationem profert Vvalfridus Strabo cap. 22. de rebus Eccleſiaſticis: *Actio dicitur ipſe canon quia in eo Sacramenta Dominica conficiuntur: canon verò eadem actio nominatur, quia in eâ eſt legitima & regularis Sacramentorum confectio.*

L. 33. SVPPLICES ROGAMVS, &c.] Hæc vocabula deſunt apud Haymonem in 1. ad Timoth. c. 2. *Vbi incipit Sacerdos conſecrare myſteria corporis & ſanguinis Domini inquiens: te igitur, Clementiſſime pater, petimus.*

Pag. 2. c. 1. lin. 1. HÆC DONA, HÆC MVNERA, HÆC SANCTA SACRIFICIA.] Poteſt eſſe hîc Synonymia. Vetus expoſitio Canonis Miſſæ MS. Bibl. Corb. ita hæc nomina diſtinguit. *Dona ſunt, quæ voluntariè donantur: munera ſunt, quæ pro aliquo munere vel mercede offeruntur, ſicut nos offerimus Deo, vt peccata noſtra dimittantur: Sacrificia ſunt, quæ cum orationi-*

Digitized by Google

bus conſecrantur. Vetus tractatus ſuper Miſſam MS. eiuſdem Bibliothecæ ita diſtinguit. *Donum dantis eſt, munus accipientis: quia illud à dando, hoc à muniendo dicitur, tamen propriè dona dicuntur, quæ Deo dantur, munera verò omnium ſunt, quia manibus dantur vel accipiuntur: in hoc tamen loco & dona & munera Deo offeruntur. Sacrificia, id eſt, ſacra facta; quia prece myſticâ conſecrantur.* Quæ ferè ſumpta ſunt ex S. Iſidoro lib. 6. Orig. cap. 19. Vbi addit munera dici obſequia, quæ pauperes diuitibus loco munerum offerunt, ad hæc alludere videtur. Fortunatus lib. 4. de vita S. Martini.

Immaculata Deo cum dona imponeret ara,
Et pater attonitus ceremonia diua ſacraret
Munera vel Chriſti benediceret ore Sacerdos.

Vbi ceremonia ſunt ſacrificia. Gloſſæ veteres MSS. *Ceremonia, Sacra Deorum vel templa.* Ibi ergo vides dona, munera & ſacrificia.

L. 3. Illibata.] i. integra, non contaminata.

L. 4. Pro Ecclesia tua Sancta Catholica.] Afri in ſuo Canone addebant: *quæ eſt vna*; Vt planum eſt ex Optato Mileuitano lib. 2. *Nam quis dubitet vos illud legitimum in Sacramentorum myſterio præterire non poſſe, offerre vos dicitis pro Eccleſiâ, quæ eſt vna: hoc ipſum mendacij eſt pars vnam te vocare, de qua feceris duas.*

L. 5. Pacificare.] ita in Liturgiâ S. Baſilii. *Memento, Domine, Catholicæ & Apoſtolicæ Eccleſiæ, &c.* ϗ εἰρήνευσον αὐτήν. Huc ſpectant illa S. Cyrilli Catecheſi ſupra citata: παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης. i. deprecamur Deum pro communi Eccleſiarum pace.

L. 6. Advnare.] vt omnium credentium ſit cor vnum, & anima vna.

L. 7. Toto orbe terrarvm.] Huc ſpectant illa Optati Mileuitani lib. 2. *Et offerre vos dicitis pro vna Eccleſia, quæ ſit in toto terrarum orbe diffuſa.*

L. 8. Pro rege nostro.] Oratio pro regibus, imperatoribus & principibus extat in omnibus Liturgiis iuxta antiquum morem, quem tangit S. Cyrillus Catecheſi ſupra citatâ. παρακαλοῦμεν, &c. ὑπὲρ τῶν βασιλέων. i. precamur, &c. pro regibus Tertullianus lib. ad Scapulam. *Itaque ſacrificamus pro ſalute Imperatoris, ſed Deo noſtro, & ipſius*, & S. Ambroſius lib. 4. de Sacramentis cap. 4. *Conſecratio igitur quibus verbis eſt, & quibus ſermonibus? Ieſu Chriſti. Nam reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo defertur, Oratione petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris.* Idque iuxta doctrinam ſancti Pauli 1. ad Timotheum cap. 2.

L. 9. Et omnibvs Orthodoxis, &c.] Hæc verba deſunt in MS. Pontificali Rothomagenſi, in feriâ V. in Cœnâ Domini: & Micrologus in obſeruationibus Eccleſiaſticis cap. 13. Scribit hæc verba in Canone eſſe ſuperflua: *Item poſt nomen Domini Papæ, ſiue proprij Epiſcopi adijciũt, & omnibus Orthodoxis atque Catholicæ & Apoſtolicæ fidei cultoribus; ſed ſu-*

perſluò. Nam ordo ſtatim in ſequenti verſu, vbi dicitur, Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, nobis concedit, vt omnium viuorum cōmemoremus quoſcumque voluerimus, & cap. 23. deſcribens canonem hæc verba miſſa facit: ſed immeritò. Nam habentur in noſtris cod. MSS. Rem. Rodradi, itaque huius S. Eligij, atque etiam verſione Græca Georgij Codini. Nec ratio Micrologi valet. His enim verbis, *& omnibus Orthodoxis, &c.* Fit commemoratio generalis omnium fidelium viuentium; at in ſequentibus, *Memento, &c.* Specialis eſt commemoratio offerentium & quorundam particularium quorum nomina olim de diptychis legebantur.

L. 14. CIRCVMADSTANTIVM.] Ita in editis, in cod. Tiliano, in Miſsâ Illyrici, & in omnibus codicibus NS. MSS. ita in expoſitione vetuſtiſſimâ MS Canonis Miſſæ Bibliothecæ Corbeienſis, & in tractatu etiā MS. vetuſtiſſimo eiuſdem Bibliothecæ ſuper Miſſam, ita apud Burchardum lib. 3. cap. 68. ex Concilio Nannetenſi: *Cui enim dicit, Dominus vobiſcum, aut ſurſum corda, aut gratias agamus Domino Deo noſtro, cum nullus ſit, qui reſpondeat? & in Canone; & omnium circumadſtantium, cum nemo ſit?* ita in expoſitione Miſſæ Magiſtri Flori: *Deinde ſubiungitur, & omnium circumadſtantium.* & in gloſſis MSS. de ordine Romano ex Bibliothecâ Thuanâ *adiungens, & omnium circumadſtantium.* In vulgatis Miſſalibus legitur, *circumſtantium.*

Lin. 16. QVI TIBI OFFERVNT.] ita in omnibus codicibus NS. MSS. ita in editis, & in vtroque tractatu MS. paulo ante citato ex Bibliothecâ Corbeiēſi, ita apud Micrologū c. 23. de obſeruationibus Eccleſiaſticis: *& nota deuotio, qui tibi offerunt hoc ſacrificiū Laudis*, qui hanc lectionē confirmat c. 13. repudians id quod vulgò habetur, *Pro quibus tibi offerimus.* Sic enim ait: *Item poſt pauca addunt, pro quibus tibi offerimus, cum in antiquioribus & veracioribus Sacramentariis, nō niſi ſub tertia perſona offerentes ibi reperiantur.* Vſus tamen obtinuit, vt in Miſſalibus Romanis & aliis vulgatis, legatur: *Pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt*: vbi particula diſiunctiua, *vel*, vſurpatur pro copulatiuâ, *&*, quod ſæpe contingit, vt non ſemel obſeruauimus in noſtris notis ad Concordiam regularum.

L. 21. VOTA SVA.] Quid votum hoc loco ſignificet, docet S. Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum: *Porro ſi vſitatius, vt dixi, in Scripturis votum appellatur, εὐχή, excepto nomine orationis, ea propriè intelligenda eſt oratio, quam facimus ad votum,* id eſt, πρὸς εὐχήν. *Vouentur autem omnia quæ offeruntur Deo, Maxime ſancti altaris oblatio: quo Sacramento prædicatur noſtrum aliud votum maximum, quo nos vouimus in Chriſto eſſe manſuros, vtique in compage corporis Chriſti.* Et vota ſunt ſacræ preces etiam apud Ethnicos.

——*ceſſas in vota preceſque.*

L. 23. COMMVNICANTES.] Memoriæ Sanctorum videlicet: quia militans Eccleſia cum triumphante communicat.

Digitized by Google

L. ead. Et memoriam venerantes.] In Liturgiis omnibus habetur commemoratio Sanctorum iuxta antiquum morem. Hoc enim ſacrificium non poteſt offerri, niſi in communione Sanctorum, quorum memoriæ communicamus tanquam filij Patrum, ſectatores præcedentiũ, vt docet Alcuinus cap. 1. de officiis Eccleſiaſticis. Hunc morem videre eſt Catecheſi 5. Myſtagogicâ ſancti Cyrilli Hieroſolymitani. *καὶ ταύτην προσφέρομέν σοι θυσίαν, ἵνα μνημονεύωμεν τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον Πατριαρχῶν, Προφητῶν, Ἀποστόλων, Μαρτύρων, ὅπως ὁ Θεὸς εὐχαῖς αὐτῶν καὶ πρεσβείαις προσδέξηται ἡμῶν δέησιν.* i. & hoc ſacrificium tibi offerimus, vt meminerimus etiã eorum, qui ante nos dormierunt: in primis Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum & Martyrum, vt Deus orationibus illorum, & deprecationibus ſuſcipiat preces noſtras. Hinc capienda ſunt illa Optati lib. 3. de Marculo & Donato interfectis à Macario, quos Donatiſtæ in Martyrũ ſuorũ albũ referebant: *inuitus cogor hoc loco, etiã illorũ, quorũ nolo, hominum mentionem facere, quos vos inter Martyres ponitis: per quos tanquam per vnicam religionem veſtræ communionis homines iurant: quos quidem vellem ſilentio præterire; ſed ratio veritatis ſe ſileri non patitur, & ex ipſis nominibus contra veritatem inconſideratè latrat inuidia.* Senſus eſt: vellem ipſos pſeudomartyres miſſos facere: Sed inuidia veſtra inconſideratè latrat aduerſus Eccleſiam Catholicam ex ipſis nominibus, recitando videlicet in veſtris ſacrificiis horum pſeudomartyrum nomina.

L. 32. Taddæi] Ita in cod. Ratoldi, & Rodradi. in cod. Rem. *Taddei.* In editis *Tatthæi*, malè.

L. 33. Sixti.] De hoc vocabulo infra dicetur.

L. 36 Hilarii Martini, &c.] In cod. Rem. hæc nomina adduntur: *Dionyſii, Ruſtici & Eleutherij, Hilarij, Martini, Remigij, Auguſtini, Gregorij, Hieronymi, Benedicti.* In codice Ratoldi *Nicaſii, Hilarii, Martini, Benedicti, Gregorii, Amandi, Remigij.* In Liturgiis S. Baſilij, & ſancti Ioãnis Chryſoſtomi additur nomen ſancti illius, cuius eo die memoria, ſeu feſtus dies celebratur: *ἁγίου τοῦδε, οὗ καὶ τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν.* i. & Sancti illius cuius etiam memoriam agimus. Ita olim fuit aliquando in Eccleſia Latinâ vſitatum, vt videre eſt in tractatu qualiter quædam orationes & cruces in *Te igitur*, agendæ ſunt, in cod. Tiliano & apud Hittorpium: *ſi fuerit natalis Sanctorum, hîc dicat, ſed & diem natalitii Beatorum illorum, aut Beati illius.* At Gregorius III. Papa hæc adiicienda præcepit: *quorum ſolemnitas hodie in conſpectu maieſtatis tuæ celebratur, Domine Dominus noſter, in toto orbe terrarum*: vt refert Ordericus Vitalis libro ſecundo hiſt. Eccl.

L. 39. Quorum meritis,] Ita in verſione Codini: in Liturgiâ quæ S. Petro tribuitur *ὧν τινων τῇ πρεσβείᾳ.* i. quorum interceſſione.

C. 2. l. 8. Diesque nostros in tua pace disponas.] Hæc verba ferunt fuiſſe à S. Gregorio canoni inſerta. In cod Remenſi legitur *diſpone.*

Digitized by Google

L. 10 ERIPI.] Ita vulgò habetur. Alcuinus legit τὸ *ereptos*. Codex Remenſis, *eripe*.

Porro in Miſsâ ab Illyrico edita Canon in multis à Canone communi multùm diſcrepat, hoc modo.

Infra Actionem.

Inprimis vnà cum famulo tuo Papa noſtro N. & pro omnibus Orthodoxis atque Apoſtolicæ fidei cultoribus, Pontificibus, Abbatibus, gubernatoribus & rectoribus Eccleſiæ ſanctæ Dei, & pro omni populo ſancto Dei.

Memento Domine famulorum famularumque tuarum, cunctorum ſcilicet conſanguinitate mihimet, vel familiaritate, & amicitia coniunctorum cunctorumque ſua mihi peccata confitentium, meque in tuo nomine bonis reficientium, & omnium circumaſtantium.

Hanc etiam oblationem humilitatis meæ & deuotionis, quam tibi offero pro peccatis meis, & criminoſis actionibus meis caſtigandis & dimittendis, pro cacâ, & lapidea cordis mei duritia diſſoluenda & illuminanda, quæſo, Domine, vt placatus accipias, & ſinum pietatis ſuper me expandas, meque illumines, ſenſum aperias, Spiritum corrigendi tribuas, & ad te miſero mihi redeundi aditum per lamenta pœnitentiæ concedas, Per Chriſtum Dominum noſtrum.

Quam oblationem, tu Deus, in omnibus quæſumus.

Hactenus Miſſa Illyrici, vbi tamen τὸ *infra actionem*, deberet præfigi his verbis. *Hanc etiam oblationem, &c.* vt in aliis Canonibus habetur.

Lin. 15. BENEDICTAM] i. *conſacratam*, benedicere eſt conſecrare, iuxta illud Pauli 1. ad Cor. 10. *Calix benedictionis, cui benedicimus, &c.*

Lin. 16. ASCRIPTAM.] id eſt, in numerum beneplacitorum tuorum receptam, vt exponit Mag. Florus, quem ſequitur ſupra citata expoſitio præfationis & Canonis Miſſæ Bibl. Corb. *hoc eſt, adſignatam, vt tibi placeat.* Tractatus ſupra citatus MS. ita explicat: *Menſæ cœleſti adſignatam.* Hoc autem vocabulum habetur in excuſis, & in omnibus cod. NS. MSS. ſicut in Miſſalibus Romanis, atque etiam in verſione Græca Georgii Codini, quemadmodum & apud S. Ambroſium lib. 4. de Sacramentis cap. 5. in Liturgiâ, quæ S. Petri eſſe creditur, non ita rectè legitur, ἀπερι-ληπτον. i. incircumſcriptam, incomprehenſibilem. Heſychius ἀπερίληπτον, ἀπερινόητον. i. incomprehenſibilem.

L. ead. RATAM.] Id eſt, immobili firmitate perpetuam, ita Florus In tractatu citato MS. ſuper Miſſam, *firmiter ſolidatam*, in citata expoſitione MS. præfationis & canonis. *Hoc eſt, iudicatam, vt illam dignam iudices in conſpectu ſuo offerri.* Ita legitur in editis, & in NS. MSS. codicibus, vt in Miſſali Romano, & apud Micrologium. Non extat apud S. Ambroſium. Sic munera altaris appellauit rata Fortunatus lib. 4. de vita S. Martini.

Munera vel Chriſti benediceret ore Sacerdos,
Impoſita altari rata corporis atque cruoris.

In verſione Codini habetur, βεβαίαν. i. firmam, ratam. In Liturgiâ, quæ vulgò dicitur S. Petri, eſt ἐράσμιον. i. *gratam*, amabilem. Ex quo patet huiuſmodi Liturgiæ interpretem vel auctorem vſum fuiſſe codice mendoſo, in quo legeretur, *gratam*, pro, *ratam*.

L. ead. RATIONABILEM.] Ita in editis, Miſſali Rom. & in omnibus codicib. NS. Ita apud S. Ambroſium cap. citato. In verſione Codini, λογικὴν. i. rationalem. In Liturgiâ quæ S. Petri nomine circumfertur, ἀναπολόγητον. i. excuſabilem. Ita explicatur hoc vocabulum in Gloſſis veteribus Græco-Latinis ἀναπολόγητος, *excuſabilis*. Sed quid ſibi velit in hac Liturgiâ hoc vocabulum non ſatis capio. Quod ſpectat ad *τὸ rationalem*, tractatus ſupra citatus exponit *cum ratione actam*. Expoſitio præfationis, & canonis ſupra citata explicat in hunc modum, *id eſt, iuſta ratione plenam facere dignetur*. Quidam interpretantur, *cum ratione & diſcretione oblatam*. Florus exponit plenam videlicet rationis, plenam myſterij. Hæc autem omnia vocabula ita interpretatur Paſchaſius libro de corpore & ſanguine Chriſti c. 12. *Rogamus hanc oblationem* (inquit) *benedictam, per quam nos benedicamur; adſcriptam, per quam nos omnes in cœlo conſcribamur; ratam, per quam in viſceribus Chriſti cenſeamur; rationabilem per quam, à beſtiali ſenſu exuamur, acceptabilemque facere dignetur: quatenus & nos per quod in nobis diſplicuimus, acceptabiles in eius vnico filio ſimus.* Porro in hoc cod. S. Eligij, in his verbis & aliis huius canonis nullæ ſunt Cruces depingi ſolitæ. Nonnullas tamen repoſui prout reperi in editis. Extant tamen in codicibus Remenſi, & Rodradi, atque etiam in aliis Canonibus huius codicis S. Eligij qui in quibuſdam feſtis reperiuntur, in eiſdem locis videlicet quibus in Miſſali Romano depictæ ſunt & aſſignantur apud Micrologum, & nonnullos alios auctores, qui de Miſsâ ſcripſerunt: & recte quidem: nam vetus eſt Eccleſiæ conſuetudo, vt oblata per ſignum crucis benedicantur, quemadmodum videre eſt apud S. Auguſtinum ſerm. 19. de Sanctis, *Crucis charactere Baſilicæ dedicantur, altaria conſecrantur, altaris Sacramenta cum interpoſitione Dominicorum verborum conficiuntur*, & ſerm. 18. de tempore. *Hoc enim ſignò crucis conſecratur corpus Dominicum*, Tractatu 118. in Ioannem: *Quod ſignum niſi adhibeatur, ſiue frontibus credentium*, & paulo poſt, *Siue ſacrificio quo aluntur, nihil eorum ritè perficitur.* Hinc capiendum illud Fortunati lib. 3. de vita ſancti Martini.

Cum holocauſta ſacra manibus benediceret ura.

Id videre eſt in epiſt. Epiſcoporum è ſynodo apud Cariſiacum Miſſa ad Ludouicum Germaniæ regem cap. 15. *Manus enim Chriſmate ſacro peruncta, quæ de pane & vino aqua mixto per orationem & crucis ſignum conficit corpus & Chriſti ſanguinis Sacramentum, abominabile eſt (quicquid ante ordinationem fecerit) vt poſt ordinationem Epiſcopatus ſecnlare tangat vllo modo Sacramentum*, & Iuo Carnotenſis epiſt. 233. meminit Crucium poſt conſecrationem. *Cum verò cum hoſtiâ iam conſecrata intra vel ſupra calicem ſignum crucis imprimitur à latere calicis Orientali vſque ad Occidentalem, &*

Septemtrionali vſque ad auſtralem, hoc ſignificari intelligimus quod ante paſſionem Dominus diſcipulis ſuis prædixit in commendationem ſuæ paſſionis, cum exaltatus fuero à terra omnia traham ad meipſum. Hoſtia quoque quæ iuxta calicem conſignatur, ſic debet eſſe poſita, vt ſua & calicis poſitione dextrum Chriſti latus repræſentet. Quâ ratione fiant eiuſmodi cruces, docetur in antiquâ Synodo, quæ vulgò tribuitur S. Vldarico Auguſtano Epiſcopo, inuentâ in codice MS. Monaſterij Nereshemēſis exarato, anno Chriſti MIX. can. 19. *Calicem & oblatam rectâ cruce ſignate, i. non in circulo & variatione digitorum, vt plurimi veſtri faciunt: ſed ſtrictis duobus digitis, & pollice intus recluſo, per quos Trinitas innuitur. Hoc ſignum rectè facere ſtudete, non enim aliter quicquam poteſtis benedicere.*

L. 21. Qvi pridie qvam pateretvr.] Ita S. Ambroſius cap. citato.

L. 22. Accepit panem in sanctas ac venerabiles manvs svas.] S. Ambroſius cap. citato, *in ſanctis manibus ſuis accepit panem.*

L. 23. Elevatis ocvlis, &c.] S. Ambroſius cap. citato: *reſpexit in cælum ad te, Pater omnipotens æterne Deus.* In Miſſali Rom. in interpretatione Codini, & in codice Rodradi præmittitur coniunctio copulatiua. Sed in Miſsâ quæ S. Petri nomine circumfertur, & in aliis codicibus NS. MSS. minimè. Hîc autem ritus à Chriſto obſeruatus habetur in Liturgiis SS. Petri, Iacobi & Marci; rectè quidem. Nam Chriſtus gratias acturus Patri, oculos in cœlum tollere ſolebat, vt videre eſt Matth. 14. Luc 9. Mar. 6. & Ioan. 11. Quare non eſt dubium, quin idem in hac ſacratiſſimâ fecerit actione; etſi in nouo Teſtamento id non reperiatur ſcriptum.

L. 27. Dedit.] Ita in editis & in aliis codicibus noſtris MSS. & in Miſsâ S. Petri. At in Miſſali Rom. & Matth. 26. legitur, *deditque.* Et in verſione Codini interſeritur coniunctio copulatiua.

L. 28. Ex hoc omnes.] Ita apud S. Ambroſium. Non extant in Liturgiâ ſancti Petri, neque in verſione Codini, neque in nouo Teſtamento.

L. 29. Hoc est enim corpvs mevm.] Hæc particula, *enim*, extat apud ſanctum Ambroſium cap. citato, & in Liturgia ſancti Marci. Abeſt tamen ab aliis Liturgiis, Sacrâ Scripturâ & verſione Codini.

L. 30. Hvnc.] Hoc vocabulum non extat in Sacrâ Scripturâ, nec apud ſanctum Ambroſium, neque in Liturgiis: ſed extat in verſione Codini. Additur verò ad ſignificandum Sacerdotem idem ſacrificium facere quod fecit Chriſtus, iuxta illud Pauli 1. ad Cor. 10. *de vno pane, & de vno calice participamus.* Eſt namque in Eccleſiâ vnum altare, & vnum ſacrificium.

L. 33. Præclarvm.] In verſione Codini λαμπρότατον. Non extat apud ſanctū Ambroſiū, nec in Liturgiis, nec in nouo Teſtamento. Súp-

tum tamen Epitheton eſt ex Pſ. 22. *Calix meus inebrians, quã præclarus eſt.*

L. 35. Dedit.] Ita in editis & in aliis codicibus noſtris MSS. & in Miſſa ſancti Petri. In Miſſali Rom. habetur, *deditque*. Matth. 26. *& dedit*, vt in verſione Codini.

L. 37. Hic est enim Calix sangvinis mei, &c.] Particula, *enim* extat Matth. 26. Hæc autem verborum formula; quâ calix benedicitur, non eſt in Sacrâ Scripturâ, nec in Liturgiis. Extat in verſione Codini: eſtque optima; quia continet ſenſum aliarum formularum, quæ ſunt apud Euangeliſtas & ſanctum Paulum. Apud ſanctum Ambroſium cap. citato hæc habetur forma conſecrationis calicis. *Hic eſt enim ſanguis meus*, ex Matth. 26. & Marci 14.

P. 3. c. 1. l. 1. Mysterivm fidei.] Hæc verba non extant in ordine Romano. Habentur in verſione Codini, τὸ μυστήριον τῆς πίστεως.

L. 7. Vnde et memores svmvs.] Apud ſanctum Ambroſium lib. 4. de Sacramentis cap. 6. deeſt particula, *&*, cum verbo, *ſumus*. Quod tamen verbum extat in codicibus Remenſi & Tiliano, & in tractatu ſuper Miſſam Biblioth. Corb. & in expoſitione Magiſtri Flori: & illa verba, *Gloriæ Aſcenſionis*, puncto circumſcribenda ſunt. Hæc autem commemoratio Paſſionis reſurrectionis Chriſti, &c. habetur in omnib⁹ Liturgiis, eamque tangit S. Ambroſius cap. citato: *& Sacerdos dicit: ergo memores glorioſiſſimæ eius paſſionis, & ab inferis reſurrectionis, & in cælos Aſceſionis.*

L. 14. De tvis donis ac datis.] In Liturgiis SS. Baſilij & Chryſoſt. τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν. i. tua ex tuis tibi offerimus. Ad quod alludere videtur Iuſtinianus Imperator in inſcriptione Menſæ, quã fecit ex omnibus pretioſis, quæ in terra marique ſunt. τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν οἱ δοῦλοί σου Χριστὲ Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα. i. tua ex tuis tibi offerimus ſerui tui, Chriſte, Iuſtinianus & Theodora, vt ſcribit Cedrenus.

L. 15. Hostiam pvram, &c.] In citato ſancti Ambroſij capite ſic habetur: *Hanc immaculatam hoſtiam, rationabilem hoſtiam, incruentam hoſtiam, hunc panem ſanctum, & calicem vitæ æternæ.*

Ibid. Hostiam pvram.] S. Irenæus lib. 4. aduerſus hæreſes c. 34. *& hanc oblationem Eccleſia ſola puram offert.*

L. 16. Hostiam immacvlatam.] Fortunatus lib. 4. de vita ſancti Martini huc reſpicere videtur.

Immaculata Dei cum dona imponeret aræ.

L. 22. Sicvti accepta habere dignatvs es.] S. Ambroſius cap citato: *Sicut ſuſcipere dignatus es.*

L. 26. Svmmvs Sacerdos tvvs.] Apud ſanctum Ambroſium cap. citato deeſt pronomen, *tuus*.

L. 30. Ivbe hæc perferri.) Non ipſum Chriſti corpus, ſed memoriam paſſionis, fidem, preces & vota fidelium. Aliter Paſchaſius lib. de corpore, & ſanguine Chriſti cap. 12. *Vt quid perferenda illuc ea depoſcit, niſi vt intelligatur, quod in eius Sacerdotio iſta fiant.*

Digitized by Google

L. 31. In ſvblime altare tvvm. (S. Ambroſius cap. citato ſic habet, *ſuſcipias in ſublimi altari tuo.* Altare hoc loco ſumitur metaphoricè.

C. 2 l. 1. Svper diptycha.) Hoc vocabula quæ hîc deſiderabantur, repoſui ex editis. Diptycha Gloſſæ veteres MSS. Bibliothecæ Corbeienſis tabulas explicant. *Diptica (l. diptica) tabulæ*: propriè ſunt tabulæ duas plicas habentes, Auſonio epigr. 137. *Bipatens pugillar.* Diptycha ſacra tabellæ ſunt, in quibus ſcripta erant nomina viuorum & defunctorum fidelium, quorum commemoratio in Miſſâ fiebat, vide obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum cap. 4. §. 4.

L. 2. Memento.) Neque hæc defunctorum commemoratio extat in hoc cod. ſancti Eligij, ſed repoſui ex editis: extat tamen in hoc codice MS. ſancti Eligii, in alio canone, qui habetur feriâ quintâ de Cœna Domini: hæc autem defunctorum commemoratio habetur in omnibus Liturgiis, iuxta antiquum morem Eccleſiæ, cui ſemper oratio pro fidelibus defunctis in hoc Liturgico ſacrificio curæ fuit, vt videre eſt Catecheſi S. Cyrilli toties citatâ: εἶτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων Πατέρων καὶ Ἐπισκόπων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων μεγίστην ὄνησιν πιστεύοντες ἔσεσθαι ταῖς ψυχαῖς ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται τῆς ἁγίας, καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας. i. deinde pro defunctis SS. Patribus & Epiſcopis: deinde pro omnibus oramus, qui inter nos vitâ functi ſunt, maximum eſſe credentes animarũ iuuamen, pro quibus offertur precatio Sancti illius ac tremendi, quod in altari propoſitum eſt, ſacrificii, & apud ſanctum Auguſtinum libro de cura pro mortuis gerenda cap. 1 *in Macchabæorum libris legimus oblatum pro mortuis ſacrificium. Sed etſi nuſquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parua eſt vniuerſæ Eccleſiæ, quæ in hac conſuetudine claret, auctoritas, vbi in precibus Sacerdotis, quæ ad altare Domino Deo funduntur, locum ſuum habet & commendatio mortuorum.* & lib. 9. Confeſſ. cap 11. S. Monica dicit: *tantum illud rogo, vt ad altare Domini memineritis mei, vbi fueritis.*

L. 5. Et dormivnt in somno pacis.) dicuntur animæ pro quibus hîc oratur, dormire in ſomno pacis, non quia exemptæ ſint cruciatu purgatorii: ſed quia nulla iam animi perturbatione vexantur, nullis vitiorum ſtimulis lancinantur, vitam æternam omni cum ſecuritate expectantes.

L. 7. Et omnibvs in Christo qviescentibvs.) Superior memoria eſt eorum, quorum nomina de diptychis recitata ſunt: hæc autem eorum eſt, quorum nulla eſt apud homines recordatio parentum, aut amicorum defectu: de quâ ſanctus Auguſtinus lib. de curâ pro mortuis habendâ cap. 4. *non ſunt prætermittendæ ſupplicationes pro ſpiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Chriſtianâ Catholicâ ſocietate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcunque, ſub generali commemoratione ſuſcepit Eccleſia: vt quibus ad iſta deſunt parentes aut filij, aut quicunque cognati, vel amici, ab vna eis exhibeantur matre communi.*

Digitized by Google

L. 15. IOANNE.) Hic videtur intelligendus S. Ioannes Baptiſta, cuius etiam mentio fit in Liturgiis SS. Baſilij & Chryſoſtomi poſt conſecrationem.

L. 16. STEPHANO.) S. Stephanus præponitur hîc S Matthiæ, quia ante illum paſſus, qui etiam reputatur par Apoſtolis.

L. 17. ALEXANDRO.) Hic eſt Alexander primus, Papa, & Martyr.

L. 19. AGATHE, LVCIA.) Huc ſpectat illud S. Aldelmi Schirburnēſis Epiſc. c. 25. li. de Virginitate: *Mihi quoque operæpretium videtur, vt Sanctæ Agathæ rumores caſtiſſimæ virginis Luciæ præconia ſubſequantur, quas præceptor & pædagogus noſter Gregorius in canone cotidiano, quando Miſſarum ſolemnia celebrantur, pariter copulaſſe cognoſcitur, hoc modo in catalogo martyrum ponens, Felicitate, Anaſtaſiâ, Agatha, Lucia, &c.* Noſter autem codex dicendo *Agathe*, ſequitur flexionem Græcam.

Ead. l. AGNE.] Ita in codice Remenſi, de quo vocabulo infra dicetur.

L. ead. ANASTASIA.] In cod. Tiliano additur, *Euphemia*. In Liturgiâ quam ſancti Petri eſſe ferunt, adduntur, *Barbara, Iuliana.*

L. 22. MERITI.] Id eſt, demeriti, peccati. Nam ſtatim ſequitur, *Sed veniæ largitor.* Huic interpretationi aſtipulatur vetus expoſitio MS. præfationis & Canonis Miſſæ Bibl. Corb. *Non retributionem peccatorum æſtimet; ſed ipſe ſit veniæ largitor.* Et quandoque meritum ſumitur pro peccato. S. Auguſtinus lib. de curâ pro mortuis gerendâ cap. 1. *quorum tam mala ſunt merita.*

L. 25.) HÆC OMNIA BONA.) Quæ his altaribus conſecrantur, ait Florus.

L. 26. SANCTIFICAS.) Ex terrena ſubſtantia ſanctam facis. Sic Firmilianus Epiſcopus in epiſt. ad Cyprianum dixit, *Sanctificare panem.* & ipſe ſanctus Cyprianus epiſt. 63. dixit, *Sanctificare calicem.*

L. 27. VIVIFICAS.] i. panem inanimatum conuertis in corpus Chriſti viuum, inquit Oddo Cameracenſis in canonem Miſſæ.

L. 35. PRÆCEPTIS SALVTARIBVS MONITI, &c.) Hanc formulam ad Orationem Dominicam præambulam tangit ſanctus Hieronymus li. 3. contra Pelagianos: *Sic docuit Apoſtolos ſuos, vt cotidie in corporis illius ſacrificio credentes audeant loqui, Pater noſter, &c.* Ex quo antiquitas huius formulæ conſtat.

Pag. 4. c. 1. l. 1. PATER NOSTER, &c.) Vetus & Apoſtolica eſt conſuetudo, vt Oratio Dominica ſuper Chriſti corpus recitet: vt notum eſt ex omnibus Liturgiis, ſancto Gregorio lib 7. Regeſti, epiſt. 63. Sancto Hieronymo paulo ante citato. Vſus etiam illius apparet ex ſancto Ambroſio lib 5. de Sacramentis cap. 4. ex ſancto Anaſtaſio Sinaïta ſerm. de Synaxi: *ποία γὰρ ἔσται ταύτης καταλύσεως δεινότης· τὸ μὴ μόνον ψεύδεσθαι τῷ Χριστῷ κατ' ἐκείνην τὴν φοβερὰν ὥραν τῆς θείας συνάξεως· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ ἀδελφοὺς*

μνησικακεῖν; καί περ λέγοντες ἐν προσευχῇ τὸ, καὶ ἄφες ἡμῖν ὀφειλήματα ἡμῶν, &c. i. quanta eſt hæc deſtructio non ſolùm Chriſto mentiri tremendâ illâ diuinæ Synaxeos horâ, ſed aduerſus fratres ſuos iram tenere? etſi dicant in oratione. *Dimitte nobis debita noſtra, &c.* S. Auguſtino epiſt. 59. ad Paulinum: *Vt precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod eſt in Domini menſâ incipiat benedici: orationes cum benedicitur & ſanctificatur, & ad diſtribuendum comminuitur, quam totam petitionẽ fere omnis Eccleſia oratione Dominicâ concludit.* Optato Mileuitano lib. 2. contra Parmenianum: *Etenim inter vicina momenta, dum manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare conuerſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis: & vtique dicitis; Pater noſter qui es in cælis, dimitte nobis debita & pecca noſtra,* ex S. Cypriano lib. de oratione, cum ait illi orationi Dominicæ ob reuerentiam præmitti præfationem, quæ ſanè tantùm in Miſſæ ſacrificio dicebatur, & ex Tertulliano lib. de oratione, in quo poſt orationis Dominicæ expoſitionem cætera ad Miſſæ ſacrificium ſpectant, & ex S. Cæſario Arelatenſi homil. 12. Vbi agens de ſacrificio Miſſæ hæc ait: *aut quando oratio Dominica dicitur, quis eſt qui humiliter aut veraciter clamet, dimitte nobis debita noſtra.* Rectè autem commemorationi defunctorum in his Sacramentariis hæc oratio poſtponitur, quia id vetus poſtulat conſuetudo, quam videre eſt apud S. Cyrillum catecheſi 5. Myſtagogicâ, μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ σωτὴρ παρέδωκε τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ μαθηταῖς. i. poſt hæc (nempe commemorationem fidelium defunctorum) dicimus orationem illam, quam Saluator ſuis tradidit diſcipulis: ac proinde in omnibus Liturgiis Canoni ſubiungitur; quia vt optimè notat S. Auguſtinus loco citato, *totam petitionem fere omnis Eccleſia oratione Dominica concludit,* Huic orationi Sacerdos olim ſubiungebat hæc quæ non habentur in hoc Canone, ſed referuntur à S. Ambroſio lib. 6. de Sacramentis cap. 5. *Quæ ſequuntur, audi quid dicat Sacerdos: per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, in quo tibi eſt, cum quo tibi eſt honor, laus, gloria, magnificentia, poteſtas cum Spiritu ſancto à ſeculis, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum.* Vbi nota hanc formulam *& nunc & ſemper,* eſſe iuxta ritum Græcorum, qui non præmittebant hæc verba, *Sicut erat in principio,* vt notauimus ad concordiã regularũ. In Liturgiis SS. Iacobi, Baſilii & Chryſoſtomi, hæc verba huic orationi ſubiiciuntur: ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. i. quoniam tuum eſt regnum & poteſtas & gloria Patris, & Filii, & Spiritus Sancti nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Hinc capiendus eſt S. Cæſarius Dial. 1. qu. 29. τῷ δὲ Ἀγγέλῳ ἑπόμενοι, καὶ ἡμεῖς οἷον ἰσχύομεν, ἐπινικίως τὸν Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας τῶν μυστικῶν τελετῆς βοῶντες ὅτι σοῦ τὸ κράτος, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ δύναμις, καὶ ἡ δόξα. i. hunc Angelum imitantes, & nos quantùm poſſumus victorioſe Chriſtum in tempore myſtici ſacrificii clamantes, quia tua eſt fortitudo, & regnum, & poteſtas, & gloria.

Digitized by Google

L. 15. ET BEATIS.] Ita in codicib. Rodr. & Rat. In Miſſ. Rom. *cum beatis*.

L. 17. ATQVE ANDREA.] In cod. Tiliano additur, *Nec non & beatis Martyribus tuis Geruaſio & Protaſio*. Qui ſunt Patroni illius Eccleſiæ, cuius olim erat hic codex Tilianus nempe Salarienſis, vt in præfatione diximus.

L. 18. NECNON B. STEPHANO.] Hæc non extant in edi is. Sed olim poſt hæc verba, *atque Andrea*, licebat addere quoſlibet Sanctos, vt clarum eſt ex codice Tiliano. *Libera nos, vſq; Petro & Paulo, hîc nominatim quales voluerit, vel quantos commemorat*. Vbi τὸ *quantos*, eſt, *tot*, & Micrologo cap. 25. *Atque Andrea Hîc nominat quotquot ſanctos voluerit*.

L. 27. AGNVS DEI.] Hanc orationem Sergius Papa I. in Miſsâ cantari iuſſit, vt refert Anaſtaſius in eius vitâ. *Hic ſtatuit, vt tempore confractionis Dominici corporis, Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miſerere nobis, à Clero & populo decantaretur*. Idem ſcribit Vualfridus Strabo lib. de rebus Eccl. cap. 22. Hîc autem deſinit ordo Miſſæ tam in noſtro cod. S. Eligij, quàm in cod. Rodradi, & in excuſis.

His ita expoſitis non abs re erit quædam ſubnectere ex codice Tiliano, quæ ad cæremonias antiquas in huius Canonis recitatione pertinent, in hunc modum. Te igitur clementiſſime Pater, vſque, habeas & benedi- «
cas hæc dona: Hîc ſignat oblatam & calicem tribus vicibus, non ta- «
men ſub vna cruce, ſed ſeparatim ſingulis, ſingulas faciens cruces. Hæc «
dona, hæc munera, hæc ſancta ſacrificia illibata, vſque memento, Do- «
mine. Hîc nomina viuorum memorentur, ſi volueris, ſed non Domi- «
nicâ die, niſi cæteris diebus. Et omnium circumadſtantium, vſque, «
Coſmæ & Damiani. Si fuerit natalis Sanctorum, hîc dicat: ſed & diem «
natalitii Beatorum illorum, aut Beati illius; & omnium Sanctorum, «
vſque, per Chriſtum Dominum; hîc inclinat ſe vſque ad altare, di- «
cens; Hanc igitur oblationem, vſque iubeas grege numerari. Per «
Chriſtum Dominum. Hîc erigit ſurſum. Oblatam ſolam hîc benedi- «
cit: Quam oblationem, tu Deus, in omnibus, quæſumus, Benedictam, «
Aſſcriptam, Ratam, Rationabilem, Acceptabilemque facere digneris. «
Hîc ambo ſignat, id eſt oblatam, & calicem: vt nobis corpus & ſan- «
guis, vſque, omnipotentem tibi gratias agens benedixit, fregit, dedit «
diſcipulis ſuis dicens: Vſque, item tibi gratias agens benedixit. Hîc «
quatuor vicibus ſolam oblatam, * ſanctificet. In quinta vice ſu «
per calicem ſolum crucem faciens, hoſtiam puram, hoſtiam ſanctam, « ** Lege, ſignat.*
hoſtiam immaculatam, panem ſanctum vitæ æternæ, & calicem ſalutis «
perpetuæ. Vſque, immaculatam hoſtiam: hîc inclinat ſe iterum iuxta «
altare dicens, ſupplices te rogamus omnipotens Deus, hîc orat apud ſe «
quod voluerit. Deinde dicit, iube hæc perferri per manus, vſque in «
conſpectum. Hîc ſe erigit hæc verba dicens; vt quotquot ex hac alta- «
ris participatione vſque per Chriſtum. Hæ orationes duæ dicuntur, «
vna ſuper diptychos, altera poſt lectionem nominũ, & hoc cotidianis, «

Digitized by Google

» vel in agendis tantummodo diebus. Memento, Domine, & eorum no-
» mina, qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, & dormiunt in ſomno pa-
» cis, & recitantur nomina. Deinde poſtquam recitata fuerint, dicat.
» Ipſis Domine, & omnibus in Chriſto quieſcentibus locum refrigerii,
» lucis, & pacis, vt indulgeas deprecamur per eundem. Nobis quoque
» peccatoribus, vſque ſed veniæ, quæſumus largitor admitte. Hic eri-
» gens ſe Archidiaconus veniet, & inuoluens calicem mappula leuat
» illum contra domnum Papam. Per quem hæc omnia, Domine ſemper
» bona creas Hic ambo ſignat, id eſt, oblatam & calicem tribus vicibus
» ſingulis ſingulas faciens cruces; ſanctificas, viuificas, benedicis, &
» præſtas nobis. Hic leuat Domnus Papa oblatas duas vſque ad oram,
» calicis], & tangens eum de oblationibus tenente illum Archi-
» diacono dicit, per ipſum, & cum ipſo, & in ipſo tibi Deo Patri omnipo-
» tenti in vnitate Spiritus ſancti omnis honor & gloria. Tunc dicit in
» altum, per omnia ſecula ſeculorum. Tunc reponit in altari, & dicit in
» altum, oremus. Deinde dicit præcepris ſalutaribus moniti, & vſque, ſed
» libera nos. Tunc dicit domnus Papa interueniente nullo ſono hanc
» orationem, libera nos, vſque Petro & Paulo. Hic nominatim quales
» voluerit Sanctos, vel, quantos commemorat. Deinde infert,
» cum omnibus Sanctis, da propitius pacem, vſque per omnia ſecula ſe-
» culorum amen. Deinde dicit; pax Domini. Deinde dat pacem altari
» vel patinæ, & ſic ſibi i datpacem. Cu mverò domnus Papa dicit; pax
» Domini ſit ſemper vobiſcum, non mittit partem de Sancta in calicem,
» ſicut cæteris Sacerdotibus mos eſt. Dum confringit, Agnus Dei, dicit.
» Et expleta confractione quando communicat domnus Apoſtolicus
» partem ſibi mordet, & reliquam in calicem mittit faciens crucem de
» ea tribus vicibus ſuper calicem nihil dicens, & ſic confirmatur de ca-
» lice, tenente calicē Archidiacono. Quando verò domnus Apoſtolicus
» deſcendit ab altari, incipit communicare populus, & dicitur Antiphona
» ad communionem. Expleta communione & Antiphona, tunc ſurgit
» domnus Papa, & veniens ad altare ſalutat altius dicens, Dominus vo-
» biſcum: & cum Spiritu tuo. Deinde orationem dicit. Quod ore ſump-
» ſimus, Domine, mente capiamus: & de munere temporali fiat nobis
» remedium ſempiternum. Hactenus codex Tilianus, quæ tamen haben-
» tur etiam apud Hittorpium.

L. 30. AD NONAM.] Ita in editis & in cod. Rem. in cod. Ratoldi legitur, *Horâ nonâ*. Olim in ſemiieiuniis Miſſæ tenebantur hora nona. Conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum.

L. 31. DEVS.] Pater videlicet, ad quem dirigenda eſt oratio in Miſſæ ſacrificio iuxta decretum Concilii Carthag. 3. Can. 23. *& cum altari adſiſtitur, ſemper ad Patrem dirigatur oratio*. Interdum tamen dirigitur ad filium.

L. 33. PRÆSTA VT VNIGENITVM TVVM, &c. Hæc citantur ab

Alcuino

Digitized by Google

Alcuino lib. 7. contra Felicem Vrgelitanum Epiſcopum. *In Miſſa namque humanæ Natiuitatis eiuſdem Domini noſtri, ita cantare ſolemus; præſta vt Vnigenitum tuum, quem Redemptorem læti ſuſcipimus, &c.*

C. 2. l. 2. QVI TECVM VIVIT ET REGNAT DEVS.] Nota olim in concluſione orationum ſeu collectarum vocabulum, *Deus*, proxime ſecutum fuiſſe verbum *regnat*, quemadmodum videre eſt in Miſsâ Ambroſianâ, in cod. Tiliano, & in aliis codicibus NS. MSS. & in expoſitione MS. Præfationis & Canonis, Bibl. Corberenſis. *Cum dicit, qui tecum viuit & regnat Deus, in vnitate Spiritus ſancti, vult populum credere & intelligere, &c.* Quod confirmat Micrologus cap. 6. de obſeruationibus Eccleſiaſticis. *Sciendum autem in illa vſuata concluſione per Dominum noſtrum, quod Romanus ordo & antiqua exemplaria nomen Dei interponunt, vbi dicitur, qui tecum viuit & regnat Deus. Quod tamen moderni poſt nomen Spiritus ſancti ſubiungere ſolent. Et hæc vtique conſuetudo etiam apud Romanos adeo inualuit, vt antiquæ traditionis executio non ſine ſcandalo locum habere poſſit.* Vbi vides ſeriem illam verborum quæ eſt in noſtris codicibus MSS. fuiſſe antiquum vſum.

L. 3. PER OMNIA SECVLA SECVLORVM.] Antiqua hæc orationis formula apud Chriſtianos, vt videre eſt apud ſanctum Irenæum lib. 1. aduerſus hæreſes cap. 1. *ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ εὐχαριστίᾳ λέγοντας εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.* i. atque adeo nos, cum in gratiarum actione dicimus in ſecula ſeculorum, cui ſimile eſt illud quod refert Tertullianus lib. de ſpectaculis, *εἰς αἰῶνας ἀπ' αἰῶνος, alij omnino dicere niſi Deo & Chriſto.*

L. 5. SVPER OBLATA.] Ita in codicibus Rem. Rodradi, & Ratoldi. In cod. Tiliano habetur, *Secreta*, vt in editis, ſæpiſſime, *ſuper oblata.* In appendice Rodradi, *Secreta.* Dicitur ſuper oblata hæc Oratio, quia ſuper panem & vinum oblata in Miſſa recitatur.

L. 11. PRÆFATIO.] Eſt Oratio ſeu gratiarum actio, quæ Canoni præmittitur, quâ diſponitur Sacerdos & populus ad tremendorum myſteriorum confectionem: cuius mentionem facit S. Cyprianus lib. de Oratione. *Ideo & Sacerdos ante Orationem Præfatione præmiſſa parat Fratrum mentes, dicendo ſurſum corda,* & in Concilio Mileuitano 2. can. 9. *Placuit etiam illud vt preces, vel Orationes, ſeu Miſſæ, quæ probatæ fuerint in Concilio. ſiue Præfationes, ſiue commendationes, ſiue manuum impoſitiones ab omnibus celebrentur,* à S. Ioan. Chryſoſtom. homil. 3. in epiſt. ad Coloſſ. excusâ tempore Clementis ſeptimi Papæ, dicitur *προῤῥήσεις.* in cod. Rem. dicitur *conteſtada*, multis in locis: vnde in expoſitione Miſſæ MS. Biblioth. Thuanæ. *Vere dignum & iuſtum eſt, &c. conteſtatur verò Sacerdos fixam ac veram profeſſionem populi.* i. *gratias referre Deo eſſe dignũ.* Multæ autem hîc ponuntur Præfationes, vt in editis, & in codicibus Remenſi, Ratoldi, & in ſecunda parte codicis Rodradi: nouem tamen ferunt duntaxat receptas à Pelagio Papa II. quibus nunc vtitur Eccleſia Romana, vt videre eſt in eius Epiſtola apud Burchardum lib. 3. cap. 69.

Digitized by Google

Sed decretum non tenuiſſe ſatis notum eſt ex noſtris codicibus, & ex editis; atque etiam ex his verbis Guitmundi libro 2. de corpore & ſanguine Chriſti, *Præfationem iſtam quæ per totum pene orbem Latinum inter Epiphaniam & Septuageſimam in quadam die Dominica habetur, hîc ſuppoſui hæc continentem, æterne Deus, & tibi hanc immolationis hoſtiam offerre, quæ eſt ſalutifera & ineffabile diuinæ gratiæ Sacramentum, quæ offertur à plurimis, & vnum corpus Chriſti ſancti Spiritus infuſione perficitur: ſinguli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt*, & Algeri lib. 1. de veritate corporis & ſanguinis Dominici cap. 15. *Item Ambroſius Dominica 5. poſt Epiphaniam ſinguli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt: nec per ſingulas minuitur, ſed integrum ſe præbet in ſingulis.* Quæ verba extant in Præfatione eiuſdem Dominicæ quintæ poſt Epiphaniam in editis Sacramentariis, & in NS. cod. MSS. nec eſt inter illas quæ excipiuntur à Pelagio Papa. Ex quo fit vix ante quadringentos annos Eccleſiam Romanam ab eiuſmodi Præfationibus abſtinuiſſe. Nouem Pelagii Præfationibus additę duæ.

L. 30. AD COMPLENDVM.] Ita in codicib. Rod. & Ratol. Siquidem olim ita appellabatur vltima Oratio Miſſæ, vt teſtatur Valfridus cap. 22. de rebus Eccl. *Eſt autem legitimum tempus communicandi ante vltimam Orationem, quæ dicitur ad complendum.* Ita appellatur, quòd ſit complementum & concluſio totius Miſſæ. S. Auguſtinus epiſt. 59. ad Paulinum appellat *gratiarum actionem*: *quibus peractis*, inquit, *& participato tanto Sacramento gratiarum actio cuncta concludit.* In cod. Remenſi appellatur, *Poſt communionem.* In Miſſali Romano, vnico vocabulo, *Poſtcommunio.*

L. 34. PER EVNDEM DOMINVM, &c.] Concluditur Oratio per Filium: quia mediator eſt Dei & hominum, per quem acceſſum habemus ad Patrem, inquit Apoſtolus; idque iuxta antiquum ritum, cuius meminit Optatus lib. 3. *Paganum vocas eum, qui Deum Patrem per Filiũ ante eius aram rogauerit* Haymo in cap. 7. ep. ad Hebr. *Vnde & Sacerdotes Eccleſiæ altari aſſiſtentes dicunt; ſuſcipe, Domine ſancte Pater, preces populi tui, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Filium tuum,.*

Pag. 5. c. 1. l. 6. IN VIGILIA DOMINI IN NOCTE.] Ita in editis, & in codice Remenſi *in vigilia natalis Domini in nocte*, quod perinde eſt. Ita dicitur propter vigiliam nocturnam. Nam ſuperior vigilia ad nonam eſt quod vulgò peruigilium dicitur pridie videlicet ipſius feſti. In cod. Rodradi NATALIS *Domini ad Sanctam Mariam maiorem*: In cod. Ratoldi, *Nocte ad Sanctam Mariam.* Apud Pamelium, *Media nocte ad Sanctam Mariam maiorem*: ſed illud *τὸ mediâ*, videtur additum à quodam correctore.

Ca. 2. l. 3. In TRINO VOCABVLO.) Ita in editis, & in codicibus Rodradi & Remenſi, non excluſis tamen perſonis. Ita aliquando locuti ſunt antiqui Patres, S. Cyprianus epiſt. 75. *quod qui baptizatus ſit,*

Digitized by Google

gratiam conſequi potuerit, inuocatâ Trinitate nominum, Patris & Filii, & Spiritus ſancti. *Prudentius in Pſychomachiâ.*

Vnum namque Deum colimus de nomine trino.

Cap. 2. l. 12 Benedictio.) Antiqua olim fuit conſuetudo, vt Epiſcopus, antequam Euchariſtiam perciperet, populum benediceret quibuſdam conceptis precationibus, vt in toto hoc Sacramentorum libro videre eſt, necnon in codicibus Rodradi, Rem. Ratoldi & Tiliano, atque etiam in ordine Romano, ſicut & in veteri Pontificali Romano dedicato Leoni X. Pont. Maximo, in quibus plurimas benedictiones reperire eſt: conſtatque ex]S. Auguſtino mox citando, & ex Haymone in cap. 2. epiſt. 1. ad Timotheum. *Poſtulationes ſunt benedictiones Epiſcopales, quas dicit Epiſcopus ſuper populum, inuocans nomen Domini ſuper illum.* Idque iuxta mentem ſancti Auguſtini mox citandi. Præciſè autem dabatur illa benedictio dictâ clauſulâ Orationis, *Libera nos quæſumus. Per omnia ſecula ſeculorum*, vt liquidò conſtat ex ordine Romano: *Cumque Epiſcopus Pater noſter finierit, accipiens Archiſubdiaconus patenam ab Acolytho, offerat eam Archidiacono. Ille autem, vt Epiſcopus dicit, da propitius pacem, patenam illi accommodans, humerum eius oſculetur, ſtatimque Epiſcopo dicente, per omnia ſecula ſeculorum, accipiat benedictionalem librum, & conuerſus ad populum dicat, humiliate vos ad benedictionem, & Clero reſpondente, Deo gratias, porrigat Epiſcopo librum. Expletâ autem benedictione, veniens presbyter accipiat benedictionem ab Epiſcopo.* Idem videre eſt in Miſſa Paſchali codicis Ratoldi. *Poſt Dominicam Orationem dum finierint, libera nos à malo, annuente Epiſcopo dicat Diaconus, humiliate vos ad Benedictionem, & populus reſp. Deo gratias. Et Epiſcopus dicat hanc benedictionem. Benedicat vos, &c. Et inde accipiens partem corporis Domini, & dicat, Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.* Vbi hæc verba, *dum finierint libera nos à malo*, non ita ſumenda ſunt, quaſi præciſè his dictis benedicat Epiſcopus, ſed quæ ſequuntur ſubaudienda ſunt vſque ad *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum.* Ita etiam in Pontificali MS. Eccl. Rothomagenſis Feriæ 5. in cœnâ Domini. *Libera nos, &c. Per omnia ſecula ſeculorũ, amen. Tunc dicat Diaconus, humiliate vos ad benedictionem. Et Epiſcopus verſus populum dicat, Benedicat vos omnipotens Dominus, &c.* Idem clarum eſt ex Miſsâ ab Illyrico edita. *Non mittat Epiſcopus in calicem partem oblatæ, vt presbyteri ſolent; ſed expectet, donec finitâ benedictione Epiſcopus communicare debeat: & tunc accipiens partem, quam antea fregerat, tenenſque ſuper calicem immittens dicens ſacri ſanguinis commixtio, &c.* At in Hiſpania dabatur hæc benedictio tantùm poſt commixtionem corporis & ſanguinis, vt planum eſt ex Miſsâ Mozaraba. *Libera nos quæſumus Domine, & tundendo pectus dicit: pone, Domine, finem peccatis. Quâ finitâ, acceptam particulam, quæ dicitur regnum, præmiſſa Oratione, ponit ſuper calicem; mox additâ alia immittit in illum. Poſt hæc dicit, humiliate vos benedictioni: & certis quibuſdam formulis benedicit populo.* Quod ſtatuitur

In ſecundo ordine proceſſionis.

Digitized by Google

in Concilio Toletano 4. can. 17. *Sed poſt Orationem Dominicam, & coniunctionem panis & calicis benedictio in populum ſequatur.* Fiebat autem hæc benedictio per manuum impoſitionem, vt notum eſt ex ſancto Auguſtino epiſt. 59 ad Paulinum, qu. 5. *interpellationes autem, ſiue, vt noſtri codices habent, poſtulationes fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antiſtites velut aduocati ſuſceptos ſuos per manuum impoſitionem miſericordiſſimæ offerunt poteſtati: quibus peractis & participato tanto Sacramento gratiarum actio cuncta concludit.* Et ſanè olim benedictio dabatur per manuum impoſitionem. Sanctus Ambroſius lib. 1. de pœnitentia ca. 7. *Cur ergo manus imponitis, & benedictionis opus creditis.* Hinc capiendus eſt Sanctus Hieronymus epiſt. ad Euſtochium, *extentâ manu, vt benedicere eos putes, ſi neſcias, pretia accipiunt ſalutandi.* Etſi non inficier olim vſitatum fuiſſe ſignum crucis ad benedicendum. Hinc fit, vt in Conc. Mileuitano 2. can. 12. Memoratarum benedictionum formulæ manuum impoſitiones appellentur: *Placuit etiam illud, vt preces, vel Orationes, vel Miſſæ, quæ probatæ fuerint in concilio, ſiue præfationes, ſiue commendationes, ſiue manuum impoſitiones ab omnibus celebrentur.* Nec iſtæ impoſitiones ad pœnitentes ſpectant, quibus etiam imponebantur manus inter Miſſarũ ſolemnia. Cum verò hîc agatur deprecationibus quæ ad Miſſam pertinent: de quarum numero ſunt benedictiones, eiuſmodi impoſitiones manuum potius explicandæ ſunt de eiuſmodi benedictionibus, quam de impoſitionibus quæ fiunt ſuper pœnitentes, quæ non ſunt Miſſæ partes, ſed fiunt tantum pœnitentium gratia, qui ſi non eſſent, eiuſmodi impoſitionibus manuum minime opus eſſet. Eiuſmodi autem benedictiones tribus capitulis conſtant & concluſione, vt docet Honorius Auguſtodunenſis in gemma. Quod etiam clarum eſt ex ipſiſmet benedictionibus qaus videre eſt in hoc ſancti Eligij codice, & in codicibus Rem. Rodr. & Ratol. atque etiam apud *Pamelium.* Nihilominus tamen in cod. Ratoldi quædam paucæ quatuor capitulorum reperiuntur. Eſt etiam alia benedictio, quæ datur in fine Miſſæ, de qua Concilinm Agathenſe can. 47. *Miſſas die Dominico à ſecularibus totas teneri ſpeciali ordinatione præcipimus: ita vt ante benedictionem Sacerdotis populus egredi non præſumat.* Nam ſi hæc benedictio non daretur in fine Miſſæ, ſed ante communionem, illâ datâ, populus egrediens, non intereſſet integræ Miſſæ, quia ante communionem diſcederet: & ita capienda ſunt verba ſancti Cæſarij Arelatenſis, qui dicto concilio præfuit, homil. 12. *Ideo qui vult Miſſas ad integrum cum lucro animæ ſuæ celebrare, vſquequo Oratio Dominica dicatur, & benedictio populo detur, humiliato corpore & compuncto corde debet ſe in Eccleſia continere.* Valfridus Strabo cap. 22. lib. de rebus Eccleſiaſticis locum concilij, quod Aurelianenſe nominat pro Agathenſi, explicat de vltimâ Sacerdotis Oratione, quam ſupra diximus appellari Orationem ad complendum. *Statutum eſt Aurelianenſi concilio, vt populus ante benedictionem Sacerdo-*

Digitized by Google

tis non egrediatur de Miſſa. Quæ benedictio intelligitur illa vltima Sacerdotis Oratio. De qua nimirum ſupra locutus eſt eodem cap. Amalarius lib. 3. de Officiis Eccl. cap. 36. agit de hac vltimâ benedictione, ſed quibus verbis fiat, non declarat. *Hunc morem tenet Sacerdos, vt poſt omnia Sacramenta conſummata benedicat populo, atque ſalutet. Deinde reuertitur ad Orientem, vt ſe commendet Domini Aſcenſioni: dicitque Diaconus, ite Miſſa eſt.* Rabanus lib. 1. de Inſtitutione Clericorum cap. 33. *Poſt communionem ergo, & poſt eiuſdem nominis Canticum, data benedictione à Sacerdote ad plebem, Diaconus prædicat Miſſæ Officium eſſe peractum dans licentiam abeundi.* Ex quibus verbis, ſi attentius expendantur, liquidò conſtabit Rabanum eſſe in eadem mente cum Valfrido. Nam Canticum eiuſdem nominis cum communione nihil aliud eſt, quam illa Aña, ſeu reſponſorium quod dicitur Communio. Cum autem Rabanus proximè ſubiiciat benedictionem huic Antiphonæ, non eſt dubium, quin per benedictionem intelligat vltimam Orationem ad complendum vocitatam, quæ & tempore illius in vſu erat, & ſequitur proximè Antiphonã, ſeu reſponſorium quod communio dicitur. Nihilominus tamen, etſi in antiquis noſtris Miſſis, & codicibus NS. MSS. nulla reperiatur in fine Miſſæ benedictio, exiſtimo tamen Canonem Concilij Agathenſis intelligendum eſſe de benedictione quæ daretur in fine Miſſæ diſtincta ab Oratione ad complendum. Nam cum in eodem concilio prohibeatur Presbytero benedictionem impertire, non eſt rationi conſentaneum, eum arcere ab vltimæ collectæ recitatione, quæ iuxta S. Auguſtinum eſt gratiarum actio, quæ ſane non eſt prætermittenda, ſiue à Presbytero, ſiue ab Epiſcopo. Sed exiſtimo fuiſſe diuerſum Eccleſiæ vſum circa hanc benedictionem in fine Miſſæ, quæ, vt dixi, non habetur in antiquis Miſſis à nobis productis, nec in noſtris codicibus MSS. neque in ordinibus Miſſæ à Melchiore Hittorpio editis. Sed in illis omnibus poſt Orationem ad complendum diaconus dimittit popu um dicendo, *Ite Miſſa eſt*, quemadmodum eſt in Ordine proceſſionis, quando Epiſcopus Miſſam celebrare voluerit feſtiuis diebus, quæ extat in codice Tiliano. Vbi ſic habetur. *Cumque Epiſcopus collectam finierit, & Diaconus, ite Miſſa eſt, & Clerus, Deo gratias dixerit, duo Diaconi accipientes manum Epiſcopi, &c. Cum omni proceſſione ad ſacrarium reducant.* At apud Amalarinum ſupra citatum videtur hæc benedictio vltima in fine Miſſæ, & in ordine Miſſæ à ſancto Petro inſtituto cum ſuâ expoſitione, in codice Tiliano: *De mane orantes cantant Poſtcommunionem cantores, vt oſtendant Chriſtum in populo corpore & ſanguine corroborato manere. Et hinc à Presbytero poſtulatur æterna benedictio, quia Chriſtus coram diſcipulis manducans & bibens cum ſurrexiſſet à mortuis, reliquias eis dedit, eleuatiſque manibus ipſis benedixit.* Hæc citatus ordo cod. Tiliani, in quo non habetur prior benedictio, quæ datur ante Communionem. Illa autem benedictio in fine Miſſæ dabatur, antequam Diaconus diceret, *Ite*

Digitized by Google

Meſſa eſt, vt clarum eſt ex tractatu MS. ſuper Miſſam Bibliothecæ Corbeienſis. *Deinde orationes à Sacerdote ſacræ communionis peraguntur: & benedictio ſuper populum, vt à nobis dignè percepta ſtabiles in fide & mundo corde maneamus, & nos ſalutem animarum & corporum habere credamus. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui cum Patre viuit & regnat Deus vna cum Spiritu ſancto in ſecula ſeculorum, Amen. Deinde à Diacono populo pronunciatur, dicendo, ite Miſſa eſt.* Idem patet ex gloſſis MSS. in ordinem Romanum Bibliothecæ Thuanæ. *Epiſcopus data benedictione reuertitur ad propria, poſtea annũciat Diaconus. Ite Miſſa eſt.* Supradictæ autem benedictiones Epiſcopales quę ante communionem dabantur, ſunt adhuc in vſu in quibuſdam Eccleſiis, & extant ex eis nonnullę ad calcem Pontificalis Romani excuſi tempore Leonis vndecimi, quæ ex recentioribus Pontificalibus expunctę ſunt.

Pag. 6. c. 1. l. 10. MISSA IN MANE PRIMA.] In cod. Ratoldi, & in editis legitur, *Miſſa primo mane ad ſanctam Anaſtaſiam*, quemadmodum apud Pamelium. In cod. Rodradi: *Nocte ad ſanctam Anaſtaſiam.* In codice Remenſi poſt Miſſam de nocte ſequitur altera Miſſa ſub hoc titulo: *In natali ſanctæ Anaſtaſiæ.*

L. 13. DA QVÆSVMVS DEVS, &c.] In cod. Rodradi Orationes de S. Anaſtaſia præcedunt Orationes de natali Domini, quemadmodum & Præfatio de ſancta Anaſtaſiâ.

L. 29. SICVT HOMO GENITVS IDEM REFVLSIT DEVS.] Ita Corippus lib. 4. de Laudibus Iuſtini minoris.

Natus homo eſt, veruſque Deus non deſtitit eſſe.

C. 2. l. 4. PRÆFATIO.) Natalis Domini. In codicib. Rodr. & Rat. & in excuſis additur Pręfa tio ſanctę Anaſtaſię, quæ eſt de cõmuni Virginum.

L. 19. EIVS.] Ita in editis, & in codice Rodradi apud Pamelium, & in codicibus Remenſi & Ratoldi legitur, *huius.* Sed exiſtimo τὸ *eius* rectius eſſe, vt referatur ad Chriſtum, quia ſequitur, *cuius natiuitas.*

Lin. ead. SACRAMENTI.] Sacramentum hoc loco eſt ſolemne feſtum quo aliquod Chriſti myſterium, ſeu Natiuitatis, ſeu Paſſionis, ſiue Aſcenſionis repręſentatur, vt docet ſanctus Auguſtinus epiſt. 118. ad Ianu agens de Sacramentis non ſcriptis, *Illa autem quæ non ſcripta, ſed tradita cuſtodimus, quæ quidem toto terrarum orbe obſeruantur, dantur intelligi, vel ab ipſis Apoſtolis, vel plenariis Conciliis, quorum eſt in Eccleſia ſaluberrima auctoritas, commendata, atque ſtatuta retineri, ſicuti quod Domini Paſſio & Reſurrectio, & Aſcenſus in cœlum, & Aduentus de cœlo Spiritus ſancti anniuerſaria ſolemnitate celebrantur, & ſi quid tale occurrerit, quod ſeruatur ab vniuerſa, quacunque ſe diffundit, Eccleſia.* Hinc capiendus eſt S. Hieronymi locus epiſt. 48 ad Sabinianum Diaconum. *Poſt Apoſtoli Petri Baſilicam in qua Chriſti Flammeo conſecrata eſt, poſt crucis, & Reſurrectionis & Aſcenſionis Sacramenta, in quibus rurſum ſe in Monaſterio*

Digitized by Google

victuram ſpoponderat.

L. 20. Natalis.] Ita in codicibus Remenſi, & Rodradi. In editis, & in cod. Ratol. & apud Pamelium, legitur, *Nouitas natalis*, aptius ad ſenſum, tum propter paronomaſiam inter hæc vocabula, *nouitas*, & *Natiuitas.* Sed arbitror, τὸ *natalis* redundare.

L. 21. Nativitas.] In codicibus Rodradi, & Remenſi legitur, *nobilitas*, non ita recte.

L. 32. Concede qvæsvmvs omnipotens Devs, vt nos, &c.] Huius Orationis mentionem facit Alcuinus lib. 3. contra Felicem Vrgelitanum Epiſcopum, *Et in die natalis Domini: concede quæſumus omnipotens Deus, vt nos vnigeniti tui noua per carnem Natiuitas liberet.*

Pag. 7. c. 1. l. 18. Invisibilivm amore rapiamvr.] Ita in codicibus Rodradi, & Ratoldi, atque apud Pamelium, quam lectionem ſe in vno cod. MS. reperiſſe ſcribit Angelus Rocca. In Miſſali Romano legitur *in inuiſibilium amorem rapiamur*, quam etiam lectionem ſe in tribus cod. MSS. vidiſſe auctor citatus ait.

L. 36. Qviqve eivs infantiam, &c.] Eſt præclara antitheſis.

Col. 2. l. 12. Præsta qvæsvmvs omnipotens Devs.] Hanc Orationem in cod. Ratoldi ſequitur altera benedictio. Hoc modo, *Deus, qui genus humanum vulneratum in protoplaſto, nouo recuperaſti antidoto, &c.* Sed non eſt proprius illius locus: debet enim proximè ſequi priorem eiuſdem codicis.

Pag. 8. c. 1. l. 3.] Qvi in mentibvs, &c.] Eſt elegans paronomaſia.

L. 14. Fidei et secvritatis avgmentvm.] Ita in cod. Remenſi & Rodradi: & hanc lectionem teſtatur Angelus Rocca ſe in vno codice reperiſſe. In cod. MS. Ratoldi Abbatis, & apud Pamelium legitur, *Fidei, ſpei, & charitatis augmentum.* Quæ lectio videtur plauſibilior: nec tamen prior eſt contemnenda, cum ſit antiquorum codicum, nec ſuo ſenſu careat.

L. 27. Paternis.] Id eſt, patris Adæ.

L. 27. Hvivs creatvræ novitate svscepta.) i. in nouam creaturam transformati, iuxta illud Pauli ad Gal. 6. *In Chriſto Ieſu, neque circumciſio aliquid valet, neque præputium, ſed noua creatura.*

L. 31. Devs qvi hvmanæ, &c.) Hac Oratione vtitur modo Eccleſia Romana in commixtione vini & aquæ his vocabulis interpoſitis, *Per huius aquæ & vini myſterium.*

C. 2. l. 18. In veritate corporis.) Hæc ponuntur aduerſus Manichæum qui Chriſto corpus phantaſticum, & aduerſus Valentinū, qui cœleſte tribuebant, alioſque eiuſdem farinæ hæreticos, qui Chriſto corpus humanum & carneum minime tribuebant.

Digitized by Google

Pag. 9. c. 1. l. 4. VT SICVT ILLOS PASSIO GLORIOSOS SIC, &c.) In cod. Rodradi: *Vt quia illos Paſſio glorioſos, nos deuotio, &c.* In cod. Ratold. *Vt quod illos Paſſio glorioſos, nos deuotio, &c.* In editis & apud Pamelium, *Vt quod illos Paſſio fecit glorioſos, nos deuotio, &c.* Sed lectio codicis ſancti Eligij videtur præſtabilior. In codice Remenſi, non eſt hæc Oratio; ſed alia, *Grata tibi ſint Domine, munera quæſumus deuotionis hodiernæ, &c.*

L. 22. CVIVS GLORIÆ SEMPITERNAE PRIMVS MARTYR OCCVRRIT.) Præclarè Ennodius Hymno 4. de S. Stephano.

Hic primus intrauit viam
Nullis ſubactam greſſibus.

Ead. l. PER.) deeſt in editis, & apud Pamelium. Et in prima Oratione apparet eraſa in cod. S. Eligij.

Pag. 10. c. 1. l. 3. ECCLESIAM TVAM, &c.) Ita in editis, & in codicibus Ratoldi, Rodradi, & Remenſi. Sed in hoc vltimo ponitur ſecunda. Nam prior eſt, *Deus qui per os beati Apoſtoli tui Ioannis verbi tui nobis arcana reſeraſti, &c.* Porro in cod. Ratoldi ſunt duæ Miſſæ de S. Ioanne Euangeliſta, quemadmodum apud Pamelium. Secunda inſcribitur, *item in die.* Ita ut prima diceretur, *Primò mane*, iuxta titulum, qui ei præfigitur apud eumdem Pamelium, ſecunda verò in die.

L. 11. NOS CONFIDIMVS.) In editis τὸ *nos* deſideratur. In cod. Remenſi legitur, *nos ſcimus.*

L. 26. CARNALIA) l. *Carnalis*, vt referatur ad τὸ *genitoris.*

L. 31. VICARIVM SVAE MATRI.) Simile eſt illud S. Ambroſii in Miſsâ ſancti Ioannis, etſi non ſit eadem Præfatio: *Vicarium pro ſe matri filium clementer attribuit.*

Pag. 11. l. 1. AD VESPEROS.] Ita in editis, & apud Pamelium & in cod. Ratoldi. In cod. Rodradi additur, *vbi ſupra.*

L. 7. ALIA.) In cod. Rodradi, & apud Pamelium legitur, *ad fontes.*

L. 13. ALIA) In eodem cod. & apud Pamelium legitur, *ad ſanctum Andream.*

C. 2. l. 29. ET IN PRETIOSIS, &c.) Hæc Præfatio extat in Miſſa Ambroſiana, ſed in quibuſdam variat.

L. 36. ET CLARA EST PRIVS CONFESSIO, &c) S. Aug. ſerm. 9. de ſanctis. *Beata ætas, quæ necdum Chriſtum poteſt loqui, & iam pro Chriſto meretur occidi.*

Pag. 12. c. 1. l. 1. ANTE PASSIO, &c.) Ita ſanctus Auguſtinus ſerm. citato. *Nondum opportuna vulneri, & idonea Paſſioni.*

Tom. 1.

L. 33. VOTIVA DONA.) Votiua dona dicuntur Sacramenta corporis & ſanguinis Chriſti, *Quia vouentur omnia quæ Deo offeruntur*, Vt ſupra

ſupra ex S. Auguſtino docuimus.

Col. 2. l. 22. Eodem die S. Fvlgentii Episcopi.] Hæc in aliis NS. cod. MSS. non extant, neque in editis, neque apud Pamelium. Hic S. Fulgentius fuit ex Monacho Rupenſis Epiſcopus in Africa, cuius acta vide apud Sur. Cal. Ianuarij. Nulla autem hìc eſt pecularis Miſſa de S. Fulgentio, quia Miſſa de S. Syluestro ei eſt applicanda, cùm vtrique conueniat.

Pag 13. cap. 1. l. 14. In Octavis Domini.] Sic Corippus lib. 4.

Lux octaua nouo naſcentis lumine Chriſti.

Dies octauus ſolennitatis à Græcis dicitur ἀπόλυσις, vt videre eſt apud ſanctum Baſilium Seleucienſem lib. 2. de miraculis S. Teclæ cap. 18. ἦν ἡ τῆς μάρτυρος αὐτῆς ἑορτὴ, καὶ ἡ τελευταία τῆς ἑορτῆς ἡμέρα ἣν δὴ καὶ ἀπόλυσιν καλεῖν ἡμῖν ἔθος, ὡς ἂν καὶ πέρας ἐχούσης τῆς ἑορτῆς. i. feſtum erat martyris & poſtremus feſtiuitatis dies, quam nobis appellare ἀπόλυσιν. i. diſceſſionem, mos eſt, quòd feſtum deinceps finem accipiat. Hìc autem vno eodemque die octaua celebratur Natalis Domini eiuſdem circunciſio. Natiuitatis octaua apparet ex titulo feſti in omnibus codicibus NS. MSS. & in editis; Circumciſionis dies ex Præfatione & benedictione, cuius celebritas eſt antiqua, nam illius mentio fit in Concilio Turonenſi 2. can. 17. *& hora octaua in ipſis Calendis Circumciſionis Miſſa Deo propitio celebretur.* Porro in cod. Remenſi eodem die ſequitur Miſſa ſic inſcripta. ***Miſſa prohibendum ab idolis.*** Sed deeſt particula, ***ad***, & legendum, ***Miſſa ad prohibendum ab idolis***, ad quod ſpectat eiuſdem Miſſæ collectæ. Ratio Miſſæ huius inſtituendæ eſt, quia olim Calendis Ianuariis homines multis Paganorum ſuperſtitionibus erant obnoxij, de quibus conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum cap. 50. §. 13. In has inuehitur ſanctus Petrus Chryſologus ſerm. 155.

Col. 13. l. 34. Qvatenvs in octavo die, &c.] Per octauum diem, ſeu octauam, deſignatur ſupremus reſurrectionis dies, & ſempiternæ felicitatis æuum vltimum, euoluta huiuſce ſeculi Hebdomade. S. Anaſtaſius Sinaïta expoſitione in Pſalm. 6. Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ περὶ ὀγδόης. ὀγδόην δὲ φιλεῖ ἡ γραφὴ ὀνομάζειν τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ παρόντος αἰῶνος ζωὴν, καὶ διαγωγὴν, ἣν προεμήνυσεν ἡ ὀκταήμερος ἡ περιτομή. i. Pſalmus Dauid pro Octauâ. Octauam ſolet appellare ſcriptura vitam illam, quæ poſt ſeptimam huius ſeculi ſequitur, quam octauo die facta Circumciſio præſignauit. S. Gregorius Nyſſenus expoſitione in Pſalmum 6. διότι τοῦ ἑβδοματικοῦ συμπληρωθέντος χρόνου ἐνστήσεται ἡμέρα ὀγδόη μετὰ τὴν ἑβδόμην, ὀγδόη μὲν λεγομένη, ὅτι μετὰ τὴν ἑβδόμην γίνεται, οὐκέτι δὲ τὸν ἀριθμὸν διαδοχὴν ἐφ' ἑαυτῆς δεχομένη, &c. i. propterea quod ſeptenario tempore finito, poſt ſeptimum inſtabit dies octauus: qui octauus quidem dicitur, quia poſt ſeptimum exi-

ſtit: numeri verò viciſſitudinem in ſeſe non amplius admittit. Vnus enim in perpetuum nullâ vnquam caligine diremptus permanet. Alius enim eum efficit ſol, qui veram ſuo fulgore lucem edit: qui poſtquam nobis ſemel illuxerit, vt inquit, Apoſtolus, deinceps occaſu non occultatur. S. Baſilius cap. 27. libri de Spiritu ſancto ad Amphilochium, *Sed quòd is dies videatur aliquo modo imago venturi ſeculi. Eoque cum ſit principium dierum, non primus à Moſe, ſed vnus appellatus eſt. Et factum eſt veſpere, & mane dies vnus: tanquam qui ſæpe recurrat,* καὶ μία τοίνυν ἡ αὐτὴ, καὶ ὀγδόη, ἣν καὶ ὁ ψαλμῳδὸς ἔν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν ἐπεμνήσθη, δι' ἑαυτῆς ἐμφανίζουσα τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάστασιν, τὴν ἄπαυστον ἡμέραν, τὴν ἀνέσπερον, τὴν ἀδιάδοχον, τὸν ἄληκτον ἐκεῖνον καὶ ἀγήρω αἰῶνα. i. *Vt vnus ſit idem & octauus, vnum illum ſingularem & verum octauum, cuius Pſalmiſta alicubi in quibuſdam Pſalmorũ titulis meminit, per ſe ſignificans diem, inquam, poſt horum temporum ſtatum numquam finiendum, ac veſperæ neſcium, nec ſucceſſori cedentem, hoc eſt, æternitatem, quæ nec finem habet, nec ſenium nouit.* Huius rei notitiam aliquã habuiſſe videtur Plato rerum Hebraïcarum haud planè ignarus, qui ſcripſit ſanctos viros emenſo huius vitæ curriculo, vbi ſeptem dies in prato amœniſſimo conſtiterint, inde octauo die migraturos ad cœlum per ſeptem planetarum orbes. ἡ δὲ μετὰ τὰς πλανωμένας πορεία ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἄγει, τουτέστιν, τὴν ὀγδόην κίνησίν τε καὶ ἡμέραν. i. quod autem poſt errantes illos orbes iter ſuſcipitur, rectà perducit ad cœlum: is enim octauus eſt motus & dies, apud Clementem Alexandrinum lib. 5. Stromatum. Hoc autem in hac Præfatione dicitur ratione Circumciſionis quæ die octauo Natiuitatis cuiuſque Hebręis fieri lege Moſaïca præcipitur, quæ iuxta rationem allegoricam reſurrectionis diem ſignificat, in quo perfecta erit omnium vitiorum & animi motuum ac perturbationum mortificatio, vt teſtatur S. Athanaſius Sermone de Sabbato, & Circumciſione. διὰ τοῦτο καὶ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ περιτέμνεσθαι ἐκέλευσεν ὁ νόμος καὶ ἀπαράβατος ἦν ἐντολὴ σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἑβδόμην ἀναγέννησιν πάντων. i. Ideo octauo die circuncidi imperatum fuit à lege, neque id vnquam violabatur mandatum, ſignificans poſt ſeptimum diẽ omnium regenerationem. Ita S. Anaſtaſius Sinaïta ſupra citatus. Notandum tamen hanc Præfationem diſſidere quodammodo à patribus citatis, qui ſeptimam diem vniuerſum huiuſce ſeculi curriculum appellant, illa verò ſenarium numerum hoc omne ſeculum nominat, ſeptenarium requiem beatarum mentium, quæ poſitis corporis exuuiis reſurrectionem expectant.

L. 36. Ad sine fine mansvra pervenjatis.] cum videlicet beati perfecta tum animi, tum corporis beatitudine perfruentur, quia ante reſurrectionẽ ſolâ animi felicitate potiebantur.

Pag. 14. col. 1. l. 16. In illivs inveniamvr forma.] Nempe glorificatâ.

L. 19. Dominica prima post natale Domini.] In codicibus Ratoldi, & Rem. officium huius Dominicæ diſſentit à cod. noſtro hoc S.

Digitized by Google

Eligij. Sed Dominicæ primæ poſt octauas natalis officium in cod. Ratoldi conuenit tum quoad Præfationem & benedictionem, tum quoad orationes, cum hac Dominica præter vltimam. *Propitiare miſericors Deus*, &c. quæ non extat in eodem cod. Ratoldi.

Pag. 15. c. 1. l. 6. IN VIGILIA THEOPHANIÆ.] Theophania, ἡ τοῦ Θεοῦ φανέρωσις, id eſt, Dei apparitio, inquit Suidas. Dicitur & Θεοφάνια in plurali neutraliter, & Theophaniorum ſacri quod celebre erat paganis, meminit Syneſius in Caluitij encomio. Vulgò Epiphania. Hæc autem vigilia ieiunio caret: quia ob natalis Chriſti lætitiam duodecim illi dies, qui à natali Chriſti vſque ad Epiphaniam intercidunt, olim ieiunio vacabant: illudque dierum ſpatium Græci δωδεκαήμερον. i. duodecim dies, appellant, excepto triduo Cal. Ianu. quo in multis locis, & in Galliâ maxime ad calcandam gentilium conſuetudinem Litaniæ fiebant, vt ſtatuitur Concil. Turonenſi 2. can. 17. Hæc vigilia non extat in cod. Rodradi: neque in vetuſtiſſimo codice Colonienſi; vt notat Pamelius.

C. 2. l. 13. IN EPIPHANIA DOMINI.] Hoc feſtum celebratur meſe Ianuario ex antiquo ritu, qui patet ex Ammiano Marcellino lib. 21. cum loquitur de Iuliano Imperatore, tum in Galliis agente: *Et vt hæc interim celarentur feriarum die, quem celebrantes menſe Ianuario Epiphaniam dictitant, progreſſus in Eccleſiam ſolemniter numine adorato diſceſſit.* Epiphania autem ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκος οἰκονομία. i. Seruatoris noſtri Ieſu Chriſti incarnatio, inquit Suidas. Hoc die à Græcis recitatur ſequentia magnæ ſanctificationis omnibus ad fontes conuenientibus cum lampadibus, & thure, ibique multis precibus aqua benedicitur tum ad baptiſmum, tum ad varios vſus Chriſtianorum. Sacerdos ſanctam crucem rectam in aquam mergit, & ex eâdem aquâ templum & populum aſpergit, vt fusè habetur in Euchologio. Huius ritus meminit Theodorus lector in ſecundâ Eclogâ: καὶ τὴν ἐπὶ τῷ ὕδατι τῶν ἐν τοῖς Θεοφανίοις ἐπίκλησιν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίνεσθαι. i. & inuocationem ſuper aquam in die Theophaniorum veſpere fieri iuſſit. Agit ibi de Petro Cnapheo Epiſcopo Antiocheno, quem ait hanc benedictionem veſperi fieri iuſſiſſe.

L. 15. STELLA DVCE.] Diodorus Tharſenſis Epiſcopus lib. 5. contra fatum cap. 53. ſcribit ſtellam illam, quæ nato Domino Magis viſa eſt, non vnam è multis in cœlo fuiſſe, ſed δύναμίν τινα θειοτέραν εἰς ἄστρον μὲν σχηματιζομένην. i. poteſtatem quandam diuiniorem in ſtellæ ſimilitudinem efformatam. Sanctus Iſidorus Peluſiota Epiſtolis 377. & 378. lib. 1. ſcribit fuiſſe quidem eam veram ſtellam, ſed curſum præter cæterarum conſuetudinem tenuiſſe, & eo perculſos ſapientes illos Magos Dominum quæſiuiſſe.

Pag. 16. col. 1. l. 3. IN NOVAM NOS IMMORTALITATIS SVAE LVCEM REPARAVIT.] Ita in Dominicâ primâ poſt Epiphaniam, & in editis. Senſus bonus eſt. In codicibus MSS. Ratoldi, Dominicâ 1. poſt Epi-

phaniam, Remenſi, & Rodradi, & apud Pamelium legitur, *in noua nos immortalitatis ſuæ luce reparauit*: ex quo tandem, ſublatâ præpoſitione, exiit illud, quod eſt in Miſſali Romano, *Noua nos immortalitatis ſuæ luce reparauit.*

Lin. 14. MAGORVM.] Magos Suidas ſcripſit apud Perſas eſſe homines φιλοσόφους, καὶ φιλοθέους. i. Sapientiæ ſtudioſos, & Dei amatores. Heſychius Magum interpretatur Theologum. Hos autem Magos qui Chriſtum infantem adorauerunt. Sãctus Epiphanius in expoſitione fidei Catholicæ refert octos fuiſſe ex filiis Ceturæ, quibus pater dedit munera, aurum, thus & myrrham, quæ à Sodomorum & Gomorrhæ regibus acceperat: ac propterea cum habitarent in Magodia Arabiæ regione, eadem munera Chriſto infanti obtuliſſe. Diodorus Tharſenſis cap. citato ſcribit eos Perſas fuiſſe, & à Caldæis de ſtella Seruatorem omnium in carne natum iuxta vetus Balaam vaticinium nunciaturâ edoctos fuiſſe.

Cap. 2. lin. 3. PRIMITIIS.] In editis legitur, *Primitus*, malè.

Pag. 17. cap. 1. lin. 31. QVI ILLVM SAPIENTIA, &c.] Ita in codice Ratoldi. Communis eſt Theologorum ſententia Chriſto ſtatim ab ipſo conceptionis ſuæ momento datam fuiſſe omnem ſapientiam, ac cæteras animi dotes, virtuteſque ſibi ratione vnionis hypoſtaticæ debitas: cum in ipſo conceptionis puncto comprehenſor fuerit, & nunquam viator, vt vocant, hoc eſt, intuitiuam Dei viſionem habuerit. Cum ergo in hac benedictione precatur Pontifex, vt fidelibus ſpiritalium incrementa virtutum largiatur Deus, quemadmodum Chriſtus ſapientiâ, ætate & gratiâ profecit, hæc capienda ſunt iuxta modulum & rationem perſonarum inter ſe collatarum: vt quemadmodum Chriſtus creuit ſapientiâ & gratiâ experimentali, ſic illi creſcant nouâ acquiſitione virtutum.

Cap. 2. lin. 14. IN OCTAVIS THEOPHANIAE.] In cod. Rodradi, & apud Pamelium hæc ſolemnitas vacat. In cod. Ratoldi legitur, *Octauas Epiphaniæ, & depoſitio ſancti Hilarij.* Vbi ſecunda oratio eſt de ſancto Hilario: *Deus cuius miſeratione delinquentes mutantur ad veniam, &c.* Super oblata oratio prima eſt de ſancto Hilario: *Vniuerſitatis conditor, & humani generis reformator, &c.* Præfatio de ſancto Hilario, nulla de Octauâ, hoc modo: *Qui beatum Hilarium Confeſſorem tuum prælegiſti tibi ſacratæ Confeſſionis tuæ antiſtitem, &c.* Benedictio verò de Octauâ, nulla de ſancto Hilario. *Deus qui præſentem diem dignatus es eligere; vt & eum eligeres, tot miraculis demonſtrare, &c.* Secunda oratio ad Complendam eſt de ſancto Hilario. *Deus fidelium remunerator animarum, &c.*

Pag. 18. col. 1. lin. 2. S. FELICIS.] Hic eſt S. Felix Nolæ Presbyter, cuius acta eleganti verſu ſcripſit ſanctus Paulinus Nolæ Epiſcopus. In codicibus Rodradi, Rem. & Rat. atque apud Pamelium additur, *in Pincis*: Locus eſt Romæ, in quo ſancti Felicis Eccleſia ædificata eſt.

Digitized by Google

Lin. 11. Confessoris.] Ita appellatur S. Felix in omnibus codicibus noſtris, non martyr. Ita appellatur in Martyrologio MS. Bibliothecæ Corbeienſis. *XIX. Cal. Febru. apud Nolam Campaniæ S. Felicis Presbyteri, & Confeſſoris.* Et à ſancto Auguſtino lib. de cura pro mortuis gerenda cap. 1 *Vt ſcilicet in beatiſſimi Felicis Confeſſoris Baſilica poneretur*, quemadmodũ apud ipſum Vſuardum excuſum. Rectè. Nam olim Confeſſores appellabantur ij qui multis pro Chriſti fide tormentis ſuperatis tandem diuinâ voluntate liberati tot agonibus ſuperſtites tranquillam mortem obierunt, vt clarum eſt epiſt. 46. S. Cypriani, & alibi paſſim: inter quos hic S. Felix enituit. In Concilio Toletano 4. Sancta Leocadia, quæ non ferro, aut tormentis, ſed carceris ſquallore & fame obiit, Confeſſor appellatur.

Lin. 24. Haeretícis.] Ita in editis, & in codicibus noſtris MSS. Hæc vox impropriè ſumitur pro *τὸ ethnicis*, & ſanct. Fructuoſus cap. 1. ſuæ regulæ quoſdam Pſeudomonachos proprio viuentes arbitrio appellauit Hæreticos. *Hos tales, vbi repereritis non Monachos, ſed hypocritas & Hæreticos eſſe credatis.*

Lin. 33. Celebramvs.) In editis legitur, *colimus* Porrò XIV. Kal. Febr. in cod. Rodradi ſequitur, *Natale Mariæ & Marthæ*: in cod. Rem. *Natale ſanctæ Mariæ & Marthæ*: in cod. Ratoldi, *Natale ſanctorum Mariæ & Marthæ* Vbi *τὸ*, *Sanctorum*, ſumitur ſubſtantiuè in plurali, & ſæpè occurrit in NN. MSS. & in Miſſ. Rom. In noſtris codicibus citatis ſimiles extant orationes de eiſdem ſanctis in hunc modum. Exaudi, Domine, populum tuum cum Sanctorum tuorum tibi patrocinio ſupplicantem; vt temporalis vitæ nos tribuas pace gaudere, & æternæ reperire ſubſidium. Per Dominum. *Super oblata.* Preces, Domine, tuorum reſpice oblationeſque fidelium; vt & tibi gratæ ſint pro tuorum feſtiuitate Sanctorum, & nobis conferant tuę propitiationis auxilium. Per Dominum. *Poſt Communionem.* Sanctorum tuorum Domine interceſſione placatus, præſta, quæſumus, vt quæ temporali celebramus actione, perpetuâ ſaluatione capiamus. In quibus orationibus *τὸ Sanctorum*, ſumendum eſt etiam ſubſtantiuè, vt ſupra dictum eſt. In Martyrologiis Romano, & Adonis eodem die annotatur natale SS. Marii & Marthæ coniugum, &c. Sed hæc noſtrorũ Sacramentariorum Miſſa intelligenda eſt de ſanctis ſororibus Lazari Maria & Martha, primò quia in eâ martyres non appellantur. 2. id ſuadet Martyrologium MS ſancti Hieronymi, vbi eodem die hæc videre eſt *Hieroſolyma. Marthæ & Mariæ ſororum Lazari.*

Idem habetur in Martyrol. MS. Bibl. Corb. *Hieroſolyma, Marthæ & Mariæ.* Cætera ſculpta ſunt à quodam (vt credere par eſt) nugatore, ſed quodammodo apparet ſcriptum fuiſſe, *Sororum Lazari.* In paruulo Martyrologio MS. quod aſſutum eſt Sacramentario Rem. vbi eodem die legitur *Hieroſolyma, Martha & Maria ſorores Lazari.* In Calendario codi-

Digitized by Google

cis Ratoldi, in quo eodem die legitur, *Hieroſolymis. Marthæ & Mariæ.* In altero paruulo martyrologio Bibl. Corb. MS. XIV. *Kal. Febru. in Africâ, Quinti Pauli, Geronti. Maria & Martha.* In Martyrologio Rabani eodem die *Hieroſolyma, Natale Marthæ & Mariæ ſororum Lazari*, & in Martyrologio Notkeri 14. Kal. Febr. *Hieroſolymis, Natiuitas Marthæ & Mariæ ſororum Lazari.* Poſtridie verò in eiſdem Martyrologiis ſancti Hieronymi, maioris Corbeienſis, Rabani & Notkeri, quēadmodum & in Martyrologio Vſuardi, annotatur dies SS. Martyrum Marii & Marthæ coniugum, &c. Ex quibus apparet, quàm rectè in dictis Sacramentariis aſſignetur Miſſa Mariæ & Marthę 14. Kal. Febr. & quod hæc nomina ſint intelligenda de ſororibus Lazari.

Pag. 20. col. 1. lin. 7. FABIANI.] In cod. Ratoldi eſt vnica Miſſa de SS. Fabiano & Sebaſtiano cum diuerſis tamen Orationibus, præcedente vbique ſancti Sebaſtiani Oratione, cuius eſt ſola Præfatio, non diſcrepans à Pręfatione codicum Rodr. & Rem. Benedictio eſt vtriuſque ſancti, *Deus qui triumphantibus pro te Martyribus regiam cæleſtis aulæ potentiæ dextrâ pandis.* Vbi τὸ *regia*, ianuam ſignificat, vt in Regula Magiſtri cap. 83. *& exuti rebus Monaſterÿ duntaxat ſine graui iniuriâ clauſa regia excludantur.* Conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum cap. 67. §. 2.

Lin. 9. ET QVOS PONDVS.] Optima lectio. In cod. Rodradi: *& quia nos pondus*, & in fine repetitur τὸ *nos* in hunc modum *nos protegat* In cod. Ratoldi & apud Pamelium legitur: *& quia pondus*, vt in Miſſali Romano.

Col. 2. lin. 31. SANCTÆ AGNETIS.] In cod. Rodradi, *S. Agnes.* Iuxta formam Græcorum, vt videre eſt Ecloga 2. Theodori lectoris ſub finem: ἀπετέθησαν τὰ λείψανα τῶν ἁγίων Στεφάνου, ϗ Λαυρεντίου ϗ Ἀγνῆς. i. depoſitæ ſunt reliquiæ Sanctorum Stephani & Laurentii & Agnes Ita loquitur S. Ambroſius libro primo de off. cap. 41. ita Prudentius in Periſtephano,

Agnes ſepulchrum eſt Romulea in domo
Fortis puellæ martyris inclytæ.

Infra tamen ponit τὸ *Agnes*, in nominandi caſu.

Haud, inquit Agnes, immemor eſt ita
Chriſtus ſuorum. ———————

Et ſæpè infra.

Pag. 21. col. 1. lin. 13. ET DIEM B. AGNETIS MARTYRIO CONSECRATAM SOLEMNITER RECENSERE.] Codex Rem. habet: *Recenſentes enim diem B. Agnetis Martyrio conſecratum.*

Digitized by Google

Lin. 23. Simvl est facta conformis, &c.] In Miſſa Ambroſiana legitur : *Simul eſt eius facta conformis, vt ſempiternitati eius ſociaretur & gloria.*

Col. 2. lin. 24. Vt vinceret] In cod. Rodradi, & apud Pamelium, *Quo vinceret*, cui debet affigi accentus grauis, vt ſit, *quò*; & idem erit ſenſus. In editis & in cod. Ratoldi, *quod vinceret*, & bonus etiam ſenſus erit, ſi particulæ *quòd* apponatur accentus. In cod. Ratoldi reperitur hæc benedictio : *Benedicat vobis Dominus cælorum rector & conditor, &c.* Porro habetur in cod. Rem. X. *Kal. Febru. natale Sanctorum Merentiani & Macarii Martyrum.* Sed lege *Emerentianæ*, quæ eſt virgo, & martyr collactanea S. Agnetis. In paruo Martyrologio aſſuto Remenſi Sacramentario eodem die fit horum mentio Martyrum X. *Kal. Sanctorum Emerentiani (l. Emerentianæ,) & Machari & Paſsio S. Aſclæ.* In Calendario quod præmittitur Sacramentario Ratoldi *X. Kal. Natale ſanctæ Emerentianæ virginis & ſancti Macharii & Paſsio Parmenæ Diaconi.* Item in Martyrologio MS. ſancti Hieronymi eodem die. *Et alio loco, Paſsio Sanctorum Eugenii, Emerentianæ, & Macharii, Puluii Martyrum.* f. leg. *Publii.* Itaque Macharius, de quo eſt præſens Miſſa, cum eodem die coniungatur in dicto Martyrologio cum ſancto Eugenio Martyre, is eſt Macarius qui à Iuliano Apoſtata in Oaſim Arabiæ oppidum relegatus ibidem cum ſancto Eugenio ſecuri percuſſus eſt, vt ſcribit Metaphraſtes in Sancto Artemio. Eodem die Macarii & Eugenii, meminit Rabanus in Martyrologio Emerentianæ & Macarii. Miſſa eſt eiuſmodi in cod. Rem. *Maieſtati tuæ nos Domine Martyrũ ſupplicatio Beata conciliet, &c. Martyrum tuorum nos Domine, ſemper feſta lætificent, &c. Super oblata, Accepta tibi ſit, Domine ſacratæ plebis oblatio, &c. Poſtcomm. Iugiter nos, Domine, Sanctorum tuorum, vota lætificent, &c.*

Pag. 22. col. 1. lin. 3 Devs qvi vniversvm mvndvm Beati Pavli prædicatione docvisti, &c.] S. Paulus vniuerſum mundum ſua prędicatione docuit, vt teſtatur S. Clemens in epiſt. 1. ad Corinthios διὰ ζῆλον ὁ Παῦλος ὑπομονῆς βραβεῖον ἀπέσχεν, ἑπτάκις δεσμὰ φορέσας, ῥαβδευθεὶς, λιθασθεὶς, κῆρυξ γενόμενος ἔν τε τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἐν τῇ δύσει τὸ γενναῖον τῆς πίστεως κλέος ἔλαβεν, δικαιοσύνην διδάξας, ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τέρμα τῆς δύσεως ἐλθών. i. Paulus propter zelum in vincula ſepties coniectus; verberibus cæſus, lapidatus patientiæ præmium reportauit, in Oriente & in Occidente verbi præco factus illuſtrem fidei gloriam ſortitus eſt, iuſtitiam per mundum vniuerſum docens, ad Occidentis terminos veniens, & ſanctus Gregorius Nyſſenus Orat. de occurſu Domini : ἡ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ μᾶλλον δὲ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς φαίνουσα ἀστραπὴ, ἡ τῆς θείας βροντῆς ἐν τῷ μυστικῷ τροχῷ τοῦ Εὐαγγελίου τῷ κατὰ πάσης κυκλωθέντι τῆς οἰκουμένης ἡ διηνεκεστάτη καὶ μεγαλόθροος φωνή. i. fulgur illud ab Ieruſalem, & circumiacentibus regionibus vſque ad Illyricum, imò vſque ad

terminos terrę luxit; illa diuini tonitrui in myſticâ Euangelii rotâ, quæ per orbem, terræ voluebatur, clariſſima, maximéque ſonora vox. Agit enim hoc loco de ſancto Paulo Apoſtolo, & S. Ioan. Chryſoſt. hom. 13. in epiſt. 1. ad Cor. agens de S. Paulo. *Contemplare ergo ſtatuam auream, &c.* ἀλλ' ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τρέχοντα, καὶ εἰς Σπανίαν ἀπιόντα, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καθάπερ ὑπόπτερον φερόμενον. i. ab Hieruſalem vſque ad Illyricum currentem, in Hiſpaniam abeuntem, & tanquam alatam totum orbem peruagantem.

L. 26. QVOD NON EIVS CONDIERIT DISCIPLINA.] Id cod. Rem. legitur, *Quod eius non conuenerit diſciplinis.* Poſt quæ hæc ſequuntur in eodem codice: *Quem hodie vas factum electionis, magiſtrum, & doctorem gentium vocandarum mutato nomine conlocaſti per Chriſtum Dominum.* His prætermiſſis, quæ ſunt in hoc codice ſancti Eligii, & aliis codicibus noſtris. Vbi nota quod dicitur mutatum fuiſſe nomen ſancto Paulo die conuerſionis ſuę.

Cap. 2. lin. 25. EODEM DIE S. PROIECTI.] In cod. Rem. legitur etiam *S. Proiecti.* Vulgò, *Præiecti*, vt in cod. Rodradi, nempe in collectione Præfationum, Gallicè *S. Prix.* Fuit Epiſcopus Aruernę trucidatus cum Abbate Amarino à loci proceribus anno 670. iuxta Sigebertũ, de eo agit Vſuardus Martyrologio hac die & MS. Martyrologium ſupra citatum Biblioth. Corb. eius actu vide apud Surium eodem die.

Pag. 23. c. 1. lin. 2. REPETITA.] Ita in cod. Rodradi in cod. Rem. præponitur prępoſitio, *in.* Hæc autem verba, *repetita ſolemnitate* arguunt duplicem feſtum ſancti Proiecti, qui adhuc in Gallia perſeuerat.

Cap. 14. CONCEDASQVE NOBIS, &c.] Ita in cod. Rodradi, vſque ad Pręfationis finem; quæ deſunt in cod. Rem. Sed illorum loco poſt illa verba, *Tribuas ingiter ſanitatem*, hæc ſequuutur. *Quod nobis, Domine, petimus benignus impertias: vt amemus eius meritum Paſsionis; & indulgentiam nobis ſemper fidelis Patronus Martyr tuus Proiectus obtineat. Per Chriſtum Dominum noſtrum.*

Lin. 29. DE NATIVITATE.) Ita codex Remenſis: quod deeſt in cod. Rodradi: pro quo in cod. Ratoldi, & apud Pamelium habetur, *ſecundo.*

Cap. 2. Lin. 3. PVRIFICATIO S. MARIÆ VIRGINIS.] In codicibus Rodradi, & Ratoldi ΥΠΑΠΑΝΤΙ, apud Pamelium ΥΠΑΝΤΙ, quod perinde eſt. i. occurſus. Cauſam reddit S. Hildephonſus ſerm. de Purificatione, *Quia cum Dominus hodierna die in templum à parentibus fuiſſet delatus, à Sanctis, quos plurimos Ieroſolymis fuiſſe non dubium eſt, eis obuiari credimus.* Denominatio à Græcis eſt deriuata, qui hoc feſtum ſic indigetarunt. Ita appellatur à Codino Curopalate lib. de Officiis Cõſtantinopolis, κατὰ τὴν τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτὴν. i. in feſto occurſus, Cedreno in Iu-

ſtino.

Digitized by Google

ſtino, & in nouellâ Emanuelis Comneni Imperatoris, quam profert Theodorus Balſamo in cap. 1. tit. 6 Nomocanonis Photii: ἡ β´ τοῦ φεβρουαρίου διὰ τὴν τοῦ σωτῆρος ὑπαπαντήν. i. ſecunda Februarii ob Saluatoris occurſum. Hoc feſtum à Theophylacto Simocatta lib. 8. hiſt. cap. 4. dicitur τεσσαρακοστὴ ἡμέρα τῆς γενεθλιακῆς πανηγύρεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ Ἰησοῦ. i. quadrageſima dies celebritatis natalium magni Dei Ieſu. In cod. Rem. hoc feſtum appellatur *Sancti Simeonis.* In eo feſto fiunt cum cereis ardentibus rogationes, ſeu proceſſiones ex ſatis antiquo more, ſuperſtitione veteri, qua Romani hoc menſe in honorem Februi Dei. i Plutonis cum cereis ardentibus luſtrabant vrbem, in piam ac ſanctam mutatâ religionem; ſiquidem harum mentionem facit ſanctus Hildephonſus qui floruit anno 644. ſerm. ſupra citato: *Agitur hæc feſtiuitas menſe Februario, quem Romani adhuc pagani à Februo. i. Plutone ſic vocauerunt, &c. quam luſtrandi conſuetudinem congrue & religioſè Chriſtiana mutauit conſuetudo: cum eodem menſe, hoc eſt, hodiernâ die in honore ſanctæ Dei genitricis, & perpetuæ Virginis Mariæ non ſolùm Clerus, ſed omnis plebs Eccleſiarum loca cum cereis & diuerſis hymnis luſtrantes circumeunt.* Idem ſcribit ſanctus Eligius homil. 2. *Nunc igitur vanæ ſuperſtitionis errorem pulchrè Chriſtiana deuotio ad veram conuertit religionem cum iam non poſt quinquennium, nec vt olim, circa finem menſis Februarii vna luſtratur ciuitas Romana ob honorem Februi qui falsò luſtrationum. i. purgationum potens putabatur, & Deus infernorum, & ob dignitatem eius, quæ iam ceſſauit, terreni Romanorum imperii: ſed per ſingulos annos circa initium eiuſdem menſis vniuerſa Dei ciuitas, ſancta videlicet Eccleſia, illuſtratur, fidei lumen, quod filiorum ſuorum fulget in cordibus, deſignans cereorum lumine, quod eorundem geſtatur manibus, &c.* Apud Alcuinum, Amalarium, & Vvalfridum nulla extat cereorum benedictio; Sed Alcuinus tantùm ait cereos dari à Pontifice. At in cod Ratoldi extat vnica benedictio ſub hoc titulo: *Benedictio ſuper candelas*, quæ habetur in ordine & Miſſali Romano, ſed in quibuſdam variat, ſicque incipit: *Domine Ieſu Chriſte, creator cœli & terræ Rex regum & Dominus dominantium*, &c. Purificationis ſolemnitatem ortum habuiſſe Conſtantinopoli anno 9. Iuſtini magni, quo Antiochia graui terræ motu corruit, refert Cedrenus. Theophanes lib. 16. hiſt. refert ad annum 15. Imperii Iuſtiniani feſti huius inſtitutionem, *Anno decimo quinto imperii Iuſtiniani, menſe Octobri facta eſt mortalitas Byzantii, & eodem anno Hypapante Domini ſuſcepit initium, vt celebraretur apud Byzantium ſecundâ die Februarii menſis.* Qui auctores intelligendi ſunt de tempore, quo primum ortum eſt eiuſdem feſtum Byzantii: eſt enim longè antiquior huius in Eccleſia feſti inſtitutio; nam celebre erat tempore ſancti Gregorii Nyſſeni, vt planum eſt ex ſermone quem de occurſu Domini compoſuit. καὶ γὰρ ὅτε κατὰ τὸν ἀρχέτυπον καιρὸν, ὡς ἄν τις εἴποι, τῆς παρούσης ἑορτῆς, &c. i. *etenim quando circa tempus quod eſt archetypum (vt ſic dixerim) præſentis feſti; is qui forma diuinâ præditus erat & formam ſerui ſum-*

Digitized by Google

pſerat, mediator inter Deum & homines factus legis præceptum exequens, quadraginta dies natus infans ſempiternum illud verbum vnà cum genitrice conuenientem atque præſcriptam hoſtiam portante ad templum pergebat, &c. οὗτινος ἡμεῖς τὴν ἀνάμνησιν ἑορτάζοντες σήμερον, &c. i. *cuius nos hodie myſterii memoriam celebrantes, &c.* Quare huius ſolemnitatis celebrandæ viam non aperuit Gelaſius Papa, cum Lupercalia ſuſtulit : tum etiam quia iuxta citatos Patres Hildephonſum & Eligium non ex occaſione Lupercalium hoc feſtum natum eſt, ſed luſtrationis vrbis quæ Romæ agebatur, in honorem deorum infernalium, maximè verò Februi. i. Plutonis, ſuperſtitione in veram mutatâ religionem. Etſi enim Lupercalia fierent menſe Februario, inferiæ tamen ſeu Plutonis ſacra eodem menſe celebrantur, & hic menſis à deis inferis, ſeu Plutone eſt denominatus, non verò à Lupercalibus, vt videre eſt apud Varronem lib. 5. de lingua Latinâ, *à Deis infereis Februarius appellatus quod heis parentetur.* Ouidium lib. 2. Faſtorum,

> *Aut quia placatis ſunt tempora pura ſepulchris,*
> *Tunc cum ferales præteriere dies.*

Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 13. *Secundum* (menſem) *dicauit Deo Februo qui luſtrationum potens dicitur. Luſtrari enim eo menſe ciuitatem neceſſe erat, quo ſtatuit vt iuſta diis Manibus ſoluerentur,* & ſanctum Iſidorum lib. 5. Orig. cap. 32. *Februarius nuncupatur à Februo. i. Plutone, cui eo menſe ſacrificabatur. Nam Ianuarium Diis ſuperis, Februarium Diis Manibus conſecrarunt.* Ex quibus omnibus locis luſtrationem vrbis, & inferias menſe celebratas Februario, eundemque menſem à Februo, id eſt, Plutone appellatum fuiſſe facilè cognoſcitur. His quadrant quæ ſcribit Cedrenus ad annum mundi VCIƆCCLXXXI. Ἀνύσιος ἐν τῷ περὶ μηνῶν φεβρουάριον τὸν καταχθόνιον τῇ Θούσκων φωνῇ λέγει. ὁ δὲ Λαβεὼν ἀπὸ τοῦ πένθους λέγει κληθῆναι τὸν φεβρουάριον, φέβρις γὰρ παρὰ Ῥωμαίοις τὸ πένθος προσαγορεύεται· κατ' αὐτὸν δὲ τοὺς κατοιχομένους ἐτίμων, καὶ φεβρουάρει τὸ καθαίρει. i. Anyſius lib. de menſibus Etruſcâ linguâ Februum appellari ait, eum qui eſt apud inferos. Labeo Februarium à dolore dictum autumat, quia Februs Romanis dolor dicatur: eo menſe defunctos honorabant. Februare porro eſt pugare. Nihilominus tamen ſanctus Auguſtinus lib. 18. contra Fauſtum cap. 5. ſcribit Februarium nominari à ſacris Februis Lupercorum, à quâ ſententia non multum abeſt Feſtus, qui ſcribit Februarium à Iunone Februatâ, quam alii Februalem, Romani Februlim vocant, dici & eius ferias eſſe Lupercalia, quo die mulieres februabantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt, pelle caprina. Sed ſuperior opinio potior videtur.

Lin. 33. Ad collectam.] Per collectam hoc loco quidam arbitrantur ſignificari collectionem eleemoſynarum, & hanc Miſſam inſcribi, ad collectam, quia diebus ſolemnioribus fiebant eleemoſynæ. Quod

Digitized by Google

etſi admiſerim, non opinor tamen hoc loco per collectam ſignificari eleemoſynam: ſed conuentum, & ſynaxim ad diuinum officium peragẽdum, & communes preces fundendas: atque etiam ipſum diuinum officium. Sanctus Hieronymus in Epitaphio Paulæ, *Quo ſigno vocabantur ad collectam.* Sanctus Epiphanius epiſt. ad Ioannem Epiſcopum Hieroſolymitanum: *Cum igitur celebraretur collecta in Eccleſia villæ, quæ eſt iuxta monaſterium noſtrum.* Sanctus Pachomius in Regulâ ex interpretatione ſancti Hieronymi art. 107. *Sex orationes facient veſpertinas iuxta exemplum maioris collectæ.* art. 121. *Si quis tulerit rem non ſuam, ponetur ſuper humeros eius, & aget pœnitentiam publicè in collecta.* Huius loci explicatio patet ex ordine Romano. Nam ibi narratur, vt in hac celebritate Clerus & populus colligitur, ſeu congregatur ad ſanctum Adrianum expectans Pontificem, Pontifex ingreſſus ſacrarium induit ſe nigris veſtibus, & ſchola cantat *exurge,* tunc ſequitur Oratio ad Collectam *exaudi,* ſeu, *erudi,* vt in quibuſdam ex noſtris Sacramentariis legitur; poſtea cerei benedicuntur; benedictione expletâ proceditur ad ſanctam Mariam, vbi Miſſa celebratur. Id confirmatur ex Miſſâ Natiuitatis S. Mariæ in hoc codice, in qua orationem ipſius alia præcedit, cui præfigitur hic titulus, *ad proceſſionem.* Vbi proceſſio ſumpta ſaltem pro ſuo termino, id eſt, procedentium, cum ad Eccleſiam peruenerint, cœtu, nihil aliud eſt, quàm id quod collecta in hac Purificationis celebritate appellatur.

Lin 34. Ervdi.] Ita in editis, & in cod. NS. MSS. & apud Pamelium. In ordine & Miſſali Rom. legitur, *exaudi.* Et ſanè, quamuis τὸ *exaudi*, non ſit reiiciendum: τὸ *erudi*, huic orationi optimè congruit: quaſi populus per exteriorem cultum eruditus poſſit gratiam aſſequi interiorem, quæ exteriori illo cultu deſignatur.

Pag. 24. col. 1. lin. 37. Ministrvm.] Seruum, ſubditum, quia Chriſtus ſingulari humilitatis exemplo ſe legi ſubiecit: & qui infinito ſanguinis ſui pretio mundum venerat redempturus, puſillis quinque ciclis redimi voluit.

Pag. 25. col. 1. lin. 9. Pœnarvm.] In cod. Remenſi, *peccatorum.* i. tortorum, carnificum, tyrannorum.

L. 13. Agathen.] Ita in aliis cod. NS. MSS. iuxta formam Græcam, ἀγαθήν.

Lin. 29. Semper extitit.] In editis deeſt τὸ *ſemper.*

Col. 2. lin. 5. Hæc Hostia.] Non ſimplex panis & vinum, ſed Chriſtus, qui ſub ſpeciebus panis & vini eſt immolandus. Hæc enim vocabula non ſunt nudè conſideranda, ſed prout ad Chriſtum referuntur.

Pap. 26. col. 2. lin. 5.] Per florem virginalis vteri.] Id eſt, Chriſtum, florem verum, qui fuſus eſt ex vtero Virginis. Iuxta illud Eſaiæ c. 11. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.*

Digitized by Google

Lin. 11. CONSERVATA IVSTITIA, &c.] Iuſtum enim erat, vt Adami carne victa à Diabolo caro Chriſti Diabolum vinceret; vt elatus de carne proſtrata à carne ſterneretur.

Pag. 27. col. 1. lin. 14. QVÆ EST SALVTIFERA, ET INEFFABILE DIVINÆ GRATIÆ SACRAMENTVM.) Ita in cod. Ratoldi, & apud Guitmundum infra citandum In Sacramentis Ambroſianis & cod. Rodradi: *Quæ ſalutifero, & ineffabili diuinæ gratia Sacramento offertur.* In cod. Rem. *quæ eſt mira rurſus, & ineffabilis diuina gratia Sacramenti.* Sed legendum puto, *& ineffabile diuina gratia Sacramentum.*

Lin. 17. ET VNVM CHRISTI CORPVS S. SPIRITVS INFVSIONE PERFICITVR.] Rectè. Siquidem Spiritui ſancto veteres attribuunt productionem corporis & ſanguinis Chriſti in Eucharistia, per quandam appropriationem videlicet. Sanctus Cyrillus Hieroſ. Catech. 5. Myſtagica παρακαλοῦμεν τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν, τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποστεῖλαι ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἵνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ, πάντως γὰρ οὗ ἐὰν ἐφάψαιτο τὸ ἅγιον πνεῦμα, τοῦτο ἡγίασται καὶ μεταβέβληται. i. rogamus Deum benignum vt ſuper ipſa propoſita ſanctum Spiritum emittat: vt panem quidẽ faciat corpus Chriſti, vinum verò ſanguinẽ Chriſti. Omnino enim quod attigerit Spir. ſanctus, hoc ſanctificatur & tranſmutatur. Theophyl. in 5. c Ioan. μεταποιεῖται ἀπορρήτοις λόγοις ὁ ἄρτος οὗτος διὰ τῆς μυστικῆς εὐλογίας, καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς σάρκα τοῦ Κυρίου. i. transformatur arcanis verbis panis iſte per myſticam benedictionem, & infuſionem ſancti Sanctus in carnem Domini. Idem ſcribit ſanctus Ioannes Damaſcenus lib. 4. de fide Orthodoxâ cap. 14. vbi docet panem & vinum transformari in corpus & ſanguinem Chriſti per illapſum Spiritus ſancti, quemadmodum verbum Dei incarnatum eſt in vtero Virginis per eiuſdem Spiritus ſanctns infuſionem. *Quomodo fiet iſtud, dicit ſancta Virgo, quoniam virum non cognoſco? Reſpondet Gabriel Archangelus, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi* καὶ νῦν ἐρωτᾷς, πῶς ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ, καὶ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα Χριστοῦ, λέγω σοι κἀγὼ Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ ταῦτα τὰ ποιεῖ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν. Id eſt, *& nunc interrogas, quomodo panis, fit corpus Chriſti, & aqua & vinum ſanguis Chriſti: ego quoque dico tibi Spiritus ſanctus ſuperuenit, & hæc operatur ſupra quàm dici & intelligi poteſt.* Ita etiam docet ſanctus Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in myſtica Theoria. *Vnde & ſanctus Spiritus beneplacito Patris, & voluntate Filij inuiſibiliter præſens præmonſtrat diuinam confectionem, & manu Sacerdotis obſignat*, καὶ μεταβάλλει, καὶ τελειοῖ τὰ προκείμενα ἅγια δῶρα εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. i. *& conuertit, & conficit propoſita ſancta dona in corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Id etiam apparet ex veteri inſcriptione altaris lignei argento obducti, quondam ædificati munificentia Rogerij Epiſcopi Elloronenſis,

Res ſuperimpoſitas commutat Spiritus almus,
Fit de pane caro, ſanguis ſubſtantia vini.

Digitized by Google

Vt habetur lib. 5. hiſt. Bearneuſis cap 18. auctore clariſſimo ac doctiſſimo viro Petro de Marca. Quare olim quibuſdam ſanctiſſimis viris hæc Sacro-ſancta myſteria conficientibus ſancti Spiritus præſentia ſub quodam viſibili ſigno apparere ſolabat; vt quondam ſancti Ioanni Abbati cognomento Chozebitæ, quæ poſtea fuit Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopus, vt refert Ioannes Moſchus in Limonario cap 25. & cap. 27. idem ſcribit de quodam presbytero cuiuſdam in Ciliciâ pagi nomine Mardardus, qui non prius Miſſam incipiebat, quàm videret Spiritum ſanctum altari obumbrantem, & cap. 150. Scribit de quodam Rumelli prope Romam Epiſcopo, qui ad orationem oblationis ſolebat videre deſcenſum Spiritus ſancti, & celebrans coram Papa Agapeto, amoto quodam diacono, qui ei erat impedimento, ipſe cum Papa vidit aduentum Spiritus ſancti.

Lin. 20. In singvlis portionibvs totvs est.) Huic doctrinæ quadrat illud ſancti Baſilij epiſt. ad Cæſariam Patriciam *ταὐτὸν τοίνυν ἐστὶ τῇ δυνάμει, εἴτε μίαν μερίδα ... ξεταί τις, εἴτε πολλὰς μερίδας ὁμοῦ.* i. idem igitur eſt poteſtate, ſiue qu... nam particulam accipiat, ſiue multas ſimul. Vnde præclarè dici... cus Cæſarius dial. 3. interr. 169 *τὸ ἐπὶ τῆς θείας τραπέζης ἱερουργούμενον ... ῳ θιάσῳ παντὶ ἀτμήτως διαιρούμενον καὶ ἀλήκτως μετεχόμενον.* i. quod in ſa... menſâ conſecratur, & vniuerſo cœtui ſacro indiuiſè diuiditur, & ſine ... ctu participatur. Huius autem præfationis meminit Guitmundus lib. . de corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtiâ veritate: *Ne autem me quis exiſtimet hanc ſententiam ex meo ſenſu commentatum, Præfationem iſtam, quæ per totum pene orbem Latinum inter Epiphaniam & Septuageſimam in quadam die Dominicâ habetur, hîc ſuppoſui hæc continentem: Æterne Deus, & tibi hanc immolationis hoſtiam offerre, quæ eſt ſalutifera, & ineffabile diuinæ gratiæ Sacramentum: quæ offertur à plurimis, & vnum Chriſti corpus ſancti Spiritus infuſione perficitur. Singuli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt, nec per ſingulas minuitur, ſed integrum ſe præbet in ſingulis, &c.* & Algerus lib. 1. de eodem Sacramento cap. 15. hæc eiuſdem præfationis quam ſancto Ambroſio attribuit, verba citat: *Item Ambroſius Dominicâ quintâ poſt Epiphaniam. Singuli accipiunt Chriſtum Dominum, & in ſingulis portionibus totus eſt; nec per ſingulas minuitur, ſed integrum ſe præbet in ſingulis.* Quæ verba etiam habentur in Liturgiâ Ambroſianâ.

Lin. 21. Per singvlos.) Ita in codicibus Rodradi, & Ratoldi, apud Guitmundum, & in Liturgia Ambroſiana. In cap. citato Algeri legitur, *Per ſingulas.* Non malè; quia ad *τὸ portionibus*, poteſt referri.

Lin. 25. Vnvm Christi corpvs efficimvr.] Iuxta doctrinam ſancti Auguſtini tractatu 27. in Ioannem: *Hoc ergo nos docuit & admonuit myſticis verbis, vt ſimus in eius corpore ſub ipſo capite in membris eius edentes carnem eius, non relinquentes vnitatem eius.* Porro in codice Re-

menſi ſeq itur. *IV. Idus Febru Natale ſanctorum Zotici, Hiacynthi, Herennii*, vbi legendum *Irenæi*, vt apud Vſuardum, & in Martyr. MS. Bibl. Corb. hac die. In Martyrol. S. Hier. MS. *Romæ. Sotheris, Zotici Iacinthi, Hirenei, Dionyſii*. Pro quo vltimo apud Vſuardum, & in Martyrol. MS. citato habetur, *Amantii*. Miſſa eſt huiuſmodi Oratio: *Domine Deus noſter multiplica ſuper nos gratiam tuam, &c.* Super oblata: *Suſcipe, Domine populi tui pro Martyrum feſtiuitate Sanctorum, &c.* Sed videtur deeſſe τὸ, *Hoſtias*, vel τὸ, *ſacrificium*, aut quid ſimile. Poſt commu. *Sacramenti tui Domine, quæſumus, ſumpta benedictio, &c.*

Pag 28. col. 1. lin. 28. NATALE S. VALENTINI MARTYRIS.) Ita in editis, apud Pamelium. & in codicibus noſtris MSS. excepto Rem. in quo habetur: *Natale Sanctorum Valentini, Vitalis Filiculæ, & Zenonis.* Qui ſancti omnes occurrunt eodem die in Martyrologio Vſuardi. *Romæ Natalis B. Valentini Presbyteri, &c. Item Romæ, Sanctorum Vitalis, Feliculæ & Zenonis.* Idem habetur in Martyro. Notkeri & in Martyrol. MS. Corb. Bibl. in quo malè legitur *Feniculæ*. Horum Miſſa eſt huiuſmodi. Oratio. *Tuorum nos, Domine, quæſumus, precibus tuere Sanctorum, &c.* Super oblata. *Ad Martyrum tuorum, Valentini, Vitalis, Feliculæ & Zenonis, Domine, feſta venientes, &c.* Poſt Comm. *Protege Domine plebem tuam, &c.* In eodem cod. Rem. ſequitur XIV. *Kal. Mart. Nat. Sanctæ Iulianæ.* Hæc eſt Iuliana Virgo & Martyr, quæ Nicomediæ paſſa eſt, de quâ Martyrologium ſancti Hieronymi eodem die *Nicomediæ, Paſſio ſanctæ Iulianæ Virginis Martyris.* Apud Vſuardum, & in Martyrol. MS. toties citato. *Cumis S. Iulianæ Virginis, quæ poſt varia tormenta, &c.* Sed locum nominant tranſlationis, non paſſionis, vt ex Martyrologiis Notkeri & Rabani notum eſt his, *quæ paſſa eſt quidem in Nicomedia, ſed poſt paucum tempus Deo diſponente in Campaniam tranſlata.* Miſſa autem eſt eiuſmodi. Oratio: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui eligis infirma mundi, vt fortia quæque confundas, &c.* Super oblata. *In ſanctæ martyris tuæ Iulianæ paſſione pretioſâ, &c.* Poſt Comm. *Libantes, Domine, &c.*

Col. 2. lin. 11. CATHEDRA S. PETRI.] Sine adiuncto, vt apud Pamelium, in cod. Rodradi, in 2. parte, & in cod. Rem. & in paruulo Martyrol. MS. qui eſt ad calcem eiuſdem libri. In editis additur, *in Roma.* In cod. Ratoldi habetur, *in Antiochia cathedra S. Petri.* Apud ſanctum Auguſtinum inter ſermones de ſanctis extat ſermo 15. de cathedra ſancti Petri, in quo in Paganorum ſuperſtitionem ita inuehitur: *cum ſolemnitatem hanc Eccleſiis mertio religioſa obſeruatio introduxerit; miror, cur apud quoſdam infideles* (lege, fideles) *hodie tam pernicioſus error increuerit, vt ſuper tumulos defunctorum cibos & vina conferant, quaſi egreſſæ de corporibus animæ carnales cibos requirant:* & in Concil Turon. 2. can. 22. fit mentio eiuſdem feſtiuitatis & ſimilium ſuperſtitionum; *Sunt etiam qui in feſtiuitate cathedræ domni Petri Apoſtoli, cibos mortuis offerunt, redeuntes ad domos pro-*

prias ad Gentilium reuertuntur errores, & poſt Corpus Domini ſacratas dæmoni accipiunt eſcas: conteſtamur illam ſolicitudinem tam paſtores, quàm preſbyteros gerere; vt quemcumque in hac ſatuitate perſiſtere viderint, vel ad neſcio quas petras, aut arbores, aut ad fontes, deſignata loca Gentilium perpetrare, quæ ad Eccleſiæ rationem non pertinent, eos ab Eccleſiâ, ſanctâ auctoritate repellant.

In his locis de die feſti, & menſe tacetur, ex verbis tamen citatis ſatis cōijcere datur agi de Cathedra S. Petri, quæ menſe Februario celebratur. Primò enim mentio fit eorum qui paganorum ritu mortuis parentabant, eorumque ſepulchris dapes inferebant, quod olim fiebat in Feralibus, quæ in priſco Calendario Romano incipiunt die 20. Februarii & durant ferè vſque ad finem eiuſdem menſis, in quibus Manes placabantur, eorum tumulis, cibo quo veſcerentur, appoſito, vt conſtat ex Ouidio lib. 2. Faſt. qui eſt de menſe Februario.

Nunc animæ tenues, & corpora functa ſepulchris
Errant, nunc poſito paſcitur vmbra cibo.
Non tamen hoc vltra, quàm quot de menſe ſuperſunt
Luciferi, quot habent carmina noſtra pedes.
Hanc quia iuſta ferunt dixere Feralia lucem.

De hac ſuperſtitione ſcribit Varro l. 5. de lingua Latina: *Feralia ab inferiis & ferēdo, quod ferunt tum epulas ad ſepulchrum, quibus ius ibi parentare.* Secūdò in citato cōcilio arguūtur ij qui ad neſcio quas petras agunt ea quæ ad Eccleſiā non pertinent: quæ ſanè petræ nihil aliud ſunt, quàm termini agrorum quas olim ſub Dei Termini nomine colebant: & feſtū appellabant terminalia Pagani, quod, vt Cathedra S. Petri Antiochiæ, incidit in 22. Februarii, vt clarum eſt ex antiquo Calendario Romano hoc modo. TER. Nº. de quo etiam canit Ouidius libro ſupra citato, eodem menſe.

Nox vbi tranſierit ſolito celebretur honore,
Separat indicio qui Deus arua ſuo:
Termine ſiue lapis, ſiue es defeſſus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.

De eo etiam agit Varro libro citato. Quare cum in hoc concilio, & in codicibus MSS. ſupra citatis nominetur Cathedra S. Petri ſine adiuncto, puto olim hoc 22. die Februarii ſolemnitatem vtriuſque cathedræ celebratam fuiſſe, & decurſu temporis cathedræ ſoli Antiochenæ deuolutum fuiſſe. Præterea notandum in noſtris codicibus MSS. nullum eſſe feſtum Cathedræ S. Petri Romæ, vt neque in editis, neque apud Pamelium.

L. 15. PONTIFICIVM] Pontificium hoc loco eſt poteſtas, aucto-

Digitized by Google

cuius vitam ſcripſit Beda proſa, metróque: de quo etiam agit lib. 4. hiſt. Anglorum. Vita S. Cutberti, quæ à Beda verſu ſcripta eſt, extat apud Henricum Caniſium tomo. 5. antiquæ lectionis. Miſſa eſt huiuſmodi. Oratio. *Sanctus & glorioſus Cutbertus Martyr.* Super oblata. *Hoc ſacro Christi corpore, & omnium ſanctorum Martyrum &c.* Præfatio. *In hac die migrationis ad Chriſtum ſanctiſſimi Sacerdotis Cutberti, &c.* Benedictio. *Domine Deus omnium gratiarum, reſpice omnem hunc populum tuum, qui in honore tuo diuinis famulatur officiis: & quicquid ſancto Martyri tuo Cutberto hodierna die profuit ad beatitudinem, proſit huic Eccleſiæ ad exemplum. Amen. &c.* Ad complendum. *Saturatis, Domine, munerum tuorum dom*[illegible]*, &c.* In hac Miſſa cur S. Cutbertus Martyr appelletur rationem non video, cum nihil tale de eo ſcripſerit Beda, nec Vſuardus hoc die. Huic codici Ratoldi fauet Martyrologium M S. Bibliothecæ Corbeienſis, vbi eodem die ſic habetur. *In Britannis natale S. Cutberti Martyris.* In eodem codice Ratoldi ſequitur, XII. Kal. April. *natale S. Benedicti Abbatis.* Cuius Miſſa eſt huiuſmodi. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui glorioſi Benedicti exempla (l. exemplar) & humilitatis triumphale nobis oſtendiſti, &c.* Præfatio. *Honorandi Patris Benedicti glorioſum celebrantes diem, &c.* Benedictio, vt in Miſſa S. Cutberti. Ad complendum *perceptis, Domine noſter, ſalutaribus ſacramentis, &c.* Super populum. *Plebem nominis tui ſubditam, &c.*

L. 21. ANNVNCIATIO ANGELI AD SANCTAM MARIAM.) Ita in excuſis ex Vaticano: ſed in aliis codicibus N S. MSS. legitur, *Annunciatio ſanctæ Mariæ.* Hoc feſtum in Concilio Trullenſi can. 52. appellatur ἡ ἁγία τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμέρα. i. Sancta Annunciationis dies; in Nouellâ Manuelis Comneni Imperatoris apud Theodorum Balſamonem in caput primum tituli ſeptimi Nomocanonis Photij: τῆς Θεομήτορος εὐαγγελισμός. i. Dei matris annunciatio: In Chronico Alexandrino, Olympiade CCCLI. ἡ ἡμέρα τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς δεσποίνης ἡμῶν τῆς Θεοτόκου. i. Dies annunciationis Dominæ noſtræ Dei genitricis. A Codino Curopalate in libro de officiis abſolutè dicitur εὐαγγελισμός. i. Annunciatio.

L. 23. IN BEATAE MARIAE VIRGINIS VTERO.) Ita in codice Rodradi Presbyteri, & apud Pamelium. Rectè. Nam Matthæi, 18. legitur, *quod in ea natum eſt.* In Miſſali Romano legitur, *de beatæ, &c.* Hæc autem oratio videtur eſſe ad Proceſſionem ſeu Collectam, &c. etenim alia notatur ad Miſſam.

L. 31. IN B. VIRGINIS ALVO, ita in codice Rodradi. Rectè. In codice Ratoldi, in editis, & apud Pamelium deeſt præpoſitio, in.

Ead. l. INCARNARI) ita in codice Rodradi. Optimè. In codice Ratol. in editis & apud Pamelium legitur, *Coadunare.* Quam lectionem ſi quis probare velit, neceſſe eſt præpoſitionem, *in* quæ excidit ex præ-

Digitized by Google

nominatis codicibus, reſtitui, legendo, *In B. Virginis aluo coadunare:* vt ſenſus ſit, Deus, qui in beatæ Virginis aluo Verbum tuum humanæ noſtræ naturæ videlicet coadunare voluiſti: alioqui ſenſus hic ſequeretur Deum voluiſſe coadunare Verbum ſuum B. Virginis aluo, qui eſt abſurdiſſimus.

L. 34. PRÆSENTEM SOLEMNITATEM.) In codice Rodradi legitur, *Præſentem celebritatem*: In editis & in codice Ratoldi legitur, *Fac nos ita peragere.* Malè.

Pag. 31. col. 2. lin. 18. PACE CONCESSA.) Non tam externâ, quàm internâ.

L. 25. DIVINÆ GRATIÆ,) quam Angelus Lucæ. 1. appellat virtutem Altiſſimi.

Pag. 32. col. 1. l. 6. IN SEPTVAGESIMA) de ſeptuageſimâ conſule notas & obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum S. Benedicti Abbatis Anianæ cap. 56. §. 7.

L. 29. VT TERRENIS SVSTENTATIONIBVS EXPEDITI) quia tunc olim Eccleſiaſticorum hominum ieiunia incipiebant.

L. 32. ET PER EVM CIBVM &c.) quia iuxta temporum diuerſitatem à Deo cibus terrenus & ſpiritalis datur: terrenus extra ieiunium, ſpiritalis in ieiunio. i. cum ieiuiunant homines ſpiritali cibo magis abundant.

Col. 2. lin. 10. PERVENTIONE) ad vitam æternam.

L. 29. IN SEXAGESIMA.) Concilium Aurelianenſe 4. can. 2. prohibet presbyteris indicere Sexageſimam & Quinquageſimam: *Hoc etiam decernimus obſeruandum, vt quadrageſima ab omnibus Eccleſiis æqualiter teneatur; neque Quinquageſimam aut Sexageſimam ante Paſcha quilibet Sacerdos præſumat indicere.* Sed Concilium non interdicit officio eiuſmodi dierum, ſed ieiunio duntaxat. Quia ij qui in Sexageſimâ, & Quinquageſimâ ieiunabant, ieiunium Sabbati in Quadrageſimâ minimè ſeruabant: & in ſupplementum dierum Sabbatinorum, & Dominicorum in Sexageſimâ, & Quinquageſimâ ieiunabant. Vnde Concilium ſubiungit: *Sed neque per Sabbata abſque infirmitate quiſquã ſoluat Quadrageſimæ ieiunium, niſi tantùm die Dominico prandeat.* Quod quidem Sabbati ieiunium in Quadrageſimâ, in Concilio Agathenſi olim præceptum fuerat can. 12. *Placuit etiam, vt omnes Eccleſiæ filii exceptis Dominicis in Quadrageſima, etiam die Sabbato, Sacerdotali ordinatione, & diſtrictionis comminatione ieiunent.* Sed cum hoc decretum nullo loco poneretur, in Conc. Aurelianenſi. 4. renouatum eſt, propter Gotthos maximè, qui cum fidem ab Orientalibus accepiſſent, Sabbati ieiunium ex eorum more minimè ſeruabant, & in hanc conſuetudinem cohabitatores Gallos trahebant.

Pag. 33. col. 1. l. 5. AD EIVS PLENITVDINEM.) Plenitudo

Digitized by Google

ſacri muneris eſt gratia, quã Euchariſtia plenè & abundanter confert.

L. 30. Qvatenvs triceni, &c.) Iuxta Euangelij verba Matth. 13. quæ ita exponit S. Hieronymus lib. 1. contra Iouinianum circa principium. *Triginta referuntur ad nuptias. Nam & ipſa digitorum coniunctio quaſi molli complexans oſculo, & fœderans maritum pingit, & coniugem. Sexaginta verò ad viduas, eò quòd in anguſtiâ & tribulatione ſunt poſitæ: vnde & ſuperiori digito deprimuntur: quantòque maior eſt difficultas experta quondam voluptatis illecebris abſtinere, tantò maius eſt præmium. Porro centeſimus numerus (diligenter, quæſo, lector, attende) de ſiniſtrâ transfertur ad dexteram, & eiſdem quidem digitis, ſed non eâdem manu, quibus in læua nuptæ ſignificantur, & viduæ, circulum faciens exprimit virginitatis coronam.* Et ſpecialiùs à Beda libro de numerandi ratione exprimuntur. triceſimus numerus de digitorum coniunctione ita explicatur: *cum dicis triginta, vngues indicis & pollicis blando coniunges amplexu.* Sexageſimus in hunc modum: *pollicem, vt ſupra curuatum indice circumflexo diligenter à fronte præcinges.* Centeſimus ita: *centum verò in dexterâ, quomodò in læua decem, facies.* At decem ita fiunt auctore eodem Beda ſupra: *cum dicis decem, vnguem indicis in medio figes artu pollicis.* Dicit autem S. Hieronymus centeſimum de ſiniſtrâ transferri ad dexteram: quia prima computatio fit in læuæ manus digitis, vſque ad centeſimum; quibus decurſis fit tranſitus ad dexteram, in quâ computatio incipit à centeſimo. Vnde Iuuenalis Satyrâ decimâ de homine longæuo dixit.

Felix nimirum, qui per tot ſecula mortem
Diſtulit, atque ſuos dextrâ iam computat annos.

Et cum ventum eſt ad decem millia, in læuâ denuo computatur cum ſupina in medio pectoris apponitur, ait Beda. Vnde iocus Nicarchi poetæ lib. 2. Anthologiæ in quandam anum viuacem admodum.

— ἡ χειρὶ λαιῇ
Γῆρας ἀριθμεῖσθαι δεύτερον ἀρξαμένη.

Id eſt, quæ læuâ denuo manu ſenectutem incipit computare.

L. 36. Adsit nobis] In codice Remenſi legitur, *ſit nobis.*

Col. 2. l. 19. Et sacrificivm celebrandvm] Ita in codicibus Rodradi, & Ratoldi, & apud Pamelium. In editis & in Miſſali Romano legitur, *& ad ſacrificium celebrandum.* In codice Remenſi eſt alia oratio. *Sacrificium, Domine, obſeruantiæ Paſchalis offerimus,* &c. Vbi obſeruantia Paſchalis eſt ieiunium quadrageſimale, quia illud eſt quædam ad Paſchalis Feſti celebritatem diſpoſitio. Hincmarus Re-

Digitized by Google

menſis Archiepiſcopus in epiſt. MS. Monaſterij S. Remigij Remis ſiti: ieiunium quadrageſimale Paſchale appellat: *& qui ieiunia*, inquit, *Paſchalia inchoaſtis, ante oculos habete, quid in Paſcha, id eſt, in tranſitu ſuo ex hoc mundo ad Patrem Dominus Ieſus tradendo corpus & ſanguinem ſuum diſcipulis ſuis de reprobo diſcipulo dixit.* Sed hac de re infra.

L. 28. ET MAIESTATEM TVAM CERNVA DEVOTIONE EXORARE] hæc verba deſiderantur in codice Remenſi.

Ead. l. CERNVA] cernuus dicitur propriè inclinatus, quaſi quòd terram cernat, inquit, Nonius Marcellus cap. 1.

P. 34. c. 1. l. 32. CAPVT IEIVNII] hanc celebritatem ſeu Miſſam adiectam eſſe poſt obitum S. Gregorij certum eſt; cum illius tempore quatuor illos ante Quadrageſimam dies nulla ieiunij lex inuolueret, vt clarum eſt ex ipſo S. Gregorio, Homil. 16. in Euangelia, cum ſcribit: *à præſenti enim die vſque ad Paſchalis ſolemnitatis gaudia ſex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadraginta duo ſunt: ex quibus dum ſex dies Dominici abſtinentiæ ſubtrahuntur, non plus in abſtinentia, quàm triginta & ſex dies remanent. Dum verò per trecentos & ſexaginta quinque dies annus ducitur, nos autem per triginta & ſex dies affligimur, quaſi anni noſtri decimas Deo damus* Cum igitur hoc loco aſſignet S. Gregorius numerum dierum, quibus in Quadrageſimâ ieiunium ſeruandum ſit, nec quatuor hi dies Quadrageſimam præcedentes hoc dierum interuallo circumſcribantur, certum eſt illos nullis tum ieiuniis fuiſſe obnoxios. Nec obeſt, quòd paulo ante exemplo Chriſti, Moſis, Eliæ de quadraginta diebus agat: nam etſi olim multi quadraginta completis diebus non ieiunarent ſed paucioribus: tamen dicebantur quadraginta dies, & quadrageſimam ieiunare, vt notat Socrates lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 21. Eandem dierum decimationem obſeruabant olim Orientales, & Ægyptij, vt docet Caſſianus collatione 21. capitibus 25. & 27. & S. Dorotheus, doctrinâ. 15. Qui præfatæ decimationi adiungebant dimidiam noctem Dominicæ ſanctæ Paſchatis: ieiunantibus enim illis Sabbato Sancto ante gallicinium Dominicæ ieiunium ſoluere nefas erat. Quia verò diebus Dominicis & Sabbati, excepto Sancto, non ieiunabant, ſeptem hebdomadas obſeruabant. Qui verò inter Græcos quadraginta dies integros ieiunabant, per octo hebdomadas quadrageſimam protelabant, vt docet S. Dorotheus ibidem. Non enim vna fuit olim ieiunij quadrageſimalis obſeruandi ratio, ſiue apud Catholicos, ſiue apud hæreticos, vt palam eſt ex Socrate lib. 5. hiſt. Eccleſiaſticæ cap. 21. Sozomeno lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 19. Ioanne Chryſoſtomo Homil. 16. ad populum Antiochenum, Bibliothecâ Photij. n. CVII. & S. Leone Papa Serm. 4. in Quadrageſimâ. Socrates capite citato ſcribit Romæ ieiunium Quadrageſimæ fuiſſe duntaxat trium ſeptimanarum continuarum ante Paſcha, Sabbathis & Dominicis ex-

Digitized by Google

ceptis. Sed cum excipit Sabbata à ieiunio, puto textum eius fuiſſe corruptum, & legendum eſſe ἐν νέᾳ Ῥώμῃ. i. in nouâ Româ, hoc eſt, Conſtantinopoli. Siquidem olim Conſtantinopoli tẽpore S. Ioannis Chryſoſtomi, vt ipſe ſcribit Homiliâ ſupra citatâ, ab omnibus integra Quadrageſima non ieiunabatur, aliis duas hebdomadas, aliis tres duntaxat, aliis omnes ieiunantibus: ita vt poſt obitum S. Ioannis Chryſoſtomi, ieiunij quadrageſimalis ratio ad tres hebdomadas redacta fuerit, alioqui ſecum pugnaret Socrates, qui infra eodem capite ſcribit: ἐν Ῥώμῃ πᾶν σάββατον νηστεύουσι. i. Romæ omni Sabbato ieiunant. Et ſanè Romani omni Sabbato ieiunabant, Græci minimè, excepto Sabbato Sancto.

L. 33. AD COLLECTAM] nempe ad S. Anaſtaſiam, quò procedebatur. Hac autem feria olim cineres pœnitentibus imponebantur: ſed hac de re infra.

Col. 2. l. 13. SACRAMENTI] id eſt, obſeruationis, celebritatis, quadrageſimalis videlicet

L. 26. SVBSIDIVM] in codicibus Rodradi, & Ratoldi legitur, *præſidium*. In codice Remenſi neutrum eorum extat, ſed vtrumuis reponendum eſt.

P. 35. c. 1. l. 23. DE PECCATI POENA] id eſt, de pœnitentia.

Col. 2. l. 1. SACRAMENTI] id eſt, gratiæ Sacramentalis, metonymia, cauſſa pro effectu.

L. 17. OBSERVANTIÆ PASCHALIS] hoc loco obſeruantia Paſchalis eſt ieiunium quadrageſimę & ab Hincmaro in epiſtola MS. ſupra citata ieiunium quadrageſimæ appellatur ieiunium Paſchale, & ita appellatur à Thimotheo Epiſcopo Alexandrino in interrogationibus, vt rectè ibi explicat Theodorus Balſamo; interr. 7. γυνὴ ἐὰν γεννήσῃ, τὸ Πάσχα ὀφείλει νηστεύειν; i. mulier, ſi pepererit, debet ne ieiunare Paſcha? & interrog. 9. *ſi quis ægrotus, & ex vi morbi valde tabefactus,* ἐὰν ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πάσχα &c: i. *& veniat ſanctum Paſcha, debet ne ieiunare?*

L. 34. INVTILIA SENTIVNT] ſubaudi, eſſe agenda.

L. 35. CENSENDVM] ſubaudi rationabiliter.

Pag. 37. c. 1. l. 18. CIBVS EIVS EST TOTIVS BONÆ VOLVNTATIS, &c.) His verbis quadrat illud. Ioan. 4. *cibus meus eſt, vt faciam voluntatem eius, qui miſit me.*

C. 2. l. 36. SACRAMENTI) id eſt, myſterij, arcani, ſub cuius inuolucro aliquid myſticum latet, nempe ratio cur voluerit Chriſtus hunc quadraginta dierum numerum ſuo ieiunio conſecrare.

Pag. 38. Col. 1. l. 3. PER TOTAM QVADRAGESIMAM, &c.) hæc verba deſunt in editis & in aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium.

L. 10. STAT OPERTO CAPITE) cum ſit oratio, videlicet, iuxta anti-

Digitized by Google

quum Chriſtianorum morem, cuius meminit Tertullianus in Apologetico, *Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis; quia innocuis; capite nudo, quia non erubeſcimus; denique ſine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus imperatoribus.* At contra pagani operto & velato capite orabant. S. Cyprianus oratione de lapſis: *ab impio ſceleratóque velamine, quo illic velabantur ſacrificantium capita captiua, caput veſtrum liberum manſit.*

P. 39. c. 1. l. 21. REMEDIO) pro, *ad remedium*: & ſenſus eſt, præſta vt votiua Sacramenta nobis proueniant ad remedium vitæ temporalis, rectè peragendæ videlicet, & æternæ, adipiſcendæ nimirum, vulgò legitur, *remedia.*

P. 41 c. 1. l. 5. SABBATO IN DVODECIM LECTIONIBVS) hoc primum quatuor temporum ieiunium olim non ſemper occurrebat prima hebdomade Quadrageſimæ; ſed de hac re infra.

C 2. l. 26. REMEDIA NOBIS ÆTERNA) remedia æterna ſunt, quæ conducunt ad vitam æternam conſequendam: eſt metonymia, vt pallida mors.

P. 42. col. 1. l. 25. QVÆ SE AFFLIGENDO CARNE) optima lectio, quam agnoſcit codex Rodradi, i. ſe affligendo in carne. Vulgò legitur, *carnem.*

P. 44. col. 1. l. 14. REDEMPTIONIS ÆTERNÆ) id eſt, gratiæ, quæ nobis conciliat redemptionem æternam. Eſt metonymia, effectus pro cauſa.

Pag. 45. c. 2. l. 12. EXTERNIS) id eſt, alienis, eſt enim antitheton, & opponuntur peccata propria alienis.

Pag. 46. c. 1. l. 13. IGNORANTES) id eſt, peccatores.

P. 46. c. l. 23. ET QVÆ TERRENA DELECTATIONE) locus corruptus, ſicque, vt arbitror, caſtigandus: *Et qui terrena delectationi carnales epulas abnegamus, humanæ voluntatis prauas intentiones amputemus.*

Pag. 47. c. 2. l. 1. NOSTRÆ REDEMPTIONIS EFFECTVS) id eſt, gratia, quam Chriſtus nobis acquiſiuit ſuo ſanguine. l. 13. CONTINVO) id eſt, tim, protinus.

P. 48. c. 1. l. 27. SVPERNIS PROMISSIONIBVS REDDAT ACCEPTOS) id eſt, nos tibi reddat acceptos & gratos ad ſupernas promiſſiones obtinendas.

P. 49. c. 2. l. 2. HYDRIAM) quid ſit hydria, explicat auctor veteris etymologici, *ὑδρία κυρίως τὸ εἰς ὕδωρ ἐπιτήδειον ἀγγεῖον.* i. Hydria propriè vas eſt ad aquam aptum. S. Auguſtinus tractatu. 15. in Ioannem. *Vas erat vnde aqua hauriebatur. Græco nomine appellatur Hydria: quoniam Græcè ὕδωρ aqua dicitur: tanquam ſi aquarium diceretur.* S. Iſidorus lib. 20. Orig. cap. 6. *Hydria vaſis genus aquatilis per deriuationem vocata:*

ὕδωρ enim Græci aquam dicunt. Non ſolùm erat vas aquarium, ſed etiam vinarium, vt teſtatur Iulius Pollux lib. 10. onomaſt. cap. 10. *ἔστι δ' οὐ μόνον ὑδατηφόρος ἀλλὰ καὶ οἴνου ἀγγεῖον ἡ ὑδρία ἐστί*. 1. quare non ſolum aquæ ſed etiam vini vas hydria erat, & recte quidem: quia illæ hydriæ quarum vſus fuerat in nuptiis, in Cana Galilææ Ioan. 2. plenæ erant vino, quibus exhauſtis, Chriſtus eas impleri aqua iuſſit, vt eam in vinum conuerteret In hac autem præfatione hydria metaphoricè ſumitur.

Pag. 50. c. 2. l. 34. INDEMNES) id eſt, nulli reatui peccatorum obnoxij.

Pag. 54. c. 1. l. 13. QVADRIFIDA PECCATORVM MOLE) alludit ad quatriduanam lazari corruptionem. Quadrifida peccatorum moles ſunt præcipua peccata, ſuperbia, auaritia, luxuria & gula.

Pag. 56. c. 1. l. 25. ET AD REMEDIA PERDVCANT ÆTERNA) id eſt, perducant ad Paſchale Sacramentum corporis & ſanguinis Chriſti, quod rectè dicitur æternum remedium, quia illius beneficio vitam æternam conſequimur.

Pag. 57. c. 1. l. 21. SACRAMENTI) id eſt, gratiæ Sacramentalis, vt ſupra notatum eſt.

Pag. 58. c. 1. l. 16. CVIVS NOS MISERICORDIA PRÆVENIT VT BENE AGAMVS, &c.) Ita S. Auguſtinus in Enchiridio cap. 2°. *Nolentem præuenit, vt velit; volentem ſubſequitur, ne fruſtra velit.* Circa quod notandum eſt, etſi non raró à Theologis per gratiam præuenientem idem planè intelligatur quod per excitantem, & per ſubſequentem idem prorſus quod per adiuuantem: tamen ſæpe per gratiam præuenientem intelligi omnes gratias excitantem, adiuuantem, habitualem, prout per eas iuſti reddimur: per ſubſequentem verò omnes etiam intelligi; ſed prout accepta iuſtitia per eas roboratur, augetur & ad finem vſque conſeruatur. Vnde S. Auguſtinus lib. de natura, & gratia cap. 51. *Præuenit Deus, vt ſanemur; ſubſequitur, vt ſanati vegetemur; præuenit, vt vocemur; ſubſequitur, vt glorificemur; præuenit, vt piè viuamus; ſubſequitur, vt cum illo ſemper viuamus.* S. Fulgentius lib. 1. ad Monymum cap. 11. *Præuenit impium, vt fiat iuſtus; ſubſequitur, ne fiat impius. Præuenit cæcum, vt lumen donet; ſubſequitur videntem, vt lumen quod contulit, ſeruet. Præuenit eliſum, vt ſurgat, ſubſequitur eleuatum, ne cadat.* Caſſiodorus in pſalmum XXII. *Subſequitur vtique ad iuſtitiam; præcedit ad gratiam conferendam. Nam ſi ſolùm ſequeretur, nemo donata perciperet; ſi tantùm præcederet, nemo poſſet collata ſeruare. Grauiores ſunt enim inſidiæ, quas à tergo diabolus parat: & niſi Domini miſericordia ſubſequatur, facillimè humana fragilitas decipitur. Tunc enim quando ſe aliquis vitium tranſiſſe credit, incauta magis ignorantia decipitur. Vnde nimis neceſſarium eſt, vt ſemper nos & gratia Domini præcedat, & miſericordia ſubſequatur.* Et S. Gregorius lib. 9. Moralium cap. 29. *De-*

mirus eâ quâ nos miſericordia ad bene viuendum præuenit, & ſubſequenter cuſtodit: niſi enim miſericordiam ſubriget, ſeruari non valet vita, quam præbet. Et hoc doctrina fundatur in Scriptura. pſal. 58. *Miſericordia eius præuenit me.* pſal. 22. *Miſericordia tua ſubſequetur me.* Cum ergo hîc dicitur, *præuenit, vt bene agamus; ſubſequitur, ne fruſtra agamus*, intelligitur gratiã præuenientem dari ad bene agendum, at ſubſequentem ad conſeruandum bonum conceſſum, & in eo perſeuerandum. Et ita ille fruſtrà non agit, qui in bono, quod incepit, perſeuerat: & ſic gratia ſubſequens datur, ne fruſtra agatur.

Pag. 59. c. 1. l. 7. Dominica in ramis palmarvm) à Codino Curopalate in libro de officiis dicitur: ἑορτὴ τῶν βαΐων. i. Feſtum palmarum.

C. 2. l. 6. Vt sicvt ei cvm ramis palmarvm &c.) nota antiquitatem ſolemnitatis palmarum, in qua fit proceſſio cum ramis arborum benedictis. Quæ ſanè antiquiſſima eſt: illius enim meminit S. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi. 10. ὁ φοῖνιξ ὁ ἐπὶ τῆς φάραγγος μαρτυρεῖ, τὰ βαΐα παρασχὼν πᾶσι τοῖς τότε εὐφημοῦσι. i. Palma quæ eſt in valle teſtatur, ramos exhibens his qui tunc benedicunt. Eiuſdem ſolemnitatis meminit S. Aldhelmus orientalium Saxonum Epiſcopus. lib. de laudibus virginitatis cap. 15. agens de S. P. N. Benedicto. *Haud fruſtra vocabuli* (Benedicti) *priuilegium participauit cum Aduocato, & Redemptore noſtro: de quo lactentes Euangelici conſona vocis harmonia pſallentes concorditer cecinerunt: Benedictus qui venit in nomine Domini. Cuius rei regulam noſtra quoque mediocritas (authentica veterum auctoritate ſubnixi) in ſacroſancta Palmarum ſolemnitate, binis claſſibus, canora voce concrepans, & geminis concentibus, Oſanna perſultans, cum iucunda iubilationis melodia concelebrat.* In codice Ratoldi extat benedictio Palmarum. Alcuinus lib. de diuinis officiis cap. 14. totam Proceſſionis rationem deſcribens ſub finem ait. *Hac finita inchoantur à duobus cantoribus quidam verſus.*

Iſrael es tu Rex,

Reſpondet chorus aſpiciens, ſeu inclinans ſe ad ſupra ſcriptum ſanctum Euangelium,

Gloria laus & honor tibi ſit.

Et ordine ſequuntur alÿ verſus. Sanctum Euangelium, cuius hîc mentiõ fit, illud eſt, quod in quodam feretro poſitum geſtabatur in illa proceſſione, vt ſcribit idem Alcuinus ſupra eodem capite. In loco citato notandi ſunt ij verſus, *Iſrael es tu Rex, &c. Gloria laus, &c.* Quos vulgò dicunt à Theodulpho Epiſcopo Aurelianenſi, Andegauis in carcere compoſitos. Is enim, vt ferunt, cum inſimulatus eſſet coniurationis, aduerſus Ludouicum Pium Imperatorem cum Bernardo, Italiæ

rege

Rege, Andegauis dicti Imperatoris iuſſu in cuſtodiam datus eſt, vbi hos verſus compoſuit, quos cum in die Palmarum in ipſo carcere decantaret, illac forte tranſiens Imperator carminum melodia captus Theodulphum carcere liberauit, & ad ſedem remiſit. Hoc ſcripſere quidam auctores non adeo antiqui, quos erroris locus ſupra citatus Alcuini, in quo horum verſuum fit mentio, conuincit: cum Alicuinus obierit anno Octingenteſimo quarto, longe ante coniurationem Bernardi, vt teſtatur Oderannus Monachus S. Petri Viui in Chron. Anno DCCCIV. *Obijt Alcuinus Philoſophus Abbas S. Martini*. Sed apud antiquos ſcriptores, qui de geſtis Ludouici Pij Imperatoris ſcripſere, mirum eſt de eiuſmodi hiſtoriâ, ſeu, potius fabella ſilentiũ, & quod ipſi ſcribũt de Theodulpho, & aliis coniuratoribus huic commento prorſus aduerſatur. Nam Imperator eodem anno DCCCXVIII. captis coniuratoribus, Aquiſgranum reuerſus eſt, tranſactoque quadrageſimali ieiunio paucis poſt Paſcha diebus coniurationis auctores, & Bernardum regem iudicio Francorum capitali ſententiâ condemnatos luminibus tantùm iuſſit orbari: Epiſcopos Synodali ſententiâ depoſitos, monaſteriis mancipari: cæteros prout quiſque vel nocentior, vel innocentior apparebat, vel exilio proſcribi, vel detonderi, atque in Monaſteriis conuerſari, vt ſcribit Eginhardus ad eundem annum. Idem ſcribit Theganus lib. de geſtis Ludouici Pij Imperatoris. n. 22. Solius depoſitionis Epiſcoporum, nulla in Monaſteriis detruſionis mentione factâ. Idem teſtatur quidam anonymus antiquus ſcriptor in vita Ludouici Pij, vbi refert Theodulphum, & cæteros Epiſcopos fuiſſe depoſitos, & Monaſteriis obtruſos nempe in exilio. Siquidem ſe in exilium, actum fuiſſe teſtatur ipſe Theodulphus epiſtola ad Modoinum Epiſcopum:

Hoc Modoïne, tibi Theodulphus dirigit exul
Summo Pontificum cernuus ecce melos.

Et in Epiſtola ad Aigulphum Epiſcopum.

Hoc, Aigulphe, tibi, præſul Sanctiſſime, mitto
Theodolphus carmen exul, ab exilio.

Et in epiſtola citatâ ad Modoinum conqueritur ſe non faſſum iniuſtè fuiſſe Epiſcopatu abdicatum, idque ſine auctoritate Romani Pontificis.

Non ibi teſtis ineſt, iudex nec idoneus vllus
Non aliquod crimen ipſe ego faſſus eram,

Hæc refert Henricus Caniſius libro ſupa citato. Sed pius Imperator poſtea ſententiam mutauit, vt paulo ante diximus, & omnibus coniuratoribus pro ſua clementia ſingulari pepercit.

Quidam anonymus, qui vixit tempore Philippi Auguſti Francorum regis cap. 3. libri de tranſlatione Reliquiarum S. Mamantis in Gallias hos verſus tribuit Reinaldo Epiſcopo Lingonēſi, & ſimilia ferme narrat iis quæ falsò de Theodulpho credita fuiſſe ſupra ſcripſimus. *Procedente tempore aſſumptus ad regimen vrbis Lingonicæ Reinaldus Epiſcopus piæ recordationis, qui decimus ſedit ante venerabilem VVilhelmum, qui nunc eſt electus noſter. Vir ille quidem ſpectabilis genere fuit; ſed nobilitatem generis honeſtas morum, & multiplex litterarum ſcientia illuſtrabat. Non ſolùm liberalibus ſtudiis eruditus fuit, ſed vtriuſque teſtamenti paginis ſufficienter inſtructus. Ipſa enim eius opera teſtimonium perhibent veritati. Nam cum ipſe teneret comitatum Tornodorenſem, & comitatum Barri ſuper ſequanam pro ſuis nepotibus, qui erant adhuc paruuli, propter diſcordias quaſdam, ſicut dicitur, Rex Francorum, qui tunc erat, ipſum tenuit in Noniomenſi ciuitate, in turri iuxta portam: vbi non fractus aduerſitate, ſed gaudens, quia intelligebat, quòd filium quem diligit, flagellat Deus, fecit hymnum, & modulatis vocibus decantauit cum pueris in ramis palmarum, ſcilicet,* Gloria laus *Ipſe etiam vitam beati Martyris* (Mamantis) *tranſtulit de Græco in Latinum.* Hæc ille, quem ſequendum putarem, niſi mentio illorum verſuum apud Alcuinum obſtaret.

In Bibliotheca Floriacenſi Ioannis à Boſco Abbatis.

C. 2. l. 30. Da qvæsvmvs omnipotens devs, vt qvi in tot adversis, &c.) Alcuinus lib. [illegible] contra Elipantum Toletanum Epiſcopum citat ad hanc orationem [illegible] quam adſcribit Miſſæ ad palmas: *Ait enim in Miſſa ad Palmas, in [illegible] quadam: Da, quæſumus, omnipotens Deus, vt qui in tot aduerſis [illegible] infirmitate noſtra defecimus, &c.*

Pag. 60. c. 1. l. 21. Hvmilitas erigit] præclarè S. Auguſtinus lib. 1. de Symbolo ad cathecumenos: *Exaltauit ſe homo, & cecidit: humiliauit ſe Deus, & erexit. Humilitas Chriſti quid eſt! Manum Deus homini iacenti porrexit. Nos cecidimus, ille deſcendit: nos iacebamus, ille ſe inclinauit. Prendamus, & ſurgamus vt non in pœnam cadamus.*

C. 2. l. 6. Sacramenta] id eſt, feſta.

L. 19. Qvæ medicinalibvs svnt institvta ieivniis] id eſt, quæ ſunt inſtituta in medicinalibus ieiuniis celebranda.

Pag. 61. c. 1. l. 19. Et dicit orationes solemnes] ex more antiquo, quem videre eſt apud Alcuinum lib. de diuinis officiis cap. de feriâ quartâ maioris Hebdomadæ: *dicit orationes ſolemnes, ſicut in ſexta feria.* Et rationem ſubiungit, quia hac feria conſilium inierunt Iudæi de Ieſu capiendo, & apud Amalarium lib. 1. de offic. Eccl. cap. 11. *Intimat ſupra dictus libellus* (Romanus ordo) *ex Romana*

Digitized by Google

conſuetudine debere eadem die ante publicum officium orationes, quæ ſolemus in ſexta feria agere, recitari. Hoc videre eſt in ordine Romano, in ordine de feria. 4. Hebdomadæ maioris: *Et dicit orationes ſolemnes. Oremus, dilectiſſimi nobis, in primis pro Eccleſia Dei, & cæteras per ordinem, tantummodo pro ſe intermittit. Poſtea verò dicit orationem pro rege Francorum, ſiue pro Imperatore. Ad vltimum pro Iudæis non flectuntur genua.* Is mos etiam videtur in cod. Tiliano qui olim fuit Eccleſiæ Salarienſis, hoc eſt, Sagienſis, vt in præfatione notauimus. Ita enim in hoc codice ſcriptum eſt, in ordine feriæ. 4. maioris Hebdomadæ. *Expectantes pontificem, qui ſemper (ipſe) in Eccleſia maiore orationes ſolemnes ipſa die, ſicut in Sacramentorum libro continetur, hoc concinet ordine.* Et paulo poſt. *Poſtamen dicit orationes ſolemnes: oremus dilectiſſimi nobis, in primis pro Eccleſia ill. & cæteras per ordinem: tummodo pro ſe intermittit, poſt Imperatorem verò dicit pro Rege Francorum. Ad vltimum pro Iudæis non flectuntur genua.* Huiuſmodi orationes habentur etiam in editis hac eadem feria quarta, ſed non extant in aliis codicibus noſtris MSS. neque apud Pamelium. Sed nec modò dicuntur hac feria, IV.

L. 20. OREMVS) Græci dicunt τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. i. Oremus Dominum, vt planum eſt ex Liturgia S. Ioannis Chryſoſtomi, & ex Euchologio Græcorũ paſſim. Diciturque à Diacono, non à Sacerdote, vt clarum eſt ex eadem S. Ioann. Chryſoſt. Liturgia ὁ Διάκονος, τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. i. Diaconus. Oremus Dominum, & ex eodem Euchologio paſſim. Nota quod in hac feria, vt in ſexta ſequenti, in his orationibus non ſolùm ſacerdos annunciat orationem dicendo duntaxat, *Oremus*, pro more ſolito: ſed inſuper monet pro quibus, & quid orandum ſit: quemadmodum olim vſitatum erat in omnibus aliarum Miſſarum orationibus cum ſacerdos populum de oratione moneret, vt manifeſtum eſt ex S, Auguſtini epiſt. 107. ad Vitalem: *F ... contra orationes Eccleſiæ diſputationes tuas, & quando audis Sace ... Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, vt ee ... onuertat ad fidem; & pro catechumenis, vt eis deſiderium regene ... inſpiret; & pro fidelibus, vt in eo quod eſſe cœperunt, eius munere ... ſeuerent. Subſanna pias voces, & dic te non facere quod hortatur.*

L. ead. FLECTAMVS GENVA) vetus eſt conſuetudo Eccleſiaſtica, vt Diaconus clamet, *flectamus genua*: quam videre eſt Homil. 34. S. Cæſarij Arelatenſis. *Nam dum frequenter, ſicut oportet, & diligenter attendo, Clamante Diacono* flectamus genua *maximam partem populi ſicut columnas erectas ſtare conſpicio, quod Chriſtianis, dum in Eccleſia oratur, non licet, nec expedit.* Et in fine Homiliæ: *& quotieſcunque Diaconus clamauerit, vt in oratione genua flectere, aut benedictioni inclinare capita debeatis, obedienter, & fideliter cum verà humilitate faciatis.*

Digitized by Google

L. 21. POSTQVAM ORAVERINT] olim poſtquàm Diaconus clamauerat: *flectamus genua*, populus orabat. Ieſſe Ambianenſis in epiſtola de baptiſmo. *poſtmodum admoneantur à Diacono, orate, Electi, flectite genua, & poſtquam orauerint, dicit, leuate.* Orabaturque ſub ſilentio. Vnde in cod. Rem. *Et nuntiat Diaconus, flectamus, genua, & populus ſilet.*

L. 22. DICIT LEVATE] Diaconus oratione completa olim clamabat, *leuate*: quod videre eſt loco citato Ieſſe Ambianenſis: *poſtquã orauerint, dicat, leuate.* Et in cod. Rem. feria 6. maioris Hebdomadæ, *& nuntiat Diaconus, flectamus genua, & populus ſilet: dicit, leuate; & dat orationem.* Quæ vltima verba, *& dat orationem*. Intelligenda ſunt de Pontific. & Apud Alcuinum lib. de diuinis Officiis cap. de feria ſexta, quæ & paraſceue dicitur: *dicit, oremus, & Diaconus flectamus genua: item Diaconus, leuate: & Pontifex dat orationem.* Et in cod. Tiliano, vbi agitur de hac feria ſexta. *Et dicat oremus, & Diaconus; flectamus genua; & oret diutiſſimè; & Diaconus dicat, leuate.* Hodie verò τὸ *leuate*, dicitur à Subdiacono. Præterea notandum eſt in ordin. Romano, in ordine de feria ſexta in his ſolemnibus orationibus, *Oremus, dilectiſſimi nobis, pro Eccleſia Sancta Dei*, &c. Tantùm dici à Diacono, *leuate*, in fine cuiuſque orationis, quo dicto dicit Sacerdos per Dominum, in hunc modũ. *Omnipotens ſempiterne Deus qui gloriam tuam, &c. Leuate, per eundem. Omnipotens ſempiterne Deus, cuius iudicio, &c. Leuate, per Dominum.*

C. 2. l. 2. TANTVMMODO PRO SE INTERMITTIT, &c.) Ita Alicuinus cap. ſupra citato de feria 4. maioris Hebdomadæ: *Hoc ſcientes, vt quod Pontifex pro ſe intermittit, ibi illum commemorent.*

L. 5. PRO IVDÆIS NON GENVFLECTANT) In cod. Til. *ad vltimum pro Iudæis non flectantur genua.* Hanc rationem profert Alcuinus lib. de diuinis Officiis cap. de feria ſexta, quæ & paraſceue. *Et per omnes alias orationes genu flectimus, vt per hunc habitum corporis mentis humilitatem attendamus: exceptò quando pro perfidis Iudæis oramus. Illi enim genu flectebant Domino opus bonum malè operantes, quia illudendo hac faciebant.*

Pag. 62. c. 1. l. 11. CONFESSORIBVS) Confeſſores hoc loco ſunt cantores, & Pſalmiſtæ, qui ſunt in inferiori Clericorum gradu can. 11. Concilij. 4. Carthag. Id ſatis patet ex Concilio Tolet. 1. can. 9. *Nulla profeſſa vel vidua abſente Epiſcopo vel presbytero in domo ſua antiphonas cum confeſſore vel ſeruo ſuo faciat.* Et ita capiendus eſt canon ſextus eiuſdem Concilij: *Itemque puella Dei nec familiaritatem habeat cum confeſſore.* Ita dicti, quia confiteri paſſim in ſacrâ Scripturâ eſt Dei laudes decantare. Cum igitur in hoc Sacramentarij loco mentio fiat omnium perſonarum Dei cultui mancipatarum, par eſt credere in eo per confeſſores intelligi cantores ſeu Pſalmiſtas.

Digitized by Google

L. ead. VIRGINIBVS) intelliguntur Virgines deuotæ, ſeu profeſſæ, hoc eſt, quæ Deo virginitatem deuouerint, de quibus infra.

L. 12. VIDVÆ) ſimiliter intelliguntur illæ Viduæ, quæ viduitatem ſolemni ritu profeſſæ fuerint, de quibus etiam infra.

L. 22. PRO CHRISTIANISSIMO REGE NOSTRO.) Ita in editis. In codice Remenſi legitur, *pro Chriſtianiſſimo Imperatore, vel rege noſtro.* In codicibus Rodradi, & Ratoldi, & apud Pamelium: *& pro Chriſtianiſſimo Imperatore noſtro.* In ordine Romano hæc habentur: *Poſtea verò dicit pro Rege Francorum, ſiue pro Imperatore.* In codice Tiliano feria. IV. ſic habet: *Poſt Imperatorem verò dicit pro Rege Francorum.* Sed nullæ aſſignantur particulares orationes, nec in feria. VI.

L. 31. RESPICE AD ROMANORVM ATQVE FRANCORVM BENIGNVS IMPERIVM) ita in excuſis. In codice Remenſi legitur, *reſpice propitius ad Romanorum, ſiue Francorum benignus imperium.* In codice Rodradi, & apud Pamelium: *reſpice ad Romanorum benignus imperium.* In codice Ratoldi: *reſpice ad Romanorum, ſiue Francorum benignus imperium.*

Pag. 63. col. 2. lin. 1. QVIBVS EXPLETIS, &c.) Nota hac die has orationes dici quidem olim ſolitas proximè ante Miſſam, ſed aliquo interuallo.

L. 2. HORA OCTAVA) id eſt, ſecunda poſt meridiem iuxta antiquam incipiendi diei & horarum numerandarum rationem.

L. 4. SCHOLA) Schola in ordine Romano, & in libris Sacramentorum eſt collegium Cantorum. Siquidem olim Clerici omnes in Eccleſia non cantabant; Sed erant quidam Cantores à cæteris Clericorum gradibus diſtincti, huic muneri obeundo deputati, vt videre eſt, in concilio Carthag. 4. can. 10. quos tamen Theologi noſtri inter eos, qui propriè ordinibus initiantur non ſolent recenſere. & in Concil. Laodiceno can. 15. *περὶ μὴ δεῖν πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων,* &c. 1. Quod non oportet præter canonicos Cantores, qui ſuggeſtum aſcendunt, & qui ex membrana pſallunt, aliquos alios canere in Eccleſia. Vbi canonici Cantores ſunt ij qui canonicè, & ligitimè, ad hoc munus obeundum ſunt inſtituti. Apud S. Ignatium epiſt. ad Antiochenos in qua recenſens gradus Clericales inter eos Pſaltes, ſeu Cantores commemorat: & in Conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 8. in Miſſa S. Clementis, in qua oratur pro Lectoribus, Cantoribus, Virginibus, & Viduis. Nec dicendum eſt hunc gradum priſcis illis temporibus non fuiſſe à cæteris gradibus minoribus diſtinctum, ſed ex eis, maximè ex lectoribus aſſumptos fuiſſe Cantores. Contrarium enim apparet ex locis ſupra citatis: & maximè ex Concilio Carthaginenſi 4. vbi Pſaltæ, ſeu Cantori aſſignatur poſt alios, ſua peculiaris benedictio: quæ ſane eſt alicuius perſonæ diſtinctæ, quæ nondum ſit ali-

Digitized by Google

cui ordini initiata; cum hic gradus ſit poſtremus omnium: nec videamus lege ordinaria eum qui ad ſuperiorem aliquem promotus ſit gradum, ad inferiorem ordinari. Præterea Canones Apoſtolorum diſtinguunt Lectores à Cantoribus; igitur vt plurimùm Cantores non aſſumebantur ex Lectoribus. Etenim can. 26 datur libertas ducendi vxorem Lectoribus & Cantoribus. Canone 43. prohibetur Hypodiacono, Lectori, & Cantori aleis & ebrietati vacare, & can. 69. ſtatuitur, vt Epiſcopus, vel Presbyter, vel Diaconus, vel Hypodiaconus, vel Lector, vel Cantor, qui ſanctam quadrageſimam, aut feriam. IV. vel Paraſceuen non ieiunauerit, deponatur. Poſteà tamen Pſaltæ ſeu Cantores ex Subdiaconis, & aliis minoribus ordinibus aſſumpti ſunt, qui Cantorum Scholam, cuius eſt hîc mentio, componerent. Nam in Concilio Bracarenſi. 1. can. 29. videmus Lectores Pſaltarum officio fungi: & in Concilio Romano ſub S. Gregorio primo ſtatuitur, vt deinceps Cantores aſſumantur ex Subdiaconis, vel aliis minoribus ordinibus, vt videre eſt epiſt. 58. lib. 4. Regeſti; *qua de re* (inquit Papa) *decreto conſtituo, vt in ſede hac ſacri altaris miniſtri cantare non debeant, ſolumque lectionis Euangelicæ officium inter Miſſarum ſolemnia exoluant: Pſalmos verò & reliquas lectiones cenſeo per Subdiacones, vel, (ſi neceſſitas fuerit) per minores ordines exhiberi.* His ita conſtitutis dicendum tamen quædam olim ab aliis Clericis, atque etiam à Laicis cantari ſolita, vt *Kyrie eleiſon, habemus ad Dominum, & cum Spiritu tuo, amen*, & ſimilia:

L. 7. PRÆSTA QVÆSVMVS, &c.) Alcuinus lib. 2. aduerſus Elipantum Toletanum Epiſcopum citat hanc orationem. *Item IV. feria eiuſdem Hebdomadis; præſta quæſumus, omnipotens Deus, vt qui noſtris exceſſibus inceſſanter affligimur, &c.* Et lib. 7. contra Felicem Vrgelitanum Epiſcopum. *Item IV. feria ante Paſcha, quæſumus, omnipotens Deus, vt per Vnigeniti tui paſſionem liberemur.* Iis quæ in medio orationis interiacent, prætermiſſis.

L. 21. SEQVITVR ALTERA LECTIO, &c.) hæc rubrica deſideratur in editis, in aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium.

L. 26. PASSIO DOMINI) Ita in codice Tiliano, vt in ordine librorum &c. Qui leguntur & de feriis IV. V. VI. & VII. ante Paſcha codicis MS. Bibliothecæ Corbeienſis.

Pag. 64. col. 1. l. 38. LARGIRE SENSIBVS, &c.) hæc oratio citatur ab Alcuino lib. 7. contra Felicem Vrgelitanum Epiſcopum: *& alia oratione. Largire, omnipotens Deus, vt per temporalem filii tui mortem, quam myſteria veneranda teſtantur.* Prætermiſſo fine, & his vocabulis, *ſenſibus noſtris.*

Col. 2. lin. 14. HORA TERTIA INGRESSI SACRARIVM) agebantur olim Miſſarum ſolemnia hora tertia, hoc eſt, nona matuti-

na, feruntque ita inſtitutum eſſe à S. Telephoro Papa. Sed hanc inſtitutionem non ita antiquam eſſe puto. Illis enim primitiuæ Eccleſiæ temporibus Miſſarum ſolemnia de nocte celebrabantur: vt liquet ex Tertulliano lib. de corona militis: *Euchariſtia Sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu, quàm præſidentium ſumimus.* Quod ſane ſolùm fiebat inter Miſſarum ſolemnia. Noti ſunt illi cœtus antelucani ex Plinio oratore ad Traianum apud eundẽ Tertullianum in Apologetico. Inde calumniæ paganorum, infanticidia, & euerſores luminum canes, lenones ſcilicet tenebrarum, & libidinum impiarum inuerecundiam procurantes apud eundem Tertullianum eodem lib. infra. Hæc ſacra myſteria Chriſtiani de nocte peragebant, vt ſibi, & eorum maieſtati ac dignitati conſulerent aduerſus inuidiam & furorem paganorum, idque etiam poſt tempora Telephori Papæ, qui floruit Antonino Pio Imperatore. Itaque hæc Miſſarum celebrandarum hora tertia inſtitutio longe poſterior fuit: quæ tamen celebrabantur hora octaua, ſeu noua, aut veſpere tempore ieiuniorum, vt ad Concordiam regularum docuimus. Hoc verò die Cœnæ Domini anticipatur hora propter benedictionem olei, & Chriſmatis, pœnitentium reconciliationem, & lautionem pedum; non verò propter ieiunij relaxationem: ne deſit vel numerus ſex & triginta dierum iuxta S. Gregorium, vel quadraginta, iuxta poſteriorem inſtitutionem: quamuis olim multi non ieiunarent in Cœna Domini ſecundùm Eccleſiæ ſuæ ritum, vt videre eſt apud S. Auguſtinum epiſt. 118. Eadem hora tertia, hoc die incipiendum ſtatuit officium in veteri Pontificali MS. quod ſeruatur in ſacriſtia Eccleſiæ Rothomagenſis, videturque olim fuiſſe Eccleſiæ Remenſis. In Concilio Rothomagenſi celebrato, anno Domini 1072. apud Ordericum Vitalem lib. 4. hiſt. Eccl. ſtatuitur can. 1. *Vt Chriſmatis, & olei baptiſmatis, & vnctionis conſecratio competenti hora, id eſt, poſt nonam, ſecundum ſtatuta Patrum fiat.* Quæ conſecratio inter Miſſarum ſolemnia celebratur, vt ex noſtris Sacramentariis planum eſt.

lib. 10. epiſt. 101.

I. 15. DALMATICAS) quid ſit Dalmatica docet S. Iſidorus lib. 19. Origin. cap. 22. *Dalmatica veſtis primùm in Dalmatica prouincia Græcia texta eſt tunica ſacerdotalis cum clauis ex purpura.* Et Gloſſæ veteres: *Dalmita* (lege, Dalmatica) *veſtis ſacerdotalis candida cum clauis purpureis.* Quid autem ſit clauus, explicant gloſſæ Cyrilli. πορφύρα ὑφασμένη. *clauus, plurale non habet.* i. purpura veſti aſſuta, ſeu intexta. Sed quod dicit non habere plurale, aduerſatur locis citatis. Sunt igitur claui notæ, plagulæ quædam ex purpura togis olim Senatorum aſſutæ, Græcis σημεῖα: & ab eiuſmodi latis clauis veſtis Senatoria dicitur laticlauium, ſeu latus clauus, πλατύσημος, & πλατύσημον, Gloſſæ Cyrilli: πλατύσημον, *Laticlauium.* Onomaſticon vetus; *Latus clauus*, πλατύσημον. Lexicon

vetus;

vetus: *Latus clauus, πλατύσημος.* Et ab anguſtis clauis anguſticlauia. Idem Lexicon: *anguſti-clauia, στενόσημα.* Plura vide in commentariis doctiſſimi viri Ioannis Sauaronis ad epiſt. 9. lib. 1. Appollinaris. Dalmaticam aliter deſcribit Alcuinus lib. de offic. diuinis antiquo ritu mutato. Eſt inconſutilis, formam habet crucis, in ſiniſtrâ parte fimbriæ ſunt, largas habet manicas, ſeu brachia, vt ille loquitur. Amalarius lib. 2. de Officiis Eccl. cap. 21. addit duas lineas coccineas retrò ſimiliterque in anteriori parte, atque etiam in vtroque humero. Id videre eſt in oratione Sacerdotis Dalmaticam induentis in Miſſâ antiquâ à Matthia Illyrico editâ: *indumento hoc typico priſcorum Patrum ritu in modum crucis, tramitibus purpureis contexto veſtitus poſtulo, &c.* Ita hunc locum interpunxi; vt veſtis ſit in modum crucis iuxta præfatos auctores, & tramitibus purpureis contexta, ſecundùm Amalarium. Fuit indumentum Epiſcoporum & Diaconorum, vt ſcribit auctor quæſtionum vtriuſque teſtamenti inter opera S. Auguſtini qu. 46. *Quaſi non hodie Diaconi Dalmaticas induantur, ſicut Epiſcopi.* At Subdiaconi tunicis induebantur iiſque lineis, vt conſtat, ex lib. 7. regeſti S. Gregorij epiſt. 63. *vnde habent ergo hodie, vt Subdiaconi lineis tunicis procedant, niſi quia hoc à matre ſuâ Romanâ Eccleſiâ perceperunt?* Vbi nota diſtinctos olim habitus Diaconi & Subdiaconi. Siquidem Diaconus induebatur Dalmatica, Subdiaconus tunica. Quod etiam videre eſt in antiquo ritu celebrandæ Miſſæ Ioannis Abrincatenſis Epiſcopi in appendice huius libri Sacramentorum.

Cap. quid ſignificent veſtimenta.

L. 18. AMPVLLÆ] quid ſit ampulla docet S. Iſidorus lib. 20. Origin. cap. 5. *Ampulla quaſi ampla bulla. Similis eſt enim rotunditate bullis quæ ex ſpumis aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.* Gloſſæ veteres: *Ampulla, λήκυθος.* Λήκυθος autem eſt ἀγγεῖον ἐλαιοδόχον, inquit auctor veteris etymologici. id eſt, vas in quo oleum reconditur. Vnde *Lecythus olei.* 3. Regum cap. 17. Bene igitur in ampullis reconditur oleum, ſeu Chriſma iuxta morem antiquum, quem videre eſt apud Optatum Mileuitanum lib. 2. aduerſus Parmenianum: *ampullam quoque Chriſmatis per feneſtram, vt frangerent, iactauerunt.* Porro olim liberum fuit Epiſcopis Sacrum Chriſma omni die conficere, vt patet ex Concilio Toletano. 1. can. 20. *Epiſcopo ſane certum eſt, quod omni tempore licet Chriſma conficere.* Poſtea tamen mos inualuit, vt duntaxat in Cœna Domini conficeretur, vt planum eſt ex omnibus, noſtris Sacramentariis, & Euchologio Græcorum. Idem videre eſt in Homilia. 8. S. Eligij de Cœna Domini: *& quia in hac die Sacratiſſima fiunt plurima in ſancta Eccleſia, quæ neceſſario debet ſcire veſtra induſtria, ſicut pœnitentium reconciliatio, ſacri olei benedictio, ſancti Chriſmatis confectio, fraterna pedum ablutio.* Et in Sermone de vnctione Chriſmatis inter opera S. Cypriani: *dies iſta multiplicibus myſteriis honoratur. Hac die primùm*

commendata eſt nobis fractio panis. Hodie in Eccleſia cum cæteris vnctionibus ad populum acquiſitionis ſanctificandum in participationem dignitatis & nominis ſacrum Chriſma conficitur. Et ſtatuitur in Concilio Meldenſi can. 46. *Vt nemo ſacrum Chriſma, niſi in quinta feria maioris Hebdomadæ, id eſt, in Cœna quæ ſpecialiter appellatur Dominica, conficere præſumat.*

L. 20. VT ACCEPTO BALSAMO, &c.] Chriſma non eſt ſimplex oleum; ſed ei balſamum admiſcetur, vt liquet ex ſupra citato Sermone de vnctione Chriſmatis: *Sacrum Chriſma conficitur, in quo mixtum oleo balſamum regiæ & ſacerdotalis gloriæ exprimit vnitatẽ.* Et concilio Cabillonenſi cap. 9. apud Burchardum lib. 4. cap. 93. *quidam fratres dixerunt antiquæ conſuetudinis fuiſſe, vt pro balſamo emendo ad Chriſma faciendum, ſiue pro luminaribus Eccleſiæ concinnandis binos, vel quaternos denarios presbyteri darent.* Græci in Chriſmatis confectione diuerſas fragrantis odoris materias admiſcent, vt teſtatur S. Dionyſius cap. 4. Eccl. Hierarchiæ: ἡ δὲ μύρου σύνθεσις συναγωγή τίς ἐστιν εὐπνόων ὑλῶν. i. vnguenti ſeu Chriſmatis compoſitio quædam collectio eſt fragantium materiarum. Admiſcent autem præter vinum & oleum ſufficiens ſex & triginta genera ſeu aromatum, ſeu herbarum, vt habetur in eorum Euchologio.

L. 25. CEREOSTATIS] Cereoſtata ſunt candelabra quorum vſus eſt in altaribus. Hanc vocem ſæpius videre licet apud Anaſtaſium Bibliothecarium in vitis Pontificum Romanorum.

L. 28. PAX VOBIS] formula eſt ſalutationis qua vtitur Pontifex in ſacris maximè. Pontifex enim in Eccleſia inter ipſa ſacra ſæpius populo dabat pacem: ſiue diceret, *Pax vobis*, ſeu, *pax vobiſcum*, ſeu, *pax omnibus.* Optatus Mileuitanus lib. 3. aduerſus Parmenianum: *Non enim vnamquamque domum ſemel* (legendum, *ſimul*) *ſeducere potuiſtis: ſed aut iuit vxor* (nempe ad Eccleſiam veſtram) *aut reſedit maritus: aut parentes ſeducti ſunt, & filij ſequi voluerunt: aut ſtetit frater ſorore migrante: perſuaſionibus veſtris diuiſa ſunt corpora, & nomina pietatis. Et non potuiſtis prætermittere quod legitimum eſt: vtique dixiſtis, Pax vobiſcum;* nempe in conuentibus & ſacrificiis Eccleſiaſticis. Dicit autem *legitimum*, id quod in ipſis ſacris ſancitum eſt faciendum: in lib. 2. aduerſus Parmenianum: *nam quis dubitet nos illud legitimum in Sacramentorum myſterio præterire non poſſe? offerre nos dicitis pro Eccleſia.* Quod fruſtra quidam interpretantur Canonem Miſſæ. Quod ſi ita eſſet, dicendum erat, *illud legitimi.* S. Ioannes Chryſoſtomus Homil. 3. in epiſtolam ad Coloſſenſes: ἐν ταῖς ἐκκλησίαις εἰρήνην ἐν ταῖς λιταῖς, ἐν προσρήσεσιν, καὶ ἅπαξ, καὶ δὶς, καὶ τρὶς, καὶ πολλάκις αὐτὴν δίδωσιν ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστώς, εἰρήνη ὑμῖν ἐπιλέγων. i. in Eccleſiis pacem in precibus, in præfationibus, & ſemel, & bis, & ter, & ſæpe dat Eccleſiæ præſul dicens, pax vobis. Vbi tamen non

Digitized by Google

legendum eſt, ὑμῖν, ſed πᾶσιν. Nam paulo poſt dicit: καὶ οὐ λέγει ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς, εἰρήνη ὑμῖν ἁπλῶς. ἀλλὰ εἰρήνη πᾶσιν. i. & non dicit Eccleſiæ præpoſitus, pax vobis ſimpliciter, ſed, pax omnibus. Cauſamque ſubiungit: quia non cum vno, aut altero pax habenda eſt; ſed cum omnibus: ita vt etiam in mente noſtra omnia tranquilla, & pacata ſint. Quod confirmatur ex Homilia.16. in epiſt. primam ad Corinth. εἰρήνην, καὶ νῦν πᾶσιν ὁ τῆς ἐκκλησίας προεστὼς ἐπεύχεται. i. & nunc pacem omnibus deprecatur Eccleſiæ Præſul. Et in Liturgiis Sanctorum Baſilij & Chryſoſtomi Sacerdos dicit: εἰρήνη πᾶσιν. i. pax omnibus, vt in Liturgiis S. Iacobi, & Marci, & in Liturgia Præſanctificatorum. Quod confirmatur ex Theoria myſtica S. Germani Patriarchæ Conſtantinopolitani, in qua hæc verba enarrans dicit: εἰρήνη πᾶσιν. ὁμογνωμοσύνην, καὶ ἀγάπην, καὶ ταυτότητα συνάπτοντες &c. i. *Pax omnibus; concordiam & dilectionem, & eundem ſenſum inter nos inuicem coaptantes Domini imitationem accipiamus, pacem ſuam relinquentis & dantis.* Sed illud, *pax omnibus*, Græcorum eſt; vt citati loci teſtantur, at τὸ *pax vobis*, ſeu, *pax vobiſcum*, eſt Latinorum, vt ex Optato Mileuitano ſupra citato, libro noſtro Sacramentorum, & codice Ratoldi mox citando manifeſtum eſt. Aliquando olim, in occidente, & maximè in Hiſpania dictum fuit: *Dominus ſit vobiſcum*, vt videre eſt in concilio Bracarenſi. 1. can. 21. ſecundæ conſtitutionis: *item placuit, vt non aliter Epiſcopi, aliter Presbyteri, ſed vno modo ſalutent, dicentes: Dominus ſit vobiſcum.* Vbi cum poſtea ſcribit, *omnis retinet Oriens*, legendum puto, *Occidens*. Quia in Eccleſia orientali alium fuiſſe vſum teſtimonia producta ſatis manifeſtant. Circa hanc ſalutationem, *Pax vobiſcum*, hæc notanda veniunt ex codice Ratoldi Abbatis: *Poſtea, pax vobiſcum; etiamſi non ſoleat dicere Epiſcopus, niſi tantùm diebus feſtis.*

Porro ante Miſſam in codice Remenſi habetur reconciliatio Pœnitentium, de qua infra commodius dicetur. Poſt Miſſam ſequitur: *item feria. V. Miſſa Chriſmalis.* Oratio, *Domine Deus, qui in regenerandis plebibus tuis &c.* Secunda: *Da nobis, omnipotens Deus remedia conditionis humanæ &c.* Super oblata: *Huius ſacrificij potentia, Domine, quæſumus &c.* Præfatio: *Clementiam tuam ſuppliciter exorare, vt ſpiritalis Lauacri baptiſmo renouandis, creaturam Chriſmatis in Sacramentum &c.* Infra Actionem: *communicantes &c.* Vt in codice S. Eligij. Item alia: *Hanc igitur oblationem famulorum famularumque tuarum, quam tibi offerunt ob diem, in qua Dominus noſter Ieſus Chriſtus tradidit diſcipulis ſuis corporis, & ſanguinis ſui myſteria celebranda, quæſumus, Domine, placatus accipias, & pietate concedas; vt per multa curricula annorum ſalui & incolumes munera ſua tibi Domino mereantur offerre. Quam oblationem, &c.* Tandem ſequitur: *Item in vltimo antequam dicatur; per quem hæc omnia, Domine, benedicis oleum pro infirmis, ſiue pro populo, his verbis, &c.* Benedictione

completa olei, & Chriſmatis, dictiſque in Miſſa, quæ ſequuntur. Poſt Communionem: *concede, Domine, vt per cæptum* (lege, *perceptum*) *noui Sacramenti myſterium &c.* Super populum: *Præſta, quæſumus, Domine, vt ſicut de præteritis &c.* Sequitur: *Item in oleo exorcizato confectio. Exorcizo te creatura olei &c.* Deinde ſequitur hæc Præfatio: *qui myſteriorum ſecreta reuelans &c.* Tandem: *ad Miſſam ſerò: Deus, à quo & Iudas &c.* Vt in hoc codice S. Eligij. Hactenus codex Remenſis; in quo tres Miſſæ notandæ ſunt hac feria quinta. Prima Pœnitentium, ſecunda Chriſmatis, tertia ſerotina. Olim in quibuſdam Eccleſiis hac eadem feria duæ Miſſæ celebrabantur; altera mane propter eos qui hac feria non ieiunabant, ſed lauabant & relaxabant: altera ſerò propter eos qui ieiunabant, vt notat S. Auguſtinus epiſt. 118. ad Ianuarium agens de hac ſolemnitate: *& quia,* inquit, *nonnullis etiam ieiunium cuſtodiunt, mane offertur propter prandentes; quia ieiunia ſimul & lauacra tolerare non poſſunt: ad veſperam verò propter ieiunantes.*

Pag. 65. col. 1. lin. 18. HODIERNA TRADITIONE) corporis & ſanguinis ſui videlicet.

L. 32. DISTRAXIT) id eſt, vendidit. Diſtrahere enim interdum vendere ſignificat: Nonius Marcellus cap. 4. *Diſtrahere eſt vendere. Lucilius lib.* XXIX. *Diuidant, differant, diſſipent diſtrahant.* Regula Magiſtri cap. 85. *Cum vnaquæque ars aliquid perfectum ſuperuacaneum vſibus monaſterij habuerit, vel mittendarum Eulogiarum abundauerit, interrogata qualitate pretij, quantùm à ſecularibus diſtrahi poteſt, tantùm infra nummorum minori ſemper diſtrahatur pretio.* In Concordia Regularum cap. 64. §. 4.

L. 37. QVEM NEC SACRATI CIBI CONLATIO] cùm cæteris Apoſtolis in vltima cœna corpus & ſanguinem ſuum Dominus noſter Ieſus Chriſtus Iudæ traditori porrexit. Hoc multi Patres aſſerunt. S. Auguſtinus lib. 2. aduerſus litteras Petiliani cap. 106. *aut communicauerunt furto, & ſceleri Iudæ prædeceſſores eius Apoſtoli: quia cum eo iam Domini venditore Sacroſanctam cœnam communicarunt.* Auctor quæſtionum mixtim ex vtroque teſtamento inter opera S. Auguſtini, qu. 102. *Iudas ergo cum eſſet inter diſcipulos, contagione ſua non eos maculauit, diſſentientes vtique à furtis eius; & Euchariſtiam inter eos accipiens non polluit innocentes, nec Dominus ei, quem latronem ſciebat, corpus ſuum denegauit.* S. Leo Serm. 3. de paſſione Domini: *expectâſſes conſummationem criminis tui, & donec ſanguis Chriſti pro omnibus funderetur peccatoribus, informis lethi ſuſpendium diſtuliſſes: cumque conſcientiam tuam tot Domini miracula, tot dona torquerent, illa ſaltem te à præcipitio tuo Sacramenta reuocaſſent, quæ in Paſchali cœna iam de perfidia tua ſigno diuinæ ſcientia detectus acceperas.* S. Eligius Homil. 8. *quàm multi de altari accipiunt, & moriuntur! Vnde & dicit Apoſtolus: iudicium ſibi manducat,*

Digitized by Google

& bibit. An non bucella Domini venenum fuit Iudæ? S. Ioannes Chryſoſtomus Homil. 27. in epiſtolam 1. ad Cor. καὶ οὐδὲ τότε ἐξέβαλεν, καὶ ἀλλ' αὐτῷ μετέδωκε, καὶ τῶν μυστηρίων κοινωνὸν ἐποίησεν i. non illum (Iudam) exegit, ſed eum fecit menſæ participem, ac myſteriorum. S. Anaſtaſius Sinaita Sermone de Synaxi: οὐχ ὁρᾷς πῶς Ἰούδας ἀναξίως, καὶ δολίως τοῦ σώματος μεταλαβὼν τοῦ δεσποτικοῦ εὐθέως κατεκρίθη; i. nonne vides quomodo Iudas, cum indigne ac frudulenter corpus Chriſti ſumpſiſſet, ſtatim condemnatus eſt? Hincmarus Archiepiſcopus Remenſis in epiſt. MS. Biblioth. Monaſterij S. Remigij Remenſis: *ac deinde dictum eſt: poſt bucellam introiuit in eum ſatanas: quia cum intrauit ſanctus panis in plenum de iniquitate ventrem, intrauit beſtis antiquus, qui dicitur diabolus, & ſatanas, in crudelem & impiam mentem.*

Col. 2. l. 37. QVO DOM. N. IES. CHR. PRO NOBIS TRADITVS EST] ita in editis, & in aliis codicibus NS. MSS. vt apud Pamelium.

Pag. *66*. col. 1. l. 7. IN QVA D. N. I. C. TRADIDIT DISCIPVLIS SVIS, &c] ita in codicibus citatis.

L. 16. TVNC OFFERTVR PONTIFICI OLEVM] incipit conſecratio olei infirmorum, quæ proximè fit ante illa verba: *per quem hæc omnia ſemper bona creas*, vt videre eſt in hoc codice S. Eligij. Nec credendum eſt proximè poſt illa verba, *accepit panem in ſanctas ac venerabiles manus ſuas*, conſecrari; quamuis hæc verba, *tunc offertur Pontifici oleum, &c.* ſequantur. Quod ideo ſcriptor fecit quia totum nolebat ſcribere Canonem.

L. 33. CHRISMA] hoc vocabulum non ita ſtrictè & propriè hoc loco vſurpatur.

Pag. 67. col. 1. l. 34. ET RESPICIENS AD ORIENTEM] antiquus & laudabilis mos Eccleſiæ fuit, atque à temporibus Apoſtolicis ad nos vſque deductus, vt orantes Chriſtiani obuerſam orienti faciem habeant. S. Baſilius lib. de Spiritu ſancto ad Amphilochium cap. 27. agens de traditionibus Apoſtolicis: τὸ κατὰ ἀνατολὰς τετράφθαι κατὰ τὴν προσευχὴν ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; i. conuerti ad orientem in oratione quæ ſcriptura nos docuit? Auctor quæſtionum ad Orthodoxos inter opera S. Iuſtini Martyris qu. 118. in reſponſione hac de re agens ita ſcribit: τοῦτο δὲ παρὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. i. hoc verò manat à Sanctis Apoſtolis. S. Germanus Patriacha Conſtantinopolitanus in Theoria myſtica: τὸ κατ' ἀνατολὰς εὔχεσθαι παραδεδομένον ἐστὶ, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ, ἐκ τῶν Ἀποστόλων. i. Orientem verſus orare traditum eſt, vt & reliqua, ab Apoſtolis. Huius conſuetudinis meminit Tertullianus in Apologetico: *Denique inde ſuſpicio quòd innotuerit nos ad orientis regionem precari.* & lib. 1. ad nationes: *alij plane humanius ſolem Chriſtianorum Deum exiſtimant, quod innotuerit ad orientis partem facere nos precationem.* S. Auguſtinus lib. 2.

de Sermone Domini in monte cap. 9. *Cuius rei ſignificandæ gratia, cum ad orationes ſtamus, ad orientem conuertimur.* De hac re pluribus agunt S. Ioannes Damaſcenus lib. 4. de fide Orthodoxa cap. 13. & auctor quæſtionum ad Antiochum. meminit etiam Gregentius Archiepiſcopus in diſputatione cum Herbano Iudæo: κατ' ἀνατολὰς ἐδιδάχθημεν προσεύχεσθαι. i. Orientem verſus orare didicimus. Duas ſubiungit cauſas: quia inuenimus Deum illic Hominem creaſſe, & Paradiſum feciſſe. S. Baſilius cap. citato aliam profert, quæ tamen à ſecunda non multùm diſcrepat: quia veterem quærimus Patriam Paradiſum, quem Deus plantauit in Eden ad orientem. Cui ſuffragantur S. Ioannes Damaſcenus cap. citato, auctor quæſtionum ad Antiochum quæſtione citata, & S. Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus libro citato: qui aliam etiam profert rationem: propterea quod Spiritalis Sol iuſtitiæ Chriſtus Deus noſter in terra apparuit in Orientalis Solis ſenſibilis partibus: aliam profert auctor quæſtionum ad Orthodoxos qu. citata, quia πρωτεύει ἡ ἀνατολὴ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς κτίσεως. i. nobilior eſt Oriens aliis Mundi partibus. Alias producit auctor quæſtionum ad Antiochium qu. citata: quia ſteterunt pedes Chriſti in monte oliuarum, & quia Deus lumen verum eſt. Alias profert S. Ioannes Damaſcenus cap. citato: quia Deus eſt lux intelligibilis Sol Iuſtitiæ, & Oriens in ſcripturis nominatur Chriſtus: quia antiquum Moyſi tabernaculum ad Orientem habebat velum, & propitiatorium: & tribus Iuda, vt honorabiliſſima, ad Orientem caſtra ponebat: & in famigerato Salomonis Templo porta Domini Orienti erat obuerſa. Quia Chriſtus crucifixus eſt reſpiciens occidentem: & ſic illum adoramus ad eum aſpirantes. Tandem quia Chriſtus aſſumptus in cœlum ad Orientem ferebatur, vt habetur Pſal. 67. *Pſallite Deo, qui aſcendit ſuper cælum cæli ad Orientem:* & ſic eum Apoſtoli adorauerunt. Hinc factum eſt, vt ſacræ ædes Orientem ſpectarent vt plurimum, iuxta S. Paulinum epiſt. 12. Id videre eſt apud Apollinarem lib. 2. epiſt. 10.

Ædes celſa nitet, nec in ſiniſtrum
Aut dextrum trahitur: ſed ara frontis
Ortum proſpicit æquinoctialem.

Id patet etiam ex Socrate lib. 5. Hiſt. Eccl. cap. 21. vbi ſcribit Antiochiæ Baſilicam contrarium aliis habere ſitum; cum eius altare non ad Orientem, ſed ad occidentem reſpiciat: & ex Stephano Tornacenſi epiſt. cv. vbi agens de Baſilica S. Benedicti Pariſiis ſita *Eccleſia illius* (inquit) *forma diſſimilis eſt, & diſſidens ab aliis Eccleſiis, à parte ſanctuarij reſpicit occidentem, ab introïtu Orientem.* Si igitur Eccleſia Antiochiæ, & Baſilica S. Benedicti Pariſiis ſita olim ortum ſolis non reſpiciebant,

Inter opera S. Athanaſij.

contrario aliis ſacris ædibus ſitu, ſed occaſum, ſignum eſt alias Eccleſias, aut ſaltem maximam partem earum Orienti obuerſas fuiſſe. Poſtea tamen ita compoſita eſt præfata S. Benedicti Baſilica, vt modò à parte Sanctuarij reſpiciat Orientem, ab introitu occidentem, vt ab aliis ſitu non diſcreparet. Nunc verò mutatur antiquus vſus; maximè Pariſiis. Siquidem in tanta multitudine ædium Sacrarum, quæ in illa ciuitate XL. ab hinc annis ædificatæ ſunt, vix vnam aut alteram, quæ Orienti ſit obuerſa, repereris: cum etiam ibidem nonnullas veteres olim regionem ſpectantes Orientis, iam mutata facie occidentem reſpicere videamus. Quod ſpectat ad Paganorum Templa (vt de illis aliquid dicamus) illa etiam vt plurimum erant Orienti obuerſa. Ita enim templa conſtruenda docet Vitruuius lib. 4. de architectura cap. 5. *Regiones autem*, inquit, *quas debent ſpectare ædes ſacræ Deorum immortalium, ſic erunt conſtituendæ, vti, ſi nulla ratio impedierit, liberaque fuerit poteſtas ædis, ſignum quod erit in cella collocatum, ſpectet ad veſpertinam cæli regionem: vt hi qui adierint aram immolantes aut ſacrificia facientes ſpectent ad partem cæli Orientis, & ſimulacrum quod erit in æde: & ita vota concipientes contueantur ædem, & Oriens cælum: ipſaque ſimulacra videantur exorientia contueri ſupplicantes, & ſacrificantes: quòd aras omnes Deorum neceſſe eſſe videatur ad Orientem ſpectare.* Cui ſubſcribit S. Iſidorus lib. 15. Orig. cap. 4. *Sed & locus deſignatus ad Orientem à contemplatione templum dicebatur: cuius partes quatuor erant, antica ad ortum, poſtica ad occaſum, ſiniſtra ad ſeptentrionem, dextra ad meridiem ſpectans. Vnde & quando templum conſtruebant, Orientem ſpectabant æquinoctialem: ita vt lineæ ab ortu ad occidentem miſſæ, fierent partes cæli dextra ſiniſtra æquales: vt qui conſuleret, ac deprecaretur, rectum aſpiceret Orientem.* Sed hæc potiſſimùm de Sacris Romanorum ædibus ſunt intelligenda: nam priſcorum Græcorum Templa, vt plurimùm altaria ad occidentem, ianuas ad Orientem habebant conuerſa, vt ſcribit Porphyrius in libro de antro Nympharum. Quod ſpectat ad Iudæos, Templum Salomonis ad occidentis regionem reſpiciebat, vt clarum eſt ex cap. 8. Ezechielis: *& introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in oſtio templi Domini inter veſtibulum & altare quaſi viginti quinque viri dorſa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum ſolis.* Et ſanè Iudæi ad Solis occidentalem conuerſi regionem Deum orabant, vt teſtatur Gregentius Archiepiſcopus in diſputatione ſupra citata: ita loquens Herbano Iudæo: ἐπὶ τὴν δύσιν γὰρ ὑμεῖς προσκυνεῖτε. i. vos enim verſus occidentem adoratis. quod ideo faciebant, ne viderentur, quemadmodum gentiles, Solem adorare.

L. 39. IN CONSECRATIONE CHRISMATIS] antiquus eſt Eccleſiæ mos ſanctū Chriſma benedicere & conſecrare. S. Cyprianus epiſt. 70. *Porro Euchariſtia & vnde baptizati vnguntur, oleum in altari*

ſanctificatur. Optatus Mileuitanus lib. 7. aduerſus Parmenianum: *oleum ſanum ante illum, ſcilicet liquorem, qui ex nomine Chriſti con litur, quod Chriſma, poſtquam conditum eſt, nominatur.* Baſilius lib. de Spiritu ſancto ad Amphilochium cap. 27. qui ritum ad tempora Apoſtolorum refert: εὐλογοῦμεν τό τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἔλαιον τῆς χρίσεως. i. benedicimus aquam Baptiſmatis & oleum vnctionis. Quod & confirmatur auctoritate Dionyſij magni, qui de Chriſmatis conſecratione pluribus agit cap. 4 lib. de Hierarchia Eccleſiaſtica.

Col. 1. l. 14. PER OLIVÆ RAMVM PACEM TERRIS REDDITAM NVNCIAVIT] ita Tertullianus lib. de baptiſmo: *quemadmodum poſt aquam diluuij quibus iniquitas antiqua purgata eſt poſt baptiſmum (vt ita dixerim) mundi, pacem cæleſtis iræ præco columba terris adnunciauit demiſſa ex arca, & cum olea reuerſa; quod ſignum etiam apud nationes paci prætenditur: eadem diſpoſitione ſpiritalis effectus terræ, id eſt, carni noſtræ emergenti de lauacro poſt vetera delicta columba ſancti Spiritus aduolat, pacem Dei afferens emiſſa de cælis, vbi Eccleſia eſt arca figurata.* Caſſiodorus in Pſalmum. 22. *Sed quid eſt, quod ſpecies ipſa benedictionis ſanctæ frequenter adhibetur: vnxit Prophetas, conſecrauit Reges: Non immeritò: quia arbor ipſa pacis etiam præſtabat indicium; quod eius ſpecialiter munus noſcitur eſſe diuinum, liquor arboreus, pinguedo lætificans, magnarum gratia dignitatum: cuius folia in viriditatis ſuæ pulchritudine perſeuerant. Hæc enim Noe per columbam nunciauit terris redditam ſoſpitatem: vt meritò tantæ benedictionis capax eſſe videatur, quæ fructus ſui magno decore ſimul & vtilitate perfruitur.* S. Ioannes Damaſcenus lib. 4 de fide Orthodoxa cap. 13: *Et miſericordiam Dei nobis annuncians per Spiritum ſanctum.* ἐπεὶ καὶ κάρφος ἐλαίας τοῖς ἐν τῷ κατακλυσμῷ περισωθεῖσιν ἡ περιστερὰ κεκόμικεν. i. *poſtquam & ramum oliuæ ſeruatis ex diluuio columba obtulit.* Quare in Græcorum Euchologio hic ramus rectè appellatur καταλλαγῆς σύμβολον, σωτηρίας ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ χάριτος μυστήριον. i. reconciliationis Symbolum, ſalutis & gratiæ poſt diluuium myſterium.

Pag. 68. col. 1. l. 20. VNDE VNXISTI SACERDOTES] Leuitici 8. vbi Aaron à Moſe vnctus eſt in Sacerdotem. ritus huius mentio fit Exodi cap. 29. *veſtem autem ſanctam quâ vtetur Aaron habebunt filij eius poſt eum, vt vngantur in ea, & conſecretur manus eorum.*

L. ead REGES) Vnctionis regum mentio fit lib. 1. Reg. cap. 9. *Et vnges eum ducem ſuper populum meum Iſrael.* & cap. 10. *Tulit autem Samuel Lenticulam olei, & effudit ſuper caput eius, & deoſculatus eſt eum, & ait: Ecce vnxit te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem.* Et alibi paſſim in libris regum.

L. 21. PROPHETAS) Vnctionis Prophetarum menito fit lib. 3. Reg. cap. 19. *Eliſeum autem filium Saphat qui eſt de Abel meula, vnges Prophetam pro te*

L. ead.

L. ead. ET MARTYRES] percipiendo Confirmationis Sacramentum, cuius beneficia diuinitus robur ad reſiſtendum Diabolo eiuſque ſatellitibus perceperunt.

C. 2. l. 1. QVA EXPLETA BENEDICIT AMPVLLAM OLEI] Hoc oleum benedicitur ad vngendum Catechumenum accedentem ad ſanctum regenerationis lauacrum : vt conſtat ex ſubiecta oratione, & codice Ratoldi : *Deinde recipiat Subdiaconus ab Acolytho oleum ad baptizandum.* Hoc autem oleum benedicitur iuxta antiquum morem, cuius meminit S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 2. Myſtag. οὕτω καὶ τὸ ἐπορκιστὸν ἔλαιον ἐπικλήσει Θεοῦ καὶ εὐχῇ δύναμιν τοιαύτην λαμβάνει. i. ſic & exorcizatum oleum per inuocationem Dei & orationem tantam virtutem accipit. De hac vnctione agitur in quæſtionibus ad Orthodoxos, quæ extant inter opera S. Iuſtini Martyris qu. 137. meminit Fortunatus carmine 4. lib. 5. de Iudæis à S. Auito Aruernæ Epiſcopo baptizatis.

Hinc oleari ouium perfunditur vnguine vellus:
Aſperſuque ſacro fit gregis alter odor.

Apud Latinos vngitur baptizandus in pectore, ſcapulis & inter ſcapulas. Ieſſe Ambianenſis in epiſtola de baptiſmo : *tangitur etiam de oleo ſancto pectus; vt immundo Spiritui prohibeatur introitus. Scapulæ enim ſignantur oleo; vt vndique munitione Crucis firmetur,* & paulo poſt, *inter ſcapulas tangitur; vt conſecratus humerus cum ſcapulis totum ſe ſubiiciat poteſtati Dei.* Theodulphus Aurelianenſis Epiſcopus lib. MS. bibl. Corbeienſis de ordine baptiſmi cap. 10. meminit tantùm vnctionis ſcapularum & pectoris : *vnde etiam his, qui baptizandi ſunt, pectus de oleo & ſcapulæ tanguntur.* Rationem ſubiicit; vt homo ſit retro, & ante munitus. Ita etiam in codicibus Remenſi, & Ratoldi Abbatis. At Græci totum corpus vngunt: vt videre eſt in eorum Euchologio, & apud Seuerum Patriarcham Alexandrinum libro de ritibus baptiſmi: *& ponit ſacerdos oleum oliuarum in vola manus ſuæ, totum corpus eius, qui baptizatur, vngit.* Apud S. Cyrillum Hieroſolym. catech. 2. Myſtag. εἶτα ἀποδυθέντες ἐλαίῳ ἠλείφεσθε ἐπορκιστῷ ἀπὸ ἄκρων τριχῶν κορυφῆς ἕως τῶν κάτω. i. deinde exuti veſtibus oleo exorcizato vncti eſtis à ſummis verticis capillis vſque ad infimos pedes. Id etiam planum eſt ex S. Dionyſio lib. de Hierarchia Eccl. cap. 2. *dum verò miniſtri eum penitus exuunt, ſacrum oleum efferunt ſacerdotes.* ὁ δὲ τῆς χρίσεως διὰ τῆς σφραγῖδος τρὶς ἀπαρξάμενος τὸ λοιπὸν τοῖς ἱερεῦσι τὸν ἄνδρα χρίειν παντοσώμως παραδούς. i. *Pontifex verò vt trino ſignaculo inchoauit vnctionem ſacerdotibus hominem tradit toto corpore vngendum.* Id etiam teſtatur S. Ioannes Chryſoſtomus Hom. 6. in epiſt. ad Coloſſenſes. *Vngitur, ſicut athleta ſtadium ingreſſus; ſimul enim*

naſcitur: & non ſicut primus ille, qui paulatim: ſed ſtatim; non ſicut olim ſacerdotes ſolo capite, imò verò amplius. nam illi quidem capite, aure, dextra manu, vt ad obedientiam, & bona opera excitaret eum. οὗτος δὲ τὸ πᾶν. ὁ γὰρ διδασκόμενος οὐκ ἔρχεται ἀλλὰ ἀθλήσων, καὶ γυμνασθησόμενος i. Hic autē totus vngitur. Non enim ſolū venit, vt doceatur. Sed etiā vt certet, & exerceatur. Eandē rationem profert S. Dionyſius capite citato. De eadē vnctione explicanda ſunt verba Ioannis Moſchi c. 3. prati ſpiritalis, *αὐτὸς ἔχριεν καὶ ἐβάπτιζεν.* i. ille vngebat & baptizabat & infra *τῇ ἐπαύριον χρίσας ἐβάπτισεν τὴν Περσίαν.* i. in craſtina cum vnxiſſet Perſiā puellam, eam baptizauit. Et hæc puella nuda inungenda erat, vt videmus in interpretatione Latina: *quadam verò die venit puella ex Perſide, quæ ita ſpecioſa erat, ac tanta pulchritudinis, vt non poſſet presbyter nudam eam oleo vngere.* In qua ſane interpres agnouit vocabulum *γυμνήν.* i. nudam, quod ex Græca editione excidit. Ibi enim agitur de quodam Conone Monacho presbytero, cui Archiepiſcopus baptizandi prouinciam demandauerat; qui cum grauem tentationem pateretur in fœminarum vnctione, ſæpius de monaſterio deſerendo cogitauerat, ex quo tandem cum abiiſſet, rediit à S. Ioanne Baptiſta non ſine miraculo, hac tentatione carnis ſanatus. At ſi eiuſmodi fœminæ erant duntaxat vngendæ in vertice, nulla ſubeſſe poterat tantæ occaſio tentationis, quæ potius excitanda fuiſſet in ipſa merſione, quàm in vnctione verticis. Præterea in verbis citatis videmus vnctionem præmitti baptiſmo, igitur de hac totius corporis vnctione orientalium more intelligenda ſunt, quàm de verticis vnctione, quæ baptiſmo poſtponitur. Si autem baptizaret Epiſcopus prius ab eo catechumenus vngebatur trino ſignaculo, poſtea toto corpore à ſacerdotibus vngendus, vt notat S. Dionyſius loco ſupra citato. Tandem notandum tria in Cœna Domini ſanctificari ab Epiſcopo, oleum infirmorum, ſanctum Chriſma, & oleum baptizandorum, ſeu Catechumenorum, vt planum eſt ex noſtris ſacramentariis. Vnde in Concilio Meldenſi apud Iuonem. 1. parte decre. cap. 269. *ſtatuit, vt Presbyter cœnâ Domini ampullas tres ſecum deferat, vnam ad Chriſma, alteram ad Catechumenos vngendos, tertiam ad infirmos iuxta ſententiam Apoſtolicam; vt quando quis infirmatur, inducat presbyteros Eccleſiæ.*

L. 8 PROFECTVVM SPIRITVALIVM] in excuſis & in codice Remenſi additur *&* *remunerator.* In codice Ratoldi Abbatis his omiſſis legitur, *Deus qui virtute ſancti Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas.*

Lin. 20. REFVGIS VIRTVTIBVS) id eſt, Apoſtatis Angelis, ſeu dæmonibus. Siquidem refuga eſt Apoſtata, deſertor. Prudentius Ode. 1. Periſtephani:

Duſt mundialis
Ire iuſſerat,
Idolis ore nigris
Eſſe Chriſti refugas.

S. Pacianus in exhortatione ad pœnitentiam. *Dei refuga aut extra Eccleſiam conſtitui &c.* S. Auguſtinus lib. 20. de ciuitate Dei cap. 19. *quoniam niſi venerit refuga primum, & reuelatus fuerit homo peccati,* & paulo poſt, *nulli dubium eſt eum de Antichriſto iſta dixiſſe, dieque iudicij. Hunc enim diem Domini non eſſe venturum, niſi prior ille venerit, quem refugam vocat, vtique à Domino Deo. Quod ſi de omnibus impiis dici poteſt, quantò magis de iſto.* Vbi nota interpretem loci citati à S. Auguſtino ex 2. epiſt. ad Theſſal. cap. 2. legiſſe ἀποστάτης. i. refuga, deſertor, non ἀποστασία. i. *diſceſſio*, vt vulgò in textu Græco habetur, & in verſione communi. S. Valerius Abbas de genere monachorum: *& Domino, cuius fideliſſimos ſeruos perſequuntur, odiunt inimici, refugæ dibiles, & exteri ſunt.* Conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum cap. 6. §. 7.

Pag. 69. c. 1. l. 3. ET COMMVNICAT OMNIS POPVLVS ORDINE SVO) ita in editis. Hæc populi communio hac feria. V. in Cœna Domini habetur etiam in codice Ratoldi. Olim populus in triduo Paſchæ communicabat, videre eſt in capitulari Theodulphi cap. 41. *ſingulis diebus Dominicis in quadrageſima, præter hos qui excommunicati ſunt, ſacramenta corporis & ſanguinis Chriſti ſumenda ſunt, & in Cœna Domini, & paraſceue, & in vigilia Paſchæ.* In hoc codice S. Eligij in magna paraſceue iubentur omnes communicare, in Sabbato ſancto ſola fit mentio communionis eorum qui baptizantur. Ibi tamen non diffinitur, an hæc communio ad ſolos recens baptizatos ſpectet.

L. 4. ET SERVANT DE IPSO SACRIFICIO IN CRASTINVM) ita in excuſis, & in codicibus Remenſi, & Ratoldi. Quia in paraſceue maioris Hebdomadis non conſecratur corpus Chriſti: Sed ſacerdos in Miſſa vtitur præſanctificatis. i. hoſtiis antea conſecratis tum pro ſe, tum pro omni populo. Quod per totam Quadrageſimam obſeruant Græci, exceptis Dominicis, Sabbatis & feſto annunciationis, in quibus peragunt corporis & ſanguinis Dominici ſacrificium ex antiquo more, quem, reperire eſt in can. 52. Sextæ Synodi: *in omnibus ſanctæ Quadrageſimæ ieiunij diebus, præterquam Sabbato & Dominica, & ſancto annunciationis die,* γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἱερὰ λειτουργία. i. *fiat ſacra præſanctificatorum Liturgia.* Idem reperire eſt in can. 49. Concilij Laodiceni, in quo tamen nulla fit mentio Præſanctificatorum. ὅτι οὐ δεῖ τῇ τεσσαρακοστῇ ἄρτον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ κυριακῇ. i. quod non

opoꝛtet in Quadrageſima panem offerre, niſi in Sabbato, & Dominica. Ad quos dies transferunt ſolemnitates Martyrum in Quadrageſima occurentes iuxta canonem 51. eiuſdem concilij ὅτι οὐ δεῖ ἐν τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλια ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτύρων μνείαν ποιεῖν ἐν τοῖς Σαββάτοις καὶ Κυριακαῖς. i. quod non oportet in Quadrageſima natalitium Martyrum celebrare, ſed in Sabbatis, & Dominicis diebus eorum memoriam facere. Hæc autem ita apud Græcos inſtituta ſunt, quia Sabbatis & Dominicis diebus non ieiunant, vt notat Theodorus Balſamon in hunc Canonem. Inter Liturgias Græcorum extat Liturgia προηγιασμένων. i. Præſanctificatorum. Liturgiæ Præſanctificatorũ mentio fit in Chronico Alexandrino, ſeu, vt alij loquuntur in faſtis Siculis, Olympiade 348. anno V. poſt conſulatum Heracli, cũ ſcribitur, quòd ſub Sergio Patriarcha Conſtantinopolitano à prima Hebdomade Quadrageſimæ. Indictione IV. poſt τὸ κατευθυνθήτω. i. *dirigatur.* dum Præſanctificata dona è ſacrario ad altare inferuntur, & Sacerdos dixit κατὰ τὴν δωρεὰν τοῦ Χριστοῦ σου. i. *iuxta donum Chriſti tui*, cœptum eſt pſalli à populo νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν. Ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδοὺ θυσία μυστικὴ τετελειωμένη δορυφορεῖται. πίστει καὶ φόβῳ προσέλθωμεν, ἵνα μέτοχοι ζωῆς αἰωνίου γενώμεθα. ἀλληλούια. i. *nunc virtutes cœlorum nobiſcum inuiſibiliter Deum adorant. Ecce enim ingreditur Rex gloriæ. Ecce ſacrificium myſticum offertur. Cum fide & timore accedamus, vt vitæ ſimus participes æternæ. Alleluia.* Hæc quidem Chronicon Alexandrinum; ſed in Liturgia Præſanctificatorum eſt aliqua diuerſitas. Siquidem in illa poſt τὸ κατευθυνθήτω. i. *dirigatur*, non ſequuntur, proximè hæc verba Sacerdotis κατὰ τὴν δωρεὰν, &c. Sed multa ſunt interiecta. Secundò id quod pſallitur à populo in eadem Liturgia non eſt integrum, ſed poſt, τῆς δόξης poſito Alleluia, cætera deſunt. Tertiò in eadem Liturgia Sacerdos aſſumit ſancta, & in altare transfert poſt decantata ſuperiora illa verba à populo, & poſtquam Sacerdos dixit: *ſicut prodigus filius, &c.* At in citato Chronico transferuntur ſacra, cum populus præfatam odem cantat. Ex quibus clarum eſt in eiuſmodi Liturgia nonnulla fuiſſe addita, detracta, & immutata à recentioribus. In cod. Ratoldi Abbatis ſequitur: *pulſantur ſigna, veſpertina canuntur. Et Cantor incipit.* Antiph. *Calicem.* PS. *Credidi.* Antiph. *Cum his, qui oderunt.* PS. *ad Dominum cum tribularer.* Antiph. *ab hominibus iniquis* PS. *eripe me.* Añ. *cuſtodi me à labiis.* PS. *Domine, clamaui.* Antiph. *conſiderabam.* PS. *voce mea.* Antiph. *de manu filiorum.* PS. *benedictus Dominus.* ℣. *Chriſtus factus eſt pro nobis.* IN EVANGELIO. *cœnantibus autem.* Antiph. *accepto pane.* Antiph. *ſi malè locutus ſum.* AD COMPLENDVM. *refecti vitalibus alimentis, &c.* DICAT EPISCOPVS. *Dominus vobiſcum.* ℟. *& cum ſpiritu tuo.* ET DIACONVS: *ite miſſa eſt.* ℟. *Deo gratias.* Hactenus codex Ratoldi. Vbi nota, 1.

Digitized by Google

* Veſpertinam Synaxim includi in ipſa miſſa, vt in Sabbato ſancto. 2. ipſas veſperas ſex Antiphonis & totidem Pſalmis comprehendi quos verſiculus ſequitur. 3. hæc verba, *in Euangelio*, ſignificare, *ad magnificat*. 4. ad ipſum Canticum tres dici Antiphonas.

* In infra in Pontificali Rothomagenſi.

In eodem codice Ratoldi hæc ſequuntur. *Et ſtat vnuſquiſque ad menſam. Deinde poſt refectionem prandij lauantur pedes. Et dum hæc aguntur, canantur hæ Antiphonæ reciprocis Pſalmis.* Mandatum nouum PS. beati Immaculati. Antiph. In diebus illis. PS. magnus Dominus Añ. poſtquam ſurrexit Dominus. PS. Deus miſereatur noſtri Antiph. ante diem feſtum. Antiph. vos vocatis me. Ant. Si ego Dominus & Magiſter. PS. beati immaculati in via. Antiph. diligamus nos inuicem. PS. ecce quam bonum. Antiph. In hoc cognoſcent omnes. PS. magnus Dominus. *Hymnus de paſſione Domini* (quem hic ponimus cum antiquis cantus notulis.)

Digitized by Google

Hac expleta, oſculetur Epiſcopus Euangelium, & omnes qui circum eum ſtant. Deinde dicant Dominicam orationem tacitè. finitâ, dicat Epiſcopus, & ne nos inducas in tentationem. Ecce quàm bonum. Suſcepimus Deus. Tu mandaſti. Tu lauaſti pedes Diſcipulorum, opera manuum tuarum. Adeſto QS. Domine, officiis noſtræ ſeruitutis, qui dignatus ea lauare pedes tuis Diſcipulis, &c.

Porro lotionis pedum quæ in cœnâ Domini ſeruatur in Eccleſia meminit S. Eligius Serm. 8. *Sancti Chriſmatis confectio, fraterna pedum ablutio*, & Magiſter in regula cap. 43. *in cœna Domini mutant manus pro benedictione ad Lauandos pedes Abbatis, & poſtea omnibus præpoſitis cum ſolatio fratrum. Inchoando tamen Abbas lauet ſimul & oſtiariis, &c.* Idem videre eſt in Concilio Toletano 17. can. 3. vbi omnibus Galliciarum Eccleſiis hoc ſanctum opus lotionis pedum in Cœna Domini peragendum præcipitur; ob quaſdam Eccleſias, quæ illud intermiſerant, meminit etiam S. Auguſtinus epiſt. 119. ad Ianuarium: vbi ſcribit multos illo die non lauaſſe pedes, ne lotio pertinere videretur ad baptiſmum. Conſtantinopoli olim eadem feriâ Imperator duodecim pauperibus ſolebat lauare pedes ritum deſcribit Codinus de officiis, &c. in hunc modum: πρὸ τῆς λειτουργίας τῆς αὐτῆς μεγάλης πέμπτης γίνεται ὁ νιπτὴρ οὕτω, &c: i. ante Liturgiam die eiuſdem magnæ Hebdomadis quinto lotio pedum fit in hunc modum. Præparantur pauperes duodecim, & induuntur eis ſubuculæ, ſiue tunicæ, breuia tibilia, & ſoleæ; poſitoque in cella Imperatoris polubro, Protopapa foris illius ad ianuam agens canit, *Benedictum*; & dicit Triſagium. Deinde legente eodem Euangelium, quando dicit, *aquam mittit in peluim*, infundit Imperator aquam in polubrum. Poſtea pauperes illos præparatos adducunt ſigillatim quemque ferentem cereum accenſum. Protopapa, vt dictum eſt legente Euangelium & dicente, *cœpit Ieſus Lauare pedes Diſcipulorum*, idque perſæpe videlicet vſque dum omnes lauti fuerint. Lauat Imperator dextrum cuiuſque pedem; & vbi ſindone quæ pendet ante ipſum, abſterſerit lotum pedem, oſculatur eum. Et hoc facto conſummantur ea quæ ad ritum lotionis pedum pertinent. Et dantur vnicuique eorum aurea numiſmata tria. Poſt illud, Liturgia celebratur. Hæc Codinus. His ſubiungere non pigebit antiquum ordinem ſeu ritum olim in Eccleſia Rothomagenſi, ſeu Remenſi ſeruatum in feriâ quintâ. Cœnæ Domini, quem ex veteri Pontificali MS. qui aſſeruatur in ſacriſtia Eccleſiæ Rothomagenſis mihi tranſmiſit vir doctiſſimus *Ioannes le Preuoſt* eiuſdem Eccleſiæ Rothomagenſis Canonicus, & Bibliothecarius, quia multa notatu digna continet, quæ non ſunt hodierni vſus.

Digitized by Google

Incipit ordo in die cœna Domini, feria quinta Maioris Hebdomadæ, id eſt, in Cœna Domini.

Mane primo Manſionarij ordinent omnia quæ ſunt neceſſaria ad conſecrationem Chriſmatis, ampullas tres de oleo mundiſſimo plenas ponentes in ſacrario: vnam ad oleum pro infirmis, alteram ad Chriſma, tertiam verò ad oleum ad catechumenos vngendos. Chriſma debet * fieri de albo ſerico, alias autem de alio ſerico cooperias. Et Pontifex prouideat de Balſamo. Hora tertia ſonet ſignum, vt omnes veniant de Eccleſiam, in qua Chriſma debet conſecrari. Ipſo die ſonentur campanæ ad Miſſam & ad cæteras horas, ſicut mos eſt diebus feſtis, & ſic ſileant vſque in Sabbato ſancto. Presbyteri verò & cæteri Clerici induant ſe veſtimentis ſolemnibus, & Diaconi Dalmaticis, & Subdiaconi * Albis ſericis: & ſtent in ordine ſuo ſinguli in Eccleſiâ, expectantes vſque dum veniat Pontifex cum proceſſione plenaria ad Miſſam, ſicut diebus ſolemnibus ſolet cum ſeptem Diaconibus, thuribulis cum incenſo. Stans autem Pontifex & Presbyteri cum cæteris in ordine ante altare dicunt *Confiteor Deo omnipotenti, &c.* Interim Cantor & Schola, vt iuſſum fuerit, imponant introitum ad Miſſam. *Nos autem, &c. Deus miſereatur, &c.* & iterum. *Nos autem &c. Gloria Patri.* iterum. *Nos autem. Kyrie el.* III. *Chriſte el.* III. *Kyrie el.* III. Deinde incipiat Pontifex, *Gloria in Excelſis.* cum Presbyteris. Dum cantatur, *Gloria in Excelſis*, ſonat totum Claſſicum, donec finiat. Quo finito dicat Pontifex cum Presbyteris, *Pax vobis, Oremus. Deus à quo & Iudas, &c.* Alia oratio in conſecratione Chriſmatis, *Deus qui regenerandis plebibus tuis miniſterio vteris Sacerdotum: tribue nobis perſeuerantem in tua voluntate famulatum; vt dono gratiæ tuæ in diebus noſtris & merito & numero ſacratus tibi populus augeatur.* per. *Ad Corinthios, Fratres. Conuenientibus vobis, &c.* ℟. *Chriſtus, &c.* ℣. *Propter quod, &c.* Ante Euangelium aſcendat pulpitum ſolus Diaconus qui lecturus eſt Euangelium cum Subdiacono, præeunte Cruce & candelabro & thuribulo. *Sequentia S. Euangelij ſecundùm Ioannem, In illo tempore, ante diem feſtum Paſcha, &c.* Perlecto Euangelio dicat Pontifex cum Presbyteris, *Credo in vnum Deum, &c.* Tunc dicat Pontifex cum Presbyteris, *Dominus vobiſcum, & cum ſpir. Oremus. Off. Dextera Domini, &c.* Presbyteri & cæteri qui voluerint: Tunc * peracto calice cum vino & aqua & oblatis, de quibus communicent Presbyteri & Diaconi & cæteri: & de quibus ſeruetur vſque mane die Paraſceues inclinati ante altare Pontifex & Presbyteri perſequuntur ſecreta Miſſæ dicentes, *in Spiritu humilitatis & in animo contrito ſuſcipiamur à te Domine, & ſic fiat ſacrificium noſtrum, vt à te ſuſcipiatur hodie, & placeat tibi Domine Deus meus. Suſcipe*

ſancta

* L. cooperiri.

* Ita in ordine Romano

* l. adducto.

Digitized by Google

ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam incarnationis, natiuitatis, paſſionis, &c. Ieſu Chriſti, & in honore omnium Sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, & eorum quorum hodie feſta celebrantur: & quorum hic nomina & reliquiæ habentur, vt illi, &c. ad ſalutem: vt illi omnes pro nobis intercedere dignentur in cælis quorum memoriam facimus in terris. Per eundem Dominum noſtrum. Orate fratres pro me ad Dominum, vt meum & veſtrum in conſpectu eius fiat acceptum ſacrificium. Secreta. *Ipſe tibi, Domine, &c.* Alia Secreta. *Oremus. Huius ſacrificij potentia, quæſumus, vt vetuſtatem noſtram clementer abſtergat, & nouitatem nobis augeat & ſalutem per. Dominus vobiſcum; ſurſum corda, &c. Quem in hac nocte inter ſacras epulas increpantem, &c. Te igitur, &c. Cum famulo tuo Papa noſtro. ill. & antiſtite noſtro ill.* † *Memento Domine, &c. tibi reddunt vota ſua æterno, &c. ſimili modo poſtquam cœnatum eſt. benedixit, dedit diſcipulis, &c. Vnde & memores, Domine, nos ſerui tui, &c. Domini Dei noſtri tam beata, &c. Memento etiam Domine famulorum famularumque tuarum ill. Ipſis & omnibus fidelibus defunctis, &c. Largiter admitte per Chriſtum Dominum noſtrum.* Tunc offeratur Pontifici oleum ad vngendos tam infirmos, quàm energumenos. Et benedicat illud tam ipſi, quàm omnes Presbyteri, qui adſunt. De auctoritate Apoſtolicâ, quam habemus de oleo infirmorum. De oleo quo vnguntur infirmi auctoritatem habemus Apoſtolicam, dicente B. Iacobo Apoſtolo. *Infirmatur quis in vobis, inducat Presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum: & ſi in peccatis ſit, dimittentur ei.* Vnde patet ab ipſis Apoſtolis hunc morem ſanctæ Eccleſiæ eſſe traditum, vt energumeni vel alij quilibet ægroti vnguantur oleo, pontificali benedictione conſecrato. Conſecratur enim in ipſo officio conſecrationis corporis & & Sanguinis Domini. Non enim habet proprium officium. Id eſt, non in capite verba ſalutationis, hoc eſt, Dominus vobiſcum, nec, Oremus. nec in fine concluditur, vt cæteræ orationes, per Dominum noſtrum, Ieſum Chriſtum, ſed tantum, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti. In eo verò loco vbi ſolemus vuas benedicere, conſecratur oleum pro infirmis, concluditurque concluſione, *per quem hæc omnia ſemper, Domine, bona creas &c.* Vnde intelligimus * embolim eſſe ſupradicti Officij. De eodem oleo ſic continetur in Sacramentario. Antequam dicatur, *per quem hæc omnia, Domine, ſemper bona creas*, leuantur de ampullis, quas offerunt populi, & benedicat tam Dominus Papa, quàm omnes Presbyteri. † Mos eſt Romanæ Eccleſiæ, vt in confectione corporis & ſanguinis Domini aſſint Presbyteri & ſimul cum Pontifice verbis & manibus conficiant. Oportet vt ſimili modo ſimul cum Pontifice oleum Presbyteri conficiant. *Exorciſmus olei pro infirmis & pro populo.* Antequam dicatur, *per quem hæc omnia, Domine, ſemper bona creas.* Exorcizetur oleum, vt tantùm poſſit à circumſtanti-

† *Et rege noſtro ill.*

* id quod interſeritur ſeu interponitur.

† nota.

bus audiri, ita. *Exorcizo te, immundiſſime ſpiritus &c.* Item benedictio eiuſdem. *Oremus. Emitte, Domine &c.* Tunc oleum reportetur, & in loco ſuo honorifice reſeruetur. Pontifex autem & Presbyteri proſequantur. *Per quem hæc omnia, Domine, &c. Per ipſum, &c. Libera nos &c. Per omnia ſæcula ſæculorum. Amen.* Tunc dicat Diaconus humiliate vos ad benedictionem. Et Epiſcopus verſus ad populum dicat. *Benedicat vos omnipotens Deus, qui vnigeniti Filij ſui paſſionem, &c.* Tunc verſus ad altare more ſolito ſancta tenens dicat. *Et pax eius ſit ſemper vobiſcum, & cum ſpiritu tuo.* Schola cantet. *Agnus Dei.* III. Non datur pax. Oratio, quando Sancta mittit. *Hæc ſacroſancta commixtio corporis & ſanguinis* D. N. I. C. *fiat nobis & omnibus ſumentibus ſalus mentis & corporis, & ad vitam capeſſendam æternam præparatio ſalutaris. per eundem* C. D. N. Oratio ad Patrem. *Domine ſancte Pater omnipotens æterne Deus da mihi hoc corpus & ſanguinem Chriſti, &c.* Oratio ad Filium. *Domine Ieſu Chriſte, Fili Dei Viui, &c.* Tunc communicet ſolus Pontifex, & non frangat oblatas; niſi eam ſolam, vnde ille communicat. De ſanguine autem reſeruet in calice ad communionem Preſbyterorum, & reliqui Cleri. Oratio quando ſumit. *Perceptio corporis & ſanguinis, &c.* Alia. *Quod ore ſumpſi, Domine, mente capiam, vt de corpore & ſanguine Domini noſtri Ieſu Chriſti, fiat mihi remedium ſempiternum. per eundem.* C. D. N. *amen.* Tunc cooperiatur calix cum ſanguine, & oblatæ: & Dominus Epiſcopus adhibeat Presbyteros & Diaconos, qui ſollicite cuſtodiant. Tunc Dominus Epiſcopus vadat ad ſedem ſuam cum Diaconibus: & expectet. Expectante verò in ſede ſua Pontifice, veniant ad ſacrarium duodecim Presbyteri, & cæteri Clerici, quantùm opus ſit, ad deferendum cum omni decore oleum Chriſmale, & etiam oleum catechumenorum, & neophytorum vſque in Eccleſiam, ante Epiſcopum. Sint enim parati iidem Presbyteri, & cum eis cæteri Clerici caſulis & ſolemnibus veſtimentis. Tunc duo Acolythi accipientes duas illas ampullas, quæ ad Chriſma, & ad oleum catechumenorum conſecrari debent: * & procedant; & ordinent ſe illi Presbyteri & prædicti Clerici ritè, & ordinaliter, ita vt primùm ambulent duo Acolythi cum candelabris, & ardentibus cereis. Deinde portentur duæ Cruces, & inter illas medium Chriſmale oleum. Poſt eas portentur duo thuribula cum incenſo & inter illa medium oleum catechumenorum. Deinde portetur Euangelium, vt impleatur omne donum. Poſtea ſequantur bini & bini illi duodecim Presbyteri teſtes & coöperatores eiuſdem ſacroſancti chriſmalis myſterij: Acolythi & Subdiaconi, &c. ſtent in ordine ſuo ſecundùm gradum eorum, vbi aſcenditur ad altare, tantùm vt Diaconus ſit ſextus in eminentiori loco, & iuxta Archidiaconum, qui Euangelium legebat: & ita inuolutam ampullam ſuſcipientes per ordinem, vt aſcendat, & dum

* Ita in ordine Romano.

Digitized by Google

peruenerit ad Achidiaconum, ille perferat eam ita inuolutam ante Pontificem. Interim autem vnus Subdiaconus deferens vaſculum cum Balſamo alij Diacono offerat, & ille Pontifici. Tunc ordinentur circa Epiſcopum hinc & hinc eadem candelabra, & cruces & thuribula, atque Euangelium: nec non & prædicti duodecim Presbyteri teſtes & adiutores eiuſdem myſterij: ita vt Diaconi poſt dorſum Epiſcopi ſtent. Presbyteri verò à dextris & à ſiniſtris; cruces verò & cætera vtrinque inter illos media. His ita ſtatutis, conuertat ſe Epiſcopus, aut cui ille præcepit tam ad Clerum, quàm ad populum, & faciat ſermonem de conſecratione Chriſmatis congruentem. Tunc conuertat ſe Epiſcopus, & intret in conſecrationem principalis Chriſmatis, & miſceat Balſamum cum oleo. Deinde halat ter ſuper ipſam ampullam: & dicat lenta voce exorciſmum chriſmalis olei. Exorciſmus ſacri olei. *Exorcizo te &c.* Tunc dicat Epiſcopus cum Presbyteris alta voce. *Per omnia ſecula, &c. Verè dignum, &c. Qui in principio inter cætera, &c.* Finita autem benedictione Dominus Epiſcopus ſalutat Chriſma nudum, & qui iuxta eum ſunt dicendo. *Aue ſanctum Chriſma.* Et iterum per ordinem deſcendit, ſicut aſcendit, & deferatur omnibus cooperta ad ſalutandum. Hoc facto ſummo honore procuretur, vſque dum altera ampulla aſcendat, & iterum deſcendat; vt ambæ honorificè ad locum ſuum redeant. De eo quòd ampulla quibuſdam nuda, quibuſdam verò cooperta ad ſalutandum defertur, dicit libellus Romani ordinis in cōſecratione Chriſmatis. Continuò duo Acolythi inuolutas duas ampullas cum ſindone albo de ſerico teneant in brachio ſiniſtro, ita vt videri poſſint à medio. Ampulla antequam veniat ad Epiſcopum ad altare, media pars eius eſt cooperta, & media nuda. Ampulla cum Chriſmate † quomodo ſignificat corpus Domini ſumptum de Virgine, quod anteq. tranſiret ad altare Crucis, aliquo tempore erat coopertum, aliquo nudum. Primo tempore erat coopertum, quando ita fugit in Ægyptum, quaſi non eſſet rex regum, & quando ita portatus eſt in templum, quaſi non eſſet omnipotens, & quando ita erat ſubditus parentibus, quaſi auctor non eſſet parentum. In his & ſimilibus coopertum latebat. Nudum erat poſtquam miracula cœpit facere, ſimulque prædicare, & ſe Deum demonſtrare, vt inquit, *ego & Pater vnum ſumus.* In his & aliis nudum erat. Ampulla verò poſtquam benedicta fuerit, ab altari redit, quæ à Pontifice & miniſtris altaris viſibilis & nuda ſalutatur. Hoc ſignificat, quod Chriſtus poſtquam ab altari Crucis exiuit, præſentiam corporalem eis præbuit, quos teſtes ſuæ reſurrectionis eſſe voluit. Quod cæteris inuiſibilis & cooperta ad ſalutandum defertur, ſignificat, quod Chriſtus rediens in cœlum inuiſibilis hominibus factus eſt, vt ipſe teſtatur: *Exiui à Patre & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.* Nos verò

Idē ſtatuitur in Conc. Roth. apud Ord. Vitalem lib. 4. hiſt. Eccl.

† L. quadam modo.

quamuis præſentiam eius corporalem non videamus; tamen venerando quotidie eum ſalutamus. Incipit Exorciſmus olei, quo vnguendi ſunt catechumeni; deſcendente autem ampulla cum Chriſmate, ſtatim alia cum oleo catechumenorum aſcendat, ſicut, prior, vſque ante Epiſcopum; & halet in ipſam, ſicut in priorem: & inprimis faciat ei exorciſmum, & benedicat eam quaſi legens lectionem. Exoriſmus Græcè, Latinè coniuratio ſeu ſermo increpationis eſt aduerſus diabolum, vt diſcedat; & concluditur per D. N. I. C. F. tuum, qui venturus eſt iudicare viuos & mortuos & ſeculum per ignem. In illo oleo vnguntur catechumeni: vt ſi quæ maculæ adhæſerunt corpori aut menti, poſtquam ad ſcrutinium acceſſerunt, recedant * deinceps munimentum habeant per hanc vnctionem: vt non poſſit diabolus repedare; vt hæc verba orationis demonſtrant dicendo: *Vt ſi qua illis aduerſantium ſpirituum adhæſerint maculæ, ad tactum ſancti olei huius omnes abſcedant.* Exorciſmus eiuſdem olei. *Exorcizo te, creatura olei, &c.* Tunc dicatur. *Dominus vobiſcum. Et cum ſpiritu tuo: Oremus. Deus incrementorum, &c.* Tunc Dominus Pontifex, & qui iuxta eum ſunt, ſalutent prædictam ampullam, dicendo. *Aue ſanctum oleum.* Et deſcendat per ordinem, ſicut altera, & deferatur omnibus ad ſalutandum. His ita peractis eodem ordine, & ductore, quo aſcenderunt in Eccleſiam, redeant ambæ ad ſacrarium. Tunc Pontifex lauet manus, & Diaconi vadant ad altare, & Diſcooperiant ſancta, & Pontifex veniens ad altare diuidat oblatas ad frangendum: & ſumat de ipſis oblatas integras ad reſeruandum mane die paraſceues; de quibus communicent abſque ſanguine Domini. Sanguis verò eadem die penitus conſummatur. Et Schola dicat communionem. *Dominus Ieſus, &c.* Fractis oblatis communicent Presbyteri & Diaconi, & cæteri omnes, & ita perficiatur Miſſa in ordine ſuo. Tunc dicantur Veſperæ Antiph. *Calicem, &c.* PS. *Credidi* Antiph. *cum his, &c.* PS. *Ad Dominum.* Antiph. *ab hominibus iniquis, &c.* PS. *Eripe me.* Antiph. *Cuſtodi, &c.* PS. *Domine clamaui.* Antiph. *conſiderabam ad dexteram, &c.* PS. *voce mea.* Antiph. *cœnantibus, &c.* PS. *Magnificat.* Tunc vertat ſe Pontifex & dicat, *Dominus vobiſcum. Et cum. Oremus.* Poſt communionem. *Refecti vitalibus alimentis, &c.* Alia poſt comm. *Oremus. Concede quæſumus omnipotens Deus, vt perceptum noui Sacramenti myſterium & corpore ſentiamus & mente. Per D. N. &c. Dominus vobiſcum, &c. Diaconus. Ite Miſſa eſt. Deo gratias.* Oratio poſt Miſſam ante altare. *Placeat tibi, Domine Deus ſancta Trinitas, obſequium ſeruitutis meæ: & præſta, vt hoc ſacrificium, quod oculis tuæ maieſtatis indignus obtuli, tibi ſit acceptabile; mihique, & omnibus, pro quibus oblatum eſt, ſit, te miſerante, propitiabile. per D.* Tunc Pontifex depoſitis Pontificalibus indumentis, deſcendat in ſacrarium mandans Presbyteris, quod voluerit. Hactenus ritus feriæ, V. in Cœna Domini

* Adde particulam, &c.

ex Pontificali Rothomagenſi. MS.

L. 14. FERIA SEXTA] deſcribitur ſolemnitas ſanctæ paſceues; cuius cæremoniæ eædem ferme habentur apud Alcuinum lib. de diuinis officiis cap. de feria VI

L. 15. HORA TERTIA CONVENIANT OMNES PRESBYTERI] ita in editis. Sed nihil ſimile habetur in aliis codicibus N. MSS.

L. 24. IN SACRAMENTARIO] nota diſtinctionem inter Sacramentarium & librum Sacramentorum. Cum enim hic codex S. Eligij inſcribatur liber Sacramentorum, citetque Sacramentarium, nemo eſt, qui non videat Sacramentarium à libro Sacramentorum diſtingui.

L. 26. ET ASCENDIT AD SEDEM] Pontifex dicitur ad ſedem aſcendere: eò quòd ſedes ſiue ſella Epiſcopi cæteris eſſe debeat eminentior in Eccleſia, vt fert mos antiquus Eccleſiæ, quem videre eſt apud Burchardum lib. 11. cap. 10. Ex Epiſtola Vrbani Papæ, in qua moris huius cauſa profertur. *Quòd autem ſedes Epiſcoporum in Eccleſiâ excelſæ conſtitutæ & præparatæ eſſe inueniuntur in throno ſpeculationem & poteſtatem iudicandi, ſoluendi, atque ligandi à Domino ſibi datam materia docent.* Ita docet S. Ambroſius lib. de dignitate Sacerdotali cap. 6. *Nam quid aliud interpretatur Epiſcopus, niſi ſuper inſpector? maximè cum in ſolio, in Eccleſiâ, editiore ſedeat.* & S. Auguſtinus in Pſalmum 126. *Nam ideo altior locus poſitus eſt Epiſcopis, vt ipſi ſuperintendant.* Ita ſtatuitur in concilio Carthag. 4. can. 35. *Vt Epiſcopus in Eccleſia in conſeſſu Presbyterorum ſublimior ſedeat.* Id videre eſt apud Euſebium lib. 10. hiſt. Eccl. cap. 4. in deſcriptione magnifici illius templi, quod Tyri à Paulino Epiſcopo ædificatum eſt: ἀλλὰ γὰρ ὧδε καὶ τὸν νεὼν ἐκτελέσας θρόνοις τε τοῖς ἀνωτάτω εἰς τὴν τῶν προέδρων τιμὴν, &c. i. Porro templo hoc ita abſoluto atque perfecto, throniſque quibuſdam in altiſſimo loco ad præſidum Eccleſiæ honorem [illegible]llocatis, ſubſelliis præterea ordine cæteræ Clericorum turbæ diſp[illegible]decenter exornato, & apud Prudentium in paſſione S. Hippoly[illegible] appellatur tribunal, quemadmodum apud S. Iſidorum lib. 15 [illegible]gin. cap. 4.

> *Fronte ſub aduerſa gradibus ſublime tribunal*
> *Tollitur, antiſtes prædicat inde Deum.*

Nec obſtant hæc Sulpitij Seueri verba Dialogo. 1. *Sicut quendam nuper (teſtor Dominum) non ſine meo pudore vidi ſublimi ſolio, quaſi regio tribunali, celſa ſede reſidentem.* Nam cuiuſdam Epiſcopi faſtum ibi damnat, qui hac in re modum excedebat, nec tanquam Epiſcopus, ſed tanquam Rex in Eccleſia ſedebat: vt S. Martini humilitatem extollat, qui ſolebat in humili ſella, in templo ſedere. Idem dicendum eſt de

excelſo throno quem ſibi in Eccleſia ſtatuerat Paulus Samoſatenſis, ob quem in epiſtola Epiſcoporum reprehenditur; nam ille thronus excedebat modeſtiam Epiſcopalem, non vt Chriſti Diſcipulum decet, ſed vt mundi principem ſecretum habens, & nominans, vt loquitur Euſebius lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 24.

Col. 2. l. 2. SICVT IN QVARTA FERIA HABENTVR] hæc addidi ex editis: quia in hoc S. Eligij codice omnes iſtæ orationes hîc repetuntur.

L. 21. IN ORATORIO] ita in excuſis. lege tamen *in orario*, vt apud Alcuinum. Eſtque oblongus tapes inſtar orarij, qui ſubſternitur Crucem adoraturis, pertinens a loco, vbi Crux poſita eſt, vſque ad medium chorum circiter: quod etiam hoc tempore fieri ſolet in quibuſdam Eccleſiis.

L. 22. ADORATAM DEOSCVLETVR CRVCEM] mos antiquus fuit adorare Crucem die magnæ paraſceues. Idque olim fiebat Hieroſolymæ, cum eadem die Epiſcopus Crucem Chriſti veram populo adorandam exhiberet, vt teſtatur S. Paulinus epiſt. 11. *Experimento reſurrectionis inuenta & probata Crux Chriſti eſt, dignóque mox ambitu conſecratur, condita in loco baſilicæ, quæ auratis coruſcat laquearibus arcano poſita in ſacrario Crucem ſeruat: quam Epiſcopus vrbis eius, quotannis, cum Paſcha Domini agitur, adorandum populo princeps ipſe venerantium promit: neque præter hunc diem, qua Crucis ipſius myſterium celebratur, ipſaque Sacramentorum cauſa eſt, quaſi quoddam ſacræ ſolemnitatis inſigne profertur: niſi interdum religioſiſſimi poſtulent, qui ea tantum cauſa illò peregrinati aduenerint, vt ſibi eius reuelatio, quaſi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur.* Vbi hæc verba, *neque præter hunc diem, qua ipſius Crucis myſterium celebratur*, ſatis indicant τὸ Paſcha hoc S. Paulini loco pro ſolemnitate ſanctæ Paraſceues vſurpari.

L. 34. ET ALTER] ita in editis. apud Alcuinum cap. citato additur τὸ *ſubdiaconus*.

P. 70. c. 1. l. 3. CANITVR SEMPER] repoſui τὸ *ſemper*, ex editis, cum in codice noſtro male ſcriptum eſſet τὸ *ſuper*.

L. 4. PSAL. CXVIII] apud Alcuinum hæc adduntur: *item Crucem tuam adoramus, &c.* PS. *Deus miſereatur. Alia. dum fabricator.* At in codice Ratoldi plura habentur, quæ quia notanda, & ab hodierna conſuetudine non parum diſſident, non pigebit hîc ſubiicere. *Poſt has orationes pergunt duo Diaconi in ſacrarium aut retro altare. Cantant,* popule meus. *Presbyteri verò ſtant ante Crucem, cum ſalutatione reſpondeant*, Agios ô Theos. *Et chorus*, Sanctus Deus, ſanctus Fortis. *Deportetur Crux paululum in antea, & iterum cantant Diaconi.* Ego quidem eduxi te per deſertum. *Presbyter verò*, Agios ô Theos. *Et chorus iterum*, Sanctus Deus, ſanctus Fortis. *Item deportatur paululum.* Quid

Digitized by Google

vltra facere debui. Agios. *item.* Sanctus Deus. *Iterum tertio deponitur Crux ante altare: & diſcooperietur linteo, quo erat præcincta, à duobus Presbyteris: & dicant ipſi eleuata cruce.* Añ. Ecce lignum Crucis. PS. Deus miſereatur. *Tunc veniens Pontifex cum duobus Diaconibus, proſternens ſe ter, & adorantes, Crucem more ſolito. Poſt hos ſequuntur ſacerdotes & Leuitæ. Deinde omnis Clerus, exinde omnis populus, femineuſque ſexus. Interim cantant has Antiphonas.* Crucem tuam adoramus, Domine. PS. Beati immaculati. *Ant.* Adoramus Crucis. *Ant.* Dum fabricator mundi. *Hymnus Fortunati.* Pange lingua glorioſi. Hactenus codex Ratoldi. Vbi ante hæc verba, *quid vltra facere debui*, ſupplenda ſunt iſta, *& iterum cantant Diaconi.* & ante, *Agios*, ſubaudi, *Presbyteri verò.* & ante, *Sanctus Deus*, ſubaudi, *& chorus iterum.* Hæc autem verba, *proſternens ſe ter &c.* corrupta ſunt, & ſic legenda, *proſternent ſe ter adorantes Crucem.*

L. 11. De sancta] ita in editis. Apud Alcuinum, *ſumitur de ſancto pane.* Cuius verba ſequentia notanda, & explicanda ſunt. *Sanctificatur autem vinum non conſecratum per ſanctificatum panem.* Hæc enim non ita capienda ſunt, quaſi vinum non conſecratum per eiuſmodi admixtionem tranſeat in ſanguinem Chriſti, ſed quòd ſanctificationem quandam exteriorem ex eiuſmodi commixtione percipiat. Ex quo notanda eſt antiqua conſuetudo, quæ adhuc viget, quod nimirum celebrans in ſancta paraſceue ſub vnica duntaxat panis ſpecie communicaret.

L. 12. Nihil dicens] Apud Alcuinum legitur, *ſilendo*; qui hæc ſubiungit: *pax Domini non dicit; quia non ſequuntur oſcula circumſtantium.*

L. ead. Et commvnicant omnes] tam Clerici quàm laici, vt ſupra ex Theodulpho probatum eſt. Olim in monaſterio cuiuſdam antiqui monachorum patris, qui in ſua regula Magiſter appellatur, & floruit non multò poſt S. Gregorium. I. Papam, monachi eodem ſanctæ Paraſceues die communicabant, vt clarum eſt ex cap. 43. regulæ eius in Concordia regularum cap. 56. §. 4. *Sacramenta verò altaris in patena maiore vetera finiantur: vt cum feria ſexta Iudæi ad paſſionem Chriſtum quæſierint, ſit ipſo die mentibus noſtris recluſus; vt Sabbato nobis per reſurrectionem in nouo Sacramento appareat. Illi qui ſexta feria refecturi ſunt, ſine communione reficiant: vt agnoſcatur iamque ſexta feria iniuſtè refici ſine Chriſto.* At ſecus olim in Hiſpania. Si quidem illo die nec Miſſarum ſolemnia, nec communio peragebantur: vt manifeſtum eſt ex Concilio Toletano. 4. can. 6. vbi de feria ſexta Paſſionis Dominicæ hæc ſtatuuntur. *Ideoque oportet eodem die myſterium Crucis, quod ipſe Dominus cunctis annunciandum voluit, prædicari: atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum poſtulare; vt pœnitentia compunctione*

Digitized by Google

mundati venerabilem diem Dominicæ reſurrectionis remiſſis iniquitatibus ſuſcipere mereamur corporiſque eius, & ſanguinis Sacramentum mundi à peccato ſumamus. Vbi vides hoc die Paſſionis poſtulandam eſſe criminum indulgentiam; vt Dominicæ reſurrectionis die corpus & ſanguis Domini ſumantur. Id etiam clarum eſt ex Concilio Toletano. 16. can. 8. *Excepto Paſſionis Dominicæ die, quando altaria nudata perſiſtunt, nec cuiquam in eodem die Miſſarum licet ſolemnia celebrare.* Ne quis autem dicat non licere quidem eo die corpus & ſanguinem Chriſti conſecrare, ſed poſſe cum præſanctificatis celebrari, obſtant hæc verba, *quando altaria nudata perſiſtunt.* Non poteſt enim celebrari, etiam cum præſanctificatis, nudato altari. Si autem illo die Miſſa non celebratur, nec communio: quæ olim in Baſilicis ſeu Eccleſiis extra Miſſarum ſolemnia non ſumebatur.

L. 13. ET EXPLETA SVNT VNIVERSA] in editis hæc ſequuntur *Hoc facto dicat Pontifex in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti;* quæ in nullis codicibus NS. MSS. reperiuntur.

L. 14. NVDA SINT ALTARIA] nudatio altarium olim fiebat hac VI. feria, vt videre eſt in regula Magiſtri MS. cap. 43. in Concordia Regularum cap. 56. §. 4. *in qua feria ſexta altaris velamen, vel diuerſus Oratorij ornatus ſubtrahatur; ſimul & lucernæ, & cicendeli totum intra monaſterium negetur aſpectus.* Vbi particula, *vel*, ſumitur copulatiuè. Sed fuit diuerſa conſuetudo. Nam olim etiam in quibuſdam locis nudabantur in Cœna Domini, vt nunc; quemadmodum videre eſt in Ordine Romano de hac feria: *ſtatim duo acolythi parati cum nigris caſulis incipiant nudare altaria.* Et ex Alcuino lib. de Offic. diuinis, cap. de Cœna Domini. *His finitis nudantur altaria iam circa noctem.* Quod videtur etiam can. 8. Concilij Toletani. 16. vbi agens de ſancta Paraſceue dicit: *quando altaria denudata perſiſtunt.* nam τὸ *perſiſtunt*, indicat eo die non fuiſſe denudata, ſed pridie iuxta morem, qui etiam confirmatur ex Concilio Toletano. 17. can. 2. *Ita vt niſi in Cœna Domini celebritate, quando more ſolito altaria debent deueſtiri, eadem debeant oſtia reſerari.* Id etiam probatur ex lotione altarium quæ olim fiebat eodem die ſimul cum lotione parietum, ac pauimenti templi, & Vaſorum; de quibus hic breuiter agemus. Supra in eodem capite Regulæ Magiſtri cum agit de feria ſexta maioris Hebdomadæ, hæc habentur. *Lotio verò rerum, vel apparatus Paſchalis ipſo die procuretur.* Quæ intelligenda ſunt de lotione altarium, parietum & pauimentorum templi, & ſacrorum vaſorum purificatione quę etſi in patria ipſius Magiſtri, & fortaſſe alibi fierent in ſancta Paraſceue, tamen Romæ fiebant feria. 5. in Cœna Domini, vt conſtat ex ordine Romano, vbi agit de huius diei ſolemnitate: *eodem die altaria templi & parietes, ſiue pauimenta Eccleſiæ lauentur, & vaſa Domino ſacrata purificentur.* In Gallia, vt

vt planum eſt ex octauâ S. Eligij Nouiomenſis Epiſcopi Homiliâ de Cœnâ Domini. *Et propter humilitatis formam commendandam, eo die pedes eorum lauit: & hinc eſt quod eodem die altaria templique parietes lauantur & vaſa purificantur.* In Hiſpaniâ, vt clarum eſt S. Iſidoro lib. 1. de offic. Eccl. cap. 28. cum de eadem feria: ſcribit. *Hinc eſt quod eodem die altaria, templique parietes, & pauimenta lauantur, vaſaque purificantur, quæ ſunt Domino conſecrata.* Porro in codice Ratoldi in fine huius ſolemnitatis hæc notanda ſunt: *& expleta ſunt vniuerſa. Et poſt paululum veſperam dicit vnuſquiſque priuatim: & ſic vadunt ad menſam.* Eadem habentur in Ordine Romano, cum agitur de hac feria ſexta. Quod fit hodie in quibuſdam Eccleſiis, Clericis, ſiue monachis in ipſo choro genibus flexis ſub ſilentio priuatim veſperas recitantibus.

L. 15. SABBATO] deſcribitur ſolemnitas Sabbati Sancti.

Ead. l. HORA OCTAVA] id eſt, ſecunda poſtmeridiana. Aliter in Concilio Rothomagenſi ſupra citato: *item ſtatutum eſt, vt in Sabbato. Paſcha Officium ante nonam non incipiatur.*

L. 21. NOTARII] Notarij hoc loco ſunt ſcribæ Epiſcopi, qui vt plurimum, aſſumebantur ex Lectorum collegio. Ita in Bibliotheca Photij. n. 256. in politia SS. Metrophanis, & Alexandri videmus Paulum Lectorem & Notarium Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ, qui poſtea fuit eiuſdem Eccleſiæ Patriarcha: & apud Ennodium in vita S. Epiphanij Epiſcopi Ticinenſis. Nam vbi ſcripſit eum allectum fuiſſe in Lectorum ſodalitium, paulo poſt ſubiungit: *Notarum in ſcribendo compendia, & figuras varias verborum multitudinem comprehendentes breui aſſecutus in Exceptorum numero dedicatus enituit.* Vbi Exceptores ſunt Notarij dicti ab illis Notarum compendiis, de quorum in ſcribendo velocitate Martialis lib. 14.

Currant verba licet, manus eſt velocior illis,
Nondum lingua ſuum, dextra peregit opus.

Et Auſonius Epigrammate 137.

Puer Notarum prepetum
Sollers miniſter aduola,
Bipatens pugillar expedi,
Cui multa fandi copia
Punctis peracta ſingulis,
Vt vna vox abſoluitur, &c.

S. Hieronymus epiſt. ad Iulianum tomo. 1. *Et tamen ille appoſito Notario cogebat loqui, quæ velociter edita conſequeretur manus & lingua celeritatem*

prenderent ſigna verborum. Et epiſt. ad Principiam tom. 3. *quem Notarium poſſumus intelligere quodam ſignorum compendio breuiatum Euangelij ſtrictumque ſermonem exorauit.* Vnde in Gloſſis Philoxeni. *Notarius*, σημειογράφος. i. Notarum ſcriptor, qui à Syneſio epiſt. 61. ταχυγράφος. i. velociter ſcribens: & à Philoſtrato lib. 1. de vita Apollonij cap. 13. εἰς τάχος γράφων dicitur.

Cæterum in Ordine Romano, in codicibus Rem. & Ratoldi, & in quibuſdam aliis Sacramentariis hîc ante lectiones extat benedictio cerei Paſchalis, cuius præludium eſt: *Exultet iam Angelica turba cælorum.* Quod quidem extat in Ordine Miſſæ Ambroſianæ, ſed reliqua benedictionis formula multùm ab vſitatâ diſcrepat. In codicibus Rodradi & Remenſi formula benedictionis in duobus à vulgari differt primò quia diffuſe ſatis apum laudes perſequitur in hunc modum. *Apes cæteris quæ* Virgil. 4. Geor. *ſubiecta ſunt homini, animantibus antecellit: cum ſit minima corporis paruitate, ingentes animos anguſto verſat in pectore: viribus imbecillis, ſed fortis ingenio. Hæc explorata temporum vice, cum caniciem pruinoſa hiberna poſuerint, & glaciale ſenium verni temporis moderata deterſerint, ſtatim prodeundi ad laborem cura ſuccedit, diſperſaque per agros libratis paululum pennis, cruribus ſuſpenſis inſidunt, partim ore legere floſculos, partim onerata victualibus ſuis ad caſtra remeant: ibique alia ineſtimabili arte cellulas tenaci glutino inſtruunt, alia liquentia mella ſtipant, alia vertunt flores in ceram alia ore natos fingunt, alia collectis è foliis nectar includunt. O verè beata, & amabilis apes, cuius nec ſexum maſculi violant, foetus non quaſſant, nec filij deſtruunt caſtitatem: ſicut ſancta concepit virgo Maria, virgo peperit, virgo permãſit.* Deinde ſequitur. *O verè beata nox, quæ expoliauit Ægyptios*, &c. 2. in fine benedictionis nominatur tantùm Papa, nulla mentione facta Epiſcopi, Regis aut Imperatoris. Huius benedictionis cerei mentio fit in Concilio Toletano. 4. c. 8. *Lucerna & cereus in præuigiliis Paſchæ apud quaſdam Eccleſias non benedicuntur, & cur à nobis benedicantur, inquirunt. Propter glorioſum enim noctis ipſius ſacramentum ſolemniter hæc benedicimus; vt ſacræ reſurrectionis Chriſti myſterium, quod tempore huius votiuæ noctis aduenit, in benedictione ſancti Luminis ſuſcipiamus.* Ita in ſecunda editione Garſiæ: nam in prima τὸ *Paſcha*, deſideratur: ſed parum refert: ſiquidem ſequentia ſatis indicant Canonem eſſe de cerei Paſchalis benedictione intelligendum. Hanc inſtitutionem Alcuinus lib. de officiis diuinis cap. de Sabbato ſancto, & Amalarius lib. de offic. Eccl. cap. 18. Papæ Zozimo tribuunt, quibuſdam reclamantibus qui illam Zoſimo antiquiorem eſſe contendunt: quòd extet apud Prudentium, qui ante Zoſimum floruit, Hymnus de cereo Paſchali: ſed immeritò: nam ille Hymnus non eſt de cereo Paſchali, ſed Hymnus veſpertinus eſt de lumine, quod olim veſpere cotidie in Eccleſia ſolemni quodam ritu accendebatur; vt fusè docuimus ad §. 2 cap. 24. Concordiæ regularum.

Digitized by Google

Sed quicquid ſit, ritus ſanè antiquus eſt, ſiquidem apud Ennodium Ticinenſem Epiſcopum, qui obiit anno poſt Chriſtum natum D.XXI. duæ cerei Paſchalis extant benedictiones eleganti ſanè ſtilo conſcriptæ in opuſculis miſcellaneis 9. & 10. quibus tamen non præmittitur ſupra memorata præfatio: *Exultet iam Angelica turba cælorum.* In ordine Miſſæ Ambroſianæ habetur etiam cerei Paſchalis benedictio, ſed an ab ipſo ſancto doctore ſit compoſita, non mihi compertum eſt. Præterea notandum eſt in codice Ratoldi ad hæc verba, *incenſi huius*, ſuper τῷ *huius*, Crucē eſſe depictam; ſimiliter ad hæc verba, *in honorem nominis tui conſecratus*, ſuper etiam τῷ *conſecratus*: quæ in codice Rodradi depicta eſt ſuper τῷ *nominis*. De Myſticis cerei Paſchalis ſignificationibus conſule Alcuinum, Amalarium, Bartholomæum Gauantum, & cæteros, qui de officiis ſeu ritibus Eccleſiaſticis ſcripſerunt. Sed non ſunt omittendi ritus benedicendi Paſchalis cerei qui extant in codicibus Remenſi, & Ratoldi. In illo quidem ita habetur: *primum enim octaua hora diei mediante procedunt ad Eccleſiam & ingrediuntur in ſacrarium, & induunt ſe veſtimentis, ſicut mos eſt: & incipit Clerus letaniam, & procedit ſacerdos de ſacrario cum ordinibus ſacris: veniunt ante altare, ſtant inclinato capite, vſque dum dicant agnus Dei. Deinde veniens ſacerdos ab oratione, vadit retro altare: accipiens de lumine quod ſexta feria abſconſum fuit, faciens Crucem ſuper cereum & inluminans eum completur his orationibus.* In hoc verò ſic. *Hora ſexta ingrediatur pontifex in ſacrarium cum Leuitis & miniſtris, & induant ſe ſacris veſtibus, & ordinent ſe ſicut in craſtina die Paſcha continetur: & iubeat adquiri nouum ignem cum ampulla à ſole inluminatum, ſiue à cilice excuſſum Deinde faciant crucem de incenſo in cereo: & ſcribatur annus Domini, atque, A, &, Ω, & tunc portetur cereus ante Epiſcopum cum proceſſione, cum candelabris, & thuribulis, tamen ſine lumine. Et ſic ſtipatus incedat Epiſcopus in medio choro, & ibi ponatur cereus. Epiſcopus autem finita oratione pergit ad altare, & ibi hora ſeſſionis ſedeat. Non aſcendat ad ſedem vſque ad tempus dum dicat* GLORIA IN EXCELSIS DEO. *Inde Leuita poſtulans benedictionem ad Epiſcopo eat ad cereum, & conſecret. Proceſſio verò diuidet ſe, pars in dextera, & pars in ſiniſtra. Interim Epiſcopus ſedendo benedicat ignem & incenſum, vt audiant circunſtantes. Cereus verò non inluminetur, vſque dum peruenerit Diaconus,* IGNIS ACCENDIT. Hactenus codex Ratoldi. Hæc autem verba in codice Remenſi *completur his orationibus*, intelliguntur de orationibus quibus ſupradictum ritum concludit Epiſcopus, quas ſequitur cerei benedictio *Exultet*, &c. quæ tamen ibidem non extant. Ordo proceſſionis ad altare qui hîc præcipitur in codice Ratoldi, vt in craſtina Paſchæ, habetur ſupra ad finem libri Sacramentorum. Oratio cuius eſt hîc mentio, eſt prima Miſſæ oratio. Proceſſio quæ debet diuidi eſt coetus presbyterorum, Diaconorum & Miniſtrorum, qui comitati ſunt eundem Epiſcopum è Sacrario ad

Digitized by Google

altare, debentque toto Miſſæ tempore illi aſſiſtere. His verbis, *vt audiant*, videtur proponenda particula, *ita*. In ordine Romano ſunt alij ritus, qui etiam ab Hodiernis diſcrepant, inter quos ille eſt; nam vt primum Pontifex è Sacrario proceſſit, accenditur quidam cereus in loco mundo, & Pontifex, ſiue presbyter faciens ſuper eum crucem benedicit eum humili voce, Schola interim cantante ſeptem Pſalmos pœnitentiæ, hoc modo incipiens. Dominus vobiſcum, &c. Oremus. Deus mundi conditor, auctor luminis, &c. Quæ benedictio etiam habetur in veteri libro Sacramentorum MS. cuius mihi copiam fecit vir Doctiſſimus Ioan. Aubertus litterarum Græcarum Regius interpres, & ſuccedit vulgari cerei Paſchalis benedictioni, tanquam illius altera benedictio. Quam, quia prolixior eſt præfata benedictione ordinis Romani & in quibuſdam variat, hîc apponere placuit.

,, Deus mundi conditor, auctor luminis, ſiderum fabricator, Deus, qui
,, iacentem mundum in tenebris luce perpetuâ retexiſti, Deus per quem
,, ineffabili potentia omnis claritas ſumpſit exordium, te in tuis operibus
inuocantes in hac ſacratiſſimâ noctis vigilia de donis tuis cereum tuæ
,, ſuppliciter offerimus maieſtati, non adipe carnis pollutum, nec pro-
,, fana vnctione vitiatum, non Sacrilego igne contactum, ſed cera, oleo,
atque papyro conſtructum, in tui nominis honore ſuccenſum obſequio
,, religioſæ deuotionis offerimus. Magnum igitur myſterium, & noctis
,, huius mirabile Sacramentum dignis neceſſe eſt laudibus cumulare, in
quo Dominicæ reſurrectionis miraculo diem ſibi introductum tenebræ
,, inueteratæ ſenſerunt & mora quæ olim fuerat æterna nocte damnata
,, inſerto veri fulgoris lumine captiuam ſe trahi Dominicis triumphis ob-
ſtupuit. At quod præuaricanti primo plaſto tenebroſa præſumptione
,, fuerat in ſeruitute damnatum, huius noctis miraculum ſplendore liber-
,, tatis irradiat. Ad huius ergo feſtiuitatis reuerentiam feruore ſpiritus
,, deſcendentes, quantùm deuotio humana exigit, tibi Deo fulgore flam-
marum placida luminaria exhibemus, vt dum hæc fide integra perſol-
,, uuntur, creaturæ tuæ etiam præconia extollantur. Flammæ lux quippe
,, dicenda eſt, per quam poteſtas deitatis Moyſi apparere dignata eſt. Quæ
de terra Seruitutis populo exeunti ſalutifero lumine ducatum exhibuit:
,, quæ in tribus pueris in camino ſententia tyranni depoſitis vitam blandi-
,, mentis mollioribus reſeruauit. Nam vt præcedente huius luminis gratia
tenebrarum horror excluditur: ita, Domine, luceſcente maieſtatis tuæ
,, imperio peccatorum ſarcinæ diluuntur. Cum igitur huius ſubſtantiæ
,, miramur exordium, apum neceſſe eſt laudemus originem. Apes verò
,, ſunt frugales in ſumptibus, in procreatione caſtiſſimæ, ædificant cellu-
las cereo liquore fundatas, quarum * humanæ peritiæ ars magiſtra non
,, exæquat. Legunt pedibus flores, & nullum damnum in floribus inueni-
,, tur. partus non edunt, ſed ore legentes concepti foetus reddunt examina.

Digitized by Google

Sicut exemplo mirabili Chriſtus ore paterno proceſſit. Fœcunda eſt ſine partu Virginitas, quam vtique Dominus dignatus carnalem ſe Matrem habere Virginitatis amore conſtituit. Talia igitur Domine digna ſacris altaribus tuis numera offeruntur, quibus te lætari Chriſtiana religio non ambigit. Veniat ergo omnipotens Deus ſuper hunc incenſum longa tuæ benedictionis infuſio, & hunc nocturnum ſplendorem inuiſibilis regnator intende: vt non ſolùm ſacrificium, quod hac nocte litatum eſt, arcana luminis tui admixtione refulgeat: ſed quocunque loco ex huius aliquid ſanctificationis fuerit myſterio deportatum, expulſa diabolicæ fraudis nequitia virtus tuæ maieſtatis aſſiſtat per Dominum. Hactenus Cerei benedictio: circa quam notandum eſt primò olim papyrum, hoc eſt, iuncum ſeu cannam, quæ in riparum marginibus creſcit, adhibitam fuiſſe in cereorum, lucernarum, & lampadum vſum. Ennodius in benedictione prima cerei Paſchalis; *papyrum ad alimenta ignium Lympha tranſmiſit.* S. Gregorius Turonenſis in vitis Patrum capite 8. *Lychni in ea iugiter accenduntur. Vnus igitur ex his per quadraginta dies totidémque noctes, vt ipſe adituus aſſeruit, abſque vllius fomenti adiutorio perdurauit ſplendens, in quo nec papyrus addita: nec gutta olei eſt ſtillantis adiecta.* In his verbis, *quarum humana peritia*, deeſſe videtur τὸ *induſtriam*, vel, quid ſimile: vt legatur, *quarum induſtriam.* De apum induſtria in fingendo melle, cellulis componendis, deque earum virginitate lege S. Ambroſium lib. 5. in Hexameron cap. 21. Ariſtotelem, Plinium, Ælianum, Virgilium & alios. Hæc autem verba, *ſed quocunque loco ex huius aliquid ſanctificationis myſterio*, &c. Intelligenda ſunt de particulis cerei Paſchalis, quas Chriſtiani domi aſſeruabant, vt earum beneficio aduerſus tempeſtates, & diabolicos incurſus tuti eſſent, vt liquet ex Ennodio Benedictione prima: *& ſi quis hinc ſumpſerit aduerſus flabra ventorum, aduerſus ſpiritus procellarum tua iuſſa faciens, ſit illi ſingulare profugium; ſit murus ab hoſte fidelibus.* Et benedictione ſecunda: *Tu reſurrectionis tuæ tempore, quo vernat anni reuiuiſcentis infantia, ſumptam ex hoc contra procellas, & omnes incurſus fac dimicare particulam.* Quam vim habebant agni cerei, qui olim in Sabbato ſancto loco cerei Paſchalis Romæ ab Archidiacono benedicebantur. Siquidem olim in Romanâ Eccleſiâ cereus Paſchalis non benedicebatur: ſed mane primo Sabbati ſancti: Archidiaconus ingrediebatur Eccleſiam, ceramque in mundo vaſe liquefactam cum oleo miſcebat, eamque benedicens in agnorum ſimilitudinem efformabat: quos in octaua Paſchæ poſt communionē fidelibus diſtribuebat: qui eos pro quacunque neceſſitate in ſuis ædibus ad fumigandū incendebant, vt docent Ordo Romanus in ordine de Sabbato ſancto, Alcuinus, Amalarius capitibus citatis. Sed hic ritus tantùm incœpit, cum deſiit Romæ benedicendi cerei Paſchalis conſuetudo: quæ videtur eſſe inſtaurata à Theodoro Papa; quod forte anſam præbuit non-

Digitized by Google

nullis dicendi eum fuiſſe huius ritus auctorem, quod quàm falſum ſit, benedictiones ſupra ex Ennodio, qui multis annis ante hunc papam vixit, prolatæ conuincunt. Aut ſi mauis dicere à Zozimo quidem inſtitutum fuiſſe, vt cereus Paſchalis benediceretur per parochias, vt teſtatur Pontificale Damaſi: at verò decretum fuiſſe, à Papa Theodoro, vt infra Romanam ciuitatem, ſeu Romæ benediceretur.

L. 24. IN AMBONEM] Græcis propriè ἄμβωνες λέγονται ὀρεινοὶ, καὶ ὑψηλοὶ τόποι. i. ambones dicuntur montani, & excelſi loci. Et ἄμβων ἀνάβασις, καὶ ὑπεροχὴ καὶ ὄρους λόφος. i. ambon aſcenſus, excellentia, & montis vertex, inquit auctor veteris etymologici. & Heſychio ἄμβωνες αἱ ἀναβάσεις τῶν ὀρῶν. i. aſcenſus montium: inde tranſlatum nomen eſt ad ſignificandum Eccleſiæ pulpitum ſiue ſuggeſtum, qui eſt locus in Eccleſia excelſus, de quo Lectores diuinas ſcripturas legebant, & pſaltæ canebant. Concilium Laodicenum can. 15. πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαινόντων. i. exceptis canonicis pſaltis in ambonem aſcendentibus. Sozomenus lib. 9. hiſt. Eccl. cap. 2. εἰκάζω αὐτὴν κεῖσθαι παρὰ τὸν ἄμβωνα, βῆμα δὲ τοῦτο τῶν ἀναγνωστῶν. i. coniicio eam iacere circa ambonem, quod eſt ſuggeſtum Lectorum. Cedrenus in Leone Baſilij filio: *iamque ei ingreſſuro, & ſacris foribus ſuccedenti*, ἄνθρωπός τις ἐκπηδήσας τοῦ ἄμβωνος, &c. i. Homo quidam ex ambone proſiliens craſſo & valido fuſte ictum in caput ingerit: eoque ictu Imperatorem necaſſet, niſi inter feriendum fuſte in ſuſpenſum impacto candelabrum violentiam ictus non nihil remiſiſſet. Vbi vides ambonem eſſe locum editum & ſublimem in Eccleſia. Latini pulpitum appellant. Gloſſæ MSS. Bibliothecæ Corbeienſis: *Ambo, pulpitum.* Id videre eſt in epiſt. 34. S. Cypriani: *Hunc ad nos, fratres dilectiſſimi, cum tanta Domini dignatione venientem teſtimonio & miraculo eius ipſius, qui ſe perſecutus fuerat, illuſtrem, quid aliud, quàm ſuper pulpitum, id eſt, ſuper tribunal Eccleſiæ oportebat imponi, vt loci altioris dignitate ſubnixus & plebi vniuerſæ pro honoris ſui claritate conſpicuus legat præcepta & Euangelium Domini, quæ fortiter, & fideliter ſequitur.*

C. 2. l. 29. LECTIO ISAIÆ PROPHETÆ. HÆC HEREDITAS] hæc deſiderantur in excuſis.

P. 71. c. 1. l. 35. VENIT] hoc verbum deeſt in excuſis: quod tamen non adeo neceſſarium eſt.

C. 2. l. 7. LITANIAM SEPTENAM] Litania ſeptena eſt, quæ fit à ſeptem choris, vt videre eſt apud S. Gregorium cap. 2. Regeſti lib. 11. *proinde fratres cariſſimi, contrito corde, & correctis operibus, craſtina die, primo diluculo ad ſeptiformem litaniam iuxta diſtributionem inferius deſignatam deuota mente cum lacrymis veniamus.* Poſtea enumerat ſeptem choros huius Litaniæ, primam Clericorum, ſecundam virorum, &c.

L. 11. ET ILLA DVO CEREOSTATA] Antiquus mos fuit Eccleſiæ, vt cerei ardentes præferantur Epiſcopis. Theodoretus lib. 5. Hiſt.

Digitized by Google

Eccl. cap.34. agens de reditu S.Ioannis Chryſoſtomi : ἅπαντες γὰρ ὑπήντησαν τὰς ἐκ κηρῶν λαμπάδας ἀνάψαντες. i. omnes enim cum cereis accenſis ei obuiam fiunt. Et geſtator lampadis ante Pontificem dicitur λαμπαδάριος. Vide lexicon Græco Barbarum Ioannis Meurſij.

Lin.15. ET STANS BENEDICIT FONTES] Vetus Eccleſiæ eſt conſuetudo, vt aqua eorum qui baptizandi ſunt, ſolemni ritu ab Epiſcopo benedicatur. S. Dionyſius lib. de Eccl. Hierar. cap. 2. ἧς τὸ ὕδωρ ταῖς ἱεραῖς ἐπικλήσεσι καθαγιάσας. i. cuius aquam poſtquam ſanctis inuocationibus ſanctificauit. S. Baſilius lib. de Spiritu ſancto ad Amphilochium c. 27. εὐλογοῦμεν δὲ τὸ ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος. i. benedicimus aquam baptiſmatis: & recenſet inter traditiones Apoſtolicas. S. Ambroſius lib. de iis, qui initiantur c.5. *Quare prior Chriſtus deſcendit, poſtea Spiritus ſanctus? cum forma baptiſmatis, & vſus hoc habeat, vt ante fons conſecretur, & tunc deſcẽdat, qui baptizandus eſt. Nam vbi primum ingreditur ſacerdos, exorciſmum facit, ſecundò ſuper creationẽ aquæ inuocationem, poſtea & precem deferi, vt ſanctificetur fons, & adſit præſentia Trinitatis æternæ.* S. Cyprianus epiſt.70. ad Ianuariũ. *Oportet ergo mundari & ſanctificari aquam prius à ſacerdote, vt poſſit baptiſmo ſuo peccata hominis, qui baptizatur abluere.* S Cyrillus Hieroſolymitanus catech.3. ὥσπερ ἐπικαλουμένου τὸ λιτὸν ὕδωρ Πνεύματος ἁγίου, καὶ Χριστοῦ καὶ Πατρὸς τὴν ἐπίκλησιν, λαβὸν δύναμιν ἁγιότητος ἐπικτᾶται. Sic aqua nuda ad inuocationem Spiritus Sancti & Chriſti virtutem accipiens ſanctitatem conſequitur. S. Gregorius Nyſſenus oratione in baptiſmum Chriſti : ἀντάκουε τοίνυν καὶ παρ' ἡμῶν, ὡς ὕδωρ εὐλογούμενον καθαίρει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον. i. contra igitur audi nos quomodo aqua benedicta purgat, & illuminat hominem. Victor Vticenſis lib. 2. de perſecutione Vandalica : *& illa hora, qua benedicet fontem, vt baptizentur accedentes ad fidem, continget oculos tuos & aperientur, & videbis lumen.* & paulo poſt. *attendens quoque Eugenius inuerecundam credulitatem, vt quia iam tempus vrgebat, pergit cum eo comitante officio Clericorum ad fontem; vbi fixis genibus cum ingenti gemitu pulſans ſingultibus cælum criſpantem benedixit alueum fontis.* Porro aquæ benedictæ inſtitutionem ad Alexandrum primum, nonnulli referunt conſtitutiones Apoſtolicæ ad S. Matthæum Apoſtolum. lib 8. c. 28. Et antiquus mos eſt ſtatuere in Eccleſiæ veſtibulo vas aqua benedicta plenum ad populi ingredientis purificationem, vt videre eſt apud Syneſium epiſt. 121. ὡς ἔστι γε τὸ δημόσιον ξίφος οὐχ ἧττον, ἢ τὰ ἐν τοῖς προτεμενίσμασι χέρνιβα, τῆς πόλεως καθαρτήριον. i. Siquidem publicus gladius non minus, quàm luſtralis aqua, quæ in templorum veſtibulis, ciuitatis eſt piaculum vbi χέρνιβον propriè eſt vas aquæ luſtralis, quod hìc ſumitur metonymice pro ipſa aqua luſtrali, aliàs χερνιβόξεστον. i. malluuium politum. χέρνιβον autem dicitur à χέρνιψ, quod barytonum aquam luſtralem ſignificat apud Ethnicos, cuius conficiendæ rationem & vſum ita deſcribit Athenæus lib. 9. ἔστι δὲ ὕδωρ εἰς ὃ ἀπεβάπτον δαλὸν ἐκ τοῦ βωμοῦ, λαμβάνοντες, ἐφ' ἧ τὴν θυσίαν ἐπετέλουν, καὶ τούτῳ περιρραίνοντες τοὺς παρόντας

ἁγνίζειν. i. eſt aqua in qua mergebant titionem ex ara raptum, in qua ſacrificium perfecerant, illáque adſiſtentes aſpergentes purificabant. Quod etiam clarum eſt ex Euripide, in Hercule furente, actu. 4.

> Μέλλων δ' δαλὸν χειρὶ δεξιᾷ φέρειν,
> Εἰς χέρνιβ' ὡς βάψειεν Ἀλκμήνης τόκος.

i. Cumque iam torrem laturus eſſet dextera, vt in aquam luſtralem filium Alcmenæ mergeret. & ex Ariſtophane in Pace. φέρε δὴ τὸ δαλίον. τὸ δ' ἐμβάψω λαβών. i. affer torrem, illúmque cum accepero, immergam. meminit Sophocles in Oedipode Tyranno. ——— μήτε χέρνιβας νέμειν. Neque luſtralis aquæ participem eſſe, & Æſchylus in Eumenidibus.

> Ποία δ' χέρνιψ φρατέρων προσδέξεται;

i. Qualis Sodalium aqua luſtralis ſuſcipiet? χερνὶψ verò oxytonum malluuium ſignificat apud eundem Athænæum lib. citato. χέρνιψ etiam barytonum eſt τὸ κατὰ χειρὸς ὕδωρ. i. aqua ad manus, vt notat ex Homero Iulius Pollux lib. 2. Onomaſt. cap. 2.

P. 72. c. 1. l. 4. CVIVS SPIRITVS SVPER AQVAS] ita S. Ambroſius lib. de iis, qui myſteriis initiantur cap. 3.

L. 8. CONCIPERET] in editis legitur, *reciperet* malè.

Ead. l. QVI NOCENTIS MVNDI CRIMINA] ita S. Ambroſius capite citato, & lib. 2. de Sacramentis cap. 1.

L. 10. GENTIBVS INNOVANDIS] ita Lucianus, ſiue quis alius antiquior in Philopatri agens de baptiſmo: δι' ὕδατος ἡμᾶς ἀνεκαίνισεν. i. per aquam nos innouauit.

L. 24. IN MODVM CRVCIS] antiqua eſt Eccleſiæ conſuetudo, vt aqua baptiſmalis per ſignum Crucis benedicatur, vt conſtat ex Sermone S. Auguſtini 181. de tempore. *Hoc enim ſigno Crucis conſecratur corpus Dominicum, ſanctificatur fons baptiſmatis*: & tractatu 118. in Ioan. *quod ſignum niſi adhibeatur ſiue frontibus credentium, ſiue ipſi aquæ ex qua regenerantur*, &c.

C. 2. l. 3. SVBRIPIAT] id eſt, ſubrepat.

L. 19. IN MVNDI CREATIONE] hæc verba non extant in editis, nec in Ord. Romano.

L. 18. CVIVS SPIRITVS SVPER TE FEREBATVR.] Opta. Mileuitanus. lib. 7. contra Parmenianum. *O aqua, quæ dulcis à Deo creata es, ſuper quam ante ipſius natalem mundi ſanctus Spiritus ferebatur.*

L. 19. QVI TE DE PARADISO MANARE] hæc non habentur in editis.

L. 20. QVI TE DE DESERTO AMARAM.] Optatus libro citato:

O aqua,

O aqua, quæ ſub Moyſe, vt naturalem amaritudinem perderes, indulcata ligno tot populorum pectora ſuauiſſimis hauſtibus ſatiaſti. S. Ambroſius lib. de his, qui myſteriis initiantur cap. 3. & lib. 1. de Sacramentis cap. 4. & S. Gregorius Nyſſenus orat. de non differendo baptiſmo.

Pag. 73. col. 1. lin. 12. HIC MITTANTVR DVO CEREI INTVS IN BAPTISTERIO] hoc loco baptiſterium eſt aqua baptiſmatis nam in ordine Romano dicitur. *Hic deponitur benedictus cereus in fontem.* & in cod. Rem. *Hic deponunt cereos in fontes.* Aliàs bapiſterium eſt quoddam ædificium iuxta Eccleſiam, in quo olim fideles baptizabantur, de quo infra.

L. 13. SVFFLAT TRIBVS VICIBVS IN AQVAM] hanc ſufflationem videre eſt in tractatu Seueri Alexandrini Patriarchæ de ritibus baptiſmi, per quam deſignatur, aduentus Spiritus ſancti in aquas, quemadmodum Chriſtus Ioannis 20. dans ſuis Diſcipulis Spiritum ſanctum inſufflauit. Hic autem ritus in cod. Rem. ſequitur hæc verba: *plenitudinem fontis virtus Spiritus ſancti.* In cod. Ratoldi iſta: *tu benignus aſpira.* In cod. Rodradi iſta: *purificatis mentibus efficaces.*

L. 33. FVNDIT CHRISMA IN FONTE.] In fontem baptiſmalem infundi Chriſma mos eſt antiquus, vt conſtat ex S. Dionyſio mox citando, S. Gregorio Turonenſi lib. 1. de miraculis cap. 24. *Tunc cum exorciſmo ſanctificatum, conſperſum deſuper Chriſma omnis populus cum deuotione haurit:* & lib. 1. hiſt. cap. 31. *Baptiſterium componitur, balſama diffunduntur.* Hincmaro in vita S. Remigij, *de quo Chriſmate fundit venerandus Pontifex in fontem ſacratum.* Porro in loco citato S. Gregorij Turonenſis ex lib. 1. de miraculis diſcimus populum haurire aquam benedictam, iam Chriſmate ſacro perfuſam, quod poſtea tamen prohibitum eſt, vt palam eſt ex lib. 6. Capitul. Caroli & Ludouici Imperatorum tit. 77. *Quod in Sabbato ſancto Paſcha vel in Sabbato Pentecoſtes, ſi qui velint aquam conſecratam ad aſperſionem ad domus ſuas recipere, ante Chriſmatis infuſionem accipiant.*

Ead. l. IN MODVM CRVCIS] Chriſma infunditur in aquam baptiſmalē in modum Crucis ex more antiquo, quem videre eſt apud Dionyſum magnum cap. 2. & 4. Eccleſiaſticæ Hierarchiæ ὅθεν, ὡς οἶμαι, ἐν τῷ καθαρτικῷ βαπτιστηρίῳ τὸ μύρον ἐν σταυροειδέσι βολαῖς ἐπιχέων ὁ ἱεράρχης. i. Vnde, vt opinor, vnguentum in expiatorium baptiſterium immiſſionibus in formam Crucis expreſſis fundens Pontifex: idq; faciun Græci & Orientales tribus vicibus, vt conſtat ex eodem Dionyſio cap. 2. Eccl. Hierarchiæ ἐπειδὰν τὸ ὕδωρ ταῖς ἱεραῖς ἐπικλήσεσι καθαγιάσας, ἐν τρισὶ τοῦ παναγεστάτου μύρου σταυροειδέσι χύσεσι τελειώσας αὐτό. i. cuius aquas poſtquam ſacris inuocationibus ſanctificauit, illáſque tribus ſacratiſſimi vnguenti infuſionibus perfecit. Idem apparet ex Euchologio Græcorum, in ſequentiâ ſancti Baptiſmi ποιεῖ σταυροὺς τρεῖς μετὰ τοῦ ἐλαίου ἐν τῷ ὕδατι. i. tres facit cum oleo Cruces in

N

aqua, vbi oleum ſumitur pro vnguento vel Chriſr Ita enim ali-
quando à Patribus vſurpatur, vt infra apparebit e identij & S.
Auguſtini citandis. Idem ritus videtur in libro Seu :chæ Alexandrini de ritibus baptiſmi. Idem etiam facere conſueuerunt Æthiopes, vt ex ordine baptiſmi Eccleſiæ Æthiopicæ clarum eſt.

Col. 2. l. 2. QVIS VOCARIS?] ex hac interrogatione palam eſt olim nomina non in ipſo baptiſmo, ſed ante illum fuiſſe infantibus, ſeu pueris impoſita. Siquidem cum baptiſmus celebraretur tantùm in diebus Paſchæ & Pentecoſtes, & in multos annos ſæpe reiiceretur, non eſt credibile tunc infantes nomine caruiſſe; niſi forſan id aſſerendum velimus de infantibus illis, qui octauo, vel ante octauum natalis ſui diem baptizabantur, de quibus nobis infra dicendum erit. Credibile eſt enim tunc illis in ipſo baptiſmate nomina impoſita fuiſſe. Quare cum videamus apud Gregorium Turonenſem lib. 2. Hiſt. infantes Ingomerem & Clodomerem filios Clodouæi Regis, & lib. 10. Clotharium ſecundum filium Chilperici Regis, in ipſo baptiſmate nomina accepiſſe, id contigiſſe certum eſt quia extra prædicta tempora, non multò poſt natalium ſuorum diem ſacris tincti ſunt aquis. Olim apud Romanos nono ab ipſo natali die maribus, octauo fœminis nomina imponebantur, iique dies à luſtrandis pueris Luſtrici appellabantur. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 16. *Eſt etiam Nundina Romanorum Dea à nono die naſcentium nuncupata, qui Luſtricus dicitur. Eſt autem Luſtricus dies, quo infantes Luſtrantur, & nomen accipiunt; ſed is maribus nonus, octauus eſt fœminis.* Feſtus: *Luſtrici dies infantium appellantur, puellarum octauus, puerorum nonus; quia his Luſtrantur, atque eis nomina imponuntur.* Græci decimo die nomina infantibus Imponebant, vt teſtatur Heſychius δεκάτην θύομεν τῇ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τὰ ὀνόματα τοῖς βρέφεσιν ἐτίθεσαν. ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τῇ ἑβδόμῃ φησί. i. decimâ Sacrificamus. Decimâ die nomina imponebant. Ariſtoteles autem dicit ſeptima. Quod fiebat obſeruatis quibuſdam ſuperſtitionibus, quæ à quibuſdam circa focum gyris ἀμφιδρόμια appellabantur, vt notant Heſychius, Harpocration, Suidas, & auctor veteris etymologici. Veteres Franci infantibus nono die nomen imponebant, vt colligere eſt ex lege Salica tit. 26. §. 5. *Si quis infantem in ventre matris ſua, aut natum, antequam nomen habeat, infra nouem noctes occiderit.* Itaque puto antiquos Chriſtianos in imponendis nominibus ſua conſuetudine vſos fuiſſe, poſita omni ſuperſtitione paganicâ. Hodie Græci nomina infantibus imponunt octauo natalis eorum die, ipſis ab obſtetricibus ante fores Eccleſiæ allatis, & à presbytero ſignatis in fronte, ore & pectore, vt videre eſt in eorum Euchologio. Quidam nobis opponunt canonem 30. primi Nicæni concilij, eorum videlicet, qui ex Arabica lingua conuerſi ſunt, in quo oppoſitum noſtræ ſententiæ ſtatuitur. Sed cum hic canon & huius ſimiles ſint dubiæ fidei, nec vulgò recepti, noſtram ſententiam minimè

Digitized by Google

labefactare poſſunt. Obiiciunt etiam locum Dionyſij Alexandrini apud Euſebium lib. 7. Hiſt. Eccleſiaſticæ cap. 2 vbi ſcribit infantes a parentibus accipere nomina Petri vel Pauli, vel Ioannis; ſed fruſtra, nam eò loci nulla fit baptiſmi mentio. Nec valet id quod producunt ex S. Dionyſio cap. 2. lib. de Eccl. Hierar. vbi dicit in baptiſmo nomen dari. Sed nunquam ita S. Dionyſius ſcripſit, ſed iſta. καί τινος ἱερέως ἐκ τῆς ἀπογραφῆς αὐτόν τε καὶ τὸν ἀνάδοχον ἀνακηρύξαντος. i. cum Sacerdos quidam è ſcripto illum & ſuſceptorem proclamauerit: ad quæ verba optimè S. Maximus ſcribit: σημείωσαι καὶ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τοῦ βαπτιζομένου καὶ τοῦ ἀναδόχου. i nota deſcriptionem baptizati, & ſuſceptoris. Siquidem olim competentes, id eſt, catechumeni illi, qui diu ſatis inter audientes conuerſati baptiſmum petebant, dies aliquot ante baptiſmum nomina ſua referenda in matriculam dabant. Id planum eſt ex S. Auguſtino lib. de cura pro mortuis habenda cap. 12. *Paſcha iam appropinquabat, dedit nomen inter alios competentes.* & lib. de fide & operibus cap. 6. *Hoc fit multò diligentius & inſtantius iis diebus, quibus competentes vocantur, cum ad percipiendum baptiſma nomina iam dederunt.* S. Cyrillo Hieroſ. in præfatione ὀνοματογραφία πῶς ὑμῶν γέγονεν. i. iam nominum inſcriptio facta eſt. S. Gregorio Nyſſeno oratione de iis qui baptiſmum differunt. δότε μοι τὰ ὀνόματα, ἵνα ἐγὼ αὐτὰ ταῖς αἰσθηταῖς ἐγχαράξω βίβλοις, καὶ γράψω τῷ μέλανι· Θεὸς δ᾽ ἀφθάρτοις πλαξὶν ἐνσημαίνηται. date mihi nomina, vt ego ea, in ſenſibilibus ſcribam libris; Deus verò in tabulis ſignet incorruptibilibus. Ita ſtatuit Concil. Carthag. 4. can. 85. *Baptizandi nomen ſuum dent.* Scribebantur etiam nomina infantium, vt liquet ex codice Remenſi; *Vt autem venerint ad Eccleſiam, ſcribuntur nomina infantium ab Acolytho; & vocantur in Eccleſia per nomina ſua, ſicut ſcripti ſunt,* &c & in codice Ratoldi: *vt autem venerint ad Eccleſiam, ſcribuntur nomina infantium ab Acolytho, & vocantur ante oſtium Eccleſiæ per nomina, ſicut ſcripti ſunt.* Idem videre eſt in epiſtola Ieſſe Ambianenſis Epiſcopi de baptiſmo. *Tertia Hebdomada in quaarageſima, ſecunda feria, hora tertia veniant ad Eccleſiam, & antequam in Eccleſiam introeant, ſcribantur nomina infantium, & eorum, qui eos ſuſcepturi ſunt, ab Acolytho: & tunc vocantur ipſi infantes ab acolytho infra Eccleſiam,* &c. Ex his patet infantes ante baptiſmum nomina olim habuiſſe, ac proinde in ipſo baptiſmo non accepiſſe. Quare cum idem Ieſſe infra in eadem epiſtola dicit. *Ibi etiam nominatur infans ſicut Ioannes in Apocalypſi.* Hæc infantis nominatio nihil aliud eſt, quàm nominis prius impoſiti repetitio quæ certe non vbique vigebat: nam in codicibus Ratoldi, & Remenſi, in quibus baptiſmi cæremoniæ enucleate deſcribuntur, nihil ſimile repereris. 2. locus videtur intelligi de mutatione nominis, & noui impoſitione, vt videntur innuere hæc verba; *ſicut Ioannes in Apocalypſi.* Et olim ſi quando nomen mutandū eſſet, mutabatur in baptiſmo, vt de Eudociā Theodoſij iunioris coniuge refert Theophanes lib. 14. ad annum 1177.

Quam cum Imperator ducturus eſſet vxorem, Chriſtianam Atticus fecit Epiſcopus; & in baptiſmate, cum prius vocaretur Athenaïs, Eudocia nomen impoſuit.

L. 3. Credis in devm patrem, &c.] Hæc & ſimiles interrogationes ſunt iuxta priſcum Eccleſiæ morem, quem tangit Dionyſius Alexandrinus epiſt. ad Xiſtum Papam apud Euſebium lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 8. agens de quodam, qui ab hæreticis baptizatus & in Eccleſiâ receptus, καὶ τῶν ἐπερωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων ἐπακούσας. i. cum interrogationes & reſponſiones audiſſet, voluit iterum, baptizari, & S. Cyrillus teſtatur catech. 2. Myſtag. καὶ ἠρωτᾶτο ἕκαστος, εἰ πιστεύει εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, &c. i. & interrogatus eſt vnuſquiſque, ſi credit in nomen Patris & Filij & Spiritus ſancti, & confeſſi eſtis ſalutarem confeſſionem & ter merſi eſtis. S. Cyprianus epiſt. 70. *Sed & ipſa interrogatio quæ fit in baptiſmo, teſtis eſt veritatis. Nam cum dicimus, credis in vitam æternam, & remiſſionem peccatorum per Eccleſiam*, &c. & epiſt. 75. *baptizaret quoque multos vſitata & legitima verba interrogationis vſurpans, vt nihil diſcrepare ab Eccleſiaſtica regula maximè cui nec Symbolum Trinitatis, nec interrogatio legitima, & Eccleſiaſtica defuit.* Optatus Mileuitanus lib. 5. aduerſus Parmeniamum: *quoque enim interrogante qui credidit, Deo credidit: & poſt vnum illius credo, tu exigis alterum Credo.* Ita loquitur: quia cum Donatiſtæ refugas iterum baptizarent, eos ante baptiſmum rurſus de Symbolo interrogabant, & ab eis alterum Credo exigebant, cum antea illud in Eccleſia Catholica reſpondiſſent. S. Ambroſius lib. 4. de Sacramentis cap. 7. infra citandus. S. Hieronymus dialogo aduerſus Luciferianos: *præterea cum ſolemne ſit, & in Lauacro poſt Trinitatis confeſſionem interrogare, credis ſanctam Eccleſiam? credis remiſſionem peccatorum?* S. Auguſtinus lib. 5. contra Donatiſtas cap. 20. *Et vbique cum baptizatur etiam de ſancta Ecl ſia interrogatur.* lib. de anima & eius Origine cap. 10. *& ideo cum baptizantur, etiam Symbolum reddunt, & ipſi pro ſe ad interrogata reſpondent.* Si verò paruuli rationis vſum nondum adepti baptizarentur, pro illis ſuſceptores, interrogati reſpondebant. S. Auguſtinus epiſt. 23. ad Bonifacium. *Interrogamus eos à quibus offeruntur, & dicimus, credit in Deum; de illa ætate: quæ vtrum ſit Deus, ignorat, reſpondent, credit.* Tertullianus lib. de baptiſmo, etſi morem vellicare videatur: *itaque pro cuiuſque perſonæ conditione, ac diſpoſitione, etiam ætate cunctatio baptiſmi vtilis, præcipuè tamen circa paruulos. Quid enim neceſſe ſponſores etiam periculo ingeri? quia & ipſi per mortalitatem deſtituere promiſſiones ſuas poſſunt, & prouentu malę indolis falli.* Auctor de dogmatibus Eccleſiæ inter opera S. Auguſtini. *Si verò paruuli ſunt, vel hebetes, qui doctrinam non ſapiunt reſpondeant pro illis, qui eos offerunt iuxta morem baptizandi.*

L. 17. Et ego baptizo te &c.] Ita in editis, in ordine Romano, cod. Ratoldi, & apud Pamelium. Particula, &, additur propter

emphaſim: quæ deſideratur in cod. Remenſi, vt ſequens pronomen, *ego*. Hic autem & in editis eſt vnica merſio. At in aliis codicibus noſtris MSS. Remenſi,& Ratoldi; In ordine Romano tum editis, tum MS. Bibliothecæ Corbeienſis, & apud Pamelium, quemadmodum & apud Alcuinum lib. de diuinis officiis cap. de Sabbato ſancto, Theodulphum Aurelianenſem cap. 13. libri de ordine baptiſmi, & Ieſſe Ambianenſem Epiſcopum epiſtola ſupra citata eſt, trina immerſio iuxta priſcũ Eccleſię morem, quem videre eſt in can. 50. Apoſtolorum, & apud antiquos Patres S. Dionyſium lib. de Hierarchiâ Eccl. cap. 2. Tertullianum lib. de coronâ militis, qui ritum refert inter veteres Eccleſiæ traditiones: *dein ter mergitamus, amplius aliquid reſpondentes, quàm Dominus in Euangelio determinauit.* S. Cyrillum Hieroſolymitanum catech. 2. myſtag. καὶ ἀπεδύετε τρίτον εἰς ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνεδύετε. i. ter merſi eſtis in aqua, & rurſus emerſiſtis. S. Gregorium Nyſſenum oratione catechetica, cap. 35. ἡ δὲ εἰς ὕδωρ κάθοδος, καὶ τὸ τρὶς ἐν αὐτῷ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ἐμπεριέχει μυστήριον. i. deſcenſus verò in aquam, & quod ter in eam ſit homo demiſſus, habet myſterium. S. Baſilium lib. de Spiritu ſancto ad Amphilochium cap. 27. qui ritum inter traditiones Apoſtolicas recenſet. τὸ δὲ τρὶς βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον πόθεν; i. iam ter immergi hominem vnde? & apud S. Leonem epiſt. 4. qui cum S. Cyrillo, & Gregorio Nyſſeno ſupra citatis ſcribit hac triduana immerſione & ab aquis eleuatione ſignificari triduanam Chriſti ſepulturam, & poſt triduum reſurrectionem. Alia eſt etiam huius ritus ratio nempe Trinitatis perſonarum memoria, vt vult S. Gregorius Papa epiſt. 41. lib. 1. Regeſti. Vnde Eunomium, quod ſanctam Trinitatem non crederet, vnicam immerſionem inuexiſſe ferunt. Aliis tamen placet vnicæ huius merſionis auctores fuiſſe Theophronium Cappadocem & Eutychium priùs Eunomij Sectatores, vt videre eſt apud Sozomenum lib. 6. hiſt. Eccl. 26. Et Eunomianos vnica merſione baptizatos iubet iterum baptizari Concil. Conſtantinopolitanum primum can. 7. quia falſa baptiſmi forma vtebantur, quam videre eſt apud S. Epiphanium lib. 3. hæreſi 56. Quare prædicti Concilij decretum non inuoluit Catholicos, qui rectè de Trinitate ſentientes, & recta baptiſmi forma vtentes vnica merſione baptizati ſunt. Quam in Hiſpanis Catholicis probauit S. Gregorius Papa epiſt. ſupra citata ad S. Leandrum: quamuis huic, vnicæ merſioni multum aduerſetur Alcuinus. Siquidem ille epiſt. 69. ad Lugdunenſes, damnat Hiſpanos, quòd vnica duntaxat merſione in baptiſmo vterentur. & epiſt. ſequ. & 81. in eandem vnicam merſionem inuehitur: & quia ſe vrgeri videt epiſtolâ S. Gregorij, illam in dubium reuocat. Sic enim ait epiſt. 10. *Epiſtolam verò quam à B. Gregorio de ſimpla merſione dicunt eſſe conſcriptam, in epiſtolari ſuo libro, qui de Roma nobis allatus eſt, non inuenimus: alias verò omnes perſpeximus in eo libro, quem ad occidentalium partium Eccleſias, Pontifices, vel reges ſcripſerat. ideo dubij ſumus, an*

illius ſit, an ab aliquo huius ſectæ auctore ſub illius nomine ſcripta ſit. Hæc ille; ſed immeritò. Nam huius epiſtolæ ſtilus idem eſt cum aliis S. Gregorij epiſtolis. Et quamuis exemplar epiſtolarum S. Gregorij Romæ ipſi Alcuino allatum hanc epiſtolam non habuerit, id efficere non poteſt, vt de ea dubitemus. Nã Ioannes Diaconus auctor vitæ S. Gregorij, qui Romæ hanc vitam ſcripſit tẽpore Caroli Calui; ac proinde non adeo remotus ab Alcuino ætate cap. 53. vitæ eiuſdem hanc eandem epiſtolam agnoſcit tanquam verum & germanum S. Gregorij fœtum: qui ſane cum Romæ ſcriberet hanc vitam, non habebat exemplar ab Hiſpaniâ auectum. Sed & Conc. Toletanum 4. can. 5. cui præfuit S. Iſidorus Hiſpalenſis Epiſcopus frater S. Leandri, cui miſſa fuit hæc epiſtola, idem teſtatur. *Beatæ ergo memoriæ Gregorius Romanæ Eccleſiæ Pontifex, qui non ſolum partes Italiæ illuſtrauit, ſed & longè exiſtentes Eccleſias ſua doctrina perdocuit, efflagitante ſanctiſſimo Leandro Epiſcopo de hac Hiſpaniæ diuerſitate, quid potius eſſet ſequendum, inter cætera reſcribens ſic ait de trina verò merſione baptiſmatis nihil reſponderi veriùs poteſt, quàm ipſi ſentitis, &c.* Porro in trina merſione ſemel duntaxat forma proferebatur: & Alcuinus epiſt. 81. redarguit eos, qui ter eam repetebant: ſed ad ſingulas merſiones ſingulæ perſonæ nominabantur, vt patet ex codice Raroldi Abbatis. *Deinde baptizet ſacerdos ſub trina merſione tantùm ſanctam Trinitatem ſemel inuocans, & dicens, & ego baptizo te in nomine Patris (& mergat ſemel) & Filij (& mergat iterum) & Spiritus ſancti (mergat tertiò.)* Ita etiam habetur in veteri ordine MS Biblioth. Corb. His aſtipulantur ordo Romanus & Alcuinus lib. de diuinis officiis cap. de Sabbato ſancto. Nec abhorret Euchologium Græcorum in ſequentia ſancti baptiſmatis, βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀμήν. καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀμήν. καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀμήν. Νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. Ἑκάστῃ προσρήσει κατάγων αὐτὸν, καὶ ἀνάγων. i. baptizatur ſeruus Dei ill. in nomine Patris, amen. & Filij, amen. & Spiritus ſancti, amen. Nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum, amen. ad ſingulas appellationes, perſonarum videlicet, demergens eum & attollens. Hunc ritum clarè ſatis videmus apud Tertullianum lib. aduerſus Praxeam: *& nouiſſimè mandans vt tinguerent in Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, non in vnum. nam nec ſemel, ſed ter ad ſingula nomina in ſingulas perſonas tinguimur.* Tamen fuit aliquando vſitatum apud Græcos, vt ter ipſa forma repeteretur, quod videtur apud Credrenum in compendio hiſtoriæ ſub M. Antonino ἐκ τρίτου ἐπιχέων τὴν κεφαλὴν, τρίτον λέγων, Βαπτίζεται Θεόδωρος, &c i. ter infundit ſuper caput ter dicens, baptizatur Theodorus, &c. Apud S. Ambroſium lib. 4. de Sacramentis cap. 17. his merſionibus interponuntur interrogationes in hunc modum. *Interrogatus es, credis in Deum Patrem omnipotentem? dixiſti, credo merſiſti. Interrogatus es, credis in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & in Crucem eius: dixiſti credo. & merſiſti, &c. Tertiò & inter-*

Digitized by Google

rogatus es, credis & in Spiritum ſanctum? dixiſti, credo, tertiò merſiſti. Hæc ille; qui quamuis nullam formæ mentionem facit, eam tamen ſatis innuit lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 18. *Quomodo igitur non omnia habet, quæ Dei ſunt, qui cum Patre & Filio à ſacerdotibus in baptiſmo nominatur.* An verò hæc vocabula, *ego baptizo te*, ſpectent ad neceſſitatem formæ huius Sacramenti, an inuocatio ſola perſonarum ſanctiſſimæ Trinitatis ad validitatem huius Sacramenti ſufficiat, dicendo tantùm, *in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti*, diſputat Stephanus Tornacenſis epiſt. 5. cum enim quidam vir diœceſis Claromontanæ inopia Sacerdotis filium ſuum *vndeaſſet* (vt ipſe loquitur) eumque immergendo his verbis omiſſis, *ego baptizo te*, dixiſſet tantùm, *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*, hæc reſciens Petrus Claromontanus Epiſcopus conſuluit venerabilem Mauricium Pariſiorum Epiſcopum; qui vt reſpondit, nullum eſſe eiuſmodi baptiſmum, non contentus Petrus ſcripſit Stephano Tornacenſi Epiſcopo, qui reſcripſit eiuſmodi formam eſſe ſufficientem, & eiuſmodi verba, *Ego baptizo te* non ſpectare ad eſſentiam formæ baptiſmalis; ac proinde eiuſmodi baptiſma validum fuiſſe, hocque neruis omnibus probare nititur. Hæc tamen opinio Theologorum Scholæ aduerſatur. Græci nominationi trium perſonarum ſanctiſſimæ Triadis præmittunt hæc verba, βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. i. baptizatur ſeruus Dei, & nomen illius qui baptizatur, vt clarum eſt ex eorum Euchologio ſupra citato formaque eſt indicatiua, vt liquet etiam ex Seuere Ioan. Moſcho cap. 176. prati ſpiritalis βαπτίζεται Θεόδωρος εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, &c. i. baptizatur Theodorus in nomine Patris, &c. Theodoro lectore Ecloga. 2. βαπτίζεται Βάρβας εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, &c. i. baptizatur Barbas in nomine Patris, &c. Credreno loco ſupra citato, βαπτίζεται Θεόδωρος, &c. & ſub Anaſtaſio Imperatore βαπτίζεται Βάρβαρος, lege, Βάρβας. Ex quibus locis nota conſenſum Priſcorum & recentiorum Græcorum in hac forma baptiſmi indicatiuâ. Vnde miror, cur quidam Scholaſtici ſcripſerint Græcos proferre ſolitos, *baptizetur.* Nota præterea ex locis citatis priſcos Græcos non protuliſſe hæc vocabula in forma baptiſmi, ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ. i. Seruus Dei, ſed à recentioribus addita fuiſſe. Notandus eſt etiam error Cedreni, cum hiſtoriam Theodori Iudæi, qui primò arenâ baptizatus eſt, deinde aqua, ad tempus Marci Antonini Imperatoris refert; cum multis poſt annis contigerit. Nam Ioannes Moſchus qui eandem hiſtoriam cap. citato refert, vixit circa annum Domini ſexcenteſimum, ſcribitque Patrem quendam Andream huic baptiſmati interfuiſſe, & cum eo aliquando collucutum fuiſſe. Tandē obſeruandum Græcos ad cuiuſque perſonæ S. Tiadis appellationem reſpondere, amen. Idque ex antiquo more, quem videre eſt apud Ioannem Moſchum cap. citato. ἡμῶν ἐπηχούντων τὸ ἀμὴν καθ' ἕκαστον ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου τῆς προσκυνητῆς Τριάδος. i. nobis reſpondentibus, *amen.* per ſingula

nomina ſanctæ & conſubſtantialis adorandæ Trinitatis. Ita etiam habetur in tractatu Seueri Alexandrini Patriarchæ.

L. 22. QVI FACIAT SIGNVM CRVCIS DE CHRISMATE CVM POLLICE IN VERTICE] ita in Codicibus Remenſi, Rodradi, & Ratoldi: & apud Pamelium. Fuitque vetus conſuetudo, vt baptizati ſtatim Chriſmate in vertice vngerentur. Id teſtatur Ieſſe Ambianenſis Epiſcopus in epiſt. ad Sacerdotes de baptiſmo: *baptizato autem facit presbyter ſignum crucis de Chriſmate in vertice*, & infra *tunc Chriſmate caput perungitur*. Theodulphus Epiſcopus Aurelianenſis lib. MS. de or-
*l. vt. dine baptiſmi cap. 15. *baptizatorum itaque capita Chriſmate liniuntur*; * *&* *in regno & Sacerdotio Eccleſiæ delibuti, & Chriſtiani nominis prærogatiuam accipiant, & eius membra: qui eos redemit, & eorum caput eſt, effici valeant*. Id etiam liquet ex Fortunato lib. 5. carm. 4. vbi agit de Iudæis à S. Auito Epiſcopo Aruernæ.

Vincens Ambroſios ſuaui ſpiramine odores
Vertice perfuſo Chriſmatis efflat odor.

S Ambroſio lib. 3. de Sacramentis cap. 1. *accipis autem myſterium, hoc eſt, vnguentum ſupra caput: quia ſenſus ſapientis in capite eius, Salomon ait*. Hac de re agunt S. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccl. cap. 25. & 26. S. Innocentius in epiſt. ad Decentium Epiſcopum, & alij nonnulli.

L. 25. DEVS OMNIPOTENS PATER, &c.] hæc eadem in vnctione formula, ſaltem iuxta ſenſum, extat apud S. Ambroſium lib. 3. de Sacramentis cap. 7. *Ecce merſiſti, veniſti ad ſacerdotem, tibi dixit? Deus*, inquit, *Pater omnipotens, qui te regenerauit ex aqua & ſpiritu ſancto, conceſſitque tibi peccata tua, ipſe te vngat in vitam æternam.*

L. 33. CVM LINTEIS IN MANIBVS] ad inuoluendos baptizatos, vt primùm è fonte pedem extulerint, iuxta antiquam conſuetudiné. Nudi enim è lauacro ſurgentes à ſuſceptore linteo inuoluebantur, vt clarum eſt ex Victore Vticenſi lib. 5. hiſt. Vandalicæ: *qui cum Elpidoforo ſedente, & frement e honorabilis ſenior cœpiſſet extendi, priuſquam exueretur, clam furto neſcientibus cunctis, illa quibus eum ſuſcipiens de fonte, dudum texerat, ſabana baiulabat, quibus ventilatis, ſimulque in oſtenſione cunctorum extenſis, in his verbis totam ad fletum & lacrymas commouiſſe dicitur ciuitatem. Hæc ſunt Linteamina Elpidofore, miniſter erroris, quæ te accuſabunt, dum Maieſtas venerit, cuſtodiente diligentia mea, ad teſtimoniũ tuæ perditionis ad demergendum te in abyſſo putei. Hæc te immaculatum cinxerunt de fonte ſurgentem*. & Epiſt. 6. Pauli Papæ ad Pipinum regem: *ſabanum videlicet in quo noſtra dulciſſima atque amantiſſima ſpiritalis filia ſacratiſſimo lauacro abluta ſuſcepta eſt*. Sabanum autem eſt linteum. Gloſſæ veteres MSS. Bibliothecæ Corbeienſis. * *Sabanum linteum villoſum.*

De

Digitized by Google

De hoc vocabulo conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum. cap. 41 § 11.

L. 37. VT CVM VESTITI FVERINT] albis videlicet. Nam educti è fonte baptiſmali induebantur albis veſtimentis in ſignum candoris & puritatis mentis, de quibus agunt Dionyſius magnus cap. 2. Eccl. Hierar. S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 4. S. Ambroſius lib. de his qui myſteriis initiantur cap. 7. S. Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum.

Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

Fortunatus lib. 3. carm. 7. de Saxonibus à Felice Epiſcopo baptizatis.

Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat:
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Et lib. 5. carm. 4. de Iudæis baptizatis ab Auito Aruernæ Epiſcopo.

Lacteus hinc veſti color eſt, hinc lampade fulgor
Ducitur, & vario lumine picta dies.

Ioannes Moſchus cap. 107. οἱ δὲ γείτονες ἰδόντες αὐτὴν λευκοφοροῦσαν εἶπον αὐτῇ, τίς σε ἐβάπτισεν; i. vicini videntes eam albatam, dixerunt ei, quis te baptizauit? S. Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. cap. 29. *In ipſis ſicut regeneratus fuerat, albis obiit.* Iobius lib. 3. de verbo incarnato cap. 18. in biblioth. Photij. n. 222. διὰ τοῦτο φωτιζόμενοι ἑπτὰ ἡμέρας λαμπροφοροῦσι. i. propterea ij qui baptizantur, ſeptem dies candidas gerunt veſtes, & infra eodem capite, τὸ μέντοι λαμπροφορεῖν τοὺς βαπτιζομένους τῆς τῶν Ἀγγέλων ἐστὶ σύμβολον λαμπρότητος, τὸ καθαρὸν ἐκείνοις τοῦ νοῦ καὶ ἄμικτον τῆς ὕλης καὶ τῶν παθῶν διασημαινούσης. i. quod baptizati candidis veſtibus vtantur, ſignum eſt candoris Angelici, ſignificantis eam, quæ in illis ineſt, puritatem mentis, & ſeparationem à materia & paſſionibus. Theodulphus lib. MS. de ordine baptiſmi cap. 14. *Et nos albis poſt baptiſmum induimur veſtibus, vt munditiem teneamus in opere, quam accepimus in regeneratione, ſeruantes & noſtram innouationem, & Angelici ſplendoris decorem.* Ieſſe Ambianenſis epiſt. citata: *tunc albis induitur veſtimentis propter gaudium regenerationis, caſtitatem vitæ, & Angelici ſplendoris decorem.* Nota citatorum auctorum rationes. Idem videre eſt apud Socratem lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 17. in quo agitur de baptiſmo cuiuſdam Iudæi ἐσθῆτα δὲ αὐτῷ λαμπρὰν ἀμφιεσάμενος. i. cum emiſſet ei veſtem candidam. Et in Chronico Alexandrino de S. Gelſino martyre, qui in Theatro per riſum baptizatus ad Chriſtum conuerſus eſt. βαπτισθεὶς, καὶ ἀνελθὼν ἐκ βυτίου φορέσας ἱμάτια λευκά, i. baptizatus, & egreſſus è labro alba veſte indutus.

noluit deinceps minum agere, dicens Chriſtianus ſum.

L. Ead. QVI ETIAM PROHIBENTVR LACTARI ANTE SACRAM COMMVNIONEM] ita in excuſis. Aliter præcipitur in cod. Remenſi: *illud tamen prouidentes, vt poſtquam baptizati fuerint, nec ablactentur, antequam communicent.* Quemadmodum in cod. Ratoldi. *Illud autem prouidendum eſt baptizatis, vt nullus cibum accipiat, nec ablactetur atque communicet, niſi poſt miſſas.* Non puto tamen pueros & infantes communicaſſe ieiunos, cum officium Sabbati magni in his Sacramentorum libris incipiat tantùm hora octaua, id eſt, ſecunda poſt meridiem: ſed alicubi obſeruatum fuiſſe, vt poſt ſuſceptum baptiſmum nullum ſumerent cibum, vel lac ante Euchariſtiæ ſumptionem reuerentiæ cauſa. Olim autem Euchariſtiæ Sacramentum cum ipſo baptiſmo ſumebatur, vt planum eſt ex S. Ambroſio libro de iis qui myſteriis initiantur cap. 8. S. Iuſtino martyre apologia 2. pro Chriſtianis; cum ſcribit diebus Dominis celebrato baptiſmo diuina myſteria Corporis & Sanguinis cōfici, & adſiſtentes communicare, & Origene homil. 4. in cap. 45. Ioſue. *Si verò ad myſticum baptiſmi veneris fontem, & conſiſtente ſacerdotali & leuitico ordine initiatus fueris venerandis illis magnificiſque ſacramentis, quæ norunt illi quibus noſſe fas eſt, tunc etiam ſacerdotum miniſteriis, Iordane digreſſo terram promiſſionis intrabis.* Nec ſoli adulti, ſed etiam ipſi infantes ſimul cum baptiſmo ſumebant Euchariſtiæ Sacramentum. Id teſtantur codices S. Eligij, Ratoldi, & Remenſis. S. Dionyſius cap. 7. de cœleſti Hierarchia. μεταδίδωσι δὲ τῷ παιδὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱεράρχης, &c. i. *Porro pontifex puerum conſortem facit ſacrorum myſteriorum, vt in eis educetur, neque agat vitam aliam, quàm eam, quæ diuina ſemper ſpectet.* Ibi autem loquitur de puero, qui careat vſu rationis, nam paulo ante agit de illius ſuſceptore, qui ſpondere pro illo debeat, & ad ſingulas abrenunciationes, & interrogationes reſpondere. S. Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum.

Inde parens ſacro ducit de fonte Sacerdos
Infantes niueo corpore, corde, habitu.
Circundanſque rudes ſacris altaribus agnos,
Cara ſalutiferis imbuit ora cibis.

S. Auguſtinus epiſt. 102. ad Vitalem Pelagianum. *Vnde & ipſi, ſicut dixi, ſi in illa parua ætate moriuntur, vtique ſecundùm ea quæ per corpus geſſerunt, id eſt, tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda, & ora geſtantium crediderunt, vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati: quando carnem Chriſti manducauerunt, vel non manducauerunt: quando & ſanguinem biberunt, vel non biberunt.* Auctor libri de Eccl. dogmatibus inter opera S. Auguſtini cap. 52. *Si verò paruuli ſunt, vel hebetes, qui doctrinam non capiant, reſpondeant pro illis, qui eos offerunt iuxta morem baptizandi: &*

Digitized by Google

ſic manus impoſitione Chriſmate communiti, Euchariſtia myſteriis admittantur. Ieſſe Ambianenſis epiſtola toties citata. *Nouiſſime autem corpore & ſanguine Chriſti confirmatur infans, vt eius poſſit eſſe membrum, qui pro eo paſſus eſt, & reſurrexit, ipſo Domino atteſtante, qui dixit, qui manducat meam carnem in me manet.*

Pag. 74. c. 1. l. 5. MAIORES VERO PEDEM PONVNT SVPER PEDEM PATRINI SVI] huius ritus viſuntur adhuc quædam antiquæ imagines.

L. 6. PATRINI SVI] patrini ſunt qui offerunt baptizandos, eoſque baptizatos de ſacro fonte ſuſcipiunt. Gallicè *parreins*. Concilium ſextum Arelatenſe can. 9. *& patrini eos, quos de lauacri fonte ſuſcipiunt*, &c. capitulum Herardi Turonenſis Archiepiſcopi cap. 27. *vt patres & patrini filios ſuos & filiolos erudiant & enutriant.* Qui & dicti ſunt ſuſceptores. Ieſſe Ambranenſis Epiſcopus epiſt. citata: *& ſignent ipſos infantes in frontibus eorum ſuſceptores viri vel fœminæ, id eſt, patrini, vel matrinæ.* Dicuntur & ſponſores. Tertullianus lib. de baptiſmo: *quid enim neceſſe ſponſores etiam periculo ingeri.* S. Dionyſius cap. 2. & 7. Eccl. Hierar. appellat ἀναδόχους, id eſt, ſuſceptores.

L. 12. LEVATA MANV SVPER CAPITA OMNIVM] ita in excuſis. In ordine Romano, *eleuata & impoſita manu ſuper capita omnium.* In codice Tiliano. *Eleuata & compoſita manu ſuper capita omnium.* apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto, *dat Pontifex ſuper eos orationem, impoſita ſcilicet manu ſuper capita eorum*, &c. In Pontificali Romano, *tunc extenſis verſus confirmandos manibus dicit.* Quæ verba ſunt prætermiſſa in Cæremoniali Epiſcoporum auctore Audrea Piſcara Caſtaldo lib. 2. ſect. 15. Sic enim ait. *Tunc depoſita mitra ſurgit, & conuerſus ad confirmandos iunctis manibus ante pectus dicit, Spiritus ſancti gratia*, &c. *Deinde ſignans ſe à fronte ad pectus dicit verſ. adiutorium, ſubdens poſtea verſus & orationem, Omnipotens*, &c. Quod miror. nam ad hanc impoſitionem ſeu extenſionem manuum per orationem Pontificis Spiritus ſanctus aduocatus & inuitatus accipitur, vt clarum erit ex auctoribus citandis. Tertulliano lib. de baptiſmo, *deinc manus imponitur per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum ſanctum.* & lib. de reſurrectione carnis: *caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima Spiritu illuminetur.* S. Cypriano epiſt. 72. *eò quòd parum ſit eis manus imponere ad accipiendum Spiritum ſanctum, niſi accipiant & Eccleſiæ baptiſmum.* & epiſt. 73. ad Iubaianum: *quod nunc quoque apud nos geritur, vt qui in Eccleſia baptizantur, præpoſitis Eccleſiæ offerantur, & per noſtram orationem & manus impoſitionem Spiritum ſanctum conſequantur, & ſignaculo Dominico conſignentur.* S. Auguſtino lib. 15. de Trinitate cap. 26. *Neque aliquis diſcipulorum eius dedit Spiritum ſanctum. Orabant quippe vt veniret in eos, quibus manum imponebant, non ipſi eum dabant, quem morem in ſuis Præpoſitis etiam nunc ſeruat*

Eccleſia. Quæ ſanè verba notanda ſunt, & mirum in modum illuſtrant, hunc veterum Sacramentariorum, ordinis & Pontificalis Romani locum in quo clarè videmus manus imponi & inuocari Spiritum ſanctum à Pontifice, dicendo orationem ſubiectam. *Omnipotens ſempiterne Deus,* &c. Vnde præclarè S. Iſidorus lib. 2. de officiis diuinis cap. 26. ſcribit. *Spiritum autem ſanctum accipere poſſumus, dare autem non poſſumus, ſed vt detur, Deum inuocamus.* Id palam eſt ex cap. Act. 8. *Qui cum veniſſent orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum. nondum enim in quenquam illorum venerat, ſed baptizati tantùm erant in nomine Domini Ieſu. Tunc imponebant manus ſuper illos & accipiebant Spiritum ſanctum.* Theodulphus tamen & multi alij dicunt Spiritum ſanctum dari à Pontifice: ſed id facit non vt cauſa principalis, ſed vt inſtrumentalis.

L. 14. OMNIPOTENS SEMPITERNE DEVS, &c.] habetur in ordine & Pontificali Romano, in quibus ad ſingulas combinationes donorum Spiritus ſancti interponitur, *amen.* in cod. Rodradi præfigitur hic titulus: *Oratio ad infantes conſignandos.* Apud Amalarium Fortunatum lib. 1. de officiis Eccl. cap. 27. hæc oratio incipit tantùm à verbo, *emitte.* Illam videtur innuere S. Ambroſius lib. 2. de Sacramentis cap. 3. cum ait: *ſequitur ſpiritale ſignaculum, quod audiſtis hodie legi. Quia poſt fontem ſupereſt, vt perfectio fiat, quando ad inuocationem ſacerdotis infunditur Spiritus ſapientiæ, & intellectus; Spiritus conſilij atque virtutis; Spiritus cognitionis, atque pietatis; Spiritus ſancti timoris.*

Lin. 32. PONTIFEX TINCTO POLLICE IN CHRISMATE, &c.] Ita apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto, & in excuſis Sacramentariis. Vnctionis Chriſmatis mentio fit apud S. Dionyſium cap. 2. & 4. Eccl. Hierar. S. Cyrillum Hieroſolymitanum catech. 3. myſtag. quendam anonymum in Sermone de Chriſmate inter opera S. Cypriani, Tertullianum lib. de baptiſmo, & de reſurrectione carnis, S. Auguſtinum lib. 15. de Trinitate cap. 26. & aliis locis infra citandis, Concilium Hiſpalenſe can. 7. infra citando, auctorem lib. de dogmatibus Eccleſiaſticis inter opera S. Auguſtini, Innocentium Papam epiſt. ad Decentium Eugubinum Epiſcopum, S. Iſidorum lib. 2. de diuinis officiis cap. 26. Ieſſe Ambianenſem Epiſcopum: *confirmet eum Epiſcopus in fronte de Chriſmate.* Theodulphum Epiſcopum Aurelianenſem lib. citati cap. 17. *nam presbyteris ſiue abſentibus, ſiue præſentibus Epiſcopis baptizare, & baptizatos Chriſmate vnguere licet, ſed quod ab Epiſcopo fuerit conſecratum, nec tamen frontem ex eodem oleo ſignare, quod ſolis debetur Epiſcopis cum tradunt Spiritum ſanctum.* S. Gregorium Papam lib. 3. Regeſti cap. 26. S. Gregorium Turonenſem lib. 2. hiſt. cap. 3. & multos alios. Vides ergo hîc duplicem huius Sacramenti ritum, primum manus impoſitionem, alterum vnctionem Chriſmatis in fronte, qui comprehendit ſignationem, quia vngendo imprimitur ſignum Crucis. Hos duos actus diſtinguit

Digitized by Google

Alcuinus lib. de officiis Eccleſiaſticis cap. de Sabbato ſancto toties citato, conformiter ordini, & Pontificali Romano, & noſtris Sacramentariis. *Et poſtquam induti fuerint, dat Pontifex ſuper eos orationem, impoſita ſcilicet manu ſuper capita eorum cum inuocatione ſeptiformis gratiæ Spiritus ſancti.* Or. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui regenerare. Hac finita facit Crucem de Chriſmate cum pollice in frontibus eorum dicens*: Guillelmus Pariſienſis lib. de Sacramentis: *premiſſa enim oratione ſuper confirmandos pingitur ſignum crucis de Chriſmate in frontibus eorum: & impoſitis manibus ſuper capita eorum dicitur eis, pax tecum. Siquidem ad impoſitionem manuum Apoſtolorum ſolebat dari ſpiritus ſanctus, & datur modò ad impoſitionem manuum Epiſcoporum.* Concilium Hiſpalenſe 2. can. 7. *Nec licet eis* (Presbyteris) *per impoſitionem manus fidelibus baptizatis, vel conuerſis ex hæreſi paracletum ſpiritum tradere: nec Chriſma conficere, nec baptizatorum frontes ſignare.* S. Cyprianus epiſt. 73. ad Iubaianum: *quod nunc quoque apud nos geritur, vt qui in Eccleſia baptizantur, Præpoſitis Eccleſiæ offerantur, & per noſtram orationem, & manus impoſitionem Spiritum ſanctum conſequantur, & ſignaculo Dominico conſignentur.* Tertullianus lib. de reſurrectione carnis; *ſcilicet caro abluitur, vt anima emaculetur; caro vngitur, vt anima conſecretur; caro ſignatur, vt anima muniatur; caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima Spiritu illuminetur.* Vbi & diuerſos effectus vnctioni, & manuum impoſitioni attribuit. Ex illo etiam textu obſeruandum aliquando manus impoſitionem fuiſſe vnctioni poſtpoſitam, quod videtur etiam in loco ſupra ex Guillelmo Pariſienſi citato. Hæc autem Chriſmatis vnctio fuit tempore Apoſtolorum, quemadmodum & manus impoſitio, quamuis Iacobus de Vitriaco cap. 37. hiſt. occidentalis contrarium aſſeruerit. *Hoc Sacramentum partim inſtitutum eſt ab Apoſtolis, quantùm ad manus impoſitionem, partim ab Eccleſia, quantùm ad vnctionem Chriſmatis, quod non legimus Apoſtolos feciſſe.* Contrarium enim apparet ex S. Paciano antiquiſſimo ſcriptore. Siquidem ille epiſtola 1. ſcribit ad Epiſcopos ligandi & ſoluendi auctoritatem fluxiſſe ab Apoſtolis, ſicut baptiſmatis & Chriſmatis. *Hoc ergo* (inquit) *ſuperædificamus, quod Apoſtolorum doctrina fundauit. Denique & Epiſcopi Apoſtoli nominantur: ſicut de Epaphrodito Paulus diſſerit: fratrem & commilitonem* (inquit) *meum, veſtrum autem Apoſtolum. Si ergo & lauacri & Chriſmatis poteſtas maiorum & longe chariſmatum ad Epiſcopos inde deſcendit, & ligandi quoque adfuit, atque ſoluendi*: & paulò poſt. *Ergo nec Chriſma, nec baptiſma, nec criminum remiſſio, nec innouatio corporis ſanctæ poteſtati eius indulta eſt: quia nihil propriæ vſurpationi mandatum eſt, totumque, vt ex Apoſtolico iure, defluxit?* Imò & praxim fuiſſe oſtenditur tempore Apoſtolorum, vt notum eſt ex hiſtoria, quam ex Clemente Alexandrino refert Euſebius lib. 3. hiſt. Eccl. cap 17. vbi de quodam Epiſcopo, qui baptizauerat quendam iuuenem ſibi à S. Ioanne Apo-

Digitized by Google

ſtolo commendatum, ſcribit, ὡς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστήσας τὴν σφραγῖδα τοῦ Κυρίου. i. Vbi ſignaculo Domini tanquam perfectâ animi cuſtodiâ ſignaſſet. Quod non poteſt aliter intelligi, quàm de Chriſmatione, quæ eò quòd fiat in modum Crucis in ipſa fronte, vt poſtea dicetur, rectè ſignaculum Domini appellatur: quemadmodum & in Eclogâ vitæ S. Athanaſij in Bibliothecâ Photij. n. 258.. τούτους ἐπιχρίσας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγῖδος ἐτελείωσεν. i. qui cum eos inunxiſſet, Chriſti ſignaculo, conſummauit. Agitur enim ibi de pueris illis à puero Athanaſio baptizatis, quibus poſtea S. Alexander Pontifex confirmationis Sacramentum contulit. Vnde & dicuntur ſignari Chriſtiani apud S. Athanaſium epiſt. 1. ad Scrapionem. εἰ δὲ χρίσματι ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται. i. Si creaturæ in illo (Spiritu ſancto) vnguntur & ſignantur. & apud Tertullianum lib. de reſurrectione carnis. *Caro ſignatur, vt & anima muniatur*: & lib. de præſcriptionibus hæreticorum; vbi probat diabolum ſimiam eſſe diuinorum myſteriorum: *& ſi adhuc memini, Mithra ſignat illic in frontibus milites ſuos.* Quod etiam ſatis indicat τὸ φυλακτήριον. i. Cuſtodia: ſignatio enim illa eſt robur & cuſtodia animæ; vnde rectè Tertullianus ſubiunxit: *vt & anima muniatur.* Et meritò Clemens adiunxit epitheton, τέλειον. i. perfectum, quia huius vnctionis & ſignationis eſt perficere, & conſummare baptizatos. Quocirca à S. Dionyſio dicitur τελειωτικὴ χρίσις. cap. 4. Eccl. Hierar. i. conſummans & perfectiua vnctio. & in citatâ Eclogâ vitæ S. Athanaſij dicitur, διὰ τῆς ἐν Χριστῷ σφραγῖδος ἐτελείωσεν. i. Chriſti ſignaculo conſummauit. Accedit auctoritas S. Auguſtini, qui hunc Chriſmationis ſiue ſignationis ritum appellat Sacramentum, ergo ab Apoſtolis manauit, quia à Chriſto inſtitutum eſt. Siquidem ita nos docet lib. 2. contra litteras Petiliani cap. 104. *Et in hoc vnguento Sacramentum Chriſmatis interpretari vultis, quod quidem in genere viſibilium ſignaculorum ſacroſanctum eſt, ſicut ipſe baptiſmus.* & in Pſalmum 141. *Multa Sacramenta aliter atque aliter accipimus; quædam, ſicut noſtis, ore accipimus, quædam per totum corpus accipimus, quædam fronte per ſignum Crucis.*

L. 33. FACIT CRVCEM IN FRONTE.] Vnctio Chriſmatis fit in fronte in modum Crucis ex antiqua Eccleſiæ conſuetudine. S. Auguſtinus in Pſalmum 141. *inſultet illic Crucifixo; videam ego in frontibus regum Crucem Crucifixi.* & paulo poſt: *multa Sacramenta aliter atque aliter accipimus, quædam, ſicut noſtis, ore accipimus, quædam per totum corpus accipimus, quædam in fronte per ſignum Crucis*, &c. S. Gregorius Papa lib. 3. Regeſti cap. 26. Bachiarius epiſt. ad Ianuarium: *reſtruatur porta in Anathoth, quæ interpretatur reſpondens ſignum, quod ſuſpicamur eſſe frontis patibulum, vbi ſignum ſalutis noſtræ, & Dominicæ ſanctitatis accipimus, quod eſt aurea lamina vbi pontifex nomen Domini ſcriptum mandatur accipere tetragrammaton. Vis ſcire quia non incongruè portam Anathoth, quæ interpretatur reſpondens ſignum, pro patibulo frontis accipimus? iungit Pro-*

Digitized by Google

pheta huic portæ vnguentariorum loca, quæ per tropologiam nominum ab aliis virtutibus dicuntur eſſe reſtructa. Vnguentariorum autem loca quæ ſunt, niſi illa quæ Chriſmatis ſanctificatione tanguntur? Victor Vticenſis lib. 1. de perſecutione Vandalicâ: *& frontem, in qua Chriſtus vexillum ſuæ fecerat Crucis, rugatam deſcendentes atque rugientes oſtenderent nerui.* S. Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. cap. 3. *igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confeſſus baptizatus eſt in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, delibutuſque ſacro Chriſmate cum ſignaculo Crucis Chriſti.* Prudentius in Pſychomachiâ.

Poſt inſcripta oleo frontis ſignacula, per quæ
Vnguentum regale datum eſt, & Chriſma perenne.

In Cathemerino, hy[illegible] qui inſcribitur pro omni hora.

Dic troph[illegible] ſionis,
Dic triump[illegible] a Crucem
Pange vexil[illegible] notatis
Quod refulget frontibus.

Et in Apotheoſi.

Ipſe quoque exanimis poſito diademate princeps
Pallet, & aſtantes circumſpicit; ecquis alumnus
Chriſmatis inſcripto ſignaret tempora ſigno
Qui Zoroaſtræos turbaſſet fronte ſuſurros.

Agit de Iuliano apoſtata, qui cùm ſacris magicis operam daret, ob præſentiã cuiuſdam iuuenis ſatellitis baptizati turbati dæmones nullo dato reſponſo aufugerunt. Ieſſe Ambianenſis epiſtola ſupra citata. *Poſt hæc confirmet eum Epiſcopus de Chriſmate in fro[illegible].* Hinc capiendus eſt Tertullianus lib. de præſcriptionibus hæreticorum: *[illegible] & ipſe quoſdam vtique credentes & fideles ſuos, expoſitionem delictorum de lauacro repromittit: & ſi adhuc memini, Mithra ſignat illi [illegible] milites ſuos.* Et hic quidem ritus Latinorum. At Græci olim non ſolùm frontem vngebant, ſed etiam aures, nares & pectus, vt [illegible] S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 3. myſtag. καὶ [illegible] μέτωπον, ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς αἰσχύνης, ἣν ὁ πρῶτος παραβάτης ἄνθρωπος πανταχοῦ περιέφερε, &c. i. *Et primò vngimini in fronte; vt amoueatur à vobis pudor, quem primus tranſgreſſor homo circumferebat: ſimulque vt poſſitis amoto velo à fronte gl[illegible]am Domini inſpicere. Deinde verò aures vnguntur; vt aures [illegible] diuina myſteria percipiatis; de quibus Eſaias dixit, & addidit mihi Domin[illegible] aurem audiendi: & Dominus in Euangelio, qui habet aures audiendi, audiat. Poſtea in naribus, vt diuinum* cap. 9. Matth. 1[illegible]

Digitized by Google

2. Cor. 2. *percipientes vnguentum dicatis, Chriſti bonus odor ſumus, & in eis, qui ſaluantur. Tum verò in pectore, vt induti thoracem iuſtitiæ fortes aduerſus inſultus diaboli conſiſtatis.* In libro Seueri Patriarchæ Alexandrini de baptiſmate ſignantur, & vnguntur Chriſmate omnia eorum membra; frons verò tribus vicibus. Apud Æthiopes verò omnia fere eorum membra vnguntur, frons, oculi, nares, & labia; aures, dorſum, & granum pectoris ſeu os ſtomachi; tibiæ, & vlnæ; genua, & omnes iuncturæ; ſola pedum & ſpina, vt clarum eſt ex ordine myſteriorum, quod vocant. Hodie apud Græcos vnguntur frons, oculi, nares, os, aures, pectus, manus & pedes, vt videre eſt in eorum Euchologio. Et hæc de vnctione, ſeu ſignatione. Tandem notandum eſt in hoc noſtro codice S. Eligij nulla extare verba, ſeu formam, quæ inter vngendum proferantur, quemadmodum nec in editis, nec in vetuſto pontificali MS. quod aſſeruatur in Eccleſia Rothomagenſi, putaturque eſſe Anglicanum. Olim tamen inuocationem ſanctiſſimæ Trinitatis adhibitam fuiſſe videmus apud Alcuinum lib. de diuinis officiis cap. de Sabbato ſancto. Idque ex praxi Eccleſiæ Romanæ: *De hac re Apoſtolicus apud Romanos ita agit. Poſtquam Pontifex baptizauerit, vel quibus iuſſerit ipſe, leuant ipſos infantes in manibus,* &c. infra. *Et poſtquam induti fuerint, dat Pontifex ſuper eos orationem, impoſita ſcilicet manu ſuper capita eorum cum inuocatione ſeptiformis gratiæ Spiritus ſancti.* Or. *Omnipotens ſempiterne Deus; qui regenerare. Hac finita, facit Crucem de Chriſmate cum pollice in ſingulorum frontibus ita dicendo in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Pax tibi. Reſpondent omnes, & cum Spiritu tuo.* Apud Amalarium lib. 1. de offic. Eccl. cap. 2. idem habetur: *Dicit Romanus libellus, de quo ſæpe commemorauimus. Oratione expleta facit Crucem cum pollice ex Chriſmate in ſingulorum frontibus, ita dicendo, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Pax tibi & cum Spiritu tuo.* In ordine Romano præmittuntur hæc verba, *confirmo te. Oratione expleta interrogantibus Diaconibus nomina ſingulorum, Pontifex, tincto pollice in Chriſmate, faciat Crucem in frontibus ſingulorum ita dicendo: Confirmo te in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti.* ℟. *Amen. Pax tecum.* ℟. *& cum Spiritu tuo.* In ordinibus MSS. Tiliano, & S. Germani à Patris ſic habetur. *Confirmo te, & ſigno in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti,* Amen. *Pax tecum, & cum Spiritu tuo.* Apud Guillelmum Pariſienſem lib. de Sacramentis. Hanc formulam reperire eſt: *conſigno te, & Cruce confirmo te. Quia autem* (inquit) *Pontifex dicit, pingendo characterem, conſigno te & Cruce confirmo te, intelligenda eſt conſignatio.* Apud Albertum magnum MS. Bibliothecæ S. Victoris in Suburbio Pariſienſi in 4. ſent. pag. 234. Hæc forma confirmationis extat. *Confirmo te ſigno Crucis, & Chriſmate ſalutis in nomine Patri & Filij & Spiritus ſancti.* In alio Pontificali MS. quod aſſeruatur in Eccleſia Rothomagenſi. Hæc videre eſt: *tunc faciat Crucem in fronte eorum Chriſma* (lege,

Chriſmate)

Chriſmate) dicens, cōſigno te ſigno Crucis & confirmo Chriſmate ſalutis in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, amen. Pax vobiſcum, vel, tecum. Et cū ſpiritu tuo. tandē in Pontificali Romano ſic habetur: *Signo te ſigno Crucis, & confirmo te Chriſmate ſalutis in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; vt implearis Spiritu ſancto & habeas vitam æternam. ℞. Amen.* Græci verò præmiſſa hac oratione, vt habetur in eorum Euchologio, αὐτὸς δέσποτα παμβασιλεῦ εὔσπλαγχνε χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγῖδα, &c. i. tu Domine, omniū Rex & miſericors, dona ei & ſignaculū largitionis ſācti, & omnipotentis adorandiq; tui Spiritus, inter vngendum dicunt σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. i. ſignaculum doni Spiritus ſancti. Quæ quidem formula extat in can 7. Concilij primi Conſtantinopolitani. in quo ſtatuit Conciliū, vt Nouatiani, Macedoniani, Apollinariſtæ, & quidam alii hæretici, qui abiurata hæreſi Eccleſiæ Catholicæ reconciliantur, Chriſmate vngātur in fronte, oculis, naribus, ore & auribus, dicendo: σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Apud Seuerum Patriarcham Alexandrinum lib. de ritibus baptiſmi hanc formam videre licet: *Chriſmate ſancto ſuauitatis odoris Chriſti Dei, ſigillo veræ fidei, complemento pignoris Spiritus ſancti obſignatur talis. N. in nomine Patris & Filij, & Spiritus ſancti ad vitam ſæculi ſæculorum, amen.*

Hactenus de Sacramentis baptiſmi, & confirmationis. Sed quia multa quæ ad baptiſmi ritus ſpectare videntur, prætermiſimus non abs re erit, ſi his quæ ſcripſimus libellum Theodulphi Epiſcopi Aurelianenſis de ordine baptiſmi ſubiiciamus, quem MS. ex Bibliothecâ Corbeienſi habuimus, in quo omnia quæ ad Sacramentum baptiſmi ſpectant, enucleatè ſatis cum myſtica interpretatione exponuntur: cui etiam elucidationis gratia quaſdam notationes adiungemus.

Reverentissimo atqve carissimo fratri Ioanni Episcopo Theodvlfvs salvtem. Præceptum tuum, vir venerabilis Ioannes, peregi, etſi non ſolerti efficacia, plena tamen obedientia. Præcepiſti enim mihi, immo per te caritas præcepit, vt quibuſdam quæſtionibus de ordine baptiſmi à domino, & glorioſo Imperatore Carolo tibi tranſmiſſis breuiter, & citò reſponderem. Coartantibus itaque me hinc breuitate, qua cogebar breui ſermone res magnas expedire, illinc temporis anguſtiâ, quâ citò quod iuſſeras adimplere volebam * quod iuſſiſti. Quod opus vtinam eſſet tam efficaciter expletum, quàm eſt libenter ſuſceptum. Quanquam ego mihi ſpatioſè tractandi, & Patrum volumina reuoluendi quibuſdam occupationibus præpedientibus facultas nulla ſuppeteret, & me ad iuſſionem implendam caritas promoueret; de ſingulis, quæ mihi occurrere potuerunt, celeri curſu ſcripſi, & veſtræ fraternitati miſi; vt ſi non habuerint reſponſa emolumentum, ſaltim obedientia habeat fructum. Quæſtiones interea iſtæ, vt ego te noſſe certus ſum, à regali celſitudine non ſunt factæ neceſſitate diſcendi; ſed ſtudio docendi; nec, vt ipſe his ab-

Theodulphi libellus de ordine baptiſmi,

nomina ſanctæ & conſubſtantialis adorandæ Trinitatis. Ita etiam habetur in tractatu Seueri Alexandrini Patriarchæ.

L. 22. QVI FACIAT SIGNVM CRVCIS DE CHRISMATE CVM POLLICE IN VERTICE] ita in Codicibus Remenſi, Rodradi, & Ratoldi: & apud Pamelium. Fuitque vetus conſuetudo, vt baptizati ſtatim Chriſmate in vertice vngerentur. Id teſtatur Ieſſe Ambianenſis Epiſcopus in epiſt. ad Sacerdotes de baptiſmo: *baptizato autem facit presbyter ſignum Crucis de Chriſmate in vertice*, & infra *tunc Chriſmate caput perungitur*. Theodulphus Epiſcopus Aurelianenſis lib. MS. de ordine baptiſmi cap. 15. *baptizatorum itaque capita Chriſmate liniuntur;* * *& in regno & Sacerdotio Eccleſiæ delibuti, & Chriſtiani nominis prærogatiuam accipiant, & eius membra: qui eos redemit, & eorum caput eſt, effici valeant*. Id etiam liquet ex Fortunato lib. 5. carm. 4. vbi agit de Iudæis à S. Auito Epiſcopo Aruernæ.

*l. vt.

Vincens Ambroſios ſuaui ſpiramine odores
Vertice perfuſo Chriſmatis efflat odor.

S. Ambroſio lib. 3. de Sacramentis cap. 1. *accipis autem myſterium, hoc eſt, vnguentum ſupra caput: quia ſenſus ſapientis in capite eius, Salomon ait.* Hac de re agunt S. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccl. cap. 25. & 26. S. Innocentius in epiſt. ad Decentium Epiſcopum, & alij nonnulli.

L. 25. DEVS OMNIPOTENS PATER, &c.] hæc eadem in vnctione formula, ſaltem iuxta ſenſum, extat apud S. Ambroſium lib. 3. de Sacramentis cap. 7. *Ecce merſiſti, veniſti ad ſacerdotem, tibi dixit? Deus*, inquit, *Pater omnipotens, qui te regenerauit ex aqua & ſpiritu ſancto, conceſſitque tibi peccata tua, ipſe te vngat in vitam æternam.*

L. 33. CVM LINTEIS IN MANIBVS] ad inuoluendos baptizatos, vt primùm è fonte pedem extulerint, iuxta antiquam conſuetudinē. Nudi enim è lauacro ſurgentes à ſuſceptore linteo inuoluebantur, vt clarum eſt ex Victore Vticenſi lib. 3. hiſt. Vandalicæ: *qui cum Elpidoforo ſedente, & frem ente honorabilis ſenior cœpiſſet extendi, priuſquam exueretur, clam furto neſcientibus cunctis, illa quibus eum ſuſcipiens de fonte, dudum texerat, ſabana baiulabat, quibus ventilatis, ſimulque in oſtenſione cunctorum extenſis, in his verbis totam ad fletum & lacrymas commouiſſe dicitur ciuitatem. Hæc ſunt Linteamina Elpidofore, miniſter erroris, quæ te accuſabunt, dum Maieſtas venerit, cuſtodiente diligentia mea, ad teſtimoniū tuæ perditionis ad demergendum te in abyſſo putei. Hæc te immaculatum cinxerunt de fonte ſurgentem.* & Epiſt. 6. Pauli Papæ ad Pipinum regem: *ſabanum videlicet in quo noſtra dulciſſima atque amantiſſima ſpiritalis filia in ſacratiſſimo lauacro abluta ſuſcepta eſt.* Sabanum autem eſt linteum. Gloſſæ vetteres MSS. Bibliothecæ Corbeienſis. *Sabanum linteum villoſum.*

De

De hoc vocabulo conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum. cap. 41 § 11.

L. 37. VT CVM VESTITI FVERINT] albis videlicet. Nam eductì è fonte baptiſmali induebantur albis veſtimentis in ſignum candoris & puritatis mentis, de quibus agunt Dionyſius magnus cap. 2. Eccl. Hierar. S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 4. S. Ambroſius lib. de his qui myſteriis initiantur cap. 7. S. Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum.

Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos
Infantes niueos corpore, corde, habitu.

Fortunatus lib. 3. carm. 7. de Saxonibus à Felice Epiſcopo baptizatis.

Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat:
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Et lib. 5. carm. 4. de Iudæis baptizatis ab Auito Aruernæ Epiſcopo.

Lacteus hinc veſte color eſt, hinc lampade fulgor
Ducitur, & vario lumine picta dies.

Ioannes Moſchus cap. 107. οἱ δὲ γείτονες ἰδόντες αὐτὴν λευκοφοροῦσαν εἶπον αὐτῇ, τίς σε ἐβάπτισεν; i. vicini videntes eam albatam, dixerunt ei, quis te baptizauit? S. Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. cap. 29. *In ipſis ſicut regeneratus fuerat, albis obiit.* Iobius lib. 3. de verbo incarnato cap. 18. διὰ τοῦτο βαπτιζόμενοι ἑπτὰ ἡμέρας λαμπροφοροῦσι. i. propterea ij qui baptizantur, ſeptem dies candidas gerunt veſtes, & infra eodem capite, τὸ μέντοι λαμπροφορεῖν τοὺς βαπτιζομένους τῆς τῶν ἀγγέλων ἐστὶ σύμβολον λαμπρότητος, τὸ καθαρὸν ἐν ἐκείνοις τοῦ νοῦ καὶ ἄμικτον τῆς ὕλης καὶ τῶν παθῶν διαπιστούσης. i. quod baptizati candidis veſtibus vtantur, ſignum eſt candoris Angelici, ſignificantis eam, quæ in illis ineſt, puritatem mentis, & ſeparationem à materia & paſſionibus. Theodulphus lib. MS. de ordine baptiſmi cap. 14. *Et nos albis poſt baptiſmum induimur veſtibus, vt munditiem teneamus in opere, quam accepimus in regeneratione, ſeruantes & noſtram innouationem, & Angelici ſplendoris decorem.* Ieſſe Ambianenſis epiſt. citata: *tunc albis induitur veſtimentis propter gaudium regenerationis, caſtitatem vitæ, & Angelici ſplendoris decorem.* Nota citatorum auctorum rationes. Idem videre eſt apud Socratem lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 17. in quo agitur de baptiſmo cuiuſdam Iudæi ἐσθῆτα δ' αὐτῷ λαμπρὰν ἀμφιασάμενος. i. cum emiſſet ei veſtem candidam. Et in Chronico Alexandrino de S. Gelſino martyre, qui in Theatro per riſum baptizatus ad Chriſtum conuerſus eſt. βαπτισθεὶς, καὶ ἀνελθὼν ἐκ βυθοῦ φορέσας ἱμάτια λευκά, i. baptizatus, & egreſſus è labro alba veſte indutus. in biblioth. Photij. n. 222.

O

noluit deinceps minum agere, dicens Chriſtianus ſum.

L. Ead. QVI ETIAM PROHIBENTVR LACTARI ANTE SACRAM COMMVNIONEM] ita in excuſis. Aliter præcipitur in cod. Remenſi: *illud tamen prouidentes, vt poſtquam baptizati fuerint, nec ablactentur, antequam communicent.* Quemadmodum in cod. Ratoldi. *Illud autem prouidendum eſt baptizatis, vt nullus cibum accipiat, nec ablactetur atque communicet, niſi poſt miſſas.* Non puto tamen pueros & infantes communicaſſe ieiunos, cum officium Sabbati magni in his Sacramentorum libris incipiat tantùm hora octaua, id eſt, ſecunda poſt meridiem: ſed aliculi obſeruatum fuiſſe, vt poſt ſuſceptum baptiſmum nullum ſumerent cibum, vel lac ante Euchariſtiæ ſumptionem reuerentiæ cauſa. Olim autem Euchariſtiæ Sacramentum cum ipſo baptiſmo ſumebatur, vt planum eſt ex S. Ambroſio libro de iis qui myſteriis initiantur cap. 8. S. Iuſtino martyre apologia 2. pro Chriſtianis; cum ſcribit diebus Dominis celebrato baptiſmo diuina myſteria Corporis & Sanguinis cõfici, & adſiſtentes communicare, & Origene homil. 4. in cap. 43. Ioſue. *Si verò ad myſticum baptiſmi veneris fontem, & conſiſtente ſacerdotali & leuitico ordine initiatus fueris venerandis illis magnificiſque ſacramentis, quæ norunt illi quibus noſſe fas eſt, tunc etiam ſacerdotum miniſteriis, Iordane digreſſo terram promiſſionis intrabis.* Nec ſoli adulti, ſed etiam ipſi infantes ſimul cum baptiſmo ſumebant Euchariſtiæ Sacramentum. Id teſtantur codices S. Eligij, Ratoldi, & Remenſis. S. Dionyſius cap. 7. de cœleſti Hierarchia. μεταδίδωσι δὲ τῷ παιδὶ τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱεράρχης, &c. i. *Porro pontifex puerum conſortem facit ſacrorum myſteriorum, vt in eis educetur, neque agat vitam aliam, quàm eam, quæ diuina ſemper ſpectet.* Ibi autem loquitur de puero, qui careat vſu rationis, nam paulo ante agit de illius ſuſceptore, qui ſpondere pro illo debeat, & ad ſingulas abrenunciationes, & interrogationes reſpondere. S. Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum.

Inde parens ſacro ducit de fonte Sacerdos
Infantes niueo corpore, corde, habitu.
Circundanſque rudes ſacris altaribus agnos,
Cara ſalutiferis imbuit ora cibis.

S. Auguſtinus epiſt. 102. ad Vitalem Pelagianum. *Vnde & ipſi, ſicut dixi, ſi in illa parua ætate moriuntur, vtique ſecundùm ea quæ per corpus geſſerunt, id eſt, tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda, & ora geſtantium crediderunt, vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati: quando carnem Chriſti manducauerunt, vel non manducauerunt: quando & ſanguinem biberunt, vel non biberunt.* Auctor libri de Eccl. dogmatibus inter opera S. Auguſtini cap. 52. *Si verò paruuli ſunt, vel hebetes, qui doctrinam non capiant, reſpondeant pro illis, qui eos offerunt iuxta morem baptizandi: &*

Digitized by Google

ſic manus impoſitione Chriſmate communiti, Euchariſtiæ myſteriis admittantur. Ieſſe Ambianenſis epiſtola toties citata. *Nouiſſime autem corpore & ſanguine Chriſti confirmatur infans, vt eius poſſit eſſe membrum, qui pro eo paſſus eſt, & reſurrexit, ipſo Domino atteſtante, qui dixit, qui manducat meam carnem in me manet.*

Pag. 74. c. 1. l. 5. MAIORES VERO PEDEM PONVNT SVPER PEDEM PATRINI SVI] huius ritus viſuntur adhuc quædam antiquæ imagines.

L. 6. PATRINI SVI] patrini ſunt qui offerunt baptizandos, eoſque baptizatos de ſacro fonte ſuſcipiunt, Gallicè *parreins*. Concilium ſextum Arelatenſe can. 9. *& patrini eos, quos de lauacri fonte ſuſcipiunt*, &c. capitulum Herardi Turonenſis Archiepiſcopi cap. 27. *vt patres & patrini filios ſuos & filiolos erudiant & enutriant.* Qui & dicti ſunt ſuſceptores. Ieſſe Ambranenſis Epiſcopus epiſt. citata: *& ſignent ipſos infantes in frontibus eorum ſuſceptores viri vel fœminæ, id eſt, patrini, vel matrinæ.* Dicuntur & ſponſores. Tertullianus lib. de baptiſmo: *quid enim neceſſe ſponſores etiam periculo ingeri.* S. Dionyſius cap. 2. & 7. Eccl. Hierar. appellat ἀναδόχους, id eſt, ſuſceptores.

L. 12. LEVATA MANV SVPER CAPITA OMNIVM] ita in excuſis. In ordine Romano, *eleuata & impoſita manu ſuper capita omnium.* In codice Tiliano. *Eleuata & compoſita manu ſuper capita omnium.* apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto, *dat Pontifex ſuper eos orationem, impoſita ſcilicet manu ſuper capita eorum*, &c. In Pontificali Romano, *tunc extenſis verſus confirmandos manibus dicit.* Quæ verba ſunt prætermiſſa in Cæremoniali Epiſcoporum auctore Audrea Piſcara Caſtaldo lib. 2. ſect. 15. Sic enim ait. *Tunc depoſita mitra ſurgit, & conuerſus ad confirmandos iunctis manibus ante pectus dicit, Spiritus ſancti gratia*, &c. *Deinde ſignans ſe à fronte ad pectus dicit verſ. adiutorium, ſubdens poſtea verſus & orationem, Omnipotens*, &c. Quod miror. nałn ad hanc impoſitionem ſeu extenſionem manuum per orationem Pontificis Spiritus ſanctus aduocatus & inuitatus accipitur, vt clarum erit ex auctoribus citandis. Tertulliano lib. de baptiſmo, *deinc manus imponitur per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum ſanctum.* & lib. de reſurrectione carnis: *caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima Spiritu illuminetur.* S. Cypriano epiſt. 72. *eò quòd parum ſit eis manus imponere ad accipiendum Spiritum ſanctum, niſi accipiant & Eccleſiæ baptiſmum.* & epiſt. 73. ad Iubaianum: *quod nunc quoque apud nos geritur, vt qui in Eccleſia baptizantur, præpoſitis Eccleſiæ offerantur, & per noſtram orationem & manus impoſitionem Spiritum ſanctum conſequantur, & ſignaculo Dominico conſignentur.* S. Auguſtino lib. 15. de Trinitate cap. 26. *Neque aliquis diſcipulorum eius dedit Spiritum ſanctum. Orabant quippe vt veniret in eos, quibus manum imponebant, non ipſi eum dabant, quem morem in ſuis Præpoſitis etiam nunc ſeruat*

Digitized by Google

Eccleſia. Quæ ſanè verba notanda ſunt, & mirum in modum illuſtrant, hunc veterum Sacramentariorum, ordinis & Pontificalis Romani locum in quo clarè videmus manus imponi & inuocari Spiritum ſanctum à Pontifice, dicendo orationem ſubiectam. *Omnipotens ſempiterne Deus*, &c. Vnde præclarè S. Iſidorus lib. 2. de officiis diuinis cap. 26. ſcribit. *Spiritum autem ſanctum accipere poſſumus, dare autem non poſſumus, ſed vt detur, Deum inuocamus*. Id palam eſt ex cap Act. 8. *Qui cum veniſſent orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum. nondum enim in quenquam illorum venerat, ſed baptizati tantùm erant in nomine Domini Ieſu. Tunc imponebant manus ſuper illos & accipiebant Spiritum ſanctum*. Theodulphus tamen & multi alij dicunt Spiritum ſanctum dari à Pontifice: ſed id facit non vt cauſa principalis, ſed vt inſtrumentalis.

L. 14. OMNIPOTENS SEMPITERNE DEVS, &c.] habetur in ordine & Pontificali Romano, in quibus ad ſingulas combinationes donorum Spiritus ſancti interponitur, *amen*. in cod. Rodradi præfigitur hic titulus: *Oratio ad infantes conſignandos*. Apud Amalarium Fortunatum lib. 1. de officiis Eccl. cap. 27. hæc oratio incipit tantùm à verbo, *emitte*. Illam videtur innuere S. Ambroſius lib. 2. de Sacramentis cap. 3. cum ait: *ſequitur ſpiritale ſignaculum, quod audiſtis hodie legi. Quia poſt fontem ſupereſt, vt perfectio fiat, quando ad inuocationem ſacerdotis infunditur Spiritus ſapientiæ, & intellectus; Spiritus conſilij atque virtutis; Spiritus cognitionis, atque pietatis; Spiritus ſancti timoris*.

Lin. 32. PONTIFEX TINCTO POLLICE IN CHRISMATE, &c.] Ita apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto, & in excuſis Sacramentariis. Vnctionis Chriſmatis mentio fit apud S. Dionyſium cap. 2. & 4. Eccl. Hierar. S. Cyrillum Hieroſolymitanum catech. 3. myſtag. quendam anonymum in Sermone de Chriſmate inter opera S. Cypriani, Tertullianum lib de baptiſmo, & de reſurrectione carnis, S. Auguſtinum lib. 15. de Trinitate cap. 26. & aliis locis infra citandis, Concilium Hiſpalenſe can. 7. infra citando, auctorem lib. de dogmatibus Eccleſiaſticis inter opera S. Auguſtini, Innocentium Papam epiſt. ad Decentium Eugubinum Epiſcopum, S. Iſidorum lib. 2. de diuinis officiis cap. 26. Ieſſe Ambianenſem Epiſcopum: *confirmet eum Epiſcopus in fronte de Chriſmate*. Theodulphum Epiſcopum Aurelianenſem lib. citati cap. 17. *nam presbyteris ſiue abſentibus, ſiue præſentibus Epiſcopis baptizare, & baptizatos Chriſmate vnguere licet, ſed quod ab Epiſcopo fuerit conſecratum, nec tamen frontem ex eodem oleo ſignare, quod ſolis debetur Epiſcopis cum tradunt Spiritum ſanctum*. S Gregorium Papam lib. 3 Regeſti cap. 26. S Gregorium Turonenſem lib. 2. hiſt. cap. 3. & multos alios. Vides ergo hîc duplicem huius Sacramenti ritum, primum manus impoſitionem, alterum vnctionem Chriſmatis in fronte, qui comprehendit ſignationem, quia vngendo imprimitur ſignum Crucis. Hos duos actus diſtinguit

Digitized by Google

Alcuinus lib. de officiis Eccleſiaſticis cap. de Sabbato ſancto toties citato, conformiter ordini, & Pontificali Romano, & noſtris Sacramentariis. *Et poſtquam induti fuerint, dat Pontifex ſuper eos orationem, impoſita ſcilicet manu ſuper capita eorum cum inuocatione ſeptiformis gratiæ Spiritus ſancti.* Or. *Omnipotens ſempiterne Deus, qui regenerare. Hac finita facit Crucem de Chriſmate cum pollice in frontibus eorum dicens:* Guillelmus Pariſienſis lib. de Sacramentis: *præmiſſa enim oratione ſuper confirmandos pingitur ſignum crucis de Chriſmate in frontibus eorum: & impoſitis manibus ſuper capita eorum dicitur eis, pax tecum. Siquidem ad impoſitionem manuum Apoſtolorum ſolebat dari ſpiritus ſanctus, & datur modò ad impoſitionem manuum Epiſcoporum.* Concilium Hiſpalenſe 2. can. 7. *Nec licet eis* (Presbyteris) *per impoſitionem manus fidelibus baptizatis, vel conuerſis ex hæreſi paracletum Spiritum tradere: nec Chriſma conficere, nec baptizatorum frontes ſignare.* S. Cyprianus epiſt. 73. ad Iubaianum: *quod nunc quoque apud nos geritur, vt qui in Eccleſia baptizantur, Præpoſitis Eccleſiæ offerantur, & per noſtram orationem, & manus impoſitionem Spiritum ſanctum conſequantur, & ſignaculo Dominico conſignentur.* Tertullianus lib. de reſurrectione carnis; *ſcilicet caro abluitur, vt anima emaculetur; caro vngitur, vt anima conſecretur; caro ſignatur, vt anima muniatur; caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima Spiritu illuminetur.* Vbi & diuerſos effectus vnctioni, & manuum impoſitioni attribuit. Ex illo etiam textu obſeruandum aliquando manus impoſitionem fuiſſe vnctioni poſtpoſitam, quod videtur etiam in loco ſupra ex Guillelmo Pariſienſi citato. Hæc autem Chriſmatis vnctio fuit tempore Apoſtolorum, quemadmodum & manus impoſitio, quamuis Iacobus de Vitriaco cap. 37. hiſt. occidentalis contrarium aſſeruerit. *Hoc Sacramentum partim inſtitutum eſt ab Apoſtolis, quantùm ad manus impoſitionem, partim ab Eccleſiâ, quantùm ad vnctionem Chriſmatis, quod non legimus Apoſtolos feciſſe.* Contrarium enim apparet ex S. Paciano antiquiſſimo ſcriptore. Siquidem ille epiſtola 1. ſcribit ad Epiſcopos ligandi & ſoluendi auctoritatem fluxiſſe ab Apoſtolis, ſicut baptiſmatis & Chriſmatis. *Hoc ergo* (inquit) *ſuperædificauimus, quod Apoſtolorum doctrina fundauit. Denique & Epiſcopi Apoſtoli nominantur; ſicut de Epaphrodito Paulus differit: fratrem & commilitonem* (inquit) *meum, veſtrum autem Apoſtolum. Si ergo & lauacri & Chriſmatis poteſtas maiorum & longe chariſmatum ad Epiſcopos inde deſcendit, & ligandi quoque adfuit, atque ſoluendi:* & paulò poſt. *Ergo nec Chriſma, nec baptiſmus, nec criminum remiſſio, nec innouatio corporis ſanctæ poteſtati eius indulta eſt: quia nihil propriâ vſurpatione mandatum eſt, totumque, vt ex Apoſtolico iure, defluxit?* Imò & praxim fuiſſe oſtenditur tempore Apoſtolorum, vt notum eſt ex hiſtoria, quam ex Clemente Alexandrino refert Euſebius lib. 3. hiſt. Eccl. cap. 17. vbi de quodam Epiſcopo, qui baptizauerat quendam iuuenem ſibi à S. Ioanne Apo-

ſtolo commendatum, ſcribit, ὡς τῷ τελείῳ αὐτῷ φυλακτηρίῳ ἐπισφίσας τῇ σφραγῖδι τῷ Κυρίῳ. i. Vbi ſignaculo Domini tanquam perfecta animi cuſtodiâ ſignaſſet. Quod non poteſt aliter intelligi, quàm de Chriſmatione, quæ eò quòd fiat in modum Crucis in ipſa fronte, vt poſtea dicetur, rectè ſignaculum Domini appellatur: quemadmodum & in Eclogâ vitæ S. Athanaſij in Bibliothecâ Photij. n. 258. τούτους ἐπιχείσας διὰ τῆς ἐν χειρὶ σφραγῖδος ἐτελείωσεν. i. qui cum eos inunxiſſet, Chriſti ſignaculo, conſummauit. Agitur enim ibi de pueris illis à puero Athanaſio baptizatis, quibus poſtea S. Alexander Pontifex confirmationis Sacramentum contulit. Vnde & dicuntur ſignari Chriſtiani apud S. Athanaſium epiſt. 1. ad Serapionem. εἰ δὲ χρισματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται. i. Si creaturæ in illo (Spiritu ſancto) vnguntur & ſignantur. & apud Tertullianum lib. de reſurrectione carnis. *Caro ſignatur, vt & anima muniatur*: & lib. de præſcriptionibus hæreticorum; vbi probat diabolum ſimiam eſſe diuinorum myſteriorum: *& ſi adhuc memini, Mithra ſignat illic in frontibus milites ſuos*. Quod etiam ſatis indicat τὸ φυλακτήριον. i. Cuſtodia: ſignatio enim illa eſt robur & cuſtodia animæ; vnde rectè Tertullianus ſubiunxit: *vt & anima muniatur*. Et meritò Clemens adiunxit epitheton, τέλειον, i. perfectum, quia huius vnctionis & ſignationis eſt perficere, & conſummare baptizatos. Quocirca à S. Dionyſio dicitur τελεωτικὴ χρίσις. cap. 4. Eccel. Hierar. i. conſummans & perfectiua vnctio. & in citatâ Eclogâ vitæ S. Athanaſij dicitur, διὰ τῆς ἐν χειρὶ σφραγῖδος ἐτελείωσεν. i. Chriſti ſignaculo conſummauit. Accedit auctoritas S. Auguſtini, qui hunc Chriſmationis ſiue ſignationis ritum appellat Sacramentum, ergo ab Apoſtolis manauit, quia à Chriſto inſtitutum eſt. Siquidem ita nos docet lib. 2. contra litteras Petiliani cap. 104. *Et in hoc vnguento Sacramentum Chriſmatis interpretari vultis, quod quidem in genere viſibilium ſignaculorum ſacroſanctum eſt, ſicut ipſe baptiſmus.* & in Pſalmum 141. *Multa Sacramenta aliter atque aliter accipimus; quædam, ſicut noſtis, ore accipimus, quædam per totum corpus accipimus, quædam fronte per ſignum Crucis.*

L. 33. FACIT CRVCEM IN FRONTE.] Vnctio Chriſmatis fit in fronte in modum Crucis ex antiqua Eccleſiæ conſuetudine. S. Auguſtinus in Pſalmum 141. *inſultet illic Crucifixo; videam ego in frontibus regum Crucem Crucifixi.* & paulo poſt: *multa Sacramenta aliter atque aliter accipimus, quædam, ſicut noſtis, ore accipimus, quædam per totum corpus accipimus, quædam in fronte per ſignum Crucis*, &c. S. Gregorius Papa lib. 3. Regeſti cap. 26. Bachiarius epiſt. ad Ianuarium: *reſtruatur porta in Anathoth, quæ interpretatur reſpondens ſignum, quod ſuſpicamur eſſe frontis patibulum, vbi ſignum ſalutis noſtræ, & Dominicæ ſanctitatis accipimus, quod eſt aurea lamina vbi pontifex nomen Domini ſcriptum mandatur accipere tetragrammaton. Vis ſcire quia non incongruè portam Anathoth, quæ interpretatur reſpondens ſignum, pro patibulo frontis accipimus? iungit Pro-*

pheta huic portæ vnguentariorum loca, quæ per tropologias nominum ab aliis virtutibus dicuntur eſſe reſtructa. Vnguentariorum autem loca quæ ſunt, niſi illa quæ Chriſmatis ſanctificatione tanguntur? Victor Vticenſis lib. 1. de perſecutione Vandalicâ: *& frontem, in qua Chriſtus vexillum ſuæ fecerat Crucis, rugatam deſcendentes atque rugientes oſtenderent nerui.* S. Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. cap. 3. *igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confeſſus baptizatus eſt in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, delibutuſque ſacro Chriſmate cum ſignaculo Crucis Chriſti.* Prudentius in Pſychomachiâ.

Poſt inſcripta oleo frontis ſignacula, per quæ
Vnguentum regale datum eſt, & Chriſma perenne.

In Cathemerino, hy[illegible] qui inſcribitur pro omni hora.

Dic troph[illegible] ſionis,
Dic triump[illegible] a Crucem
Pange vexil[illegible] notatis
Quod refulget frontibus.

Et in Apotheoſi.

Ipſe quoque exanimis poſito diademate princeps
Pallet, & aſtantes circumſpicit; ecquis alumnus
Chriſmatis inſcripto ſignaret tempora ſigno
Qui Zoroaſtraos turbaſſet fronte ſuſurros.

Agit de Iuliano apoſtata, qui cùm ſacris magicis operam daret, ob præſentiã cuiuſdam iuuenis ſatellitis baptizati turbati dæmones nullo dato reſponſo aufugerunt. Ieſſe Ambianenſis epiſtola ſupra citata. *Poſt hæc confirmet eum Epiſcopus de Chriſmate in fro[illegible].* Hinc capiendus eſt Tertullianus lib. de præſcriptionibus hæreticorum: *tingit & ipſe quoſdam vtique credentes & fideles ſuos, expoſitionem delictorum de lauacro repromittit: & ſi adhuc memini, Mithra ſignat illi in frontibus milites ſuos.* Et hic quidem ritus Latinorum. At Græci olim non ſolùm frontem vngebant, ſed etiam aures, nares & pectus, vt [illegible] S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 3. myſtag. καὶ πρῶτον ἐχρίε[illegible] μέτωπον, ἵνα ἀπαλλαγῆτε τῆς αἰσχύνης, ἣν ὁ πρῶτος παραβάτης ἄνθρωπος πανταχοῦ περιέφερε, &c. i. *Et primò vngimini in fronte; vt amoueatur à vobis pudor, quem primus tranſgreſſor homo circumferebat: ſimulque vt poſſitis amoto velo à fronte gloriam Domini inſpicere. Deinde verò aures vnguntur; vt aures [illegible] diuinis myſteriis percipiatis; de quibus Eſaias dixit, & addidit mihi Dominus aurem audiendi: & Dominus in Euangelio, qui habet aures audiendi, audiat. Poſtea in naribus, vt diuinum* cap. 9. Matth. 13

Digitized by Google

Chriſmate) dicens, cõſigno te ſigno Crucis & confirmo Chriſmate ſalutis in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, amen. Pax vobiſcum, vel, tecum. Et cũ *ſpiritu tuo.* tandẽ in Pontificali Romano ſic habetur: *Signo te ſigno Crucis, & confirmo te Chriſmate ſalutis in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; vt implearis Spiritu ſancto & habeas vitam æternam.* ℞. *Amen.* Græci verò premiſſa hac oratione, vt habetur in eorum Euchologio, σὺ δέσποτα παμβασιλεῦ εὔσπλαγχνε χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγῖδα, &c. i. tu Domine, omniũ Rex & miſericors, dona ei & ſignaculũ largitionis ſãcti, & omnipotentis adorandiq; tui Spiritus, inter vngendum dicunt σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. i. ſignaculum doni Spiritus ſancti. Quæ quidem formula extat in can 7. Concilij primi Conſtantinopolitani, in quo ſtatuit Conciliũ, vt Nouatiani, Macedoniani, Apollinariſtæ, & quidam alii hæretici, qui abiurata hæreſi Eccleſiæ Catholicæ reconciliantur, Chriſmate vngãtur in fronte, oculis, naribus, ore & auribus, dicendo: σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος ἁγίου. Apud Seuerum Patriarcham Alexandrinum lib de ritibus baptiſmi hanc formam videre licet: *Chriſmate ſancto ſuauitatis odoris Chriſti Dei, ſigillo veræ fidei, complemento pignoris Spiritus ſancti obſignatur talis. N. in nomine Patris & Filij, & Spiritus ſancti ad vitam ſeculi ſeculorum, amen.*

Hactenus de Sacramentis baptiſmi, & confirmationis. Sed quia multa quæ ad baptiſmi ritus ſpectare videntur, prætermiſimus non abs re erit, ſi his quæ ſcripſimus libellum Theodulphi Epiſcopi Aurelianenſis de ordine baptiſmi ſubiiciamus, quem MS. ex Bibliothecâ Corbeienſi habuimus, in quo omnia quæ ad Sacramentum baptiſmi ſpectant, enucleatè ſatis cum myſtica interpretatione exponuntur: cui etiam elucidationis gratia quaſdam notationes adiungemus.

REVERENTISSIMO ATQVE CARISSIMO FRATRI IOANNI EPISCOPO THEODVLFVS SALVTEM. Præceptum tuum, vir venerabilis IOANNES, peregi, etſi non ſolerti efficacia, plena tamen obedientia. Præcepiſti enim mihi, immo per te caritas præcepit, vt quibuſdam quæſtionibus de ordine baptiſmi à domino, & glorioſo Imperatore Carolo tibi tranſmiſſis breuiter, & citò reſponderem. Coartantibus itaque me hinc breuitate, qua cogebar breui ſermone res magnas expedire, illinc temporis anguſtiâ, quâ citò quod iuſſeras adimplere volebam * quod iuſſiſti. Quod opus vtinam eſſet tam efficaciter expletum, quàm eſt libenter ſuſceptum. Quanquam ego mihi ſpatioſè tractandi, & Patrum volumina reuoluendi quibuſdam occupationibus præpedientibus facultas nulla ſuppeteret, & me ad iuſſionem implendam caritas promoueret; de ſingulis, quæ mihi occurrere potuerunt, celeri curſu ſcripſi, & veſtræ fraternitati miſi; vt ſi non habuerint reſponſa emolumentum, ſaltim obedientia habeat fructum. Quæſtiones interea iſtæ, vt ego te noſſe certus ſum, à regali celſitudine non ſunt factæ neceſſitate diſcendi; ſed ſtudio docendi: nec, vt ipſe his ab-

Theodulphi libellus de ordine baptiſmi,

ſolutis de neſcitis valeat imbui, ſed vt alij de ſomno deſidioſi corporis ad rerum abſoluendarum vtilitatem valeant excitari; quippe cui hoc ſemper familiare eſt, vt exerceat præſules ad ſanctarum ſcripturarum indagationem, & ſanam ſobriamque doctrinam, omnem clerum ad diſciplinam, philoſophos ad rerum diuinarum humanarumque cognitionem, monachos ad religionem, omnes generaliter ad ſanctitatem, primates ad conſilium, iudices ad iuſtitiam, milites ad armorum experientiam, prælatos ad humilitatem, ſubditos ad obedientiam, omnes generaliter ad prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem, temperantiam atque concordiam. His & ſimilibus rebus ille virorum optimus Deo ſibi propitio ſanctæ Eccleſiæ faſtigium adcumulare non ceſſat, & admirabili in rerum Eccleſiaſticarum ſiue ciuilium adminiſtratione ſtrenuus, & ſapientiæ fonte redundat, & † virtus exhibitione triumphat.

† l. virtutis.

INCIPIVNT CAPITVLA.

I. Quur infans catecuminus efficitur. II. Quid ſit catecuminus. III.
» Quur exſufflatur. IV. Quur exorcizatur. V. Quur catecuminus accipit
ſalem. VI. Quæ ſit interpretatio Symboli ſecundùm Latinos. VII. De
» credulitate, quomodo credendum ſit in Deum Patrem omnipotentē, &
» in Ieſum Chriſtum filium eius natum, & paſſum, & in Spiritum ſanctũ,
» ſanctam Eccleſiã Catholicam, & cæterea quę ſequuntur in eo Symbolo.
VIII. De ſcrutinio. IX. Quur tanguntur de ſputo nares & aures. X. Quur
» pectus de oleo vngitur, vel ſcapulæ ſignantur, vel liniuntur. XI. Quid
» ſit abrenuntiatio XII. De abrenuntiatione Satanæ & omnibus operibus eiuş, atque pompis, vel, quæ opera diaboli, & pompæ. XIII. De
» Sacramento baptiſmi. XIV Quur albis induitur veſtibus. XV. Quur
» ſacro Chriſmate caput perungitur. XVI. Quur myſtico tegitur velamine. XVII. Quur ab Epiſcopo confirmetur † per manus impoſitionem
» accipiat ſeptiformis gratiæ Spiritum. XVIII. Quur Corpore & Sangui-
» ne Dominico confirmetur.

† & per.

QVOMODO INFANTES CATECVMINI EFFICIVNTVR.

» I. Antiquus mos ſeruatur, quicumque enim ad Apoſtolos credentes
baptizandi adueniebant, inſtruebantur, & docebantur ab eis, & inſtru-
» cti, & docti de Sacramento baptiſmatis, & de cæteris regulis fidei acci-
» piebant Sacroſanctum myſterium baptiſmatis. Vnde ait Apoſtolus;
» *an ignoratis, Fratres, quia quicumque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus.* In quibus verbis oſtenditur non eos igno-
» raſſe Sacramenti batiſmatis arcana, qui baptizabantur. Sed & Domi-
» nus non vtcumque ait: ite, baptizate; ſed, *ite & docete omnes gentes baptizantes eos*, vt noſſe poſſimus primùm inſtruere, & docere eum,
» qui baptizandus eſt, & poſtea baptizare. Infantes ergo, & audientes &
» catecumini fiunt, non quò in eâdem ætate & inſtrui, & doceri poſſint;
ſed vt antiquus mos ſeruetur, quo Apoſtoli eos quos baptizaturi erant,
» primùm docebant, & inſtruebant, ſicut iam dictum eſt.
» II. Catecuminus autem audiens, ſiue inſtructus interpretatur. Genus

Digitized by Google

enim humanum audit, & inſtruitur antequam ad baptiſmum veniat, &
quod per Moyſen quondam audierat: *audi, Iſrael, Dominus Deus tuus*
eſt. Et per legẽ & Prophetas inſtruebatur ad vnius veri Dei cultum: mo-
dò per Sacerdotum miniſterium & audiens † efficiatur, † & inſtrui va- † l. efficiatur.
leat: vt relicto ritu, quo creaturæ deſeruiebat, ſoli creatori Deo deſer-
uiat. Sic enim catecumini in Chriſtum credunt, vt adhuc ſua peccata † l. vt.
portent: de quibus puto in Euangelio dictum, qui dum crederent in Ie-
ſum, ipſe Ieſus non ſe credebat eis. Quicunque ergo à Ioanne doceban-
tur, ſiue inſtruebantur, quia baptiſmum eius peccata delere non pote-
rat, catecuminorum † typhum prætuliſſe noſcendi ſunt. † l. typum.

III. In quorum etiam facie à ſacerdote per exſufflationem ſignum cru-
cis fit; vt & diabolus fugetur, & Chriſto via præparetur, vt qui inlece-
broſa perſuaſione ſua generis humani, quod in primordio ſui ſpiraculum
vitæ acceperat, habitator erat, eius virtute, & ſacratiſſimo ſigno per mi-
niſterium Sacerdotum, [vt] exire cogatur: qui & in diſcipulos ſuos in-
ſufflaſſe & Spiritus immundos increpaſſe legitur.

IV. Vnde & exorcizatur idem malignus Spiritus, vt exeat & recedat
ab illo † plaſmato, quod iamdudum per peccatum primi hominis poſſi- † l. plaſmate.
debat. Et quia *non eſt*, iuxta Apoſtolum, *conuentio Chriſti ad Belial, nec*
ſocietas luci ad tenebras, egrediebantur tenebræ, & lux vera Chriſtus in-
grediebatur. Qui & in Zacharia typicè propter peccata noſtra, quæ in
corpore ſuo portauit, ſordida veſtimenta habuiſſe legitur: & increpans
† Satan Hieruſalem elegit ſanctam, videlicet Eccleſiam, quæ eſt viſio † l. Satanam.
pacis, quam cotidie prole noua fecundat, cui per Prophetam dicitur: *Fi-*
lij tui de longè venient, & filiæ tuæ in latere ſurgent. Exorciſmus præterea
eſt ſermo increpationis. Vnde in Actibus Apoſtolorum Exorciſtæ fuiſſe
leguntur, & ſancta Eccleſia inter gradus Eccleſiaſticos Exorciſtarum
etiam miniſterium habet. Sciendum namque eſt, quia cum exorciza-
tio fit, ille procul dubio exorcizatur, qui & baptiſmo, & ſaluti fidelium,
& omnibus virtutibus eius contrarius eſt. Illo enim exorcizato, ſiue ex-
pulſo diuini verbi condimentum credentibus datur.

V. Et idcirco hi qui baptizandi ſunt, ſalem in Sacramento accipiunt;
vt eius guſtu condimentum ſapientiæ percipiant, neque à ſapore Chriſti
deſipiant, & ſint inſulſi & fatui. Qui enim dixit diſcipulis ſuis, *Vos eſtis*
ſal terræ, ipſe dixit, *nemo mittens manum ſuam in aratro, & reſpiciens retro*
regno cælorum aptus eſſe poteſt. Vt autem qui baptizantur, regno cælo-
rum apti ſint, & ne præterita peccata iterantes reſpiciant retro, & effi-
ciantur ſtatua ſalis, & remanentes incenſati exemplo pœnæ ſuæ alios
condiant, debent accipere ſalem ſapientiæ, vt quicquid in eis fluxum &
fluidum eſt verbi Dei ſale curetur: & iuxta Apoſtolum memores eſſe
vxoris Loth. Et ſicut Heliſæus ſalis immiſſione ſterilitatem aquæ cura-
uit, ita nimirum verus Heliſæus Dominus noſter Ieſus Chriſtus verbi ſui

Digitized by Google

ſapore fluidam generis humani ſteulitatem ad dulcem fidei , & bono-
rum operum ſaporem perducit: cuius fidei firmitas tunc iam clarè luceſ-
cit, cum is qui audierat ſolius Dei cultum eſſe tenendum , vnde audiens
vocatus eſt: & inſtrui cœperat de veræ religionis cultu, vnde catecuminus
vocatus eſt: & per exſufflationem, & exorcizationem [&] maligno † Spi-
† l. Spiritui. ritu erutus eſt : & in datione ſalis iam habere cœpit guſtum diuini verbi.
† l. traditur † Tradatur ei ſymbolum , id eſt, veræ fidei integra & inconuulſa confeſ-
ſio ; vt domus † priſco habitatore derelicta fide ornetur; & de qua ſpinæ
† l. à priſco. incredulitatis euulſæ ſunt, incipiant in ea veræ fidei documenta plantari.
Prius enim euellendæ ſunt incredulitatis ſuæ vitiorum ſpinæ , & poſtea
plantanda ſunt fidei , & bonorum operum rudimenta. Vnde & Domi-
† l. typũ. nus ante faciem filiorum Iſraël ſeptem gentes † typhum vitiorum re-
† l. typo. nentes contriuit in quarum loco in † typho virtutum Iſraeliticum popu-
lum collocauit. Et ad Hieremiam Prophetam dicit : *Ecce conſtitui te ho-
die ſuper gentes & ſuper regna , vt euellas & deſtruas , & diſſipes , & diſper-
das , & ædifices , & plantes.* Prius enim dixit euulſionem , & deſtructio-
nem , & diſſipationem , & diſperſionem , & poſtea ſubiecit ædificatio-
nem , & plantationem. Et per eundem Prophetam ait : *ſicut vigilaui
ſuper eum , vt euellerem , & demolirer, & diſſiparem & diſpergerem , ſic vi-
gilabo ſuper eos , vt ædificem , & plantem.* Et hoc ideo, quia poſt exorciza-
tionem & exſufflationem Symboli ſequitur traditio.

VI. Quod Symbolum Latinè indicium , vel ſignum, vel conlatio in-
terpretatur. Indicium, quia per id indicatur fidei integritas : ſignum,
quod ab eo benè retento , & intellecto fideles ab infidelibus diſcernun-
tur : conlatio , quia in eo Apoſtoli omnem fidei integritatem contule-
runt. Quod autem omnes pari fidei ſinceritate corde retinebant, ore con-
feſſi ſunt , & ſinguli proprias ſententias conferentes Symbolum , id eſt,
totius fidei conlationem ediderunt. Diſceſſuri enim ab inuicem normam
futuræ prædicationis in commune ſtatuerunt : ne localiter ab inuicem
diſcedentes diuerſum aliquid vel diſſonum prædicarent. Decentiſſimum
namque , & vtile erat, vt quibus erat vna anima , & cor vnum in Domi-
no , & quos ſancti Spiritus afflatus vegetabat , vnius etiam fidei confeſ-
ſio exornaret. Nec enim dirimi in aliquo vel poterant, vel debebant, qui
† l. plerique. vnius fidei vinculo nectebantur † Plerumque interea verbum adbreuia-
tum per Eſaiam prophetatum in Symbolo & Oratione Dominica intel-
ligi volunt. In altero enim fidei , in altero precum continetur integri-
tas; vt & in duodecim verbis duodecim Apoſtolorum doctrina, & in ſep-
tem petitionibus omne contineatur quicquid ad præſentis , & futuræ vi-
tæ pertinet diſpenſationem. Quamuis etiam totius doctrinæ verbum
dici poſſit adbreuiatum : quia quod prius lex & Prophetæ continebant,
in latitudine præceptorum veniens Dominus pronunciauit, & dixit : *di-
liges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo , & ex tota anima tua , & ex*

totis viribus tuis, & proximum tuum tanquam teipſum. In duobus mandatis tota lex pendet & Prophetæ. In quo euidenter Prophetas & legem duobus his ſermonibus breuiauit. Hæc de Symbolo, & nomine eius dicta ſunt.

VII. Cæterum fides quæ in hoc Symbolo continetur, ita ab his qui baptizandi ſunt intelligi debet, vt credant in Deum Patrem omnipotentem, Creatorem omnium viſibilium, & inuiſibilium, qui ſolus, quia non eſt de alio, ideo appellatur ingenitus: & Ieſum Chriſtum Filium eius, per quem omnia facta ſunt, verum Deum Vnigenitum, verumque Dei filium, non factum, aut adoptiuum; ſed genitum, & vnius cum Patre ſubſtantiæ, atque ita per omnia æqualem Deo Patri; vt nec tempore, nec gradu, nec poteſtate eſſe poſſit inferior, tantumque eſſe illum qui eſt genitus, quantus eſt ille qui genuit. Credant etiam eum natum de Spiritu ſancto, & Maria ſemper Virgine, id eſt, vt Spiritu ſancto cooperante verum ſibi corpus ex Virgine; id eſt, Dei filius adſumpſerit: vt qui erat in diuinitate Dei-Patris filius, ipſe factus ſit in humanitate hominis matris filius. Credant etiam eum deſcendiſſe vltimo tempore pro redemptione mundi à Patre, qui nunquam deſiit eſſe cum Patre; & hominem verum factum, vt humanum genus homo liberaret: & ipſe qui ab initio æternitatem cum Patre, & Spiritu ſancto poſſidet in fine ſeculorum perfectũ naturæ noſtræ hominem ſuſceperit, & Verbum caro factum ſit, adſumendo humanitatem, non permutando diuinitatem. Credant etiam eum pertuliſſe paſſionem & mortem non in virtute Diuinitatis, ſed in infirmitate humanitatis: mortuum vera carnis morte, reſurrexiſſe vera carnis reſurrectione, & reſurrectione ſua ſpem nobis reſurrectionis contuliſſe: ita duntaxat vt ſicut ille tertia die reſurrexit viuus à mortuis, ita & nos in fine ſeculorum reſurgamus in eadem qua nunc viuimus carne. Credant etiam eum in eodem corpore, quod de virgine adſumpſit, & paſſionem ſuſtinuit, & reſurrexit, aſcendiſſe in cœlum, & in eodem & nunc eſſe, & ad iudicium venturũ eſſe, & reſuſcitatis omnibus dare aliis pro peccatis ſupplicij æterni ſententiam, aliis pro iuſtitiæ meritis æternæ beatitudinis præmium. Credant & in Spiritum ſanctum Deum verum ex Patre Filioque procedentem æqualem per omnia Patri & Filio voluntate, poteſtate, æternitate, ſubſtantia, nec eſſe in hac ſancta Trinitate vllos gradus, quibus aliquis inferior, ſuperiorue dici poſſit. Credant etiam ſanctam Eccleſiam Catholicam, id eſt, Vniuerſalem: non in ſanctam Eccleſiam, vt credentes in Trinitatem. Credant eiuſdem ſanctæ Trinitatis domum eſſe ſanctam Eccleſiam; à cuius communione diſcedentes Schiſmatici, & hæretici vocantur, † æterna damnatione ponuntur. In eius verò communione permanentes, & membra Chriſti eſſe, & remiſſionem peccatorum percipere, † vt ad vitam æternam pertinere. Quia ergo paruuli necdum ratione vtentes hæc minimè capere poſſunt,

† l. & in æterna.

† l. &

oportet, vt cum ad intelligibilem ætatem peruenerint, doceantur, & fidei Sacramentis, & confeſſionis ſuæ myſteriis, vt ea & veraciter credant, & diligenti cura cuſtodiant. Confeſſionem ſuam planè diximus, quia quamuis illi necdum loqui poſſint, pro illis & confitentur & loquuntur, qui eos de lauacro fontis ſuſcipiunt: nec immeritò: dignum eſt, vt qui aliorum peccatis obnoxij ſunt, aliorum etiam confeſſione per myſterium baptiſmatis remiſſionem originalium percipiant peccatorum.

VIII Qui verò illius ſunt iam ætatis, vt rationem credulitatis ſuæ reddere poſſint, diligenti examine ſcrutandi ſunt, vtrum veraciter credant, an alicuius falſitatis in eis macula celetur, † necdum aut timore aut fauore terrenarum poteſtatum, aut adquiſitione quarundam rerum ad baptiſmatis Sacramentum ignorantibus miniſtris Eccleſiæ perueniunt, tradatur ſanctum canibus, & margaritæ mittantur inter porcos, & lupi ouina pelle veſtiantur. Hunc enim morem Eccleſia ſeruare conſueuit, vt per aliquod dierum ſpatium hi qui in ſolemnitate Paſchali baptizandi ſunt, ſcrutentur: vt inſtructis, & doctis, & ſimplici corde ad fidem veram venientibus vitæ Sacramenta impertiantur, quibus vt aptiores inueniantur baptiſmatis Sacramento, & eorum fides probabilior ſit, quædam fiunt corporaliter, quæ ſpiritali guſtu deguſtata myſticum quid, & ſpiritale ſapiant.

† l. ne, dum.

IX. Tanguntur itaque de ſputo nares, & aures, & dicis, effeta: nares, vt Chriſtum in odore vnguentorum ſequantur, & dicant: *trahe me, poſt te, curremus*: & cum Apoſtolo profiteantur dicentes: *Chriſti bonus odor ſumus Deo*: & illius membra efficiantur, cui dicitur: *& odor veſtimentorum tuorum ſuper omnia aromata*. Quem odorem tunc bene habere † poterit, ſicut Maria, quæ interpretatur domina, ſiue luminatrix, alabaſtrum vnguenti, hoc eſt, ſacræ fidei puritatem, † & vngueant pedes Ieſu, Apoſtolorum videlicet monita complentes, vel prædicatorum quorumlibet, per quos Chriſtus inambulat; & domus mundus videlicet, ſiue vniuerſitas ſanctæ Eccleſiæ eorum bona opinione, quaſi quodam dulci, & ſuaui odore repleatur: & quia plerumque odoris ſuauitas & diuerſa thymiamata diſſolutis & amatoribus conueniunt: iſti è contrario & continentes, & Chriſti amatores effecti illius ſolummodo ſalutiferum ſemper amplectantur odorem. Tanguntur & aures, vt audientes verba Dei, & facientes ea ſimiles ſint ſecundùm Euangelium *viro ſapienti, qui ædificauit domum ſuam ſupra petram*. & ſpiritali auditu ſemper ſpiritalia auſcultent: vt cum Dauid dicere poſſint: *audiam quid loquatur in me Dominus Deus*. & cum Iſaia: *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorſum non abij*: vt quæ ſpiritaliter dicuntur audientes ad ſpiritalium operum emolumenta perueniant. Cum itaque Dominus in Euangelio dicit, *qui habet aures audiendi, audiat*, & Ioannes in Apo-

† l. poterunt.

† & vt vngant.

Digitized by Google

calypſi ſua, *qui habet aures audiendi, audiat quid Dominus dicat Eccleſiis;*
hic non aures carnales, ſed ſpiritales quæruntur, & per aurium nomen
interioris hominis auditus deſignatur. In ſacro etenim eloquio plerum-
que per membra corporis ſpiritalis animæ virtutes intelliguntur. Quia
ergo diuinitas hominem adſumens quoddam ex commiſtione duarum
ſubſtantiarum in vna Dei Filij perſona collirium fecit, vnde genus hu-
manum, quod cœcum à primis parentibus natum erat, inluminaret † non † l. nunc.
ab ſputo aures tanguntur, & nares, vt expuens linguam muti tetigerat,
& ſputo lutum fecerat, & oculos cœci nati aperuerat; nunc per mi-
niſterium Sacerdotum & auditum & ſpiritalem his qui baptizati ſunt,
tribuat, & rectè loquendi, id eſt, fidem veram confitendi facultatem
præbeat: & nares, quibus bonum Chriſti odorem capiant, aperiat. Pe-
ctus enim illius qui baptizatur, refertum ſemper eſſe debet, & diuini
odoris nectare, & ſpiritali vnctione delibutum.

X. Vnde etiam his qui baptizandi ſunt, pectus de oleo, & ſcapulæ tan-
guntur, vt illius olei ſancti videlicet Spiritus vnctione liniti, de quo Apo-
ſtolus ait, *ſicut vnctio eius docet nos de omnibus* ante & retro muniti, id
eſt, contra omnia proſpera, ſiue aduerſa ſint circumſpecti, & cœleſtium
animalium imitatione ante & retro pleni ſint oculis, id eſt, præteritum,
& futurum reſpicientes ſalutis ſuæ cuſtodiam non amittant. Tangitur
eis pectus, vt cum Dauid dicere poſſint, *& miſericordia eius præueniat me.*
Tanguntur ſcupulæ, vt cum eodem dicant, *& miſericordia eius ſubſequa-
tur me.* Id eſt, anteriora, vt bene velint; poſteriora, ne fruſtra velint.
Bene autem velle & perficere à Deo nobis datur, à quo eſt omne datum
optimum, & omne donum perfectum. Et quoniam in cordis nomine
ſæpe mens deſignatur, ſicut eſt illud, *in toto corde meo exquiſiui te*, & in
olei nomine intelligitur vnctio ſancti Spiritus ſiue opera luminis & mi-
ſericordiæ, cordis locus vnctione vtrimque munitur, id eſt, anterius &
poſterius: vt vndique mens Chriſtiani & pinguedine ſancti Spiritus, &
operibus luminis & miſericordiæ exuberet.

XI. Quibus bene exuberat, ſi abrenunciando diabolo, & operibus
eius dominationem illius aſpernetur: & iugum quod ſe premebat, illius
olei vnctione fatiſcat: & impleatur illud propheticum: *computreſcet iu-
gum à facie olei.* Abrenuntiare etenim poni ſolet pro eo quod eſt ſper- Eſaiæ.10.
nere, reiicere, contradicere, ſiue aliud quidquid hoc verbo in hoc ſenſu
exprimi poteſt. Quamuis enim illius verbi quod eſt, *nuntio*, ſenſus in
promptu ſit cum ſine præpoſitione profertur, & acceptâ præpoſitione
interdum à ſuâ ſignificatione non longe recedat, vt eſt illud, *narrabo &
renuntiabo*: interdum verò in alium ſenſum vertatur, vt eſt illud: *ſic ergo
omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe
diſcipulus*: abrenuntiare tamen ſemper in eo ſenſu poni conſueuit, quem
ſuperius diximus. Abrenuntiare etenim ſe fatetur Satanæ, & omnibus

operibus eius, & omnibus pompis eius. Quam abrenuntiationem recte confeſſio ſanctæ Trinitatis ſequitur: vt vbi abundauit peccatum, ſuperabundet gratia: & vbi computruit iugum diaboli à facie vnctionis Spiritus ſancti, adueniat illius iugum, qui dixit: *diſcite à me, quia mitis ſum, & hu[mi]lis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris: iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Satanas enim qui & diabolus nuncupatur, à fidelibus abrenuntiatur, vt Domino Saluatori liberius ſeruiatur: quia iuxta eiuſdem Domini vocem, *nemo poteſt duobus Dominis ſeruire.*

XII. Abrenuntiatur etiam operibus eius: quia opera illius contraria ſunt operibus Saluatoris: & quia ille armis ſuis, id eſt, vitiis genus humanum ſibi ſubiecit: Dominus armis ſuis, id eſt, virtutibus illum debellauit. In illius enim militia. i. peccatis noſtris ſeruitus † permanens accepit mortem: in iſtius militia. i. virtutibus accipimus vitam æternam. Septem itaque principalia vitia, quibus diabolus genus humanum infeſtat, non incongruè opera Satanæ dicere poſſumus: quibus opponuntur ſeptem principales virtutes, quæ opera ſunt procul dubio ſalutaria. Nec minus interea pompis eius abrenuntiatur, quæ vtique opera ſunt Satanæ. Sed eo quaſi diſcerni videntur à cæteris operibus eius: quia in eius ſuperbiâ, cuius ille auctor, & quæ eum deiecit, quodammodo deſignatur. Pompæ igitur eius ſunt ambitio, arrogantia, vana gloria, & cætera huiuſcemodi, quæ de fonte ſuperbiæ procedere dignoſcuntur. Pompam enim ambitionem ſiue iactantiam, & his ſimilia intelligi debere propheticus ſermo demonſtrat, cum dicit: *Væ qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſraël.* Sed & Clemens Prudentius diſertiſſimus atque Chriſtianiſſimus Poëta in hac ſignificatione pompam poſuit in libro Pſychomachia, vbi ait:

† l. permantem.

In pugna luxuriæ & ſobrietatis.

Pompa o[...] [...]ix vani ſplendoris inani
Exuit[...] [...]a peplo.———

Quamuis ego omne peccatum ſuperbia dici poſſit: quia quando quis peccat, Deo, qui peccare prohibuit, contraire videtur: aliud tamen eſt deſidiosè, aliud malitiosè, aliud ſcienter, aliud ignoranter, aliud negligenter, aliud arroganter peccare. Quolibet autem modo quis peccet, ſi pœnitere contemnit, in magnum ſe ſuperbiæ baratrum immergit: de quo non niſi per confeſſionem peccatorum ſuorum, & emendationem morum, & ſalutaris pœnitentiæ adminiculum egredi poteſt. Duobus enim modis homo Deo ſuperbit. Cum autem præceptis eius inobediens exiſtit, ea quæ prohibita ſunt committit, aut commiſſa pœnitere negligit. Vnde ſiue hi qui baptizandi ſunt; ſiue nos qui baptiſmi Sacramentum iam percepimus, ante oculos ponere debemus pactum quod

cum

Digitized by Google

cum Deo in baptiſmate fit: vbi abrenuntiatur Satanæ, & operibus eius, & pompis eius: quod pactum tunc irritum fit, ſi aut in fide quis permanendo vitiis, aut à fide exorbitando idolorum cultibus aut hæreſum erroribus ſubdatur.

XIII. Quia igitur conſtat pactiones credentium eſſe duas, vnam in qua abrenuntiatur diabolo, & pompis eius, & omnibus operibus eius: altera qua ſe credere confitentur in Patrem & Filium, & in Spiritum ſanctum, oportet has inconuulſæ mentis intentione teneri, & vt † temeratè cuſtodiri poſſint, illius ſemper adiutorium quærere, qui baptiſmi Sacramentum ad ſalutem generis humani contulit, cuius myſterium, & in veteri teſtamento per Moyſen præfiguratum eſt: cum populus in nube, & in mari baptizatus eſt, & in nouo per Mediatorem Dei & hominum apertiſſimè demonſtratum. Ipſe enim ait, *quoniam niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, non poterit introire in regnum cælorum.* Et Ioannes de eo ait: *ego baptizo &c. ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igni.* Per hoc qui naſcimur mundo, renaſcimur Deo, & qui per peccatum eramus filij iræ, per gratiam efficimur filij Dei. Hac enim tinctione & hoc lauacro Eccleſia vegetatur. Ex oſſe parentis protoplaſti mulier ædificata eſt, ex latere Chriſti in Cruce dormientis Eccleſia formata eſt. Profluxerunt enim ex eius latere ſanguis & aqua duo ſanctæ Eccleſiæ præcipua Sacramenta, vt in altero conſecratio, in altero mundatio eidem tribueretur Eccleſiç. Regeneramur namque ex lauacro, vt conſecramur & ſanguine. Vnde & populus mare rubrũ tranſiit: quia baptiſmus Chriſti Sanguine conſecratur. Quia ergo elementum aquæ in hoc mundo omnibus elemẽtis purgandi, viuificandi, recreandi gratia aptius eſt, non immeritò ei baptiſmi dignitas confertur: quia & regenerandorum hominum efficaciã, cũ Spiritus Dei in mundi primordio ſuper id ferebatur, concipiebat, & purgandorum, cum ex latere Chriſti proflueret, dignitatem capiebat. Per hoc etenim viſibile elementum res illa inuiſibilis ſignatur, vt ſicut aquâ purgatur exterius corpus, ita latẽter eius miniſterio per Spiritũ ſanctum purificetur, & animus. Inuocato namq; Deo deſcendit Spiritus ſanctus de cœlis, & ſanctificatis aquis tribuit eis vim purgationis. Inde homo ad imaginẽ reperatus ſanctę Trinitatis, ad quã conditus fuerat, expellitur; & qui vetus in eas per peccatum primi hominis intrauerat nouus, ex eis per Chriſti gratiam egreditur, & Spiritu gratiæ in melius immutatus longè aliud quàm fuerat, efficitur. Fedus enim erat deformitate peccatorũ, ibi redditur pulcher dealbatione virtutũ. Nullatenus itaq; baptiſmi myſterium perfici poteſt, niſi ſub inuocatione ſanctæ Trinitatis: quia & Dominus ad Apoſtolos dixit. *Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti.* Et idem Dominus hoc Sacramentum firmauit, cum in ſuo baptiſmate Pater declaratus eſt in voce, Filius in corpore, Spiritus ſanctus in columbæ oſtenſione. O præclarum & admira-

† l. intemeratè.

bile Sacramentum, quod de filiis iræ facit filios Dei, de veteribus nouos,
de fedis pulchros: in quo & regeneramur, & purgamur, & exemplum
mortis Chriſti imitamur. Quomodo ergo hoc exemplum imitemur; di-
cat Apoſtolus: *an ignoratis*, inquit, *quia quicunque baptizati ſumus in
Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus. Conſepulti ergo ſumus cum
illo per baptiſmum in morte: vt quemadmodum reſurrexit Chriſtus à mortuis
per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Morimur ergo
peccato, quando abrenunciamus diabolo, & omnibus, quæ eius ſunt.
Conſepelimur Chriſto, cum ſub inuocatione ſanctæ Trinitatis ſub trina
merſione in fontem lauacri, quaſi in quoddam ſepulchrum deſcendi-
mus. Conſurgimus Chriſto cum exuti omnibus peccatis de fonte, quaſi
de ſepulchro egredimur. Sed neque myſterium trium dierum, ac no-
† l. inuocata. ctium, quibus in ſepulchro Ieſus fuiſſe legitur, prætermittitur, cum † inuoti
ſancta Trinitate, quæ vtique vera lux eſt, in fontem deſcendimus. Lux
eſt enim Pater, & in lumine eius, qui eſt Filius, lumen videmus Spiritum
ſanctum. Facimus autem & tres noctes, cum tenebrarum & ignoran-
† l. Patri. † l. cum mendacio. tiæ † Patre vna † commendatio, quod ex eo natum eſt, quod mendax
eſt, ſicut & Pater eius, contradicimus. Sed & tertio loco ſpiritum erroris
deſtruimus, qui inſpirat Pſeudoprophetas, vt dicant, hæc dicit Dominus,
quos Dominus non miſit. Deſtruimus enim hæc, & conculcamus, ſi
conſepulti ſumus Chriſto: etiam ſecundùm illud quod ipſe dicit: *ecce
dedi vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem
virtutem inimici.* Quæ ſingula ita ſunt contraria ſanctæ Trinitati, vt nox
diei & tenebræ luci, vt mendacium veritati. Fons quoque baptiſmi ſimi-
litudinem gerit ſepulchri Chriſti, quod nouum fuiſſe legitur. Quia qui-
cunque in eo conſepelitur Chriſto, & ei conſurgit, ſecundum eundem
Apoſtolum, in nouitate vitæ ambulare debet. Cuius fontis ſeptem gra-
dus, tres in deſcenſu tres noctes, & tres in aſcenſu tres dies ſignificare vi-
dentur, de quibus ſuperius dictum eſt. Septimus verò, qui & quartus,
ille eſt, de quo quidam ait: *& aſpectus quarti ſimilis filio Dei*, qui forna-
cem ignis extinguit, qui eſt ſtabilimentum pedum, fundamentum aquæ:
in quo iuxta Apoſtolum inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corpora-
liter. Idcirco autem baptiſmus non iteratur, quia & Chriſtus non am-
plius quàm ſemel moritur. Peccata enim quæ poſt baptiſmum commit-
tuntur, pœnitentiæ lacrimis, eleemoſynis, & cæteris bonorum ope-
rum exhibitionibus, non baptiſmatis iteratione delentur. Dominico
interea corpori ſepeliendo mundiſſima linteamina, & aromata adhiben-
tur: quia & is qui Chriſto conſepeliri deſiderat, ſi iam ætas permittit,
quamuis mortuus ſit per originale peccatum, quod adhuc portat, debet
tamen bonorum operum exhibitione flagrare, mundis indui veſtibus,
de quibus Propheta Sacerdotes indui orat cum dixit; *Sacerdotes tui in-
duantur iuſtitiam.* Si ergo antequam renaſcatur, & originali peccato

purgetur, & Chriſto conſepeliatur, debet flagrare, odorem præſtare, & mundiſſimis veſtibus indui, quantò magis renatus, purgatus, Chriſto conuiuificatus in nouitate vitæ ambulans, noua creatura effectus, & odoris flagrantia exuberare, & candidorum veſtimentorum clareſcere debet nitore.

XIV. Vt ergo nos, qui mundo morimur, Chriſto conſurgimus, bonorum operum nitore induamur, & cœleſtium gaudiorum ſpe confirmemur, decentiſſima ratione Angelus, qui eius reſurrectionem nuntiat, in albis veſtibus ſedere deſcribitur, & qui eius reditum Apoſtolis nuntiant, in albis veſtibus apparent, & nos albis poſt baptiſmum induimur veſtibus, vt mundiciam teneamus in opere, quam accepimus in regeneratione, ſeruantes & noſtram innouationem, & Angeli ſplendoris decorem: † & dentur nobis ſingulæ ſtolæ albæ, ſpes videlicet immortalitatis, & æternæ felicitatis: vt cum Propheta dicere poſſimus: *gaudens gaudebo in Domino, & exultauit Spiritus meus in Deo meo: quia induit me veſtimentum ſalutis, & indumentum iuſtitiæ circumdedit me.* Ille veſtimenta iſta nos cuſtodire faciat, quia ea dedit: vt de nobis dici poſſit, quod in Apocalypſi ſcriptum eſt: *beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua.* Quia ergo omnia in baptiſmi ratione redolent myſteriis, & exuberant Sacramentis, opportunum erat, vt nouus homo noua acciperet veſtimenta, & purgatus veteris noxæ conluuione candidarum veſtium indueretur nitore. Moyſes enim Aaron & filios eius prius aquis lauit, & poſt lineis induit veſtimentis: quia & noſter verus Moyſes, qui populum de Ægyptia ſeruitute de gentilitatis videlicet errore liberat, qui eſt Mediator Dei, & hominum, ſui nos inenarrabili Sacramenti vnda purificat, & bonorum operum indumentis exornat. Cuius facies manifeſtatio videlicet Diuinitatis eius teſtimonio legis & Prophetarum in monte Eccleſiæ, vt Sol reſplendet, & veſtimenta eius. i. Sancti omnes efficiuntur, ſicut † luna alba, vel ſicut nix. Cui cum Apocalypſi gratias agamus, qui lauit nos à peccatis noſtris in Sanguine ſuo, & fecit † noſtrum regnum † Sacerdotes Deo & Patri ſuo, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum. Hoc etenim regnum, & ſacerdotium & in viſibili Chriſmatis vnguento per miniſterium ſacerdotum, & inuiſibili Spiritus ſancti gratia à Domino linitur.

[Marginal notes: † l. vt; † l. lanæ; † l. nos. † l. & Sacerdotes.]

XV. Cuius vnguenti Sacramentum à Moyſe primùm, iubente Domino, in Exodo legitur compoſitum, & in nouo teſtamento à Domino veraciter declaratum, qui vnctus eſt à Patre oleo lætitiæ præ conſortibus † tuis cui non ad menſuram dat Deus Spiritum; quoniam in ipſo habitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter. Ipſi enim Eccleſia dicit, *oleum effuſum eſt nomen tuum, ideo adoleſcentulæ dilexerunt te.* Quia videlicet & à Chriſmate Chriſti, & à Chriſto Chriſtianorum nomen exortum eſt. Ante aduentum etenim eius Reges ſolummodo vnguebantur,

[Marginal note: † l. ſuis.]

Digitized by Google

& Sacerdotes, qui etiam Chriſti vocabantur: poſt aduentum verò eius non ſolùm Reges & Sacerdotes, ſed omnis hac vnctione conſecratur Eccleſia: quia conſtat eam eſſe regnum & Sacerdotium, & filios eius reges, & Sacerdotes. Baptizatorum itaque capita Chriſmate liniuntur, † & in regno & ſacerdotio Eccleſiæ delibuti, & Chriſtiani nominis prærogatiuam accipiant, & eius membra, qui eos redemit, & eorum caput eſt, effici valeant.

†l. vt.

XVI. Quia igitur idem Redemptor noſter Rex eſt cui per Prophetam dicitur; *Regnum tuum, Domine, regnum omnium ſeculorum, & dominatio tua in omni generatione & generationē*, qui diabolū, mortem & mundum mirificè triumphauit; & † Sacerdotes, cui per eundē Prophetam dicitur, *tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedeck*, qui ſe Deo Patri in ſacrificium obtulit: decentiſſimū eſt, vt ſancta eius Eccleſia, quæ vtique corpus eius eſt, & regnū ſit & Sacerdotium, & nos in ea regenerati, qui eius membra ſumus, reges ſimus & Sacerdotes: reges, vt & contra diabolum viriliter dimicemus, & admiſtrationem vitæ noſtræ admirabili diſpenſatione gubernemus: & Sacerdotes, vt in templo Dei ſancto, quod ſumus nos, altare fidei ædificantes bonorum operum ei hoſtias pacificas offeramus, & cum Apoſtolo dicamus: *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in cæleſtibus, in Chriſto.* De quo altari fumus orationum noſtrarum, ei cotidiè aſcendat, iuxta illud quod ait Propheta: *dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Capita itaque eorum, qui regenerantur ex aqua & Spiritu ſancto myſtico velamine tegunt; vt eis per Petrum dicatur: *vos eſtis genus electum, regale Sacerdotium, gens ſancta, populus adquiſitionis.* Vt hoc velamine, & diadema regium, & Sacerdotalis capitis velamentum ſignificetur: & quia per caput mens plerumque in ſacro eloquio accipi ſolet, iuxta illud, *reſpicite & leuate capita veſtra*, mens renatorum & regiæ dignitatis habeat ornamenta, & Sacerdotalis verticis habeat tegumentum: vt & contra vitia Sacerdotali velamine muniatur, & virtutum gemmis ſpiritaliter exornetur, & vnctione ſacroſancti Chriſmatis liniatur: quibus etiam ſeptiformis gratiæ Spiritus, per Chriſmatis vnctionem conceditur, vt non ſolum ſancti Spiritus, qui vnius eſt cum Patre & Filio ſubſtantiæ, ſed totius ſanctæ Trinitatis habitaculum effici mereantur.

l. † Sacerdos eſt.

XVII. Quod ergo Presbyteris baptizatos Chriſmate vngere licet, Spiritum verò ſanctum per manus impoſitionem tradere non licet, antiquus iſte mos ab Apoſtolis Eccleſiæ eſt traditus. Sic enim ſcribitur in Actibus Apoſtolorum: *Factum eſt autem cum Apollo eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Ephesum, & inueniſſet quoſdā Diſcipulos, dixitque ad eos, ſi Spiritum ſanctum accepiſtis credentes. At illi dixerunt ad eum: ſed neque ſi Spiritus ſanctus eſt, audiuimus. Ille verò*

ait: in quo ergo baptizati eſtis? qui dixerunt, in Ioannis baptiſmate. Dixit autem Paulus: Ioannes baptizauit baptiſmo pœnitentiæ populum dicens: in eo qui venturus eſt poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum. His auditis baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu: & cum impoſuiſſet manus Paulus, venit Spiritus ſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis & prophetabant. Item alio loco, *cum audiſſent Apoſtoli, qui erant Hieroſolymis, quia recepit Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum, & Ioannem: qui cum veniſſent, orauerunt pro ipſis, vt acciperent Spiritum ſanctum, nondum enim in quenquam illorum venerat; ſed baptizati tantùm erant in nomine Domini. Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant Spiritum ſanctum.* Denique ſciendum eſt, quia ſicut cætera baptiſmatis Sacramenta per Sacerdotes viſibiliter fiunt, per Deum inuiſibiliter conſecrantur: ita nimirum & Spiritus ſancti gratia per impoſitionem manuum, & miniſterium Epiſcoporum fidelibus traditur. Presbyteri verò, licet ſint Sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habent. Hoc autem ſolis Pontificibus deberi vt vel ſignent, vel Paraclitum Spiritum tradant, non ſolùm conſuetudo Eccleſiaſtica demonſtrat, verùm & ſuperior illa lectio Actuum Apoſtolorum, quæ aſſerit Petrum, & Ioannem eſſe directos, qui iam baptizatis traderent Spiritum ſanctum. Nam Presbyteris ſiue abſentibus, ſiue præſentibus Epiſcopis baptizare, & baptizatos Chriſmate vnguere licet, ſed quod ab Epiſcopo fuerit conſecratum: nec tamen frontem ex eodem oleo ſignare, quod ſolis debetur Epiſcopis, cum † tradant Spiritum Paraclitum. [† l. tradens.] Qui Spiritus Paraclitus ſeptiformis etiam gratiæ dicitur propter ſeptenarij numeri myſterium, in quo ſumma perfectio intelligitur. Eſt enim compoſitus ex toto primo pari, & toto primo impari: ex toto primo pari, qui diuidi poteſt, & ex toto primo impari, qui diuidi non poteſt. Habet enim in † ſeptenario myſterium Trinitatis, in quaternario Euangelij. [† l. ternario.] Siue enim tres per quatuor, ſiue quatuor per tres multiplicentur, ad duodenarium numerum ſurgit. Quia myſterium ſanctæ Trinitatis, & doctrina Euangelij per XII. Apoſtolos in quatuor mundi partes orientem videlicet, & occidentem, ſeptentrionem & meridiem deriuata eſt. Hic enim numerus in ſacro eloquio pro perfectione poni conſueuit. Conſummatis enim Deus operibus ſuis, ſeptimo die requieuit. Et Enoch, qui ſeptimus eſt ab Adam cum Domino ambulauit, & eius tranſlatio ſpem nobis æternæ requiei contulit. Vnde & Iubilæus annus, in quo plenaria requies ſignatur, ſeptem Hebdomadibus conficitur. Septies enim ſeptem fiunt XLIX. qui monade addito noſtræ adunationis impletur. Huius numeri perfectionem Propheta commendat, cum dicit, *ſepties in die laudem dixi tibi*. Quod in alio Pſalmo quaſi exponens aperit, cum dicit: *ſemper laus eius in ore meo*. Nam & Ioannes in Apocalypſi ſua, quod ſeptem ſcribit Eccleſiis, generaliter vniuerſæ Catholicæ creditur ſcripſiſſe Eccleſiæ. Vnde ipſe ait: *qui habet*

aures audiendi audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis. De ſeptenario interea numero, qui in quibuſdam ſcripturæ locis vniuerſitatem ſeu perfectionem, in quibuſdam verò ſeptiformis gratiæ ſpiritum ſignificat, multa & in veteri & in nouo teſtamento habentur, quæ perſequi longum eſt. Nunc videamus, qualiter Eſaias Propheta eiuſdem Spiritus ſeptiformis dona enumeret. Cū enim de Chriſto, qui eſt virga virtutis Domini, prophetaret, ait: *egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eum Spiritus Domini, Spiritus ſapientiæ & intellectus; Spiritus conſilij, & fortitudinis; Spiritus ſcientiæ, & pietatis; & replebit eum Spiritus timoris Domini.* Super hunc florem, qui de virgâ Ieſſe, id eſt, beatæ Mariæ ſemper Virginis partu egreſſus eſt, requieuit Spiritus Domini. Quia in ipſo complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare corporaliter. Nequaquam per † parentes, vt in cæteris ſanctis, quibus alij datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, alij gratia virtutum, & cætera, quibus vnicuique datur ſecundùm menſuram; ſed pleniſſimè. Vnde & Apoſtolus ait, *non ad menſuram dat Deus ſpiritum.* Et Propheta: *Ecce puer meus quem elegi, electus meus, in quo complacuit anima mea: ponam Spiritum meum ſuper eum, iudicium gentibus proferet.* Vt enim in eo perpetuâ habitatione requieſceret, ad eum venit iuxta Ioannis Baptiſtæ teſtimonium, qui ait: *vidi Spiritum deſcendentem, quaſi columbam de cælo, & manſit ſuper eum, & ego neſciebam illum: ſed qui miſit me baptizare, ille mihi dixit: ſuper quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, ipſe eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.* Qui Spiritus Domini adimpleatur, & Spiritus ſapientiæ: quia de Chriſto, qui eſt ſapientia Dei ſcriptum eſt: *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* & † Pſalmis canitur: *quàm magnificata ſunt opera tua, Domine, omnia in ſapientia feciſti.* Et in alio loco, vbi Trinitas apertè demonſtratur, ſcriptum eſt; *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & Spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Quia per Chriſtum, qui eſt Verbum Domini, id eſt, Patris, de quo ſcriptum eſt. *In principio erat verbum*, cœli videlicet, ſancti Prædicatores, qui enarrant gloriam Dei, facti ſunt, & Spiritu ſancto, qui eſt eorum conſubſtantialis, qui ab vtroque procedit, omnis virtus eorum. Quia omnium Sanctorum ornatus Spiritus ſancti inſpiratione ſubſtat. Et Apoſtolus ſcribit: *Chriſtus Dei virtus, & Dei ſapientia.* Et in Prouerbiis legitur: *Deus in ſapientia ſua fundauit terram, & parauit cælos in prudentia.* Et quomodo idem ſermo Domini vocatur, lux & vita, & reſurrectio; ſic Spiritus ſapientiæ, & intellectus; conſilij, & fortitudinis; & ſcientiæ, & pietatis; ac timoris Domini nuncupatur. Non quod diuerſus ſit iuxta differentias nominum: ſed vnus atque idem cunctarum virtutum fons ſit atque principium. Abſque Chriſto igitur nec ſapiens quis eſſe poteſt, nec intelligens, nec conſiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec plenus timore Domini. Et hoc ſciendum eſt quod Spiritus Domini, ſa-

† l. patres

† l. in Pſ.

Digitized by Google

pientiæ & intellectus, conſilij, & fortitudinis, ſcientiæ & pietatis, ac timoris Domini, id eſt, ſeptenarius numerus, qui ſeptem oculi in vno lapide dicuntur Zachariæ, requieſcat ſuper virgam, ac florem, qui de Ieſſe, ac per † hoc ſtirpe Dauid ſurrexit. Hunc enim Spiritum, qui à Patre, Filioque procedit, idem Dominus Apoſtolis, & per Apoſtolorum & eorum ſucceſſorum miniſterium ſanctæ ſuæ tribuit Eccleſiæ: cuius dona, quamquam † eximius Spiritus fonte procedant, videntur quodammodo quaſdam habere proprietates. Aliud enim eſt ſapere, aliud intelligere. Quia multi æterna quidem ſapiunt, ſed hæc intelligere minimè poſſunt. Sapientia ergo mentem, quam inſederit de æternorum, ſpe * æternitudine replet. Intellectus eò quòd ſecreta penetrat, cor, quod tetigerit, reficiendo, eius tenebras inluſtrat. Conſilium dum eſſe aliquem præcipitem prohibet, ratione animum replet. Fortitudo verò cum aduerſa non metuit trepidanti menti fiduciam præbet. Scientia cum ignorantiam fugat, lumine ſuo eum quem repleuerit, inluſtrat. Pietas miſericordiæ operibus eum quem repleuerit, exuberare concedit. Timor dũ premit mentem, ne de præſentibus ſuperbiat, de futuris illam ſpei refectione confortat. Sic enim quodam adminiculo ſui inuicem ſibi ſuccurrunt, vt dum alio aliæ ſuffragatur, vitæ ordo, & ſtatus decentiſſimè componatur. Minor quippe eſt ſapientia ſi intellectu careat & valde inutilis intellectus eſt, ſi ex ſapientia non ſubſiſtat: quia cum altiora ſine ſapientiæ pondere penetrat, ſua illum leuitas grauius ruituram leuat. Vile eſt conſilium, cui robur fortitudinis deeſt: quia quod tractando inuenit, cárens viribus vſque ad perfectionem operis non perducit: & valde fortitudo deſtruitur, niſi per conſilium fulciatur, quia † quod plus ſe poſſe conſpicit, eo virtus ſine rationis moderatione deterius in præceps ruit. Nulla eſt ſcientia, ſi vtilitatem pietatis non habet: quia dum bona cognita exequi negligit, ſe ad iudicium arctius ſtringit. Et valde inutilis eſt pietas, ſi ſcientiæ diſcretione caret. Quia dum nulla hanc ſcientia inluminat, quomodo miſereatur, ignorat. Timor quoque ipſe has etiam virtutes ſi non habuerit, ad nullum opus procul dubio bonæ actionis ſurgit: qui dum ad cuncta trepidat, ipſa ſui formidine bonis omnibus torpens vacat. Summopere itaque obſeruandum eſt, & ipſius ſancti Spiritus adiutorium implorandum: ne ſapientia eleuet; ne intellectus, dum ſubtiliter currit, aberret; ne conſilium, dum ſe multiplicat, confundat; ne fortitudo, dum fiduciam præbet, præcipitet; ne ſcientia, dum nouit † vt non diligit, inflet; ne pietas, dum ſe extra rectitudinem inclinat, intorqueat; ne timor, dum plus iuſto trepidat, in deſperationis foueam mergat. Sciendum ſanè, quòd hæ donorum Spiritalium diſtributiones in corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia, his fulciantur adminiculis, in eo verò, qui eſt fons luminis & origo bonitatis, plenè atque perfectè incomparabiliter, atque ineffabiliter regnent. Sapientia namque, quæ & in

† l. hunc.
† l. eximij.
† l. quò.
† l. &.

Digitized by Google

Virginis vtero ſibi corpus, & in mundo Eccleſiam ædificauit, habet Spiritum ſapientiæ, quo omnia ſapienter; intelligentiæ, quo cuncta arcana ſecretorum rimatur; conſilij, quo cuncta cum magna diſpenſatione gerit, quia eſt magni conſilij Angelus; fortitudinis, quia attingit omnia à fine vſque ad finem fortiter; & à nullo vinci poteſt; ſcientiæ, quia nihil ignorat, exceptis his, quibus dicturus eſt, neſcio vos. pietatis, quia hominem, quem † bonitatem creauit, in iuſtitia damnauit, pietate redemit: timoris, propter eos, qui timore Domini indigent, quia paruuli ſunt, quibus per Prophetam dicit: *venite, filij, audite me, timorem Domini docebo vos*. Quia ergo ille ad infima noſtra deſcendens exinaniuit ſemetipſum formam ſerui accipiens, humiliauit ſemetipſum vſque ad mortem, & inclinauit ſemetipſum, vt nos iacentes ad ſe erigeret, non inconuenienter Spiritus Domini, qui ſuper eum requieſcit, à ſapientiâ incipit, & per decentiſſimos gradus ad timorem vſque deſcendit. Nos verò à timore, quem foras caritas mittit, venientes ad timorem caſtum, qui permanet in ſeculum ſeculi, peruenimus, † ad pietatem, vt pietatis operibus exornati veniamus ad ſcientiam, non quæ inflat, ſed quam caritas ædificat, à ſcientia ad fortitudinem, vt ſcientiæ decore exornati fortiter contra vitia dimicemus; à fortitudine ad conſilium, vt ea quæ fortiter agimus, conſilij grauitate muniamus; actibus noſtris conſilio † obtemperatis ad arcana intellectus intrantes ad eam veniamus ſapientiam quæ initium habet timorem Domini: vt ſapienter omnia complexantes, & intellectum bonum faciendo habentes, illi ſapientiæ admitti valeamus, per quam facta ſunt omnia, quæ & ante ſecula à Patre ineffabiliter genita eſt, & in fine ſeculorum carnem noſtræ ſalutis cauſa dignata eſt accipere: quum carnem fidelibus ſuis edendam tribuit, cum dixit: *niſi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

† l. per bonitatē.

† l. à pietatē.

† l. attemperatis.

XVIII. Propter hanc vitam adipiſcendam & baptizamur, & eius carne paſcimur, & eius ſanguine potamur. Quia nequaquam poſſumus in eius corpus tranſire, niſi his Sacramentis imbuamur. Sic enim ipſe ait: *caro mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus: & qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet, & ego in eo.* In illo eſt enim ſacrificium ſalutare. Quod & in veteri teſtamento Melchiſedech Rex Salem in typo corporis, & Sanguinis Domini obtulit, & in nouo idem Mediator Dei & hominum antequam traderetur, adimpleuit. Cum accipiens panem & calicem, & benedicens eis, & tradens Diſcipulis ſuis hæc in ſui commemorationem fieri præcepit. Hoc ergo myſterium offerre* de ſacrificij relictis ac finitis veteribus hoſtiis Eccleſia celebrat offerens panem propter panem viuum, qui de cœlo deſcendit, vinum pro eo qui dixit: *ego ſum vitis vera*: † & per viſibilem ſacerdotum oblationem, & † viſibilem Spiritus ſancti conſecrationem panis & vinum in corporis,

† l. vt.
† l. inuiſibilem.

corporis & Sanguinis Domini tranſeant dignitatem. Cui ſanguini ad- „
miſcetur aqua, ſiue quia de latere Domini cum ſanguine fluxit, quia, vt „
maiores intelligi volunt, ſicut per vinum Chriſtus, ita & per aquam po- „
pulus ſignificatur. Vinum enim, & aqua inſeparabiliter in calice „
miſcentur: quia & Eccleſia capiti ſuo inſeparabiliter iniuncta cohæret.
Morem ergo accipiendæ Euchariſtæ à Domino traditum Eccleſia tenet: „
vt cum ex aquâ & Spiritu ſancto quis renaſcitur, corpore Domini paſca- „
tur, & ſanguine eius potetur; vt in corpore Chriſti traiecto ille maneat,
& Chriſtus in eo: vt iſtius cibi fortitudine roboratus exemplo Heliæ ve- „
niat vſque ad montem Dei Chriſtum videlicet, qui mons domus Do- „
mini præparatus in vertice montium, & eius dono ad æternæ beatitudi- „
nis gloriam peraccedat; vbi ſatietur in bonis deſiderium eius, & cum
Propheta dicere poſſit: *ego autem cum iuſtitia apparebo in conſpectu tuo,* „
ſatiabor, cum manifeſtabitur gloria tua. Hactenus Theodulphus de or- „
dine baptiſmi, in quem paucula hæc notare libuit.

In epiſtolâ dedicatoriâ auctor ſe Theodulphum nominat, qui ſanè non eſt alius quàm Theodulphus Epiſcopus Aurelianenſis, qui doctrina, & pietate floruit imperantibus Carolo Magno (cuius meminit in hac epiſtola,) & Ludouico Pio. Ioannes ille cui libellum dedicat Theodulphus, fuit Epiſcopus Arelatenſis ipſi Theodulpho æqualis ſub iiſdem Imperatoribus. Illius mentio fit in præfatione Concilij Arelatenſis VI. ſub Carolo Magno celebrati. mittitur cũ Theodulpho præfato à Ludouico Pio obuiam Stephano IV. Papæ Remos appropinquanti, vt teſtatur auctor vitæ Ludouici Pij, quem nonnulli Ademarum eſſe putant. In eadem epiſtolâ hæc vocabula, *quod iuſſiſti*, redundare videntur. Primates ſunt regni proceres, magnates, ſummates: legis Wiſigothorum lib. 3 tit. 1 l. 5. *vt quicunque ex palatij noſtri primatibus.*

Cap. 1. agitur de Catechumenis. Quid ſit Catechumenus, docet S. Iſidorus lib. 8 Orig. cap 14. *Catechumenus dictus pro eo quòd adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptiſmum percepit; nam* κατηχούμενος *Græcè auditor dicitur.* Quod etiam clarum eſt ex Luciano in Philopatri. ἀλλὰ κατηχούμενος πείθου παρ' ἐμοῦ εἰ ζῆν χρήζεις εἰς τὸν αἰῶνα. i. & Catechumenus factus à me perſuadearis, ſi in æuum viuere cupis. Quare à Latinis Patribus Catechumenus dicitur, *auditor*, &, *audiens*. Ita loquitur Tertullianus lib. de pœnitentiâ; *nemo ergo ſibi aduletur, quia inter Auditorum tyrocinia deputetur.* & paulo poſt: *hæc enim prima Audientis intinctio eſt, metus integer.* & paulo poſt: *itaque Audientes optare intinctionem, non præſumere oportet.* & S. Cyprianus epiſt. 13. *Audientibus etiam, ſi qui fuerint periculo prauenti, & in exitu conſtituti, vigilantia veſtra non deſit.* & epiſt. 24. *Optatum inter Lectores doctorem Audientium conſtituimus.* Erant & alij Audientes, ſed pœnitentes, qui erant in ſecundo pœnitentium gradu, vt infra docebitur. Duplex fuit olim Catechumenorum

gradus; primus eſt incipientium, rudium, & imperfectiorum, ſecundus eſt perfectiorum, qui competentes dicebantur, omneſque iſtum competentes, tum incipientes in Eccleſiâ ſcripturas audiebant. Incipientes & rudes erudiebantur ſummatim tantùm de Dei operibus, de mundi atque hominis creatione, de iis præſertim, quæ ſunt in vtroque teſtamento admirabiliora, & de charitate pura, & minimè ficta, vt planum eſt ex cap. 3. libri S. Auguſtini de catechizandis rudibus: *narratio plena eſt, cùm quiſque primò catechizatur ab eo quod ſcriptum eſt, fecit Deus cælum & terram, vſque ad præſentia tempora Eccleſiæ: non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totoſque iudicum & regnorum & Æſdræ libros, totumque Euangelium, & Actus Apoſtolorum, vel ſi ad verbum ea edidicimus, memoriter reddere, vel noſtris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narrando voluere, & explicare, ſed nec tempus capit, nec vlla neceſſitas poſtulat, ſed cuncta ſummatim generatimque complecti; ita ut eligantur quæ mirabiliora, quæ ſuauius audiantur*, &c. Hæc patent etiam ex Luciano in Philopatri, vbi Triephon Chriſtianus ea quæ quondam à S. Paulo edoctus fuerat, quendam Critiam, qui Chriſtianus fieri cupit, docet in hunc modum. ἐγὼ γάρ σε διδάξω τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρὸ πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. i. docebo te quid ſit vniuerſum, & quis fuerit ante omnia, & quæ ſit vniuerſi conſtitutio, &c. & infra. TRIEPHON. *legiſtine aliquando Ariſtophanis Comici fabulam, aues:* CRITIAS. *atque admodum.* TR. *ſcriptum ab eo tale quippam ibi eſt.*

> Χάος ἦν, νὺξ, ἔρεβός τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς
> Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν.

i. *à principio Chaos erat, & nox & tenebræ nigræ erant, & Tartarus altus: nulla autem terra, aër, aut cælum adhuc.* CR. *Rectè dicis, quid autem poſtea?* TR. ἦν φῶς ἄφθιτον, ἀόρατον, ἀκατανόητον, ὃ λύει σκότος, &c. i. *erat lux incorruptibilis, incomprehenſibilis, quæ diſſoluit tenebras, & informitatem abegit, verbo ſolo dicto ab ipſa, quemadmodum tardi linguis iſte* (Moyſen intelligit) *deſcripſit. Terram firmauit ſuper aquas, cælum explanauit, ſtellas formauit fixas, curſum ordinauit, quas tu veneraris, vt Deos. Terram autem & floribus exornauit, hominem ex nihilo ad eſſentiam perduxit, eſtque in cælo aſpiciens iuſtos pariter, & iniuſtos, & in libris deſcribens, cuiuſque res & actiones*, &c. & infra; *bona verba, neque quicquam contemptũ, & vile de Deo dextro loquaris, ſed* Κατηχούμενος *perſuadearis à me, ſi cupis in annum viuere;* εἰ οὐρανὸν ὡς δέῤῥιν ἐξήπλωσε, γῆν δ' ἐφ' ὕδατος ἔπηξε, &c. i. *nam ſi cælum explanauit vt pellem, terram autem firmauit ſuper aquas, ſtellas formauit hominem ex nihilo produxit, quid mirum adeo, ſi res quoque omnium ita deſcribantur:* Audiebant quidem myſteria, ſed non intelligebant, audiebant ſcripturas, ſed ſenſum earum ignorabant, vt planum eſt ex S. Cy-

Digitized by Google

rillo in præfatione Catecheſeon. Perfecti autem erant, qui primo gradu defuncti dato nomine tanquam Dei militiæ inſcripti diuina myſteria docebantur, vt clarum eſt ex eodem Cyrillo præfatione citata; eis ſymbolum tradebatur, hoc eſt, omnes illius articuli enucleatius illis exponebantur, vt videre eſt quatuor libris S. Auguſtini, de Symbolo ad Catechumenos: quod non fit in libro de Catechizandis rudibus, cum prioris gradus Catechumenorum gratia duntaxat ſcriptus ſit. Id etiam planum eſt ex S. Ioanne Chryſoſtomo catecheſi primâ, in qua ſcribit perfectiores poſt annum Catechumenatus triginta dierum ſpatio μυσταγωγηθῆναι, i. myſteriis imbui religionis. Huiuſmodi Catechumeni dicebantur Competentes, eò quòd baptiſmum peterent, vt ſcribit S. Iſidorus lib. 1. de offic. Eccl. cap. 27. & lib. 2 cap. 21. & lib. 7. Orig. cap. 14. *competens vocatur, qui poſt inſtructionem fidei competit gratiam Chriſti, vnde & à petendo competens vocatur.* Sed cum dicit *poſt inſtructionem fidei*, intelligendus eſt, de illa rudiorum Catechumenorum inſtructione, quibus audire myſteria nefas erat. Et S. Auguſtinus lib. de fide & operibus cap. 6. *Cum fontis illius Sacramenta peteremus, atque ob hoc Competentes etiam vocaremur.* Competentium meminit S. Ambroſius lib. 5. epiſt. 33. *Symbolum aliquibus competentibus in baptiſterijs tradebam Baſilicæ.* Fiebant autem Catechumeni per ſignum Crucis quo in frontibus ſignabantur, vt palam eſt ex S. Auguſtino lib. 1. Confeſſionum cap. 11. infra citando & lib. 2 de Symbolo ad Catechum. *non quidem adhuc per ſacrum baptiſmum renati eſtis, ſed per Crucis ſignum in vtero ſanctæ matris Eccleſiæ iam concepti eſtis.* & lib. 4. *dum per ſacratiſſimum Crucis ſignum vos ſuſcepit in vtero ſancta mater Eccleſia, quæ, ſicut & fratres veſtros ſumma cum lætitia ſpiritaliter pariet.* lib. de catechizandis rudibus cap. 20. *cuius paſſionis, & Crucis ſigno in fronte tanquam in poſte ſignandus es, omniſque Chriſtiani ſignantur.* & cap. 26. eiuſdem lib. *quod ſi reſponderit ſolemniter, vt quæ ſignandus eſt, & Eccleſiæ more tractandus.* & lib. 2 de peccatorum meritis & remiſſione cap. 26. mox citando. In codice Ratoldi ſignatur catechumenus in fronte, & in pectore, vt habetur in his eiuſdem codicis formulis: SIGNVM SALVATORIS DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI IN FRONTE TVA PONO. SIGNVM SALVATORIS DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI IN PECTORE TVO PONO. Ita etiam in codice Remenſi, in formulâ faciendi Catechumeni ex gentilitate conuerſi, quæ vnica eſt in hunc modum; ACCIPE SIGNVM CRVCIS TAM IN FRONTE QVAM IN CORDE, &c. Præter ſignum Crucis manus impoſitio etiam adhibebatur, vt teſtatur S. Auguſtinus lib. 2. de Peccatorum meritis, & remiſſione cap. 26. *Nam & Catechumenos ſecundum quendam modum, ſuum per ſignum Crucis & orationem manus impoſitionis puto ſanctificari.* Idem patet ex codice Remenſi, in creatione Catechumeni ex gen-

tilitate conuerſi vbi & mentio fit ſufflationis. *Gentilem hominem cum ſuſcipere* (ſubaudi τὸ vis) *imprimis catacizas eum diuinis ſermonibus, & das ei monita, quemadmodum poſt cognitionem veritatis viuere debeat: & poſt hac facis eum caticuminum, & ſufflas in faciem eius, & facis ei Crucem & ponis manum ſuper caput eius in his verbis. Accipe ſignum*, &c. ſupra. Hæc manus impoſitio, non extat in codice Ratoldi. Sal etiam in os Catechumeni immittebatur. Sed de hac re infra. Cap. 2. Hierarch. Eccl. Dionyſij mentio fit ſigni Crucis, & manus impoſitionis, quæ tamen ibi non adhibentur ineunte Catechumenatu, ſeu fidei tyrocinio, cum tyro Chriſtianus primis religionis imbuitur elementis, ſed cum accedit ad baptiſmum, vt ibidem videre eſt.

In cap. 3. fit ſignum Crucis per exſufflationem. Inſufflationis ſeu exſufflationis meminere Dionyſius cap. citato, Cyrillus Catecheſi 2. myſtag. S. Auguſtinus lib. 4. de ſymbolo ad Catechumenos, & multi alij. Ter inſufflatur Satanas conuerſo Catechumeno ad plagam occidentalem, vt ſcribit S. Dionyſius cap. citato. Hac inſufflatione ſignificatur Chriſtianum execrari & abominari Satanam. Sed duplex huius exſufflationis apparet modus; nam apud Dionyſium cap. citato Catechumenus à Pontifice iuſſus ipſum Satanam exſufflat. ἐμφυσῆσαι μὲν αὐτῷ τρὶς ἐπικελεύεται τῷ Σατανᾷ. i. ter Satanam inſufflare iubet. At apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto lib. de offic diuinis & in epiſt. ad Carolum Magnum, Theodulphum hoc loco, & in codice Remenſi exſufflatio fit à Sacerdote, ſeu Clericis. Quod etiam teſtatur auctor libri de Eccleſiaſticis dogmatibus inter opera S. Aug. cap. 31. *Illud etiam quod circa baptizandos in vniuerſo mundo ſancta Eccleſia vniformiter agit non otioſo contemplamur intuitu, cum ſiue paruuli, ſiue iuuenes ad regenerationis veniunt Sacramentum, non prius fontem vitæ adeant, quam exorciſmis, & exſufflationibus Clericorum ſpiritus ab eis immundus abigatur.* Quod ſatis innuere videtur S. Cyrillus, cum ait citata catech. ὥσπερ γὰρ τὰ ἐμφυσήματα τῶν ἁγίων, &c. i. *nam vt inſufflationes ſanctorum, & nominis Dei inuocatio tanquam vehementiſſima quædam flamma vrit dæmonas, & in fugam conuertit.* Vtrumque modum nunc obſeruant Græci, vt manifeſtum eſt ex eorum Euchologio: vbi primò Sacerdos ter in Catechumeni faciem inſufflat, & poſt tertium exorciſmum idem Sacerdos inſufflat in os, frontem & pectus Catechumeni, & poſt abrenunciationem iubetur Catechumenus inſufflare & conſpuere Satanam. In Concilio Conſtantinopolitano primo, can. 7. mentio fit inſufflationis, & inſufflatur Catechumenus in faciem & in aures. In eodem capite Theodulphi, in his verbis, *vt exire*, τὸ *vt*, redundat. His verbis, *qui & diſcipulos ſuos*, &c. hæc ſunt præponenda vocabula, *exemplo Chriſti*, aut his ſimilia.

Cap. 4. agitur de exorciſmo, quem ipſe Theodulphus ſcribit eſſe Sermonem increpationis, iuxta S. Iſidorum lib. 2. de offic. diuinis cap.

Digitized by Google

20. quia exorciſtæ diabolum multis increpationibus laceſſunt. Exorciſmorum ante baptiſmũ meminere S. Cyrillus in præfatione catecheſeon, S. Gregorius Theologus orat. in ſacrum lauacrum: μὴ διαπτύσῃς ἐξορκισμοῦ θεραπείαν. i. ne reiicias exorciſmi medicinam. S. Auguſtinus lib. de fide & operibus, lib 4. de ſymbolo ad Catechumenos, & nonnullis aliis libris. S. Ioannes Chryſoſt. catach. 1. S. Ambroſius lib. 1. de Sacramentis cap. 5. *Nam vbi primum Sacerdos ingreditur, exorciſmum facit.* & multi alij. Nulla tamen habetur mentio explicita cap. 2. Hierar. Eccl. Dionyſij. Quidam tamen putant orationem illam quam dicit à Pontifice vnà cum tota Eccleſia abſolui eſſe exorciſmum: cum videamus in Euchologio Græcorum tertium exorciſmum eſſe in modum orationis. Qui exorcizabantur, velata facie audiebant exorciſmos, vt ſcribit S. Cyrillus in præfatione Catacheſeon ἐσκέπασταί σου τὸ πρόσωπον. i. tua velatur facies, & rationem reddit, ne vagis oculis mens etiam vagetur: ſtabant diſcincti, ablata veſte, cum ſola tunicella, & nudis pedibus, vt videre eſt catecheſi ſupra citatâ S. Ioannis Chryſoſtomi, ἀπολύσαντες ὑμᾶς, ϗ ἀποδύσαντες γυμνοὺς ϗ ἀνυποδέτους μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνου πρὸς τὰς τῶν ἐξορκιζόντων παραπέμπουσι φωνάς. i. diſcingentes vos, & exuentes, & ſine calceis cum ſola tunicella mittunt ad exorcizantium voces cap. 2 Eccl. Hierar. S. Dion. ἀπολύει μὲν αὐτὸν, ϗ ἀπαμφιέννυσι διὰ τῶν λειτουργῶν. i. diſcingit eum, & exuit per miniſtros, & infra in Theoriâ, γυμνὸν καὶ ἀνυπόδετον ἵστησι πρὸς δυσμὰς ἀφορῶντα. i. nudum & diſcalceatum ſtatuit reſpicientem ad occidentem. Hanc pedum nuditatem S. Auguſtinus infra citandus appellat humilitatem pedum. Quod etiam hodie obſeruant Græci, vt ex eorum Euchologio manifeſtum eſt. In pedes erigebantur, vt colligitur ex S. Baſilio in exhortatione ad baptiſmum οὐδ᾽ ἐπὶ πόδας διαστῆναι. i. non in pedes erigi, ibi loquitur de Clinicis, qui morbi grauitate coacti baptiſmum accipiebant, nec, vt ſtatutum erat, poterant pedibus ſtare, qui & in oratione genu flectebant, vt ibidem videre eſt οὐ κλῖναι γόνυ εἰς τὴν προσκύνησιν. i. nec genu flectere in adoratione. Quid ſimile videtur in epiſtola Ieſſe Ambianenſis, & in codicibus Remenſi & Ratoldi. *& admonentur à Diacono, orate, Electi, flectite genua, poſtquam orauerint, iterum dicit, leuate.*

Capite 5. agitur de ſale, quod ibi Sacramentum Catechumenorum appellatur. Hæc verba, *vt eius guſtu condimentum ſapientiæ percipiant, neque à ſapore Chriſti deſipiant*, ſumpta ſunt ex S. Iſidoro lib. 2. de offic. Eccleſiaſticis cap. 20. ex quo repoſui verbũ, *deſipiant*, cum in cod. MS. NS. legatur corruptè, *decipiantur*; & ſubaudiendum eſt τὸ *alieni*, vel quid ſimile. Huius ritus meminit Iſidorus cap. citato, & S. Auguſtinus lib. 1. Confeſſ. cap. 11. *Audieram enim ego adhuc puer de vita æterna nobis promiſſa per humilitatem filij tui Domini Dei noſtri deſcendentis ad ſuperbiam, & ſignabar iam ſigno Crucis, & condiebar eius ſale.* Etſi nonnulli hæc vltima vocabula de ſale diuinæ gratiæ interpretentur, qua nimirum ille

conditus erat, quod non ita facile admiſerim; etenim ſi adhibito maturo iudicio res penſitetur, ibi de ſuo catechumenatu agit S. Auguſtinus, qui conſiſtit in his tribus, quæ hîc recenſentur, auditu, ſigno Crucis, & ſalis ſusceptione, quo diuinæ ſapientiæ ſal, quo debet condiri catechumenus, ſignificatur, abſtinendo à vitiis per Dei gratiam, & virtutes amplectendo, à qua vitæ ratione multùm aberat ipſe Auguſtinus, ob eius pueritiam multis vitiis conſpurcatam vt videre eſt antecedentibus & conſequentibus eiuſdem libri capitibus, qui quidem ſal materiale ſuſceperat, & ab eo quod per illud ſignificatur, toto cœlo receſſerat ſale mũdi iam infatuatus Mentio etiam extat in Concilio Carth. 3. can. 5. *Item placuit, vt etiam per ſolemniſſimos Paſchales dies Sacramentum Catechumenis non detur, niſi ſolitum ſal: quia ſi fideles per illos dies Sacramentum non mutant, nec Catechumenis oportet mutari.* Hinc capiendus eſt S. Auguſtinus lib. 2. de peccatorum meritis, & remiſſione cap. 26. *Et quod accipiunt, quamuis non ſit corpus Christi, ſanctum eſt tamen, & ſanctius, quàm cibi, quibus alimur, quoniam Sacramentum eſt.* Et cap. 26. libri de catechizandis rudibus: *de Sacramento ſanè quod accepit, cum ei bene commendatum fuerit ſignacula quidem rerum diuinarum eſſe viſibilia, ſed res ipſas inuiſibiles eis honorari.* Nec credendum eſt duobus his ſancti Auguſtini locis intelligi Eulogias, hoc eſt, panem benedictum, nam ex Concilio ſupra citato vnicum erat Catechumenorum Sacramentum nempe ſal, quod nunquam mutari debet, neque per ſolemniſſimos Paſchales dies, quia fideles, hoc eſt, baptizati per dies illos non mutant Sacramentum. Neque hoc Concilio panis benedictus prohibitus eſt catechumenis, ſed ne mutetur eorum Sacramentum etiam per dies Paſchales, quia his diebus baptizati non mutant. Cum igitur S. Auguſtinus his duobus locis non explicet, quid ſit Sacramentum Catechumenorum, ritè per citatum Concilij locum, explicatur quid ſit Catechumenorum Sacramentum apud S. Auguſtinum. Nec dicendum eſt morem hunc fuiſſe tempore S. Auguſtini dari catechumenis panem benedictum Sacramenti loco, quia id manifeſte repugnat Concilio, cui S. Auguſtinus interfuit in quo ſal ſolitum dicitur eſſe Catechumenorum Sacramentum; ſed abuſus qui ſenſim introducebatur, ab eo tollitur. Sacramentum autem his locis citatis non ſumitur pro Sacramento propriè dicto, ſed pro eo quod myſticum eſt. Græci hoc ritu carent; qui non inueniatur apud antiquos eorum Patres, nec in libro Seueri Alexandrini Patriarchæ, neque in eorum Euchologio, in ſequentia de baptiſmo.

Cap. 6. agit Theodulphus de ſymboli ſignificatione, illiuſque inſtitutione iuxta Rufini lib. de expoſitione ſymboli, & S. Iſidori lib. 2. Eccl. offic. cap. 21. doctrinam. Hoc ſymbolum dabatur Competentibus, hoc eſt, illis Catechumenis quibus fidei myſteria explicare fas erat, vt teſtatur S. Iſidorus cap. citato. Traditionis ſymboli meminit S. Auguſtinus

Digitized by Google

lib. 2. de ſymbolo ad Catechumenos. *purgata itaque familia Redemptori, poſteaquam cantauit Canticum ſalutis, accepit ſymboli remedium contra antiqui ſerpentis venenum; vt ſi quando voluerit aduerſarius diabolus denuo inſidiari, nouerit redemptus cum ſymboli Sacramento, & Crucis vexillo ei debere occurri.* & S. Ambroſius lib. 5. epiſt. 33. *ſequenti die (erat autem Dominica) poſt lectiones atque tractatum dimiſſis Catechumenis ſymbolum aliquibus competentibus in baptiſteriis tradebam baſilicæ.* Tradebatur ſymbolum Competentibus in Dominica Palmarum, vt refert S. Iſidorus lib. 1. de offic. Eccl. cap. 27. additque rationem: *Hoc die Competentibus traditur propter confinem Dominicæ Paſchæ ſolemnitatem; vt quia iam ad Dei gratiam percipiendam feſtinant, fidem quam confiteantur, agnoſcant.* Hæc autem traditio ſymboli nihil aliud eſt, quàm myſteriorum, quæ in eo continentur, expoſitio. Dicit Theodulphus fidei noſtræ ſymbolum ab Apoſtolis fuiſſe compoſitum, quod præter Rufinum, & Iſidorum ſupra citatos confirmat S. Hieronymus epiſt. ad Pammachium aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani: *in ſymbolo fidei, & ſpei noſtræ, quod ab Apoſtolis traditum non ſcribitur in charta & atramento,* &c.

Cap. 7. exponit fidem Theodulphus, quæ in ſymbolo continetur. Sed cum ait Chriſtum non eſſe filium Dei adoptiuum oſtendit ſe eſſe orthodoxũ, nec conſentire hæreſi ſuo tempore in Hiſpaniâ natæ, quàm Elipantus Toletanus, & Felix Vrgelitanus Pontifices defendebant aſſerentes Chriſtum eſſe filium Dei adoptiuum, quos multis libris refutauit Alcuinus. Dicit Theodulphus Chriſtum natum eſſe de Spiritu ſancto; quia olim in quibuſdam exemplaribus ſymboli ita ſcriptum fuit, vt videre eſt apud S. Auguſtinum lib. 1. & 2. de ſymbolo, & apud Rufinum in expoſitione ſymboli: Sed ſtatim mentem ſuam aperit Theodulphus, *id eſt, vt ſpiritu ſancto cooperante verum ſibi corpus ex virgine Dei filius adſumpſerit.* Hæc verba, *id eſt, Dei filius*, corrupta ſunt, & legendum eſt, *qui eſt Dei filius.* Notandum etiam illud eſt quod infra ſcribit Spiritum ſanctum ex Patre Filioque procedere: in quo etiam ſe oſtendit orthodoxum: maximè cum illius ætate mota quæſtio eſſet de proceſſione Spiritus ſancti à Ioanne monacho Hieroſolymitano, qui negabat Spiritum ſanctum à Patre Filioque procedere; cuius rei cauſa Carolus magnus anno Domini DCCCIX. Concilium Epiſcoporum Aquiſgrani coëgit, miſitque Bernharium Epiſcopum, & Adalardum Abbatem Corbeienſem ad Leonem III. Papam huius quæſtionis definiendæ gratia; vt ſcribunt Eginhardus in geſtis Caroli magni, quidam monachus Egoliſmenſis in vita Caroli magni, anonymus in vita eiuſdem Imperatoris, & Annales Fuldenſes ad præfatum annum.

Cap. 8. agitur de ſcrutinio, hoc eſt, de examine, vt vocat S. Auguſtinus baptizandorum, non temerè olim dabatur baptiſmus, ſed baptizandorum vita, & intentio diligentius examinabantur, vt teſtatur Ter-

Digitized by Google

tullianus lib. de baptiſmo: *cæterum baptiſmum non temerè credendum eſſe ſciant, quorum officium eſt. Omni petenti te dato, ſuum habet titulum, proinde ad eleemoſynam pertinentem. Immo illud potius perſpiciendum, nolite ſanctum dare canibus, & porcis proiicere margarita veſtra.* S. Auguſtinus lib. de fide & operibus, ſcrutinij meminit, cum ait: *quales ſint ipſis diebus, quibus catechizantur, exorcizantur, ſcrutantur.* vide eundem lib. de catechizandis rudibus. Subiungit Theodulphus: *hunc enim morem Eccleſia conſeruare conſueuit, vt per aliquod dierum ſpatium*, &c. His verbis agit de Competentibus qui Dominica Palmarum nomen ſuum dabant, & ſcrutinium ſubire tenebantur, vt ſupra docuimus. Hi ſe conferebant in Eccleſiam humiliata ceruice proſtrato cilicio nudis pedibus inſufflabantur, exorcizabantur, Satanæ renunciabant, eiúſque pompis & operibus, ſymbolum eis tradebatur. i. exponebatur, ieiunia eis indicebantur, quæ vſque ad baptiſmi diem ſeruare deberent cum abſtinentia ab vxoribus, quæ omnia plana fient ex ſubiectis S. Auguſtini locis, & primò quidem ex lib. 2. de ſymbolo ad Catechumenos cap. 1. *quid eſt, dilectiſſimi, quod in vobis celebratum eſt? quid eſt quod hac nocte circa vos actum eſt? quod præteritis noctibus actum non eſt, vt ex locis ſecretis ſinguli produceremini in conſpectu totius Eccleſiæ, ibique ceruice humiliata, quæ malè antea fuerat exaltata, in humilitate pedum cilicio ſubſtrato in vobis celebraretur examen, atque ex vobis exurparetur diabolus ſuperbus, dum ſuper vos inuocatus eſt humilis altiſſimus Chriſtus. Omnes itaque humiles eratis, humiliterque petebatis, orando, pſallendo, atque dicendo, proba me Deus, & ſcito cor meum, probauit, examinauit corda ſeruorum ſuorum.* Et cap. 1. libri 4. *Omnia Sacramenta quæ acta ſunt, & aguntur in vobis per miniſterium ſeruorum Dei, exorciſmis, orationibus, canticis ſpiritalibus, inſufflationibus, cilicio, inclinatione ceruicum, humilitate pedum, pauor iſte omni ſecuritate appetendus*, &c. & lib. de fide & operibus cap. 6. *quò ſine dubio non admitterentur, ſi per ipſos dies, quibus eandem gratiam percepturi, ſuis nominibus datis, abſtinentia, ieiuniis, exorciſmiſque purgantur, cum ſuis legitimis, & veris vxoribus ſe concubituros profiterentur, paucis ipſis ſolemnibus diebus nullam continentiam ſeruaturos.* Traditionis nominis hoc loco fit mentio, traditionis ſymboli lib. 2. de ſymbolo cap. 1. *purgata itaque familia Redemptoris, accepit ſymboli remedium contra antiqui ſerpentis venenum.* & lib. 4. cap. 1. *accepiſtis & ſymbolum protectionem parturientis contra venena ſerpentis.* Renunciationis diabolo meminit lib. 1. de ſymbolo ad catechumenos cap. 1. *Si adiutorium veſtrum in nomine eius eſt, renunciemus diabolo & pompis, & Angelis eius. Hoc audiſtis, hoc & vos profeſſi eſtis renunciare vos diabolo, & pompis & Angelis eius.* Pœnitentiæ ante baptiſmum meminit etiam Tertullianus lib. de baptiſmo ſub finem: *ingreſſuros baptiſmum orationibus crebris, & ieiuniis, geniculationibus, & peruigiliis orare oportet, & cum confeſſione omnium retro delictorum.* & Concilium Carthaginenſe

4. can.

Digitized by Google

4. can. 85. *baptizandi nomen ſuum dent, & diu ſub abſtinentia vini, & carnium*, &c. vbi legendum puto, *aliquandiu, pro, diu.* Nam S. Auguſtinus cap. 6. libri de fide & operibus dixit, *paucis ipſis ſolemnibus diebus*, cui ſubſcribit S. Iſidorus lib. 1. de offic. Eccl. cap. 27. cum ait competentes creari Dominica palmarum, ij enim erant qui exorciſmis, & eiuſmodi pœnitentiæ ſubiiciebantur, vt videre eſt apud S. Auguſtinum eodem capite: ac proinde liquidò conſtat hanc pœnitentiam non fuiſſe diuturnam; quod ſatis innuit Tertullianus loco citato, cum dixit τὸ *ingreſſuros.* Apud orientales ſeu Græcos fuit hæc quadraginta dierum pœnitentia, vt planũ eſt ex præfatione S. Cyrilli ad eos catechumenos, qui nomen dederant, vt baptiſmũ ſuſciperent: *πολλή σοι ἡ προθεσμία, τεσσαράκοντα ἡμερῶν μετάνοιαν ἔχεις.* i. tempus præſcriptum tibi multum eſt, quadraginta dierum pœnitentiam habes. Ibi S. Cyrillus loquitur ad eos catechumenos, qui dato nomine baptiſmum appetebant, admonens eos quanta cum puritate cordis hoc Sacramentum ſuſcipere debeant. quod ſi forte peccandi voluntatem non omnino exuerint, hortatur, vt dum quadraginta dierum tempus pœnitentiæ præſtitutum habent, omnem prorſus peccati affectum à ſe procul amendent. Nec dicendum eſt eiuſmodi hominum baptiſmum in Pentecoſten vſque perendinari, quò ſapere diſcant, ac proinde hos quadraginta dies eſſe de illis quadraginta diebus qui ſunt ante Pentecoſten intelligendos: eò quòd hæc præfatio paucis ante Paſcha diebus à S. Cyrillo recitata ſit. Sed prior ſententia potior eſt. 1. quia probari non poſt eiuſmodi præfationem fuiſſe paulo ante Paſcha à S. Cyrillo recitatam. 2. ſi paucos dies ſaltem Hebdomaden ſumamus ante Paſcha, ab initio illius Hebdomades ſeptem & quinquaginta dies intercedent vſque ad Pentecoſten. 3. vocabulum *προθεσμία*, quod tempus præſcriptum ſeu præſtitutum ſignificat, contrariæ ſententiæ aduerſatur. Si enim tempus quadraginta dierum pręſcriptum eſt catechumenis baptiſma petentibus ad eos inſtruendos & agendam pœnitentiam, ſignum eſt omnes huic præſcripto obnoxios fuiſſe. Sed hoc XL. dierum ſpatium amplius probatur ex ipſo Cyrillo: ſiquidem catech. 1. adhortans baptiſmum petentes ad ea quæ mundi ſunt, ableganda, ſic ait: *mundana hæc omnino poſtpone, parua enim ſunt quæ relinquis, maxima verò quæ dantur à Domino. Relinque præſentia, & crede futura. Tot annorum circulos tranſegiſti, mundo fruſtra operam nauans.* *καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας οὐ σχολάσεις τῇ προσευχῇ.* &c. i. *& quadraginta diebus non vacabis orationi propter animam tuam.* Catech. 4. ſectione 1. ad eoſdem: *ante verò fidei traditionem præclarè mecum actum videtur, ſi nunc ſummatim dogmatum neceſſariorum capita repetam, ne dicendorum multitudo,* *καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ἁπάσης.* i. *& interceſſurum dierum ſanctæ quadrageſimæ totius interuallum obliuionem inducat noſtrarum rerum earum quæ ad cogitandum ſunt ſolidiores.* Quod confirmatur ex catecheſi 18. quæ

Digitized by Google

eſt vltima illarum catacheſeon, vbi ſic ſcribit: *de tradita namque vobis ad profitendum ſancta & Apoſtolica fide, quantum catecheſis capere potuit per Dei gratiam diximus* ἐν ταῖς διελθούσαις ταύταις τῆς τεσσαρακοστῆς ἡμέραις. i. *præteritis hiſce quadrageſimæ diebus*. & paulo poſt ſubiungit, ἐνεστώσης τὸ λοιπὸν τῆς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἡμέρας, &c. i. inſtante autem deinceps ſancto Paſchate, & veſtra in Chriſto regeneratione. Itaque cum prædicta præfatio ad ſupra memoratas catecheſes pertineat, ſignum eſt eam initio quadraginta illorum dierum, qui inſtitutionis plenioris & pœnitentiæ cauſa baptiſmum petentibus concedebantur, recitatum fuiſſe. Hi autem dies videntur initium duxiſſe paulo ante ieiunium quadrageſimale. Verùm etſi quadraginta dies Competentibus Græcis præſtitutas fuiſſe ex S. Cyrillo conſtet, tamen apud S. Ioannem Chryſoſtomum triginta tantùm catacheſi prima videre licet. ἀλλ' ἔτι τριάκοντα ἡμέραι. i. *Sed ſuperſunt adhuc triginta dies, & reuocabit vos non Pharao, ſed cælorum Rex ad ſupernam patriam.* & infra loquens de eorundem annorum ſpatio, *quare igitur Patres præterito toto anno*, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ μυσταγωγεῖσθαι τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας ἐνομοθέτησαν; *hoc tempore (triginta dierum) ſecretioribus myſteriis Eccleſiæ filios imbui voluerunt?* Sed non fuit vna vbique conſuetudo. Per hos dies eiuſmodi Competentes omnia retroactæ vitæ peccata confitebantur, vt patet ex S. Cyrillo catacheſi 1. ἐξομολόγησαι τὰ πταίσματα τὰ ἐν λόγῳ τὰ ἐν ἔργῳ, τὰ ἐν νυκτὶ, τὰ ἐν ἡμέρᾳ. i. confitere actus tuos ſiue in verbo, ſiue in opere, ſiue noctu, ſiue interdiu. Id etiam ſupra de Latinis notauimus ex Tertulliano. Sed hæc confeſſio quemadmodum & pœnitentia, non erat Sacramentalis; quia nullum Sacramentum ante baptiſmum confertur, vt vulgo docent Theologi. Siquidem tum confeſſio, tum pœnitentia erant tantùm quædam diſpoſitio ad baptiſmum ritè, & vt par eſt, ſuſcipiendum. Alia erant Catechumenorum ſiue perfectorum, ſeu imperfectorum pœnitentia, ſi forte in ipſo catechumenatus curriculo capitale crimen aliquod admiſiſſent, de qua agitur in Conciliis. Nicæno can. 14. & Neocæſarienſi can. 5.

Cap. 9. declaratur qualiter fiat ſcrutinium nempe cum tanguntur ſaliua nares, & aures, quod fit iuxta vſum Eccleſiæ Romanæ, vt videre eſt apud Alcuinum lib. de offic. capite de Sabbato ſancto, cum ritum Romanæ Eccleſiæ in dando baptiſmo explicat. *Inde verò tangit ei nares, & aures de ſputo, & dicit ad aurem dextram* EPHETA, *quod eſt, adaperire: ad nares, in odorem ſuauitatis.* Iuxta alium vſum apud eundem Alcuinum capite citato tanguntur tantùm aures, & nares ſine ſputo, quemadmodum apud S. Ambroſium cap. 1. libri de his qui myſteriis initiantur: *aperite igitur aures, & bonum odorem vitæ æternæ inhalatum vobis munere Sacramentorum carpite, quod vobis ſignificauimus, cum apertionis celebrantes myſterium diceremus*, EPHETA, *id eſt, adaperire.* Et rationem ſubiungit: *vt venturus vnuſquiſque ad gratiam, quid interrogaretur, cognoſceret*

ſit; quià reſponderet, meminiſſe debere:. & lib. 1. de Sacramentis cap. 1. *ideo ergo tibi ſacerdos aures tetigit, vt aperirentur aures tua ad ſermonem & ad eloquium ſacerdotis.* Et infra: *ideo propter gratiam operis, & muneris non tangit os Epiſcopus, ſed nares. Quare nares? vt bonum odorem accipias pietatis æternæ, vt dicas: Chriſti enim bonus odor ſumus Deo, quemadmodum dixit Apoſtolus ſanctus, & ſit in te fidei deuotioniſque plena fragrantia.* Hoc ritu Græci carent, non enim extat in eorum Euchologio, nec Patres Græci meminere. Theodulphus tantùm meminit tactus narium, & aurium agens de ſcrutinio, quaſi ſolus ille adhiberetur: ſed inſufflatio, exorcizatio, abrenunciatio, & vnctio ſcapularum & pectoris ſunt etiam ſcrutinij ritus. Erant autem ſeptem ſcrutinia, primum incipiebat tertiâ Dominicâ quadrageſimæ iuxta ordinem Romanum & codicem Ratoldi, vel quarta Dominica quadrageſimæ iuxta codicem Remenſem, vltimum Sabbato ſancto fiebat, eaque inter Miſſarum ſolemnia, ſed poſt lectiones dimittebantur baptizandi cum cæteris Catechumenis. Sed temporibus S. Auguſtini, & S. Iſidori incipiebat ſcrutinium Dominica palmarum, vt ſupra docuimus. Apud Græcos fiebant per quadraginta, aut triginta dies, vt ſupra notauimus. In ipſis ſcrutiniis ſeparabantur mares à fœminis, vt habetur in præfatis codicibus, & apud S. Cyrillum Hieroſolymitanum in præfatione: ἄνδρες μετ᾽ ἀνδρῶν, καὶ γυναῖκες μετ᾽ γυναικῶν. i. maſculi cum maſculis, fœminæ cum fœminis. Mares in parte dextra, fœminæ in ſiniſtra collocabantur, vt teſtantur citati codices. Cum autem eſſent iuxta fontes ſtatim baptizandi ſtabant trementes demiſſo vultu ſe mutuò manibus tenentes, vt habetur in ſynodo Conſtantinopolitana ſub Mena, actione 5. in formata aduerſus Petrum Apameæ Epiſcopum ἵστανται τὸ σχῆμα τοῦ ἀγῶνος ἀποπληροῦντες, κάτω νεύοντες καὶ τὰς χεῖρας συμπλέκοντες, καὶ τρέμοντες εὐκαίρως, &c. i. ſtant ſpeciem certaminis explicantes, innuentes deorſum, ſe manibus tenentes, in tempore trementes diabolique inuidæ aſtutiæ reſiſtentes. In verſione Latina legitur, *non reſiſten*, ſed negatio abeſt à Græco. In eodem capite Theodulphi notanda ſunt hæc verba, *per membra corporis ſpiritales animæ virtutes intelliguntur.* Sic Vincentius Victor, qui optimè ſentiebat Deum non eſſe corporeũ, cum nomina membrorum, quæ paſſim in Scripturis Deo tribuuntur, ei obiicerentur, rectè dicebat per hæc incorporeas intelligendas eſſe virtutes. At cum ille diceret animam hominis eſſe corpoream, ſuamque opinionem ſtabiliret ex quibuſdam membrorum nominibus, quæ in Scripturis animæ hominis tribuuntur, S. Auguſtinus lib. 4. de anima & eius origine aduerſus eum agens retorquendo ſolutionem ſic infit: *quia Deum rectiſſimè defendis non eſſe corporeum, quid igitur cauſa eſt, cur nomina iſta membrorum in Deo tibi corpus non faciant, in anima faciant? An verò quando de creatura hæc dicuntur, propriè accipienda ſunt; quando autem de Creatore, tropicè*

atque tranſlatè. In eodem capite notanda ſunt hæc verba, *quia ergo Diuinitas hominem aſſumens.* Ita ſupra locutus eſt cap. 7. *perfectum naturæ noſtræ hominem ſuſceperit*, iuxta communem loquendi vſum ſanctorum Patrum, qui dicunt filium Dei aſſumpſiſſe nomen, nec ideo aſtruunt duas Chriſto perſonas, ſed nihil aliud intelligunt per τὸ hominem, quam naturam humanam. Vnde ſtatim ſubiungit Theodulphus eodem cap. 7. *& Verbum caro factum ſit adſumendo humanitatem.* i. naturam humanam. Cum autem dicit, *perfectum hominem*, id propter Apollinarem facit, qui, vt ſcribit Vincentius Lirinenſis cap. 17. libri pro Catholicæ fidei antiquitate, & vniuerſitate, dixit *in ipſa Saluatoris noſtri carne, aut animam humanam penitus non fuiſſe, aut certe talem fuiſſe, cui mens & ratio non eſſet*: vel, vt ſcribit S. Paulinus epiſt. 25. *hominem à Deo aſſumptum animam mentis humanæ vacuam, qualis eſt pecorum, & iumentorum habuiſſe.* Quod ſi ita eſſet, Chriſtus homo perfectus non eſſet. Tandem in hoc capite 9. notandũ eſt, cum Theodulphus dicit ex commiſtione duarum ſubſtantiarum in vna filij Dei perſona factum eſſe collyrium, eum non intelligere duas ſubſtantias in Chriſto diuinam & humanam inter ſe permixtas in tertiam coaluiſſe, vt in mixtis vſu venire ſolet, quod blaſphemum eſt: ſed vſum fuiſſe vocabulo commixtionis impropriè ratione allegoriæ ex collyrio ſumptæ. Nam ſupra capite 7. dixit Filium Dei verum hominem factum fuiſſe, eumque perfectum naturæ noſtræ hominem ſuſcepiſſe, iuxta ſuperiorem interpretationem, & Verbum carnem factum fuiſſe aſſumendo humanitatem, non permutando diuinitatem, quæ omnia commixtioni duarum ſubſtantiarum aduerſantur, & à Monophyſitarum hæreſi longè abalienata ſunt. Admittunt quidem Theologi in Chriſti perſona compoſitionem, at commixtionem negant. Vide D. Thomam 3. p. qu. 2 art. 4. Aduerſus hanc commixtionem fuſè diſputat Boetius lib. de duabus naturis, & de vna perſona Chriſti.

Cap. 10. agit Theodulphus de vnctione pectoris & ſcapularum, de qua fusè ſatis à nobis actum eſt ſupra.

Cap. 11. agit de abrenuntiatione, per quam Catechumenus abrenunciat diabolo, operibus eius, & pompis. Huius abrenuntiationis meminit Optatus Mileuitanus lib. 5. aduerſus Parmenianum, Tertullianus lib. de ſpectaculis: *cum aquam ingreſſi Chriſtianam fidem in legis ſuæ verba profitemur, renuntiaſſe nos diabolo, & pompæ & Angelis eius ore noſtro conteſtamur.* & libro de corona militis: *aquam adituri ibidem & aliquanto prius in Eccleſia ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renuntiare diabolo, & pompæ & Angelis eius.* S. Auguſtinus lib. 2. de ſymbolo ad Catechumenos: *hoc audiſtis, hoc profeſſi eſtis renuntiare vos diabolo, & angelis eius.* S. Cyprianus epiſt. 7. & alibi paſſim dixit ſeculo renuntiare, breuitatis gratia: *ſeculo*, inquit, *renuntiaueramus, cum baptizati ſumus.* Apud Theodulphum renuntiatur diabolo, pompis, & operibus eius,

Digitized by Google

quemadmodum & in codicibus Remenſi, & Ratoldi. Apud Saluianum lib 5. de prouidentia Dei renuntiatur diabolo, pompis, ſpectaculis, & operibus eius: *quæ eſt enim* (inquit) *in baptiſmo ſalutari Chriſtianorum prima confeſſio? quæ ſcilicet niſi, vt renuntiare ſe diabolo ac pompis eius atque ſpectaculis, & operibus proteſtentur*. & paulo poſt: *abrenuncio* (inquit) *diabolo, pompis, ſpectaculis, & operibus eius*. Et hic pompas, & ſpectacula pro vno eodemque ſumit. S. Auguſtinus, & Tertullianus ſupra citati, & S. Cyrillus mox citandus pompas diaboli interpretantur ſpectacula, hoc eſt, theatri laſciuiam, amphitheatri crudelitatem, clamores, & inſaniam circi. Vulgo terna fit abrenuntiatio, vt habetur capite 2. Hierar. Eccl. S. Dionyſij, in Græcorum Euchologio, in codicibus Remenſi, & Ratoldi. S. Cyrillus catecheſi 1. myſt. addit renuntiationem quartam nimirum cultui diaboli: *Verum tamen*, inquit, *audi quod manu extenſa tanquam ad præſentem dicitur*, ἀποτάσσομαί σοι σατανᾶ. i. renuntio tibi Satanæ. & infra: *doceris mox alteram renuntiationis partem addere*, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου, i. & omnibus operibus tuis. & infra: *deinde dicis*: καὶ πάσῃ τῇ πομπῇ αὐτοῦ (lege σου) & omni pompæ tuæ. & infra: *dicis præterea*: καὶ πάσῃ σου λατρείᾳ, & omni cultui tuo. Vbi per cultum diaboli intelligit omnem qui idolis exhibetur, honorem, auguria, aruſpicia, artes magicas, & ſcelerata ſacrificia. apud S. Ambroſium lib. 1 de Sacramentis cap. 2. duplex duntaxat habetur abrenuntiatio: *quando te interrogauit, abrenuntias diabolo, & operibus eius? quid reſpondiſti, abrenuntio. Abrenuncias ſeculo & operibus eius? quid reſpondiſti? abrenuntio. Memor eſto cautionis tuæ, & nunquam tibi excidat tuæ ſeries cautionis*. Quæ vltima verba confirmant duplicem hanc renuntiationem, quæ tunc erat in Eccleſia Ambroſiana. Renuncians conuertebatur ad occidentem, vt ſcribit S. Dionyſius cap. ſupra citato, S. Hieronymus mox citandus, & S. Cyrillus catech. 1. myſtagogica *primum ingreſſi eſtis in porticum domus baptiſterij*, καὶ στάντες πρὸς δυσμὰς ἠκούετε, &c. *& ſtantes verſus occidentem*, &c. Ita habetur in Euchologio Græcorum. Apud Dionyſium renuntians Satanæ manus obtrudit, apud Cyrillum, & in Euchologio extendit. Abrenuntiatione facta vertebatur ad orientem, vt patet ex eodẽ Dionyſio cap. citato, S. Hieronymo in cap. 6. Amos Prophetæ: *Vnde & in myſterijs primum renunciamus ei qui in occidente eſt, nobiſque moritur cum peccatis: & ſic verſi ad orientem pactum inimus cum ſole iuſtitiæ, & ei ſeruituros nos eſſe promittimus*. & S. Cyrillo catecheſi citata, qui hanc huiuſce ritus cauſſam profert. Cum enim baptizandus renuntiauit Sathanæ principi tenebrarum reſciſſis pactis antiquis, conuertitur ad orientem vbi eſt paradiſus, quem Deus in oriente plantauit. Sic conuerſus manus tollebat ſurſum, vt docet S. Dionyſius cap. citato, & S Baſilius in exhortatione ad baptiſmum, qui dixit χεῖρας ἐξᾶραι οὐρανῷ, i. tollere manus in cœlum, & ſic profitebatur ſe Chriſto ſeruiturum, & adhæſurum,

Digitized by Google

quod vocant Græci συντάσσεσθαι S. Dionyſius, Euchologium, & S. Gregorius Theologus, qui oratione de baptiſmo dixit, ὅλῃ θεότητι συντασσόμενος. i. toti diuinati adiunctus, adhærens. S. Baſilius oratione citata dixit θεῷ συνθέσθαι i. paciſci cum Deo: niſi legendum ſit συντάσσεσθαι, cui contrarium eſt ἀποτάσσεσθαι. i. renuntiare, abrenuntiare apud præfatos auctores, & Palladium in Lauſiaca. His ita rite peractis baptizandus recitat ſymbolum, vt habetur in Euchologio Græcorum, idque ex antiqua conſuetudine, quam videre eſt apud S. Cyrillum catech. 1. *myſtag. tunc admonebaris, vt diceres.*: πιστεύω εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱὸν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ εἰς βάπτισμα μετανοίας. i. credo in Patrem, & Filium, & Spiritum ſanctum, & in baptiſma pœnitentiæ. Et cum ſubiungit, *de quibus in ſuperioribus catecheſibus, quantùm diuina conceſſit gratia, latius diſſeruimus*, ſatis innuit totum reddendum eſſe ſymbolum: quia ſupra catecheſi 4. totum illud expoſuit. Id etiam notum eſt ex Saluiano lib. 5. de prouidentia Dei: *Abrenuntio enim (inquis) diabolo, pompis, ſpectaculis, & operibus eius, & quid poſtea? Credo (inquis) in Deum Patrem omnipotentem & in Ieſum Chriſtum Filium eius. Ergo primùm renunciatur diabolo, vt credatur.* & ex S. Auguſtino lib. de anima, & eius origine cap. 10. *ideo cum baptizantur ſymbolum reddunt, & ad interrogata reſpondent.* Hinc capiendus eſt Optatus lib. 5. aduerſus Parmenianum: *contra nos peccatores (vt vultis) interrogemus alterum gentilem, an renuntiet diabolo, & credat*, &c. *& dicat, renuntio & credo.* & Rufinus in libro de expoſitione ſymboli: *& mos ibi ſeruatur antiquum eos qui gratiam baptiſmi ſuſcepturi ſunt, publicè id eſt, fidelium populo audiente, ſymbolum reddere.* Quod ſymbolum Theodulphus, appellat profeſſionem ſanctæ Trinitatis. In Euchologio Græcorum poſt abrenuntiationes, & reſponſa ad aliquot interrogationes baptizandus recitat ſymbolum, apud S Dionyſium cap. 2. Eccl. Hierar. trinã facit profeſſionem, quæ nihil aliud eſt, quam ſymboli recitatio, In codice Remenſi ſacerdos ipſe recitat ſymbolum: *poſtea verò tangis ei pectus, vt inter ſcapulas de oleo exorcizato, & vocato nomine eius ſingulis dicẽs.* ABRENVNTIAS SATANÆ? R. ABRENVNTIO. ET OMNIBVS OPERIBVS EIVS? R. ABRENVNTIO. ET OMNIBVS POMPIS EIVS? R. ABRENVNTIO. ET EGO LINIO TE OLEO SALVTIS IN CHRISTO IESV DOMINO NOSTRO. *Inde verò dicis ſymbolum impoſita manu ſuper capita eorum.* Hæc autem manus impoſitio habetur apud Dionyſium capite citato poſt trinam illam profeſſionem. *& cum ter profeſſus eſt*, ἐπευξάμενος εὐλογεῖ, καὶ χειροτεῖ. i. oratione facta benedicit & manum imponit.

Cap. 12. explicat Theodulphus quid ſint pompæ, & opera diaboli, dicitque per ea ſeptem intelligi capitalia peccata.

Cap. 13. cum dicit per ſanguinem & aquam quæ de Chriſti latere fluxerũt, ſignificari duo præcipua Eccleſiæ Sacramenta, per ſanguinem

quo conſecramur, intelligit Euchariſtiam quæ olim vnà cum baptiſmo dabatur. Quidam intelligunt per aquam & ſanguinem omnia Sacramenta, quidam Eccleſiam. vide Cyrillum catech. 13. In eodem capite ſequuntur hæc verba, *inuocato namque Deo deſcendit Spiritus ſanctus de cælis*, &c. Tertullianus lib. de baptiſmo. *igitur omnes aquæ de priſtina originis prærogatiua Sacramentum ſanctificationis conſequuntur inuocato Deo. ſuperuenit enim ſtatim Spiritus de cælis, & aquis ſupereſt, ſanctificans eas de ſemetipſo: & ita ſanctificatæ vim ſanctificandi combibunt.* Vbi iſti duo auctores dicunt per Dei inuocationem, id eſt, formam aquam ſanctificari, & per eam vim ſanctificationis conſequi. In eodem capite fit mentio trinæ merſionis de qua ſupra. Qui verò baptizabantur, ita in fontem olim demergebantur, vt etiam totum caput mergeretur. S. Hieronymus dial. aduerſus Luciferianos, *nam & multa alia quæ per traditionem in Eccleſiis obſeruantur, auctoritatem ſibi ſcriptæ legis obſeruarunt, velut in lauacro ter caput mergitare.* Quod ſatis innuit S. Cyrillus catech. 17. cum ait: ὥσπερ γὰρ ὁ ἐνδύνων ἐν τοῖς ὕδασι καὶ βαπτιζόμενος πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ὑδάτων περιβάλλεται. i. vt enim is qui ſubit aquas, & baptizatur, vndique ab aquis circundatur. Tandem notandum eſt quod dicit de fonte baptiſmi, ſeu baptiſterio, cui ſimile eſt illud S. Iſidori lib. 15 Orig. cap. 4 *fons autem in delubris locus regeneratorum eſt, in quo ſeptem gradus in Spiritus ſancti myſterio formantur; tres in deſcenſu, tres in aſcenſu: ſeptimus verò is eſt, qui & quartus, id eſt, ſimilis filio hominis, extinguens fornacem ignis, ſtabilimentum pedum, fundamentum aquæ; in quo plenitudo diuinitatis habitat corporaliter.* Ex his Iſidori & Theodulphi locis notandum eſt olim fuiſſe in baptiſteriis ſeptem gradus, tres per quos aſcenſus ad illud erat, tres per quos in illud deſcenſus; ſeptimum verò fuiſſe in medio baptiſterij, in quo fons ipſe fundatus erat, in quo ſtabant ij quorum opera baptiſmo erat neceſſaria: vnde appellatur fundamentum aquæ & ſtabilimentum pedum. Super ipſum fontem erat appenſa columba aurea vel argentea Spiritum ſanctum repræſentans, vt videre licet in Synodo Conſtantinopolitana ſub Mena, actione 5. In ſupplicatione Clericorum, & monachorum Antiochiæ ad Ioannem Patriarcham, &c, *præſumptum eſt autem ab ipſo & hoc: nam columbas aureas & argenteas in formam Spiritus ſancti ſuper diuina lauacra, & altaria appenſas vnà cum aliis ſibi appropriauit.*

Cap. 14. agit Theodulphus de veſtibus albis, quibus poſt ſanctum lauacrum Neophyti induantur, & de quibus ſupra fusè ſatis à nobis actum eſt.

Cap. 15. agit de vnctione Chriſmatis quæ fit à presbyteris in recens baptizatorum vertice, de qua etiam ſupra ſcripſimus. Sed quia multi Patres agunt de vnctione Chriſmatis confusè ſatis non diſtinguendo inter vnctionem Chriſmatis, quæ fit in vertice à presbytero, & inter eam

quæ fit in fronte ab Epiſcopo, quam quidem ferunt, vt habetur in Pontificali Damaſi, inſtitutam fuiſſe à S. Syluestro Papa, vt presbyter liniat Chriſmate leuatum de aqua, dico Patres omnes qui ante S. Syluestrum locuti ſunt de vnctione Chriſmatis eſſe intelligendos de ea vnctione quæ fit in fronte ab Epiſcopo, & ſpectat ad Sacramentum Confirmationis, etſi aliquando vtuntur olei nomine, nam illis locis oleum ſiue à Græcis Patribus ſiue à Latinis pro vnguento ſeu Chriſmate vſurpatur. 2. notandum eſt, quoniam Græci ea vnctione quæ fit à presbytero in vertice carent, omnes eorum antiquos Patres cùm de vnctione Chriſmatis agunt, de illa vnctione quæ fit ab Epiſcopo in fronte eſſe intelligendos. Tertiò, quia rara eſt apud ſanctos Patres mentio vnctionis Chriſmatis quæ fit à presbytero in vertice, dico cum ſimpliciter & ſine adiuncto de Chriſmate, ſeu illius vnctione agunt, eſſe de illo Chriſmate ſeu vnctione quæ ad Confirmationis Sacramentum ſpectant, intelligendos, maximè ſi ex nulla circunſtantiâ deprehendi poſſit, eos fuiſſe locutos aut de Chriſmatis vnctione qua vtuntur presbyteri, aut de eâ, quâ nonnulli hæretici ad Eccleſiam redeuntes reconciliantur: Nec obſtant variæ interpretationes myſticæ, nam vna eidem vnctioni non ſemper attribuitur, ſed non rarò indifferenter, quemadmodũ & vnctioni quę baptiſmum præcedit. Et vt omnis ambiguitas tollatur, notandum eſt olim quando baptizabat Epiſcopus, quod ſæpe ſæpius contingebat (rarius enim baptizabant presbyteri & Diaconi) ſtatim conferebat Sacramentum confirmationis in fronte vngendo Chriſmate neophytum, vt videre eſt apud Ambroſium, Cyrillum, Dionyſium, Seuerum, auctorem quæſtionum inter opera S. Iuſtini, qu. 137. ad orthodoxos, & alios, nec vngebatur neophytus in vertice à presbytero cum eiuſmodi vnctio inſtituta ſit ob defectum Epiſcopi: etſi poſtea adhibita fuerit neophyto è fonte leuato quam mox ſubſecutura eſſet vnctio Chriſmatis in fronte ab Epiſcopo, vt videre eſt in noſtris Sacramentariis MSS. & in ordine Romano. Quod ideo notaui quia hîc à nonnullis recentioribus vnctionem verticis, cũ vnctione frontis confundi animaduerto in locis Patrum qui vulgò citantur à tractatoribus.

Cap 16. agit Theodulphus de myſtico velamine, quo recens baptizati caput poſt vnctionem verticis tegitur, de quo agunt Ieſſe Ambianenſis in epiſtola de baptiſmo, & Alcuinus lib. de officiis diuinis cap. de Sabbato ſancto. *Tunc ſacro Chriſmate caput perungitur, & myſtico tegitur velamine, vt intelligat ſe diadema regni, & ſacerdotij dignitatem portare iuxta Apoſtolum: vos eſtis genus electum, regale, ſacerdotale, offerentes vosmetipſos Deo viuo hoſtiam ſanctam, & Deo placentem.* Sed cum Theodulpho dicitur ſignificari hoc velamine ſacerdotalis capitis operimentum, ad antiquæ legis ſacerdotes reſpicere videtur: ſiquidem illius ætate, nouæ legis antiſtites nondum in ſacris velamento capitis vtebantur.

Cap. 17.

Digitized by Google

Cap. 17. de manus impoſitione, de dignitate Chriſmationis, & ſeptennarij numeri, & maxime de ſeptem Spiritus ſancti donis tractat. Hæc verba, *nec tamen frontem ex eodem oleo ſignare*, &c. Satis indicant Chriſmationem ab impoſitione manuum diſtingui, vt ſupra probauimus, ſatiſque declarat Optatus Mileuitanus lib 4 aduerſus Parmenianum: *lotus cum in Ioannis manibus haberetur, ſecutus eſt ordo myſterij, & compleuit Pater quod rogauerat filius, & quod nuntiauerat Spiritus ſanctus. Apertum eſt cælum Deo Patre vngente, ſpiritale oleum ſtatim in imagine columbæ deſcendit, & inſedit capiti eius, vnde cœpit dici Chriſtus, quando vnctus eſt à Deo Patre: cui ne manus impoſitio deeſſe videretur, vox addita eſt Dei de nube dicentis. Hic eſt filius meus, de quo bene ſenſi, hunc audite.* Quæ autem hic dicuntur de numero ſeptenario ſumpta videntur ex S. Gregorio cap 6. expoſitionis lib. 1. in Iob. & homil. 7 in Ezechielem. Quod dicitur de Iubilæo ob quinquagenarium numerum, qui ex monade, & numero ſeptenario ſepties reuoluto conſtat, id etiam dicunt S. Auguſtinus epiſt. cxix. ad Ianuarium, & S. Baſilius lib. de Spiritu ſancto ad Amphilochium cap. 27. de Pentecoſte, id eſt, de illo numero quinquagenario, qui inter Chriſti reſurrectionem & aduentum Spiritus ſancti interiacet. Tandem multa eaque præclara de donis Spiritus ſancti ſubiungit Theodulphus: & meritò ſanè; quia Sacramenti Confirmationis hoc proprium eſt peculiari, & excellenti quodam modo Spiritus ſancti dona animæ fideli conferre, quorum beneficio in ſtatu Chriſtiani illa maximè perficitur. Eſt enim Confirmationis Sacramentum hominis Chriſtiani perfectiuum, vt ſupra ex ſanctis Patribus docuimus. Illud enim confirmationi tribuitur, quòd baptiſmi gratiam perficit, qui enim per baptiſmum Chriſtiani effecti ſunt, quaſi infantes modò geniti teneritatem adhuc, & mollitiem quandam habent; ac deinde Chriſmatis Sacramento aduerſus omnes carnis mundi, & diaboli impetus robuſtiores fiunt, & eorum animus fide omnino confirmatur ad confitendum, & glorificandum nomen Domini Ieſu Chriſti. Et huic Sacramento nomen impoſitum eſt, quod huius Sacramenti virtute Deus in nobis id confirmat, quod baptiſmo operari cœpit, noſque ad Chriſtianæ ſoliditatis perfectionem adducit. Nec verò confirmat ſolùm, ſed etiam auget, de quo Melchiades ita teſtatur: Spiritus ſanctus, qui ſuper aquas baptiſmi ſalutifero deſcendit illapſu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam, in confirmatione augmentum præſtat ad gratiam. Deinde non auget modò, ſed admirabili quadam ratione auget. Hæc omnia oſtendunt quanta ſit huius Sacramenti dignitas, vtilitas, & neceſſitas. Quare ij grauiter peccant, qui hoc Sacramentum, cum id commodè fieri poteſt, ſuſcipere negligunt: & grauius Epiſcopi, qui omnem diligentiam non adhibent, vt ſibi commiſſi Sacramentum hoc percipiant. Sed ij non mediocriter hallucinantur, qui ſcribunt eiuſdem eſſe virtutis chriſ-

Catech. Rom. p. 2. c. 3. Sect. 19.

Eiuſdem Sect. 20.

T

Digitized by Google

mari, ſeu vngi in vertice à presbytero, ac chriſmari in fronte ab Epiſcopo. Hæc enim chriſmatio verticis non eſt Sacramentum, nec gratiam ex opere operato conferre, nec Spiritum ſanctum donare valet: ſed datur, vt intelligat baptizatus ſe ab eo die Chriſto capiti tanquam membrum coniunctum eſſe, atque eius corpori inſitum, & ea re Chriſtianum à Chriſto, Chriſtum verò à Chriſmate appellari, vt habetur in catechiſmo Romano, & docet Theodulphus cap. 15. *baptizatorum itaque capita Chriſmate liniuntur, vt in regno & ſacerdotio Eccleſiæ delibuti, & Chriſtiani nominis prærogatiuam accipiant, & eius membra, qui eos redemit, & eorum caput eſt, effici valeant.* Sed de his ſatis: plura vide in defenſione Eccleſiaſticæ Hierarchiæ doctiſſimi viri Franciſci Hallier cap. 2.

p. 2. c. 2. ſect. 72.

Cap. vltimo agit Theodulphus de corpore & Sanguine Chriſti, quæ olim cum baptiſmo ſumebantur: etiam ab infantibus, vt ſupra fusè docuimus, & conſtat etiam ex Theodori Antiocheni opere contra aſſerentes peccare homines natura, non voluntate, in bibl. Photij, n. 177. & de aqua in calice miſcenda. Hæc autem verba, *Hoc ergo ſacrificium afferre de ſacrificij reliquiis*, &c. corrupta ſunt. & expuncto verbo *offerre* quod redundat, legendum eſt: *hoc ergo myſterium dereliſtis ac finitis veteribus ſacrificiis & hoſtiis Eccleſia celebrat*, &c. Sequitur de miſcenda aquâ vino in calice ſanctificando, qua de re agit S. Cyprianus epiſt. 63 aduerſus eos, qui ſola aquâ ſine vino myſterium ſanguinis Chriſti peragebant, qui poſtea ſunt appellati Hydroparaſtatæ, in can. 32. Synodi ſextæ. Fuerunt alij, Armeni videlicet qui ſolo vino in ſanguinis Chriſti myſteriis vſi ſunt, quos damnat eadem Synodus canone eodem. Sed his ſic ad Theodulphum notatis redeamus ad propoſitum.

C. 2. l. 6. GLORIA IN EXCELSIS] ita ſtatuitur in Concilio Rothomagenſi apud Ordericum Vitalem lib. 4. hiſt. Eccl. cum agitur de Miſſa huius Sabbati ſancti. *Ob cuius reuerentiam, Gloria in excelſis Deo, & Alleluia cantatur.*

L. 8. ET CVM SPIRITV TVO] Vox eſt populi ex antiquo ritu Eccleſiæ, cum Pontifici ſibi bene precanti reſpondens viciſſim illi bene precatur; vt videre eſt in Conc. Bracarenſi 1. can. 21. *Et vt reſpondeatur à populo: & cum ſpiritu tuo.* & apud S. Ioannem Chryſoſtomum Homilia 18. in epiſtolam 2. ad Corinthios ἐπ' αὐτῶν πάλιν φρικωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, καὶ ἐπεύχεται ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ. τὸ γὰρ μετὰ πνεύματός σου οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο. i. In ipſis tremendis myſteriis bene precatur Pontifex populo, & populus bene precatur Pontifici, illud enim, *cum ſpiritu tuo*, nihil aliud eſt, quàm hoc. In Liturgiis SS. Iacobi, Marci. & Petri interdum hæc reſponſio populi effertur in dandi caſu: Καὶ τῷ πνεύματί σου, i. & Spiritui tuo. Quam etiam agnoſcit S. Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in Theoriâ Myſticâ, cum eam ſic exponit: καὶ τῷ πνεύματί σου τουτέστι τὴν ψυχὴν, ὃ ἀδιαίρετον εἶναι δὸς ἡμῖν, ἵνα τῷ πνεύματι ἀγλωττίστως, ἀχώριστα

τυ῀χαίρμεν. i & Spiritui tuo, id eſt, tecum vnionem indiuiduam da nobis, vt ſpiritu pacem agitantes, inſeparabiles ſimus. Et S. Ioan. Chryſoſt. hom. 33. in Matth. *& cum dixero; pax vobis*, εἶτα εἴπητε, καὶ τῷ πνεύματί σου. i. *deinde dixeritis, & Spiritui tuo.*

L. 10. DEVS QVI HANC SACRITISSIMAM NOCTEM] Ita apud Alcuinum: quia Sabbati ſancti officium, *ad noctem Dominicæ reſurrectionis reſpicit*, vt habetur in Concilio Rothomagenſi apud Ordericum Vitalem lib. 4. hiſt. Eccl. ſiquidem paraſceue, & Sabbato Hebdomadæ ſanctæ non celebratur Corporis, & Sanguinis Chriſti Sacramentum, vt docetur in eodem Concilio ex libro Officialis: *narrat liber officialis, quòd in hoc biduo non ſit Sacramenti celebratio. Vocat autem hoc biduum ſextam feriam & Sabbatum, in quo recolitur luctus & triſtitia Apoſtolorum.* Liber officialis eſt antiphonarius, vt docet Agobardus epiſt. ad Cantores Lugdun.

Lin. 26. NON CANTENT OFFERTORIVM] Alcuinus rationem reddit cap. citato: *quod autem poſt Euangelium non cantatur offerenda, & Cantores tempore ſacrificij ſilent, ad memoriam reducitur ſacrificium, ſeu ſilentium mulierum.* Porro in cod. Ratoldi extat benedictio lactis & mellis in hunc modum. *Benedic, Domine, hanc creaturam lactis & mellis*, &c. vt in ord. Rom. Deinde ſequitur, *per quem hæc omnia, Domine ſemper bona creas.* Id autem fiebat propter recens baptizatos, qui poſt ſanctum lauacrum lac & mel guſtare iubebantur quaſi modò geniti infantes; quo ritu ſignificabatur Chriſtianis omni exuta malitia ſimplicitatem infantis eſſe amplectendam. Id videre eſt in ordine myſteriorum Æthiopum, vt vocant, in quo, baptizatis ſacro perunctis Chriſmate, hæc legere eſt: *Diaconus deinde dat illis lac & mel: & dicit lac & mel immaculatum in regenerationem, amen. Sacerdos autem dicit: lac & mel immaculatum in regenerationem per Ieſum Chriſtum, amen.* Apud S. Hieronymum dialogo aduerſus Luciferianos: *velut in lauacro ter caput mergitare, deinde egreſſos lactis & mellis prægustare concordiam ad infantiæ ſignificationem.* & apud Tertullianum lib. de Coronâ militis. *inde ſuſcepti lactis & mellis concordiam deguſtamus.* Hinc capienda ſunt illa Concilij Carthaginienſis Græci can. 40. ἀπαρχὴ δὲ εἴτε μέλι, εἴτε γάλα, ὡς εἰώθει, προσφερέσθω ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἐθίμῳ εἰς τὸ τῶν νηπίων μυστήριον. i. primitiæ ſiue mel, ſiue lac offerantur vno die conſueto ad infantium myſterium. Agitur enim hîc de mellis & lactis benedictione in altari. Hæc autem verba, *ad myſterium infantium*, ſignificant, ideo à baptizatis deguſtandum eſſe lac & mel, quòd per baptiſma omni poſita malitia debeant ſemper infantium ſimplicitatem ſeruare. Alia ratio profertur in ipſâ benedictione: quia baptizati relicto Ægypto, id eſt, ſeculo, ingrediuntur in Eccleſiam terram melle & lacte manantem, i. omnibus delitiis ſpiritalibus affluentem.

Digitized by Google

Lin. 27. NEQVE AGNVS DEI,] Ita apud Alcuinum. Nota verò nullas hic eſſe veſperas, quemadmodum nec in codicibus Rodradi, & Remenſi iuxta antiquum morem de quo Alcuinus cap. de Sabbato ſancto. *In hac nocte de veſpertinali ſynaxi apud Romanos nil agitur neque ante miſſam, neque poſt miſſam, quia ſecundum Auguſtinum & alios doctores iſtud Sabbatum non habet veſperam.* Reperire eſt tamen in codice Ratoldi Abbatis, in quo poſt benedictionem Epiſcopalem ſic habetur. *Interim dum communicat populus, inchoat Cantor alleluia, Pſalmus. Laudate Dominum omnes gentes. Antiph. ad Euangelium. Veſpere autem. Pſ. Magnificat. Poſt hæc ſurgat Epiſcopus de ſede ſuâ, pergat ad altare, & dicat collectam. Spiritum nobis, Domine, tuæ caritatis infunde: vt quos Sacramentis Paſchalibus ſatiaſti, tua facias pietate concordes, per Dom. Et poſt hæc dicit Diaconus. Ite, miſſa eſt.*

Pag. 75. c. 2. l. 19. IN DIE SANCTO PASCHÆ] appellatur ſanctum Paſcha ob diei reuerentiam, qua de re conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum cap. 56. §. 1. In cod. Ratoldi hîc habetur miſſa integra Paſchalis cum ſuis ritibus & cæremoniis, quam reiecimus in appendicem.

Pag. 76. col. 1. l 8. QVI MORTEM NOSTRAM MORIENDO DESTRVXIT, &c.] morte Chriſti mors noſtra deſtructa eſt, & reſurrectione vita reparata eſt. Corippus lib. 4. de laudibus Iuſtini minoris.

Calcauit mortem moriens, vitamque reſurgens
Vita dedit cunctis in ſe credentibus ipſe.

Et præclarè Ennodius Hymno 7.

Necauit ante funera,
Lethum ſepultus expulit
Mors mortis impulſu ruit.
Cantate factum ſecula
Funus ſubegit tartarum,
Vicit peremptus exitum.
Mors inde luget pallida
Præſumpſit vnde gaudium.

Pag. 77. c. 1. l. 25. OMISIT] id eſt, dimiſit, vt infra in Apologia vltima: *ſi quam vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt, vel contrahunt libem, omitte.*

C. 2. l 21. SACRAMENTVM VIVENDO TENEANT] id eſt, gratiam Sacramentalem rectè viuendo conſeruent. Eſt metonymia, cauſa pro effectu. Nam Sacramentum eſt cauſa gratiæ Sacramentalis.

Digitized by Google

[Pag. 78. c. 1. l. 2. SEIPSVM TIBI SACRAM HOSTIAM, &c.] Præclarè S. Paulinus epiſt. 5 ad Seuerum: *Ipſe enim pro nobis & animam & carnem ſuam poſuit, recepit; qui & ſacerdos & hoſtia, & agnus & paſtor eſt; qui pro ouibus ſuis, & paſtor pro paſtoribus ſuis agnus occiſus eſt. Ipſe enim Dominus hoſtia omnium ſacerdotum eſt, qui ſe metipſum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima ſacerdotij ſui, & ſacerdos ſuæ victimæ fuit.*

Lin. 21. CONTINVA IN NOSTRIS MENTIBVS PERSEVERET] per ſuum effectum, & pium affectum.

C. 2. l. 13. NASCITVR] quia qui ſumit corpus Chriſti vitam habet in ſemetipſo, iuxta illud Ioan. 6. *niſi manducaueritis*, &c. *non habebitis vitam in vobis* in Miſſ. Rom. legitur, *paſcitur*.

Pag. 79. c. 1. l. 27. ET QVI VOBIS] Ibi incipit tertium membrum huius benedictionis; ac proinde his verbis præponendum τὸ, *amen*.

P. 80 c. 1. l. 5. QVOD IRASCERIS] id eſt, quo, vel ob quod iraſceris. eſt Helleniſmus.

C. 2. l. 4. SOLVS OMNIVM SACERDOTVM PECCATI REMISSIONE NON EGVIT] vt ad Hebr. c. 7. *talis enim decebat, vt nobis eſſet Pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus*, &c.

L. 6. POTIVS] ita in codice Remenſi, lege, *totius*.

P. 81. c. 1. l. 36. PERFICIAT] id eſt, faciat. ſæpe apud Tullium.

C. 2. l. 14. DOMINICA OCTAVAS PASCHÆ] i. Dominica octauæ Paſchæ, ſeu in octauâ Paſchæ. & τὸ *octauas* eſt indeclinabile iuxta vſum illorum temporum. Sic in vetuſtis codicibus paſſim legitur, *vitas Patrum*. i. vitæ Patrum. In cod. Rem. legitur, *octabas*, *b*, pro, *u*, ſecundùm vſum antiquum ſcribendi, vt notauimus ad Concordiam Regularum. In codicibus Rodradi & Ratoldi hic titulus ita habetur. *Die Dominico poſt albas*. Rectè in Miſſa Ambroſianâ ſcribitur, *Dominica in albis depoſitis*. Quia pridie à baptizatis albæ ſeu alba veſtimenta deponebantur. Alcuinus lib. de offic. Eccl. cap. de Sabbato in albis. *Hodie albati, qui in Sabbato ſancto baptizati fuerant, veſtibus albis exuuntur*. Quare cum in Miſſali & Breuiario Romano ſcribitur, *Dominica in albis*, ſubaudi τὸ *depoſitis*.

P. 82 c. 2. l. 1. ALIÆ ORATIONES PASCHALES] Hîc codices variant, in aliis plures, in aliis pauciores ſunt orationes.

P. 83 c. 1. l. 19. NOS PER ID QVOD NOSTRI EST SIMILIS, &c.] i. humanitate ſuâ nos reconciliet, diuinitate abſoluat. Illud autem, *quod*, id eſt, *qua*, phraſis Græca eſt, vt illud Virgilij.

Os humeroſque Deo ſimilis, &c.

Sumptum ex Homero.

Digitized by Google

Porro in codicibus Ratoldi, Rodradi in appendice, & Remenſi ſequitur; *Idu. Aprilis natale ſanctæ Euphemiæ.* Hæc eſt illa Euphemia celebris Virgo & Martyr Chalchedonenſis; cuius natalis eodem die annotatur in Martyr. MS. Biblioth, Corb. *Idus Aprilis in Calcedonia, natale Sanctæ Eupheniæ virginis & martyris.* Idem habetur in Calendario præfixo codici Ratoldi, & in Martyrologio MS. S. Hieronymi. *Id. Aprilis in Calcedone natale ſanctæ Euphemiæ.* In paruulo Martyrolog. MS ad calcem codicis Rem. *Id. Apr. in Calcedonia natale ſanctæ Euphemiæ.* In Martyrologio Rabani. *Idibus Aprilis in ciuitate Chalcedonia natalis Euphemiæ.* & in Martyrolog. Notkeri eodem die. *In Chalcedone ſanctæ Euphemiæ.* In Nouella Emmanuelis Imperatoris eius ſolennitas annotatur 11. Iunij, quo die paſſa eſt, vt videre eſt in Menologio Græcorum. In Martyrol. Rom. annotatur 16. Septembris. Miſſam ſanctæ Euphemiæ excipit in eodem codice Ratoldi *Miſſa in Paſcha annotinum.* Quæ extat etiam in codice Rodradi, in appendice, & in codice Remenſi. Quid ſit Paſcha annotinum ita explicat Micrologus lib. de Eccleſiaſticis obſeruationibus cap. 56. *Romani annotinum Paſcha quaſi anniuerſarium Paſcha dicunt: quia antiquitus apud illos, qui in priori Paſcha baptizati erant, in ſequenti anno eodem die ad Eccleſiam conuenere, ſuæque regenerationis anniuerſarium diem cum oblationibus ſolemniter celebrauerunt.* Hæc ille. Non puto tamen hoc Paſcha annotinum celebrari ſolitum in Sabbato, quo die illi baptizabantur, quia vnica duntaxat miſſa eodem die, & nocte quidem celebrabatur. Sed exiſtimo eiuſmodi Paſcha fuiſſe poſt Dominicam in albis celebratum, maximè cum in codicibus NS. MSS. eius Miſſa aſſignetur tantùm poſt prædictam diem. In codice Remenſi extat tertio Idus Aprilis *natale S. Leonis Papæ.* Hic eſt S. Leo primus, de quo tamen nihil extat in codicibus S. Eligij, Rodradi, & Ratoldi, & apud Pamelium.

P. 84. c. 1. l. 3. HÆC NOBIS DONA BEATA SANCTIFICET] eſt hypallage. i. nos his donis beatis ſanctificet.

C. 2. l. 3. DONA] ita in editis, & in codicibus Rodradi & Ratoldi, & apud Pamelium. In Miſſali Romano legitur, *dono.*

L. 29. VII. KAL. MAII NAT. S. MARCI] Ita in editis, in quibus nulla eſt etiam Litaniæ mentio: ſed in aliis codicibus NS. MS. vt apud Pamelium hoc die annotatur Litania maior, cuius officium vide in Rogationibus. In codicibus Remenſi & Ratoldi ſequuntur Miſſæ pro ſecundâ, & tertia die. In cod. Rem. adduntur tres orationes pro quartâ die. In iiſdem verò codicibus Rodradi, Remenſi & Ratoldi nulla habetur Miſſa de S. Marco, quemadmodum nec Rogationes ante Aſcenſionem.

Pag. 85. c. 1. l. 10. PERVENIRET AD MARTYRII PALMAM] ex hoc loco diſcimus S. Marcum Martyrem fuiſſe. Ita docet Gelaſius Papa in Synodo Romanâ. S. Gregorius Turonenſis lib. 1. hiſt. cap. 24. *tunc & Iacobus frater Domini, & Marcus Euangeliſta pro Chriſti nomine glorioſo martyrio coronati ſunt.* Idem patet ex Miſſa Ambroſianâ. *Deus qui hunc diem S. Marci Euangeliſtæ, & Martyris tui ſanguinis roſeo conſecraſti cruore perfuſum.* & ex Liturgiâ Æthyopicâ *ac S. Marci Euangeliſtæ & Martyris, & S. Stephani Archidiaconi protomartyris.* Conſentiunt Rabanus & Notkerus in ſuis Martyrologiis, qui etiam eius martyrium deſcribunt.

C. 2. l. 2. S. VITALIS] in Miſſa Ambroſianâ additur Sancta Valeria, & Miſſa eſt de pluribus Martyribus.

P. 8. c. 1. l. 18. B. R.] id eſt benedictionem require, nempe in feſto SS. Apoſtolorum Petri & Pauli.

Lin. 12. SS. ALEXANDRI] in codice Remenſi eodem die Miſſa de S. Iuuenale habetur, quæ horum Sanctorum Miſſam præcedit. Extat etiam in appendice codicis Rodradi.

Col. 2. l. 1. INVENTIO SANCTÆ CRVCIS] hoc feſto Græci carent. nulla enim illius mentio fit in eorum Menologiis, nec in ſanctione Emanuelis Comneni Imperatoris de feſtis apud Theodorum Balſamonem in Nomocanonem Photij tit. 7. cap. 1.

Lin. 21. PASSIONIS TVÆ MIRACVLA SVSCITASTI] quia in Crucis inuentione, vt Crux Domini ab aliis internoſci poſſet, mortuus homo Dominicæ Cruci admotus reuixit, quemadmodum in Chriſti paſſione multa corpora ſanctorum multis in ſanctâ ciuitate viſa ſunt, vt teſtatur S. Paulinus epiſt. 11. *Poſtremo Dominicam Crucem prodit reſurrectio: & ad ſalutaris ligni tactum, morte refuga, funus excuſſum & corpus erectum.* Idem ſcribit Seuerus Sulpitius lib. 2. hiſt. *duabus prius fruſtra crucibus admotis, vbi Chriſti patibulo attactum eſt, dictu mirabile, trepidantibus cunctis, funus excuſſum, & inter ſpectatores aſtitit.* & Sozomenus l. 2. hiſt Eccl. c. 1.

Pag. 87. c. 1. l. 5. QVI PER PASSIONEM CRVCIS, &c.] in codicibus Rodradi, & Remenſi eſt alia præfatio longè prolixior. *præcipue in iſta die, in qua Filij tui Vnigeniti à Iudæis abſconſus glorioſus inuentus eſt triumphus, &c.* Vbi τὸ *Triumphus* Crucem Chriſti ſignificat. Ita capit S. Ambroſius in obitu Theodoſij. *Tria patibula confuſa reperit quæ ruina contexerat, inimicus abſconderat; ſed non potuit obliterari Chriſti Triumphus.*

Lin. 23. QVÆ SIT EIVSDEM CRVCIS LATITVDO, &c.] ex 3. c. ad Epheſios: quem locum ita de Cruce explicat S. Auguſt. tract. 118. in Ioan. *Lata quippe eſt in tranſuerſo ligno quo extenduntur pendentis manus: & ſignificat opera bona in latitudine, caritatis. Longa eſt à tranſuerſo*

Digitized by Google

ligno vſque ad terram, vbi dorſum, pedeſque figuntur: & ſignificat perſeuerantiam in longitudine temporis vſque ad finem. Alta eſt in cacumine, quod tranſuerſum lignum ſurſum verſus excedit: & ſignificat ſupernum finem, quò cuncta opera referuntur. Quoniam cuncta, quæ latitudine & longitudine bene ac perſeueranter fiunt, propter altitudinem diuinorum facienda ſunt præmiorum. Profunda eſt in ea parte, quæ in terram figitur: ibi quippe & occulta eſt, nec videri poteſt: ſed cuncta apparentia, & eminentia inde conſurgunt, ſicut bona noſtra de profunditate gratiæ Dei, quæ comprehendi & diiudicari non poteſt, vniuerſa procedunt.

C. 2. l. 10. DIGNATVS ES REDIMERE] in codicibus Remenſi & Rodradi hæc ſequuntur: *tu qui es lignum vitæ, paradiſi reparator.*

Lin. 17. NATALIS S. IOANNIS, &c.] hoc feſtum non extat in excuſis.

Pag. 88. c. 1. l. 2. SS. GORDIANI ET EPIMACHI] in codice Ratoldi legitur *Gordiani, Cyrilli, atque Epimachi.* Sed in Miſſa nulla fit Cyrilli mentio. De illo agit Martyrologium S. Hieronymi eodem die. *Item Cyrilli, Dionyſij.* In codice Remenſi legitur. *Nat. S. Gordiani* nulla factâ mentione SS. Epimachi: & Miſſa eſt de ſolo S. Gordiano.

L. 22. S. PANCRATII] in codicibus Remenſi & Ratoldi, & apud Pamelium adduntur Achilleus & Nereus, quibus in Miſſali Rom. adiicitur Domitilla. Sed in codice Ratoldi duæ ſunt Miſſæ, prior de S. Pancratio, altera de ſanctis Achilleo & Nereo. At apud Pamelium prior Miſſa eſt de S. Achilleo, & Nereo, ſecunda de S Pancratio.

C. 2. l. 1. R. B.] Id eſt, require benedictionem, infra videlicet in communi de vno Martyre.

L. 7. SALVTATIONE] lege, *ſaluatione.*

L. 8. NAT. SANCTÆ MARIÆ AD MARTYRES.) Hæc feſtiuitas non extat in excuſis. Habetur in omnibus aliis NS. MS. codicib. In codice Remenſi eſt ſub hoc titulo. *Dedicatio Eccleſiæ B. Mariæ ad Martyres.* Hoc feſtum olim inſtituit Bonifacius 4. Papa, conuerſo Romano Pantheo in Eccleſiam S. Mariæ, & omnium Martyrum. Qua de re agit Paulus Diaconus lib. 4. hiſt. Longob. cap. 37. & lib. 5. cap. 11. Hoc Pantheon ædificatum eſt à Marco Vipſanio Agrippa: quod ita appellatum eſt, vel quòd in ſimulachris Martis & Veneris multas Deorum imagines acciperet, vel quod forma conuexa faſtigiatum cœli ſimilitudinem oſtenderet, inquit Dio Caſſius lib. 53. hiſt. In eo templo fuiſſe Veneris ſimulacrum conſtat etiam ex Macrobio lib. 3. Saturnal. cap. 17. *diſſectuſque eſt, & factæ ex vna margarita duæ, impoſitæque ſimulacro Veneris, vt monſtruoſæ magnitudinis in templo, quod Pantheon dicitur.* Olim in pago Bethelia dicto prope Gazam Palæſtinæ ciuitatem fuit etiam templum in arce manufactâ collocatum, quod Pantheon appellatum eſt, vt refert Sozomenus lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 14. Fuit olim Athenis

Sui

Θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, i. Diis omnibus commune templum, quod ædificauit Adrianus Imperator, vt ſcribit Pauſanias in Atticis.

L. 25. S. Vrbani) hoc feſtum non extat in codice Remenſi.

Pag. 89. c. 1. l. 3. Sacrificium) In Miſſali Romano legitur, *ad ſacrificium.*

P. 90. c. 2. l. 27. Et tui muneris misericordiam postulare) In codice Remenſi legitur, *de tuo munere poſtulantes.*

L. 31. Ipso opitulante) in codice Remenſi hæc vocabula deſiderantur.

Pag. 91. c. 1. l. 1. Benedictio) ſuperioris Dominicæ videlicet.

Lin 33. Et maiestatem tuam indefessis precibus exorare) hæc verba deſunt in codice Remenſi.

Col. 2. l. 5. Paschale mysterium studeamus habere perpetuum) id eſt, ſempiternam in cœlis ſtudeamus habere felicitatem.

Lin. 13. Feria secunda in letania maiore) Hæc litania maior eſt rogationum, quæ in triduo ante Dominicam Aſcenſionem celebrandæ inſtitutæ ſunt à S. Mamerto Viennenſi Pontifice, vt ſcribit S. Gregorius Turonenſis lib. 2. hiſt. cap. 34. *referens* (Auitus) *in quadam homilia, quam de rogationibus ſcribit, has ipſas rogationes, quas ante Aſcenſionis Dominicæ triumphum celebramus, à S. Mamerto ipſius Viennenſis vrbis Epiſcopo, qui & hic eo tempore præerat, inſtitutas fuiſſe, dum vrbs illa multis terreretur prodigiis.* Sed ipſa verba S. Auiti, Sermone de rogationibus audiamus. Qui poſtquam deſcripſit varias vrbis ſuæ calamitates tandem ſic ait. *Tracta ſunt hæc inter rumores publicos, & timores priuatos, ſque ad imminentem ſolemnium noctem vigiliarum, quas celebrari feſtum Dominicæ reſurrectionis annua conſuetudo poſcebat. Siquidem hanc horam laborum opem, malorum finem, metuentium ſecuritatem communibus animis operiebantur. Adfuit igitur nox illa venerabilis, quæ ad ſpem publicæ abſolutionis votiuum ſolemne patefecerat. Sed mox illic multò vehementior ſtrepitus, illius flagelli grauius ferientis inſonuit; vt pote quem iam emenſis gradibus ſuperlatiuum nihil ſequi aliud, quam cahos intelligeretur. Ædes namque publica, quam præcelſo ciuitatis vertice ſublimitas immenſiter faſtigiata prætulerat, flammis terribilibus conflagrare crepuſculo cœpit. Interpellatur nuncio diſcriminis iocunditas ſolemnitatis: pleno timoribus populo Eccleſia vacuatur. Omnes namque ſimilem facultatibus, vel domibus propriis caſum de præminentis incendij arce metuebant. Perſtitit tamen coram feſtiuis altaribus inuictus antiſtes, & calore fidei ſuæ accedens flumine lacrimarum permiſſam ignibus poteſtatem igne abſcedente compeſcuit. Deſperatione depoſita reditur ad Eccleſiam, reſtincta flammarum luce, clareſcit luminum pulchritudo. Nec ſane vlterius trahitur de arripiendo compunctionis medicamine mora. Prædeceſſor namque meus, & ſpiritalis mihi à*

* alias Mamercus. *baptiſmo pater * Mamertus ſacerdos cui ante non paucos annos pater carnis mea accepto, ſicut Deo viſum eſt, ſacerdotij tempore ſucceſſit, * totas in ea,* * l. toto. *quam ſupra diximus vigiliarum nocte concepit animo rogationes, atque ibi cum Deo tacitus deſiniuit, quicquid hodie Pſalmis, ac precibus mundus inclamat. Euoluta ſolemnitate Paſchali, non iam quid, ſed quomodo, aut quando fieri debeat, ſecreta primum collatione tractatur. Putabatur à quibuſdam Viennenſis Senatus, cuius tunc numeroſis inluſtribus Curia florebat, inuentis non poſſe adici, cum vix adquieſceret legitimis inclinari. Sed pius ac ſollicitus paſtor ſapientiæ ſalibus largus manſuefaciendarum omnium prius orando animum, quàm perorando molliuit auditum. Pandit igitur diſpoſitionem, indicit ordinē, exponit ſalubritatem. Et * verum tam religioſi, quam ſolertis ingenij parum fuit, ſi obedientibus propoſitum tantummodo inſtitutionis promereret, niſi inter initia etiam vinculū conſuetudinis aſſignaret. Inſpirante igitur compunctorum cordibus Deo, auditur à cunctis, confirmatur, adtollitur. Eligitur pro tempore triduum præſens, quod inter Aſcenſionis ſacra cultum, diemque Dominicū quaſi quodam opportunitatis propria limbo circumpoſitis ſolemnitatibus marginaretur.* Et paulo poſt: *ſecuta ſunt ſuccidno tempore quæ iam Eccleſiæ Galliarum rem tam probabilis exempli: ſic tamen quod hoc ipſum non apud omnes iiſdem diebus quibus penes non inſtitutum fuerat, † celebratur. Nec porro magni intererat quod triduum, dummodo Pſalmorum officia lacrimarumque functionibus annuis perſoluerentur. Tamen cum dilectione Rogationum etiam ſacerdotum creſcente concordiâ, ad vnum tempus, id eſt, ad præſentes dies vniuerſalis obſeruantiæ cura conceſſit.* Hæc Auitus; quæ tranſcripſi ex codice MS. Bibliothecæ Floriacenſis, quamuis hic ſermo iampridem à Ioanne Gagneio editus fuerit: Idem teſtatur Apollinaris Sidonius lib. 1. epiſt. 7. ad S. Mamercum *ſolo tamen inuectarum te auctore Rogationum palpatum auxilio,* &c. & epiſt. 14. lib. 7. *quicquid illud eſt, quod otio, vel negotio vacas, in vrbem tamen (niſi fallimur) rogationum contemplatione reuocabere: quarum nobis ſolemnitatem primus Mamercus pater & pontifex reuerentiſſimo exemplo, vtiliſſimo experimento inuenit, inſtituit, inuexit.* quibus verbis nihil clarius dici poteſt. Ita docet Aimoinus lib. 1. de geſtis Francorum Similia referuntur à Burchardo lib. 13. cap. 7. ex Conc. Aurelianenſi, ita docent alij veteres, qui conſtanter aſſerunt harum triduanarum ante Aſcenſionem Domini Rogationum auctorem fuiſſe ſanctum Mamertum: non verò inſtauratorem, vt nonnullis recentioribus placet ob ſequentia Sidonij verba, *quippe prius (quod ſalua fidei pace ſit dictum) vagæ, infrequentesque, vtque ſic dixerim, oſcitabundæ ſupplicationes.* Quæ tamen aſſentioni noſtræ minimè nocent. Etſi enim ante S. Mamertum fuerint Rogationes, hoc eſt, ſupplicationes, ſeu proceſſiones, aut litaniæ, vt vocant, erant tamen vagæ id eſt, non ſtatæ, nec certo die ſtabiles, ſed indictæ, quas ob varias calamitates deſcriptas à SS. Auito, & Gregorio Turonenſi & aliis pri-

* l. viro. (margin note beside "cit ordinē, exponit ſalubritatem. Et * verum")

† l. celebraretur. (margin note beside "non apud omnes … † celebra-")

Digitized by Google

die ante Aſcenſionem Domini inſtituit celebrandas. Itaque τὸ *vaga*, non ita capiendum eſt, quaſi olim populus in rogationibus circa templa vagaretur equitando. Neque huic explicationi fauent ea quæ habentur apud Burchardum cap. citato. *Nemo ibi equitare præſumat, sed diſcalceatis pedibus omnes incedant.* & in Concilio Moguntino cap. 33. *placuit, vt Litania maior obſeruanda ſit à cunctis Chriſtianis diebus tribus, ſicut legendo reperimus, & ſicut ſancti Patres noſtri inſtituerunt, non equitando, nec pretioſis veſtibus induti.* Nam aliud eſt vagari circa templa, aliud eſt in ipſa proceſſione equitare. præterea eiuſmodi concilia ſunt poſteriora ætate S. Mamerti. Nec valet quod dicunt S. Auguſtinum Serm. 173. meminiſſe huiuſmodi Rogationum, ſiquidem hic Sermo non eſt S. Auguſtini, qui etiam in quibuſdam eius codicibus non extat, nec illius ſtilum ſapit: ſed eſt S. Cæſarij Arelatenſis: habeturque inter eius Sermones trigeſimus ſeptimus. Imò rogationes huiuſmodi S. Auguſtini doctrinæ aduerſantur; quod patet ex illius epiſt. 119. ad Ianuarium, ibi enim abundè ac diſertè agit de vacatione à ieiunio, quæ contingit inter Paſcha & Pentecoſten, rationemque dierum illorum quinquaginta enucleatius explicat, quam triduanum illud ieiunium intercidens prorſus labefactaret. Sic enim ait. *Qui dies quinquageſimus habet aliud Sacramentum, quod ſepties ſeptem quadraginta nouem fiunt; & cum reditur ad initium, quod eſt octauus, qui & primus dies, quinquaginta complentur poſt Domini reſurrectionem iam in figura non laboris, ſed quietis: propter quod & ieiunia relaxantur, & ſtantes oramus, quod eſt ſignum reſurrectionis.* Quare Amalarius Fortunatus in lectione S. Auguſtini apprime verſatus lib. 1. de offic. Eccl. cap. 37. præclarè dicit: *ſequitur vna varietas inter octauas Paſcha & vigilias Pentecoſtes, hoc eſt ieiunium triduanum in vigilia Aſcenſionis Domini. Miror quomodo inoleuit conſuetudo præſentis ieiunij in noſtra Eccleſia, quæ tamen non tenetur per omnes orientales Eccleſias; cum ſancti Patres, quos memorauimus, Ambroſius, Hieronymus & Auguſtinus dicant relaxanda ieiunia tempore Pentecoſtes, necnon etiam venerabilis Presbyter Beda.* Poſtea refert inſtitutionem ad S. Mamertum, quemadmodum & ordo Romanus, qui inſuper addit eam à Gallis ad Romanos fluxiſſe. Quoniam autem hîc agitur Litania maiore, non erit abſurdum his ſubiicere veterem Litaniæ formulam, quæ extat in codice MS. Bibliothecæ Corbeienſis octingentis ab hinc annis circiter ſcripto, cuius titulus eſt, *incipit ordo orationum.*

Incipit LITANIA.

KYrie eleiſon. *tribus.*
Chriſte eleiſon. *tribus.*
Chriſte audi nos. *tribus.*
Chriſte miſerere nobis.
Sancte Sanctorum Deus miſerere.
Sancta Virgo Virginum intercede.
Sancta Dei genitrix intercede.
Sancta Maria ora.
Sancte Petre ora.
Sancte Paule ora.
Sancte Andrea ora.
Sancte Iacobe ora.
Sancte Ioannes ora.
Sancte Thoma ora.
Sancte Iacobe ora.
Sancte Philippe ora.
Sancte Bartholomee ora.
Sancte Mathæe ora.
Sancte Simon ora.
Sancte Taddee ora.
Sancte Mathia ora.
Sancte Barnaba ora.
Sancte Luca ora.
Sancte Marce ora.
Sancte Stephane ora.
Sancte Clemens ora.
Sancte Sixte ora.
Sancte Laurenti ora.
Sancte Dionyſi ora.
Sancte Ruſtice ora.
Sancte Eleutheri ora.
Sancte Quintine ora.
Sancte Luciane ora.
Sancte Firmine ora.
Sancte Criſpine ora.
Sancte Criſpiniane ora.
Sancte Maurici cum ſociis tuis. ora.
Sancte Silueſter ora.

*S. Hilari. Sancte * Elari ora.
Sancte Martine ora.
Sancte Caſſiane ora.
Sancte Remegi ora.
Sancte Medarde ora.
Sancte Vædaſte ora.
Sancte Germane ora.
Sancte Gaurice ora.
Sancte Amande ora.
Sancte Eligi ora.
Sancte Benedicte ora.
Sancta Felicitas ora.
Sancta Perpetua ora.
Sancta Agatha ora.
Sancta Lucia ora.
Sancta Agnes ora.
Sancta Cecilia ora.
Sancta Anaſtaſia ora.
Sancta Eufemia ora.
Sancta Columba ora.
Sancta Genofeua ora.
Sancta Aldegundis ora.
Sancta Gertrudis ora.
Omnes Sancti orate pro nobis.
Propitius eſto, parce nobis Domine.
Propitius eſto, libera nos, Domine.
Ab omni malo libera nos, Domine.
Ab omni tentatione diabolica libera nos Domine.
Ab omni cogitatione mala libera, Domine.
Ab omni iniquitate libera.
Ab omni immunditia libera.
Per Crucem tuam libera.
Peccatores, te rogamus audi.

Vt pacem nobis donare digneris, Domine Ieſu, te rogamus.

Vt tranquillitatem pacis Eccleſiæ tuæ largiri digneris Domine, te rogamus.

Vt iram tuam à populo Chriſtiano amouere digneris, te rogamus.

Vt ab hoſtium periculis nos defendere digneris, te rogamus.

Vt indulgentiam delictorum noſtrorum nobis donare digneris, te rogamus.

Vt remiſſionem peccatorum noſtrorum nobis donare digneris, Domine Ieſu te rogamus.

Vt gratiam ſancti Spiritus cordibus noſtris clementer infundere digneris Domine Ieſu, te rogamus.

Vt interceſſionem Sanctorum tuorum nobis donare digneris, Domine Ieſu, te rogamus.

Vt fidem rectam nobis donare digneris, Domine Ieſu, te rogamus.

Vt ſpem firmam in tua bonitate nobis donare digneris, Domine Ieſu, te rogamus.

Vt vitam æternam nobis donare digneris, Domine Ieſu te rogamus.

Vt lumen perpetuum nobis donare digneris Domine Ieſu, te rogamus.

Vt nobis laudem Sanctorum nomini tuo donare. Fili Dei, te rogamus, audi nos. Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miſerere. Chriſte audi nos. III. Kyrie eleiſon. III. Chriſte eleiſon: III. Kyrie eleiſon. III. Pater noſter. *Oratio poſt Letaniam.* Deus exercituum, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob, Deus Patriarcharum, Deus Prophetarum, Deus Apoſtolorum, Deus Martyrum, Deus Confeſſorum, Deus Virginum, Deus omnium Sanctorum, quem trinum in perſonis, vnum in ſubſtantiâ confitemur, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, &c. Circa hanc Litaniam obſeruandum eſt ad τὸ *tribus*, ſubaudiendum eſſe τὸ *vicibus*. & ad τὸ *miſerere*, ſupplendum eſſe, τὸ *nobis*. & ad τὸ *ora*, τὸ *pro nobis*, & in precibus, vbi non eſt τὸ *Domine Ieſu*, illud eſſe ſubintelligendum. Tandem ex his notandum eſt olim non dici ſolitum, *audi nos* ad illud *te rogamus*: niſi in his duabus ſupplicationibus, *Fili Dei*, &c, *Peccatores*. Quod videre eſt etiam in Litania Ratperti etſi verſibus ſcripta apud Caniſium tom. 5. ant. lect. p. 2.

Nos peccatores audi, te, Chriſte, rogamus.
Vt pacem nobis dones, te, Chriſte rogamus.
Crimen vt omne tuis ſoluas, te, Chriſte rogamus.
Auræ temperiem dones te, Chriſte, rogamus.
Vt fruges terræ dones, te, Chriſte, rogamus.
Vt populum cunctum ſalues, te, Chriſte, rogamus.
Eccleſiamque tuam firmes, te, Chriſte, rogamus.
Fili celſithroni, nos audi, te te rogamus.

Vbi vides ad illa precationes, *Precatores*, &c, *Fili Dei*, tantùm interſeri verbum, *audi*, quod poterat fieri etiam in aliis precationibus ſublatis quibuſdam vocabulis, ſalua ſenſus & carminum integritate, verbi gratia.

Vt pacem dones, audi, te, Chriſte, rogamus.
Vt crimen ſoluas, audi, te, Chriſte, rogamus.

Et ſic de cæteris Et ſanèclarior ſenſus eſt, cum ab his precibus abeſt τὸ *audi nos*. Apud Arnoldum VVionem lib. 4. ligni vitæ cap. 12. habetur Litania, quam teſtatur ille eſſe S. Gregorij magni, ſeque in codice MS. Caſinenſis monaſterij repériſſe. Sed nemo eſt vel leuiter antiquitatis Eccleſiaſticæ ſtudiis imbutus, qui eiuſmodi Litaniam illius eſſe arbitretur; vt omittam de inuocatione eiuſdem S. Gregorij, & quorundam Sanctorum adhuc cum habita eſt, viuentium, quæ in illa continetur.

L. 15. Mentem familiæ tuæ, &c.] hæc & ſimiles orationes ante Miſſam dicuntur ad collectam ſeu proceſſionem, id eſt, in loco ad quem Clerus & populus peruenere.

L. 27. Fatigari.] i. percuti. Nonius Marcellus cap. 4. *fatigare, percutere. Virgilius lib. 9.*

——— *Verſaque iuuencum*
Terga fatigamus haſta. ———

Et ita non ſemel vſurpatur in hoc Sacramentorum libro. vt infra feriâ 5. *noſtris fatigamur offenſis*. i. ob noſtra delicta percutimur.

Pag. 92. col. 1. l. 11. Præsta quæsumus omnipotens Deus, &c.] in excuſis ſequuntur orationes in Campo, quæ non extant in codicibus NS. MSS. nec apud Pamelium.

C. 2. l. 14. Ieiunii vestri et precum vota] id eſt, deuotas oblationes ieiunij veſtri & precum.

Pag. 93. c. 1. l. 26. Nostris fatigamur offensis] id eſt, ob delicta noſtra corripimur, & percutimur.

C. 2. l. 4. Veræ credulitatis instrumentis] id eſt, veræ fidei ſcripturis, libris, id eſt, doctrinis. Eſtque metonymia continens pro contento. Inſtrumentum autem aliquando pro libro vſurpatur. Tertullianus lib. 5. aduerſus Marcionem: *quantas autem foueas in iſta vel maximè epiſtola Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de noſtri inſtrumenti integritate patebit*. In Apologetico: *primam inſtrumentis iſtis auctoritatem ſumma antiquitas indicat.* & infra: *ſed quoniam edidimus antiquiſſimis Iudæorum inſtrumentis ſectam iſtam eſſe ſuffultam.*

P. 95. c. 1. l. 2. In ascensa Domini.] Aſcenſa, id eſt, aſcenſio. Magiſter in regula MS. cap. 28. *quia aſcenſa Domini ipſo die omni tempore occurrit.* Hæc autem lectio habetur in codicib. Rem. & Rodradi.

Digitized by Google

Lin. 3. CONCEDE QVÆSVMVS, &c] Alcuinus lib. 2. aduerſus Elipantum Archiepiſcopum Toletanum hanc orationem citat, vt probet Ieſum Chriſtum eſſe verum Dei filium, non adoptiuum *item in aſcenſione Domini, concede, quæſumus, omnipotens Deus, vt qui hodierna die Vnigenitum tuum ad cælos aſcendiſſe credimus.*

P. 96 c. 1. l. 13. DONA] id eſt, Spiritum ſanctum.

Ead l. SVIS PARTICIPIBVS] id eſt, Apoſtolis.

Pag. 97. c. 1. l. 4. ANTE DESCENSVM FONTIS.] i. ante deſcenſum in fontem baptiſmi celebrandi gratia videlicet, iuxta vetus Eccleſiæ inſtitutum, quo in ſolemnitatibus Pentecoſtes, & Paſchæ baptiſmus conferebatur, vt docet Tertullianus lib. de baptiſmo: *diem baptiſmo ſolemniorem Paſcha præſtat.* & paulo poſt: *exinde Pentecoſte ordinandis lauacris latiſſimum ſpatium eſt.* Id etiam notum eſt ex epiſt. 4. & 8. S. Leonis, hiſtoria Socratis & conciliis mox citandis. De baptiſmo Paſchali luculentum habemus teſtimonium apud Fortunatum lib. 3. carm. 7. vbi agens de ſolemnitate Paſchali hæc ſub carminis finem ſcribit.

Rex ſacer ecce tui radiat pars magna triumphi
Cum puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis.
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat;
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

De baptiſmo Pentecoſtes hæc habet idem Fortunatus lib. 5. carm. 4. agens de Iudæis à S. Auito Aruernæ Epiſcopo ipſo die baptizatis.

Ecce dies aderat, quo Spiritus almus ab alto
Miſſus Apoſtolicis fluxit in ora viris.
Res ſacra ruricolas, vrbanos excitat omnes
Certatimque aditus aditus ad pia feſta ferunt,
Abluitur Iudæus odor baptiſmate diuo,
Et noua progenies reddita fertur aquis.

Idem videre eſt apud S. Hieronymum epiſt. ad Pammachium aduerſus errores Ioannis Hieroſolymitani: *nos ſcindimus Eccleſiam, qui ante paucos menſes circa dies Pentecoſte, cum, obſcurato ſole, omnis mundus iamiamque venturum iudicem formidaret, quadraginta diuerſæ ætatis & ſexus presbyteris tuis obtulimus baptizandos.* & paulo poſt mentionem facit baptiſmi Paſchalis. Conſtantinus Magnus, Imperator ipſo Pentecoſtes baptizatus eſt die, vt teſtatur Euſebius in eius vita cap. 64. Quia verò in ipſo ſolis occubitu ſolemnitas Paſchatis incipiebat, olim, hoc eſt, veſpere

Sabbati, & ipſa nocte baptiſma celebrabatur, vt conſtat ex officio Sabbati ſancti, & epiſtola Paſchaſini Lilybetani ad S. Leonem Papam, hinc fit, vt iuxta vulgarem loquendi modum dicatur baptiſma in ipſo Sabbato Paſchæ celebrari: & ita loquitur S. Gregorius lib 4. dial. cap. 32. *quidam curialis Sacratiſſimo Paſchali Sabbato iuuenculam cuiuſdam pl... in baptiſmate ſuſcepit.* Idemque de Sabbato Pentecoſtes dicendum eſt. Poſtea verò quidam baptizauerunt in ſolemnitatibus Martyrum; quod tandem prohibitum eſt a S. Leone Papa epiſt. 85. & à Concilio Matiſconenſi 2. can. 3. Quidam etiam baptizauerunt in ſolemnitate Epiphaniæ, quem morem, cum in Siciliâ inoleuiſſet, ſuſtulit S. Leo Papa epiſt. 4. Qui etiam cum in Galliâ obrepſiſſet, ſaltem in Neuſtria, ſeu Normania, ſublatus eſt in Concilio Rothomagenſi celebrato, Anno Domini 1072. *Vigilia, vel die Epiphaniæ, vt nullus, niſi infirmitatis neceſſitate baptizetur, omnino interdicimus.* Hæc tamen conſuetudo poſt S. Leonem Papam perſeuerauit in Africâ, vt notum eſt ex Victore Vticenſi, lib. 1. de perſecutione Vandalicâ, tempore S. Eugenij Epiſcopi Carthaginienſis, qui non multò poſt S. Leonem floruit: *fuit* (inquit) *in eadem ciuitate, id eſt, Carthagine quidam cæcus ciuibus ciuitatique notiſſimus nomine Felix. Hic viſitatur à Domino, prædiciturque ei nocte per viſum (dies enim Epiphaniorum illuceſcebat) Surge, vade ad ſeruum meum Eugenium Epiſcopum, & dices ei, quia ego te ad illum direxi, & illa hora, qua benedicit fontem, vt baptizentur accedentes, continget oculos tuos & aperientur.* In quibuſdam verò Galliæ partibus baptiſmi celebritas videtur vſitata in natali Domini. Siquidem Clodouæus primus Francorum Rex Chriſtianus eodem die baptizatus eſt, vt teſtatur Auitus Epiſcopus [Tom. 1. Conc. Galliæ Iacobi Sirmondi.] Viennenſis epiſt. ad eundem regem: *ſi quidem & occiduis partibus in rege non nouo noui iubaris lumen effulgurat; cuius ſplendorem congruè Redemptoris noſtri natiuitas inchoauit: vt conſequenter eo die ad ſalutem regenerari ex vnda vos pateat, quo natum redemptioni ſuæ cæli Dominum mundus accipit. Igitur qui celeber eſt natalis Domini ſit & veſtri, quo vos ſcilicet Chriſto, quo Chriſtus ortus eſt mundo: in quo vos animam Deo, vitam præſentibus, famam poſteris conſecraſtis.* Hæc ille; etſi Fredegarius cap. 21. hiſt. Francorum, & Hincmarus in vita S. Remigij citatâ ab Heriuæo Archiepiſcopo Remenſi in epiſt. ad Vitonem Archiepiſcopum Rothomagenſem ſcribant eum in die Paſchæ fuiſſe baptizatum; tamen potior eſt Auiti, quippe Clodouæo æqualis auctoritas. Sententiam hanc confirmat miraculum, quod Ebreduni olim in natali Domini, & in cœnâ Dominicâ quotannis contingebat circa baptiſterium ædificatum à S. Marcellino quondam illius vrbis Epiſcopo. Illis namque diebus quotannis in illo lauacro ſeu baptiſterio aqua diuinitus oriebatur, de quo etiam ad aliud lauacrum baptiſmi gratia aqua deferebatur: vt ſcribit S. Gregorius Turonenſis cap. 69. libri de gloria Confeſſorum. Quod ſane miraculum

in

in natali Domini, non contigiſſet, ſi baptiſma illo die conferri non debuiſſet. Sic olim in Sicilia in poſſeſſione, quæ Meltinus dicitur, fons baptiſterij quotannis in die Paſchę diuinitus implebatur, vt refert Paſchaſinus Epiſcopus Lilybetanus in epiſt. ad S. Leonem Papam. Si tamen intercidiſſet mortis periculum citra prædictas ſolemnitates baptizabantur ægroti, vt planum ex epiſtolis SS. Cornelij & Cypriani mox citandis, ex Conc. Matiſconenſi ſupra citato, ex epiſtola Gregorij II. ad Clerum & plebem Turingorum, & concilio Autiſiodorenſi can. 8. *non licet abſque Paſchæ ſolemnitate vllo tempore baptizare, niſi illos, quibus mors vicina eſt, quos grabatarios dicunt.* Vbi nota grabatorios eſſe eos, qui in lecto ſeu grabato per aſperſionem aut perfuſionem aquæ ob mortis periculum baptizabantur, quos aliter clinicos à κλίνη. i. lectus, vocant, vt manifeſtum eſt ex epiſt. 73. S. Cypriani, qui hanc baptizandi rationem meritò defendit, etſi de eâ Cornelius Papa dubitare videatur in epiſt. ad Fabium Epiſcopum Antiochenum apud Euſebium lib. 6. hiſt. Eccl. c. 35. Erant tamen eiuſmodi baptizati irregulares, vt loquuntur, nec ad Clerum adſciſci poterant, vt teſtatur Cornelius Papa epiſtola citata. Sed Theſſalorum ſeuerior, quàm par erat, diſciplina fuit, qui extra ſolemnitatem Paſchalem neminem prorſus baptizabant, ita vt paucis exceptis omnes ſine baptiſmate è viuis excederent, vt ſcribit Socrates lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 21. Si verò de infantibus ſermo ſit, vſitatum fuit aliquando priſcis illis temporibus, vt citra ſolemnitatem Paſchæ & Pentecoſtes baptiſmū ſuſciperent, vt didiſcimus ex S. Cypriano epiſt. 59. vbi diſputat in quendam qui aſſeuerabat infantes non eſſe tertio aut altero natalis ſui die baptizandos, ſed quemadmodum in circuncisione, octauum diem eſſe expectandum. Si enim tum moris fuiſſet in paruulis illis Paſchæ & Pentecoſtes protelare diem, fruſtra S. Cyprianus eos ante octauum natalitiorum diem poſſe baptizari contenderet.

C. 2. l. 39. QVI SACRAMENTVM, &c.] In aliis codicibus noſtris MSS. habetur præfatio, *qui aſcendens ſuper omnes cælos, &c.* vt in Miſſali Romano.

Pag. 98. col. 2. l. 15. ET DIEM SACRATISSIMVM PENTECOSTES PRÆVENIENTES] ita in editis & in codicibus Ratoldi & Rem. & apud Pamelium. In codice Rodradi legitur, *& diem Sacratiſſimum Pentecoſtes celebrantes.* Optimè quia cum in ipſa nocte, quæ ſucceſcit in Dominicâ hæc miſſa olim celebraretur poſt veſperam videlicet Sabbati, iam ipſe Pentecoſtes dies incœptus erat iuxta morem Eccleſiæ vt ſuprà de Paſchate dictum eſt, non verò iuxta ſeculi conſuetudinem.

P. 99. c. 1. l. 7. QVI ASCENDENS SVPER OMNES COELOS, &c.] In codice Rem. eſt alia præfatio: *qui hodie ſancti Spiritus celebramus aduentum, &c.* vt in Miſſa Ambroſiana, in quâ rectius legitur, *&* *quia,* his in eius fine additis, *quapropter profuſis gaudiis totus in orbe terra-*

rum mundus exultat. quæ deſiderantur in cod. Rem. In eadem Ambroſiana Miſſa legitur, *diſtributor idem & fides vnus effector*. cum in dicto cod. Rem. ſcriptum ſit, *diſtributor idem, & vnus effector*.

L. 21. IN IGNEIS] optimè. In editis, & aliis codicib. NS. MSS. & apud Pamelium legitur, *innumeris*.

C. 2. l. 6. A SPE AD SPECIEM PERVENIRE] eſt paronomaſia. i. à ſpe ad fruitionem æternorum bonorum peruenire, ad contemplationem faciei Dei: nam ſpecies faciem ſignificat. Nonius Marcellus cap. 4. *Species dicitur effigies, facies. Liuius Ægiſto. iamne oculis ſpecie Læta uiri ope ibilis*. Vnde cap. 1. ait, *vt ab aſpectu ſpecies, è fingendo figura, ita à factura corporis facies*. Species ergo hoc loco eſt clara Dei viſio. ita apud Tertullianum lib. de reſurrectione Carnis. *itaque confiſi ſemper & ſcientes, quòd cum immoramur in corpore, peregrinamur à Domino: per fidem enim incedimus, non per ſpeciem*.

P. 101. c. 2. l. 5. FERIA V.] Hæc feria non eſt in codicibus Rodradi & Remenſi, de qua ita monent ordo Romanus, & Alcuinus. *V. feria deeſt officium & miſſa; & ideo debes cantare de Dominica Pentecoſtes*. In cod. Ratoldi Abbatis Miſſa huius feriæ quintæ eſt vt in feria VI. huius codicis S. Eligij.

P. 102. c. 1. l. 14. DA QVÆSVMVS ECCLESIÆ TVÆ, &c] In codice Ratoldi Abbatis eſt hîc alia Miſſa, præfatione exceptâ.

C. 2. l. 13. SI IN IEIVNIO FVERIT] hæc verba deſiderantur in editis & in aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium. Notanda tamen; quia olim ieiunium quarti menſis non ſemper cadebat in hebdomadem Pentecoſtes. qua de re infra.

Pag. 103. c. 2. l. 4. VT NOS SPIRITVS TVI LVMEN INFVNDAT] id eſt, vt nobis Spiritus tui lumen infundatur. Eſt hypallage.

L. 35. DOMINICA OCTAVAS PENTECOSTES] In editis legitur, *Dominica in nocte Pentecoſtes*. Sed quid hæc ſibi velint, non ſatis capio. In cod. Rodradi ita habetur: *Die Dominico vacat*. Aſſignantur tamen tres orationes in hunc modum. *Deprecationem noſtram, Domine, quæſumus exaudi*, &c. Super oblata. *Munera, Domine, oblata ſanctifica*, &c. Ad Completa. *Hæc nos communio, Domine, purget à crimine*. Verum in appendice eiuſdem codicis habetur. *Dominica in octabis Pentecoſtes*. cuius orationes ſunt, vt in codicibus Ratoldi, & Remenſi, in quibus nulla eſt mentio ſanctiſſimæ Trinitatis: ſed in ſerie præfationum eiuſdem codicis Rodradi in octauis Pentecoſtes extat præfatio de ſancta Trinitate eadem cum Miſſali Romano, & hoc S. Eligij codice, quam etiam reperire eſt in codicib. Ratoldi & Remenſi. In benedictione codicis Ratoldi primus verſiculus meminit ſanctiſſimæ Trinitatis in hunc modum. *Benedicat vos Trinitatis diuina maieſtas, & vna Deitas, Pater & Filius & Spiritus ſanctus: taleſque inueniat dies examinationis*,

[Margin: vide MS. col. c. 49.]

Digitized by Google

qui ales emiſit fonti regenerationis, amen. At in benedictione codicis Remenſis, ne verbum quidem de Sacratiſſima Trinitate videre eſt. Hæc diuerſitas officij inde manauit, quòd quidam affirmarent octauam Pentecoſtes eſſe celebrandam, aliis negantibus: quam controuerſiam in Gallia diuerſatus Berno Abbas Augienſis, vt ipſe teſtatur cap. 3. libri de quibuſdam rebus ad Miſſam ſpectantibus, agitari vidit: & in fine capitis tandem concludit celelebrandam eſſe octauam Pentecoſtes. Micrologus cap 60. libri de Eccl. obſeruationibus negat plane celebrandum eſſe feſtum ſanctiſſimæ Trinitatis, quia Dominici dies eius honori deputati ſunt, ſcribitque officium de ſancta Trinitate fuiſſe compoſitum à Stephano Leodienſi, illudque repuditatum fuiſſe à Sede Apoſtolica, & Alexandrum Papam requiſitum de die ſanctæ Trinitatis reſpondiſſe iuxta ordinem Romanum nullum diem ſpecialiter adſcribi debere ſolemnitati ſanctæ Trinitatis, ſicut nec ſanctæ Vnitatis, præcipuè cum in omni Dominica, imò cotidie, vtriuſque memoria celebretur. Tamen, cum hoc feſtum habeatur in noſtro codice S. Eligij, & in Sacramentariis editis ex Vaticano non eſt dubium, quin fuerit olim celebratum, ſed poſtea intermiſſum, tandemque à Romanis Pontificibus inſtauratum. Et miror ſanè id quod ſcribitur ab eodem Micrologo de præfatione ſanctæ Trinitatis à Pelagio Papa inſtituta, cum ait illam diebus Dominicis frequentari: nam in omnibus noſtris Sacramentariis MSS. & in editis ex Vaticano eiuſmodi præfatio in nulla Dominica (ſi octauam Pentecoſtes exceperis) reperitur, ſed ſingulis Dominicis propria ſua tribuitur Præfatio, qui ſanè codices MSS. ipſo Micrologo ſunt antiquiores, qui proinde ſolam ſuæ tempeſtatis vſus in quibuſdam Italiæ locis rationem habuiſſe videtur, non ſatis explorato vſu antiquiore. Quare ex his quæ ſupra notata ſunt, eiuſmodi præfatio videtur à Pelagio inſtituta ob feſtum ſanctæ Trinitatis.

P. 104. c. 1. l. 21. QVI CVM VNIGENITO FILIO, &c.] rectè Corippus lib. 4. de laudibus Iuſtini minoris.

——— Illic pia cernitur eſſe
Indiuiſa manens Patris, Genitique poteſtas;
Spiritus & ſanctus ſubſtantia creditur vna
Tres ſunt perſonæ, ſubſiſtunt, nomina fulgent.
Vtque Pater Deus eſt, Genitus Deus æquus honore;
Spiritus & ſanctus pariter Deus. ———

Col. 2. l. 28. DEDICATIO BASILICÆ S. NICOMEDIS.] Hæc Miſſa non habetur in editis, extat tamen in omnibus aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium, in quo deeſt τὸ *Baſilicæ*. In codice Remenſi obrepſit error in titulo, legitur enim, *Nicodimi*, qui tamen ab-

Digitized by Google

eſt ab orationibus eiuſdem codicis, in quibus legitur τὸ *Nicomedis*, & *Nicomede*. Hęc dedicatio eodem die extat in Martyrologiis Bedæ, Vſuardi & Adonis: & in Martyrologio MS. bibl. Corb. *Romæ dedicatio S. Nicomedis Martyris, cuius martyrium* XVII. *Kal. Octobris ibidem celebratur.* In Martyrologio Rabani *Kal. Iunii S. Nicomedis Martyris Eccleſiæ dedicatio*, & in Martyrologio Notkeri eodem die. *Romæ dedicatio S. Nicomedis Presbyteri & Martyris, cuius Martyrium* XVII. *Kal. Octobris celebratur.* In Martyrol. MS. S. Hieronymi fit quidem eodem die mentio S. Nicomedis, ſed non dedicationis Eccleſiæ. *Romæ Iuuenci, Cyrici, Nicomedis Martyris, Exuperantij, Eracliæ.* In paruulo Martyrologio MS. cod. Rem. aſſuto *Kal. Iunij dedicatio S. Nicomedis in Theſſalonica.* Vbi hæc verba, *in Theſſalonica*, non ſpectant ad hanc dedicationem: ſed quia huius Martyrologij dies ſinguli vnica linea comprehenduntur, cum ad finem lineæ peruentum eſt, cætera à ſcriptore ſunt omiſſa, quæ ad hæc vocabula ſpectant, quod planum eſt ex Martyrologio Rabani, in quo proximè poſt dedicationem S. Nicomedis ſequitur: *in Theſſalonica natale Octauij*, & ex Martyrologio S. Hieronymi, in quo ſtatim poſt nominatos S. Nicomedem & cæteros ſubiungitur, *in Theſſalonica Luciæ Virginis*, &c. cum priorem nominaſſet in limine iſtarum Kalendarum S. Octauium, *in Theſſalonica Octaui.* Huius Eccleſiæ S. Nicomedis mentio fit in Concilio Romano I. ſub Symmacho Papa. Porro in codice Ratoldi Abbatis habetur, VI. *idus Iunij natale S. Medardi Confeſſoris.*

P. 105. c. 2. l. 18. NATALE SANCTORVM PRIMI ET FELICIANI] Hic dies feſtus non extat in cod. Rodradi, quemadmodum nec ſequens.

P. 106. c. 1. l. 7. ET QVOD ILLIS CONTVLIT EXCELLENTIA SEMPITERNA] legitur in cod. Remenſi, *& quod illis contulit excellentiam ſempiternam*. i. meritum paſſionis illorum, quod eis gloriam contulit ſempiternam, fructibus noſtræ deuotionis applicetur. Porro in codicibus Ratoldi & Remenſi habetur XVII. Kal. Iulij natale S. Viti, cui in Miſſali Romano adiunguntur Modeſtus, & Creſcentia.

L. 17. PER QVAM] lege, vt in cod. Ratoldi, *per quem*, vt referatur ad τὸ *Domine*: vel *perquæ*, vt in cod. Remenſi, vt referatur ad τὸ *mirabilia*.

Col. 2. l. 11. DENVNCIATIO IEIVNIORVM] denuntiatio illa ieiuniorum olim fiebat in Miſſa poſt illa verba, *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum, & cum Spiritu tuo.* Vt videre eſt in codice Remenſi in orationibus cotidianis ad Miſſas. *Pax Domini ſit ſemper vobiſcum, & cum ſpiritu tuo. Poſt hæc commonenda eſt plebs pro ieiuni* I. IV. VII. & X. *menſis temporibus.*

L. 21. DIE VERO SABBATI, &c.] iuxta S. Leonem Papam Serm. 9. de ieiunio. 7. menſis. *Sabbato verò apud B. Petrum Apoſtolum vigilias celebremus.*

Digitized by Google

P. 107. c. 1. l. 12. MENSIS IV. FERIA IV.] in editis malè legitur: *feria IV. menſis ſeptimi, hoc eſt, ſeptembris.*

L. 13. SI POST HEBDOMADAM PENTECOSTES ADVENERIT.] Hæc non reperiuntur in editis, nec in aliis codicibus Nõ. MSS. Quæ tamen ſcripta ſunt iuxta morem illorum temporum, in quibus celebrabatur ieiunium menſis quarti Hebdomade ſecunda Iunij, ex quo ſæpe contingebat hoc ieiunium peragi poſt Hebdomaden Pentecoſtes, vt videre eſt in Concilio Moguntino ſub Carolo Magno, in quo 30. Epiſcopi, & 25. Abbates conuenerunt. can. 34. *Similiter in menſe Iunio Hebdomada ſecunda, feriâ IV. & VI. & Sabbato ieiunetur vſque ad horam nonam.* Quod citatur à Burchardo lib. 2. c. 14. ſed contractius: & à Micrologo cap. 24. & 25. de obſeruationibus Eccl. Sed videtur intelligere aliud Conc. Moguntinum, cum ait illud fuiſſe ſub Henrico ſecundo celebratum, eique interfuiſſe duodecim Epiſcopos. Idem ſtatuitur in Concilio Rothomag. celebrato, anno 1072. *item quatuor temporum obſeruatio competenti tempore ſecundùm diuinam inſtitutionem communi obſeruantia à nobis ſeruetur, id eſt prima Hebdomada Martij, ſecunda Iunij,* &c. vt refert Ordericus l. 4. hiſt. Eccl. Hæc pro ratione temporum illorum. Fuit ſane antiquior vſus ieiunij huius, celebrandi in ipſa Pentecoſtes Hebdomade, vt clarum eſt ex S. Iſidoro lib. 1. de offic. Eccl. c. 37. & S. Leone Papa, Serm. 1. 2. 3. & 4. de ieiunio Pentecoſtes: qui tandem in Eccleſia reuixit auctoritate Gregorij VII. vt docet Micrologus cap. 25. & Vrbani II. in Conc. Claromontano, in quo ſic ſtatuitur. *Ieiunium ſecundum ſemper in Hebdomade Pentecoſtes celebretur,* vt refert Ordericus Vitalis lib 9. hiſt. Eccl. Sic olim ieiunium primum quatuor temporum peragebatur in Hebdomode prima menſis Martij, vt videre eſt eodẽ can. Concilij Moguntini ſupra citati *conſtitutum eſt, vt quatuor tempora anni ab omnibus cum ieiunio obſeruentur, id eſt in menſe primo, Hebdomada prima,* &c. & Concilio Rothomagenſi ſupra citato. *communi obſeruantia obſeruetur à nobis, id eſt, prima Hebdomada Martij.* Sed poſtea idem Gregorius VII. tranſtulit illud in Hebdomaden primam Quadrageſimæ, vt docet Micrologus cap. 24. & ita ſtatutum eſt in concilio citato Claromontano *omni tempore primum ieiunium quatuor temporum prima Hebdomada Quadrageſima celebretur.* vt refert Ordericus Vitalis libro citato.

P. 108. c. 2. l. 6. POST BENEDICTIONES] id eſt, poſt recitatum hymnum trium puerorum. *Benedicite omnia opera Domini Domino,* &c.

Pag. 109. c. 1. l. 1. NATALE SS. GERVASII ET PROTASII] In codicibus Remenſi & Raroldi pridie huius feſti eſt vigilia eorumdem Sanctorum cum eodem officio in vtroque codice cuius prima oratio & ſuper oblata ſunt, vt in Miſſa Ambroſiana, in vigilia eorumdem Sanctorum.

Digitized by Google

L. 3. SANCTORVM MARTYRVM, &c.] in codicib. Rodradi & Ratold eſt alia Miſſa.

L. 19. INTERCESSIONE BEATORVM, &c.] in Miſſa Ambroſiana legitur, *Protaſio & Geruaſio Martyribus.* Vbi nota *Protaſium* priorem Geruaſio nominari, quod ſemper fit in vtraque Miſſa Liturgiæ Ambroſianæ, & in codice Rodradi, etſi vulgò S. Geruaſius præponatur. In cod. Remenſi hæc verba, *& interceſſione*, deſiderantur.

L. 21. FVLCIATVR] in Miſſa Ambroſiana, & in codice Remenſi legitur, *firmetur.*

L. 23. IN VIGILIA S. IOANNIS BAPTISTÆ] in cod. Remenſi legitur, *in ieiunio ſancti Ioannis Baptiſtæ.*

Col. 2. l. 10. EXHIBENTES SOLEMNE IEIVNIVM, &c.] In codice Remenſi habetur quidem eadem præfatio, ſed paulò fuſior, multiſque verbis immutatis.

L. 31. IN PRIMA MISSA DE NOCTE] ita in cod. Rem. in cod. Rodr. & Rat. legitur, *in prima mane*, apud Pamelium, *in mane prima.* Miſſa non extat in editis & in Liturgia Ambroſiana. Alcuinus lib. de offic. Eccl. cap. de ſancto Ioanne ait tres Miſſas in feſto S. Ioannis Baptiſtæ celebrari, inter quas recenſet Miſſam de Vigilia, quæ proinde, & quia ieiunium celebre erat, dicebatur poſt Solis occubitum, in quo pro more Eccleſiaſtico dies feſti tunc incipiebant; rationemque reddit in hunc modũ. *Ideo tres Miſſæ celebrantur in feſtiuitate ſancti Ioannis, quia tribus inſignibus triumphis excellenter refulſit: ad hoc enim venit, vt viã Domino prapararet exemplo ſuæ conuerſationis: qui triumphus celebratur in vigilia eiuſdem. Per miniſterium baptiſmi claruit inſignis: huius miniſterij triumphus in prima Miſſa recolitur. Nazareus permanſit in vtero matris: hoc donum recolitur in die.* Idem videtur in ordine Romano. *Ideo tres Miſſæ celebrantur. 1. vna in vigilia eiuſdem, duæ in die natiuitatis eius: quia tribus triumphis refulſit inſignis. 1. officio Præcurſoris, Baptiſta miniſterio, & quia Nazareus in vtero matris remanſit.*

P. 110. c. 2. l. 19. ET ADHVC CLAVSVS IN VTERO, &c.] ita præclarè Ennodius in dictione Maximo Epiſcopo Miſſa: *cuius ſenior gratia, quàm natura: dum ante lucis ingreſſum pij vatis impleſſet officium, lumen vitæ huius virtute ſignauit.* Et Prudentius in Apotheoſi.

Primus & infantem non natus nunciat infans.
Iam noſtrum vagire ſibi nam puſio nondum
Norat, & ora Deo reſerabat garrula Chriſto.

L. 21. QVI ET GENITRICIS, &c.] præclarè Ennodius dictione ſupra citata: *nam vno eodemque tempore & matrem fœcunditate nobilem fecit, & inofficioſa genitoris labia in loquelam priſtinam vſu remeante com-*

Digitized by Google

monuit: In cod. Rem ſequitur Vigilia SS. Ioannis & Pauli, quæ in aliis codicibus NS. MSS. deſideratur.

P. 112. c. 1. l. 27. NATALE S. LEONIS PAPÆ.] hoc feſtum abeſt à cod. Remenſi.

L. 36. VT ANIMÆ FAMVLI TVI LEONIS HÆC PROSIT OBLATIO] Ita in editis, in codice Ratoldi & apud Pamelium. Subaudi *ad gloriam*, vel, *ad honorem*. vt explicat Innocentius III. de celebratione Miſſarum cap. 6. §. 3. In codice Rodradi legitur, *vt intercedente B. Leone hæc nobis proſit oblatio*. In Miſſali Romano, *vt interceſſione B. Leonis*, &c.

Col 2. l. 11. VIGILIA S. PETRI] in codicibus Rodradi, Ratoldi, & Remenſi duplex extat vigilia. Secunda eſt *in nocte*. Geminas huius feſti Vigilias notat Amalarius lib. de ordine Antiphonarij cap. 69. *Ex Romano Antiphonario poſui duas vigilias in noſtro Antiphonario. Primam ſolet Apoſtolicus facere in initio noctis, quæ fit ſine inuitatorio: quoniam ea hora non inuitatur populus ad Vigilias. Populus enim inuitatur ad Vigilias ea hora noctis, de qua dicebat Dauid Propheta, preueni in maturitate & clamaui.* Vbi maturitas accipitur pro media nocte, vt idem explicat Amalarius ex S. Auguſtino.

L. 14. QVANDO APOSTOLICVS, &c.] Hæc verba deſiderantur in excuſis, & in aliis codicib. NS. MSS. Hæc autem verba huic diei conueniunt, in quo eſt duplex Miſſa tum S. Leonis, tum vigiliæ Apoſtolorum; & Pontifex aliquando duas Miſſas, aliquando vnam pro ſua deuotione faciebat. Olim enim vni ſacerdoti plures Miſſas canere licebat: ſic Papa olim, vt infra videbitur in ſolemnitate Apoſtolorum Petri & Pauli duas Miſſas faciebat, alteram apud S. Petrum, alteram apud S. Paulum. Nec obſtat, quod S. Leo epiſt. 80. Miſſarum celebrationem eodem die iterari prohibeat, niſi ob anguſtias Eccleſiæ omnis populus ſacrificio intereſſe non potuerit. nam eiuſmodi decretum videtur eſſe de vna, & eadem Eccleſia, quod etiam non erat amplius in vſu tempore quo hic liber Sacramentorum ſcriptus eſt.

L. 16. NON LAVAT OS] non tam propter periculum, ne pauxillum aquæ caſu interfluat, quàm quia id minime neceſſarium eſt. Si enim propterea à ſancta communione eſſet abſtinendum, hoc ſæpe Sathanæ malitia contingeret, vt ſcribit Timotheus Patriarcha Alexandrinus in canone, interrogatione 15.

P. 113. c. 1. l. 35. APOSTOLI TVI PETRI FIDE, ET NOMINE CONSECRASTI] cum videlicet, Chriſtum Dei viui filium eſſe confeſſus eſt, & Petri nomen à Chriſto accepit. Matth. 16. vbi in textu Græco, πέτρος eſt petra: nam apud Græcos πέτρος petram ſignificat, vt clarum eſt ex Heſychio, & videtur apud Sophoclem in Oedipode Colonæo circa initium.

Οὗ κοῖλα χαμεῦνι τῷ δ' ἐπ' ἀξέστῳ πέτρῳ.

i. ibi ſede ſuper hac aſpera petra. Et τὸ Petrus Latinum rectè à Græcô deflexum eſt.

C. 2. l. 6. NATALE EIVSDEM PETRI ET PAVLI] in cod. Rodradi legitur, *natale S. Petri.* In cod. Rem. *natale S. Petri propriè.*

Pag. 114. c. 1. l. 3. PONTIFICIVM] Pontificium eſt poteſtas. vide ſuperius obſeruata.

Col. 2. l. 18. NATALE S. PAVLI] ita in editis, & in aliis codicibus Nbs. MsS. quemadmodum & in ordine Romano. At in Miſſali Romano eſt *commemoratio S. Pauli Apoſtoli.* Micrologus cap. 41. huius feſti tranſlationem attribuit S. Gregorio. i. cum olim vtraque ſolemnitas in die S. Petri ageretur. Etenim Papa eo die bis olim ſacris operabatur, primò in Baſilicâ S. Petri, ſecundò in Baſilicâ S. Pauli, vt liquet ex Prudentio in Periſtephano, carm. 12.

Tranſtyberina prius ſoluit ſacra peruigil ſacerdos;
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Erat etiam frequens ad vtramque Baſilicam populi concurſus, vt apparet ex eodem Prudentio ibidem.

Aſpice, per bifidas vrbs Romula funditur plateas,
Lux in duabus feruet vna feſtis.

Quare in hymno S. Ambroſij, vbi ſcriptum eſt,

Trinis celebratur viis
Feſtum tantorum Martyrum.

Haud dubiè legendum eſt τὸ *binis.*

Lin. 31. PRÆFATIO ET BENEDICTIO QVÆ SVPRA] Ita in excuſis, in quibus nulla eſt hîc benedictio, ſicut nec in toto volumine.

P. 115. c. 2 l. 2. OCTAVA APOSTOLORVM, &c.] Hæc octaua non extat in codice Rodradi. Porro in codice Ratoldi Abbatis IV. Nonas Iulij ſequitur *Tranſlatio ſancti Martini,* quo die celebratur etiam eiuſdem ſancti ordinatio, & Eccleſiæ eiuſdem dedicatio, vt videre eſt in calendario affixo huic Ratoldi Sacramentario, IV. *Nonas, tranſlatio S. Martini, & ordinatio & dedicatio Baſilicæ ipſius,* & in Martyrologio Rabani eodem die. IV. *Nonas in Gallia Turonis ciuitate, ordinatio Epiſcopatus, & tranſlatio corporis S. Martini Epiſcopi & confeſſoris, & dedicatio*

Digitized by Google

dedicatio Baſilicæ ipſius. idque ex doctrina S. Gregorij Turonenſis, qui lib. 2. hiſt. Franc. cap. 14. ſcribit triplicem hanc ſolemnitatem hoc die celebrari: *ſolemnitas enim ipſius Baſilicæ triplici virtute pollet, id eſt, dedicatione templi, tranſlatione corporis ſancti, ordinatione eius Epiſcopatus. Hanc enim IV. Nonas Iulias obſeruabis, depoſitionem verò eius tertiò Idus Nouembris eſſe cognoſces.* qui idem ſcribit lib. 4. de miraculis S. Martini cap. 6. Ita in Martyrologio Adonis; ſed in Martyrologio Vſuardi nulla fit mentio dedicationis Eccleſiæ. Hæc autem Eccleſia S. Martini eſt, quam ædificauit S. Perpetuus Turonenſis Epiſcopus ſuper ſepulchrum S. Martini deturbatâ priori Eccleſia, quòd anguſtior eſſet, vt docet idem S. Gregor. Turonenſis cap. citato & lib. 10. cap. 31. & Sidonius lib. 4. epiſt. 18. qui ad preces eiuſdem ſancti Perpetui compoſuit epigramma huius templi parietibus inadendum, cuius clauſula eſt eiuſmodi

Dumque venit Chriſtus populos, qui ſuſcitat omnes,
Perpetuò durent culmina Perpetui.

corporis eſt, cum ex illius ſepulchro in abſidem maioris Eccleſiæ ab eodem S. Perpetuo tranſlatum eſt, vt ſcribit S. Gregor. Turon. lib. 10. hiſt. Franc. cap. 31. *Hic* (Perpetuus) *ſubmota Baſilica, quam prius Briccius Epiſcopus ædificauerat ſuper S. Martinum, ædificauit aliam ampliorem miro opere: in cuius abſida beatum corpus ipſius venerabilis Sancti tranſtulit.* Miſſa autem ſic habetur in cod. Ratoldi. *Oratio.* Deus, qui nobis dici huius ſolemnitatem in honore S. Martini Confeſſoris tui atque Pontificis conſecraſti, adeſto familiæ tuæ precibus; vt cuius feſta colimus, eius meritis auxilio ſubleuemur. *Super oblata.* Reſpice, Domine, populum tuum ad † viam Sacramenta currentem in præſenti feſtiuitate confeſſoris tui atque Pontificis Martini † quod in honore nominis tui detulerunt, cunctis proſit ad veniam. *Præfatio.* V. D. ET IVSTVM EST. Qui B. Martinum Confeſſorem tuum atque Pontificem lætificas in regeneratione, in beatitudine ſempiterno fine: vt omnia poſſit videre in tua claritate cum omnibus Sanctis; vbi temperantia ſpiritalis, & ſuauitas mirabilis, vbi refrigerium mirabile, & lætitia inenarrabilis, vbi præſentia ſalutaris filij tui Domini noſtri, in quo ſemper lætantes † proficere deſiderant Angeli, adorant. *Ad complendum.* Gratias agimus tibi, Domine ſancte Pater, omnipotens, qui nos cœleſti medela reparare dignatus es; da peccatis noſtris veniam, ſicut B. Martino Confeſſori tuo dediſti ſedem pontificatus, per.

† l. vitæ.
† l. vt quod.
† l. proſpicere,

Pag. 115. c. 1. l. 2. OCTAVA APOSTOLORVM, &c.] non extat in codice Rodradi.

P. 116. c. 1. l. 2. SEPTEM FRATRVM] filiorum S. Felicitatis videlicet. In Miſſali Romano adduntur ſanctæ Rufina, & Secunda ſorores;

Digitized by Google

quæ non habentur in excuſis, neque apud Pamelium, neque in aliis codicibus NS. MSS. In codice Ratoldi eodem die ſequitur *Vigilia S. Benedicti Abbatis*. Oratio. *Concede, quæſumus, Domine, alacribus animis B. Benedicti Confeſſoris tui ſolemnia celebrare*, &c. Super oblata: *oblatio Confeſſoris tui Benedicti honore*, &c. ad Complendum: *quos cæleſtibus, Domine, recreas alimentis*, &c. In eodem codice die ſequenti ita habetur, V. *Idus Iulij natale S. Benedicti*; quemadmodum in codicibus Remenſi & Rodradi, in quibus Miſſa eſt de communi vnius Abbatis, *interceſſio*, &c. cum reliquis, vt in Miſſali Romano. At in codice Ratoldi hæc habetur Miſſa: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui hodierna luce carnis eductum ergaſtulo ſanctiſſimum Confeſſorem tuum Benedictum ſubleuaſti ad cælum*, &c. Super oblata: *Oblatis, Domine, ad honorem B. Benedicti confeſſoris tui placare muneribus*, &c. Præfatio, *& gloriam tuam profuſis precibus exorare*, &c. ad Complendum: *fidelium tuorum, quæſumus, Domine, vota ſerenus intende, & interuentu B. Benedicti, cuius depoſitionis diem celebramus*, &c. Non tamen propterea exiſtimandum eſt natale S. Benedicti in hanc diem fuiſſe tranſlatum propter Quadrageſimam: quia in eodem codice Ratoldi extat eiuſdem S. Benedicti natale XII. Kal. Aprilis ſub hoc titulo. XII. *Kal. Aprilis natale ſancti Benedicti Abbatis*. In præfatione Miſſæ fit commemoratio obitus illius. *Honorandi Patris Benedicti glorioſum celebrantes diē, in quo hoc ſeculū triſte deſerens ad cæleſtis patriæ gaudia migrauit æterna*, &c. quemadmodum & in oratione poſt Communionē: *perceptis Domine, Deus noſter ſalutaribus Sacramentis, humiliter deprecamur, vt intercedente beato Confeſſore tuo Benedicto atq; Abbate, quæ pro illius venerando agimus obitu nobis proficiant ad ſalutem*. Quare ſciendum eſt olim in die tranſlationis reliquiarū diem depoſitionis celebratum fuiſſe, nulla tranſlationis facta mentione, vt infra videbitur in tranſlationibus ſanctorum Remigij & Vedaſti: ac proinde orationes ſiue Miſſa ſuperius productæ opinionem de tranſlatione corporis S. Benedicti in Floriacenſe monaſterium labefactare non poſſunt, de qua fusè egimus in noſtris obſeruationibus ad Martyrologium Benedictinum. In eodem codice Ratoldi Dominicam quartam poſt Pentecoſten excipit Octaua S. Benedicti, cuius Miſſa eſt de communi vnius Abbatis, vt in Miſſali Romano. In eodem codice ſequitur XII. *Kal. Auguſti natale ſanctæ Praxedis*, quæ in prima Miſſæ oratione Martyr appellatur: *Da quæſumus, omnipotens Deus, vt qui beatæ Praxedis Martyris tuæ natalitia colimus*, &c. Aliter tamen vulgò exiſtimatur. In eodem cod. ſequitur X. K*al. Aug. nat. S. Apollinaris*.

Lin. 32. S. Iacobi Apostoli.] In Miſſali Rom. hîc habetur commemoratio S. Chriſtophori Martyris, cuius nulla mentio fit in noſtris codicibus tam editis, quàm MSS. In cod. Ratoldi hæc ſequuntur: *eodem die natalis S. Cucuphatis Martyris*. Martyrium paſſus eſt Bar-

cinone in Hiſpania. Vnde Prudentius in Periſtephano.

Barcinon claro Cucuphate freta
Surget.

Prima Miſſæ oratio. *Deus per quem fides ignem non ſentit, & infidelitas ſine igne exuritur, qui B. Cucuphatis Martyris tuo flamma tui Spiritus ſuccenſo ſuperare tribuiſti incendia tormentorum*, &c. Super oblata. *Sacrificium laudis*, &c. Hæc oratio prolixior eſt ſolito. Poſt communionem. *Sit nobis, Domine, intercedente B. Cucuphate*, &c. Ex prima oratione diſcimus hunc ſanctum Martyrem flammarum incendio excruciatum fuiſſe, quod teſtatur Notkerus in Martyrologio. *In Hiſpania, ciuitate Barcilone Cucufatis Martyris; qui ex ciuitate Scyllitana oriundus fuit: Barcilone ſub Galerio proconſule, & Maximiano, & Rufino paſſus; primò grauiſſimè tortus & caſus, deinde catenis adſtrictus; in craticula ſuperextenſus aceto & ſynapi perfuſus aſſari iuſſus eſt. cumque ab igne & flammarum globis illæſus apparuiſſet ex præcepto impij iudicis extra ciuitatem ductus in ignem copioſum iterum proiectus eſt, quo, diuino nutu, extincto, iterum ferro vinctus in cuſtodiam detruſus eſt. Vbi diuino ſplendore conſolatus, iterum carduis ferreis & taureis crudeliſſime cæſus in vltimo gladio perimente conſummatus eſt.* Hæc ille. Vbi tamen hæc verba; *ſub Galerio proconſule, & Maximiano, & Rufino paſſus*, tranſpoſita ſunt, & legendum, *ſub Rufino proconſule, & Galerio Maximiano paſſus.* Eius corpus poſtea tranſlatum eſt in monaſterium S. Dionyſij ſecundo à Lutetia Pariſiorum lapide, vbi adhuc videtur in capſa, in apſide eiuſdem Eccleſiæ conditum, eiuſque paſſio extat in breuiario, & veteribus lectionariis eiuſdem cœnobij. De hac tranſlatione agit Notkerus ibidem: *cuius corpus à Chriſtianis ibidem tunc temporis ſepultum, ſed poſtmodum inde tranſlatum non longè à ciuitate Pariſiaca in Eccleſia beatorum Martyrum Dionyſij, Ruſtici, & Eleutherij tranſlatum, & vſque ad hac Normanorum tempora omni cum honore cultum eſt.* Huius Martyris mentio fit in Martyrologio MS. S. Hieronymi. *In Hiſpania, Barcilona ciuitate paſſio S. Cucufatis Martyris.*

Pag. 117. l. 2. S. FELICIS] ita in excuſis. In cod. Rodradi, *S. Felicis, & Simplicij, Fauſtini, & Beatricis.* Miſſa tamen eſt tantùm de S. Felice, eadem cum codice S. Eligij. In cod. Rem. habetur. V. *Kal. Auguſti natale SS. Simplicij, Fauſtini.* In eorum orationibus reperitur etiam nomen ſanctæ Beatricis. Poſtea ſequitur in eodem codice IV. *Kal. Auguſti natale S. Felicis*, cum ſua Miſſa, cuius prima oratio eſt. *S. Felicis, Domine, Martyris tui confeſſio recenſita conferat nobis piæ deuotionis augmentum*, &c. Super oblata, *Hoſtias pro commemoratione S. Felicis*, &c. Vbi legendum eſt: *Hoſtias tibi, Domine, pro commemoratione*, &c. Poſt communionem *Repleti cibo, potuque cæleſti*, &c. At in cod. Ratoldi habetur, IV. *Kal. Aug. natale SS. Felicis, Simplicis* (lege, *Simplicij*) *Fauſtini*

quæ non habentur in excuſis, neque apud Pamelium, neque in aliis codicibus NS. MSS. In codice Ratoldi eodem die ſequitur *Vigilia S. Benedicti Abbatis*. Oratio. *Concede, quæſumus, Domine, alacribus animis B. Benedicti Confeſſoris tui ſolemnia celebrare*, &c. Super oblata: *oblatio Confeſſoris tui Benedicti honore*, &c. ad Complendum: *quos cæleſtibus, Domine, recreas alimentis*, &c. In eodem codice die ſequenti ita habetur, V. *Idus Iulij natale S. Benedicti*; quemadmodum in codicibus Remenſi & Rodradi, in quibus Miſſa eſt de communi vnius Abbatis, *intercesſio*, &c. cum reliquis, vt in Miſſali Romano. At in codice Ratoldi hæc habetur Miſſa: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui hodierna luce carnis eductum ergaſtulo ſanctiſſimum Confeſſorem tuum Benedictum ſubleuaſti ad cælum*, &c. Super oblata: *Oblatis, Domine, ad honorem B. Benedicti confeſſoris tui placare muneribus*, &c. Præfatio, *& gloriam tuam profuſis precibus exorare*, &c. ad Complendum: *fidelium tuorum, quæſumus, Domine, vota ſerenus intende, & interuentu B. Benedicti, cuius depoſitionis diem celebramus*, &c. Non tamen propterea exiſtimandum eſt natale S. Benedicti in hanc diem fuiſſe tranſlatum propter Quadrageſimam: quia in eodem codice Ratoldi extat eiuſdem S. Benedicti natale XII. Kal. Aprilis ſub hoc titulo. XII. *Kal. Aprilis natale ſancti Benedicti Abbatis*. In præfatione Miſſæ fit commemoratio obitus illius. *Honorandi Patris Benedicti glorioſum celebrantes diē, in quo hoc ſeculū triſte deſerens ad cæleſtis patria gaudia migrauit æterna*, &c. quemadmodum & in oratione poſt Communionē: *perceptis Domine, Deus noſter ſalutaribus Sacramentis, humiliter deprecamur, vt intercedente beato Confeſſore tuo Benedicto atq; Abbate, quæ pro illius venerando agimus obitu nobis proficiant ad ſalutem*. Quare ſciendum eſt olim in die tranſlationis reliquiarū diem depoſitionis celebratum fuiſſe, nulla tranſlationis facta mentione, vt infra videbitur in tranſlationibus ſanctorum Remigij & Vedaſti: ac proinde orationes ſiue Miſſa ſuperius productæ opinionem de tranſlatione corporis S. Benedicti in Floriacenſe monaſterium labefactare non poſſunt, de qua fusè egimus in noſtris obſeruationibus ad Martyrologium Benedictinum. In eodem codice Ratoldi Dominicam quartam poſt Pentecoſten excipit Octaua S. Benedicti, cuius Miſſa eſt de communi vnius Abbatis, vt in Miſſali Romano. In eodem codice ſequitur XII. *Kal. Auguſti natale ſanctæ Praxedis*, quæ in prima Miſſæ oratione Martyr appellatur: *Da quæſumus, omnipotens Deus, vt qui beatæ Praxedis Martyris tuæ natalitia colimus*, &c. Aliter tamen vulgò exiſtimatur. In eodem cod. ſequitur X. Kal. *Aug. nat. S. Apollinaris*.

Lin. 32. S. IACOBI APOSTOLI.] In Miſſali Rom. hîc habetur commemoratio S. Chriſtophori Martyris, cuius nulla mentio fit in noſtris codicibus tam editis, quàm MSS. In cod. Ratoldi hæc ſequuntur: *eodem die natalis S. Cucuphatis Martyris*. Martyrium paſſus eſt Bar-

cinone in Hiſpania. Vnde Prudentius in Periſtephano.

Barcinon claro Cucuphate freta
Surget.

Prima Miſſæ oratio. *Deus per quem fides ignem non ſentit, & infidelitas ſine igne exuritur, qui B. Cucuphatis Martyri tuo flamma tui Spiritus ſuccenſo ſuperare tribuiſti incendia tormentorum*, &c. Super oblata. *Sacrificium laudis*, &c. Hæc oratio prolixior eſt ſolito. Poſt communionem. *Sit nobis, Domine, intercedente B. Cucuphate*, &c. Ex prima oratione diſcimus hunc ſanctum Martyrem flammarum incendio excruciatum fuiſſe, quod teſtatur Notkerus in Martyrologio. *In Hiſpania, ciuitate Barcilone Cucufatis Martyris; qui ex ciuitate Scyllitana oriundus fuit: Barcilone ſub Galerio proconſule, & Maximiano, & Rufino paſſus; primò grauiſſimè tortus & caſus, deinde catenis adſtrictus; in craticula ſuperextenſus aceto & ſynapi perfuſus aſſari iuſſus eſt. cumque ab igne & flammarum globis illæſus apparuiſſet ex præcepto impij iudicis extra ciuitatem ductus in ignem copioſum iterum proiectus eſt, quo, diuino nutu, extincto, iterum ferro vinctus in cuſtodiam detruſus eſt. Vbi diuino ſplendore conſolatus, iterum carduis ferreis & taureis crudeliſſime caſus in vltimo gladio perimente conſummatus eſt.* Hæc ille. Vbi tamen hæc verba; *ſub Galerio proconſule, & Maximiano, & Rufino paſſus*, tranſpoſita ſunt, & legendum, *ſub Rufino proconſule, & Galerio Maximiano paſſus.* Eius corpus poſtea tranſlatum eſt in monaſterium S. Dionyſij ſecundo à Lutetia Pariſiorum lapide, vbi adhuc videtur in capſa, in apſide eiuſdem Eccleſiæ conditum; eiuſque paſſio extat in breuiario, & veteribus lectionariis eiuſdem cœnobij. De hac tranſlatione agit Notkerus ibidem: *cuius corpus à Chriſtianis ibidem tunc temporis ſepultum, ſed poſtmodum inde tranſlatum non longè à ciuitate Pariſiaca in Eccleſia beatorum Martyrum Dionyſij, Ruſtici, & Eleutherij tranſlatum, & vſque ad hæc Normanorum tempora omni cum honore cultum eſt.* Huius Martyris mentio fit in Martyrologio MS. S. Hieronymi. *In Hiſpania, Barcilona ciuitate paſſio S. Cucufatis Martyris.*

Pag. 117. l. 2. S. FELICIS] ita in excuſis. In cod. Rodradi, *S. Felicis, & Simplicij, Fauſtini, & Beatricis.* Miſſa tamen eſt tantùm de S. Felice, eadem cum codice S. Eligij. In cod. Rem. habetur. V. *Kal. Auguſti natale SS. Simplicij, Fauſtini.* In eorum orationibus reperitur etiam nomen ſanctæ Beatricis. Poſtea ſequitur in eodem codice IV. *Kal. Auguſti natale S. Felicis*, cum ſua Miſſa, cuius prima oratio eſt. *S. Felicis, Domine, Martyris tui confeſſio recenſita conferat nobis pia deuotionis augmentum*, &c. Super oblata, *Hoſtias pro commemoratione S. Felicis*, &c. Vbi legendum eſt: *Hoſtias tibi, Domine, pro commemoratione*, &c. Poſt communionem *Repleti cibo, potuque cæleſti*, &c. At in cod. Ratoldi habetur, IV. *Kal. Aug. natale SS. Felicis, Simplicis* (lege, *Simplicij*) *Fauſtini*

& Beatricis, cum iiſdem orationibus, quæ ſunt in cod. Rem. Poſtea ſequitur in eodem codice Ratoldi. *Item propria Miſſa ſancti Felicis*, cuius oratio ſuper oblata eſt eiuſmodi, *Accepta ſit in conſpectu tuo, Domine, noſtra deuotio*, &c. Reliqua, vt in cod. S. Eligij. Hic autem Felix eſt S. Felix II. ſubrogatus Liberio exulanti, Papa, qui à Conſtantio Conſtantini magni filio Ariano ob fidem Catholicam à ſuâ ſede deiectus Martyrio coronatus eſt, vt videre eſt in Martyrologiis Romanis, Vſuardi, Rabani, & Notkeri, qui duo vltimi ſcribunt eum fuiſſe capite truncatum. De eo hæc habet Martyrologium MS. Bibliothecæ Corbeienſis. *Romæ via Aurelia S. Felicis Epiſcopi & Martyris, ſub Conſtantino* (lege, *Conſtantio*) *filij Conſtantini*. In Martyrologio S Hieronymi nulla fit illius mentio hac die, ſed tantum cuiuſdem in Africâ Felicis. Sed his contraria leguntur in excerptis ex vita S. Athanaſij in Bibliothecâ Photij n. CCLVIII. καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φῆλιξ, ὁ παραχρῆμα ἐκ ποινῆς θεηλάτῳ τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πηρώσει ὑποβάλλεται. ὕστερον δὲ καὶ λοιμικῇ νόσῳ κατασχεθεὶς διαφθείρεται. i. pro illo (Liberio) ordinatur Felix, qui ſtatim diuinitus immiſſa oculorum cæcitate plectitur, & poſtea peſte conſumptus interiit. Sed hæc falſitatis ſuſpicione non carent: quia veteres hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptores Socrates, Theodoretus, & Sozomenus nihil ſimile ſcripſerunt. Vide Baronium tom. 3. Annal. ad ann. 357.

Lin. 4. ET QVOS] optimè. & ſic conſtruendum, *& nos quos propriæ actionis pondus*, &c. In Miſſali Romano legitur, *& quia*.

C. 2. l. 24. SENNES] in nominandi caſu recte ſatis. Siquidem in Martyrologiis S. Hieronymi, Rabani, & Notkeri in genitiuo legitur, *Sennis*. Ita vt hoc nomen ſit pro cuiuſque arbitrio aut declinabile, aut indeclinabile. Porro in cod. Ratoldi ſequitur, II. *Kal. Auguſti nat. S. Germani*. quod de S. Germano antiſtite Antiſiodorenſi eſt intelligendum.

Pag. 118. col. 1. l. 2. AD S. PETRVM AD VINCVLA] in cod. Rem. additur, *& catena eius oſculantur, ipſo die*. In appendice Rodradi, *& catenas eius oſculando*. (. oſculantur) *Item ipſo die natale Maccabæorum*. In Martyrologiis Rom. Bedæ & Vſuardi. *dedicatio S. Petri ad vincula*. In Martyrologiis S. Hieronymi & Rabani *Romæ dedicatio primæ Eccleſiæ à B. Petro Apoſtolo conſtructæ & conſecratæ*. In Martyrologio Notkeri. *Romæ ſtatio ad S. Petrum ad vincula, quam Eccleſiam ipſe primus in Europa primam conſtruxit, & conſecrauit*. Hinc capienda ſunt illa S. Leonis Papæ ſerm. de Maccabæis. *duplex enim cauſa lætitiæ eſt, in qua & natalem Eccleſia colimus, & Martyrum paſſione gaudemus*. In cod. Ratoldi hic habetur Miſſa duplex, prior S. Petri altera SS. Maccabæorum, vt in cod. Rodr. Sed Miſſa Maccabæorum eſt in appendice. In cod. Remenſi vna habetur Miſſa Maccabæorum, nulla S. Petri, etſi titulus ſolemnitatis S. Petri in eo præcedat titulum celebritatis Maccabæorum.

Digitized by Google

C. 2. l. 12. S. SIXTI] ita legitur in codicibus Remenſi, Rodradi, & Ratoldi, & ita legit S. Hieronymus lib. 1. aduerſus Pelagianos, *quòd librum Xyſti Pythagorici hominis atſque Chriſto atque Ethnici immutato nomine Sixti Martyris & Romanæ Eccleſiæ Epiſcopi prænotauit*. Ita etiam ſcribitur in Martyrol. MS. S. Hieronymi. Ita etiam in Martyrol. MS. Bibl. Corb. & in Martyrologiis Rabani, & Notkeri, vulgò tamen dicitur Xyſtus, vt in paruulo Martyrol. MS. Bibl. Corb. & apud Euſebium lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 8. ξύστος.

P. 119. c. 1. l. 4. PRÆFATIO VVÆ] id eſt, præfatio ad vuam benedicendam: quæ tamen præfatio hîc deſideratur, quemadmodum etiam in cod. Rodradi preſbyteri, quamuis hæc eadem verba in eo reperiantur; quæ deſiderantur in codicibus Ratoldi, & Remenſi.

Lin. 9. BENEDICTIO VVÆ] hæc deſunt in codice Remenſi. In cod. Ratoldi additur, *ſiue fabæ*. Eodem die in Græcorum Euchologij fine extat vuæ benedictio ſub eadem fere verborum formula. Conſuetudo ſanè vetus fuit Eccleſiæ vuam maturam & fabas benedicere in altari ex Inſtitutione Eutychiani Papæ vt patet ex Pontificali Damaſi: *Hic inſtituit fruges fabæ & vuæ in altario benedici*, & ex Martyrologiis Rabani & Notkeri. In Concilio Carthag. 3. c. 3. frumenti, & vuæ mentio fit, quæ in altari benedicantur iuxta verſionem Græcam & veteres codices, quemadmodum in Conc. Trullenſi can. 28. *primitiæ vuæ & frumenti offerantur in altari benedicendæ ſua peculiari benedictione*. & in Can. 3. Apoſtolorum iuxta veterem interpretationem: *offerre non liceat aliquid ad altare præter nouas ſpicas vel vuas*. Conſtantinopoli offeruntur vuæ in altari templi Blachernarum à Patriarcha in die dormitionis S. Mariæ, vt refert Theodorus Balſamo in citatum Canonem. Porro in cod. Rem. 7. Id. Aug. habetur Miſſa S. Donato Epiſcopo.

C. 2. l. 10. CYRIACI MARTYRIS] ita in excuſis & in aliis codicib. NS. MSS. In Miſſali Rom. adduntur Largus, & Smaragdus.

Pag. 120. c. 2. l. 10. IN PRIMA MISSA DE NOCTE] Hæc Miſſa non extat in excuſis. Habetur tamen in aliis codicibus noſtris MSS. & apud Pamelium. In cod. Ratoldi legitur, *in prima*, tantùm. In codicib. Rodr. & Rem. *in prima Miſſa*. Apud Pamelium, *in primo mane*. Itaque illud, *de nocte* non ita ſtrictè accipiendum eſt.

C. 2. l. 15. REPLENTE] rectè. Ita in aliis codicib. NS. MSS. vulgò habetur, *replete*.

P. 121. c. 1. l. 20. IN DIE SOLEMNITATIS HODIERNÆ] in cod. Rem. *in die ſolemnitatis hodiernæ, qua B. Laurentij hoſtiam tibi placitam, & caſtum corporis*, &c. l. *& holocauſtum corporis*.

L. 25. OBLATVS EST] ita in codice Ratoldi Abbatis. In excuſis legitur, *oblata eſt*, non ita rectè.

C. 2. 25. VOTIVA] id eſt, deuota, Deo oblata, & conſecrata.

Digitized by Google

L. 29. S. TIBVRTII] in Miſſ. Rom. additur Suſanna.

P. 122. c. 1. l. 15. AVXILIVM NOBIS TVÆ PROPITIATIONIS ADFORE PRECAMVR] in cod. Rem. legitur, *auxilium nobis tuæ propitiationis adquirimus.*

L. 17. QVONIAM CREDIMVS, &c.] In eodem cod. legitur. *Nec deſperamus de venitate, quam per eos, qui tibi placuere, depoſcimus.* Vbi τὸ *venitate.* i. venia, aut certè legendum eſt, *venia, quam à te per eos qui tibi placuere, depoſcimus*: ita vt hæc ab amanuenſi confuſa fuerint.

Lin. 25. VITÆ PRÆSENTIS AVXILIVM ET FVTVRÆ.] i. auxilium ad præſentem vitam rectè ducendam, & ad futuram capeſſendam.

L. 29. S. HIPPOLYTI] in Miſſali Romano ei S. Caſſianus Martyr Fori Semproni adiungitur; de quo Prudentius in Periſtephano.

Co. 2. l. 10. ET TVAM CLEMENTIAM, &c.] in cod. Rem. eſt alia præfatio: *quia non ſolum malis noſtris bona retribuis, ſed & miſeris vberiora dona concedis, qui dignè pro nobis poſſint intercedere, contuliſti; vt quod noſtra ſcientia non habebat, interceſſio ſupplicaret gratia iuſtorum.* Sed hæc corrupta ſunt, & primò legendum eſt. *Sed vt miſeris vberiora dona concedas, ſanctos tuos, qui dignè,* &c. Secundò pro, *ſcientia* legendum eſt, *ſufficientia.*

L. 24. EVSEBII CONFESSORIS] quia multis tormentis pro fide orthodoxa toleratis ſuperſtes fuit, eadem ratione Confeſſor appellatur, qua ſupra S. Felix Nolanus.

Pag. 123. c. 1. l. 22. VIGILIA ASSVMPTIONIS, &c.] Hæc Vigilia in codice Remenſi deſideratur

L. 28. FACIAT] Ita in editis & in codicibus Rodradi, & Raroldi, & apud Pamelium. In Miſſali Romano legitur, *facias.*

C. 2. l. 30. ASSVMPTIO S. MARIÆ.] Hoc feſtum à Codino lib. de officiis palatij, & à Theodoro Balſamone in canonem tertium Apoſtolorum dicitur κοίμησις τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. i. dormitio ſanctiſſimæ Deiparæ. in nouella Emanuelis Comneni Imperatoris appellatur ὑπερένδοξος τῆς ἁγίας Θεοτόκου μετάστασις. i. glorioſiſſima ſanctæ Dei matris emigratio. & in Euchologio Græcorum ἡ σεβασμία μετάστασις τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. i. emigratio veneranda ſanctiſſimæ Dominæ noſtræ Dei genitricis & ſemper Virginis Mariæ.

L. 31. VENERANDA NOBIS, &c.] Hæc oratio eſt ad proceſſionem ſeu Collectam; cum poſtea ſequatur oratio ad Miſſam.

Pag. 124. col. l. 27. INTER QVAS INTEMERATA, &c.] Hæc contractius habentur in codice Remenſi.

Col. 2. l. 2. 1. DEVS QVI PER, &c.] ita in cod. Raroldi in quo tamen quarta pars adiicitur ante concluſionem præter conſuetudinem harum benedictionum Epiſcopalium; quod & alibi non ſemel in eodem

codice occurrit. Porro in codice Remenſi ſequitur Octaua S. Laurentij Orationes vt apud Pamelium. Præfatio. *B. Laurentij natalia repetentes, cui fidem, confeſſionemque non abſtulit ignis ingeſtus*, &c. vt in Liturgia Ambroſiana. Habetur etiam hæc Octaua in cod. Ratoldi, cuius prima oratio. *Iterata feſtiuitate B. Laurentij*, &c. aliæ orationes, & Præfatio vt in codice Rem.

L. 30. S. MARTYRIS TVI AGAPITI, &c. in codicibus Rodradi & Ratoldi habetur hæc oratio: *Lætetur Eccleſia*, &c. vt in Miſſali Romano. Porro in codicibus Remenſi & Ratoldi ſequitur XIV. *Kal. Septemb. natale S. Magni*. Eodem die in Martyrologio Romano: *Anagniæ S. Magni Epiſcopi & Martyris, qui in perſecutione Decij necatus eſt.* Fuit & alius Magnus tantùm Martyr, non Epiſcopus, de quo eodem die agit Petrus in catalogo lib. 7. cap. 76. & Martyrologium MS. S. Hieronymi: *& natale S. Magni Martyris.* Hic & Andreas appellatur, cumque multis aliis paſſus eſt, vt videre eſt in Martyrologio Vſuardi. *Natale S. Magni ſeu S. Andreæ Martyris cum ſociis ſuis duobus millibus quingentis nonaginta ſeptem.* & in Martyrol. MS. Bibl. Corb. *natale S. Magni, ſeu Andreæ Martyrũ* (lege, *Martyris*) *cũ ſociis ſuis duobus millibus quingentis nonaginta ſeptem.* In Calendario libri Sacramentorum Ratoldi Abbatis mentio fit etiam eiuſdem S. Magni Martyris, ſed Andreæ nomine ſuppreſſo, *S. Magni cum ſociis ſuis duorum mille.* D. *&* XCVII. Qui quamuis hîc Martyr non appelletur, id tamen internoſci poteſt ex circumſtantiis. In paruulo Martyrologio codici Remenſi aſſuto mentio fit S. Magni ſine adiuncto, in hunc modum, *& natale S. Magni.* De hoc autem vltimo puto noſtra Sacramentaria eſſe capienda, cum in eorum collectis Martyr duntaxat appelletur, Epiſcopus neutiquam. Collectæ vtriuſque codicis ſimiles ſunt & communes.

P. 125. c. 1. l. 16. S. TIMOTHEI MARTYRIS] ita in excuſis & in codicibus Rodr. & Rem. Sed in cod. Rat. hîc duæ ſunt Miſſæ, prior S. Timothei, altera S. Symphoriani, nulla facta mentione S. Hippolyti, de quo in Miſſali Romano coniunctim cum aliis.

Col. 2. l. 1. IX. KAL. SEPTEMB. S. BARTHOLOMÆI] hoc feſtum hoc die annotatur in omnibus antiquis Martyrologiis, & in codicib. NS. MSS. Rodr. & Rem. Sed in cod. Rat. aſſignatur VIII. Cal. Sept. quo Romæ celebratur, quòd eo die corpus eius ſit tranſlatum in inſulam Tyberinam, qua de re vide Baronium. Puto tamen codici Ratoldi mendum obrepſiſſe vnius notæ defectu: quia in eius calendario hoc feſtum notatur IX. Cal. Septemb.

Lin. 13. NON DESERIS] ita in codice Ratoldi. At in cod. Rem. legitur, *non deſerens*. Porro in codicib. Rem. & Ratoldi ſequitur: VI. KAL. SEPT. *natalis S. Rufi.* Idem officium eſt in vtroque codice, & orationes ſunt vulgares. In oratione ſuper oblata vtriuſque codicis hic

Digitized by Google

S Rufus Martyr appellatur: *oblatis quæſumus, Domine, placare muneribus, & intercedente B. Rufo Martyre tuo*, &c. Hic Martyr fuit Capuæ, diſcipulus S Apollinaris primi Rauennatis Epiſcopi. De eo Martyrologium Vſuardi hoc die: *Apud Capuam natale S. Rufi Martyris, quem docuit B. Apollinaris Petri Apoſtoli diſcipulus, cum eſſet Patricia dignitate*. Martyrologium Adonis addit, *& baptizauit*. Martyrologium Notkeri: *apud Capuam natiuitas S. Rufi Martyris docti & baptizati à ſancto Apollinare*. Martyrol. MSS Bibl. Corb. *apud Capuam natale S. Rufi Martyris*. Martyrologium MS. S. Hieronymi: *In Capua ſanctorum, Rufi, Magni*. Calendarium MS. Sacramentarij Ratoldi Abbatis. *In Capua nat. S. Rufi Martyris*. Martyrologium paruum Sacramentario Remenſi annexum. *In Capua nat. S. R...* (lege, *Rufi*) *Martyris*. Quæ omnia non diſſident à memorati huius S Rufi Miſſa, in qua duntaxat Martyr (vt antea monui) appellatur, non Epiſcopus: etſi in Martyrologio Romano Epiſcopus & Martyr appelletur. *Capuæ in Campania S. Rufi Epiſcopi & Martyris*, &c. In quo ſtatim ſubiungitur. *Ibidem, ſanctorum Martyrum Rufi, & Carpophori, qui ſub Diocletiano & Maximiano paſſi ſunt.* Sed alibi non legitur hunc Rufum Epiſcopum fuiſſe nec in vita S. Apollinaris apud Surium: nec duos Rufos illius ciuitatis Martyres fuiſſe.

Pag. 126. c. 1. l. 7. B. AVGVSTINVM, &c.] In codice Remenſi eſt alia præfatio in hunc modum. *Et omni loco & tempore Omnipotentia tua gloriam celebrare: per quod pietatis officium in commemoratione B. Auguſtini Confeſſoris tui atque Pontificis ſacrificium tibi laudis offerimus, & magnificentiam tuam in mortificatione ipſius adoramus, tua in omnibus operante virtute, vt nullis inlecebris corporis nulla promiſſa blandimentorum fallacium virtute tuo ignitus Spiritu vinceretur amore*, &c. vt in noſtro codice S. Eligij. Hæc autem vltima verba corrupta ſic caſtiganda ſunt: *vt nullo promiſſorum blandimentorum fallacium virtute tui ignitus Spiritus, vinceretur amore.*

Col. 2. l. 9. INTERCESSIO DOMINE, &c.] in codicibus Rodradi & Ratoldi alia extat oratio *Deus, qui B. Hermetem Martyrem tuum virtute conſtantiæ*, &c. vt in Miſſali Romano huius meminit Agobardus epiſt. ad Imp. Ludouicum. *Penſate, penſate, fratres quàm longè eſt mens veſtra ab illa petitione, quam in celebrationibus Miſſarum ſoletis dicere Deo, non voluntate ſed voce, da nobis pro amore tuo proſpera mundi deſpicere, & nulla eius aduerſa formidare.*

Lin. 34. QVAS S. HERMETIS, &c.] In codice Remenſi legitur: *quas S. Hermetis confeſſoris tui confeſſione præſenti confidimus adiuuandas. per Chriſtum.*

P. 127. c. 1. l. 7. EXAVDI NOS DEVS, &c.] In codicibus Rodradi, & Ratoldi ſunt aliæ in hac Miſſa orationes, eæque vulgares.

Col. 2. lin. 15. AB IPSO, SPIRITV BAPTIZATVS] Nota

S. Ioannem

Digitized by Google

S. Ioannem Baptiſtam ab ipſo Chriſto fuiſſe baptizatum.

Lin 22. FRVERETVR] in codice Remenſi legitur, *ſeruaretur.*

L. ead. DEINDE CAPITALEM SENTENTIAM SVBIIT, &c. In eodem cod. hæc aliter leguntur: *exinde capite plectitur, qui plus erat, quam Propheta. Quia Iudæi Christum, qui Dominus, & caput prophetarum eſt, amiſerunt. Ioannes autem & fidelis pronunciatus impleuit officium præcurſoris; vt Redemptorem mundi, quem ſuperius digito demonſtrauerat, etiam ad inferos pretioſa morte præcederet.* In eodem codice, & in cod. Ratoldi ſequitur, *Kal. Sept. natale S. Priſci.* Hic S. Priſcus Martyr eſt, vt conſtat ex collectis vtriuſque codicis. Fuit vnus ex Septuaginta duobus Chriſti diſcipulis, qui paſſus eſt Capuæ viâ Aquariâ. De quo hac die in Martyrologiis Rom. Vſuardi, & Notkeri: & in Martyrol. MS. ſæpius citato Bibliothecæ Corb. in paruulo Martyrologio MS. codici Remenſi affixo, & in Martyrologio MS. S. Hieronymi, in quo ſic legitur. *In Capua aquaria natale S. Priſci Martyris.*

Pag. 128. col. 2. l. 4. AD PROCESSIONEM] id eſt, ad Collectam, ſynaxim, cœtum. Nam proceſſio hîc nihil aliud eſt, quàm id quod ſupra in purificatione ſanctæ Mariæ Virginis Collecta dicitur. Hoc ſatis indicat oratio ad proceſſionem, quæ non dicitur in ipſo inceſſu, ſeu deambulatione, ſed in ipſo templo, populo iam in eo collecto, & congregato. Quod etiam palam eſt ex Concilio Laodicenſi can 17. *in proceſſionibus Pſalmos non connectere.* Nam ibi proceſſiones non ſunt ſolemnes illæ deambulationes, ſeu luſtrationes, quæ modo fiunt feſti alicuius gratia, ſiue publicæ neceſſitatis cauſſa, quas vulgò vocant ſupplicationes, rogationes, proceſſiones; ſed conuentus, cœtus populi in Eccleſia, vt ex Græco textu eiuſdem concilij perſpicuum eſt. περὶ τοῦ μὴ δεῖν συνάπτειν ἐν ταῖς συνάξεσι τοὺς ψαλμούς. i. quod non oportet connectere Pſalmos in conuentibus. Vbi vides in illa veteri interpretatione Concilij proceſſiones eſſe ſynaxes. i. cœtus ſeu conuentus. Quod etiam ex ſequentibus liquet: ἀλλὰ διὰ μέσου καθ᾽ ἕκαστον ψαλμὸν γίνεσθαι ἀνάγνωσιν. i. Sed ad vnumquemque Pſalmum interiecto ſpatio lectionem fieri. Nam in ipſa Eccleſia, non verò inter eundem lectiones fiunt. Quare optimè Theodorus Balſamon totum hunc canonem explicat de conuentu Eccleſiaſtico, in quo diuina officia peraguntur. Et ita capiendus eſt locus epiſt. 81. S. Leonis Papæ ad Dioſcorum Epiſcopum Alexandrinum: *quapropter quod remeanti filio Poſſidonio Presbytero hanc ad fraternitatem tuam Epiſtolam dedimus perferendam, qui noſtris proceſſionibus, atque ordinationibus frequenter interfuit, & toties admiſſus, quid in omnibus Apoſtolicæ auctoritatis teneremus, agnouit.* In hac enim epiſtola agitur de Miſſarum celebratione, & Clericorum ordinatione. Et verbum procedere eſt ad Eccleſiam conuenire iuxta antiquam loquendi formulam. S. Auguſtinus lib. 22. de ciuitate Dei cap. 8. *inde ad me curritur, vbi ſedebam,*

Digitized by Google

iam proceſſurus, nempe in Eccleſiam. Vnde paulo poſt ſubiungit: *procedimus ad populum, plena erat Eccleſia.* Ennodius in vita S. Epiphanij Ticinenſis Epiſcopi. *procedendum cenſuit omnibus in quolibet aëris errore maturius: ita vt vigiliarum formam Lectoribus antecedens ad Eccleſiam praberet Epiſcopus.* Vbi vides procedere eſſe ad Eccleſiam ire. S. Hieronymus epiſt. 22. t. 1. ad Euſtochium: *rarus ſit egreſſus in publicum, Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo: nunquam cauſa deerit procedendi, ſi ſemper, quando neceſſe eſt, proceſſura ſis,* Redarguit Virginem, quòd ſæpius, quàm par eſſet, ad templa Martyrum ſe conferret. In ea enim deſiderabat raros excurſus: cum procedendi ad Eccleſiam videlicet, cauſſa deeſſe non poſſet, ſi quando neceſſe eſſet, nempe verbi Dei audiendi, aut Euchariſtiæ ſumendæ gratia, id faceret. Quare id quod opponitur ex Tertulliano lib. 2. ad vxorem: *ſi procedendum eſt, nunquam magis familiæ occupatio obuenit*, infirmum eſt. Etenim ibi ſermo non eſt de circuitionibus, & rogationibus illis, quæ vulgò proceſſiones appellantur, quæ ſanè tempore Tertulliani nondum erant in vſu, cum tũ Chriſtiani in latibulis, cryptis & locis occultis ſacra peragerent Paganorum metu, qui ſanè Chriſtianos per plateas canentes trucidaſſent; quod ſi factũ fuiſſet, nullæ vnquam Martyrum hiſtoriæ conticuiſſent: ſed prædicti loci explicatio eſt emendicanda ex altero loco Tertulliani, libro de cultu fœminarum, (qui ſanè omnino aduerſatur eiuſmodi publicis luſtrationibus) vbi agens de tribus cauſis ob quas debeant procedere Chriſtiani, ſic ait: *nam nec templa circumitis, nec ſpectacula poſtulatis, nec feſtos gentilium noſtis. Propter enim ipſos conuentus, & mutuum videre, & videri omnes pompa in publicum proferuntur: aut vt luxuria negotietur, aut gloria inſoleſcat. Vobis autem nulla procedendi cauſa non tetrica; aut imbecillus aliquis ex fratribus viſitatur, aut ſacrificium offertur, aut Dei ſermo adminiſtratur.* Quæ tria poſtrema cum olim fierent à Chriſtianis clanculum & ſine pompa, non indigebant in his mulieres ornatu ad oſtentationem. Itaque hæc verba Tertulliani lib. 2. ad vxorem; *ſi procedendum eſt*, referenda ſunt ad tres illas proceſſionis cauſſas: aut cum viſitandus erat infirmus frater, aut ſacrificium offerendum, aut verbum Dei audiendum: quæ Chriſtiana mulier pagano nupta ob crebra familiæ impedimenta vix obire poterat. Nec ad rem facit id quod obiicitur ex epiſt. 63. S. Baſilij, in qua ſcribit tempore S. Gregorij Neocæſarienſis Epiſcopi Litanias in Eccleſia fuiſſe vſitatas. Quod admitto quidem: ſed hoc loco Litaniæ ſunt quædam preces, nempe Kyrie eleiſon, &c. quales habentur in Regula S. Benedicti cap. 9. *Poſt hos lectio Apoſtoli ſequatur ex corde recitanda: & verſus & ſupplicatio Litaniæ.* i. *Kyrie eleiſon. Et ſic finiantur vigiliæ nocturnæ.* & cap. 17. non verò luſtrationes & obambulationes, quarum nullus erat tempore præfati Gregorij in Eccleſia vſus; ob ſupra dictam cauſam: qui ſanè primò cœpit Conſtantinopoli ſub S. Ioan. Chryſoſto-

Digitized by Google

mo ad frangendum Arianorum faſtum, qui diliculo portis ciuitatis egreſſi hymnos quoſdam hæreſi ſuæ aptos decantando contendebant ad loca, vbi conuentus agebant, vt refert Sozomenus lib. 6. hiſt. cap. 8. Notandum tamen à S. Auito ſermone de rogationibus proceſſiones vſurpari pro his ſolemnibus luſtrationibus & ſupplicationibus.

Pag. 127. c. 1. l. 28. S. ADRIANI] Ita in editis. Sed in aliis codicibus NS. MSS. nulla hic S. Adriani nec Miſſa nec mentio eſt. Porro in editis & in codice Ratoldi habetur natale S. Gorgonij Martyris V. Idus Septembris, quod abeſt à codicibus S. Eligij, & Rodradi.

Pag. 129. c. 2. l. 15. BEATI PROTI, &c.] Ita in omnibus aliis codicibus NS. MSS. Vulgò, *Beatorum Prot*, &c.

Pag. 130. c. 1. l. 2. EXALTATIO S. CRVCIS] Ita appellatur à Græcis ὕψωσις, i. exaltatio, vt palam eſt ex Nouella Emanuelis Comneni Imperatoris apud Theodorum Balſamonem in Photij Nouomonanonem tit. 7. cap. 1. ὕψωσις τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ. i. exaltatatio viuificæ Crucis: & apud Codinum lib. de officiis Conſtantinopolis. Dicitur & σταυροφάνεια. i. Crucis manifeſtatio, vt clarum eſt ex Chronico Alexandrino τούτοις τοῖς ὑπάτοις γέγονε τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου σταυροῦ τῆς οἰκοδομηθείσης ὑπὸ Κωνσταντίνου ἐπὶ Μακαρίου Ἐπισκόπου μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ιζ´. Ἐκτοῦτο ἤρξατο ἡ σταυροφάνεια. i. His Conſulibus (Dalmatio, & Anicio Paulino) facta ſunt encænia Eccleſiæ S. Crucis ædificatæ à Conſtantino, ſub Macario Epiſcopo Sepemb. 17. Inde incœpit feſtum manifeſtationis S. Crucis. Sed puto errorem eſſe in notis arithmeticis, & legendum ιδ´. i. 14. Vbi nota feſtum exaltationis S. Crucis initium ſumpſiſſe Imperante Conſtantino Magno poſt illius inuentionem, quod etiam clarum eſt ex Menologio Græcorum apud Henricum Caniſium tom. 2. ant. lect. *exaltatio, pretioſa & viuifica Crucis ſub Imperatore Conſtantino Magno*.

L. 4. DEVS QVI VNIGENITI TVI, &c.] in codice Remenſi, *Deus qui nos hodierna die exaltationis*, &c. vt in Miſſali Romano.

Lin. 13. DEVOTAS DOMINE, &c.] in codice Ratoldi nulla hic habetur oratio ſuper oblata, quæ ſanè omiſſa fuit ab amanuenſe aliud forſitan agente. In eodem codice extat hæc benedictio. *Deus, qui redemiſti genus humanum per beatæ Crucis patibulum*, &c.

Lin. 24. IESV CHRISTI, &c.] in codice Remenſi ſequitur, *ad Crucem ſalutandam, Deus, qui Vnigeniti tui*, &c. vt ſupra. Apud Pamelium orationem ſuper populum multæ excipiunt orationes, quarum vltima eſt eiuſmodi: *Deus, qui Vnigeniti tui Domini noſtri Ieſu Chriſti viuifica Crucis vexillum ſanctificare voluiſti*, &c. Quam citat Alcuinus lib. 2. aduerſus Elipantum. *item ad eleuationem ſanctæ Crucis: Deus, qui Vnigeniti tui pretioſo ſanguine viuificatæ Crucis vexillum ſanctificare voluiſti*. Vbi legendum eſt, *viuifica*, vt apud Pamelium. Olim eo die ſub finem Miſſæ à Pontifice Crux extollebatur, vt à populo adoraretur: & hæc vel ſimi-

Digitized by Google

lis collecta recitabatur, quod ex codice Remenſi colligere eſt, vbi ſub finem Miſſæ extat oratio ad Crucem ſalutandam; conſtatque ex loco citato Alcuini.

Col. 2. l. 7. EODEM DIE NATALE SANCTORVM CORNELII, &c.] in excuſis, & in omnibus aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium horum feſtum Martyrum eodem die exaltationis ſanctæ Crucis ſolemnitas, peragitur; qui eſt paſſionis illorum dies. Sed poſtea tranſlatum eſt in diem XVI. Kal. Octobris, vt videre eſt in Miſſali Romano.

L. 9. BEATORVM MARTYRVM, &c.] in codicibus Rodradi, & Ratoldi: *Infirmitatem noſtram, quæſumus, Domine, propitius reſpice, & mala omnia, quæ iuſtè meremur, ſanctorum tuorum interceſſione auerte. Per.*

Lin. 25. TVAM QVE IN SANCTORVM TVORVM, &c.] In codice Ratoldi hanc præfationem excipit altera propria S. Cypriani. *Beati Cypriani natalitia recenſentes: vt qui in conſpectu tuo clarus extitit dignitate ſacerdotij, & palma martyrij: & in præſenti ſeculo ſua nos interceſſione foueat, & ad miſericordiam ſempiternam pius interuentor perducat. per Chriſtum.* At in appendice Rodradi extat Miſſa propria S. Cypriani in hunc modum. Oratio: *Salutarem nobis edidit hodierna feſtiuitas B. Cypriani ſacerdotis & Martyris in tua, Domine, virtute lætitiam,* &c. Secreta: *Sacrificium noſtrum, Domine, quæſumus, ipſa tibi ſit actione placabile.* Poſt Communionem: *Satiati Domine, muneribus ſacris tuum nobis quæſumus adeſſe præſidium,* &c.

Pag. 151. col. 1. l. 7. SVSCIPIENS] id eſt, colens, venerans.

Pag. 152. c. 1. l. 6. APOSTOLICI REVERENTIA CVLMINIS OFFERENTES TIBI SACRA MYSTERIA] In codicibus Remenſi, & Ratoldi aliter legitur, *Apoſtolica reuerentia culmen offerimus ſacris myſteriis imbuendum, præſta, Domine, quæſumus,* &c. Sed exiſtimo lectionem codicis noſtri S. Eligij, quæ cum editis conſpirat, longè præſtare. In codice Rodradi aliud eſt huius orationis initium, nempe, *præſta, quæſumus, vt B. Matthæi,* &c.

L. 10. HIC] hoc vocabulum deeſt in codice Rodradi.

C. 2. l. 16. REGNI COELESTIS] id eſt, honoris & cultus Dei, per quem Deus in anima fideli regnat.

Lin. 26. PRÆSTA QV. OMN. DEVS, &c.] In cod. Rem *ſit, Domine, B. Matthæus Euangeliſta noſtræ fragilitatis adiutor,* &c. quam excipit altera. *præſta, quæſumus,* &c. vt in hoc codice S. Eligij. In cod. Ratoldi ſequitur, X. KAL. OCTOB. *natale ſanctorum* (lege, *ſancti*) Mauricij *cum ſociis.* Miſſa eſt eiuſmodi. Oratio: *Annue, quæſumus omnipotens Deus, vt nos ſanctorum Mauricij, Exuperij, Candidi, Victoris, Innocentij, & Vitalis & ſociorum eorundem lætificet feſtiua ſolemnitas,* &c. Super oblata.

Digitized by Google

Reſpice, quæſumus munera, quæ in SS. Martyrum tuorum Maurilij, Exuperij, Candidi, Victoris, Innocentij, & Vitalis, & ſociorum eorumdem commemoratione deferimus, &c. Præfatio: *Quoniam cognouimus, quantum apud te ſit præclara vita ſanctorum*, &c. ad Complendum: *cæleſtibus repleti Sacramentis & gaudiis*, &c. In eodem codice ſequitur altera Miſſa eorundem Martyrum. *Omnip. & miſericors Deus, qui ſanctis Martyribus tuis Mauricio, Exuperio, Candido, & Victori cum ſociis eorum coronam Martyrij præſtitiſti*, &c. Super oblata: *Hoſtias quæſumus, Domine, ſolemniter immolandas*, &c. ad Complendum: *Sumptis, Domine cæleſtibus Sacramentis, & præmiorum gaudiis*, &c. In prima autem Miſſa pro, *Innocentis*, legendum eſt, *Innocentij*: vt in Martyrologio MS. S. Hieronymi, Romano, & aliis nonnullis. S. Vitalis meminit Ordericus Vitalis lib. 13. hiſt. Eccl. ſub finem, ſcribitque vnum eſſe ex S. Mauricij ſociis. *noménque Vitalis pro Anglico vocamine, quod Normanis abſonum cenſebatur, mihi impoſitum eſt; quod ab vno ſodalium S. Mauricij Martyris, cuius tunc Martyrium celebrabatur, mutuatum eſt.*

Pag. 134. col. 2. l. 11. DEVS QVI TRIBVS PVERIS, &c.] In codice Remenſi, *Deus, cuius adoranda potentia maieſtatis flammæ ſeuientis incendium ſanctis tribus pueris in ſplendorem mutatum eſt*, &c. Cui orationi in eodem codice præfigitur τὸ *poſt benedictiones*, id eſt, poſt Canticum, *Benedicite omnia opera Domini*, &c.

L. 31. RESTRICTIS] in codice Remenſi legitur, *ſtrictis*.

L. 33. CVSTODIAT CVSTODIA] τὸ *cuſtodia* redundat.

Col. 2. l. 2. ADESTO PLEBI TVÆ, &c.] in codicibus Remenſi, & Ratoldi ſubiungitur, *Perpetuum nobis, Domine, tuæ miſerationis præſta ſubſidium*, &c. vt apud Pamelium. Quam in codice Ratoldi ſequitur alia, *Da nobis, omn. DS. B. Michaelis Archangeli*, &c. Porro in excuſis, & in codice Ratoldi ſequitur II. KAL. OCTOB. *natale S. Hieronymi* ſed diuerſæ ſunt orationes quæ in codice Ratoldi ſunt eiuſmodi. *Sancti tui Hieronymi nos, Domine, quæſumus, interuentio glorioſa commendet.* Super oblata. *Suſcipe, Domine, propitius orationem noſtram*, &c. Præfatio: *& tuam miſericordiam deprecari: vt mentibus noſtris B. Hieronymi presbyteri repetita ſolemnitate ſpiritalis lætitiæ tribuat iugiter ſuauitatem*, &c. Vbi hæc verba, *repetita ſolemnitate*, ſubindicant olim in Eccleſia fuiſſe duplicem S. Hieronymi ſolemnitatem: etſi in hoc Ratoldi codice ſit vnica duntaxat. Ad Complendum: *Votiua, Domine B. Hieronymi dona percepimus*, &c. In eodem codice Remenſi ſequitur: PRIDIE KAL. OCTOB. *vigilia S. Remegij*. Oratio. *Hæc nobis ſolemnitas beatiſſimi Remegij Confeſſoris tui atque Pontificis meritis inchoata*, &c. Super oblata: *Deſcendat, quæſumus, Domine, ſuper hoc ſacrificium miſericordia tua*, &c. Conteſtada. V. D. *quo igitur interueniente B. Remegio Confeſſore tuo ſupplices pietatis tuæ miſericordiam poſtulamus*, &c. Poſt Communionem. *Credimus*

Digitized by Google

magnum iſtum pietatis myſterium. Vbi notandum eſt in multis MSS. codicibus ſcribi, *Remegij*, pro, *Remigij*, vt in hoc codice. Vnde & in multis codicibus MSS. & antiquis excuſis mutato *g*, in, *d*, ſcribitur, *Remedij*: ita vt hic Pontifex *Remigius*, & quidem vſitatius, interdum *Remegius*, aliquando *Remedius* dicatur. Præterea notandum eſt hoc vocabulũ *Conteſtada*, quod nõ memini me in alio codice legiſſe, hic pro præfatione vſurpari, vt ſupra notatum eſt. In eodem codice Remenſi ſequitur, KAL. OCTOB. *Natale S. Remegij Epiſcopi & Confeſſoris.* Oratio. *Præſta, quæſumus, omnipotens Deus, vt intercedente B. Remegio Confeſſore tuo*, &c. Super oblata: *Vt hæc oblatio accepta ſit Domino*, &c. Præfatio: *ſemper gratias agere, atque in laudibus tuis cum lætitia, & exultatione S. Remegij Confeſſoris tui præconia dicere, laudes attollere, atque iugiter exultare, cuius hodie annua ſolemnitate depoſitionis feſta celebramus*, &c. Poſt Communionem. *Præſta, quæſumus, vt intercedente ſancto antiſtite tuo cuius hodierna die in conſpectu maieſtatis tuæ beatitudinis gloriam dignis laudibus celebramus*, &c. Super plebem: *Exaudi nos Domine ſancte Pater omnipotens, æterne Deus, meritis ſancti Antiſtitis, & Confeſſoris tui Remegij hanc plebem tua ſolita miſeratione cuſtodi, &c.* Quamuis autem huic Miſſæ præfigatur, *Natale S. Remegij*, & in præfatione hæc verba habeantur, *depoſitionis feſta celebramus*, & in oratione poſt Communionem, *beatitudinis gloriam dignis laudibus celebramus*, non tamen eſt hic dies natalis, ſeu obitus S. Remigij, qui Idibus Ianuarij obiit, vt teſtatur Flodoardus lib. 1. hiſt. Eccl. Remenſis cap 17. & omnia Martyrologia, ſed eſt dies tranſlationis ſacri illius corporis, quo bis Kal. Octobris, non eodem anno tranſlatum eſt. Prima tranſlatio facta eſt Angelorum miniſterio in nouam cryptam poſt altare vt teſtatur Flodoardus eiuſdem lib. 1. c. 20. Secunda ab Hincmaro Archiepiſcopo Remenſi tempore Caroli Calui Imperatoris quod teſtatur. Hincmarus his verſibus apud Flodoardum eiuſdem libri cap. 21.

Tertius & Carolus regni componeret actus;
Octember primam cum daret atque diem.

Ex quo confirmatur, quod ſupra dictum eſt olim in die tranſlationis Sanctorum non ipſam tranſlationem celebratam fuiſſe, ſed eorum natale, ſeu depoſitionis diem. In eodem codice Ratoldi habetur, KAL. OCTOB. *Natale S. Vedaſti.* Et in Martyrologio Notkeri eodem die, *Atrebatis ciuitate B. Vedaſti Epiſcopi.* qui eſt dies tranſlationis Reliquiarum illius, vt videre eſt in Martyrologio MS. codicis Bibl. Corb. Kalendis Octobris. *Eodem die tranſlatio corporum ſanctorum Confeſſorum Remigij Remenſis Epiſcopi, & Vedaſti Atrebatenſis.* Et in Calendario Sacramentarij Ratoldi eodem die: *Nobiliaco Monaſterio tranſlatio S. Vedaſti.*

Digitized by Google

Conſule notas doctiſſimi viri Georgij Coluenerij ad caput 19. libri 1. Chronici Cameracenſis mox citandum. In eodem codice Ratoldi habetur altera Miſſa de S. Vedaſto VIII. Idus Februarij. Hæc autem tranſlatio facta eſt ex æde ſanctæ Mariæ ad Nobiliacum monaſterium verè nobile, quod nunc de nomine huius ſancti antiſtitis appellatur, à S. Auberto Cameracenſi Epiſcopo, & S. Audomaro Taruarnenſi Pontifice, vt ſcribunt Alcuinus in vita S. Vedaſti, & Baldricus lib. 1. Chronici Cameracenſis capitibus 9. & 19. Miſſa autem eſt eiuſmodi: Oratio. *Deus, qui nos deuota B. Vedaſti confeſſoris tui atque Pontificis inſtantia ad agnitionem nominis tui vocare dignatus es*, &c. Super oblata. *Hoſtias, Domine, laudis tuis altaribus adhibemus*, &c. Præfatio: *diemque natalitium B. Vedaſti ſumma cum deuotione venerari ſuppliciter obſecrantes, vt ipſum apud tuam miſericordiam*, &c. ad Complendum. *B. Vedaſti Confeſſoris tui atque Pontificis, Domine, precibus confidentes*, &c. Alia *Deus, qui nos ſanctorum tuorum temporali tribuis commemoratione gaudere*, &c. In qua Miſſa (vt in ſuperiori de S. Remigio notatum eſt) vides in Sanctorum tranſlatione non ipſam tranſlationem, ſed natalitium diem celebrari iuxta temporum illorum conſuetudinem, de qua ſupra ad menſem Iulium egimus.

Lin. 9. MARCI PAPÆ] in Miſſali Romano adduntur Sergius, Bacchus, Marcellus, & Apuleius Martyres. In codice Remenſi ſequitur, *Eodem die natale Sanctorum Marcelli, & Apulei.* Quod deſideratur in aliis codicibus NS. MSS. vt in excuſis & apud Pamelium. In eodem codice, & in codice Ratoldi habetur, VII. IDVS OCTOB. *Vigilia Sanctorum Dionyſij, Ruſtici, & Eleutherij*: & ſequenti die Natale eorundem Sanctorum. Miſſæ diuerſæ ſunt in vtroque codice. Et VIII. KAL. *Nouembris* in eodem Ratoldi codice habetur Octaua eorundem Sanctorum.

Pag. 137. col. 2. l. 11. SVMPTO SCVTO FIDEI, &c.] In codice Remenſi hæc aliter leguntur: *qui adſumens ſcutum fidei, quo inimici iacula ignea extingueret, & galeam ſpem ſalutis, & gladium ſpiritus, quod eſt verbum tuum, fortiter oppugnantibus paſſionibus vitiorum reſtitit. Ideoque precamur, exercituum Domine, qui eum poſt mortificationem corporis, ſtigmata perferentem remunerasti, eius triumphalibus & informemur exemplis & meritis adiuuemur per Chriſtum.*

Lin. 17. MANAVIT] mano hoc loco ſumitur tranſitiuè.

Pag. 138. col. 2. l. 26. NOS EORVM EXEMPLIS INFORMEMVR, &c.] in codice Remenſi hæc aliter leguntur: *ita nos etiam quæ exercuere ſectantes conuenientius eorum natalitia celebremus. Et ideo cum Angelis*, &c.

P. 139. c. 1. l. 1. QVÆ TVA POSSIMVS, &c.] In codice Remenſi aliter: *quæ audere poſſis pro nobis, per Chriſtum.*

Col. 2. lin. 15. NATALE S. CÆSARII] hoc feſtum extat in excuſis, & in codicibus NS. MSS. Remenſi, & Ratoldi. Huius S. Cæſarij

acta extant apud Surium eodem die. Vbi dicitur paſſus *tempore illo, quo Claudius necauit matrem*: Quæ verba, ſi ſana ſunt, de nullo alio Imperatore, quàm de Claudio Nerone intelligi poſſunt. Fuit natione Afer, dignitate Diaconus, paſſus eſt Tarracinæ cum Iuliano presbytero, vt eadem acta teſtantur. Martyrologia Vſuardi, Rabani, Adonis & illud quod nomine Bedæ circumfertur, dicunt illum ſub Claudio Imperatore paſſum eſſe. Difficultas eſt tamen non mediocris in actis SS. Nerei, Achillei & Domitillæ, in quibus Cæſarius Diaconus dicitur ſepeliſſe Tarracinæ corpora ſanctæ Domitillæ, & ſociarum eius, quæ ſub Traiano paſſæ ſunt. Ex quo quidam efficiunt S. Cæſarium non fuiſſe paſſum ſub Claudio Imperatore, ſiue intelligas Claudium Neronem matricidam, ſeu intelligas Claudium illum Imperatorem, quem mirum in modum laudat Trebellius, qui eius vitam ſcripſit: eò quòd vixerit S. Cæſarius ſub Traiano Imperatore. Quod ſanè mihi vix ac ne vix quidem perſuadere poſſum. Quia auctoritas vitæ S. Cæſarij & aliorum auctorum citatorum, ſi me non fallit animus, non videtur poſtponenda ſolis actis SS. Nerei & Achillei, quæ ſi non ſunt hac in parte mendoſa, duos olim Cæſarios Tarracinæ floruiſſe diuerſo tempore dicendum eſt. Quare cum apud Surium dicitur S. Cæſarius paſſus *tempore illo quo Claudius necauit matrem*, credendum eſt hunc locum ab ignauo quodam homine fuiſſe corruptum.

C. 2. l. 16. DEVS QVI NOS, &c.] huic orationi in codicibus Remenſi & Ratoldi hic titulus præfigitur, *Ad miſſam*. In quibus huic orationi præponitur altera, cuius titulus eſt in codice Remenſi, *Ad Collectam, ad ſanctum Coſmam & Damianum*. In codice Ratoldi, *Collecta ad ſanctum Coſmam & Damianum*. Rectius. *Ad Collectam*, &c. Oratio autem eſt eiuſmodi: *Adeſto, Domine, Martyrum deprecatione ſanctorum: & quos pati pro tuo nomine tribuiſti, fac tuis fidelibus ſuffragari. per.* Vbi per ſanctos Martyres intelligendi ſunt Coſma, & Damianus, in quorum Eccleſiâ recitabatur hæc oratio ad Collectam, ſeu proceſſionem iuxta rationem à nobis ſupra explicatam.

Pag. 140. col. 1. l. 1. NATALE OMNIVM SANCTORVM] de hac ſolemnitate nihil extat in codicibus Rodradi, & Remenſi. Hoc feſtum inſtituit Gregorius tertius Pontifex Maximus, vt ſcribit Vſuardus in Martyrologio. *Tertius verò Gregorius Pontifex poſtmodum decreuit eandem in honore omnium Sanctorum ſolemniter obſeruari perpetuò ab omni Eccleſia.* Quod in Gallia celebratum eſt ſub Ludouico Pio, vt teſtatur Ado in Martyrologio MS. *monente ſanctæ recordationis Gregorio Pontifice piiſſimo Ludouicus imperator omnibus regni & imperij ſui Epiſcopis conſentientibus, ſtatuit, vt ſolemniter feſtiuitas omnium ſanctorum in præfata die annuatim perpetuò ageretur.* Hic autem Gregorius quartus eſt huius nominis, vt teſtatur Sigebertus ad annum Chriſti 833. Quod tamen decretum

non

Digitized by Google

non ſtatim vbique tenuit. Etenim in codice Rodradi, qui ſcriptus fuit tempore Caroli Calui Imperatoris nullum extat huius ſolemnitatis officium. Dicendum eſt tamen ante Ludouicum Pium Imperatorem hoc feſtum in nonnullis Galliæ locis fuiſſe celebratum Siquidem illius officium aſſignatur ab Alcuino in libro de diuinis officiis, qui tempore Caroli Magni floruit in Gallia; quamuis ſub Carolo Magno nullum eſſet de huius ſolemnitatis obſeruatione decretũ. Nam in Concilio Moguntino quod eodem Carolo imperante, celebratum eſt, can. 36 in quo de feſtorum obſeruatione agitur, nulla eſt feſti Sanctorum omnium mentio.

L. 9. QVATVOR CORONATORVM NOMINA HÆC SVNT, &c.] Ita in editis. In aliis codicibus NS. MSS. & apud Pamelium hic titulus deſideratur.

L. 11. QVORVM DIES NATALIS PER INCVRIAM NEGLECTVS, &c.] ita in editis Aliter in ordine Romano. *quatuor Coronatorum nomina per incuriam neglecta, Deo reuelante hac ſunt, Seuerus, Seuerianus, Victorinus, & Carpophorus. ſolemnitas tamen eorum vt ſtatuta fuerat, in aliorum ſanctorum nomine celebris permanſit.* nempe quinque Martyrum, qui in hac Miſſa nominantur. Ita fere Vſuardus in Martyrologio hac die. *Horum nomina cum minime potuiſſent reperiri (qua Domino reuelante interiectis annis poſtea oſtenſa ſunt) ſtatutum eſt, vt anniuerſaria dies ipſorum ſub nominibus ſupra dictorum quinque Martyrum recoleretur.* His ſuffragatur Martyrologium Romanum; *Horum autem nomina (qua poſtmodum, interiectis annis, Domino reuelante oſtenſa ſunt) cum minime reperiri tunc potuiſſent,* &c. Ita etiam Ado in Martyrologio apud Surium: *Cum autem nomina minime reperirentur, ſtatuit B. Melchiades Epiſcopus, vt anniuerſaria quatuor Coronatorum dies ſub nominibus ſanctorum quinque Martyrum recoleretur.* Sed qui fieri poteſt, vt horum quatuor Coronatorum nomina obliuioni mandarentur tempore Melchiadis Papæ, cum tum illorum recens eſſet Romæ memoria? Illi enim paſſi ſunt ſub Diocletiano, quo imperante B. Melchiades ſedebat, eorum actis extantibus ſaluis & integris: multis præterea ſuperſtitibus Chriſtianis, qui eos nouerant. Alcuinus cap. XXXI. de diuinis officiis aliter, qui nec ſolùm mentionem obliuionis nominum, ſed etiam diei paſſionis facit: *Quatuor Coronatorum nomina hac ſunt, Seuerus, Seuerianus, Victorinus, & Carpophorus: quorum nomina & dies natalis per incuriam neglectus minime reperiri poterat, ideo ſtatutum eſt, vt in eorum Eccleſia quinque ceterorum Martyrum, qua in Miſſa recitantur, natalis celebretur, id eſt, Claudij Nicoſtrati, Symphoriani, Caſtorij, atque Simplicij: vt cum iſtis eorum quoque memoria pariter fieret.* Quæ ſanè deſcripta videntur ad verbum ex libro Sacramentorum. Vnde illa vocabula, *nomina &*, videntur ab aliquo oſcitante interpoſita, quæ ſi amputentur, locus ſolœco carebit: qui etiam ad calcem huius capituli dubio procul hæc adiecit, *poſtea verò*

eorum nomina reuelata ſunt: ſolemnitas tamen, vt ſtatuta fuerat, in aliorum Sanctorum nomine celebris permanſit. quorum membrum vltimum exſcriptum eſt ex ordine Romano. At in veteri Martyrologio MS Bibl. Corb. quod videtur eſſe Adonis nihil de eiuſmodi nominum, & diei natalis obliuione reperitur. *Ipſo die natale ſanctorum quatuor Coronatorum, id eſt, Seueri, Seueriani, Carpophori, & Victorini. Hi cum impellerentur ad ſacrificandum reluctantes, nec omnino conſenſum impiis prabentes perſtiterunt in fide. Nunciatum eſt Diocletiano Imperatori: quos ilico iuſſit, vt ante ſimulachrum Aſclepij ictibus plumbatarum caſi deficerent. Quorum corpora iuſſit in platea canibus iactari, qua iacuerunt ibi diebus quinque. Tunc pij Christiani venerunt, & collecta corpora ſanctorum Martyrum ſepelierunt in via Lauicana miliario ab vrbe tertio, in arenario iuxta corpora Sanctorum Martyrum Claudij, Nicoſtrati, Symproniani, Caſtorij & Simplicij.* Nihil etiam tale repereris in Martyrologio MS. eiuſdem Bibliothecæ toties à nobis citato: *Ipſo die Sanctorum quatuor Coronatorum, id eſt, Seueri, Seueriani, Carpophori, & Victorini.* Quemadmodum nec in Martyrologio MS. S. Hieronymi: *Et quatuor Coronatorum, Seueri, Seueriani, Carpophori, & Victorini.* Ex quibus omnibus planum eſt lectionem codicis noſtri S. Eligij & Sacramentarij ex Vaticano editi non eſſe omnino reiiciendam. Circa hos Martyres exurgit altera difficultas ex Anaſtaſio Bibliothecario, qui in Leone IV. diſtinguere videtur *quatuor Coronatos* à ſanctis Seuero, Seueriano, Carpophoro & Victorino. *Nam* (inquit) *& corpora ſanctorum Martyrum quatuor Coronatorum ſolerti cura inquirens reperit; pro quorum deſiderabili amore Baſilicam, quæ ſanctorum nomini fuerat conſecrata, quam ipſe, dum ad pontificij deductus eſt apicem, prudentiſſimo moderamine rexit: quæ per olitana curricula temporum quaſſata vetuſtatis defectu, & pene ruinis confracta diu antiquitus videbatur, & conuulſa ſuperna virtutis annuente clementia ſplendidiorem pulchrioremque ſtatum à fundamentis conſtruxit: & ad laudem Dei eorum ſacratiſſima corpora cum Claudio, Nicoſtrato, Simproniano & Caſtorio, & Simplicio: nec non Seuero, Seueriano, Carpophoro, & Victorino, &c. collocauit.* Sed cum hic liber mendis ſcateat, de huius loci deprauatione nihil dubitandum eſt, his quatuor vltimis nominibus à neſcio quo perperam additis.

Lin. 34. CLAVDIVM, NICOSTRATVM, &c.] Ita in editis & in omnibus codicibus NS. MSS. iuxta huius feſti rubricam: *ideo ſtatutum eſt, vt in eorum Eccleſia horum quinque Sanctorum, qui in Miſſa recitantur, natalis celebretur.*

Lin. 35. SYMPHONIANVM] in codice Remenſi legitur, *Simphronianum.* In codicibus Rodradi, & Ratoldi, *Symphorianum.* In Martyrologio S. Hieronymi, appellatur Symphronius. Apud Anaſtaſium, & in Martyrologiis MSS. Vſuardi Bibliothecæ S. Germ. & Adonis Bibl. Corb. dicitur *Sympronianus.*

Digitized by Google

Pag. 142. col. 2. l. 22. CVIVS MVNERE BEATVS MARTINVS, &c.] in codice Remenſi extat alia præfatio in hunc modum. *Te in B. Martini Pontificis atque Confeſſoris tui laudibus adorare: qui ſancti Spiritus tui dono ſuccenſus ita in ipſo tyrocinio fidei perfectus inuentus eſt; vt Chriſtum tegeret in paupere, & veſtem quam egenus acceperat, mundi Dominus indueret. Dignè ei Arianorum ſubiacuit feritas, dignè tanto amore Martyr j perſecutoris tormenta non timuit. Quanta putamus erit glorificatio Paſſionis, quando pars clamydis ſic extitit glorioſa? Quid erit pro oblatione integri corporis recepturus, qui pro quantitate veſtis exigua, & veſtire Dominum meruit & videre.* Porro his verbis: *& veſtem, quam egenus acceperat,* &c. Simile eſt illud Ennodij Hymno 20. de S. Martino.

Qua veſte nudum texerat,
Hac Rex nitebat atheris.

Per hæc verba, *dignè ei Arianorum ſubiacuit feritas.* ſignificatur ab eo fuiſſe Arianorum tormenta ſuperata, à quibus flagellatus eſt. vnde Ennodius Hymno citato.

Flagella paſſus eſt libens,
Quibus coronam nexuit.

Pag. 144. c. 2. l. 11. III. KAL. NAT. S. SATVRNINI] in cod. Rem. additur, *& Chryſanthi,* & communes ſunt vtriuſque Martyris collectæ: & rectè quidem. Nam ita habetur in Martyr. MS. Bibl. Corb. ad tertium cal. Decembris; *ipſo die Roma natale ſanctorum Chryſanthi & Dariæ Virginis.* In Martyrol. MS. S. Hieronymi III. *Kal. Decembris Romæ Aroſonis, Saturnini, Chryſanthi, Dariæ, Mauri, & aliorum* LXXII. In Adonis Martyrol. ad eundem diem. *Ipſo die, Roma natale S. Chryſanthi, & Dariæ Virginis.* In Calendario codicis Ratoldi Abbatis: ad eundem diem: *Romæ paſſio S. Saturnini, Criſanti, Dariæ Virginis.* In parvulo Martyrol. MS. ad calcem codicis Remenſis III. *Kal. Decembris. Namnetis ciuitate natale ſanctorum Saturnini, Criſanti, Eulaliæ, Dariæ.* Vbi miror ſcriptum eſſe, *Namnetis ciuitate.* Quod extat etiam in Martyrologio Rabani, *Nannetis Saturnini Epiſcopi & Martyris.* Vbi continuò narratur paſſiò S. Saturnini Toloſani Epiſcopi quæ eodem die contingit, vt planum eſt ex omnibus Martyrologiis. Sed puto vtrobique mendum eſſe, & poſt τὸ *Nannetis* interſerendum eſſe nomen alicuius ſancti, qui ad hanc Aremoricæ regionis ciuitatem pertineat. Præterea notandum in omnibus his Martyrologiis nominatis Rabani excepto, nihil de SS. Chryſantho & Daria annotari VIII. Kal. Nouembris; qui eſt vulgaris eorum dies. Quod autem ſpectat ad officium huius feſti,

Digitized by Google

diuerſæ ſunt in codice Remenſi orationes à codicibus S. Eligij, Rodradi, & Ratoldi. Sed in codice Ratoldi habetur hæc præfatio : *cuius gratia B. Saturninum elegit in ſacerdotium, doctrina ad prædicandum erudiit, potentia ad perſeuerandum confirmauit : vt per ſacerdotalem infulam perueniret ad Martyrij palmam, docenſque ſubditos prædicando, inſtruens viuendi exemplo confirmans patiendo : vt ad te coronandus perueniret, qui perſecutorum minas intrepidus ſuperaſſet : cuius interuentus nos quæſumus, à noſtris emundet delictis, qui tibi placuit tot donorum prærogatiuis. per quem,* &c. Quæ præfatio extat etiam inter præfationes codicis Rodradi. Ex qua ſole clarius eſt Miſſam quæ eſt in his codicibus Rodradi & Ratoldi ſpectare ad S. Saturninum Toloſatium antiſtitem & Apoſtolum Martyrij laureâ etiam coronatum, cum neutiquam conuenire poſſit S. Saturnino Romæ paſſo cum Siſinnio Diacono ſub Maximiano ; qui nunquam fuerit presbyter, nec Epiſcopus. quamuis non inficias ierim Miſſas codicum S. Eligij & Rem. ſpectare ad hunc S. Saturninum Romæ paſſum.

Pag. 145. col. 1. l. 5. SACRANDVM] in codice Ratoldi Abbatis legitur, *ſacrificandum.*

Lin. 15. ET MAIESTATEM TVAM SVPPLICITER EXORARE, &c.] in cod. Remenſi eſt alia præfatio *reuerenter tuæ dicato ieiunio gratulantes, quòd Apoſtolica B. Andreæ merita deſiderantibus præuenimus officiis : vt ad eadem celebranda ſolemniter præparemur.* quæ tamen corrupta & tranſpoſita ita ſunt caſtiganda : *vt qui Apoſtolica B. Andreæ merita deſiderantibus præuinimus officiis, ad eadem,* &c.

P. 146. c. 1. l. 6. QVONIAM ADEST NOBIS, &c.] initium huius præfationis corruptum eſt in codice Remenſi.

Lin. 13. NEC PENDENS TACERET IN CRVCE] quia in ipſa Cruce biduò fidem Chriſti prædicauit, vt in eius actis ſcriptum eſt.

Lin. 30. IN NATALI] Sanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli.

L. 5. PER QVOS] Apoſtolos videlicet.

Pag. 147. c. 2. l. 18. INCIPIT ORDO AD ECCLESIAM DEDICANDAM] habetur Eccleſiæ dedicatio in codicibus Remenſi, & Ratoldi Abbatis. Non extat in codice Rodradi, in editis & apud Pamelium.

Lin. 21. INLVMINANTVR DVODECIM CANDELÆ] Ita in codicibus Remenſi & Ratoldi, in ord. & Pontif. Rom. & in cod. Tiliano. Ita docet Petrus Damiani Serm. 1. de dedicatione Eccleſiæ, & Iuo Carnotenſis Serm. de dedicatione : *cum Eccleſia dedicatur, duodecim candelæ ſunt accenſæ interius.* Per eiuſmodi candelas duodecim intelliguntur Apoſtoli, qui ſunt Eccleſiæ luminaria, & iuxta Chriſti effatum lux mundi. Codex autem Ratoldi, qui, vt recentior, plures addit cæremonias, ſic incipit. *Primitus enim decet, vt Epiſcopus cum cæteris miniſtris eat ad Eccleſiam antiquam, & ibi recondant veſpertino tempore Re-*

Digitized by Google

liquias : & iubeat ibi exercere vigilias, per totam noctem. In craſtina autem eat Pontifex ad Eccleſiam, quæ ſacranda eſt, & ordinet in ea quæ ordinanda ſunt : & inluminentur iuſſu ſuo duodecim candelæ ; & expellantur omnes foras, niſi ſolus Archidiaconus clauſo oſtio ibi maneat. Tunc Pontifex cum ſacro ordine redeat ad antiquam Eccleſiam, & induant ſe ſacris veſtibus, & faciant Litaniam prout hora dictauerit : qua expleta dicat hanc orationem. Oremus. Actiones noſtras, quæſumus, Domine, aſpirando præueni, &c. *& tunc incipient Reſponſorium.* Domine, ſi conuerſus fuerit populus tuus. *Item aliud.* Exaudiſti, Domine orationem ſerui tui. *Item aliud.* Tu Domine vniuerſorum, qui nullam habes indigentiam. Ex his notandum eſt primò Epiſcopum cum Clericis agere vigilias in Baſilica aliqua veteri coram reliquiis in Baſilicâ nouâ collocandis, deinde ſe ad Baſilicam, nouam conferre, quâ conſecratâ, reuerti ad veterem Baſilicam & inde reliquias ſublatas ſolemni proceſſione in nouam Eccleſiam transferre, quod videre eſt cap. 20 lib. de gloria Confeſſorum S. Gregorij Turonenſis: *qua diligenter compoſita, & altari ex more locato ad Baſilicam ſanctam vigiliis noctem vnam ducentes, mane verò venientes ad cellulam, altare quod erexeramus ſanctificauimus, regreſſique ad Baſilicam ſanctas eius reliquias cum Saturnini Iulianique Martyrum, vel etiam B. Illidij exinde ſolemniter radiantibus cereis crucibuſque admouemus.*

Lin. 23. DE CAMBVTTA SVA] Cambutta, ſeu cambuta eſt virga paſtoralis Epiſcoporum. Gloſſæ veteres MSS. Bibliothecæ Corbeienſis: *cambuta baculus Epiſcoporum.* Eſt etiam Abbatum. Acta S. Galli Abbatis apud Surum : *qui & baculum ipſius, quem vulgò cambotam vocant,* &c. Ordericus Vitalis lib 6. hiſt. Eccleſiaſticæ agens de tranſlatione Ebrulphi Abbatis Vtienſis in diœceſi Lexouienſi, *Herluinus quidem, quia Sacerdos erat, & Abbas Canonicorum S. Petri, & capellæ ducis capellanorum maximus caput & maiorem partem oſſium S. Ebrulphi, librum quoque & arculam argento coopertam, & cambutam atque cinctorium, chartaſque donationum ſibi retinuit.* Eſt etiam cambuta baculus flexus, & ſuſtentamen. Papias in vocabulario MS. *cambuta ſuſtentamen, vel baculus flexus, pedum, vel crocia.* Gallicè, *croce.* Et baculus quo ſuſtentantur claudi & debiles. Petrus Diaconus in ſupplemento Chron. Caſin. cap. 76. *Ob eius facti memoriam cambuttæ claudi ante fores Eccleſiæ ſancti Benedicti ſuſpenſæ ſunt.* Baculi autem Epiſcoporum mentio fit in Concilio Toletano. 4. can. 27. *Si Epiſcopus eſt, orarium, annulum & baculum.*

L. 27. TOLLITE PORTAS, &c.] In codice Ratoldi ſequitur: *Pſalmus.* Domini eſt terra. *Deinde autem miniſter reſpondens dicat.* Quis eſt iſte rex gloriæ? *& ſic pergat omnis legio in circuitu Eccleſiæ cantando hanc Antiphonam cum Pſalmo & cum gloria. Tertiò autem percuſſo oſtio ab Epiſcopo, & dicto,* tollite portas, *& ter reſponſo à miniſtro.* Quis eſt iſte Rex gloriæ? *reſpondeat Pontifex;* Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ. *Et*

Digitized by Google

aperto oſtio intrans dicat ter: pax huic domui, Crux pellit hoſtem, Crux Chriſti triumphat. Hîc autem fit mentio circuitus Eccleſiæ, quem fuiſſe ternum cum aquæ benedictæ aſperſione ſcribit Iuo Carnotenſis in ſermone de dedicatione Eccleſiæ, & quidam anonymus MS. Bibl. Corb. in ſermone etiam de Eccleſiæ dedicatione. Hîc verò ritus aperiendæ Eccleſiæ eſt etiam à Græcis vſitatus, appellaturque ἄνοιξις, & ἀνοίξιον. i. apertio, vt videre eſt apud Theodorum Balſamonem in can. 31. ſextæ Synodi, & in can. 7. Synodi ſeptimæ.

L. 28. ET APERTO OSTIO INTRANTES DICANT PAX, &c.] in cod. Rat. *& aperto oſtio intrans dicat ter, pax*, &c. In ord. Rom. *tunc ſtatim oſtio aperto intrans Eccleſiam cum miniſtris duobus, vel tribus; & cum manſionario & acolytho dicat, pax huic domui.*

Pag. 148. c. 1. l. 1. VEL LEVITÆ] in codice Remenſi legitur, *vel lentè*. malè.

Lin. 2. STRAMENTA] ſunt tapetes, qui ſubſternuntur, à ſternendo. Et S. Benedictus cap. 51. Regulæ dixit ſtramenta lectorum, ea quæ in lecto ſternuntur. *ſtramenta lectorum*, inquit, *ſufficiant matta, ſagum, læna, & capitale.*

Lin. 19. DEINDE INCIPIAT PONTIFEX DE SINISTRO ANGVLO, &c.] In cod. Ratoldi hæc ita habentur: *deinde incipiat pontifex de ſiniſtro angulo ab oriente ſcribens per pauimentum cum cambuta ſua A, B, C, & dicat hanc Antiphonam.* Confirma hoc Deus quod operatus es in nobis à templo ſancto tuo, quod eſt in Hieruſalem, alleluia. *Pſalmus.* Exurgat Deus, *cum gloria. Tunc vadens ad dextrum angulum occidentalem incipiens iterum à dextro angulo orientali A, B, C, ſcribens vſque in ſiniſtrum occidentalem angulum, canendo Antiphonam aliam.* Emitte ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ, alleluia, alleluia. *Pſalmus.* Benedic anima mea Domino, Domine Deus meus.

L. ead. A, B, C,] Ita in codice Ratoldi. In codice Remenſi habetur ABCTVRIVM. quod perinde eſt, ex quibus notandum has tres litteras duntaxat in dedicatione Baſilicæ depingi olim ſolitas. Nunc deſcribuntur duo alphabeta, alterum Græcum, alterum Latinum. i. omnia elementa, tum Græca, tum Litana; vt in ordine & Pontificali Romano, & in codice MS. Tiliano. Quidā olim Epiſcopi adiiciebant alphabetum Hebraicum, vt planum eſt ex Sermone MS. cuiuſdam anonymi ſupra citato de Eccleſię dedicatione, in quo etiam cauſa redditur. *Verumtamen quia Eccleſiaſtica doctrina Hebraïco, Græco, Latinoque ſermone vtitur, maximè ideo à quibuſdam Epiſcopis tria hæc alphabeta conſcribuntur.* Petrus Damiani Sermone citato generatim hæc ſcribit. *Alphabeta ex tranſuerſo quadranguli ratione deſcribit.* Quæ intelligenda ſunt ſecundùm hodiernum vſum de alphabetis Græco, & Latino, nam in eo Sermone remittit lectorem ad Iuonem Carnotenſem, vt infra probabitur, qui in opere

Digitized by Google

ſuo de Eccleſiæ dedicatione hæc duo alphabeta tantùm agnoſcit.

L.27. DEINDE VENIENS AD ALTARE] τ' *altare* aberat ab hoc codice S. Eligij, ſed illud ſuppleui ex codicibus Remenſi & Ratoldi.

Lin. 34. ABSQVE ALLELVIA] Ita in ord. Rom. & in codicibus Remenſi & Ratoldi, & in Serm. MS. ſupra citato, in quo cauſa additur: *quia nondum eſt Domus Domini.*

Ead. lin. DEINDE SEQVITVR EXORCISMVS AQVÆ] in cod. Rem. legitur: *benedictio ſalis & aquæ.* In cod. Ratoldi: *deinde benedicens ſalem & aquam cum cinere, & dicat hanc orationem*: Deus qui ad ſalutem humani generis, &c. vt in benedictione aquæ diebus Dominicis, extatque in codice Remenſi.

Lin. 36. DISCEDE IMMVNDE SPIRITVS] formula eſt dæmonis exorcizandi, cuius ſimilis hæc eſt apud Optatum Mileuitanum lib. 4. aduerſus Parmenianum: *vos rebaptizando exorcizatis hominem fidelem; & dicitis Deo habitanti, maledicte, exi foras.* In codicibus præfatis Rem. & Rat. ad exorciſmum aquæ habentur hæc verba. *Exorcizo te creatura aquæ,* &c. quæ quodammodo conueniunt cum illis exorciſmis quibus vtitur Eccleſia diebus Dominicis in aquæ benedictione. Hîc autem aqua benedicitur, quæ Eccleſiæ dedicationi inſeruiat. Eſt enim antiqua conſuetudo, vt Eccleſia aquæ exorcizatæ, ſeu benedictæ aſperſione ſanctificetur, quam videre eſt apud S. Gregorium lib. 9. epiſt. 71. *aqua benedicta fiat, & in eiſdem fanis aſpergatur, altaria conſtruantur, reliquiæ ponantur.* Mentio fit in epiſt. 2. Vigilij Papæ, vbi tamen ait id minime eſſe neceſſarium.

Col. 2. l. 1. SACRAMENTIS] olim vocabantur Sacramenta non ſolùm ſeptem illa à Chriſto Domino inſtituta, quæ ſunt vaſa gratiæ ſanctificantis; ſed etiam quiuis ritus qui ad aliqualem ſanctificationem ſpectant, quæ vulgò Sacramentalia dicuntur. Conſule S. Auguſtinum epiſt. 118. ad Ianuarium.

Lin. 28. SANCTIFICARE, &c.] hæc oratio non extat in codicibus Remenſi, & Ratoldi.

Pag. 149. c. 1. l. 3. IN MOLEM DVRATA] ita S. Ambroſius lib. 3. de Spiritu ſancto, cap. 4. *vt tanquam congelaſcentibus fluctibus in medio maris aquarum quidam murus inſurgeret ad tranſitum Iudæorum.*

Lin 11. PER TE ARIDIS] hæc verba vſque ad illa, *at tu Domine,* ſumpta ſunt ex S. Ambroſio cap. 22. lib. 10. in Lucam: ſed ibi fuſius, hîc verò contractius.

Pag. 150. c. 1. l. 2. DOMINE, SANCTE PATER, &c.] hæc præfatio non extat in præfatis codicibus, & in ordine Romano.

L. 18. EXORCIZO TE CREATVRA SALIS, &c.] hîc exorciſmus deſideratur in codicibus præfatis & in ordine Romano.

L. 22. DIVINA ORIS VOCE, &c.] ita in ordine Romano.

Digitized by Google

Lin. 24. Et per Apostolvm svvm, &c.] ita etiam in ordine Romano.

Col. 2. l. 27. Gravedines] grauedo eſt dolor, triſtitia, moleſtia, Gloſſæ veteres. *grauedo*, ἀχθηδὼν. i. moleſtia, triſtitia, dolor.

Lin. 33. Et miscetvr sal et cinis, &c.] Ita in ord. Romano, & in codicibus Remenſi, & Ratoldi. Sed in cod. Rem. τὸ *ter* deſideratur. Infra autem mentio fit vini. Petrus Damiani Serm. citato addit hyſſopum, *tunc benedicit aquam ſale, cinere, vino, hyſſopoque conſperſam.*

Pag. 151. c. 1. l. 2. Æterne omnipotens Devs, &c] In cod. Ratoldi alia extat oratio. *Deus inuictæ virtutis auctor*, &c. vt in aquæ benedictione die Dominicâ, quæ habetur etiam in ordine Romano. In codice Rem. nulla extat oratio.

Lin. 15. Tradvci.] i. quæ à protoparente ad poſteros traducta eſt, & manauit.

C. 2. l. 1. Creator] In cod. Rat. legitur, *Deus creator*. In ordine & Pontif. Rom. *Omnipotens ſempiterne Deus Creator.*

L. 5. Permitte], ita legitur in codicibus Rem & Ratoldi: in ordine Romano, *mitte*. In Pontificali, *emitte*. Itaque *permitte*, hoc loco idem eſt, quod, *emitte*. de quo vocabulo infra.

L. 7. Armata] ita in cod. Rem. In codice Ratoldi legitur, *arma*, corruptè.

Lin. 12. Inde facit Crvcem digito svo, &c.] Ita in cod. Remenſi. In codice Ratoldi hæc præmittuntur: *& mittat in eam Chriſma: & condat ex ipſa aqua calcem, & faciat maldam, vnde recludere debet ipſas Reliquias.* Vbi lege τὸ *maltham*. Maltha autẽ eſt calx aqua ſubacta cum pice liquida & axungia Gallicè *ciment* ad parietes, tecturas, vel ſimilia reſarcienda; de qua agit Palladius lib. 1. de re ruſticâ cap. 17. Eſt etiam pix cum cerâ mixta, vt ſcribit Feſtus. Vnde in Gloſſis Philoxeni, *maltana* (lege, *maltha*) πισσόκηρον. i. reſina ceræ commixta. Dicitur etiam apud Iulium Pollucem lib. 10. onomaſt. cap. 14. ἐπὶ τῇ πινακίδι κηρὸς ἡ μάλθα. i. ceræ tabulæ adhærens maltha. & apud Heſychium μάλθη μεμαλαγμένος κηρός. i. cera ſubacta, macerata. Ibidem μάλθη ῥύπος ξηρός. i. maltha cera ſicca. Hic autem eſt calx aquâ ſubacta. Porro in ordine & Pontificali Rom. antequam fiant Cruces in cornibus altaris, fit Crux de eadem aquâ in medio altaris.

Lin. 8. Per qvatvor cornva altaris] Ita in cod. Rem. In codice Ratoldi additur, *cantando Antiphonam: Aſperges me, Domine, hyſſopo & mundabor.*

Lin. 10. Cvm Hyssopo aspergit ipsvm altare septem vicibvs] Ita Petrus Damiani Sermone citato: *altare ſepties ex eadem aqua reſpergit*. Is autem Auctor in eo Sermone ſæpius citato poſtquam ritus quoſdam dedicationis attigit, tandem ſubiungit: *Quis huius*

abyſſi

Digitized by Google

abyſſi caliginem ſermonis claritate poſſit illuminare? Attigiſſemus tamen quantulumcunque; niſi noſtris temporibus quidã, qui Carnotenſi præſidet Eccleſiæ viuaciſſimo mentis igne lucidius omnia declaraſſet. Hic autem Epiſcopus Carnotenſis, de quo loquitur, eſt Iuo Carnotenſis, qui ſcripſit Sermonem de Sacramentis dedicationis, quem videre eſt cum aliis auctoribus, qui de diuinis officiis ſcripſerunt, Coloniæ editis anno Dom. M.D.LXVIII. cura Melchioris Hittorpij; quique æqualis eſt ipſi Petro Damiani. Vterque enim floruit ſub Henrico IV. Imperatore & Gregorio VII. Non verò Fulbertus Epiſcopus Carnotenſis, qui claruit Roberto Francorum Rege, anno M.XXXIII. vt ſcribit Glaber lib. 4. hiſt. cap. 4. qui nihil ſcripſit de Eccleſiæ dedicatione: ne quidem in Epiſtola ad Deodatum, quamuis nonnulli contrarium teneant.

L. 15. CVM IPSO PSALMO] nempe, *Miſerere mei Deus*, vt habetur in cod. Rem. In cod. Ratoldi deſideratur, τὸ *ipſo.*

L. 16. VSQVE DVM VENIENS ITERVM ANTE ALTARE, &c.] Ita in cod. Rem. In cod. Ratoldi aliter in hunc modum: *& tunc ſparget aquam per pauimentum in modum Crucis, in longitudine, & in latitudine canendo Antiphonam*, Fundamenta templi huius ſapientia ſua fundauit Deus: *& Pſal.* Fundamenta. *Deinde per parietes intrinſecus Eccleſiæ canendo Antiphonam*, Sanctificauit Dominus tabernaculum ſuum, &c. *Pſal.* Magnus Dominus. *Antiph.* In dedicatione huius templi, &c. *Pſal.* Laudate Dominum de cœlis. *Ant.* Lapides pretioſi, &c. *Pſal.* Lauda Hieruſalem Dominum. *Ant.* Erit mihi Dominus in Deum, &c. *Pſal.* Deus noſter. *Ant.* Hæc eſt domus Domini, &c. *Pſal.* Ecce quàm bonum. Porro ex his & ſequentibus patet multos Pſalmos in Baſilicæ dedicatione cantari, atque ex antiqua conſuetudine, quam videre eſt etiam in epiſt. 16. S. Paulini, qui quoſdam profert, qui tamen non extant in codicibus NS. MSS. nec in ordine Rom. *Fatemur*, inquit, *venerandæ pietati tuæ.* & paulo poſt: *ita exultaſſe Spiritum noſtrum in Deo ſalutari noſtro, vt tanquam in præſenti, dedicationem cœtibus intereſſemus, & illa de Pſalmis prophetici gaudij verba cantaremus. Exultate Deo adiutori noſtro, ſumite Pſalmum, & date tympanum. Tollite hoſtias, & introite in atria Domini, adorate Dominum in aula ſancta eius, vel illud eiuſdem Prophetæ. Surge Domine in requiem tuam, tu & arca ſanctificationis tuæ. Sacerdotes tui induant ſalutarem, & ſancti tui exultent.*

Lin. 18. VEL ECCLESIÆ] particula; *vel* hîc ſumitur copulatiuè.

Lin. 22. CANENDO ANTIPHONAM SANCTIFICAVIT.] In cod. Rem. legitur, *canendo Antiphonam.* Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, *cum ipſo Pſalmo.*

L. 27. QVI EXTRINSECVS ECCLESIÆ PARIETES VNA VOCE PSALLANT] locus corruptus. lege, vt in codice Remenſi: *qui extrinſecus Eccleſiæ parietes una voce pſallentes ſpargunt.* In cod. Ratoldi

habetur in hunc modum: *deinde pergat extra Eccleſiam cum omni Schola ſpargendo ter per parie es in circuitu, & deſuper canendo Antiphonam.* Benedic, Domine, domum iſtam, &c. *Pſ.* Deus miſereatur noſtri. *Ant.* Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. *Pſ.* Beati immaculati in viâ. *Ant.* Benedic, Domine, domum iſtam, &c. *Finito hoc ingrediatur Pontifex cum Schola, & incipiat Antiphonam.* O quam metuendus eſt locus iſte, &c. *Pſ.* Verba mea. *Ant.* Qui habitat in adiutorio Altiſſimi. *Pſ. idipſum. Ant.* Beati qui habitant in domo tua, Domine, *Pſ.* Quàm dilecta. *Et tunc ponat incenſum in acerra, & dicat hanc orationem,* &c. Hactenus Rotaldi codex. Quid ſit acerra docet Feſtus: *acerra, ara, quæ ante mortuum poni ſolebat, in qua odores incendebantur. Alij dicunt arculam eſſe thurariam, ſcilicet, vbi thus reponebant.* Hic ſumitur pro thuribulo.

Lin. 31. FACIENDO CRVCEM SVPER PAVIMENTO] olim Baſilicas ſigno Crucis adhibito dedicari certum eſt: vt videmus Serm. 19. inter opera D. Auguſtini: *cum eiuſdem Crucis charactere Baſilicæ dedicantur.* In quibuſdam editionibus hic Sermo eſt 75. de diuerſis.

Pag. 152. c. 1. l. 8. DEVS QVI LOCA NOMINI TVO &c.] poſt hanc orationem in cod. Ratoldi hæc ſequuntur: *& tunc incenſo boni odoris infumat totam Eccleſiam, & ſtans in medio dicat Antiphonam.* Domus mea domus orationis. *Verſus.* narrabo nomen tuum, *cum gloria.*

L. 17. ET SEQVITVR ORATIO] In cod. Remenſi legitur; *& ſequitur oratio conſecrationis Eccleſiæ.* In cod. Ratoldi poſt hanc orationem ſequitur, *præfatio in medio Eccleſiæ.* Surſum corda, &c. Adeſto precibus noſtris, adeſto Sacramentis, &c. vt in ordine Romano.

C. 2. l. 8. IPSA EXPLETA INCIPIT ANTIPHONAM, &c.] Eccleſiæ dedicationem excipit altaris conſecratio. In codice Ratoldi antequam altare conſecretur extenditur velum pſallendo Antiphonam: Introibo ad altare Dei. De conſecratione autem altaris inſignis hic locus S. Gregorij Nyſſeni oratione in Chriſti baptiſmum notandus venit. καὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦτο ᾧ παρεστήκαμεν, λίθος ἐστὶ κατὰ φύσιν κοινός, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν αἳ τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἐδάφη· ἐπειδὴ καθιερώθη τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέξατο, ἔστι τράπεζα ἁγία θυσιαστήριον ἄχραντον. i. & hoc altare ſanctum, cui aſſiſtimus, lapis eſt ſua natura communis, nihil differens ab aliis cruſtis, ex quibus noſtri extruuntur parietes, & pauimenta ornantur. Sed quoniam Dei cultui conſecratum eſt, & benedictionem accepit, menſa ſancta eſt, altare immaculatũ.

Lin. 11. ET FVNDIT QVOD REMANSIT DE IPSA AQVA, &c.] Ita in cod. Rem. & in ord. Rom. In cod Ratoldi, legitur, *& fundat aquam ſuper altaria, & abſtergat linteo, & benedicat tabulam ex aqua ſancta.* Sequunturque ibi hæ duæ orationes. *Singulare illud propitiatorium,* &c. Item alia: *Deus omnipotens vniuerſarum rerum rationabilis artifex,* &c. vt in ordine Romano.

Digitized by Google

L. 13. ET OFFERT INCENSVM] thurificationis vſus in Eccleſia antiquus eſt, illius meminit S. Dionyſius cap. 3. Hierarchiæ: ὁ μὲν Ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου τελέσας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμιᾶν ἀρξάμενος ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χώρου περιοχήν. i. Sacerdos ſacra precatione in ipſo altari perfecta, & ab eo thurificationis initio ducto, vniuerſum circuit ſacri loci ambitum. S. Ioannes Chryſoſtomus in Liturgia ὁ δὲ διάκονος θυμιᾷ κύκλωθεν τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ δίπτυχα. i. Diaconus per circuitum incenſat ſacram menſam & diptycha. Canon. 3. Apoſtolorum: *ne liceat autem aliquid aliud ad altare offerre, quàm oleum ad lucernam,* καὶ θυμίαμα καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς. i. & incenſum tempore ſanctæ oblátionis. Concilium Chalcedonenſe actione 3. in libello Iſchyrionis Diaconi Alexandrinæ Eccleſiæ, vbi conqueritur de Dioſcoro Patriarcha Alexandrino, qui pecunias à clariſſima fœmina Periſteria legatas in pauperum ſubſidium ſcortis & minis diſtribuerat, *vt neque incenſum ex oblatione illius clariſſimæ memoriæ Periſteriæ (quantum ad eum pertinuit) Deo offerretur.* Gregorius Turonenſis in vitis Patrum, in vita S. Lupicini: *diſpoſitis in itinere pſallentium turmis cum crucibus cereis, atque odore fragrantis thymiamatis.* & Coryppus lib. 2. de laudibus Iuſtini minoris.

Ilicet Angelici pergens ad limina templi
Impoſuit pia thura focis, cereaſque micantes
Obtulit.

Vnde Coſroes Perſarum rex inter alia donaria Eccleſiæ S. Sergij Martyris thuribulum aureum miſit, ob prolem eius interceſſione ſuſceptam, bit Theophylactus Simocatta lib. 5. hiſt. cap. 14.

Lin. 15. IN MEDIO CRVCEM FACIENS, ET SVPER QVATVOR ANGVLOS] Antiquus ritus eſt, quem olim obſeruauit S. Germanus Autiſiodorenſis Epiſcopus, cum Encoliſmæ in Aquitania altare de nomine Apoſtolorum principis dedicaret, vt refert Erricus in ſupplemento MS. miraculorum eiuſdem Pontificis, cap. 3. *vbicumque & quoties per altaris cornua mediumque Crucis effigiem ſanctificati vnguinis liquore ſignauit, ita marmor impreſſione pollicis liquefactum ſubterfugit, vt ad impulſum digiti niueam putares ceſſiſſe molliciem.* Quod autem olim altaria cum ſigno Crucis ſolerent conſecrari, clarum eſt, tum ex citato loco, tum ex Sermone ſupra citato S. Auguſtini: *cum eius Crucis charactere Baſilicæ dedicantur, altaria conſecrantur.*

Lin. 18. FVNDAMENTA] In cod. Ratoldi, *quàm dilecta.* In cod. Rem. *quàm amabilia.* quod perinde eſt.

L. ead. ET VNGVIT CVM MANV SVA IPSVM LAPIDEM] vnctionis altarium vſus antiquus eſt. Illius mentio eſt in epiſtola S. Damaſi Papæ ad Numidiæ Epiſcopos: *nec altare erigere, nec vngere, nec*

Digitized by Google

ſacrare. & in epiſt. 88. quæ vulgò S. Leoni tribuitur: *ſicut conſtitutio altaris, ac benedictio, vel vnctio.* Idem videre eſt in decreto Felicis IV. apud Burchardum lib. 4. cap. 58. *& menſis Domino ſacratis, & ſacra vnctione à pontificibus delibutis.* & in epiſtola Iſidori iunioris ad Luitfridum: *ad Epiſcopum pertinet Baſilicarum conſecratio, vnctio Altaris.* Et in ſupplemento ſupra citato, & aliis auctoribus infra de Chriſmatis vnctione laudandis.

Lin. 21. EXPLETO PSALMO MITTIT ITERVM OLEVM, &c.] Ita in codice Remenſi, quæ tamen deſunt in codice Ratoldi.

Lin. 24. MANE SVRGENS IACOB CVM PSALMO BONVM EST, &c.] Aliter in codice Remenſi. *ſanctificauit Dominus tabernaculum ſuum, cum Pſalmo, Deus noſter refugium.*

L. 26. MITTIT CHRISMA] ita in codice Remenſi & in ordine Romano. In cod. Ratoldi ſic habetur *poſt hæc ponat incenſum & Chriſma, dicat:* Ecce odor filij mei, ſicut odor agri, cui benedixit Dominus. *Pſalm.* Ecce quàm bonum. *Antiph.* Erit mihi Dominus in Deum, &c. *Pſalm.* Deus noſter. *Antiphona.* Vidit Iacob ſcalam. *Pſalm.* Fundamenta: Hîc autem altare Chriſmate perungitur iuxta veterem Eccleſiæ conſuetudinem, quæ clara eſt ex Concilio Agathenſi can. 14. *Altaria placuit non ſolùm vnctione Chriſmatis, ſed etiam Sacerdotali benedictione ſacrari.* ex conc. Epaonenſi can. 26. *Altaria non lapidea Chriſmatis vnctione non ſacrentur.* ex S. Dionyſio cap. 4. Eccl. Hierar. *Hoc etiam ſancte obſerua, vt ſacratiſſimorum illa lex myſteriorum altaris conſecrationem* ταῖς τοῦ ἱερωτάτου μύρου παναγεστάταις ἐπιχύσεσι. i. *ſacratiſſimi vnguenti ſanctiſſimis perficit infuſionibus.* Petrus verò Damiani Sermone ſupra citato de Eccleſiæ dedicatione ita ſcribit: *altare verò mixtura Chriſmatis oleique perungit.* Sic enim loquitur: quia altare prius oleo, deinde Chriſmate perungitur, vt ex noſtris Sacramentariis liquet, & ex Iuone Serm. de Sacramentis dedicationis.

L. 32. DEXTRO IN DEXTRO] hîc deſideratur particula, *de*, quæ extat in cod. Rem. Sed legendum eſt, *de dextro vſque in dextrum.* In codice Rat. ſic legitur: *deinde faciens Crucem per parietes in circuitu de ipſo Chriſmate dicat Antiphonam,* Sanctificauit. *Alia Antiph.* Lapides pretioſi. *Pſ.* Lauda Hieruſalem. *Antiph.* Mane ſurgens Iacob. *Et tunc in circuitu intrinſecus mittet incenſum boni odoris, & dicat:* Oremus. Omnip. ſemp. Deus, effunde ſuper hunc locum gratiam tuam, &c. *item alia.* Deus qui de viuis & electis lapidibus, &c. In ord. Romano aliter habetur. *Deinde in circuitu Eccleſiæ vadat Pontifex, & faciat Crucem per parietes cum pollice ſuo de ipſo Chriſmate in duodecim locis, tres in oriente, tres in auſtrali, tres in occidente, tres in ſeptemtrione: primò in dextra parte, & ſic in circuitu dicens per ſingulas Cruces, ſanctificetur hoc templum,* &c. Hæc ordo Romanus. Sed notandum eſt ex Petro Damiani Sermone primo de Ec-

Digitized by Google

cleſiæ dedicatione impreſſas fuiſſe in interioribus templi parietibus Cruces duodecim, quæ à Pontifice Chriſmate vngerentur. *Cruces duodecim*, inquit ille, *in interiori circuitu Eccleſiæ imprimuntur*. & paulo poſt: *Cruces Chriſmate, altare verò mixtura Chriſmatis oleique perungi*. Ita etiam Iuo Carnotenſis in Sermone de Sacramentis dedicationis. *Hinc eſt quod conſecrato altari chriſmantur in parietibus illæ duodecim Cruces, quæ typum gerunt Apoſtolicũ, qui & primitias Spiritus acceperunt, & Crucis myſteriũ populis & gentibus manifeſtare ſtuduerunt*. Quod paulo ante eorum ætatẽ videtur eſſe inſtitutum: cum ordo Romanus aliter ſcribat: niſi forte ipſe ordo hac in parte mutationem aliquam ſubierit. Græci etiam ipſum templum Chriſmate perungunt, quod clarum eſt ex Theodoro Balſamone in can. 7. Synodi ſeptimæ. ϰ ἅπας τὴν ἀπαρτισμὸς ἐπ' ἁγίῳ μύρῳ χρισθεὶς. i. & omnis illius (templi) perfectio ſacro Chriſmate inuncti.

Lin. 39. INDE FACIENS CRVCEM INCENSI SVPER ALTARE.] In cod. Rem. deeſt particula, *inde*. In ordine Romano ſic habetur: *tunc iterum redeat ad altare, & offerat ibidem Crucem incenſi ſuper illud, & dicat Antiphonam, ecce odor filij me*, &c. In cod. Ratoldi nulla Crucis mentione facta hæc reperire eſt. *Tunc eat ad altare, & ponat incenſum, & dicat, oremus Dei Patris omnipotentis miſericordiam*, &c. *Alia, Omnipotens Deus, in cuius honore altare hoc*, &c. *Præfatio ſuper altare*, vt in ordine Romano. Deinde ſequitur, *Maieſtatem tuam, Domine, imploramus humiliter*, &c. vt in ordine Romano.

Pag 153. col. 1. l. 22. SVB INVOCATIONE NOMINIS TVI] altaria per inuocationem nominis Dei conſecrantur, & ſanctificantur. Optatus Mileuitanus lib. 6. contra Parmenianum: *nam ſi ſit inuocatio nominis Dei, ipſa inuocatio ſanctificat & quod pollutum eſſe videbatur*. Ibi enim agit de altaribus aut raſis, aut remotis, aut fractis à Schiſmaticis.

C. 2. l. 1. DEINDE TENENTIBVS, &c.] in codice Ratoldi Abbatis additur, *cum aqua ſancta & incenſo*.

L. 7. LINTEAMINA] altaris videlicet, quorum antiquus eſt in Eccleſia vſus, qui videtur apud Optatum Mileuitanum lib. 6. aduerſus Parmenianum: *quis fidelium neſcit in peragendis myſteriis ipſa ligna linteamine cooperiri*. Vbi ligna ſunt ipſa altaria lignea, quæ tum in Africa erant vſitata, vt clarum eſt ex eodem Optato ſupra eodem libro: *ſed, vt exiſtimo, alio loco copia lignorum frangi iuſſit; alio, vt raderent, lignorum inopia imperauit; vt remouerentur, ex parte verecundia iuſſit*. Nam refert cauſas, cur Schiſmatici alibi altaria fregerent, alibi raſerint, alibi remouerint. Cur in quibuſdam locis fregerint, in cauſa fuit lignorum copia; quare alibi raſerint, lignorum inopia, ne forſitan nouis altaribus erigendis ligna deeſſent; cur demum in quibuſdam locis tantùm remouerint, id fecit iracundia. & paulo poſt: *quid perditorum conductam referam multitudinem, & vinum in mercedem ſceleris datum? quod vt immundo ore à ſacrilegis*

Digitized by Google

hoſtibus biberetur, calida de fragmentis altarium facta eſt. i. calefecerunt aquam de fragmentis altarium. & infra, *inter Sacramenta.* (i. inter Miſſarum ſolemnia) *velamen potuit tangi, non lignum: aut ſi tactu potuit penetrari velamen, ergo penetrantur & ligna,* &c. Ibi refert cauſam, cur non debuerint radere altaria: quia tacta non ſunt à Sacerdotibus Catholicis, ſed tantùm velamen inter offerendum. Quod ſi tactu potuit penetrari velamen ergo lignum; quod ſi lignum, ergo & terra: ac proinde concludit, quòd debuerint Schiſmatici terram ipſam in qua fundata ſunt altaria, radere, ſeu effodere. Hinc capiendus eſt S. Auguſt. lib. 5. de bapt. contra Donatiſtas cap. 20. *Cur ergo ad verba, quæ procedunt ex ore homicidæ, poſſit tamen Deus oleum ſanctificare, & in altari quod hæretici poſuerunt, non poſſit? neſcio: niſi forte quem cor hominis fallaciter conuerſum intus non impedit: lignum fallaciter poſitum impedit foris, quominus Sacramentis ſuis adeſſe dignetur, nullis hominum falſitatibus impeditus?* Vbi τὸ *lignum* ſumitur metonymice pro altari ligneo. Olim etiam in Gallia quibuſdam in locis fuit vſus altarium ligneorum: nam in concilio Epaonenſi, can. 26. cautum eſt, *vt altaria, niſi lapidea, Chriſmatis vnctione ſacrarentur.*

Lin. 10. Omnipotens et misericors Devs, &c.] Hæc oratio deſideratur in codice Remenſi, & in ordine Romano.

L. 17. Pvrificare, sanctificare, benedicere] In codice Ratoldi Abbatis ad ſingula verba hæc ſingulæ Cruces apponuntur.

Pag. 154. c. 1. l. 2. Omnipotens sempiterne Devs, a qvo omnia, &c.] hæc oratio non extat in codicibus Ratoldi, & Rem. Sed loco illius hæc habetur, *Domine Deus omnipotens ſicut ab initio hominibus vtilia,* &c. vt in ordine Romano: in quâ hæc verba ſequentia notanda veniunt: *hæc linteamina in vſum altaris tui ad tegendum inuoluendumque corpus & ſanguinem Filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti.* quibus intelliguntur pallæ corporales, quæ Corporalia vulgò dicuntur: quæ ita olim amplæ erant, vt inuoluerent ipſum Chriſti corpus & calicem; de quibus conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum, in cap. 66. §. 1. Porro in codice Ratoldi ſequitur *Benedictio ad omnia ornamenta Eccleſiæ. Dignare Domine Deus omnipotens Rex regum,* &c. In codice Remenſi ſequitur ordo inferendarum reliquiarum in Baſilicam.

Lin. 16. Benedictio svper mvnvs qvodvis] Munus hoc loco intelligitur de his omnibus, quæ à fidelibus offeruntur ad Eccleſiæ ornatum, vt videre eſt in ipſa benedictionis formula, quæ abeſt à codicibus Ratoldi, & Remenſi, & ab ordine Romano. Siquidem olim in ipſa templi dedicatione omnia eius donaria, ſeu munera in vſum templi à fidelibus oblata ab Epiſcopis conſecrabantur, vt factum eſt in dedicatione templi, quod Conſtantinus Imperator Hieroſolymæ ædificauit, quemadmodum teſtatur Sozomenus lib. 2. hiſt. cap. 25.

Digitized by Google

Col. 2. l. 23. AD CONSECRANDAM PATENAM] in codice Ratoldi legitur, *conſecratio patena, fac Crucem de oleo.*

Lin. 25. CONSECRAMVS, &c.] hæc formula conſecrationis patenæ non extat in ordine Romano.

Pag. 155. col. 1. l. 1. INDE FACIENS SIGNVM CRVCIS DE SANCTO OLEO, &c.] ita in codice Rodradi & Remenſi. Sed in codice Ratoldi aliter. *Item benedictio patena. Et fac Crucem de Chriſmate.* Conſecrare, &c. Et nota in hoc codice adhiberi oleum & Chriſma, at in ordine Romano Chriſma tantùm.

Lin. 10. BENEDICTIO PATENÆ. DOM. DEVS OMNIPOTENS, &c.] Hæc non extant in codicib. Ratoldi, & Remenſi, neque in ordine Romano.

L. 24. AD CALICEM BENEDICENDVM.] In ordine Romano legitur, *præfatio calicis.* Conſecrationis ſeu benedictionis Vaſorum altaris habetur mentio apud Burchardum lib. 3. c. 58. ex epiſt. Felicis IV. *eaque diuinis precibus, & ſanctis vnctionibus cum altaribus & Vaſis; veſtibus quoque & reliquis ad diuinum cultum explendum vtenſilibus deuote & ſolemniter ſacrare.* Hîc tamen notandum nullam in benedictione calicis adhiberi vnctionem, vt in codicibus Remenſi, Rodradi, & Ratoldi: cum tamen in ordine Romano vnctio Chriſmatis adhibeatur.

Col. 2. lin. 5. PIA FAMVLI TVI ILL. DEVOTIONE] in cod. Ratoldi hæc vocabula, *pia famuli tui ill.* non extant. Poſt hanc orationem in ordine Romano hæc habentur: *& faciat Crucem de Chriſmate ſuper ipſum calicem per latera*: quæ non extant in codicibus noſtris MSS. S. Eligij, Rodradi, Remenſi, & Ratoldi.

L. 13. DEVS, QVI MOYSI FAMVLO TVO, &c.] non extat in codicib. Remenſi, & Ratoldi: Sed in cod. Rem. ſequitur *præfatio Chriſmalis. Oremus, Fratres cariſſimi, vt Deus omnipotens hoc miniſterium corporis Filij ſui Domini noſtri Ieſu Chriſti gerulum benedictionis, ſanctificationis tutamine, defenſionis [illegible] oratione implere dignetur orantibus nobis: per.* Vbi Chriſmalis, ſeu Chriſmal, ſiue Chriſmale ſumitur pro vaſe, in quo Chriſti corpus ſeruatur. Quod clarum eſt ex ordine Romano, vbi hic titulus præfigitur. *Præfatio vaſculi in quo Euchariſtia reconditur*, ibi vaſculum haud dubiè pro Chriſmali vſurpatur. Id etiam patet ex lib. 6. Halitgarij MSS. Bibl. Corb. *qui autem perdiderit ſuum Chriſmal, aut ſolum ſacrificium in regione qualibet*, &c. Sumitur etiam pro corporali, ſeu palla corporali, vt notum eſt ex Glabro lib. 5. hiſt. cap. 1. *de Chriſmale etiam, quod à quibuſdam corporale appellatur, plurimùm expertum eſt præſtare remedia.* & paulo poſt. *apud Monaſterium Reomenſe tempore venerabilis VVillelmi Abbatis contigit, vt incendium circumiacentia Monaſterij popularetur: arripientes autem eiuſdem loci fratres Chriſmale conto impoſitum eleuarunt illud contra incendij flammas dirè flagrantes; ſtatim verò idem ignis in ſeſe

retorquens, minimè amplius quàm inuaſerat, arripere valuit: pannus tamen ille Dominicus, aura flante à conſulo elapſus plus minus duabus millibus aduolauit, &c. In eadem præfatione codicis Chriſmale dicitur miniſterium rectè. nam miniſterium pro vaſe ſumitur: & vaſa aurea vel argentea Eccleſiæ dicuntur miniſterium. In Concilio Remenſi can. 22. apud Flodoardum lib. 2. hiſt. Eccl. Remenſis cap. 5. *Si Epiſcopus (exceptò ſi euenerit ardua neceſſitas pro redemptione captiuorum) miniſteria ſancta frangere, pro qualicumque conditione præſumpſerit, ab officio ceſſabit Eccleſiæ.* In epiſtola 20. S. Gregorij lib. 2. regeſti, *vt tam miniſteria Eccleſiarum, quàm vſtale argentum, & quicquid aliud idem breuis à vobis conſcriptus veraciter rerum facta inſpectione contineat*: & lib. 3. epiſt. 15. *peruenit ad nos diuerſos Italiæ Sacerdotes in Siciliam confugientes plurima ſecum Eccleſiarum ſuarum miniſteria detuliſſe.* Concilij Aruernenſis can. 8. *ne ad nuptiarum ornatum miniſteria diuina præſtentur.* Concil. Aurelianenſis 3. can. 23. *de rebus Eccleſiaſticis, vel de ſacro miniſterio alienare.* Apud S. Gregorium Turonenſem lib. de gloria Confeſſorum cap. 22. *ac ipſe Sacerdos pelago operitur habens ad collum cum Euangeliorum libro miniſterium cotidianum, id eſt, patenulam paruam cum calice:* apud Fortunatum lib. 1. carm. 15.

Muneribuſque piis dotaſti altaria Chriſti;
Cum tua vaſa ferunt munera ſancta Dei.
Nam cruor & corpus Domini libamina ſummi
Rite miniſterio, te tribuente, venit.

i. Corpus & Sanguis Domini in miniſterio collocantur, te largiente. Vnde à S. Paulino epiſt. 12. *Sacri pompa miniſterij* pro vaſis omnibus altaris ſiue aureis ſiue argenteis, quæ in Eccleſiæ Secretario ſeruantur, ſumitur.

Hic locus eſt veneranda penus, quà conditur, & quà
Promitur alma ſacri pompa miniſterij.

Ita capiendus eſt hic locus, non pro Euchariſtiâ, quæ in altari, non in Secretario ſeruatur, vaſa autem altaris ſeruari ſolita eſſe Secretario, ſeu ſacrario lippis & tonſoribus notum eſt. Et in libris ethnicorum ſumitur miniſterium pro vaſis aureis ſeu argenteis, quæ ſternendo triclinio ſunt neceſſaria, vt videre eſt apud Lampridium in Alexandro Seuero *ducentarum librarum argenti pondus miniſterium eius nunquam tranſiit.* Huius vocabuli mentio fit in Gloſſis veteribus, ſed metonymicè ſumitur pro abaco ſeu menſa, quæ ipſa vaſa continet. *Abaci* (*l. abacus*) *delfica* [illegible], i. miniſterium, vt Iuuenalis locus illius extat Satyrâ 13.

Lectus

Lectus erat Codro Procula minor, vrceoli tres
Ornamentum abaci; necnon & paruulus infra
Cantharus, & recubans ſub eodem marmore
Chiron.

Vnde in Gloſſis veteribus MSS. Bibl. Corb. abacus ſumitur pro menſa marmorea calices continentes. *Abacus vel abax pars capitelli, vel tabula luſoria, vel menſa marmorea, in qua antiqui mittebant calices.* quæ verba illuſtrant locum Iuuenalis, qui abacum marmor appellauit. i. menſam marmoream. Vſurpatur etiam miniſterium pro tapetibus, palliis & ſimilibus Eccleſiæ ornamentis, vt videre eſt in Concilio Aruernenſi can. 3. *obſeruandum ne pallis, vel miniſteriis diuinis defunctorum corpora obuoluantur.* Tandem in eodem codice Remenſi ſequitur. *item alia, omnipotens Deus, Trinitas inſeparabilis, manibus noſtris opem tuæ benedictionis infunde, vt per noſtram benedictionem hoc vaſculum ſanctificetur, & corporis Chriſti nouum ſepulchrum Spiritus ſancti gratia proficiatur. per Dominum noſtrum.*

L.32. DEINDE VADVNT AD LOCVM IN QVO RELIQVIÆ, &c.] deſcribit ritum inferendarum Reliquiarum in templum. Antiquum eſt Eccleſiæ inſtitutum Baſilicas Reliquiarum ſanctarum illatione, & appoſitione dedicare, quarum præſentia Eccleſia ſanctificatur. S. Ambroſius l. 10. epiſt 85. ad Marcellinam ſororem. *Nam cum Baſilicam dedicaſſem, multi tanquam vno ore interpellare cæperant: dicentes, ſi in Romana Baſilica dedices: reſpondi, faciam, ſi Martyrum reliquias inuenero.* S. Paulinus epiſt. 11. ad Seuerum: *teſtis eſt autem Dominus, quòd ſi vel ſcrupulum ſacri cineris habuiſſemus ſupra quàm nobis ad Baſilicam, quæ proximè in nomine Domini conſummabitur; dedicandam neceſſarium erat, miſiſſemus vnitati veſtræ.* & paulo poſt. *inuenimus quod dignè & ad Baſilicæ ſanctificationem vobis & ad cinerum cumulandam benedictionem, mitteremus particulam de ligno diuinæ Crucis.* & epiſt. ſequenti: *verùm hancquoque Baſiliculam de benedictis Apoſtolorum & Martyrum reliquiis ſacris cineribus in nomine Chriſti Sanctorum ſancti Martyrum Martyris, & dominorum Domini conſecrabunt.* S. Gregorius lib. 5. epiſt. 145. *Baſilicam beati Stephani Martyris quam fraternitas veſtra incendio aſſerit concrematam, quam etiam nuper eſſe inſtauratam commemorat, facultatem etiam tribuimus dedicandi, in quam etiam Reliquiarum ſanctuaria eiuſdem beati Stephani Martyris volumus collocari.* S. Gregorius Turonenſis lib. de gloria Confeſſorum cap. 20. *Regreſſique ad Baſilicam ſanctas eius Reliquias cum Saturnini, Iulianique Martyrum, vel etiam B. Illidij exinde ſolemniter radiantibus cereis crucibuſque admouimus.* Ibi enim agitur de Oratorij dedicatione. Theophanes in Iuſtiniano Imperatore lib. 16. *Poſt, Iuniæ*

Digitized by Google

menſe, facta ſunt encenia Apoſtolorum apud Conſtantinopolim, & recondita ſunt λείψανα Andreæ & Lucæ Apoſtolorum. Et tranſiit Menas Epiſcopus cum ſanctis λειψάνοις ſedens in carrucâ aureâ Imperatoria lapidibus inſignita tenens tres thecas ſanctorum Apoſtolorum in genibus ſuis; & ita encænia celebrauit. Ita S. Gaudentius Epiſcopus Brixienſis cum haberet multas Reliquias Sanctorum, & maximè SS. Quadraginta Martyrum Cæſareâ Cappadociæ aduectas Eccleſiam dedicauit, quam ideo Concilium ſanctorum appellari iuſſit, vt clarum eſt ex tractatu eiuſdem de Eccleſiæ dedicatione. Et ita ſtatuitur Synodi ſeptimæ can. 7. ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὁρίζομεν αὐτοῖς κατάθεσιν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς. ὁ δὲ ἄνευ ἁγίων λειψάνων καθιερῶν ναὸν καθαιρείσθω, ὡς παραβεβηκὼς τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις. i. Quæcumque ergo templa conſecrata ſunt abſque Reliquiis Martyrum, in eis fieri ſtatuimus Reliquiarum depoſitionem cum ſolitis orationibus. Qui verò templum ſine ſanctis Reliquiis conſecrauerit, deponatur tanquam traditionum Eccleſiaſticarum tranſgreſſor. Hæ aut reliquiæ ſolemni pompa transferebantur in Baſilicam, vt ex loco Theophanis ſupra citato clarum eſt, & ex actibus S. Virgilij Epiſcopi Arelatenſis, in chron. ſanctorum Lirinenſium.

Pag. 156. c. 1. l. 3. AVFER A NOBIS, &c.] non extat in codice Remenſi, nec in ordine Romano. Habetur in codice Rodradi, atque etiam codice Ratoldi, in quo præmittitur Litania.

Lin. 17. AMBVLATE, &c.] Ita in cod. Ratoldi, quæ non extant in codice Remenſi. Plura in ordine Romano reperire eſt.

Lin. 20. CVM CRVCIBVS ET THVRIBVLIS, ET CANDELABRIS, MVLTISQVE LVMINARIBVS, &c.] Ita in codice Remenſi. In codice Ratoldi nulla mentio luminarium eſt; in ordine Romano nihil de thuribulis. Similem pompam in inferendis in Baſilicam recens conſecratam Sanctorum Reliquiis videmus apud S. Gregorium Turonenſem lib. de gloria Confeſſorum cap. 20. *regreſſique ad Baſilicam ſanctas eius reliquias cum Saturnini Iulianique Martyrum, vel etiam B. Illidij exinde ſolemniter radiantibus cereis Crucibuſque admouimus.* Ibi enim agitur de oratorij dedicatione. Notandum hîc quòd non ſolùm cerei, ſed etiam Cruces radiantes appellantur. Nam olim in publicis proceſſionibus ipſis Crucibus cerei accenſi imponebantur, vt clarum eſt ex eodem S. Gregorio lib. de gloria Confeſſorum cap. 79. *accenſiſque ſuper Cruces cereis atque ceroferalibus dant voces in canticis, circumeunt vrbem cum vicis.* Idque ex inſtitutione S. Ioannis Chryſoſtomi, vt teſtatur Socrates lib. 6. hiſt. Eccl. cap. 8. ἐπενοήθησαν γὰρ παρ' αὐτοῦ σταυροὶ ἀργυροῖ φέροντες φῶτα ἐκ τῶν κηρίνων λαμπάδων. i. Cruces enim argenteæ excogitatæ ſunt ab eo, quibus lucernæ cereæ imponebantur, & ita capiendus eſt Sozomenus lib. 8. hiſt. Eccl. cap. 8. καὶ γὰρ δὴ καὶ σταυρῶν ἀργυρᾶ σημεῖα ὑπὸ κηροῖς ἡμμένοις προηγοῦντο αὐτῶν. i. Siquidem Crucium argentea ſigna ſub cereis ar-

Digitized by Google

dentibus eos præcedebant quare non ſatis bene expreſſit Interpres cum dixit duntaxat, *facibus ardentibus*. & Sozomenus qui eandem profert hiſtoriam, nihil aliud, quàm Socrates, intelligit.

Lin. 27. DOMVM TVAM DEVS, &c.] In ordine Romano, & in codice Remenſi hæc deeſt oratio. In codice Ratoldi ad oſtium nouæ Eccleſiæ hæc præmittuntur. *Deus, qui in omni loco dominationis tuæ dedicator adſiſtis, exaudi nos, quæſumus, vt inuiolabilis huius Eccleſiæ permaneat conſecratio, vt beneficia tui muneris, quæ ſupplicat, mereatur.* Item alia cum Antiphonâ. *Benedic Deus domum, tabernaculum hoc ingredere, quæſumus, omnipotens Deus ſempiterne*, &c. *Hac expleta ſuſcipiat Epiſcopus Reliquias à Presbytero, & ponat eas in altario nouo, extenſo velo*, &c.

C. 2. l. 11. ET EXTENSO VELO INTER EOS ET POPVLVM] Olim ad cancellos ſacrarij ſeu chori, in quo ſtabant Clerici erat appenſum velum cuius meminit S. Dionyſius in epiſtola ad Demophilum ἢ προϊόντες ἀγαθοειδῶς ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν θείων παραπετασμάτων. i. procedenteſque beneuolè ad ea loca quæ ſunt extra vela diuina. Eiuſmodi veli meminit etiam S. Ioannes Chryſoſtomus ſerm. 3. in epiſt. ad Epheſios. ὅταν ἀκούσῃς δεηθῶμεν πάντες κοινῇ, ὅταν ἴδῃς ἀνελκόμενα τὰ ἀμφίθυρα, &c. Cum audieris, oremus, communiter, & vela trahi videris, tunc diduci cœlum exiſtimas. Quamuis haud ignorem ἀμφίθυρα aliquando valuas bifores, vt Ouidius loquitur ſignificare, tamen pronomen ἀνελκόμενα, ita interpretari vetat. Confirmatur interpretatio noſtra ex Euagrio lib. 6. cap 20. & Theophylacto Simocatta lib. 5. cap. 14 in epiſtola Coſroæ Perſarum regis ad S. Sergium Martyrem, in qua recenſentur dona quæ rex ille S. Sergio mittit, nempe Crux & thuribulum aurea, ἢ ἀμφίθυρον οὐννικὸν κεκοσμημένον χρυσῷ. i. & Hunnicum velum ornatum auro. non eſt enim ſimile vero fores ad claudendum ſacrarium ab ipſo rege fuiſſe Miſſas, ſed potius magni pretij aliquod velum.

lib. 1. Metam.

Lin. 15. IN LOCO ALTARIS] Reliquias Sanctorum in ipſo altari recondere mos eſt antiquus, de quo S. Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum de Baſilicæ dedicatione *quorum venerandus cinis ſi ſine Crucis conſorno ſubiicitur altaribus hic opertos titulus indicabit.*

Pignora Sanctorum diuina gloria menſa
Velat Apoſtolicis edita corporibus.

Et infra de Baſilicæ Fundanæ dedicatione:

Ecce ſub accenſis altaribus oſſa priorum
Regia purpureo marmore cruſta tegit.

In codice Ratoldi legitur, *in confeſſione altaris.* Vbi Confeſſio locus eſt altaris cauatus in quo ab Epiſcopo Reliquiæ Sanctorum reconduntur.

Digitized by Google

Aliàs quid ſit Confeſſio, vide in obſeruationibus noſtris ad Concordiam regularum cap. 66. §. 31. In eodem Ratoldi codice hæc ſequuntur: *& faciat Crucem intus ex Chriſmate in quatuor angulis ita dicendo in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Pax tibi.* ℟. *& cum Spiritu tuo.* Vt in ordine Romano. At Græci Reliquias Sanctorum recondentes eas ſacro perfundunt Chriſmate, vt videre eſt in eorum Euchologio: ἐπιχέει τούτοις (λειψάνοις) ὁ ἱερεὺς μύρον. i. Infundit ipſis (Reliquiis) vnguentum Sacerdos. prætereà ſequitur in eodem codice. *Et ponat tres portiones corporis Domini intus, & tres de incenſo. Recluduntur tunc Reliquiæ: canentes Antiphonam.* Exultabunt. Sancti in gloria. *Pſalm.* Laudate Dominum de cœlis. *Antiph.* Sub altari Domini ſedes accepiſtis. *Pſ.* Beati immaculati in via. Quod autem dicitur hîc de tribus portionibus corporis Domini, & incenſi in Confeſſione ſimul cum Reliquiis Sanctorum reponendis, idem habetur in vtraque dedicatione ordinis Romani. Tandem in eodem codice Ratoldi hæc ſequuntur: *& tunc ponatur tabula, ſuper quam faciet Cruces quatuor ex oleo & Chriſmate, & deſignantur per quatuor angulos cum cultro, & dicat pontifex hanc orationem.* Deus, qui ex omni coaptatione Sanctorum. &c. Aliter in ordine Rom. ſic habetur: *Tunc ponat tabulam ſuper reliquias, & det orationem hanc. Oremus. Deus, qui ex omni coaptione Sanctorum*, &c. *Deinde liniat eam cum calce, quæ antea fuerat præparata: & poſtquam linita fuerit, faciat Crucem de ſuper cum Chriſmate dicendo ſicut prius. In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti, Amen. Pax tecum.* ℟. *Et cum Spiritu tuo. Et mittit Chriſma per quatuor cornua altaris, ipſa ſupraſcripta verba dicendo & Crucem faciendo: & cantent Antiphonam: Corpora ſanctorum in pace ſepulta ſunt, & viuent nomina eorum in æternum, cum Gloria.* Hæc in prima quidem dedicationis deſcriptione: Sed in ſecunda paulo aliter in hunc modum. *& accipiens tabulam, quæ ſuper reliquias poni debet, antea confirmet eam ſubtus cum Chriſmate, dicendo in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Et ponat tabulam ſuper Reliquias, & dicat hanc orationem. Oremus. Deus qui ex omni coaptatione Sanctorum. Deinde liniat eam cum calce, quæ ante fuerat præparata. Et poſtquam fuerit linita, faciat Crucem deſuper cum Chriſmate dicendo, vt ſupra: & faciat Crucem ſimiliter cum Chriſmate per quatuor angulos altaris deſuper, dicendo vt ſupra.*

Lin. 15. CVM PSALMO, LAVDATE DOMINVM DE COELIS, &c.] In codice Remenſi hæc deſunt vſque ad illa verba: *inde reuertatur Pontifex in ſecrarium.*

L. 33. POST HÆC VESTIATVR ALARE] In cod. Ratoldi additur, *cum aqua benedicta & incenſo.* Veſtitur autem altare pallis linoſtimis atque etiam palliis ſericis, vt factum eſt in dedicatione templi Hieroſolymitani ſub Conſtantino Magno, vt ſcribit Theodoretus lib. 1. hiſt. cap. 31. Et apud Syneſium epiſt. 67. inter ea quæ ad Baſilicam neceſ-

Digitized by Google

ſaria ſunt de dicandâ recenſetur καταπέτασμα μυστικόν, i. velum myſticum.

Lin. ead. CVM ANTIPHONA] pro his in cod. Ratoldi habetur: *dicat Epiſcopus Antiphonam.* Ornauerunt templum coronis aureis, &c. *Antiph.* Zachæe feſtinans deſcende, &c. *Dum ornantur altaria, cantantur hæc, & Pontifex dicat orationem.* Deſcendat, quæſumus, Domine Deus noſter, Spiritus ſanctus tuus ſuper hoc altare, &c.

Pag. 157. c. 1. l. 8. REVERTATVR PONTIFEX IN SACRARIVM] horum loco hæc in codice Ratoldi reperire eſt. *Deinde incipiat cantor Antiphonam.* Terribilis eſt locus iſte. *Deinde.* Gloria in excelſis Deo. *Collecta ad Miſſam.* Deus qui ſacrandorum tibi auctor es munerum, &c. *Lectio Apocalypſis Ioannis Apoſtoli.* In diebus illis, vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem. ℟. Locus iſte à Deo factus eſt. ℣. Deus cui adſtat Angelorum chorus. *Allel.* Adorabo ad templum. *S. Lucam.* In illo tempore dixit Ieſus Diſcipulis ſuis, non eſt arbor bona. *Offert.* Domine Deus in ſimplicitate. ℣. Maieſtas. ℣. Fecit Salomon. *Super oblata.* Omnipotens ſempiterne Deus, altare nomini tuo dicatum. *Præfatio.* Per quem ſuppliciter deprecamur altare hoc. *Benedictio.* Benedicat & cuſtodiat vos omnipotens Deus, domumque hanc ſui numinis præſentia illuſtrare, &c. *Communio.* Domus mea, domus orationis vocabitur. *Ad complendum.* Quæſumus omnipotens Deus, vt in hoc loco, &c. *Inde procedens ad fontes & conſecret.* Omnipotens ſempiterne Deus, hoc baptiſterium cœleſti viſitatione dedicatum Spiritus ſancti tui inluſtratione ſanctifica; vt quoſcunque fons iſte lauaturus eſt, trina ablatione purgati indulgentiam omnium delictorum tuo munere conſequantur. per. *Item alia.* Multiplica Domine benedictionem tuam, & Spiritus tui munere fidem noſtram corrobora; vt qui in hæc fluenta deſcenderint, in libro vitæ adſcribi mereantur. per. Hæc conſecratio baptiſterij ſeu fontium baptiſmalium eſt breuiuſcula, fuſiorem in ordine Romano require. Conſecrationis baptiſterij meminit Sidonius lib. 4. epiſt. 15. *Nam baptiſterium quod olim fabricabamini, ſcribitis poſſe iam conſecrari*: baptiſterium autem eſt ædificium prope Eccleſiam in quo erat piſcina ſeu fons, ſiue naturalis ſiue artificioſus baptizandis Chriſtianis idoneus. Prudentius in Periſtephano baptiſterium deſcribens in loco vbi quondam Martyres paſſi fuerant.

Electus Chriſto locus eſt, vbi corda probata
Proueheat ad cælum ſanguine, purget aqua.

Fortunatus lib. 2. carm. 12. de baptiſterio Moguntiæ ædificato.

Ardua ſacrati baptiſmatis aula coruſcat,
Qua delicta Adæ Chriſtus in amne lauat.

Digitized by Google

Paulinus epiſt. 12. ad Seuerum de eius baptiſterio:

Diues opum Chriſti, pauper ſibi pulchra Seuerus
Culmina ſacratis fontibus inſtituit.

Ennodius Epigrammate CXLIX. *De fonte baptiſterij S. Stephani, & aqua quæ per columnas venit.*

En ſine nube pluit ſub tectis imbre ſereno,
Et cœli facies pura miniſtrat aquas.
Profluxa marmoribus decurrunt marmora ſacris;
Atque iterum rorem parturit ecce lapis.
Arida nam liquidos effundit pergula fontes,
Et rurſus natis vnda ſuperna venit.
Sancta per æthereos emanat lympha receſſus
Euſtorgi vatis ducta miniſterio.

Id etiam patet Conc. Toletano 18. can. 3. *licet initio quadrageſima baptizandi generaliter claudatur myſterium, tamen, vt Eccleſiaſtica conſuetudinis ordo depoſcit, neceſſe eſt, vt oſtia baptiſterij eodem die pontificali manu & annulo ſignata claudantur.*

Lin. 17. CELEBRETVR IBI SOLENNITER MISSA] iuxta decretum Euariſti Papæ apud Iuonem 3 p. cap. 32. *Omnes Baſilicæ cum Miſſa ſemper debent dedicari.* Sic in conſecratione templi Hieroſolymitani ſub Conſtantino Magno quidam Epiſcopi θυσίαις ἀναίμοις καὶ μυστικαῖς ἱερουργίαις τὸ θεῖον ἱλάσκοντο. i. Sacrificiis incruentis, & myſticis conſecrationibus numen diuinum placabant, vt ſcribit Euſebius lib. 4. de vita Conſtantini cap. 45. Conſule epiſtolam ſecundam Vigilij Papæ.

Lin. 20. TOTA VERO HEBDOMADE MISSÆ PVBLICÆ IN EA FIANT] ita in codice Ratoldi in quo hæc ſequuntur: *& in ipſis octo diebus ibi luminaria aut de cera, aut de oleo debent eſſe, abſque luminaribus & officiis nocturnis diuinis prædictis octo diebus vllo modo reperiatur, vſque dum octo dies compleantur.* Vbi lege; *nullo modo reperiatur.* ſuppl. *Baſilica.* Ex quibus notare oportet ad celebriorem dedicationis ſolemnitatem olim per octo integros dies dedicationis feſtum tum ſacris concionibus, tum ſacrificiis incruentis, aliiſque diuinis officiis fuiſſe celebratum. Quod ſatis innuunt hæc Apollinaris verba lib. 9. epiſt. 3. *Cum in Lugdunenſis Eccleſiæ dedicatæ feſtis Hebdomadalibus collegarum ſacroſanctorum rogatu exoraretis, vt peroraretis.* Nam feſta Hebdomadalia dedi-

Digitized by Google

catæ Eccleſiæ nihil aliud ſunt, quàm quòd illa per integram Hebdomadem fuere celebrata.

Pag. 158. c. 2. l. 21. IN ANNIVERSARIO DEDICATIONIS BASILICÆ] Anniuerſarius dedicationis Baſilicæ dies ex veteri conſuetudine celebratur in Eccleſia: de qua Felix Papa IV. in epiſt. apud Burchardum lib. 3. cap. 58. *Solemnitates verò dedicationum Eccleſiarum, & ſacerdotum per ſingulos annos ſolemniter ſunt celebrandæ, ipſo Domino exempla dante, qui ad feſtum dedicationis templi, omnibus faciendum dans formam, cum reliquis populis celebraturus venit.* Quod etiam patet ex Sozomeno lib. 2. hiſt. Eccl. cap. 25. Vbi ſcribit dedicationis templi Hieroſolymitani conditi olim à Conſtantino Magno diem anniuerſarium per octo dies quotannis celebrari ſolitum ἐξ ἐκείνου δὲ ἐτήσιον ταύτην ἑορτὴν λαμπρῶς μάλα ἄγει ἡ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία, &c. i. quo tempore Eccleſia Hieroſolymitana hoc feſtum quotannis ſpendidè admodum celebrat: adeo vt eo initiationes ſacrorum peragantur, & dies octo deinceps conuentus fiat. Porro his ita de Baſilicæ dedicatione notatis, ſubiungendus eſt ordo in benedictione ſigni, hoc eſt, nolæ, ſeu campanæ. Qui extat in codicibus Remenſi, & Ratoldi Abbatis. In codice igitur Remenſi ita habetur: *ad ſignum Eccleſiæ benedicendum.* Benedic, Domine, hanc aquam benedictione cœleſti, &c. In cod. Ratoldi. *Ad ſignum Eccleſiæ benedicendum. In primis intingue ter in aqua, & laues in ea quæ benedicenda eſt his verbis:* Benedic, Domine, hanc aquam benedictione cœleſti, &c. vt in ordine Romano. *Poſt hæc cantabis Pſalmos ſex. Lauda, anima mea, Dominum vſque ad finem Pſalterij. Interim laues eum de aqua* (benedicta videlicet, vt præcipitur in cod. Remenſi,) *cum oleo, & ſale; & dic.* Deus, qui per Moyſen legiferum tubas argenteas fieri præcepiſti, &c. vt in ord. Rom. *Tunc exterges eum linteo, & dicas:* Vox Domini ſuper aquas, Deus maieſtatis intonuit, Dominus ſuper aquas multas, *vſque in finem. Poſt hæc tangis eum de Chriſmate ſeptem vicibus foris, intus quaternis. Oratio.* Omnipotens ſempiterne Deus, qui ante arcam fœderis, &c. vt in ordine Rom. In codice Remenſi legitur in hunc modum: *& dicis Antiphonam cum capite,* vox Domini, &c. *Tunc pones incenſum in acerna* (lege *acerra.* i. thuribulo,) *& myrrham; & faciat fumum intus, & extra: cantes.* ℣. Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, *vſque ad finem Pſalmi.* Omnipotens Dominator Chriſte, cui (lege, quo) ſecundum aſſumptionem carnis dormiente in naui, &c. vt in ordine Romano. In codice Remenſi ſic habetur: *Tunc imponis incenſario, & thymiamata & myrrham, & erigis Cloccam, & dicis Antiphonam,* Deus in ſancto via tua, quis Deus magnus ſicut Deus noſter. ℣. Viderunt te aquæ Deus, *vſque ad finem Pſalmi, & dicis collectam.* Omnipotens Dominator Chriſte, &c. Et hæc de ſigni benedictione. Clocca autem cuius eſt in codice Remenſi mentio, ſignum eſt, nola, campana, Gallice *Cloche.* Ita docet Otholonus lib. 2.

Digitized by Google

de vita S. Bonifacij Epiſcopi Moguntini. *Interea ſignum Eccleſiæ quod vulgo appellari ſolet glocca* (lege, *Clocca*, *abſque humano motu ſonare cœpit.* Mentio fit in Epiſtola Gutberti ad S. Lullium, quæ LXXXIX. eſt inter Epiſtolas eiuſdem S. Bonifacij: *& Cloccam, qualem ad manum habui, tuæ paternitati mittere curauimus.*

P. 159. c. 2. l. 27. IN VIGILIA APOSTOLORVM] ſequitur Commune Sanctorum, vt vocant, in cuius initio hæc reperire eſt in codice Remenſi. *Denunciatio natalis vnius Martyris. Nouerit veſtra deuotio, ſantiſſimi Fratres. Quod B. Martyris illius anniuerſarius dies intrat: quod diaboli tentationis exuberans* (lege, *quo diaboli tentationes exuperans*) *vniuerſitatis Creatoriglorioſa paſſione coniunctus eſt. Per pluralitatem* (id eſt ſi ſolemnitas plurimorum ſit denuncianda) *quod* (lege *quo*) *diaboli tentamenta vincentes vniuerſitatis Creatori glorioſa paſſione coniuncti ſunt. Ideoque Dominum conlaudemus, qui eſt mirabilis in ſanctis ſuis, vt qui illis victoriæ Coronam contulit, nobis eorum meritis delictorum indulgentiam largiatur. In illo igitur loco, vel in illa villa, illa feria hanc eandem feſtiuitatem ſollicita deuotione celebremus.* Hæc eſt antiqua formula feſti alicuius annunciandi antequam Martyrologia publicè in Eccleſia legerentur: cuius lectionis mentio fit in additione prima Capitularis Ludouici Imperatoris tit. 69. *Vt ad capitulum primitus Martyrologium legatur: & dicatur verſus, deinde regula: aut homilia qualibet legatur: deinde tu autem, Domine, dicatur.* Sed vix ante huius Ludouici Pij ætatem lectionem Martyrologij in vſu fuiſſe crediderim; vt patet ex his, quæ ex codice Remenſi, qui tempore Caroli Magni ſcriptus eſt, produxi, in quo, vt obiter id notem, nihil extat de Communi Apoſtolorum.

Pag. 160. c. 2. l. 18. MARTYRIS ANTECEDIT] in codice Remenſi legitur, *Martyris Confeſſor antecedit*. Sed τὸ *Confeſſor* redundat.

Pag. 161. c. 1. l. 5. RESTAVRANTVR] in eodem codice corruptè legitur, *reſtaurator.*

L. 11. PRETIOSA PASSIONE QVAM PRÆIMVS] in eodem codice malè legitur, *pretioſa paſſione, & ſolemnia.* Sed legendum eſt, vt in codice Rodradi, *pretioſa paſſione & ſolemnitate.*

Col. 2. l. 14. VOTIVOS] id eſt, deuotos, Papias: *votiuus, deuotus,* i. promptus & alacris ad Dei cultum.

Pag. 162. c. 1. l. 27. ITEM ALIA PRÆFATIO] hæc tertia præfatio eſt pro Martyre Pontifice.

P. 163. c. 2. l. 1. IN VIGILIA PLVRIMORVM MARTYRVM] hæc vigilia deeſt in codice Remenſi. Sed & alia Miſſa eſt in Natali plurimorum Martyrum.

Pag. 165. c. 2. l. 11. IGNIANTVR] id eſt, inflammentur.

Lin. 22. CONFESSORIS] Confeſſores illos vocat Eccleſia, qui pietate inſignes, virtutibus & miraculis illuſtres ſine Martyrio tranquilla

& placida

Digitized by Google

& placida morte in Chriſto quieuerunt. Sidonius lib. 4. epiſt. 18. *Baſilicam ſancti Pontificis Confeſſoriſque Martini Perpetuus Epiſcopus digniſſimus tanto prædeceſſore ſucceſſor multum priori, qua fuit hactenus, capaciorem nouauit.* & infra.

Quæ Confeſſori non erat æqua ſuo.

Pag. 172. c. 1. l. 14. VT POSTQVAM VIRGO DE VIRGINE PRODIIT, &c.] i. poſtquam Chriſtus virgo de Maria Virgine prodiit, tum virginis partu victa eſt libido, vt præclarè canit Prudentius in Pſychomachia.

Numquid & intacta poſt partum Virginis vllum
Fas tibi iam ſupereſt. ———

Et infra.

Nec mea poſt Mariam potis es confringere iura.

Lin. 26. ET IN QVO FVIT PECCANDI FACILITAS, &c.] elegans eſt paronomaſia.

Pag. 173. c. 1. l. 21. ALIA MISSA] deeſt in codice Remenſi. In cod. Rodradi legitur *Miſſa in natali virginis confeſſæ.* Vbi nota confeſſam appellari ſanctam Virginem, quæ non ſit Martyr, quemadmodum appellantur Confeſſores viri ſancti non Martyres. Quod tamen vocabulum aliquando ſanctis mulieribus attributum fuiſſe videmus: nam in Concilio Toletano quarto editionis Garſiæ ſancta Leocadia Confeſſor appellatur.

Col. 2. l. 9. VEL VIDVÆ] Hæc verba non extant in editis. De viduæ profeſſione, & veſtis impoſitione ab Epiſcopo hæc habet Concilium Arauſicanum primum can. 27. *Viduitatis ſeruandæ profeſſionem coram Epiſcopo in ſecretario habitam, impoſita ab Epiſcopo veſte viduali indicandam,* &c.

Pag. 174. c. 1. l. 5. BENEDICTIO VIRGINIS] virgines Deo ſacrare antiquus mos eſt Chriſtianorum, quem etiam tangit Ammianus Marcellinus, licet paganus. lib. 18. ſub finem: *inuentas tamen alias virgines Chriſtiano ritu cultui diuino ſacratas cuſtodiri intactas, & religioni ſeruire ſolito more nullo vetante præcepit.*

Lin. 27. AB EPISCOPO DICENDA] Epiſcopi eſt Virgines conſecrare. S. Hieronymus epiſt. ad Demedriadem lib. 1. *Scio quod ad imprecationem Pontificis flammeum virginale ſanctum operuerit caput.* & epiſt. 83. ad Oceanum lib. 2. *Heri catechumenus, hodie Pontifex; heſterne in circo, nunc in altario; dudum fautor hiſtrionum, nunc Virginum conſecrator.* Id etiam patet ex Concil. Carthagin. 2. can. 3. *Ab vniuerſis Epiſcopis dictum*

eſt, vt Chriſmatis confectio, & puellarum conſecratio à presbyteris non fiant. Quod ſi aliquando faciant presbyteri, id inconſulto Epiſcopo facere non debent, vt habetur in Concil. Carthag. 3. can. 36. *Vt presbyter inconſulto Epiſcopo virgines non conſecret.*

Lin. 28. QVÆ FIT IN EPIPHANIA] ita in editis, in codice Remenſi, & in ordine Romano.

Lin. ead. VEL SECVNDA FERIA PASCHÆ] in ord. Romano, *vel in albis paſchalibus.* Apud S. Ambroſium in ipſa Reſurrectionis Dominicæ ſolemnitate lib. ad Virginem lapſam cap. 5. *non es recordata dies ſanctæ Dominicæ reſurrectionis, in quo diuino altari te obtuliſti velandā.*

L. 31. ET VESTIMENTA NIGRA FORINSECVS GESTANT] hæc deſunt in ordine Romano, & in codice Remenſi. Olim Virgines Deo ſacræ pulla veſte induebantur, S. Hieronymus epiſt. 15. lib. 1. de laudibus Aſellæ. *Et tunicam fuſciorem quam à matre impetrare non poterat, induta.* Et epiſtola ad Gaudentium lib. 2. *Solent quidam cum futuram virginem ſpoponderint pulla tunica eam & furuo operire pallio*; vt videlicet à teneris vnguiculis aſſueſcat huius generis veſtimento.

C. 2. l. 13. QVORVNDVM BONORVM] nempe caſtimoniæ, cuius excellentia in cœlo magis perſpecta erit; vt ſequentia ſatis indicant.

Lin. 14. IN NOVO] ita in codice Remenſi, & in ordine Romano. In editis legitur, *in hoc*, malè.

Lin. 19. QVÆ TIBI DEVOTIONEM SVAM OFFERT] id eſt, quæ tibi propoſitum, & firmam tibi perpetuò ſeruiendi voluntatem offert.

Lin. 21. VOTVM] id eſt deſiderium & voluntatem.

L. 33. IN IEIVNIO CIBVS] Spiritalis videlicet, quo mens paſcatur, dum caro ieiunat. Nam deuotis virginibus olim fuere.

Et rara tenuiſque epula & mens ſobria ſemper.

Inquit Prudentius de illis ſcribens lib. 2. contra Symmachum.

Pag. 175. c. 1. l. 2. QVATENVS CENTESIMI FRVCTVS, &c.] ita Prudentius lib. citato de Virginibus agens.

Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus.

Vide ſuperius annotata.

Col. 2. l. 8. AD ANCILLAS DEI VELANDAS] olim virgines Deo ſacræ ſolemni ritu velabantur, præter locos ſupra citatos id etiam videre eſt apud S. Hieronymum lib. 1. epiſt. 48. ad Sabinianum. *Poſt Apoſtoli Petri Baſilicam, in qua Chriſto flammeola conſecrata es.* & Prudentium lib. citato.

Digitized by Google

Sunt & Virginibus pulcherrima præmia noſtris;
Et pudor, & ſancto tectus velamine vultus.

Id autem fiebat poſt diuturnam virginitatis probationem: eò quòd in eiuſmodi velatione propria quædam ſit virginis conſecratio, & ſtrictiſſima cum Chriſto ſponſo coniunctio. Quocirca olim virgines ante annum ætatis ſuæ quadrageſimum non velabantur, vt ſtatuitur in Concilio Agathenſi can. 19. *Sanctimoniales, quamlibet vita earum, & mores probati ſint, ante annum ætatis ſuæ quadrageſimum non velentur,* & in Concilio Cæſar-Auguſtano. can. 8. *item lectum eſt non velandas eſſe virgines, quæ ſe Deo vouerint, niſi* XL. *annorum probata ætate.* & in Nouella Maioriani: *ſancimus filias quas pater, materue à ſeculari permixtione tranſlatas Chriſtianæ fidei ſeruare præcepta continuata virginitate cenſuerint, non ante ſuſcepto honorato velamine conſecrare, quàm quadraginta annos ætatis emenſæ, talibus infulis inoffenſa meruerint obſeruatione decorari.* Nec obſtat id quod ſtatuit S. Baſilius epiſt. 1. ad Amphilochium can. 18. vt virginum ὁμολογίαι i. profeſſio excipiatur anno ætatis 16. vel 17. Siquidem ſuſceptio veli à profeſſione ſeu voto virginitatis diſtincta eſt: nec ſemper eodem tempore iſta agebantur, ſed aliquando diuerſis temporibus, vt clarum eſt ex concilio Cæſarauguſtano ſupra citato, in quo votum virginitatis, & ſuſceptio veli diſtinguuntur. & ex epiſt. 1. S. Innocentij Papæ ad Victricium Rothomagenſem Epiſcopum cap. 12. & 13. *item quæ Chriſto ſpiritualiter nupſerunt, & velari à ſacerdote meruerunt, ſi poſtea vel publice nupſerint, vel ſe clanculò corruperint, non eas admittendas eſſe ad agendam pœnitentiam, niſi is, cui ſe coniunxerant, de ſeculo deceſſerit,* &c. *Hæ verò quæ nondum ſacro velamine tectæ, tamen in propoſito virginitatis ſemper manere promiſerint, licet velatæ non ſint, ſi forte nupſerint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia eſt,* &c. Præter velum ſolebant mitra ſeu mitrellâ virgines ornare caput, quæ erat ex lana, auro, purpuraq; contexta, vt videre eſt apud Optatum Mileuitanum lib. 2. aduerſus Parmenianum: *interea ſupra memoratus Felix inter crimina ſua & facinora nefanda ab eo comprehenſam puellam, cui mitram ipſe impoſuerat, à qua paulo ante Pater vocabatur, nefariè inceſtare minime dubitauit.* & lib. 6. *idem illud quàm ſtultum, quàm vanum, quod ad voluntatem, & quaſi ad dignitatem veſtram vocare voluiſti: vt Virgines Dei agerent pœnitentiam diſcentes; vt iamdudum profeſſa ſigna voluntatis capitibus poſtea vobis iubentibus immutarent: vt mitrellas aureas proiicerent, alias acciperent.* & paulo poſt: *nec vlla ſunt præcepta coniuncta, vel de qua lana mitrella fieret, aut de qua purpura pingeretur; non enim in panno hoc poteſt virginitas adiuuari.* Idque faciebant ad ſponſarum imitationem; vt repudiatis ſeculi viris ſe Chriſto nupſiſſe indicarent, vt conſtat ex eodem Optato ibidem. *& tamen*

Digitized by Google

Virginitas ſi inlæſa ſit, ſine mitrella tuta eſſe poteſt. Spiritale nubendi hoc genus eſt: in nuptias Sponſi iam venerant voluntate & profeſſione ſua, & vt ſecularibus nuptiis ſe renunciaſſe monſtrarent. aliam cauſam profert S. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccl. cap. 17. vbi & velum à mitra diſtinguit. *Quæritur, cur fœminæ virgines in benedictione velentur, quarum hæc cauſa eſt. In gradibus enim vel officiis Eccleſiaſticis fœmina nullatenus præſcribuntur. Nam neque permittitur eis loqui in Eccleſia, vel docere; ſed neque tingere, vel offerre aliquid virilis muneris, aut ſacerdotalis officij ſortem ſibi vindicare. Ideoque hoc tantùm, quia Virgo eſt, & carnem ſuam ſanctificare propoſuit, idcirco venia fit illi, vt in Eccleſia notabilis, vel inſignis introëat, & honorem ſanctificati corporis in libertate capitis oſtendat, atque mitram quaſi coronam virginalis gloriæ præferat in vertice.* Quæ omnia ferè ſumpta ſunt ex Tertulliano lib. de velandis Virginibus, & malè apud S. Iſidorum legitur, *contingere, pro, tingere.* De Virginum mitra illud eiuſdem Iſidori lib. 19. Originum cap. 31. intelligendum eſt. *Mitra eſt pileum phrygium caput protegens, quale eſt ornamentum capitis deuotarum.* Vbi deuotæ ſunt virgines Deo dicatæ & conſecratæ, quemadmodum in Concilio Toletano 1. can. 16. *Deuotam peccantem non recipiendam in Eccleſiam, niſi peccare deſierit.* & can. 19. *Epiſcopi, ſiue presbyteri, ſiue diaconi filia, ſi deuota fuerit, & peccauerit, & maritum duxerit,* &c. Vnde Virgo deuota, & Virginitas deuota Auſonio dicitur in Parentalibus epig. 7. *Æmilia Hilaria matertera virgo deuota.*

Fœminei ſexus odium tibi ſemper, & inde
Creuit deuotæ virginitatis amor.

Quia verò mitra appellatur *pileum phrygium*, inde factum eſt, vt mitra, ſeu tiara Romani Pontificis appellata ſit *frigium*, vel potius *phrygium*, iuxta correctiorem orthographiam. Sugerius Abbas S. Dionyſij in vita Ludouici Groſſi Francorum regis agens de Alexandro Papa ſecundo: *cumque Turonis apud S. Martinum, vt mos eſt Romanis, Frigium ferens, Lætare Hieruſalem celebraſſet.* Vbi malè legitur, *Friguum.* & infra agens de Callixto 2. Papa, vbi deſcribitur eiuſmodi phrygium. *ibique more Romano ſeipſos præparantes multo & mirabili ornatu, circundantes capiti eius Fugium (l. Frigium) ornamentum imperiale inſtar galeæ circulo aureo circumcinctum imponunt.* Tandem Virginum crines ſparſi & ſoluti erant inſtar ſponſarum, vt manifeſtum eſt ex eodem Optato lib. 6. *Spiritali ſponſo ſoluerant crinem, iam cœleſtes celebrauerant nuptias,* & infra: *inueneſtis igitur huiuſmodi Virgines, quæ iam ſpiritaliter nupſerant, quaſi ſecundas tota ſtis ad nuptias; vt crines iterum ſoluerent, imperaſtis.* Nam Schiſmatici Catholicas Virgines ad ſuas partes raptas vel allectas, pœnitentia prius impoſita iterum conſecrabant. Ex hoc Optati loco manifeſtum eſt olim virgines non fuiſſe tonſas, quod etiam confirmatur ex S. Ambroſio cap. 8. lib. ad virginem lapſam. *amputentur crines qui per va-*

Digitized by Google

nam gloriam occaſionem luxuriæ præſtiterunt. ibi enim iniungit virgini lapſæ pœnitentiam acturæ de peccato criuium tonſionem, iuxta priſcum morem quem etiam obſeruare eſt, ex lib. 6. Optati, quod ſignum eſt eam ante lapſum intonſam fuiſſe. & ex S. Hieronymo epiſt. ad Sabinianam, vbi refert de quadam virgine Romæ profeſſa, quæ cum Bethleem veniſſet, vt morem gentis ſeruaret, tonſa eſt crinemque amatori Sabiniano dedit. & ex Concilio Gangrenſi, can. 17. εἴ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἄσκησιν ἀποκείρεται τὰς κόμας, &c. ἀνάθεμα ἔστω. i. ſiqua mulier propter eam quæ exiſtimatur exercitatio, id eſt, ob vitam monachicam tondeat comam, &c. excommunicetur. At contrarius vſus fuit in partibus Ægypti & Syriæ: ſiquidem illic olim ſanctimoniales ſeu virgines ſeu viduæ tondebantur, vt docet S. Hieronymus epiſt. citata. *Moris eſt Ægypti & Syriæ monaſteriis, vt tam virgo, quàm vidua, quæ ſe Deo vouerint, & ſeculo renunciantes omnes delitias ſeculi conculcarint, crinem monaſteriorum matri offerant deſecandum.* Refertque cauſam, ne à pediculis opprimantur, quia balnea nō adeunt, nec oleo vnguntur. Quod hodie apud nos obſeruatur, etiam apud Græcos, vt ſcribit Theodorus Balſamon in canonem citatū.

L. 16. ORATIO AD ABBATEM FACIENDVM] ritum ordinandi tum Abbatis, tum Abbatiſſæ quære in ordine Romano.

Lin. 25. HEBDOMADA SECVNDA] ſequitur ordo Hebdomadarum per annum a Pentecoſte vſque ad Aduentum Domini. In editis legitur *Dominica* II. III. IV. & ſic deinceps.

Pag 178. c. 1. l. 7. POST TEMPORA FELICITER DILATATA] id eſt, poſt vitam longam feliciter ductam.

P. 180. c. 1. l. 8. ET SOLVM SINE PECCATI MACVLA SACERDOTEM] iuxta illud Apoſtoli ad Hebræos. 7. *Talis enim decebat, vt nobis eſſet Pontifex ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus,* &c.

Col. 2. l. 10. CVIVS EST TOTVM, QVOD EST OPTIMVM] τὸ *optimum* hoc loco bonum ſignificat, eſtque phraſis Græca, ſuperlatiuum pro poſitiuo. Etenim omne bonum, in quocunque gradu & differentia conſideretur, Dei eſt, & à Deo eſt. Vnde Iacobi c. 1. iuxta textum Græcum, omne datum bonum, & omne donum perfectum deſurſum eſt. Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ, καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι. In verſione communi, Omne datum optimum pro poſitino, vt habetur in textu Græco & optimè S. Iacobus datum bonum, & datum perfectum, id eſt, optimum Deo attribuit. Quia omne bonum, qualecunque ſit, Dei eſt, & à Deo eſt. Vnde Marcus Philoſophus Imperator dicere ſolebat πάντα ἄνωθεν, i. omnia deſurſum, vt refert Dio Pruſæus.

Lin 3. LITARE] litare eſt ſacrificare hoc loco à λιτή. i. oratio, vt docet Feſtus.

P. 181. c. 2. l. 11. SANXISTI] hoc eſt, ſanctificaſti. Sancire aliquando.

Digitized by Google

eſt ſanctificate. Tertullianus libro de reſurrectione carnis: *anima non lauatione, ſed reſponſione ſancitur.* & lib. de ieiunio, ex Ioele. *Ioel exclamauit: ſanctite ieiunium.* Nam ſacrificia veteris legis ſuam dignitatem & ſanctitatem emendicant ab Euchariſtico nouæ legis ſacrificio, vt figura à ſuo prototypo.

Lin. 14. VT QVOD SINGVLI OBTVLERVNT] ita loquitur, quia fideles in Miſſarum ſolemniis communicaturi ſinguli panem & vinum in ſuam communionem offerebant, qua de re infra.

Pag 182. c. 1. l. 20. SPIRITVM COGITANDI QVÆ RECTA SVNT] Recte Spiritum cogitandi quæ recta ſunt petit Eccleſia, quia nulla eſt ſine Dei auxilio in homine bona cogitatio. Iuxta illud Pauli 2. ad Cor. cap. 3. *non quòd ſufficientes ſimus cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis: ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt.* Vbi in his verbis, *non quòd*, eſt anaſtrophe, pro, *quòd non.* Nam reddit cauſam cur fiduciam debeamus habere per Chriſtum ad Deum, eò quòd non ſimus ſufficientes cogitare aliquid recti vel ſancti videlicet, à nobis, quaſi ex nobis. ita diffinitur in Concilio Arauſicano 2. can. 7. *Si quis per naturæ vigorem bonum aliquid, quod ad ſalutem pertinet vitæ æternæ, cogitare, vt expedit, aut eligere, ſiue ſalutari, id eſt, Euangelicæ prædicationi conſentire poſſe affirmat abſque illuſtratione, & inſpiratione Spiritus ſancti, qui dat omnibus ſuauitatem in conſentiendo, & credendo veritati, hæretico ſpiritu fallitur.*

Col. 2. l. 11. PERTINERE] id eſt, pertingere.

L. 33. SVBRIPIENTIVM] pro τὸ *ſubrepentium*, quod paſſim occurrit in veteribus codicibus manuſcriptis.

Pag. 183. c. 1. l. 16. OPVS NOSTRÆ REDEMPTIONIS EXERCETVR] tum quoad repræſentationem, quia ſacrificium altaris incruentum eſt rememoratiuum ſacrificij cruenti, quod in ara Crucis conſummatum eſt: tum quoad applicationem, quia per altaris ſacrificium nobis applicatur paſſionis Chriſti meritum.

Lin. 2. ET TERRORE COGAS] non quod Deus per terrorem inferat vim voluntati, tollatque liberi vſum arbitrij. Sed iuxta vulgarem loquendi modum hæc dicuntur, vt cum minitando alicui dicimus: niſi id ſponte feceris inuitus facies.

Pag. 185. c. 1. l. 23. ET FACTVM EST VISIBILE QVOD LATEBAT] nempe mundus, qui cum in diuinis Ideis lateret, à Deo creatus, viſibilis factus eſt.

C. 2. l. 8. ECCLESIAM TVAM INTER ADVERSA CRESCERE TRIBVISTI] id tot Martyriorum experientia patet, teſtaturque S. Iuſtinus Martyr, in dialogo cum Tryphone Iudæo, vbi Eccleſiam pulchrè viti comparat, ex qua ſi quis excidat fruticantes ſurculos, vt alios virides, & fructiferos palmites proferat, efficiet. Tertullianus ad Scapulam. *nec tamen deficiet hæc ſecta, quam tunc magis ædificari ſcias, cum cædi-*

Digitized by Google

videtur. & S. Nilus homil. 2. de Chriſti aſcenſione: τῆς Ἐκκλησίας κατε-κόπτετο κλήματα, καὶ ὁ τῆς πίστεως μᾶλλον ἐπεδίδου καρπὸς, καὶ ἄνθος ἀμαράντινον ἔφερε. i. Eccleſiæ palmites ſuccidebantur; & fructus fidei magis progreſſus eſt, & florem immarceſſibilem ferebat.

Pag. 187. c. 1. l. 20. ET QVI VOBIS TRIBVIT SVPPLICANDI AFFECTVM] ſupplicandi affectus à Deo tribuitur; quia ſine De gratia Deo ſupplicare poteſt nemo. Quò ſpectat illud Concilij Arauſicani II. can. 3. *Si quis ad inuocationem humanam gratiam Dei poſſe conferri, non autem ipſam gratiam facere, vt inuocetur à nobis, contradicit. Eſaiæ Prophetæ, vel Apoſtolo idem dicenti: inuentus ſum à non quærentibus me: palam apparui his, qui me non interrogabant.*

Col. 2. p. 10. MVNERE] id eſt, gratia.

Lin. 25. NOSTRIS SENSIBVS] id eſt, noſtris opinionibus plerumque fallacibus & erroneis.

P. 188. c. 1. l. 12. VT NON NOSTER SENSVS IN NOBIS, &c.] id eſt, vt non ducamur noſtris cupiditatibus, ſed cœleſtis gratiæ operatione. *in nobis*, id eſt, *nos*. Phraſis Hebraica.

Col. 2. l. 2. VT QVOD IMMERITIS CONTVLISTI, &c.] id eſt, vt bonam voluntatem tibi ſeruiendi quam nobis contuliſti per tuam gratiam ad effectum redigas.

Pag. 189. c. 1. l. 12. MERITORVM] id eſt, peccatorum. Vide ſupra in Canonis Miſſæ expoſitione.

P. 190 c. 2. l. 14. GERIMVS] id eſt, adminiſtramus, operamur.

P. 191. c. 1. l. 5. INDEMNES.] i. nulli damnationi ob aliquod crimen aut reatum obnoxij, huiuſce mundi aduerſis patienter propter Deum toleratis.

L. 31. PER HVIVS SACRIFICII VENERANDI COMMERCIA] hæc metaphoricè dicta ſunt. Et ſenſus eſt per ſacrificia, vel pro ſacrificiis quæ Deo offerimus, veluti mutuo quodam commercio, ille nos ſummæ ſuæ diuinitatis participes facit.

P. 192. c. 2. l. 18 ET PRÆSENTIÆ CORPORALIS MYSTERIIS NON DESERAT, &c. Hæc duo verba, *deſerat*, &, *relinquat*, videntur hoc loco ſumi pro, deſtituat, priuet.

P. 194. c. 1 l. 26. REQ. BEN.] id eſt, require benedictionem, nempe in Hebdomade præcedente.

P. 195. c. 2. l. 21 HEBDOMADA V. ANTE NATALE DOMINI] ita in excuſis. In codice Remenſi habentur etiam quinq; Dominicæ ſeu Hebdomadæ de aduentu Domini eodem numerandi ordine, de quibus hæc habet Amalarius lib. 3. de offic. Eccleſiaſt. cap. 40. de aduentu. *In antiquis libris Miſſalium, & Lectionariorum reperitur ſcriptum, Hebdomada quinta ante natalem Domini. Totidem enim lectiones habentur in lectionario, & totidem Euangelia à tempore memorato per dies Dominicos vſque ad nati-*

uitatem Domini. In codicibus Rodradi, & Ratoldi & apud Pamelium ſunt quatuor duntaxat Hebdomadæ & Dominicæ de eodem aduentu Domini conuerſo numerandi ordine: ita vt ea quæ remotior eſt à Natali Domini prima Dominica, ſeu Hebdomada appelletur, quæ verò proxima eſt, dicatur quarta. Et Berno Augienſis cap. 4. libri de quibuſdam rebus ad Miſſam ſpectantibus ſcribit hanc eſſe Dominici aduentus rationem in Gregorianis codicibus: quod tamen vix mihi perſuadere poſſum, cum editi ex Vaticano, Remenſis, & S. Eligij codices, qui Gregoriani ſunt, reclament. In Miſſis Ambroſianis apud Pamelium ſex videre eſt Dominicas de aduentu Domini: quia ibi Dominica prima aduentus proximè ſequitur feſtum S. Martini. Quod etiam teſtatur Radulphus Tungrenſis propoſitione 16. *Ambroſianus aduentus habet ſex ſeptimanas, & incipit Dominica poſt Martini.* Hoc officium inſtitutum eſt pro reuerentia natalis Domini, quemadmodum & ieiunium, quod varium fuit pro diuerſitate temporum & locorum. S. Perpetuus Turonenſis Epiſcopus inter cæterea ieiunia per anni curriculum inſtituit *à depoſitione domni Martini vſque natale Domini terna in ſeptimana ieiunia*, vt refert S. Gregorius Turonenſis lib. IX. hiſt. In Concilio Matiſconenſi I. celebrato ſub Guntranno rege, anno 581. can. 9. *ſtatuitur, vt à feriâ S. Martini ad natale Domini ſecunda, quarta & ſexta ſabbati ieiunetur.* lib. 6. Capitul. Regum Caroli, & Ludouici tit. 183. ſtatuitur ieiunium quadraginta dierum ante natale Domini. *Quare admoneant ſacerdotes, vt ieiunia tria legitima in anno agantur, id eſt, quadraginta dies ante natiuitatem Domini, & quadraginta ante Paſcha, vbi decimas anni ſoluimus, & poſt Pentecoſten quadraginta dies.* De eodem ieiunio agit Rabanus lib. 2. de Inſtitutione Clericorum cap. 22. *Hac ergo auctoritate diuinæ ſcripturæ Eccleſia morem obtinuit, & vniuerſale ieiunium hac obſeruatione celebrat. Quod tamen ieiunium incipiens à nono menſe in decimum extenditur, id eſt, vſque ad Natalem. Congrua itaque diſpoſitione à magiſtris Eccleſiæ hoc loco ieiunium quadrageſimale conſtitutum eſt, vt ante diem natalis Domini ieiunio, & abſtinentia nos caſtigemus.* In Kalendario quod præfigitur Sacramentario Ratoldi Abbatis XVIII. Kal. Nouembris notatur quadrageſima ante natale Domini. S. Cutbertus Lindisfarnenſis Epiſcopus quadraginta ante natale Domini dies ieiunare ſolebat, vt ſcribit Beda in eius vita cap. 42. Eandem etiam ieiunij conſuetudinem obſeruant Græci, vt manifeſtum eſt ex Georgio Codino, libro de officiis palatij Conſtantinopolitani, vbi agens de cæremoniis menſæ Imperatoriæ in Natali Domini ſic ſcribit: καὶ ποιεῖ εὐχὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης, διὰ τὸ τὴν τεσσαρακοστὴν παρελθεῖν, ἀρχὴν δὲ κρεοφαγεῖν λοιπὸν, λαμβάνει ἄρτον καὶ μίσσον. i. & facta oratione ad menſam; quia præterita quadrageſima, principium temporis quo eduntur carnes aduenit, accipit panem & miſſum. Ad cuius diſtinctionem ab eodem Codino infra Quadrageſima Paſchalis appellatur ἁγία, καὶ μεγάλη τεσσαρακοστή. i.

Digitized by Google

Sancta & magna Quadrageſima. Quod tamen ieiunium Quadrageſimale ante natalem Domini non eſt apud Græcos adeo antiquum. Non erat enim tempore Concilij Trullenſis, imò nec Theodori Balſamonis ætate, qui floruit anno Domini 1191. Ita enim ſcribit ad can. 52. præfati Concilij. *σημείωσαι οὖν καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος, ὅτι κυρίως μία ἐστὶ τεσσαρακονθήμερος*, &c. i. *Nota autẽ ex hoc canone, quod propriè eſt vna Quadrageſima. Si enim alia eſſet, cautum fuiſſet, ne in illa fieret ſacrum myſterium per perfectum ſacrificium; ſed per præſanctificata, quemadmodum quoque cautũ eſt, ne fiat in magni Paſcha Quadrageſima.* Hæc ille, quæ ſanè non ſcripſiſſet, ſi tum natalis Domini Quadrageſima apud Græcos in vſu fuiſſet. Aliter olim monachi in Gallia. Siquidem in Concilio Turonenſi celebrato anno 567. ſub Chariberto Rege decernitur, vt monachi iuxta antiqua ſtatuta *de Decembri vſque ad natale Domini omni die ieiunent.* Romani olim exordium aduentus à Dominica poſt feſtum ſanctæ Catharinæ virginis ducebant, vt teſtatur Radulphus Turgrenſis propoſitione 16. *Aduentus Domini apud Romanos incipit Dominica prima poſt craſtinum Catharinæ.* Quod etiam de ieiunio intelligendum eſt. Nam paulo poſt ſubiungit. *Apud Romanos etiam in aduentu Domini ieiunium agitur.* Sed hoc aduentus ſpatium non adeo antiquum eſt apud Romanos, cum feſtum S. Catharinæ non reperiatur in antiquis Sacramentariis: vt nec hodiernum, quod conſtat tribus Hebdomadibus integris & aliquot diebus ſequentis: quodque proinde fruſtra quidam putant ita fuiſſe inſtitutum à S. Petro. Huic enim ſententiæ aduerſantur antiquiora Sacramentaria ſupra citata, in quibus aduentus Domini eſt quinque Dominicarum. Nec audiendus eſt quidam recentior, qui, vt probet antiquitatem aduentus Domini hunc producit locum S. Ioannis Chryſoſtomi ex homil. 3. in epiſt. ad Epheſios: *ſi ingrueret, inquit, ſolemnis Epiphaniæ dies: addo etiam ſi tempus aduentus Domini, ſacri, nedum Epiphaniæ, & Quadrageſimæ.* Sed iſta nihil efficiunt, nec ſenſum auctoris aſſequuntur, vt conſtabit ex textu Græco: *ἂν ἐπιστῇ, φησὶν, ὁ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς καιρὸς, ὁποῖος ἂν ᾖ τις, μετέχει τῶν μυστηρίων. ἂν ἐπιστῇ ἡ τῶν Ἐπιφανίων ἡμέρα. καίτοι καιρὸς οὐ τῆς προσόδου. οὐ Ἐπιφάνια, οὐ τεσσαρακοστὴ ποιεῖ ἀξίους τῆς προσόδου. ἀλλὰ ψυχῆς εἰλικρίνεια καὶ καθαρότης.* i. Si aduenerit, inquit, tempus Quadrageſimæ. Qualiſcunque quiſpiam fuerit, myſteriorum ſit particeps? Si aduenerit dies Epiphaniæ. Atqui hoc in tempore accedendi minime ſitum eſt. Non Epiphania, non quadrageſima dignos faciunt, qui accedant. Hoc in loco inuehitur in illos, qui rarò Euchariſtiam ſumebant, dicebantque ſe eam in Epiphania, & quadrageſima ſumpturos: quibus reſpondet hoc in tempore quo acceditur ad ſacram menſam, ſitum non eſſe, cum eiuſmodi homines quales fuerint ſiue in Epiphania, ſiue in quadrageſima ad communionem accedere ſoleant, & Epiphaniam, & quadrageſimam non facere dignos, ſed ſinceritatem & puritatem animæ. Eſt ergo hic

Digitized by Google

dialogiſmus inter fidelem qui moram trahit in ſumenda Euchariſtia, & S. Ioannem Chryſoſtomum. Piget enim ait, ſi viguerit tempus Quadrageſimæ ad ſacram menſam accedam videlicet; reſpondet S. Doctor, qualis quiſque tum fuerit, fit myſteriorum particeps. Dicit piget, in Epiphania, ſubaudi, accedam ad communionem. reſpondet S. Doctor, hoc in tempore accedendi minimè poſitum eſt: nam Epiphania & Quadrageſima non dignos faciunt, &c.

Col. 2 lin. 23. EXCITA, DOMINE, POTENTIAM TVAM, &c.] In codice Remenſi adiicitur altera: *Conſcientias noſtras, quæſumus, omn. Deus cotidie purifica*, &c. vt in Miſſali Romano.

Pag. 196. c. 1. l. 7. PRIMI ADVENTVS MYSTERIVM, &c.] in codice Remenſi eſt alia præfatio; *qui nos tanquam nutrimentis inſtruet paruulorum, diſpenſatis mentis & corporis alimentis*, &c.

Col. 2. l. 22. CVI PROPRIVM AC SINGVLARE QVOD BONVS ES] per eſſentiam videlicet. In codice Ratoldi Abbatis eſt præfatio ſuperioris Miſſæ.

L. 33. CONSTET ESSE PERFECTVM] in eodem codice pro his verbis legitur, *proficiatur*. corruptè. Sed legendum eſt, *perficiatur*.

L. ead. QVOD VATVM ORACVLIS FVIT ANTE PROMISSVM] in codice Remenſi legitur, *quod per verbi Dei Euangelium promiſiſti*.

L. ead. PERCIPIANT DIGNITATEM ADOPTIONIS, &c.] In eodem codice aliter legitur, in hunc modum: *& habeat plenitudo adoptionis, quod pertulit teſtificatio veritatis*. Et in eodem codice ſequuntur aliæ tres Miſſæ, quæ deſunt in excuſis, & in codicibus NS. MSS.

P. 197. c. 2. l. 14. QVI TVO INENARRABILI MVNERE PRÆSTITISTI, &c.] in cod. Ratoldi eſt alia præfatio: *cui proprium eſt, & ſingulare, quod bonus es*, &c. vt ſupra. Item in codice Remenſi: *cui proprium eſt veniam delictis impendere*, &c. vt in ordine Miſſæ Ambroſianæ, Dominica 4. Aduentus.

L. 22. ANTIQVÆ VIRGINIS.] Id eſt, Euæ, quia Paradiſus terrenus omni libidinis contagione caruit, vt vulgò Theologi docent.

L. 34. DEVS CVIVS ADVENTVS, &c.] in codice Ratold. deeſt vocabulum, *Deus*.

P. 200. c. 2. l. 13. ALIA AD MISSAM] in codice Remenſi legitur, *poſt benedictiones*, i. poſt Canticum, *benedicite omnia opera Domini*.

Pag. 201. c. 1. l. 12. DOMINICA PRIMA ANTE NAT. DOM.] In codicibus Remenſi, Rodradi & Ratoldi legitur, *Dominica vacat*.

P. 202. c. 1. l. 15. ORATIONES DE ADVENTV] in cod. Rem. pauciores, quàm hîc, reperiuntur. Non extant in codicib. Rod. & Ratoldi.

Pag. 204. col. 1. l. 26. ORATIONES PRO PECCATIS] plures ſunt in codice Rodradi presbyteri; ſed in codicibus Remenſi, & Ratoldi Abbatis nullas reperire eſt.

Digitized by Google

P. 206. c. 1. l. 9. ORATIONES COTIDIANÆ] non extant in codicibus Remenſi, & Ratoldi. Plures ſunt in codice Rodradi. Exiſtimo has orationes olim dictas fuiſſe in feriis communibus.

P. 209. c. 2. l. 1. ORATIONES VESPERTINALES] In codice Rodradi legitur, *orationes matutinales, ſiue veſpertinales*. In quo, etſi multò plures ſint, quàm hic, nulla tamen harum quatuor extat: & quæ ibi habentur à ſuo titulo diſſident. In codicibus Remenſi, & Ratoldi nullæ ſunt.

Lin. 26. ORATIONES AD CRVCEM] deſiderantur in aliis codicibus NS. MSS.

Pag. 210. c. 2. l. 1. ORATIONES AD COMPLETORIVM] neque iſtæ reperiuntur in aliis codicibus NS. MSS.

Pag. 211. c. 1. l. 19. ORATIONES MATVTINALES] Pauciores ſunt in codice Rodradi, nullæ in codicibus Remenſi & Ratoldi Abbatis.

Pag. 212. c. 2. l. 1. AD MATVTINOS LVCESCENTE DIE] iſtæ orationes deſiderantur in aliis codicibus NS. MSS. vt & ſequens oratio ad primam.

Pag. 225. c. 1. l. 1. AD CLERICVM FACIENDVM] mos eſt vetuſtus Eccleſiæ Romanæ, vt clericalis dignitas per comæ tonſuram tribuatur. Vnde Arator epiſt. ad Parthenium.

Namque ego Romanæ caulis permixtus amœnis
Eccleſiæ tonſo vertice factus ouis.

Idque ante vllam ordinum ſuſceptionem, vt clarum eſt ex vita S. Germani Autiſiodorenſis Epiſcopi auctore Conſtantio presbytero: *glomerata ſecum turba Clericorum atque nobilium inuitiens manus apprehendit Germanum, & inuocato nomine Domini cæſariem eius capiti detrahens habitu Religionis reiectis ſecularibus ornamentis cum promotionis honore induit.* & S. Patrocli Abbatis auctore S. Gregorio Turonenſi, *abiit ad Arcadium Biturigæ vrbis Epiſcopum, petitque ſibi comam capitis tonderi acciríque in ordinem Clericorum. quod Epiſcopus Domino volente ſine mora compleuit: nec multò poſt primus diaconatus officium ſumens.* Vnde in teſtamento S. Remigij dicitur: *Et ſi quis in ordine Clericali à Presbytero vſque ad tonſum*, &c. Aliter Græci, nam apud eos in Lectoris ordinatione, qui gradus modò ex minoribus ſolus ordinibus apud eoſdem confertur, tonſura clericalis datur, vt videre eſt in eorum Euchologio in lectoris ordinatione προσαγόμενος τῷ Ἀρχιερεῖ ὁ τοιοῦτος, εἰ μὲν κοσμικός ἐστι μετ' ἱματίου αὐτοῦ· μοναχὸς, μετ' μανδύου καὶ σφραγίζεται τρίτον τὴν κεφαλὴν παρὰ τοῦ Ἀρχιερέως, καὶ κείρεται παρ' αὐτοῦ σταυροειδῶς, λέγοντος, &c. i. Talis adducitur ad Pontificem; ſi quidem ſecularis eſt, cum veſtimento ſuo; ſi verò monachus, cum pallio monachico: & ter ſignatur in capite à Pontifice, & tondetur ab eo

in modum crucis, dicente, &c. Id patet etiam ex vita S. Euthymij Abbatis: *cum eum baptizaſſet & pilos, qui ex lege tondentur pueris, totondiſſet, in gradum lectorum eum cooptat.* Mos tamen ille non videtur vniuerſalis, quia in ſeptima Synodo can. 14. videmus pueros per tonſuram in Clerum allectos fuiſſe, qui tamen lectores non erant per manuum impoſitionem ab Epiſcopo ordinati, etſi de ſuggeſtu publice in Eccleſia legerent, quod vetat Synodus ſtatuens ne deinceps eiuſmodi Clerici in Eccleſia legere præſumant, niſi prius lectores ab Epiſcopo fuerint inſtituti. Tonſuræ Eccleſiaſticæ auctor fuit S. Petrus Apoſtolorum princeps, vt teſtatur S. Gregor. Turonenſis lib. 1. de miraculis cap. 28. *Petrus Apoſtolus ad humilitatem docendam caput deſuper tonderi inſtituit*: idque ad inſtar coronæ ſpineæ Domini noſtri vt docet Beda lib. 5. hiſt. Angl. cap. 22. quam coronæ formam improbans quidam recentior, & locum Bedæ miſere diſtorquens, eò deuenit, vt ſcriberet tempore S. Iſidori *duas clericos habuiſſe tonſuras, alteram in ſummo vertice, alteram inferius circum tempora: illaque tiaram ſacerdotalem, hac verò regni diadema ſignificari*, idque auctoritate ipſius S. Iſidori, & apertiſſimè quidem, vt loquitur. Sed illius allucinationem ipſa S. Iſidori verba lib. 2. de officiis Eccl. cap. 2. apertiſſimè demonſtrant. *Quod verò detonſo capite ſuperius, inferius circuli corona relinquitur, ſacerdotium regnumque Eccleſiæ in eis exiſtimo figurari. Tiara enim apud veteres conſtituebatur in capite ſacerdotis, hæc ex byſſo confecta rotunda erat, quaſi ſphæra media; & hoc ſignificatur in parte capitis tonſa. Corona autem latitudo eſt aurei circuli, quæ regum capita cingit.* Vbi amabò, hîc tonſura duplex? Vnica ſane eſt, capitis ſuperius videlicet detonſi quo tiara exprimitur, non ſummi apicis, vt hodie fit, at verò inferior circulus capillorum coronam ſignificat. Hæc eſt ſane antiqua corona S. Petri & priſcorum Clericorum referens coronam Chriſti ſpineam, quam etiam videre eſt in Concilio Toletano 4. can. 40. *Omnes Clerici vel Lectores ſicut leuitæ & ſacerdotes detonſo ſuperius capite toto, inferius ſolam circuli coronam relinquant. Non ſicut huc uſque in Galliciæ partibus facere Lectores videntur, qui prolixis vt laici comis in ſolo capitis apice modicum circulum tondent*, &c. Quæ verba nihil aliud ſonant, quàm S. Iſidori dicta, quæ ſanè clara ſunt, ac manifeſta, neque à Bedæ ſententia diſſident, qui vnicam agnoſcit in clericis tonſuram, non duplicem. Conſule obſeruationes noſtras ad concordiam regularum cap. 62. §. 10.

apud Sur. 20. Ianu.

P. 225. c. 2. l. 11. ORATIONES ET PRECES, &c.] hæ orationes non ſunt in loco ſibi debito, qui eſt feria quarta quinquageſimæ, in capite ieiunij, vt in cod. God. & Rat. & in ord. Rom. Vnde in cod. Rodr. rectè additur, *feria IV. in quinquageſima*. In qua dicebantur huiuſmodi orationes ſuper eum qui peccata ſua confeſſus eſſet, vt videre eſt in ord. Rom. & in codice Ratol. ex quo hanc aſſumendæ pœnitentiæ rationem

Digitized by Google

proferam. *Feriâ IV. caput ieiunij. Incipit ordo ad dandam pœnitentiam.* Domine, ne in furore tuo. II. *Per totum.* Exaudi, Domine, ſupplicum preces, & confitentium tibi parce peccatis, &c. *Inde dicit alium Pſalmum.* Benedic anima mea Domino, *vſque*, renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua. *Orat.* Adſit, quæſumus, Domine, inſpiratio gratiæ ſalutaris. *Pſ.* Miſerere mei, Deus, *vſque*, redde mihi lætitiam. *Orat.* Præueniat hunc famulum tuum, &c. *Pſal.* Quid gloriaris in malitia, *vſque*, videbunt Iuſti. *Oremus.* Adeſto, Domine, ſupplicationibus noſtris; nec ſit ab hoc famulo tuo clementiæ tuæ loginqua miſeratio, &c. *Pſal.* Deus in nomine tuo, *totum. Oremus.* Domine, Deus noſter, &c. *Et ℣. ſpiritu.* Miſerere mei, Domine, quoniam infirmus ſum. Et anima mea turbata eſt valde. Conuertere, domine, & eripe animam meam. Domine, vide humilitatem & laborem. Inluſtra faciem tuam ſuper ſeruum tuum. Saluum fac ſeruum tuum. Mitte ei, Domine, auxilium de ſancto, Domine, exaudi or. Da, quæſumus, Domine, huic famulo tuo continuā purgationis ſuæ obſeruantiam, &c. *Alia oratio.* Deus cuius indulgentia nemo non indiget, &c. *Modò ſurgendi ſunt. Benedictio cineris.* Deus, qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum, fragilitatem conditionis humanæ benigniſſimè reſpice, &c. *Alia.* Omnipotens ſempiterne Deus, parce metuentibus, propitiare ſupplicibus, & mittere digneris ſanctum Angelum tuum de cœlis qui † & ſanctificet † cineres iſtos, &c. *Immittit cineres ſuper capita eorum cum aqua benedicta: & expellentur extra Eccleſiam. Pſ.* Inclina, Domine. *Orat.* Precor, Domine, clementiæ & miſericordiæ tuæ maieſtatem &c. *Et poſtmodum eant in circuitu Eccleſiæ cantando Antiphonam. incip. reſp.* in ſudore *& proſternent ſe ante oſtium.*

In codice Remenſi hæc habentur eadem feriâ. *De agentibus publicam pœnitentiam feria IV. mane in capite Quadrageſimæ. Et cooperis eum cilicio, oras pro eo, & includis vſque ad cœnam Domini. Qui eodem die in gremio præſentatus Eccleſiæ, & proſtrato eo omni corpore in terram; & dat orationem pontifex ſuper eum ad reconciliandum in quinta feria, Cœna Domini. Orationes & preces ſuper pœnitentem*, ſubaudi confitentem peccata ſua. De hac pœnitentiæ aſſumptione feria IV. in capite ieiunij agitur in Concilio Meldenſi cap. 76. vbi præſcribitur, vt nemo Comitum, aut quiſquam ex iudiciaria poteſtate placitum aut mallum tenere præſumat *poſt quartam feriam, quæ caput ieiunij nominatur, in qua omnes pœnitentes manuum impoſitionem ad vacandum ſolùm pœnitentiæ, & diuinis officiis accipiunt.* Idem videre eſt apud Burchardum lib. 19 cap. 2. *Presbyteri admonere debent plebem ſubiectam vt omnis, qui ſe ſentit mortifero peccati vulnere ſauciatum feria IV. ante Quadrageſimam cum omni feſtinatione recurrat ad viuificatricem matrem Eccleſiam: vbi quod male commiſit cum omni humilitate & contritione cordis ſimpliciter confeſſus ſuſcipiat remedia pœnitentiæ ſecundùm modum canonicis auctoritatibus præfixum.* Quæ qui-

Digitized by Google

dem citantur ex diuo Auguſtino; ſed falſò. Nam iſta nihil minus, quàm Auguſtinum ſapiunt, tum propter ſtilum, tum quia tempore S. Auguſtini non expectata hac feria IV. omni tempore pœnitentia offerebatur. In ordine Romano eadem feria IV. habetur etiam ordo ad dandam pœnitentiam. In codice MS. Monaſterij S. Remigij extat *ordo ad Pœnitentiam dandam, ſi ut ſancti Patres conſtituerunt.* Incipitque ab interrogationibus circa fidem. *Credis in Patrem, Filium & Spiritum ſanctum*, &c. vt apud Burchardum lib. 19. cap. 4.

Quod autē ſupra in codice Ratoldi ſcriptum eſt cineres immitti in capita pœnitentium, eoſque aqua benedicta luſtrari, id fit ex antiquo more; qui habetur in Concilio Agathenſi apud Burchardum lib. 19. cap. 26. & Iuonem par. 15. decreti cap. 45. *Tunc ſurgens ab oratione, iuxta quod Canones iubent, manus eis imponat, aquam benedictam ſuper eos ſpargat; cinerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat.* Et videtur apud Optatum Mileuitanum lib. 6. aduerſus Parmenianum, vbi agens de Schiſmaticis, qui virgines Catholicas pœnitentiam ſuſcipere cogebant, *cum conſecratas Deo aſperſiſtis immundis cineribus, crines iuſſiſtis etiam aqua falſa perfundi.* Etſi enim Schiſmatici eſſent, tamen quoad ritus ſacros ab Eccleſia non diſſidebant. Idem patet de cinere ex Tertulliano lib. de pœnitentia. *In aſperitudine ſaxi & horrore cineris.* S. Iſidoro lib. 2. de offic. Eccl. cap. 16. *Cinere autem aſperguntur, vt ſint memores, quia cinis & puluis ſunt.* & codice Tiliano: *deinde mittendus eſt cinis ſuper caput pœnitentis, dicendo, memento homo, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Ex quo manauit ritus imponendi cineres capitibus Chriſtianorum in feria IV. in capite ieiunij: dicendo, memento homo, &c. qui vtinam cum vera cordis contritione ſuſciperentur. In cod. Rem. ſupralaudato pœnitentes cilicio induuntur, quod eſt pœnitentium veſtis. Idem videre eſt in loco citato Concilij Agathenſis. *Deinde cilicio capita eorum cooperiat.* & apud S. Eligium ſerm. 8. *Cur ergo in ſiniſtra parte Eccleſia poſiti eſtis. non ſine cauſa vſus Eccleſia hoc obtinuit? Verùm quia Dominus in iudicio oues, hoc eſt, iuſtos à dextris, hædos verò, id eſt, peccatores à ſiniſtris ponet. Hædi enim ſignificant peccatores. Vnde & cilicia quæ ſunt indumenta pœnitentium, è pilis hædorum, & caprarum fiunt.* Tandem pœnitentes capillos, & barbam promittebant: vt liquet ex capite ſupra citato S. Iſidori. *Hi verò qui pœnitentiam agunt, proinde capillos & barbam nutriunt.* Ex Orderico Vitali lib. 8. hiſt. Eccl. *Olim pœnitentes, & capti, & peregrini intonſi erant.* Hinc capienda ſunt hæc verba Pœnitentialis MS. S. Columbani Abbatis Luxouienſis: *pœnitentes fratres, quamuis opera difficilia & ſordida efficiant, non lauent capita niſi in die Dominico, id eſt, octano. Sin autem, niſi in quinto decimo, aut certe propter fluentium capillorum incrementum.* Id autem fiebat iuxta conſuetudinem priſcorum Romanorum, qui in luctu crines & barbam promittebant. Aliam cauſam

Digitized by Google

profert S. Iſidorus capite ſupra citato : quia hoc ſigno peccatorum multitudo notatur. Contrarium tamen ritum videmus in Concilio Agathenſi ſub Alarico rege, can. 15. *Pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impoſitionem manuum, & cilicium ſuper caput à ſacerdote, ſicut vbique conſtitutum eſt, conſequantur. Si autem comas non depoſuerint, aut veſtimenta non mutauerint, abiiciantur.* Sed hæc facile conciliari poſſunt. Nam quæ ſcripta ſunt à S. Iſidoro, Columbano, & Orderico, iuxta communem Eccleſiæ conſuetudinem ſcripta ſunt: at quæ in Concilio Agathenſi decreta ſunt, ea Gotthorum gratia, in quorum regione celebratum eſt, conſtituta fuere. Siquidem illi ex more gentis ad decorem & maieſtatem promiſſis gaudebant crinibus, & in prolixa cæſarie triumphabant, & exultabant, vt clarum eſt ex Sidonio lib. 1. epiſt. 2. cum Theodorici Gotthorum in Gallia regis formam & habitum deſcribit: *ſicut mos gentis eſt, crinium ſuperiacentium flagellis operiuntur.* Ex Claudiano lib. de bello Getico,

Crinigeri ſedere patres, pellita Getarum
Curia———

& Iornande libro de rebus Gotthicis: *reliquam verò gentem capillatos dicere. Quod nomen Gotthi pro magno ſuſcipientes, adhuc in ſuis cautionibus reminiſcuntur.* Cum igitur eſſet è re pœnitentium, vt omni cultu & decore corporis poſito, in ſordibus iacerent, ſtatutum eſt à Concilio, vt comam & omnem crinium ornatum à ſe amandarent. Tandem in eodem codice Ratoldi eliminantur Eccleſia pœnitentes, canentibus Clericis reſponſorium, *in ſudore vultus tui*, iuxta conſuetudinem antiquam, quæ apparet in Concilio citato apud præfatos auctores Burchardum, & Iuonem, *& cum gemitu, & crebris ſuſpiriis eis denunciet, quod ſicut Adam proiectus eſt de Paradiſo: ita & ipſi ab Eccleſia pro peccatis abiiciuntur. Poſt hæc iubeat miniſtris, vt reos extra ianuas Eccleſiæ expellant. Clerus verò proſequatur eos cum reſponſorio: in ſudore vultus tui veſceris pane tuo.* Arcentur impij, & ſcelerati Eccleſia, templo, ſacris, & communi hominum ſocietate, iuxta priſcum Eccleſiæ morem, qui etiam fuit antiquorum Gentilium multis in nationibus communis, vt Græcorum, quemadmodum videtur apud Euripidem in Hercule furente, actu 5.

———ὔτε ἐμαῖς φίλαις
Θήβαις ἐνοικεῖν ὅσιν ἦν δ' ἢ μένω,
Εἰς ποῖον ἱερόν, ἢ πανήγυριν φίλων
Εἶμι ——— id eſt.

——— *Nec adamatis mihi*
Thebis habitare fas eſt: & ſi autem manſero
In quod templum, aut conuentus eam Amicorum.

Digitized by Google

Ibi enim deflet Hercules cædem liberorum à ſe patratam, ob quam, ſi reuertatur Thebas, dicit ſibi nullum fore ad templa, & amicorum conuentum aditum. & apud Theonem Soph ſtim. εἴργει τῶν χερνίβων ἀνδροφόνον (homicida) σπονδῶν, κρατήρων, ἀγορᾶς, ἱερῶν. i. propterea aqua luſtrali arceatur (homicida) fœderibus, conuiuiis, foro, templis. & apud Sophoclem in Oedipode Tyranno. *prohibeo, ne quis huius terræ, in qua impero, eiuſmodi hominem, qui ſauis ſit,*

Μήτε εἰσδέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινά
Μήτ' ἐν θεῶν εὐχαῖσι, μήτε θύμασι
Κοινὸν ποιεῖσθαι, &c. ——— id eſt,

Suſcipiat, nec alloquatur, neque participem faciat
precum diuinarum, & ſacrificiorum.

Hic mos etiam apud Gallos ex Druidum inſtitutione in vſu fuit, vt teſtatur Iulius Cæſar, ſeu Celſus lib. 6. de bello Gallico. *Siquis aut priuatus, aut populus eorum* (Druidum) *decreto non ſteterit, ſacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos eſt grauiſſima. Quibus ita eſt interdictum, ij numero impiorum ac ſceleratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eorum ſermonemque defugiunt: ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque iis petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur.* Atque etiam in Germania, vt ſcribit Cornelius Tacitus libro de moribus Germanorum: *nec ſacris adeſſe, nec Concilium inire ignominioſo fas eſt.*

Lin. 12. SVPER POENITENTEM CONFITENTEM PECCATA SVA] Confeſſio eiuſmodi pœnitentium erat ampla admodum, varia, & multa peccata complectens, quæ vix in vno homine reperiri queant. Quam videre eſt in ordine Romano in hunc modum. *Confiteor tibi, Domine cæli, & terræ, tibique bone, & benigniſſime Ieſu, vnà cum ſancto Spiritu coram ſanctis Angelis tuis, & coram ſanctis tuis, coram hoc altari, & ſacerdote tuo; quia in peccatis conceptus, & in peccatis natus, & in peccatis nutritus, & in peccatis poſt baptiſma vſque ad hanc horam ſum conuerſatus. Confiteor etiam, quia peccaui nimis in ſuperbia, inani gloria, in extollentia tam oculorum, quàm veſtium & omnium actuum meorum, in inuidia, in odio, in auaritia, tam honoris, quàm pecuniæ, in ira, in triſtitia, in acedia, in ventris ingluuie, in luxuria ſodomitica, in ſacrilegiis,* &c. Similem reperire eſt priſcorum Germanorum apud Goldaſtum libro de rebus Germanicis. Extat etiam confeſſio S. Iſidori Hiſpalenſis Epiſcopi litteris conſignata à Redempto eius Clerico, cum impendente morte, palam confeſſus eſt in æde S. Vincenti generatim duntaxat, nihil particulatim exprimens. Extat etiam confeſſio Rotberti Cenomanenſis Epiſcopi edita à doctiſſimo viro Iacobo Sirmondo S. I. tom. 3. Conciliorum Galliæ, quam morti proximus miſit per Epiſtolam

ad

ad Epiſcopos qui erant in obſidione vrbis Andegauenſis cum Carolo Caluo Imperatore: in qua etiam nullum ſpeciale crimen confitetur: ſed tantùm ſe abominabilem, & execrandum peccatorem eſſe profitetur. In vetuſtiſſimo codice MS. Bibliothecæ Corbeienſis, cui titulus eſt, ORDO ORATIONUM habetur confeſſio S. Fulgentij, quam hic ſubiicere non pigebit.

INCIPIT CONFESSIO S. FULGENTII EPISCOPI AD POENITENTIAM DANDAM.

EGO confiteor tibi, Domine, Pater cœli & terræ coram hoc altari tuo ſancto, & iſtius loci reliquiis, & coram hoc ſacerdote tuo omnia peccata mea, & omnia quæcunque Dei pietas ad memoriam reducit de cogitationibus turpibus, ſiue ſermonibus otioſis, & immundis, & quod ego contra præceptum Dei feci. Confiteor etiam omnia cordis & corporis mei vitia, † ſacrilegium, inuidias, detractiones, periuria, furta, maledicta, conuitia, turpiloquia, ſcurrilitates, mendacia, irriſiones, inſultationes, ſimulationes, murmurationes, adulationes, triſtitias, vigilias inutiles, & Deo deſpicabiles, carnales concupiſcentias peſſimas: & propter corporis mei ſuauitatem, & delectationem Dei præcepta poſtpoſui, & tranſgreſſus fui per ſuperbiam, & elationem, & deſidiam & pigritiam. † Voluntates immundas perpetraui, fornicationes, pollutiones, luxurias, ebrietates, comeſſationes, homicidia manifeſtè, & occultè in corpore, & animo peregi. Patri meo, & matri meæ, fratribus, & ſororibus, patruis & amitis, & conſobrinis, ſiue omnibus propinquis, & parentibus meis ſecundùm Dei præceptum & Dei voluntatem honoris obſequium non exhibui. Seniorem carnalem, & amicos plus in malo, quàm in bono auſcultaui, & obediens fui. Omnes Chriſtianos, ſicut Deus præcepit, non dilexi. Semper aliis malum, non bonum exemplum, & documentum præbui & oſtendi. Dominicos dies, & ſolemnitates Sanctorum non dignè, nec Deo acceptabiliter duxi, nec cuſtodiui: & neſcientibus non annunciaui, ſed ebrioſè & luxurioſè in ipſis me pollui, & alios ad hoc incitaui. Latrocinium & fructum abſcondi & comedi, & abſcondentibus conſenſi. Infirmos & in carcere poſitos non viſitaui, nudos non operui. Hoſpites propter Deum non ſuſcepi, nec eorum pedes laui: eſurientes non refeci: dolentes, & flentes non conſolatus ſum: inter ſe diſcordantes, ſiue parentes, ſiue omnes Chriſtianos rixantes plus ad iram, quàm ad pacem prouocaui. Ego confiteor, quia multùm peccaui in viſu, auditu, guſtu, odoratu, & tactu: & multa mala cogitaui & perpetraui. Ego confiteor, quia in ſancta Eccleſiâ multa mala cogitaui, & locutus fui inordinatè & ſuperbè: In ſanctâ Eccleſiâ ſteti, ſedi, oſculatus ſum, aſpexi, pertexi, iacui, conſenſi. Vaſa ſancta,

† l. ſacrilegia,

† l. voluptates.

Digitized by Google

„ & omne miniſterium ſanctum pollutus tetigi. Oſculo nefando pollutus „ ſum. Et ſuper ſanctum altare, & in conſecratâ Eccleſiâ, & in benedicta „ Cruce, & ſuper ſanctas reliquias iuraui, & verba † periuria, & men„ dacia protuli, & periuraui. Confiteor etiam, quia tibi omnipotenti Deo, & omnibus Sanctis, & omnibus bonis hominibus inobediens fui, & in ... rius exteriuſque infidelis & moleſtus fui, contentioſus, odioſus, inui„ dus, iracundus, auarus, cupidus, rapax, incredulus, immitis. Et meam orationem negligenter in conſpectu Dei effudi propter cogitationes „ inanes, & duro corde. Ego corpus Domini, & Sanguinem eius polluto „ corde, & corpore ſine confeſſione & pœnitentia ſciens indignus accepi. Epiſcopos, & † probos Abbates, monachos, canonicos, & omnem „ Clerum Eccleſiæ Dei non amaui, non dilexi, nec eis obſequium hono„ ris præbui, ſicut Deus præcepit. Meipſum per carnalia deſideria, & per „ malas cogitationes, & per malam voluntatem, & per mala opera contaminaui, dehoneſtaui, perdidi, & voluntate diabolo conſenſi. De his „ omnibus & aliis innumerabilibus, quæ propter multitudinem peccato„ rum, criminum & ſcelerum meorum recordari non ſufficio: & quòd ego contra Dei voluntatem, & omnium Sanctorum, & legem Chriſtia„ nam feci, & duro corde perpetraui, ſiue ignoranter, ſiue ſcienter, ſiue „ in cogitatione mala, ſiue in verbo, ſeu in opere, vel etiam aſſiduitate vel delectatione peccati, ſiue in die, ſiue in nocte, horis atque momen„ tis, ſiue vigilans ſiue dormiens, ſeu qualicunque cauſa cogitaſſem aut fa„ cere voluiſſem, & opere perpetraſſem contra Dei voluntatem. Sic ego „ hodie omnia tibi Deo, ac Domino cœli & terræ confiteor coram ſancto altari tuo in pura & vera confeſſione, & voluntate ad emendandum, „ & hæc peccata deinceps dimittenda: vt tu Deus omnipotens, qui dixi„ ſti, nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat, miſerearis, & parcas, & remittas, & deleas omnia peccata, crimina atque facinora, & „ delicta mea præterita, præſentia, & futura, & perducas me ad vitam „ æternam, amen. Supplico te, Dei Sacerdos, vt de his omnibus ſis mihi teſtis in die iudicij: ne gaudeat de me inimicus méus; & dignare pro „ me Dei miſericordiam deprecari: vt donet mihi veniam indulgentiæ, & „ omnium peccatorum meorum remiſſionem.

† l. periuria.

† l. presbyteros.

RESPONSIO SACERDOTIS.

„ MISERATVR tui omnipotens Deus, & donet tibi veram in„ dulgentiam de peccatis tuis, & vlciſcatur te de omnibus inimicis tuis inuiſibilibus, donet tibi Deus conſilium in iſto ſeculo, & perdu„ cat te feliciter ad vitam æternam.

Hactenus Confeſſio S. Fulgentij Epiſcopi. Sed ex duobus celebribus Fulgentiis, cuius ſit hæc Confeſſio, an S. Fulgentij Epiſcopi Ruſpenſis

Digitized by Google

in Africa, an S. Fulgentij Aſtigitani Epiſcopi in Hiſpania, fratris ſanctorum Leandri, & Iſidori, non promptu eſt dicere. In ſupra citato codice MS. monaſterii S. Remigij Remis ſiti eſt alia Confeſſio huic ſimilis; ſed quia eadem habetur in ordine Romano, à qua tantùm pauciſſimis verbis diſcrepat, non mihi viſum eſt illam hîc exſcribere. hanc in eodem codice MS. excipit hæc vnica RESPONSIO SACERDOTIS.

Miſereatur tui omnipotens Deus, & dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni opere malo, conſeruet te in omni operi bono, & perducat te per interceſſionem omnium Sanctorum ad gloriam ſempiternam, Amen.

In eodem codice MS. S. Remigij hæc ſequuntur. Item cum venerit pœnitens ad ſacerdotem, proiiciat ſe ad pedes eius humiliter veniam poſtulans. Cumque hôc facto eum ſurgere ſacerdos præceperit, dicat ei vt expectet modicum donec intret in cubiculum ſuum ad orationem. Si autem locus cubiculi defuerit, tunc Sacerdos in corde ſuo dicat hanc orationem.

ORATIO.

Domine Deus omnipotens propitius eſto mihi peccatori, vt condignè poſſim tibi gratias agere, &c. vt infra in Pœnitentiali Romano.

Tandem in eodem codice MS. Monaſterij S. Remigij hæc ſequuntur.

Interim itaque dum Sacerdos intrat in cubiculum ad orationem, dicat pœnitens, qui venerat ad confeſſionem, hanc orationem.

Conditor & redemptor meus Chriſte, omnipotens Domine Deus propitius eſto mihi peccatori, qui me redemiſti tuo ſanguine precioſo: & da mihi tua inæſtimabili miſericordia peccata mea pleniter cognoſcere, dignè deflere, puriter confiteri, veraciter pœnitere, dignos pœnitentiæ fructus agere, omniumque peccatorum pleniſſimam indulgentiam mihi digneris quæſo, tua pietate tribuere, atque à malis omnibus liberatum Sanctorum conſortio ſociare. Omnibus quoque mihi familiaritate, & conſanguinitate coniunctis ex quorum eleemoſynis ſuſtentor, vel quandocunque ſuſcepi, & pro quibus orare iuſſus ſum, vel ipſe diſpoſui, cunctiſque fidelibus tuis dimitte omnia peccata ſua. Libera eos ab omni malo, conſerua in omni bono, & perduc ad gaudia ſempiterna. Illis verò qui in me quocunque modo inquinati ſunt perfectam remiſſionem delictorum ſuorum concede: & vt eos ſecundùm mandatum tuum diligere, illiſque ex animo poſſim remittere, cor meum peto, digneris tua benignitate ſolita modifacere. Cunctis etiam familiaribus & conſanguineis meis, & quorum eleemoſynis ſuſtentor, & quandocunque ſuſcepi, & pro quibus orare iuſſus ſum, vel ipſe diſpoſui, quorum, tu Domine, noſti nomina, qui in libro vitæ Sanctorum tuorum ſcribis vocabula: omnibuſque in nomine tuo defunctis humillimè deprecor † perpetuam miſericordiam vitam largiaris æternam.

† l. per tuam,

ITEM ALIA CONFESSIO.

CONFITEOR Domino, & tibi, Pater, in toto corde meo: quia ego miſer peccator, & infelix peccaui nimium coram Deo, & ſanctis Angelis eius in ſuperbia, inobedientia, & contentione, in gula, in crapula, & ebrietate ante horam & poſt horam ſine licentia & benedictione: in fornicatione, & adulterio, & in peccatis ſodomiticis, & in omnibus modis quibuſcum potui meipſum coïnquinaui infelix per cogitationem immundam, per viſum, per tactum, per oſculum, per amplexum. Propriis manibus etiam frequenter memetipſum ieiunus, & ebrius pollui. Ipſo die quo accepi Euchariſtiam cecidi in fornicationem. Diebus Dominicis & feſtis, & præcipuis quadrageſimis oblationem obtuli immundam, & communicaui ante confeſſionem & pœnitentiam per innumeros dies, & annos. In auaritia, in furto, in inuidia, in ira, in mendacio, & periurio, in triſtitia, in rancore animi, & deſperatione, in tædio cordis, & ſomnolentia, & pigritia boni operis, in vana gloria, in hypocriſi, in diſcordia, & detractione, in dando & accipiendo contra præceptum regulæ, & in cunctis vitiorum generibus, viſu, auditu, guſtu, odoratu, & tactu; cogitatione, ſiue locutione atque actione perditus ſum infelix. Multa quidem & innumerabilia ſunt peccata mea, quæ recordari nequeo, in factis, in dictis, in cogitationibus: pro quibus omnibus miſera mens mea compungitur, & acri interdum pœnitentia cruciatur. Ideoque conſilium, immo iudicium tuum, qui ſequeſter, ac medius inter Deum & peccatorem hominem ordinatus es, ſupplex deprecor, & vt pro eiſdem peccatis meis interceſſor exiſtas humiliter imploro.

RESPONSIO SACERDOTIS.

MISEREATVR tui omnipotens Deus, & donet tibi veram indulgentiam, & emendationem & veniam de peccatis tuis, & remiſſionem, & vlciſcatur te de omnibus inimicis tuis viſibilibus, & inuiſibilibus; donetque tibi Deus verum conſilium in iſto ſeculo, & perducat te feliciter ad vitam æternam, Amen.

Hactenus Codex MS. monaſterij S. Remigij. Hæc autem Confeſſio eſt monachorum; quod patet primò ex his verbis: *ante horam, & poſt horam* (refectionis videlicet) *ſine licentia & benedictione.* Quia non licet monachis extra horam refectionis comedere, vel bibere, vt liquet ex cap. 43. Regulæ S. Benedicti: *nec quiſquam præſumat ante ſtatutam horam vel poſtea quicquam cibi, aut potus præſumere.* vide cap. 52. Concordiæ regularum. II. hæc verba, *in dando & accipiendo contra præceptum Regulæ,* id

etiam teſtantur: nefas eſt enim monacho dare aut accipere aliquid, niſi permiſſus fuerit ab Abbate, vt cautum eſt cap. 33. Regulæ S. Benedicti: *ne quis præſumat aliquid dare, aut accipere ſine iuſſione Abbatis.* Vide cap. 42. Concordiæ Regularum.

Poſſem his addere nonnullas alias confeſſionis formulas, ſed quia nihil aut parum à ſupra memoratis diſcrepant, & breuitati ſtudendum eſt, ab earum relatione ſuperſedeo. Notandum tamen eſt has & ſimiles confeſſionis formulas ſuggillari ab auctore operis de viſitatione infirmorum lib. 2. cap. 5. tom. 9. operum S. Auguſtini. *Ne quidem*, inquit, *ſicut quidam faciunt, cum quadam calliditate alloquaris presbyterum: quoniam talis allocutio tui ipſius foret deceptio. Accedant ſiquidem deceptioſi ad ſacerdotes, ita eis præſentibus confitentes. Ego peccator, Domine ſacerdos, peccaui peierando, adulterando, fornicando, hominem occidendo, mentiendo, ſacrilegium committendo, furando, rapiendo. Hæc omnia commiſi mea culpa, vel opere vel voluntate.* Hæc ille; quamuis ſuperiores formulæ confitendi non eſſent deceptioſæ, quia fuerunt ab Eccleſia inſtitutæ, ſane non mihi multùm probarentur, niſi alia confeſſio præcedere conſueuiſſet, in qua numerus peccatorum cum neceſſariis circunſtantiis declaratur: quam videre eſt in ordine Romano, cum ait: *deinde iubeat eum ſedere ſacerdos contra ſe, & colloqui cum eo de ſupra ſcriptis vitiis, ſiue exhortationibus: ne forte præ verecundia, aut ignauia, ſiue obliuione aliquid putridum in corde remaneat, per quod iterum diabolus ad peccati vomitum reducat*, &c. & paulo poſt: *de qualitate etiam peccatorum, & hominum, inter continentem, & non continentem, vtrum voluntate, vel caſu, vel in abſcondito, quali compunctione emendet, neceſſitate, vel voluntate, loca vel tempora diſcernat.* &c. Tandem in eodem ordine Romano Sacerdos interrogat pœnitentem de articulis fidei, an libenter inimicis ſuis parcat, & de quibuſdam aliis, vt ibidem videre eſt. Quibus ita peractis pœnitens recitat ſupra memoratam formnlam confeſſionis. *Confiteor tibi, Domine, Pater cœli, & terræ*, &c. Quod etiam liquet ex Burchardo apud quem non eſt illa Confeſſionis formula, ſed Sacerdos pœnitentem ſua iam peccata confeſſum interrogat de multis aliis criminibus enucleatè ſatis quas omnes interrogationes videre eſt apud eundem lib. 19. decretorum cap. 5. vbi ſic ait: *videns autem Sacerdos eum verecundantem, rurſus proſequatur. Fortaſſis Chariſſime, non omnia quæ geſſiſti, ad memoriam modò veniunt. Ego te interrogabo. Tu caue, ne diabolo ſuadente, aliquid celare præſumas: & tunc eum ita per ordinem interroget. Feciſti homicidium voluntariè ſine neceſſitate, non in hoſte, ſed per tuam cupiditatem*, &c. vbi τὸ *hoſtis*, ſiue, *oſtis*, Gallicè, *oſt*. ſignificat exercitum, vt infra in eodem capite. Conſule Gloſſarium Friderici Lindembrogij. Sane viguit olim in Eccleſia conſuetudo confitendi peccata ſua particulatim, & non confusè, quam videre eſt apud Socratem lib. 5. hiſt. cap. 19. vbi agens de nobili quadam mu-

Digitized by Google

liere Conſtantinopolitana ſic ſcribit, ἢ κτ͂ μετὰ ἐξομολ. εἶτα τῆς ἁμαρτίας, &c. i. *Et peccata, quæ poſt baptiſma commiſerat, particulatim confitetur.*

Lin. 14. EXAVDI DOMINE PRECESS NOSTRAS, &c.] ita in codicibus Remenſi, & Rodradi, & in ordine Romano. In editis hæc & ſequentes orationes deſiderantur.

Lin. 21. PRÆVENIAT HVNC FAMVLVM TVVM, &c.] Ita in ordine Romano.

Lin. 26. ADESTO DOMINE, &c.] Ita in codicibus Remenſi, & Rodradi, & in ordine Romano.

Pag. 226. col. 1. l. 1. DOMINE DEVS NOSTER, &c.] Ita in eiſdem codicibus.

Lin. ead. OFFENSIONE NOSTRA NON VINCERIS, &c.] Ita in codicibus Remenſi, & Rodradi. In ordine Romano legitur, *peccatis noſtris offenderis.*

L. SED] hæc particula deeſt in ordine Romano.

L. 12. VT TIBI POENITENTIÆ EXCVBIAS] in ordine Romano legitur: *ut famulus tuus pœnitentiæ tibi excubias.*

Lin. 17. PRECOR DOMINE, &c.] hæc oratio etiam extat apud Burchardum lib. 19. c. 7. nec apud Henricum Caniſium tom. 5. antiquæ lectionis, nec lib. 6. Halitgarij Epiſcopi MS. Bibliothecæ Corbeienſis, & in codice Ratoldi.

L. ead. CLEMENTIAM TVÆ MAIESTATIS AC NOMINIS] Apud Caniſium & Burchardum locis citatis. In codice Ratoldi, & in lib. 6. Halitgarij MS. legitur, *clementia & miſericordia tua maieſtatem.*

Lin. 23. AD CAVLAS] in citatis libris hæc vocabula deſunt.

Lin. 24. QVI PVBLICANI PRECIBVS VEL CONFESSIONE PLACATVS ES] Ita in codice Remenſi. In libro 6. Halitgarij legitur, *qui publicani precibus* (lege, *preces*) *confeſſione placatus exaudiſti.* Apud Henricum Caniſium. *Publicani preces confeſſione placatus exaudiſti.* In codice Ratoldi hæc deſiderantur.

L. 28. ADSISTE] in codice Remenſi & Ratoldi, quemadmodum & apud auctores citatos legitur, *aſpira.*

L. 29. PERMANENS CLEMENTIAM TVAM CELERITER EXORET.] Ita in codice Remenſi. In codice Ratoldi, & apud auctores citatos legitur, *permaneat. Fletus eius, & petitio perpetuam clementiam tuam celeriter exoret.*

L. 30. SANCTIS ALTARIBVS] in codice Remenſi legitur, *ſanctis & ſacris altaribus.* In codice Ratoldi, *ſanctis altaribus, & ſacris.* lib. 6. Halitgarij, *ſanctiſque altaribus, & ſacrificiis.* apud Caniſium, *ſanctiſque altaribus & ſacrariis.*

Lin. 32. REFORMETVR] Ita in codice Remen. In codice Ratoldi, & in auctoribus citatis legitur, *mancipetur.* Reformare eſt reſtituere.

Digitized by Google

de quo verbo conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum cap. 38 §. 5.

Col. 2. l. 1. ORATIONES AD RECONCILIANDVM POENITENTEM] In excuſis codicibus orationes ad reconciliandum pœnitentem reperire eſt in quinta feria, in Cœna Domini. Eſtque ille proprius earum locus. Nam vetus olim fuit Eccleſiæ Romanæ conſuetudo feria V. in Cœna Domini abſoluere, & reconciliare pœnitentes. Idque videtur in ordine Romano, & in codicibus Remenſi, & Ratoldi, in quibus ea quæ ad pœnitentium reconciliationem ſpectant, eadem feria deſcribuntur. Et notum eſt ex epiſtola Innocentij I. Papæ ad Decentium Eugubinum Epiſcopum: *de pœnitentibus autem, qui ſiue ex grauioribus commiſſis, ſiue ex leuioribus pœnitentiam gerunt, (ſi nulla interuenit ægritudo,) quinta feria ante Paſcha eis remittendum Romana Eccleſiæ conſuetudo demonſtrat.* Id etiam videre eſt in Canone 35. Iſaac Lingonenſis Epiſcopi tom. 3. Conciliorum Galliæ: *ſtatutum eſt, & in ſanctis canonibus prohibitum, vt nullus presbyter pœnitentiam publicè, inconſulto Epiſcopo reconciliare præſumat: ſed omnes publicè pœnitentes quinta feria ante Paſcha quæ eſt Cœna Domini, ad ciuitatem in cinere & cilicio in præſentiam Epiſcoſcopi proſtrato vultu conueniant, & ibi ab Epiſcopo canonicè, & ordinabiliter, ſicut in Sacramentario & Romano ordine continetur, reconcilientur,* &c. Apud Alcuinum lib. de diuinis officiis cap. de Cœna Domini, & in Homilia 4. S. Eligij de Cœna Domini, qui hac in re morem Romanum ſecuti ſunt, videmus pœnitentes eadem feria reconciliari: *vt igitur audiuit veſtra dilectio, hæc omnis pedum lotio noſtrorum peccatorum eſt purgatio. Vnde non incongruè hac ipſa die, ſicut Eccleſiæ tenet conſuetudo, pœnitentium fit reconciliatio.* Hoc etiam conſtat ex ſermone de vnctione Chriſmatis inter opera S. Cypriani: *Hac die primum commendata eſt nobis fractio panis,* &c Et paulo poſt. *Hodie reconciliantur Eccleſiæ peccatores, & eiecti foras ad matris vbera reducuntur, & excluſi à cœtu Sanctorum ad communionem, qua caruerant, reuertuntur.* & ex cap. 71. libri 5. Capitularis Caroli & Ludouici Imperatorum: *duobus etiam annis oblationes modis omnibus non ſinantur offerre: ſed populo tantummodo in oratione ſocientur, vt perfectionem ſeptimo, in Cœna Domini, conſequantur anno, id eſt, per Epiſcopi, vel eius iuſſu, ſi ipſe abeſt, aliorum ſacerdotum manus impoſitionem abſolutione ſacerdotalium precum communionis Catholicæ gratiam recepturi.* Idem teſtatur Guillelmus Pariſienſis lib. de Sacramento pœnitentiæ cap. 5. Hactenus de die abſolutionis. & reconciliationis; cuius totam rationem & modum huc ex Ratoldi codice proferre non erit inutile. Lecto Euangelio, *Ante diem feſtum Paſche,*&c. *Poſtea ſedeat Epiſcopus in ſede, & non dicat Dominus vobiſcum: ſed Archidiaconus legat coram populo rotulam, in qua continentur quædam indita de pœnitentium reconciliatione. Poſt hæc oret Epiſcopus ante ſanctum altare. Hoc expleto pergat*

Digitized by Google

ad ambonem, faciatque ſermonem tam populis, quàm pœnitentibus, ſicut ordo præcipit Romanus. Tunc recedat ante altare, & proſternens ſe tam ille, quàm omnis populus, etiam pœnitentes, tam illi qui intus ſunt, quàm extra; & cantent ſeptem Pſalmos. Finitis his Pſalmis ſurgat ſolus, & dicat has orationes tam pro ſe, quàm pro populo. Adeſto Domine ſupplicationibus noſtris, &c. Vt in ordine, & Pontificali Romano. Alia. *Præſta, quæſumus, Domine*, &c. vt in ord. & Pont. Rom. Absolvtio. *Sicut principali ſententia conſtat*, &c. vt in ordine Romano. Alia. *Deus humani generis benigniſſime conditor*, &c. vt in Pontificali Romano, & in libro VI. Halitgarij. Item alia. *Precor, Domine clementiam tuam*, &c. vt in Pontificali Romano, ſed in quibuſdam variat. Item alia. *Deus, qui inſtituta tua legis, miſericordia ſemper multiplicationem moderaris, dum delinquentibus pœnitentiam, dum ab his etiam prouidentia tua dona non ſubtrahis, & vindictam miſerando ſuſpendis. per.* Alia. *Deus miſericors, Deus clemens, qui ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum*, &c. vt in Pontificali Romano. In ordine quidem habetur, ſed in fine variat. Alia. *Maieſtatem tuam, Domine, ſupplices deprecamur*, &c. vt in Pontificali Romano. In ordine quidem habetur, ſed in medio, & in fine variat. Item alia. *Abſoluimus vos vice B. Petri Apoſtolorum principis, cui Dominus ligandi atque ſoluendi poteſtatem dedit, & quantùm ad vos pertinet accuſatio, & ad nos remiſſio. Sit vobis Deus omnipotens vita & ſalus, & omnium peccatorum veſtrorum indultor: & qui vobis compunctionem cordis dedit, det veniam peccatorum, longæuamque vobis atque felicem vitam in hoc ſeculo largiatur, & in futuro cum Chriſto, & omnibus ſanctis eius in fine manentem, per eundem Dominum noſtrum.* Hactenus codex Ratoldi de pœnitentium abſolutione. Circa hæc quædam notanda ſunt.

Primò hanc abſolutionem fieri in Miſſa proximè poſt Euangelij lectionem. Quod etiam videtur in codice Remenſi, in quo, perfecta pœnitentium reconciliatione, ſubſequitur oratio ſuper oblata. Priſcis temporibus abſoluebantur etiam inter Miſſarum ſolemnia pœnitentes, ſed proximè antè orationem Dominicam, vt conſtat ex Optato Mileuitano lib. 2. aduerſus Parmenianum: *etenim inter vicina momenta, dum manus imponitis, & delicta donatis, mox ad altare conuerſi Dominicam orationem prætermittere non poteſtis: Pater noſter qui es in cælis, dimitte nobis debita & peccata noſtra.*

Secundò, ſeptem hîc eſſe orationes ad reconciliandum pœnitentem, ſi duabus orationibus prioribus omiſſis, quæ dicuntur pro Epiſcopo, & populo, numeraueris ab illa oratione, cui titulus eſt, *abſolutio*, quod videtur eſſe ſecundùm antiquum ritum, qui etiam tempore Ludouici Pij in Gallia vigebat, vt clarum eſt ex vita eiuſdem Ludouici: *& inter Miſſarum celebrationem, ſeptem Archiepiſcopi ſeptem reconciliationis Eccleſiaſticæ*

Eccleſiaſticæ orationes ſuper eum cecinerunt.

Tertiò notandum eſt id quod ſcriptum eſt, *Archidiaconus legat coram populo rotulam*, &c. Et quæ in eadem rotula continentur, nempe: *adeſt, ô venerabilis Pontifex tempus acceptum, dies propitiationis diuinæ*, &c. vt in ordine Romano.

Quartò notanda ſunt hæc verba: *ſicut ordo præcipit Romanus*, & quæ ibi ſcripta ſunt, cum agitur de ſermone, quem habet Epiſcopus ad pœnitentes: quia in ordine Romano, qui nunc extat, nulla fit ſermonis huius mentio. Ex quo patet etſi hic ord. Romanus, qui nunc extat, ſit antiquus, in eo tamen quædam fuiſſe partim detracta, partim immutata, partim addita, vt in præfatione obſeruauimus. In codice Remenſi fit etiam mentio ſermonis huius, ſeu exhortationis in hunc modum: *poſt hæc admonetur ab Epiſcopo, ſiue ab alio ſacerdote, vt quod pænitendo diluit, iteran-non reuocet.* quemadmodum & in Pontificali Romano. *His dictis Pontifex ſurgens accedit cum miniſtris ad oſtium Eccleſiæ, Choro non ſe mouente, & ſtans in medio oſtij facit breuem exhortationem.*

Quintò notanda eſt hæc forma abſolutionis. *Abſoluimus vos vice B. Petri*, &c. quæ non extat in hoc codice S. Eligij nec in codicibus Remenſi, & Rodradi, neque in lib. 6. Halitgarij MS. toties citato, neque apud Henricum Caniſium libro ſupra citato. In his enim omnibus Pœnitentium reconciliationi orationes tantùm adhibentur. Quod etiam videre eſt apud Alcuinum cap. de Cœna Domini. Sed in ordine Romano, & in Codice Tiliano MS. hæc formula Abſolutionis ſeu reconciliationis extat, quæ cum formula codicis Ratoldi ſatis conuenit. *Nos etiam ſecundùm auctoritatem nobis indignis à Deo commiſſam abſoluimus vos ab omni vinculo delictorum veſtrorum: vt mereamini habere vitam æternam. Per eum qui ven.* Non extat in Pontificali Romano. Hîc ſubiiciam aliam abſolutionis formulam notatu dignam, nuper inuentam Petrachoricis in quodam ſepulchro Abbatiæ S. Frontonis, quam profert R. P. Ioannes *du Puy* Franciſcanus Recollectus in libro de ſtatu Eccleſiæ Petrachoricenſis, in Guillelmo de Montebrulpho Epiſcopo. Effoſſis in dicta Abbatia quibuſdam veteribus ſepulchris plumbea Crux inuenta eſt: in cuius altera parte hæc ſunt ſculpta reperta.

SACRO FONTE BAPTISMATIS ILLIANTE DONATVR, ELIE VOCATVR. OBIIT AVTEM KALENDAS MAII ANNO DOMINI MILLESIMO SEPTVAGESIMO PRIMO REGNANTE PHILIPPO FRANCORVM REGE.

In eius medio hæc duo elementa. O. N. inciſa ſunt; in altera parte hæc ſunt exarata.

DOMINVS DEVS OMNIPOTENS, QVI POTESTATEM DEDIT SANCTIS APOSTOLIS SVIS LIGANDI ATQVE SOLVENDI IPSE TE DIGNETVR ABSOLVERE F. ELIA

A CVNCTIS PECCATIS TVIS, ET QVANTVM MEÆ FRAGILITATI PERMITTITVR SIS ABSOLVTVS ANTE FACIEM ILLIVS QVI VIVIT ET REGNAT IN SECVLA SECVLORVM.

Hæc non poſſunt intelligi de abſolutione & ab excommunicatione: quia ibi nulla eſt talis abſolutionis mentio, ſed de abſolutione à peccatis. Neque huc referri poteſt canon 39. Concilij primi Arauſicani: *qui recedunt de corpore pœnitentia accepta placuit ſine reconciliatoris manu eos communicare*, &c. Nam in eiuſmodi abſolutione nihil ſimile repereris. Deinde hic canon regnante Philippo Francorum Rege primo videlicet de quo præfata verba intelligenda ſunt, iam obſoluerat. Puto ergo hunc monachum pio quodam deuotionis motu voluiſſe baptiſmatis ſui, & abſolutionis exemplar in hac Cruce exaratum ſecum in ſepulchro recondi. Hæc autem verba, *ſis abſolutus*, æquipollent noſtræ formæ, *ego te abſoluo*. Interceſſit olim controuerſia inter S. Thomam & quendam doctorem de abſolutionis forma: hoc aſſerente eam eſſe deprecatoriam: *& quod vix triginta anni eſſent, quod omnes hac ſola forma vtebantur: abſolutionem & remiſſionem tribuat tibi omnipotens Deus*: illo contra contendente formam abſolutionis eſſe enunciatiuam ſeu indicatiuam per hæc verba, *ego te abſoluo*, &c. quæ iudiciariam Sacerdotis poteſtatem indicant. Quem vide opuſculo XXII. Alexander de Ales qu. 60. art. 3. membro 2. ſcribit fuiſſe indicatiuam vel deprecatoriam. *Sed contra ſi obiiciatur quod abſolutio ſacerdotis, quæ fit expreſſione talium verborum, ego abſoluo te, vel Dominus abſoluat te, magis exprimit abſolutionem à peccato, quàm confeſſio pœnitentis.* Fuit etiam aliquando hæc forma vſitata, *ego dimitto tibi peccata tua*, vt clarum eſt ex Radulpho Ardente, concione in in Litania maiore. *Confeſſio verò venialium alterutrum, & cuilibet, etiam minori poteſt fieri: quoniam propter venialia non ſeparatur homo à Deo, niſi vltra modum per incuriam excedat: ſicut nec per ſcabiem vel impetiginem aliquis in lege ſeparabatur à caſtris. Fit autem hæc confeſſio, non quod poſſit à peccatis abſoluere, ſed quia propter propriam humiliationem, & peccatorum noſtrorum accuſationem, & fratris orationem mundamur à peccatis. Vnde & non dicimus*, EGO DIMITTO TIBI PECCATA TVA, *ſed dicimus orando, miſereatur tui omnipotens Deus*, &c. vbi vides, cum ait in mundatione venialium non proferri, *dimitto tibi peccata tua*, ſed orando, *miſereatur tui omnipotens Deus*, ſignum eſt hanc fuiſſe formam abſolutionis à mortalibus, *dimitto tibi peccata tua*, quæ nihil aliud ſonat, quàm forma noſtra vulgaris, *ego te abſoluo*, &c. Græci in abſolutione à peccatis vtuntur multis formulis deprecatoriis, quas videre eſt in eorum Euchologio; cum tamen prius faciant mentionem poteſtatis abſoluendi ſibi diuinitus conceſſæ: σὺ ὁ Κύριος, &c. id eſt, *tu, Domine per ſanctos Apoſtolos tuos donaſti iis, qui in ſancta Eccleſia ſucceſſiue per tempora ſacer-*

Digitized by Google

dotali funguntur officio facultatem in terris dimittendi peccata ligandi atque ſoluendi omne vinculum iniuſtitiæ; obſecramus itaque pro fratre noſtro N. qui coram te aſtat, tribue ei tuam miſericordiam diſrumpens vinculum peccatorum. Et paulo poſt. *omnia voluntaria, & inuoluntaria peccata condona*. Et paulo poſt. *Hunc ſeruum tuum à legamine libera peccatorum*, &c. In quibuſdam exemplaribus, quæ continent Canones, ex quorum rigore iniunguntur pœnitentibus ſatisfactiones, reperitur huiuſmodi forma: *Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui dedit Apoſtolis ſuis poteſtatem, quæ per illos tranſiit ad nos*, συγχωρήσοι σοι. *i. abſoluat te*. Tamen præter formulas illas deprecatorias dicunt, ἔχω σε συγκεχωρημένον. Id eſt, habeo te venia donatuam. Et Petrus Arcadius lib. 4. de Sacramento Pœnitentiæ cap. 3. exiſtimat in his verbis ſitam eſſe formam abſolutionis à peccatis apud Græcos, probatque nihil aliud ſignificari, quàm, *ego te abſoluo à peccatis tuis*. Chriſtus abſoluens Paralyticum, & peccatricem mulierem dixit Matth. 9. Mar. 2. Luc. 5. & 7. *Dimittuntur tibi peccata tua*, &, *remittuntur tibi peccata tua*.

Tandem notandum eſt olim non dari ſolitam abſolutionem non modò ab excommunicatione, ſed etiam à peccatis ante peractam integram pœnitentiam ſeu ſatisfactionem (niſi in mortis articulo: aut ad preces Martyrum ſeu Confeſſorum aliquid de ea Epiſcopi remitterent, & indulgerent) vt manifeſtum eſt ex ordine Romano, Codice Tiliano, codicibus Remenſi, Ratoldi, lib. 6. Halitgarij MS. epiſt. S. Innocentij ſupra citata ad Decentium Epiſcopum, epiſt. 91. S. Leonis: *mediator enim Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus hanc præpoſitis Eccleſiæ tradidit poteſtatem, vt & confitentibus actionem pœnitentiæ darent, & eoſdem ſalubri ſatisfactione purgatos ad communionem Sacramentorum per ianuam reconciliationis admitterent*. Ex Sozomeno l. 7. hiſt. Eccl. c. 16. *Stant autem in eo mœſti & veluti lugentes: finitoque demum Dei ſacrificio, participes non facti, quorum participes fieri puros Dei cultores fas erat, cum planctu & lamentatione ſemetipſos in terram pronos abiiciunt. Tum ex aduerſo lamentabundus Epiſcopus accurrens, conſimiliter humi cum eiulatu collabitur: ac tota denique Eccleſiæ multitudo lacrymis ſuffunditur. Poſt Epiſcopus primus exurgit, & iacentes erigit, & quantùm ſatis eſt, pro peccatoribus pœnitentias agentibus precatus, eos dimittit. Priuatim deinde ſponte ſua quiſque vel ieiuniis, vel lotionum ciborumque abſtinentia, vel aliis, quibus iuſſus eſt, ſeipſum affligens, tempus expectat, in quantùm Epiſcopus præſtituit. Elapſo demum præfinito die, pœna iam quaſi debito quopiam exoluta*, τῆς ἁμαρτίας ἀφίεται, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκκλησιάζει. *i. à peccatis abſoluitur, & populo in Eccleſia coniungitur*. Hæc ille: idque iuxta vſum Eccleſiæ Romanæ, & Occidentalium vt ſupra docet: Id etiam conſtat ex edicto illo Romani Pontificis, quod ſuggillat temere Tertullianus lib. de pudicitia: *Audio etiam edictum eſſe propoſitum, & quidem peremptorium. Pontifex ſcilicet*

Maximus, quod eſt, Epiſcopus Epiſcoporũ edicit: Ego & mœchia, & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto. Cum eſſent autem quinq; gradus Pœnitentiæ, vt videre eſt in epiſtola Canonica S. Gregorij Neocæſarienſis Epiſcopi can. vltimo. 1. πρόσκλαυσις. i. fletus, eorum qui extra portam Eccleſiæ ſtantes in luctu pœnitentiæ flebant & exeuntium fidelium genibus obuoluti eos, vt pro ſe orarent, enixius deprecabantur 2. ἀκρόασις. i. auditio, eorum qui intra portam in narthece ſtabant, & diuinas ſcripturas audiebant, & cum catechumenis exibant. 3. ὑπόπτωσις. i. ſubſtratio eorum, qui ſubſternebant ſe, & capita ſupponebant Epiſcoporum manibus, & cum catechumenis templo excedebant. 4. σύστασις, eorum qui cum fidelibus orabant, nec cum catechumenis exibant, non tamen Euchariſtiæ participes erant, qui quoad precum participationem non erant excommunicati, ſed tantùm quoad Euchariſtiæ perceptionem. 5. μέθεξις τῶν ἁγιασμάτων. i. eorum qui expleta pœnitentia Euchariſtiæ participes erant, qui non tam pœnitentes, quam Eccleſiæ Sacramentis reſtituti dicendi ſunt: quæritur in quo gradu, an in tertio, qui eſt ſubſtratio, an in quarto qui eſt conſiſtentia, peccatorum remiſſionem & omnimodam ab excommunicatione abſolutionem conſequerentur. Ego, ſaluo meliori iudicio exiſtimo pœnitentes eiuſmodi abſolutionem conſecutos fuiſſe in fine quarti gradus, hoc eſt, συστάσεως, i. conſiſtentiæ. Nam apud Sozomenum capite ſupra citato illi pœnitentes, qui Miſſæ intererant, nec tamen Euchariſtiæ participes erant, & finitis Miſſarum ſolemniis cum planctu & fletu in terram corruebant, quibus occurrens Pontifex ſimiliter cũ lacrymis collabebatur, & eos erigens pro illis orabat, quique deinde priuatim ieiuniis vel ſimilibus pœnis ſe affligebant, quibus completis peccati veniam conſequebantur, non erant in quarto gradu, hoc eſt ſubſtrati, ſiquidem illi cum catechumenis è templo exibant. 2. ſubſtrati, etſi ſe ſubſternerent impoſitioni manuum pontificis, illis, de quibus hîc loquitur Sozomenus, manus à Pontifice non imponebantur, ergo reſtat vt locus intelligatur de conſiſtentibus, qui non exibant cum Catechumenis, ſed erant participes precum cum fidelibus ſine tamen ſumptione Euchariſtiæ, non ſecus ac ij, de quibus hoc capite Sozomenus ſcribit, qui in fine conſiſtentiæ, vt diximus, abſoluebantur. Quamuis autem ſubſtrati impoſitionem manuum acciperent à Pontifice, non tamen hæc erat abſolutio, ſed tantùm quædam precatio & benedictio, qua accepta cum Catechumenis diſcedebant, & ita capiendus eſt Canon 80. Concilij 4. Carthag. *Omni tempore ieiunij manus pœnitentibus à ſacerdotibus imponantur.* Et illud canonis 19. Synodi Laodicenæ, καὶ τούτων προσελθόντων ὑπὸ χεῖρα, καὶ ὑποχωρησάντων, &c. i. *& cum ij ſub manum acceſſerint, & diſceſſerint* (è templo videlicet) *fidelium preces fieri.*

L. 3. ADESTO DOMINE, &c.] hæc & ſequentes orationes habentur in codicibus Rodradi, & Remenſi.

Lin. 14. PRÆSTA QVÆSVMVS HVIC FAMVLO TVO, &c.] in cod. Remenſi hæ tres orationes adduntur. *Omnip. ſemp. Deus, confitenti tibi huic famulo tuo*, &c. *Omnip. & miſericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confeſſione celeri poſuiſti*, &c. Vbi celer confeſſio eſt prompta, parata, deuota; non inuita & coacta. *Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, reſpice ſuper hunc famulum*, &c. quarum duæ priores extant apud Henricum Caniſium, & Halitgarium MS. lib. 6. qui Pœnitentialis dicitur, qui nondum editus eſt. Nam Caniſius tom 5. antiquæ lectionis quinque duntaxat Halitgarij libros in lucem edidit. Huius ſexti libri mentio fit in eiuſdem operis MS. præfatione; quæ ſub finem mutila eſt apud Caniſium: *ſextus quoque* (inquit Halitgarius) *ponitur libellus ad pœnitentiam, qui non eſt ex labore noſtræ excerptionis, ſed aſſumptus de ſcrinio Romanæ Eccleſiæ, in quo multa & diuerſa continentur, quæ in canonibus non habentur: tamen ſimplicioribus, qui maiora non valent capere, oportet prodeſſe.* Huius autem præfatio ſexti libri ſic incipit: *addimus & huic operi excerptionis noſtræ pœnitentialem Romanum alterum, quem de ſcrinio Romanæ Eccleſiæ adſumpſimus.* In hoc libello inprimis reperiuntur ea quæ ad pœnitentiam dandam, & ad reconciliandum pœnitentem ſpectant: quæ omnia exceptis tribus capitulis videre eſt apud Henr. Caniſium in fine 5. libri, quæ vir doctus optimè coniecit eſſe Halitgarij. Hanc priorem partem excipit altera, cui huiuſmodi titulus præfixus eſt. *incipit iudicium pœnitentis*, quæ decem capitibus abſoluitur. His adſtipulatur Flodoardus lib. 2. hiſt. Eccl. Remenſis cap. 19. *Huius præſulis* (Ebbonis Archiepiſcopi Remenſis) *hortatu Aliſgarius Cameracenſis Epiſcopus ſex libellos de remediis peccatorum, & ordine, & iudiciis pœnitentiæ conſcripſit, ad quem talis eius extat Epiſtola.* Deinde ſubiungit Epiſtolam Ebbonis, poſtea reſponſionem Halitgarij ad Ebbonem. Subſcribit Baldricus lib. 1. Chron. Cameracenſis cap. 38. *Hildeuuardo verò Halicharius* (ita enim vbique ſcribit hoc nomen) *ſucceſſit vir doctrina Apoſtolicus, & fide Catholicus. Hic precibus Ebbonis Remenſis Archiepiſcopi ſex libellos de remediis peccatorum, & ordine & iudiciis pœnitentiæ conſcripſit: ad quem Ebbonis talis extat Epiſtola.* Deinde addit Ebbonis Epiſtolam, cui ſubnectit reſponſionem Halitgarij, prout extant apud Caniſium & in noſtro codice MS. Bibl. Corbeienſis. Hic Halitgarius fuit Epiſcopus Cameracenſis, vt docet Baldricus ſupra citato capite. Vixit temporibus Ludouici Pij, & Caroli Calui, à quo vltimo miſſus eſt Conſtantinopolim ad Michaelem Imperatorem: vnde multas reliquias Sanctorum attulit, quibus ſuam Eccleſiam ditauit, vt ſcribit Baldricus cap. 40. libri citati. Hunc autem ſextum librum hîc communicamus in gratiam ſtudioſorum cum quibuſdam caſtigationibus & notis, ob nonnullos errores qui obrepſerunt. Burchardus in ſuo decretorum opere citat quædã ex Romano Pœnitentiali quę partim hîc reperiuntur, partim

Digitized by Google

minimè. Ex quo coniicere quis poſſit, aut duos olim fuiſſe pœnitentiales Romanos, aut eum quem exſcripſit Halitgarius non eſſe integrum: niſi forte dicamus eum fuiſſe mutilatum; ſane illius, quem damus, finis deſiderati videtur. Erant & alij libri Pœnitentiales vt Theodori Anglorum Epiſcopi, & Bedæ, quos ſæpè citat Burchardus. Quia verò multi non erant authentici in Concilio Turonenſi 3 can. 22. ſtatuitur vt, *cum omnes Epiſcopi ad ſacrum palatium congregati fuerint, ab eis doceatur, cuius antiquorum liber pœnitentialis potiſſimùm ſit ſequendus.* Et in Conciliis Cabillonenſi 2. can. 38. & Pariſienſi 3. can. 32. libelli pœnitentiales ſine certo auctore peruulgati, quique potius pœnitentes palpabant, quàm curabant, interdicuntur. At ſecus ſe habet is, quem modò euulgamus.

Pœnitentialis Romanus, ſeu liber VI. Halitgarij.

PRÆFATIO HALITHGARII.

ADDIMVS etiam huic operi exceptionis noſtræ Pœnitentialem Romanum alterum, quem de ſcrinio Romanæ Eccleſiæ adſumpſimus: attamen à quo ſit editus ignoramus. Idcirco adnectendum præſcriptis Canonum ſententiis decreuimus: vt ſi forte hæ prolatæ ſententiæ alicui ſuperfluæ ſunt viſæ: aut penitus, quæ deſiderat, ibi de ſingulorum criminibus nequiuerit inuenire, in hac ſaltem breuitate nouiſſima omnium ſcelera forſitan inueniet explicata.

INCIPIT QVALITER SVSCIPERE DEBEANT POENITENTEM EPISCOPI, VEL PRESBYTERI.

QVOTIESCVNQVE Chriſtiani ad pœnitentiam accedunt, ieiunia damus, & nos communicare cum eis debemus ieiunio vnam aut duas ſeptimanas, aut quantùm poſſumus; vt non dicatur nobis, quod Iudæorum ſacerdotibus dictum eſt à Domino Saluatore. Væ vobis legiſperiti, qui adgrauatis homines, & imponitis ſuper humeros eorum onera grauia; ipſi autem vno digito veſtro non tangitis ſarcinas ipſas. Nemo autē poteſt ſubleuare cadentem ſub pondere niſi inclinauerit ſe, vt porrigat manum: neque vllus medicorum vulnera infirmantium poteſt curare, niſi fœtoribus particeps fuerit: ita quoque nullus ſacerdotum, vel pontifex peccatorum vulnera curare poteſt, aut animabus peccata auferre niſi præſtante ſollicitudine, & oratione lacrimarum. Neceſſe eſt ergo nobis fratres cariſſimi ſollicitos eſſe pro peccantibus, quia ſumus alterutrum membra: & ſi quid patitur vnum membrum, compatiuntur alia membra. Ideoque & nos, ſi viderimus aliquem in peccatis iacentem, feſtinemus eum ad pœnitentiam per noſtram doctrinam vocare: & quotieſcunque dederis conſilium peccanti, ſimulque da illi pœnitentiam ſtatim, quantùm debeat ieiunare, & redimere peccata ſua: ne forte obliuiſcaris, quantùm eum oporteat pro ſuis peccatis ieiunare: tibique neceſſe ſit, vt iterum exquiras ab eo peccata. Ille autem forſitan erubeſcens iterum peccata ſua confiteri, & inuenietur iam amplius

iudicari. Non enim omnes Clerici hanc ſcripturam vſurpare, aut legere debent, qui inueniunt eam, niſi ſoli illi, quibus neceſſe eſt, hoc eſt, Presbyteri. Sicut enim ſacrificium offerre non debent niſi Epiſcopi, & Presbyteri, quibus claues regni cœlorum traditæ ſunt, ſic nec iudicia iſta alij vſurpare debent. Si autem neceſſitas euenerit, & Presbyter non fuerit præſens, ſuſcipiat Diaconus pœnitentem ad ſanctam Communionem. Sicut ergo ſuperius diximus, humiliare ſe debent Epiſcopi, ſiue Presbyteri, & cum triſtitia, gemitu, lacrimiſque orare, non ſolùm pro ſuis delictis, ſed etiam pro Chriſtianorum omnium, vt poſſint cum B. dicere Paulo: *quis infirmatur, & ego non infirmor, quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Cum ergo venerit aliquis ad Sacerdotem confiteri peccata ſua, mandet ei Sacerdos, vt expectet modicum, donec intret in cubiculum ſuum ad orationem. Si autem cubiculum non habuerit, tamen tunc Sacerdos in corde ſuo dicat hanc orationem.

OREMVS.

Domine Deus omnipotens propitius eſto mihi peccatori, vt condignè poſſim tibi gratias agere, qui me indignum propter tuam miſericordiam miniſtrum feciſti officij Sacerdotalis, & me exiguum humilemque mediatorem conſtituiſti ad adorandum & intercedendum ad Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum pro peccantibus, & ad pœnitentiam reuertentibus. Ideoque Dominator Domine, qui omnes homines vis ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire: qui non vis mortem peccatorum, ſed vt conuertantur, & viuant, ſuſcipe orationem meam, quam fundo ante conſpectum clementiæ tuæ pro famulis, & famulabus tuis, qui ad pœnitentiam venerunt per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Videns autem ille, qui ad pœnitentiam venit, Sacerdotem triſtem & lacrimantem pro ſuis facinoribus, magis ipſe timore Dei perculſus, amplius triſtatur, & exhorreſcet peccata ſua. Et vnumquemque hominem accedentem ad pœnitentiam ſi videris acriter, & aſſiduè ſtare in pœnitentiâ, ſtatim ſuſcipe eum. Qui verò poteſt ieiunare quod impoſitum eſt ei, noli prohibere, ſed permitte. Magis enim laudandi ſunt hi qui celeriter debitum pondus perſoluere feſtinant, quia ieiunium debitum eſt. Et ſic date mandatum his qui pœnitentiam agunt. Quia ſi ieiunauerit, & compleuerit quod illi mandatum eſt à Sacerdote, purificabitur à peccatis. Quod ſi iterum ad priſtinam conſuetudinem [vel] peccati reuerſus fuerit, ſic eſt quomodo canis qui reuertitur ad proprium vomitum. Omnis itaque pœnitens non ſolùm debet ieiunare quod illi mandatum eſt à Sacerdote, verum etiam poſtquam compleuerit ea quæ illi iuſſa ſunt, debet, quantùm ipſi viſum fuerit, ieiunare ſiue tetradas, ſiue † paraſceue. Si enim egerit ea quæ illi Sacerdos præceperit, peccata eius remittentur: ſi verò poſtea ex ſua voluntate ieiunauerit, mercedem ſibi acquiret & regnum cœlorum. Qui ergo tota ſeptimanâ ieiunauerit

† l. paraſceuas.

Digitized by Google

pro peccatis, Sabbato, & Dominica die manducet, & bibat quicquid aptum fuerit. Cuſtodiat tamen ſe à crapula, vel ebrietate: quia omnis luxuria de ebrietate naſcitur. Ideo B. Paulus prohibuit dicens: *noli inebriari vino, in quo eſt luxuria.* Non quia in vino eſt luxuria, ſed in ebrietate. EXPLICIT PROLOGVS. Si quis forte non potuerit ieiunare, & habet vnde dare ad redimendum, ſi diues fuerit, pro ſeptem Hebdomadibus det ſolidos XX. Si autem non habuerit tantum vnde dare, det ſolidos X. Si autem multùm pauper fuerit det ſolidos III. Neminem verò conturbet, quia iuſſimus viginti ſolidos dare, aut minus: quia ſi diues fuerit, facilius eſt illi dare ſolidos XX. quàm pauperi ſolidos III. Sed vnuſquiſque adtendat, cui dare debet; ſiue pro redemptione captiuorum, ſiue ſuper ſancto altari, ſiue pauperibus Chriſtianis erogandum. Et hoc ſcitote, fratres, vt dum venerint ad vos ſerui, vel ancillæ, quærentes pœnitentiam, non eos grauetis, neque cogatis tantùm ieiunare, quantùm diuites; quia non ſunt in ſua poteſtate; ideoque medietatem pœnitentiæ eis imponite.

INCIPIT RATIO AD DANDAM POENITENTIAM.

IN primis dicit Pſalmum triceſimum ſeptimum totum, *Domine, ne in furore tuo arguas me.* Et poſtea dicit: *Oremus.* Et dicit Pſalmum centeſimum ſecundum, *benedic, anima mea, Domino.* vſque, *renouabitur ſicut aquila iuuentus tua:* Et dicit Pſalmum quinquageſimum, *miſerere mei, Deus,* vſque, *iniquitates meas dele.* Poſt hæc dicit Pſalmum LIII. *Deus in nomine tuo.* & dicit: *Oremus.* Et dicit Pſalmum LI. *Quid gloriaris,* vſque, *videbunt iuſti & timebunt.* & dicit. *Oremus.*

Deus cuius indulgentia nemo non indiget, memento, Domine, famulo tuo illo, & qui lubrica terreque corporis fragilitate nudatus, quæſumus, vt des veniam confitenti; parce ſupplici, vt qui noſtris meritis accuſamur, tua miſeratione ſaluemur. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

ALIA.

Deus ſub cuius oculis omne cor trepidat; omneſque conſcientiæ contremeſcunt, propitiare omnium gemitibus, & cunctorum medere vulneribus; & ſicut nemo noſtrum liber eſt à culpa, ita nemo ſit alienus à venia. per Dominum.

ALIA.

Deus infinitæ miſericordiæ; veritatiſque immenſæ, propitiare iniquitatibus noſtris, & omnibus animarum noſtrarum medere languoribus, vt miſerationum tuarum remiſſione percepta, in tua ſemper benedictione lætemur. per Dominum.

ALIA.

Digitized by Google

Alia.

Precor, Domine, clementiæ, & miſericordiæ tuæ Maieſtatem, vt famulo tuo illo peccata, & facinora ſua confitenti veniam relaxare digneris, & præteritorum criminum culpas indulgeas, qui humeris tuis ouem perditam reduxiſti, qui Publicani precibus confeſſione placatus exaudiſti. Tu etiam huic famulo tuo placare, Domine, tu eius precibus benignus aſpira, vt in confeſſione placabilis permaneat. Fletus eius & petitio perpetuam clementiam tuam celeriter exoret, ſanctiſque altaribus, & ſacrificiis reſtitutus ſpei rurſum æternæ cœleſtis gloriæ mancipetur. Per Dominum.

Item oratio manus impoſitionis.

Domine Sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui per Ieſum Chriſtum filium tuum Dominum noſtrum vulnera noſtra curare dignatus es, te ſupplices rogamus & petimus nos humiles tui Sacerdotes, vt precibus noſtris aurem tuæ pietatis inclinare digneris, remittaſque omnia crimina, & peccata vniuerſa condones, deſque huic famulo tuo pro † ſupplicibus veniam, pro mœrore lætitiam, pro morte vitam. Ipſe cœleſtis apicis deuolutus eſt, & de tua miſericordia confidens ad bonam pacem præmiis tui atque cœleſtia peruenire mereatur ad vitam æternam. Per Dominum.

† l. ſupplicijs.

Incipit reconciliatio Pœnitentis feria V. in cœna Domini.

In primis dicit Pſalmum L. cum Antiphona. Cor mundum.

Deus humani generis benigniſſime conditor, & miſericordiſſime reformator, qui in reconciliatione lapſorum etiam me, qui miſericordia tua primus indigeo, ſeruire effectibus gratiæ tuæ per miniſterium Sacerdotale voluiſti, vt ceſſante merito ſupplicis, mirabilior fieret clementia Redemptoris. Per Dominum noſtrum.

Omnipotens ſempiterne Deus, confitenti tibi huic famulo tuo pro tua pietate peccata relaxa, vt non plus ei noceat conſcientiæ reatus ad pœnam, quàm indulgentia tuæ pietatis ad veniam. Per Dominum.

Alia.

Omnipotens & miſericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confeſſione celeri poſuiſti, ſuccurre lapſis, miſerere confeſſis: vt quod delictorum catena conſtringit, magnitudo tuæ pietatis abſoluat. Per Dominum.

Digitized by Google

ORATIO SVPER INFIRMVM.

DEVS, qui famulo tuo Ezechiæ ter quinos annos ad vitam donaſti; & famulum tuum à lecto ægritudinis tua magnitudo erigat ad ſalutem. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

INCIPIT IVDICIVM POENITENTIS. I.

SI quis Epiſcopus, aut aliquis ordinatus homicidium fecerit, ſi quis Clericus homicidium fecerit, decem annos pœniteat, tres ex his in pane & aqua. Si laïcus, tres annos pœniteat, vnum his in pane & aqua. Subdiaconus, VI. Diaconus VII. Presbyter X. Epiſcopus XII. Si quis ad homicidium faciendum conſenſerit, ſeptem annos pœniteat, tres ex his in pane & aqua. Si quis voluit, & non potuit facere, tres annos pœniteat, vnum ex his in pane & aqua: Si quis laïcus homicidium fecerit voluntariè, ſeptem annos pœniteat, tres ex his in pane & aqua. Si quis infantem oppreſſerit, tres annos pœniteat, vnum ex his in pane & aqua: ſimiliter & Clericus obſeruet.

DE FORNICATIONE. II.

SI quis fornicauerit, ſicut Sodomitæ X. annos pœniteat, III. ex his in pane & aqua. Si quis Clericus adulterium commiſerit, idem cum vxore vel ſponſa alterius ſi filium genuerit, ſeptem annos pœniteat: ſi verò filium non genuerit, & in notitiâ hominum non venerit, ſi Clericus eſt, tres annos pœniteat, vnum ex his in pane & aqua. Si Diaconus aut monachus ſeptem annos pœniteat, tres ex his in pane & aqua. Epiſcopus duodecim, quinque in pane & aquâ. Si quis Clericus. i. cuius ſuperior gradus eſt, qui vxorem habet, & poſt conuerſionem vel honorem iterum eam cognouerit, ſciat ſe adulterium commiſiſſe: idcirco, vt ſuperius conſtitutum eſt, pœniteat. Si quis fornicauerit cum ſanctimoniale vel Deo dicata, cognoſcat ſe adulterium commiſiſſe, ſecundùm ſuperiorem ſententiam vnuſquiſque iuxta ordinem ſuum pœniteat. Si quis per ſemetipſum fornicauerit, aut cum iumento, aut cum qualibet quadrupede, tres annos pœniteat. Si gradum aut votum, tres annos pœniteat. Si quis concupiſcit mulierem, & non potuerit peccare, id eſt, quia non ſuſcepit eum mulier, dimidium annum pœniteat in pane & aqua, & toto abſtineat ſe anno à vino & carne. Si quis Clericus poſtquam ſe Deo vouerit, ad habitum ſecularem redierit, ſicut canis ad proprium vomitum, vel vxorem duxerit, ſex annos pœniteat, tres ex his in pane, & aqua, & poſtea in coniugio non copuletur. Quod ſi noluerit, ſancta Synodus, vel ſedes Apoſtolica ſeparabit eos à communio-

Digitized by Google

ne Catholicorum. Similiter & mulier poſtquam ſe Deo vouerit, ſi tale ſcelus commiſerit, pari ſententiæ ſubiacebit. Si quis Laïcus fornicauerit, ſicut Sodomitæ, VII. annos pœniteat. Si quis de alterius vxore filium genuerit, id eſt, adulterium commiſerit, ac torum proximi ſui violauerit, III. annos pœniteat, & abſtineat à cibis luculentioribus, & à propria vxore, dans inſuper pretium pudicitiæ marito vxoris violatæ. Si quis adulterare voluerit, & non potuerit, id eſt, non fuerit ſuſceptus, quadraginta dies pœniteat. Si quis fornicauerit cum mulieribus, id eſt, viduis, vel puellis: ſi cum viduis, annum vnum pœniteat: ſi cum puellis, II. annos pœniteat. Si quis virgo virgini coniunctus fuerit, ſi voluerint parentes, ſit vxor eius; tamen vnum annum pœniteat, & ſint coniugales. Si quis cum iumento fornicauerit, annum vnum pœniteat. Si vxorem non habuerit, dimidium annum pœniteat. Si quis virginem, vel viduam rapuerit, III. annis pœniteat. Si quis ſponſam habens ſorori eius forſitan vitium intulerit, & cohæſerit tanquam ſuæ, hanc autem vxorem duxerit, id eſt, deſponſatam, illa verò quæ vitium paſſa eſt, ſi forte necem ſibi intulerit, omnes hi qui in huius facti conſenſu ſunt, X. annos in pane & aqua redigantur, ſecundùm ſtatuta canonum. Si qua de mulieribus, quæ fornicatæ ſunt, interfecerit, quæ naſcuntur, aut feſtinat auortiuos facere, primum conſtitutum vſque ad exitum vetat, * id quod verum definitum humanius aliquid conſequantur, conſtituimus eos decennij tempore ſecundùm gradus quæ ſunt conſtituta pœniteat.

De Periurio. III.

SI quis Clericus periurauerit, ſeptem annos pœniteat, tres ex his in pane & aqua. Laïcus tres. Subdiaconus ſex. Diaconus ſeptem. Presbyter decem. Epiſcopus duodecim. Si quis verò coactus pro qualibet neceſſitate, aut neſciens periurauerit, tres annos pœniteat, vnum in pane & aqua: & animam pro ſe reddat id eſt, ſeruum, vel ancillam de ſeruitute abſoluat, & eleemoſynas multas faciat. Si quis periurauerit per cupiditatem, totas res ſuas vendat, & donet in pauperibus, & tondeatur, & intret in monaſterium, & ibi deſeruiat vſque ad mortem.

De Fvrto. IV.

SI quis Clericus furtum fecerit capitale, id eſt, quadrupedum: vel caſam ruperit, vel fregerit, vel * qualibet meliorem præſidium furauerit, ſeptem annos pœniteat. Laïcus quinque. Subdiaconus ſex. Diaconus ſeptem. Presbyter X. Epiſcopus XII. annos pœniteat. Si quis verò de minoribus ſemel, aut bis furtum fecerit, reddat proximo ſuo, & anno vno pœniteat in pane & aqua; & ſi reddere non potuerit, tres annos

Digitized by Google

pœniteat. Si quis ſepulchrum violauerit, ſeptem annos pœniteat, tres in pane & aqua. Si quis laïcus furtum fecerit, reddat proximo ſuo quod furauerit. III. quadragenas in pane, & aqua: ſi reddere non potuerit, anno vno, & tres quadragenas in pane & aqua pœniteat: & eleemoſynam de ſuo labore in pauperibus: & Sacerdotis iudicio iungatur altari

De Maleficio. V.

SI quis maleficio aliquem perdiderit, VII. annos pœniteat, III. in pane & aqua. Si quis pro amore maleficus ſit, & neminem perdiderit, ſi laïcus eſt, dimidium annum pœniteat; ſi Clericus annum vnum pœniteat in pane & aqua: ſi Diaconus, tres annos, vnum in pane, & aqua: ſi ſacerdos quinque annos, II. in pane, & aqua. Si autem per hoc mulieris partus quis deceperit, ſex quadragenas vnuſquiſque inſuper augeat; ne homicidij reus ſit. Si quis immiſſor tempeſtatum fuerit, VII annos pœniteat, III. in pane & aqua.

De Sacrilegio. VI.

SI quis ſacrilegium fecerit, id eſt, † quos aruſpices vocant, qui auguria colunt, ſuperauguriauerit, aut quocunque malo ingenio. III. annos in pane & aqua. Si quis ariolus fuerit, quod diuinos vocant, aliquas diuinationes fecerit: quia hoc dæmoniacū eſt, quinque annos pœniteat, III. in pane & aqua. Si quis in Kalendis Ianuarij, quod multi faciunt, & in ceruulo † ducunt, aut in vetula vadit, III. annos pœniteat. Si quis ſortes habuerit, quas Sanctorū * contrarationem vocant, vel aliquas ſortes habuerit, vel qualecunque malo ingenio ſortitus fuerit, vel diuinauerit, III. annos pœniteat. I. in pane & aqua. Si quis ad arbores, vel ad fontes, vel ad cancellum, vel vbicunque exceptò in Eccleſia, votum vouerit, aut exſoluerit, tres annos cum pane & aqua pœniteat: & hoc ſacrilegium eſt, vel dæmonaticum. Qui verò ibidem ederit, aut biberit, vnum annum pœniteat in pane & aqua. Si quis Mathematicus, id eſt, per inuocationem dæmonum hominis mentem tulerit, quinque annos pœniteat, vnum in pane & aqua. Si quis ligaturas fecerit, quod deteſtabile eſt, tres annos pœniteat, vnum in pane & aqua. Si qui ſimul edunt feſtiuitatem in locis abominandis gentilium, & ſuam eſcam deferētes, comederint, placuit eos biennio ſubiacere, & ſic ſuſcipi, * quæ obedire oportet: & poſt oblationem vnumquemque ſpiritum probare, & vitam ſingulorum cognoſcere. Si quis manducauerit, aut biberit iuxta fanum; ſi per ignorantiam, promittat deinceps, quod nunquam reïteret, & quadraginta diebus in pane & aqua pœniteat: ſi verò per contemptum hoc fecerit, id eſt, poſtquam Sacerdos ei prædicauit, quod ſa-

† l. quod

† l. ducit

Digitized by Google

crilegium hoc erat, menſæ dæmoniorum communicauerit,* ſinguli tantùm vitium hoc fecerit. III. quadragenas in pane, & aqua pœniteat. Si verò pro cultu dæmonum, & honore ſimulacri hoc fecerit, III. annos pœniteat. Si quis ſecundò, & tertiò † immolatus per vim, III. annos ſubiaceat, & duobus ſine oblatione communicet, tertio ad perfectum ſuſcipiatur. Si quis manducauerit ſanguinem aut morticinum, aut idolis immolatum, & non fuit ei neceſſitas, ieiunet Hebdomadas duodecim.

† l. immolaueris

De quibusdam Capitulis. VII.

SI quis † quoquolibet membrum ſibi voluntariè truncauerit, III. annos pœniteat, vnum in pane & aqua. Si quis auorſum fecerit voluntariè, III. annos pœniteat, I. in pane & aqua. Si quis vſuras vndecunque exegerit, tres annos pœniteat, vnum in pane & aqua. Si quis per poteſtatem, aut quolibet ingenio res alienas malò ordine inuaſerit, vel tulerit, ſuper * iure ſententia ſimiliter pœniteat, & eleemoſynas multas faciat. Si quis ſeruum, aut quemcunque hominem quolibet ingenio in captiuitatem duxerit, vel tranſmiſerit, ſicut ſupra pœniteat. Si quis aream, vel domum voluntariè igne cremauerit, ſicut ſupra pœniteat. Si quis per iram alium percuſſerit, & ſanguinem fuderit, aut debilitauerit, ſoluat ei primò mercedem, & medicum quærat: ſi laïcus eſt, XL. diebus: Clericus II. quadragenas: Diaconus, VII. menſibus: Presbyter annum I. Si quis venationes exercuerit, Clericus annum vnum pœniteat, Diaconus II. Presbyter III. annos pœniteat. Si quis de miniſterio ſanctæ Eccleſiæ * qualecunque opus quidlibet fraudauerit, vel neglexerit, VII. annos pœniteat, III. in pane & aqua. Siquis cum animalibus peccauerit, qui amplius, quàm triginta annorum fuerit, XV. annos ſubiaceat,* communionem mereatur.* Requiratur autem qualis ſit eorum vita, ſi mereatur humanius aliquid,* inceſſanter ad peccandũ Si perſeuerauerit, longam habeat pœnitentiã. Qui autem ſuperiore ætate, & vxores habentes introïerunt in hoc peccatum, viginti quinque annis ſubiaceant: ita vt poſt quinque, communionem cum oblatione mereantur. Si autem aliqui & vxores habentes, & amplius quinquaginta annorum, hoc peccatum fecerint, in exitu vitæ mereantur viaticum accipere.

† l. quodlibet.

De ebrietate. VIII.

INEBRIATVR igitur quis à vino, ſiue ceruiſia contra indictum Saluatoris, ac Apoſtolorum eius, quod ſi votum ſanctitatis habuerit, XL. diebus in pane & aqua culpam diluat: laïcus verò ſeptem diebus pœniteat. Epiſcopus faciens fornicationem degradetur: & ſexdecim annos pœniteat. Presbyter autem & Diaconus fornicationem natura-

lem faciens* prælato ante monachi votũ tres annos pœniteat. Veniam omni hora roget, ſuperpoſitionem vnaquaque hebdomada, exceptis quinquageſimis diebus faciat.

De minvtis cavsis. IX.

SI cauſa negligens quis ſacrificium perdat relinquens foris, & ab aliquo deuoratur, XL. diebus pœniteat, ſin verò annum vnum pœniteat. Si communicauerit ignorans excommunicatis ab Eccleſia, diebus XL. pœniteat. Si ſacrificium terra tenus negligendo ceciderit, ſuperpoſitio ſit. Pro bonis rebus offerre debemus, pro malis nequaquam. Presbyteri verò pro ſuis Epiſcopis non prohibentur offerre. Qui præbet ducatum barbaris, tres annos pœniteat. Qui monaſteria expoliat falsò ſe † dicere captiuos redimere, III. annos pœniteat: & omnia quæ abſtraxit pauperibus donet. Qui manducat carnem animalium, quorum mortem neſcit tertiam partem anni pœniteat. Priorum inſtituta patrum noſtrorum † pro manus: pueri ſoli ſermocinantes & tranſgredientes inſtituta ſeniorum tribus ſuperpoſitionibus emendentur. Oſculum ſimpliciter facientes † ſeptem ſuperpoſitiones. Inlecebroſum oſculum ſine inquinamento VIII. ſuperpoſitiones: cum inquinamento autem; † ſiue amplexu † XV. ſuperpoſitionibus corrigantur.

[†l. dicens] [†l pro manus.] [†in pœn. Rom. V.] [†l. ſine.] [†in pœn. Rom. X.]

* De diſſenſibvs sacrificivm. X.

QVi non bene cuſtodit ſacrificium, & mus comederit, XL. diebus pœniteat. Qui autem perdiderit ſuum criſmal, aut ſolum ſacrificium in regione qualibet, vt non inueniatur, III. quadragenas vel annum pœniteat. Perfundens aliquis calicem ſuper altare, quando auferuntur linteamina, VII. diebus pœniteat. Si ceciderit ſacrificium intra menſam, VII. diebus pœniteat. Vt ſumens grauatus ſacrificium ſaturitate ventris, XX. diebus pœniteat. Diaconus obliuiſcens oblationẽ offerre ſine linteamine, donec offeruntur, ſimiliter pœniteat. Si autem in farina, aut in aliquo ſiccato cibo, ſiue in melle, ſiue in lacte inueniantur iſtæ beſtiolæ, quod circa illorum corpora eſt, foras proiiciatur. Qui negligentiam circa ſacrificium fecerit, vt ſit à vermibus conſumptum, quod ad nihilum deueniat, III. quadragenas pœniteat. Si integrum ſit inuentum, & in eo fuerit vermis, comburatur; & ſic cinis eius ſub altare abſcondatur; & qui negligens XL. diebus pœniteat. Si ceciderit ſacrificium de manu offerentis terra tenus, & inueniatur aliquid, omne quodcunque inuentum fuerit in loco in quo ceciderit, comburatur; & cinis ſub altare abſcondatur: & ſacerdos medium annum pœniteat: & ſi inuentum fuerit, vt ſupra mundetur; & XL. diebus pœniteat. Si vſque ad

Digitized by Google

altare tamen non fuerit lapſum, ſuperponat. Si de calice per negligentiam ſtillauerit aliquid in terram, linguâ lambatur, & tabula radatur, & in igne comburatur, & quadraginta diebus pœniteat. Si ſupra altare ſtillauerit calix, ſorbeat miniſter: & linteamen quod tetigit ſtillam, abluatur * vicibus, & III. diebus pœniteat. Si titubauerit ſacerdos ſuper orationem Dominicam, quæ dicitur periculoſa, vna vice L. Pſalmos, ſecunda vice, centum plagis. Si autem duxerit viduam patris, vel fratris ſui, iſti tales non poſſunt iudicari, niſi prius ſeparentur ab inuicem. Si quis aliquis expeditione publica occidit hominem ſine cauſa, ieiunet hebdomadas viginti vnam: ſi autem forſitan ſe defendendo, aut parẽtes ſuos, aut familias ſuas occidiſſet aliquem, ille non erit reus: ſi voluerit ieiunare, in illius poteſtate eſt, qui coactus hoc fecit. Si homicidium in pace fecerit, & non fuerit turbata † pro poteſtatem aut inimicitiæ cauſam, vt res eius capiat, ieiunet hebdomadas XXVIII. & res eius quem occidit, reddat vxori, vel filiis. Si quis autem ad pœnitentiam venit, & ægritudo euenerit, & non potuerit adimplere, quod illi mandatum eſt à ſacerdote, ſuſcipiatur ad ſanctam communionem: & ſi voluerit eum Deus ſaluare, ieiunet poſtea. Si quis non pœnitet, & forſitan ceciderit in ægritudinem, & quæſierit communicare, non prohibeatur, ſed date ei ſanctam communionem, & mandate ei, vt ſi placuerit Dei miſericordiæ, & euaſerit de ipſa ægritudine, poſtea omnia ſit confeſſus, & ſic pœniteat. Si autem aliquis excommunicatus fuerit mortuus, qui iam ſit confeſſus, & non occurrit, ſed occupauit eum mors, ſiue in via, ſiue in domo, ſi eſt aliquis ex parentibus eius, pro eo aliquid offerat ad ſanctum altare, aut ad redemptionem captiuorum, aut ad commemorationem animæ eius. Si quis accepit filiam vxoris, † hic non poteſtis iudicare, niſi prius ſeparentur. Poſtquam ſeparati fuerint, vnicuique eorum imponas hebdomadas quatuordecim, & iterum numquam ſe iungant. Si autem voluerint nubere, ſiue vir, ſiue mulier, poteſtatem habeat, ſed non * illa qui dimiſit. Si quis acceperit cognatam, aut nouercam, aut auunculi viduam; & hic qui vxorem patris ſui, aut ſororem ſuæ vxoris, grande iudicium canonice damnetur. Si quis [aliquis] dum infans eſt, per ignorantiam guſtauerit, de iis, quæ fuerint immolata idolis, aut morticinum, aut aliquid abominabile, idem ieiunet hebdomadas tres. Propter fornicationem autem multi neſciunt numerũ mulierum cum quibus fornicati ſunt, illi ieiunent hebdomadas quinquaginta. Si autem neſciens manducauit idolis immolatum, aut morticinum, dabitur illi venia, quoniam neſciens hoc fecit: tamen ieiunet hebdomadas III. Si quis nolendo parentibus occidit hominem, ieiunet hebdomadas VIII. Si quis per neceſſitatem furauerit cibaria, vel veſtem, ſiue quadrupedem per famem, aut per nuditatem illi venia datur. Ieiunet hebdomadas IV. Si reddiderit, non cogatis ieiunare. Si quis caballum, aut bouem aut iu-

† l. per.

† l. hos.

mentum, vel vaccam furauerit, ſiue cibaria, aut pecora, quæ totam familiam nutriunt, ieiunet, vt ſupra. Si qua mulier deceperit matris ſuæ maritum, illa non poteſt iudicari, donec relinquat eum. Cum ſeparati fuerint, ieiunent hebdomadas quatordecim. Si quis legitimam vxorem habens dimiſerit illam, & aliam duxit, illa quam duxit non eſt illius. Non manducet neque bibat, neq; omnino in ſermone ſit cum illa, quam malè accepit; neque cum parentibus illius. Ipſi tamen ſi conſenſerint, ſint excommunicati. Si mulier ſuaſerit alteri mulieri maritum, ſit excommunicata à Chriſtianis. Si quis Chriſtianorum Chriſtianum viderit ambulantem vel oberrantem parentem ſuum vendiderit, ille non eſt dignus inter Chriſtianos requiem habere, donec redimat eum. Si autem non potuerit inuenire locum, vbi ſit, pretium quod accepit, det pro eo, & alium redimat de ſeruitute, & ieiunet hebdomadas XXVIII. Si cuiuſlibet hominis mortua fuerit vxor, habet poteſtatem accipere alteram, ſimiliter & mulier. Si tertium acceperit, ieiunet hebdomadas tres, ſi quartum aut quintum acceperit, ieiunet hebdomadas XXI. Si quis
† l. vngulis. comas incidit, aut faciem ſuam laniauerit cum gladio, aut † vngulas poſt mortem parentum, ieiunet hebdomadas quatuor: & poſtquam ieiunauerit, ſic communicet. Si qua mulier prægnans voluerit ieiunare, poteſtatem habet. Herbarius vir aut mulier interfectores infantum in extremum vitæ cum venerint, ſi quæſierint pœnitentiam cum luctu ac fletu lacrymarum. * Si ceſſauerit ſuſcipere eum, ieiunet hebdomadas L. Si quis canis aut vulpis, ſiue acceptor mortificauerint: ſiue de fuſte, ſiue de lapide, ſiue ſagitta, quæ non habet ferrum, mortuum fuerit, hæc omnia ſuffocata ſunt, non manducentur: & qui manducauerit, ieiunet hebdomadas ſex. Si quis ſagitta percuſſerit ceruum, ſiue aliud animal, & poſt tertium diem inuentum fuerit, & forſitan ex eo lupus, vrſus, canis, aut vulpis guſtauerit, nemo manducet, & qui manducauerit, ieiunet hebdomadas IV. Si gallina in puteo mortua fuerit, puteus euacuetur: ſi ſciens ex eo biberit, ieiunet hebdomada vna. Si quis mus aut
† l. aqua. gallina, aut aliquid ceciderit in vino, aut in † aliqua, de hoc nullus bibat. Si in oleum aut mel ceciderit, oleum expendatur in lucernam, mel verò in medicinam, vel in aliam neceſſitatem. Si piſcis mortuus fuerit in piſcinà non manducetur; qui manducauerit, ieiunet hebdomadas IV. Si porcus vel gallina manducauerit de corpore hominum, non manducetur; neque ſeruetur ad ſemen, ſed occidatur, & canibus tradatur. Si quis lupus plagauerit animal, & mortuum fuerit, nemo manducet: & ſi vixerit, & poſtea cum homo occiderit, manducetur. Siue cum capra, ſiue
† l. eo. cum pecore, aut cum alio animali ſi peccauerit homo cum † ea, nemo manducet carnem eius: ſed occidatur; & canibus tradatur Si voluerit pro animâ ſuâ dare eleemoſynam de his pecuniis, * quod fuit de præda. ſuam egit pœnitentiam, poteſtatem habet, *explicit*.

Hactenus

Hactenus pœnitentialis Romanus, circa quem nonnulla notanda & obſeruanda veniunt.

In Præfatione hæc vox, *alterum*, notanda. Hunc Pœnitentialem Romanum alterum dicit, quia antea libro 4. poſuit pœnitentialem ex antiquorum Conciliorum canonibus excerptum.

Primum caput citat Burchardus lib. 19. cap. 33. vſque ad hæc verba, *non enim omnes Clerici*, ex Pœnitentiali Theodori, Anglorum Epiſcopi paulo contractius. Hæc verba, *conſilium dederis pœnitenti*, ſic exponenda ſunt. i. monueris pœnitentem, qua ratione deinceps ſit in peccatis vitandis cautior. Poſtea dicit iniungendam eſſe pœnitentiam à ſacerdote, dum confeſſorum peccatorum recordatur: ne ſi noli pœnitens peccata retexere, ſeuerius iudicetur à ſacerdote. Hæc verba, *ſuſcipiat Diaconus pœnitentem ad communionem*, ſic explicanda ſunt; quòd vigente neceſſitate, præſertim periculo mortis debeat Diaconus pœnitenti, quem ex profuſione lacrymarum, vel ſimilibus ſignis non fictè pœnitere nouit, porrigere ſanctam Euchariſtiam, quamuis defectu ſacerdotis non fuerit abſolutus. Hunc locum profert Burchardus lib. 19. c. 154. ex pœnitentiali Romano. Idem prorſus ſtatuitur in ordine Romano iiſdem planè verbis in ordine feriæ IV. in capite ieiunij. & quid ſimile factum legimus apud Euſebium lib. 6. hiſt. Eccl. cap. 36. quamuis non diaconi miniſterio, in perſona cuiuſdam Serapionis, qui vi tormentorum victus cum idolis immolaſſet, ab Eccleſia eiectus eſt, & facti pœnitens fruſtra ad communionem fidelium admitti efflagitauit. Qui tandem graui morbo conflictatus, triduò deinceps omni ſenſuū & vocis vſu caruit; & ad ſe reuerſus, vociſque compos factus nocte nepotem ſuum ad Presbyterum miſit, rogans eum, vt quantocyus ad ſe veniret: ſed presbyter morbo præpeditus cum ad ſenem ægrotum accedere non poſſet, eius nepoti particulam Euchariſtiæ dedit, præcipiens, vt eam madefactam in os ſenis infunderet, quod cùm ille à presbytero reuerſus feciſſet, illico ſenex in pace quieuit. 3. hæc verba, *humiliare ſe debent Epiſcopi, vel presbyteri*, &c. reperire eſt etiam apud Burchardum lib. 19. cap. 2. Idem præſtabat S. Ambroſius, vt teſtatur Paulinus presbyter in eius vita. *Siquidem quotieſcunque illi aliquis ad percipiendam pœnitentiam lapſus ſuos confeſſus eſſet, ita flebat, vt & illum flere compelleret. Videbatur etiam ſibi cum iacente iacere.* Ita olim cum Miſſarum ſolemniis expletis pœnitentes lacrymis perfuſi ad Pontificis pedes corruerent, ſic Pontifex lacrymis madefactus pœnitentium etiam pedibus prouoluebatur, vt teſtatur Sozomenus lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 16. Quartò, is ritus, *mandet ei ſacerdos*, &c. extat etiam cap. ſupra citato, & in ordine MS. Bibl. S. Remigij Rem. ad pœnitentiam dandam, cum oratione ſubſequente; in qua, vt in præfato ordine S. Remigij, malè legitur, *ad adorandum*; ſed legendum eſt, *ad orandum*, vt apud Burchardum.

Digitized by Google

Sequens capitulum extat apud Burchardum, c. 31. citatum ex Pœnitentiali Romano; alicubi mutilum, non eſt in citato ordine MS. S. Remegij. Vocabulũ, *Tetradas*, eſt à recto, *Tetras*, id eſt, quarta feria cuiuſque ſeptimanæ, vt paraſceue ſexta, in quibus ieiunant Chriſtiani, præſertim orientales ex antiquo more, vt fuſe docuimus in notis & obſeruationibus ad Concordiam regularum. Infra in eodem capite dicitur, *Sabbato, & Dominicâ die manducet*. Ita apud Burchardum; ſed τὸ *Sabbato*, additum videtur ab iis qui morem Græcorum ſecuti, Sabbatis non ieiunabant: maxime cum hic libellus pœnitentialis ſit Eccleſiæ Romanæ, vt clarum eſt ex Burchardo qui ſæpe illum ſub hoc nomine citat, Tandem in fine huius capituli hæc verba extant: *explicit prologus*, ſed puto eſſe ad finem capitis ſequentis reiicienda, quod videtur membrum eſſe ſuperioris. Hæc verba, *ſi quis non potuerit ieiunare*, vſque ad iſta, *& hoc ſcitote*, citantur à Burchardo cap. 22. ex Pœnitentiali Theodori. Solidus apud veteres Romanos eſt nummus aureus; cuius valorem notat Caſſiodorus lib. 1. Var. epiſt. 10. *Sex millia denariorum ſolidum eſſe voluerunt*. Solidus Francicus olim quadraginta denariorum numero computabatur, vt docet Hincmarus in lib. de vita S. Remigij, patetque ex Synodo Remenſi 2. can. 41. Tandem ad duodecim denariorum valorem redactus eſt.

Sequuntur quidam Pſalmi ad dandam pœnitentiam, qui etiam extant apud Burchardum lib. 19. cap 7. ſed ibi integri dicendi. Orationes totidem ſunt, ſed ſecunda & tertia diuerſæ ſunt. Apud Caniſium non habetur τὸ *Oremus*, ſed, *dic orationem*.

Sequitur oratio impoſitionis manus, quæ apud Burchardum ſecunda eſt inter orationes præfatas. Hæc oratio dicitur *impoſitionis manus*, quia olim ſacerdos dando pœnitentiam manum capiti pœnitentis imponebat, orationem hanc vel aliam ſimilem recitando. Concilium Agathenſe, can. 15. *Pœnitentes, tempore quo pœnitentiam petunt, impoſitionem manuum, & cilicium ſuper caput à ſacerdote, ſicut vbique conſtitutum eſt, conſequantur.* Oratio ſequens non eſt integra apud Henr. Caniſium, integram habes in ordine Romano, in ordine feriæ V. in cœnâ Domini. Repoſui, *etiam me*; quia in NS. cod. MS. quemadmodum apud Caniſium malè legitur, *etiam ego*. In oratione III. legitur, *vt quod*, quemadmodum & apud Caniſium. At apud Burchardum, & in ordine Romano legitur, *vt quos*.

In primo capite ſecundæ partis hæc verba, *ſi Clericus homicidium fecerit*, videntur eſſe ſuperflua. Ad hæc verba, *ſi laïcus*, ſubaudi, *non voluntariè*; quia paulo poſt agit de homicidio voluntario laïci.

In ſecundo capite Clericus, *cuius gradus eſt altior*, eſt Epiſcopus, aut Presbyter, aut Diaconus. Ad illa verba, *ſi gradum, aut votum*, ſubaudi nõ *habuerit*. Finis capitis corruptus eſt, & ita, vt arbitror, caſtigandus; *ſi*

Digitized by Google

quæ de mulieribus, quæ fornicatæ ſunt, interfecerit, quæ naſcuntur, primum conſtitutum vſque ad exitum vetat, (ſupple) *communicare. Verùm, vt iuxta id quod definitum eſt, humanius aliquid conſequatur, conſtituimus, vt eam decennij tempore, ſecundum gradus qui conſtituti ſunt, pœniteat.* Et hæc nihil aliud ſunt, quàm canon 21. Concilij Ancyrani.

Cap. 3. de periurio 1. hæc verba, *ſi quis verò coactus pro neceſſitate*, &c. à Burchardo lib. 12. cap. 6. citantur ex Pœnitentiali Romano. *tamen pœnitentialis Romanus præcipit*, &c. *Si quis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet cauſa vel neceſſitate ſe peierat, quia plus corpus, quàm animam dilexerat, tres quadrageſimas, alij indicant tres annos, vnum ex his in pane & aqua pœniteat.* 2. hæc etiam verba, *ſi quis periurauerit per cupiditatem*, &c. citantur à Burchardo lib. 19. c. 7. ex pœnitentiali Romano in hunc modum: *Tamen pœnitentialis Romanus præcepit, ſi quis per cupiditatem ſe periurauerit, omnes res ſuas vendat, & pauperibus deſtribuat, & monaſterium ingreſſus iugi pœnitentiæ ſe ſubdat.*

Cap. 4. poſt τὸ *quadrupedem*, legendum, *furauerit*, vel quid ſimile. Hæc verba *vel qualibet meliorem præſidium*, corrupta ſunt, & legendum arbitror, *vel quamlibet meliorem pecudum. ſi præſidium.* Hoc autem caput 4. citatur à Burchardo lib. 11. cap. 58. ex Pœnitentiali Theodori, ſed contractiùs, ex quo, ſi cui prior emendatio forte non placuerit, illud corrigemus. legendum itaque, *ſi quis Clericus furtum fecerit capitale, id eſt, quadrupedia tulerit, vel caſam ruperit, vel fregerit, vel præſidium furauerit.* Vbi præſidium eſt ſubſtantia, quam quis in bonis mobilibus poſſidet. Concilium Aurelianenſe 1. can. 14. *Præſidiis de omni commoditate in Epiſcoporum poteſtate durantibus*, Concilium Pariſienſe 4. can. 8. *Comperimus, deficiente Abbate, Presbytero, vel his qui per titulos deſeruiunt, præſidium quodcunque in mortis periculo dereliquerint, ab Epiſcopo, vel Archidiacono diripi.* Gregor. Tur. lib. 6. hiſt. cap. 4. *Irruerunt in domos Lupi, & direpto omni præſidio fingentes ſe illud in theſauro regis recondere ſuis eum domibus intulerunt.* Marculphus formula 67. de hæreditatis inter parentes diuiſione. *Accepit itaque ill. villas nuncupatas ill. ſitas ibi cum mancipiis ſtatis ill. De præſidio verò drappos, fabricaturas, vel omne ſupellectile domus quidquid dici vel nominari poteſt æquiualentia inter ſe viſi ſunt deuiſiſſe.* & formula 69. dixit *præſidium vtriuſque ſexus*, per quæ verba intelligere videtur ſeruos, & ancillas. Sequitur pœna in ſepulchrorum violatores, qui vt eruerent theſauros mortuis pro more temporum illorum conſepultos, ſepulchra violabant, vt videre eſt apud Caſſiodorum lib. 4. epiſt. 18. de quodam Laurentio Presbytero, qui ſepulchrum, vt inde aurum raperet, violauerat. In quod ſcelus olim multis ac diuerſis pœnis à legibus fuit animaduerſum. Edicto Theodorici regis c. 110. *Qui ſepulchrum deſtruxerit, occidatur.* l. Salicæ tit. 17. l. 2. *Si quis hominem mortuum effoderit, & expoliauerit VIII. denariis, qui faciunt ſo-*

Digitized by Google

lidos CC. culpabilis iudicetur. Legis Longobardorum lib. 1. tit. 12. lib. 2. *Si quis ſepulturam hominis mortui ruperit, & corpus expoliauerit, componat parentibus mortui ſol.* LXXX. Hæ leges & multæ aliæ ſimiles latæ ſunt ob theſauros, qui in ſepulchris recondebantur, & pretioſas mortuorum veſtes, de quibus infra.

Cap. 5. per hæc verba, *ſi quis pro amore maleficus ſit*, intelligitur is qui philtris ſeu incantationibus amatoriis ad ſe trahit amorem mulierum aut puerorum, vt videmus in pharmaceutriis Theocriti, & Virgilii, & in Pſeudomante Luciani, qui eas vocat τὰς χάριτας ἐπὶ τοῖς ἐρωτικοῖς. i. veneres ſeu gratias ad amorem conciliandum. Maxima autem pars huius capitis profertur ab Iuone Carnotenſi p. 15. c. 116. Pœnitentiali Theodori, ſed in quibuſdam variat. In fine capitis aduerſus immiſſorem tempeſtatum pœna ſtatuitur, quemadmodum apud Burchardum lib. 10. cap. 28. ex Romano Pœnitentiali. Sed eiuſdem libri cap. 8. ex eodem pœnitentiali Romano ſtatuitur pœna in eum qui credit eſſe aliquos tempeſtatum immiſſores, quæ ſecum pugnare videntur. Agobardus Lugdunenſis Epiſcopus libellum edidit, in quo damnat eos qui credunt eſſe aliquos tempeſtatum immiſſores, & auctor quæſtionum inter opera S. Iuſtini Martyris, qu. 31. ſcribit non hæc poſſe fieri magorum induſtria: aitque eiuſmodi homines appellari νεφοδιώκτας: Latini vocant tempeſtarios, vt ſcribunt Agobardus ibidem, & Benedictus Leuita lib. 1. Capit. tit. 64. & hæc tempeſtas dicitur, *aura leuatitia*, vt ſcribit Agobardus.

Cap. 6. notanda ſunt hæc verba, *ſi quis in Kalendis Ianuariis, quod multi faciunt, & in ceruulo ducit, aut in vetula vadit*, quæ ſumpta ſunt ex Concilio Autiſiodorenſi can. 1. *Non licet Kalendis Ianuarij vetula, aut ceruolo facere.* Meminit Burchardus lib. 19. cap. 5. *Feceſti aliquid tale, quod pagani fecerunt, & adhuc faciunt in Kalendis Ianuarij in ceruolo, & vegula. Si feciſti, XXX. dies in pane & aqua pœniteas.* Et S. Pacianus Epiſcopus Barcinonenſis parænesi ad pœnitentiam: *hoc etiam puto proximè ceruulus ille profecit, vt eò diligentior fieret, quò impreſſius notabatur: & tota illa reprehenſio expreſſi, ac ſæpe repetiti non compreſſiſſe videatur, ſed erudiſſe luxuriam. me miſerum! quid ego facinoris admiſi? Puto, neſcierant ceruulum facere, niſi illis reprehendendo monſtraſſem.* Hæc erat ſuperſtitio, vt Kalendis Ianuarij homines ferarum & pecudum formis aſſumptis huc & illuc petulantius diſcurſarent, vt docuimus in notis & obſeruationibus ad Concordiam regularum cap. 50. §. 4. In eodem capite noſtri pœnitentialis hæc ſequuntur, *ſi quis ſortes habuerit quas Sanctorum contrarationem vocant.* His ſimilia refert Burchardus lib. 10. cap. 9. ex pœnitentiali Romano in hunc modum; *auguria vel ſortes quæ dicuntur falſæ Sanctorum, vel diuinationes, qui eas obſeruauerint, vel quarumcumque ſcripturarum; vel votum vouerint, vel perſoluerint ad arborem, vel ad*

Digitized by Google

lapidem, vel ad quamlibet rem, exceptò ad Eccleſiã, omnes excommunicentur. Sequitur, *ſi quis ad arbores vel fontes*, &c. Hæc ſumpta ſunt ex Conciliis Agathenſi, can. 42. Turonenſi 2. can. 22. & Autiſiodorenſi, can. 3. & 4. Sequitur, *ſi quis mathematicus*, &c. Ibi τὸ *mathematicus* eſt magus. Propriè tamen is eſt, qui hora natiuitatis inſpecta, quæ cuique ventura ſunt, perſcrutatur. S. Auguſtinus lib. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 21. *qui genethliaci propter natalium dierum inſpectiones, nunc autem vulgò mathematici vocantur.* Spartianus in Seuero: *tunc in quadam ciuitate Africana ſolicitus mathematicum conſuluiſſet, poſitáque hora ingentia vidiſſet aſtrologus.* Lampridius in Antonino Diadumeno, *his diebus, quibus ille natus eſt, mathematici, accepta genitura eius, exclamauerunt, & ipſum filium Imperatoris eſſe, & ipſum Imperatorem.* Et eorum ars dicitur matheſis: Spartianus in Ælio Vero, & in Seuero: *genituras ſponſarũ in quirebat, ipſe quoque matheſeos perítiſſimus.* Mentem hominis tollere, eſt vim imaginatiuam eius ita turbare, vt ſe exiſtimet iumentum eſſe aut aliquod brutum, vt mulier illa apud Palladium, quæ ſe iumentum eſſe credebat, quam B. Macarius, Ægyptius ſanauit, & quondam Proeti filiæ, & ij quos Circe dementauerat, quemadmodum olim poëtæ fabulati ſunt. lib. 6. legis VViſigothorum tit 2. l. 3. dicitur, *& hi qui per inuocationem dæmonum mentes hominum conturbant.* Sequitur ligaturarum prohibitio, de quibus agit S. Auguſtinus lib. 2. de doctrina Chriſtiana cap. 20. *Ad hoc genus pertinent omnes etiam ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum quoque diſciplina condemnat, ſiue in quibuſdam notis, quas characteres vocant, ſiue in quibuſdam ſuſpendendis, atque illigandis.* & cap. 29. *aliud eſt enim dicere tritam iſtam herbam ſi biberis, venter non dolebit; & aliud eſt dicere iſtam herbam collo ſi ſuſpenderis, venter non dolebit.* Meminit Ammianus Marcellinus lib. 15. *Si quis remedia quartanæ, vel doloris alterius collo geſtaret*, &c. & S. Bonifacius epiſt. ad Zachariam Papam: *dicunt quoque ſe ibi vidiſſe mulieres pagano ritu phylacteria & ligaturas in brachiis & cruribus habere.* Conſule quæ de phylacteriis & amuletis ſcripſimus ad Concordiam regularum cap. 3. §. 6. Id quod ſequitur, *ſi qui ſimul edunt feſtiuitatem*, &c. nihil aliud eſt quàm Canon 7. Synodi Ancyranæ. *Vbi biennio ſubiacere*, ſignificat eſſe in tertio gradu pœnitentium qui ὑπόπτωσις. i. ſubſtratio dicitur, qua pœnitentes huius gradus ſubſternunt ſe Epiſcopis, cum eis Epiſcopi manus imponunt, vt ſupra notatum eſt. Hæc autem verba, *& ſic ſuſcipi*, ſic explicanda ſunt, vt ille poſt gradum ſubſtrationis ſuſcipiatur in gradu conſiſtentiæ, vt oret in Miſſa cum fidelibus, vt ſupra dictum eſt. Iſta autem, *quæ obedire oportet, & poſt oblationem*, &c. corrupta ſunt, & ita ex eadem Synodo caſtiganda: *& poſtea an cum oblatione ſint admittendi, oportet vniuſcuiuſque ſpiritum. probare, & vitam ſingulorum cognoſcere.* Hæc verba, *ſinguli tantum vitium hoc fecerit*, corrupta ſunt, & legendum eſt, *ſi gula tantùm vitio hoc fecerit.* Hæc verba, *ſine oblatione com-*

Digitized by Google

municet. Capienda ſunt de communione in oratione & precibus, aſſiſtendo Miſſæ integræ cum fidelibus, ſine tamen oblatione, hoc eſt, ſine Euchariſtiæ ſumptione. Sequitur tandem, *ſi quis manducauerit ſanguinem*, &c. Ferunt Act. 15. cap. ſanguinis comeſtionem prohibitam fuiſſe, vt etiam poſtea in 6. Synodo, can. 67. vbi prohibetur comeſtio ſanguinis cuiuſcunque animalis, non ſolùm quauis arte conditi, ſed etiam quocumque modo comedatur. & hæc pro more Eccleſiæ orientalis. Quod etiam aliquando in Eccleſia occidentali fuit obſeruatum, vt liquet ex epiſt. Eccleſiarum Lugdunenſis & Viennenſis ad Eccleſias Aſiæ & Phrygiæ apud Euſebium lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 1. in qua Biblis Martyr reſpondens calumniæ paganorum dicit: πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν; i. quomodo illi infantes comederent, quibus ratione carentium animalium ſanguinem edere non licet? Sed vbique vſitatum in occidentali Eccleſia non fuit. Nam quidam Actorum locum interpretantur de homicidio, & ſanguinis humani effuſione, vt S. Pacianus Epiſcopus Barcinonenſis in paræneſi ad pœnitentiam.

Cap. 7. ſtatutum aduerſus membrorum ſui ipſius mutilationem ſumptum eſt ex Canone 23. Apoſtolorum, in quo ſtatuitur, vt laïcus ſeipſum mutilans excommunicationi ſubiaceat tribus annis. Quod ſpectat ad auorſum voluntariè factum, hoc facinus capitali pœna plectitur l. 39. ff. de pœnis, & can. 92. Synodi Trullenſis. Vſurarum prohibitio ſumpta eſt ex Canone 17. Synodi 1. Nicænæ, in quo vſuræ prohibentur. Serui, alieni videlicet, & ingenui venundatio interdicitur lib. 5. legis VViſigothorum tit. 4. l. 11. & 17. In pœnitentiali Theodori apud Burchardum lib. 19. cap. 85. tribus annis pœnitentiæ hoc facinus animaduertitur. Hæc verba, *ſi quis aream*, &c. ita citantur à Burchardo lib. 19. cap. 86. ex pœnitentiali Romano: *ſi quis domum vel aream cuiuſcunque voluntariè igne cremauerit, ſublata vel incenſa omnia reſtituat, & tribus annis pœnitentiam agat.* Et apud eundem l. 5. eiuſdem libri in examine pœnitentis hæc habentur. *Concremaſti domum, vel aream alterius odij meditatione? ſi feciſti, redde damnum, & vnum annum per legitimas ferias pœniteas.* Hoc decretum, *ſi quis per iram*, &c. in hunc modum ex pœnitentiali Romano à Burchardo refertur lib. 19. cap. 101. *Qui per rixam ictu debilem, vel deformem hominem fecerit, reddat impenſas medici, & medium annum pœniteat. Si laïcus per dolum ſanguinem effuderit, reddat illi tantùm quantùm nocuit: & ſi non habet vnde reddat, ſoluat in opera proximi ſui, quandiu ille infirmus eſt; & poſtea, XL. dies in pane & aqua pœniteat.* Sequitur, *ſi quis de miniſterio Eccleſiæ*, &c. Vbi miniſterium ſanctæ Eccleſiæ ſunt vaſa ſacra ſeu aurea, ſeu argentea. Deinde poſt τὸ *Eccleſiæ*, videtur deeſſe præpoſitio, *ad*; legendum igitur, *ſi quis de miniſterio Eccleſiæ ad qualecunque opus*, &c. Tandem ſequitur, *ſi quis cum animalibus peccauerit*, &c. Quod nihil eſt aliud quàm Canon XVI. Synodi Ancyranæ, vbi legi-

Digitized by Google

tur ἀνοσιώτης. i. XX. annorum, hîc vero XXX. *annorum*. Cætera mutila ſunt. In his verbis communionem mereatur, deeſt τὸ *orationum*. Poſtea adde, *cum in communione quinque annos perſeueraverit, oblationis ſit particeps*. Pro, *eorum*, lege, *eius*. Hæc verba, *inceſſanter ad peccandum*, redundant. His verbis, *ſubiaceant*, adde, *& communionem precum conſequantur*. Ad hæc verba, *quinque*, ſubaudi, *annos*.

Cap. 8. hæc conſtitutio, *Epiſcopus faciens fornicationem*, &c. habetur can. 25. Apoſtolorum, & apud Burchardum lib. 17. cap. 39. ex pœnitentiali Theodori. Sed hic locus, *prelato ante monachi votum*, corruptus eſt, & ſic legendum eſt ex eodem pœnitentiali Theodori, *Presbyter autem prelato monachi voto* i. qui nulli voto monachatus obnoxius eſt. Superpoſitio autem hoc loco abſtinentia eſt à cibo, die ſolido & integro, & ſuperponere, eſt integro die à cibo abſtinere, eſt & ieiunij ſuperadditio dilatatio, ſuperponere, eſt dilatare ieiunium, Græcè, ὑπερθέσις. i. ſuperpoſitio, quo vocabulo vtitur S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 18. *Propter labores autem prouenientes* ἐκ τῆς ὑπερθέσεως τῆς νηστείας τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἀγρυπνίας. ex ſuperpoſitione. i. dilatatione, ſuperadiectione ieiunij paraſceues, & vigiliæ: & ὑπερτιθέναι, id eſt, ſuperponere, dilatare ieiunium, ſuperaddere, quo vocabulo vtuntur Dionyſius Alexandrinus in epiſtolâ ad Baſilidem, & S. Epiphanius in expoſitione fidei. Tandem hoc vocabulum, *quinquageſimis*, corruptum eſt, & legendum, *quinquageſima*, intelligiturque quinquageſima Paſchalis. i dies illi quinquaginta, qui intercedunt inter vtramque ſolemnitatem Paſchatis & Pentecoſtes, qui ex more antiquo ieiunio vacant.

Cap. 9. *Si cauſa negligens*, lege, *ſi cauſa negligentiæ*. In his verbis, *pro bonis rebus offerre*, τὸ *rebus*, redundare videtur. Sed de hoc loco infra. Sequitur, *ſi quis prabet ducatum barbaris*. Aliter apud Burchardum, & fuſius hæc proferuntur lib. 19. cap. 103. ex Pœnitentiali Romano: *ſi quis prabet ducatum ſuper Chriſtianos, vt deprædentur, & non acciderit ſtrages Chriſtianorum; tres annos pæniteat; ſin verò euellis armis vſque ad mortem mundo mortuus viuat*. Poſtea prohibetur manducare carnem animalium, quorum mors ignoratur: ne forte morticinium, aut ſuffocatum comedatur. Hæc verba, *pueri ſermocinantes*, &c. vſque ad finem capitis citantur ex Pœnitentiali Romano à Burchardo lib. 17. cap. 56. vbi legitur, *pueri ſoli ſermocinantes*, nempe de fornicatione cinædicâ, *intra ſemetipſos*, vt paulo ante dixit. Poſt τὸ *oſculum*, in loco citato ponitur particula, *non*, quod peccatum ibidem quinque ſuperpoſitionibus animaduertitur.

Caput 10. ſequitur, cuius titulus corruptus eſt, & legendum *de defectibus circa ſacrificium*. Quædam ex his peccatis circa ſacrificium Miſſæ extant in Pœnitentiali MS. S. Columbani Abbatis Luxouienſis in Burgundia. Hoc autem caput prolixum eſt. Sed puto vnico plura

titulo comprehendi, & exſcriptorem huius pœnitentialis vſum fuiſſe corrupto codice, aut certe ipſi defuiſſe diligentiam exſcribendi. Quæ verò in hoc capitulo ſpectant ad ſacrificium Miſſæ, extant apud Burchardum lib. 5 capitibus 51. & 52. ex Pœnitentiali Romano; ſed in quibuſdam variant. Quid ſit Chriſmal ſupra dictum eſt agendo de Baſilicæ dedicatione. Hæc verba, *vt ſimens grauatus*, &c. corrupta ſunt, & legendum, *vt ſumens ſacrificium grauatus ſaturitate ventris*, &c. Sequentia, *diaconus obliuiſcens oblationem offerre*, &c. corrupta ſunt. Apud Burchardum cap. 51. libri citati legitur: *Diaconus obliuiſcens oblationem offerre, donec offeratur linteamen, quando recitantur nomina pauſantium, ſimiliter pœniteat*. Sequitur, *ſi autem in farina*, &c. videntur ante hæc verba quædam deeſſe. Pro *quadragenas*, apud Burchardum legitur, *quadrageſimas*. Poſt τὸ *negligens*, adde, *fuerit*: apud Burchardum legitur, *& qui neglexerit, quaternis diebus ſuam negligentiam ſoluat*. Loco iſtorum verborum, *& inueniatur aliquid*, apud Burchardum legitur, *vt non inueniatur*. Prior lectio potior eſt, quia declaratur quid faciendum ſit, cum aliquid de ſacrificio inuenitur. At hæc verba, *& ſi inuentum fuerit*, aliter leguntur apud Burchardum, *ſi verò ſacrificium inuentum fuerit, locus ſcopis mundetur, & ſtramen, vt ſupra, ignetur, & cinis, & ſupra, recondatur, & ſacerdos XX. dies pœniteat*; vbi legendum, *igni detur*. Quod ſequitur, *ſi de calice per negligentiam*, &c. extat apud Burchardum lib. 5. cap. 47. ex decretis Pij Papæ cap. 3. vbi corruptè legitur, *linguabitur*, ſed ſcribendum, *lingua lambatur*. In ſequenti articulo, vbi τὸ *vicibus*, ſcribitur, deeſt vocabulum numerum exprimens. In capite citato Burchardi deeſt τὸ *vicibus*. Appellatur hic oratio Dominica *periculoſa*, quia olim illam in Miſſa cum tanta reuerentia, & cautela recitabant ſacerdotes, vt grande piaculum ſe admiſiſſe crederent, ſi inter recitandum vel leuiter titubaſſent. Hæc verba, *ſi quis non pænitet*, intelliguntur de his, qui dum ſani ſunt, ad pœnitentiam non veniunt, ſed eam in infirmitate petunt. Hi autem tres articuli de pœnitentia ſumpti ſunt ex Conc. Carthagin. 4. canonibus 76. 77. 78. & 79. Hæc verba, *ſed non illa, qui dimiſit*, corrupta ſunt, & legendum, *ſed non illi, quam dimiſit*. i. à qua ſeparatus eſt. Hæc verba, *ſi quis nolendo parentibus occidit hominem*, ita exponenda ſunt: ſi quis præter voluntatem ſuam, cognatorum, aut propinquorum ſuorum ſeruū occiderit. Nam hoc loco parentes ſunt propinqui, & cognati, & homo is eſt, qui ſeruilis eſt conditionis, de quo vocabulo conſule Cuiacium feud. lib. 1. & Fredericum Lindenbrogium in Gloſſario, & in notatis ad Paulum VVanefridum lib. 4. de geſtis Longobardorum cap. 3. Hæc verba, *ſi qua mulier ſuaſerit alteri mulieri maritum*, mutila ſunt, ſed addendum eſt τὸ *dimittere*, vel, *relinquere*, vel quid ſimile. Hæc *ſi quis Chriſtianorum Chriſtianum viderit ambulantem*, &c. ſunt corruptiſſima, quæ ita caſtiganda eſſe coniicio, *ſi qui Chriſtianorum Chriſtianum viderit ambulantem*, vel

vel oberrantem, & non monſtrauerit ei viam, ſit excommunicatus, vel quid ſimile reponendum eſt; quemadmodum ſequentibus verbis, *parentem ſuum vendiderit*, hæc ſunt præponenda *ſi quis*, vt legatur, *ſi quis parentem ſuum vendiderit*. Hæc conſtitutio, *ſi tertium acceperit*, &c. notanda: quamuis enim bigamos, trigamos, &c. permittat Eccleſia; quia tamen hæc polygamia ſeu nuptiarum repetitio aliquid incontinentiæ in homine notat, eiuſmodi homines præter irregularitatis notam quibuſdam aliis pœnis olim ſubiacere voluit. S. Baſilius epiſt. 1. Canonicâ ad Amphilochium digamos duobus annis, trigamos quinque à fidelium ſocietate ſegregauit. conſtitutio Conſtantini Porphyrogennetæ Imperatoris facta anno mundi VICDIVCXXIX. quadrigamos, dum in hoc ſtatu permanſerint, ab omni cœtu Eccleſiaſtico ſeparari, & templi ingreſſu arceri iubet, vt refert Theodorus Balſamo ad epiſt. citatam. Quid ſanè ſtatuiſſet ille Imperator de illo homine qui Romæ tempore S Hieronymi viginti vxoribus ſuperſtes fuerat, & de illa muliere, quæ iam duo, & viginti maritos compoſuerat? qui tandem ſimul matrimonio coniuncti ſunt, expectantibus ſummo ſtudio Romanis quis è duobus alterum efferret; quod cum viro contigiſſet, coronatus ille & palmam ferens vxoris feretrum præceſſit, vt ſcribit S Hieronymus epiſt. ad Ageruchiam. Leo Philoſophus Imperator Eccleſia eiectus eſt, quod quadrigamus eſſet, vt ſcribit Cedrenus. Quod ſequitur, *ſi quis comas incidit*, &c. Propter ſuperſtitionem paganicam ſtatuitur. Nam pagani dum mortuos efferebant, & ſepeliebant, mercede conducebant mulieres, quæ mortuum flerent, laudarent, alioſque ad hoc excitarent, ſibique crines inciderent, ac genas laniarent, quæ Præficæ dicebantur Nonius Marcellus cap. 1. *Præficæ dicebantur apud veteres, quæ adhiberi ſolent funeri, vt flerent, & fortia facta laudarent.* Gloſſæ veteres: *præfica* ἡ πρὸ τῆς κλίνης ἐν τῇ ἐκφορᾷ κοπτομένη, θρηνῳδὸς ἐν ἐκφορᾷ. i. quæ lectum præcedens in elatione mortui laniatur, quæ in elatione mortui lugubre carmen canit. Gloſſæ veteres MSS. Bibl. Corbeienſis harum meminere. *præficæ principes planctus*. Hunc morem nobis declarat Seruius in 12. Æneidos: *moris fuit apud veteres, vt ante rogos humanus ſanguis effunderetur vel captiuorum, vel gladiatorum, quorum ſi forte copia non fuiſſet, laniantes genas ſuum effundebant.* Idque videtur in lege XII. tabularum apud Ciceronem lib. 2 de legibus, vbi eiuſmodi inſania prohibetur, *mulieres genas ne radunto, neue leſſum funeris ergo habento.* Vbi leſſus eſt carmen funebre quod aliàs nænia dicitur. Eiuſmodi mulieres etiam capillos ſcindebant, vt hîc prohebetur, hoc palam eſt ex Lucilio XXII. apud Nonium loco citato, *mercede quæ conductæ flent alieno in funere multo, & capillos ſcindunt.* Tonſuræ & raſura capillorum in funeribus etiam Græcis vſitata fuit luctus cauſa. Euripides in Alceſtide actu 1.

> ——— ἢ τεμῶ τρίχα
> καὶ μέλανα στολμὸν πέπλων
> ἀμφιβαλώμεθ' ἤδη;

Id eſt, num comam ſecem, aut pullo cultu veſtium iam indui oportet? & actu 2.

> Πένθος γυναικὸς τῆσδε κοινοῦσθαι λέγω
> Κουρᾷ ξυρήκει, καὶ μελαμπέπλῳ στολῇ.

id eſt, huius mulieris luctus iubeo eſſe participes comæ raſura, & pullis amiculis. Sic olim apud Ægyptios in quacunque domo canis mortuus fuerat, omnes domeſtici vniuerſo corpore raſo magno luctu afficiebanturr, vt ſcribit Euſebius lib. 2. de præparatione Euangelica cap. 1. Vngulæ, quarum in hoc capitis loco fit mentio, ſunt inſtrumenta ferrea præcurua, & acuta in modum vnguis lacerandæ carni idonea, quibus carnifices olim in Martyrum ſuppliciis vtebantur, quæ & fidiculæ dicuntur, vt clarum eſt ex S. Iſidoro lib. 5. Originum cap. 27. *vngulæ dictæ quod effodiant: hæ & fidiculæ; quia eis rei in eculeo torquentur, vt fides inueniatur.* Idem patet ex gloſſis Cyrilli: ὄνυχες οἱ ἐν τοῖς βασανιστηρίοις, *fidiculæ*, 1. vngues ſeu vngulæ, quarum eſt vſus in torturis, ſeu quæſtionibus. Idem facile colligitur ex Prudentij Periſtephano, de S. Romano Martyre.

> ——— *cum furens interſerit*
> *Aſclepiades, vertat illum carnifex*
> *In os loquentis, inque maxillas manum*
> *Sulcoſque acutos, & fidiculas tansferat,*

Et paulo poſt.

> *Implet iubentis dicta lictor improbus*
> *Charaxat ambas vngulis ſcribentibus*
> *Genas* ———

Vbi vides, cum imperauit præſes genas Martyris lacerari fidiculis, poſtea à poëta ſubiungi genas Martyris à miniſtris vngulis charaxari ſcribentibus: ex quo liquidò conſtat hæc vocabula eiuſdem eſſe ſignificationis. Iſidorus à fide nomen deducit; ſed verbale eſt à præterito, *fidi*, verbi, *finde*. Huiuſmodi vngulæ erant biſulcæ, ſeu bifidæ, id eſt, duos mucrones habebant incuruos, vt clarum eſt ex eodem Hymno.

> ——— *ſponte nudas offerens*
> *Coſtas biſulcis exccandas vngulis.*

Vnde infra appellatur vngula hiulcus mucro

Digitized by Google

Scindunt vtrumque milites teterrimi
Mucrone hiulco penſilis latus viri.

Et Hæc de vngulis. τὸ *Herbarius*, quod ſequitur, eſt veneficus, ob herbas maleficas & herbarum venena, quibus veneficus vtitur. Vnde vocabulum Gallicum *enherber*, id eſt veneno aliquem necare. Vetus poëta.

Souls giſt le frais Serpent en herbe,
Fuyez enfans, car il enherbe.

Ante hæc verba, *ſi ceſſauerit ſuſcipere eum*, deſunt nonnulla: non enim cohærent iſta ſuperioribus. Vocabulum, *accepior*, corruptum eſt, lege, *accipiter.* Hic pœnitentia datur ob morticini, & ſuffocati eſum, qui etiam prohibetur can. 63. Apoſtolorum, & can. 67. ſextæ Synodi. Huc ſpectat illud Burchardi cap. 5. libri 19. *comediſti morticina, id eſt, animalia, quæ à ſeipſis, ſeu à canibus dilacerabantur, & ſic mortua inuenta ſunt? ſi feciſti, decem dies in pane & aqua pœnitere debes. Comediſti aues quas oppreſſerat accipiter, & non prius occidiſti eas ferro aliquo? ſi feciſti, quinque dies in pane & aqua pœniteas.* Sequitur, *ſi gallina in puteo mortua fuerit*, &c. his fere ſimilia referuntur à Burchardo lib. 19. cap. 106. ex pœnitentiali Romano: *ſi quis dederit alicui liquorem in quo mus, vel muſtela mortua inuenta ſunt, ſi laïcus eſt, ſeptem dies pœniteat: ſi in cœnobiis contigerit. CCC, Pſalmos cantet. Qui poſtea nouerit, quòd talem potum biberit, CL, Pſalmos cantet.* Sequitur, *ſi quis mus, aut gallina*, &c. haud abſimile eſt, id quod refertur à Burchardo, ex eodem pœnitentiali Romano. *Qui comedit, vel bibit intinctum à familiari beſtia, id eſt, cane, vel cato, & ſcit, centum Pſalmos cantet: ſi neſcit, duos dies ieiunet: vel ſi redimere voluerit, L, Pſalmos cantet.* Sequitur, *ſi piſcis mortuus fuerit in piſcina*, &c. Huic ſimile eſt illud Burchardi lib. 19. cap. 5. *comediſti piſcem, qui mortuus eſt in flumine inuentus? ſi feciſti, tres dies in pane & aqua pœniteas.* In his verbis, *nemo manducet carnem eius*, τὸ *eius* refertur ad τὸ *animalis*, cum quo homo coïerit. Sequentia, *ſi voluerit pro anima ſua dare*, &c. Hæc corrupta ſunt, nec ſatis ſuperioribus cohærent, & ſic legenda arbitror: *ſi voluerit pro anima ſua dare eleemoſynam de his pecuniis quæ fuerunt de præda, & ſuam egit pœnitentiam, poteſtatem habet.* Huc vſque codex Corbeienſis, in quo, vt arbitror, finis huius pœnitentialis deſideratur. Hæc autem breuiter perſtrinximus, vt aliquam lucem huic pœnitentiali afferre poſſemus. Nec plura de antiquorum pœnitentia Chriſtianorum ſcribimus, cum ante nos multi docti viri in hoc campo decurrerint, ac præſertim Gabriel Albaſpinæus Epiſcopus Aurelianenſis lib. 2. obſeruationum, Ioannes d'Artis Iuris in Vniuerſitate Pariſienſi Anteceſſor, &

profeſſor regius in libro de Canonica Eccleſiæ diſciplina circa Sacramenta, &c. & Dionyſius Petauius ſocietatis Ieſu in animaduerſionibus in ſanctum Epiphanium ad hæreſi n LIX, quæ eſt Nouatianorum. nec eſt noſtræ conſuetudinis omnia doctorum ſcripta congerere, vt faciunt hodie non nulli immanium voluminum conſarcinatores, qui librorum mole non tam muſas ornant, quàm Bibliothecas, & Bibliopolarum officinas onerant. Sed redeamus ad propoſitum.

Pag 227. col. 1. l. 23. MISSA PRO EPISCOPO DEFVNCTO] Sequuntur Miſſæ pro defunctis, quarum mentio eſt in Concilio bracarenſi. 1. can. quarum cauſa aliquid de exequiis defunctorum dicemus duobus hîc deſcriptis exequiarum officiis, vno ex codice MS. Remenſi, altero ex codice MS. Ratoldi Abbatis. Sic igitur Remenſis codex.

Incipit officium pro defunctis. In primis cantatur Pſalmus, In exitu Iſrael, *cum Antiphona, vel* alleluia : *deinde has orationes cantat Presbyter.*

Piæ recordationis affectu, fratres cariſſimi, commemorationem faciamus Cari noſtri ill. quem Dominus de tentationibus ſeculi adſumpſit obſecrantes miſericordiam Dei noſtri, vt ipſi retribuere dignetur placitam, quietam manſionem : remittat omnes lubricæ temeritatis offenſas : vt conceſſa plenæ indulgentiæ venia, quicquid in hoc ſeculo proprius error attulit, totum ineffabili pietate ac benignitate ſua compenſet, per Dom. *collecta ſequitur.* Diri vulneris nouitate perculſi & quodammodo cordibus ſauciati miſericordiam tuam, mundi Redemptor, fidelibus vocibus imploramus; vt cari noſtri animam, &c. *collecta ſequitur.* Tu nobis, Domine, auxilium præſtare digneris, tu opem, tu miſericordiam largiaris, Spiritum etiam famuli tui ill. ac cari noſtri, &c. *Item alia.* Suſcipe, Domine, animam ſerui tui reuertentem ad te de Ægypti partibus, proficiſcentem ad te. emitte Angelos tuos ſanctos in obuiam illi, & vias iuſtitiæ demonſtra ei, &c. *Item præfatio defunctorum,* Antiqui memores chirographi, fratres dilectiſſimi, quo primi hominis peccato, & corruptioni addicta eſt humana conditio, ſub cuius lege ſibi vnuſquiſque formidat, quod alij accidiſſe videat, omnipotentis Dei miſericordiam deprecemur pro Spiritu cari noſtri, cuius hodie depoſitio celebratur; vt eum in æterna requie ſuſcipiat, & beata reſurrectione repræſentet per. *collecta nunc ſequitur.* Deus, qui iuſtis ſupplicationibus præſto es, qui pia vota dignaris intueri, da famulo tuo. N. cuius diem depoſitionis hodie officia pia præſtamus, cum ſanctis atque electis tuis beati muneris portionem. *Dicuntur capitula. In memoria. & rel. ne tradas beſtiis. & rel. exultent ſancti. & rel. pretioſa eſt. & rel. exultabunt ſancti. & rel. Item oratio antequam ad ſepulchrum deferatur. Præfatio.* Deum iudicem vniuerſitatis, Deum cœleſtium & terreſtrium & infernorum Dominum deprecemur pro Spiritu cari noſtri ill. vt eum Deus in requiem collocare dignetur, & in parte primæ reſurrectionis

Digitized by Google

reſuſcitet. per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. *Collecta ſequitur.* Te, Domine ſancte, Pater Omnipotens, æterne Deus, ſupplices deprecamur pro ſpiritu famuli tui illius, quem ab originibus huius ſeculi ad te arceſſire præcepiſti, &c. *Item nunc præfatio.* Omnipotentis miſericordiam deprecemur, cuius iudicio aut naſcimur aut finimur, vt ſpiritum fratris noſtri ill. quem Domini pietas de incolatu mundi huius tranſire præcepit, requies æterna ſuſcipiat, & eum beata reſurrectione præſentet, & in ſinibus Abrahæ, Iſaac, Iacob collocare dignetur. per Dominum noſtrum. *Collecta ſequitur.* Deus qui vniuerſorum creator & conditor es, qui cum ſis tuorum beatitudo Sanctorum præſta nobis petentibus, &c. *Item oratio ad ſepulchrum priuſquam ſepeliatur.* Oremus, fratres cariſſimi, pro ſpiritu cari noſtri ill. quem Dominus de laqueo huius ſeculi liberare dignatus eſt, cuius corpuſculum hodie ſepulturæ traditur; vt eum Domini pietas inter Sanctos & Electos ſuos, id eſt, in ſinu Abrahæ, & Iſaac, & Iacob collocare dignetur, & partem habeat in prima reſurrectione ad quam factus eſt orantibus nobis. per Dominum. *Collecta eiuſdem ſequitur.* Opus miſericordiæ tuæ eſt Pater omnipotens, æterne Deus, rogare pro aliis, qui nobis non ſufficimus. Suſcipe, Domine, animam ſerui tui ill. &c. *Præfatio poſt ſepulturam,* Debitum humani corporis ſepeliendi officium fidelium more complentes Deum cui omnia viuunt fideliter deprecemur, vt hoc corpus a nobis in infirmitate ſeptum, in virtute & ordine Sanctorum reſuſcitet: vt eius ſpiritum & fidelibus iubeat adgregari, cuique in iudicio miſericordiam tribuat, quemque morte redemptum, † debitum ſolutum Patri reconciliatum boni paſtoris humeris reportatum Spiritu ſancto protectum in comitatu æterni regis perenni gaudio, & Sanctorum conſortio perfrui concedat. per Dominum. Omnipotens æterne Deus, qui humano corpori à te ipſo animam inſpirare dignatus es, &c. Redemptor animarum Deus, æternitatem concede functis. &c. Commendamus tibi, Domine, animam fratris noſtri ill. &c. Migrantium in nomine tuo de hac inſtabili & tam incerta ſempiternam illam vitam ac lætitiam cœleſtibus præſta ſaluam per Dominum noſtrum. Hactenus officium ſepulturæ ex codice Remenſi. In quod hæc paucula notanda ſunt, & in primis hæc verba *vel alleluia.* ex quibus conſtat olim hanc lætitiæ vocem in defunctorum officio non fuiſſe prætermiſſam ob lætitiam quæ toti Eccleſiæ ex morte Iuſtorum obuenit: vt videre eſt apud S. Hieronymum in epitaphio Fabiolæ, *& iam fama volans tanti prænuncia luctus totius vrbis populum ad exequias congregabat, ſonabant Pſalmi, & aurata tecta templorum in ſublime quatiebat alleluia.* Hæc lætitiæ vox à Græcis canitur in Liturgia *ὑπὲρ κοιμηθέντων*, id eſt, de his, qui dormierunt, finita epiſtolæ lectione. Poſt hæc verba, *cantat Presbyter* videtur deeſſe *τὸ Præfatio,* quia non eſt hæc oratio, ſed orationis denuntiatio, quemadmodum infra ſcriptum eſt

† l. debito.

item præfatio defunctorum: ſiquidem eſt denuntiatio ſeu inuitatio Presbyteri per quam inuitat populum ad orandum, quemadmodum ſupra notauimus ad feriam quartam maioris hebdomades. itaque in ſacris hoc nomen præfatio bifariam vſurpari notandum eſt, primò pro illa præfatione, ſeu gratiarum actione, & diſpoſitione ad conſecrationem, quæ Canoni Miſſæ præmitti ſolet: ſecundò pro illa denuntiatione, ſeu inuitatione ad orandum à presbytero pronuntiatâ, quæ collectæ ſeu orationi præponi ſolet, vt in hoc defunctorum officio facile eſt animaduertere. Poſtea ſequuntur capitella qui ſunt verſiculi quidam, vt ex ipſomet officio conſtat. Idem patet ex Concilio Agathenſi can. 33. *& in concluſione matutinarum vel veſpertinarum Miſſarum poſt hymnos capitella de Pſalmis dicantur, & plebs collecta oratione ad veſperam ab Epiſcopo cum benedictione dimittatur.* Sumitur etiam pro Collecta ſeu oratione. Gregorius Turonenſis lib. I. de miraculis S. Martini cap. 5. *Nam noueritis fratrem meum Martinum ſacerdotem egreſſum fuiſſe de corpore, me autem eius funeri obſequium præbuiſſe, peractoque ex more ſeruitio, capitellum vobis exeuntibus non expleui.* Teridius in regula monachorum. n. XXI. *perfectis Miſſis dicite matutinos directaneo*, Exaltabo te Deus meus, & Rex: *deinde*, Confitemini. *In*[illegible], Cantemus Domino, Lauda, anima mea, Dominum, *Benedictionem (l. benedictiones)* laudate Dominum de cœlis. Te Deum laudamus, Gloria in excelſis. *& capitello* (lege, *capitellum.*) *Omni Dominica ſic dicatur.* Poſt hæc verba, *priuſquam ſepeliatur*, videtur deſiderari *ἡ præfatio.* Nam hæc quæ ſequitur oratio non eſt, ſed præfatio.

His ita elucidatis exſcribendum eſt officium ſepulturæ ex cod. MS. Ratoldi Abbatis in hunc modum. *Incipiunt orationes in agenda mortuorum. Cum anima in agone ſui exitus diſſolutione corporis viſa fuerit laborare, conuenire ſtudebunt fratres, vel cæteri quique fideles: & canendi ſunt ſeptem pœnitentiæ Pſalmi, id eſt, duo,* Domine, ne in furore tuo, *& duo,* Domine exaudi, Beati quorũ. Et, De profundis, Et, Miſerere mei, Deus. *atque agenda eſt letania, prout permiſerit ratio temporis, & ſecundùm quod in cauſa egreſſuri perſpici poterit, vel æſtimari. Finitis autem Sanctorum nominibus, mox incipiatur ab omnibus reſponſus.* Subuenite, Sancti Dei. *quo finito dicat ſacerdos hanc orationem ſiue commendationem pro eo. Oratio.* Tibi, Domine, commendamus animam famuli tui ill. vt defunctus ſeculo tibi viuat, &c. *Alia.* Miſericordiam tuam, Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pietatis affectu rogare pro aliis cogimur, &c. *Si autem quidem ſuperuixerit, canantur alij Pſalmi, vel agatur letania, vſque quo anima corpore corruptionis abſoluatur: In cuius egreſſu dicatur Antiphona.* Suſcipiat te Chriſtus, qui vocauit te, & in ſinum Abrahæ Angeli deducant. te *Pſal.* In exitu Iſrael. *Sequitur oratio.* Omnipotens ſempiterne Deus, qui humano corpori animam ad ſimilitudinem tuam inſpi-

Digitized by Google

rare dignatus es, &c. *Item Antiphona.* Chorus Angelorum te ſuſcipiat, & in ſinu Abrahæ te collocet; vt cum Lazaro quondam paupere æternam habeas requiem. *Pſal.* Dilexi quoniam, *vſque*, Ad Dominum cum tribularer. *Sequitur oratio.* Diri vulneris nouitate perculſi, & quodammodo ſauciati, &c. *Tunc rogat pro eo ſacerdos orare.* Et ne nos inducas in tentationem. Requiem æternam. Anima eius in bonis demorabitur. Et non intres in iudicium. A porta inferi Partem beatæ reſurrectionis obtineat, vitamque æternam habere mereatur in cœlis, per te Chriſte Ieſu, qui viuis & regnas Deus per omnia ſecula ſeculorum. *Alia.* Deus, cui ſoli competit medicinam præſtare poſt mortem, &c. *Tunc lauatur corpus defuncti. Oratio poſt lauationem corporis antequam de domo efferatur.* ORATIO. Suſcipe, Domine, animam ſerui tui N. quam de ergaſtulo huius ſeculi vocare dignatus es, &c. *Alia.* Suſcipe, Domine, animam ſerui tui. N. ad te reuertentem, veſtem cœleſtem indue eam, & laua eam ſancto fonte vitæ æternæ, &c. *Tunc cum reſponſ.* Subuenite, Sancti Dei, *& aliis reſponſis defunctorum deportatur: & cum ad propinquatum fuerit Eccleſiæ, cantetur Pſalmus*, Miſerere mei, Deus, *cum Antiphona*, Requiem æternam. *In Eccleſia autem requieſcet corpus defuncti, quo vſque pro eius anima Miſſa canatur, & offeratur ab omnibus, quibus fuerit v ſum. Incipiunt Miſſæ. Oratio.* Quæſumus, Domine, pro tua pietate miſerere animæ famuli tui ill. & à contagiis mortalitatis exutam, &c. *Lectio Epiſtolæ Beati Pauli ad Theſſalonicenſes*, FRATRES, Nolumus autem vos ignorare de dormientibus, &c. *Sequ. ſecundùm Ioannem.* In illo tempore dixit Martha ad Ieſum, Domine, ſi fuiſſes hic, &c. *Super oblata.* Animam famuli tui ill. Domine, ab omnibus vitiis & peccatis conditionis humanæ hæc abſoluat oblatio, quæ totius mundi tulit immolata peccatum. per Dominum. *Præfatio* V. D. æterne Deus, Quoniam quamuis humano generi mortis inlata conditio pectora humana menteſque contriſtet, & tamen clementiæ tuæ dono ſpe futuræ immortalitatis erigimur: ac memores ſalutis æternæ non timemus lucis huius ſuſtinere iacturam. Quoniam beneficio gratiæ tuæ fidelibus vita non tollitur, ſed mutatur: atque animæ corporeo ergaſtulo liberatæ horrent mortalia, dum immortalia conſequuntur. Vnde, quæſumus, vt famulus tuus ill. beatorum tabernaculis conſtitutus euaſiſſe ſe carnales glorietur anguſtias, diemque iudicij cum fiducia voto glorificationis expectet. *Infra actionem.* Hanc igitur oblationem quam tibi pro anima famuli tui ill. offerimus, quem hodie carnali corruptione liberaſti, quæſumus, Domine, placatus accipias, & quicquid humanæ conditionis obreptione contraxit, expedias, vt tuis purificata remediis ad gaudium ſempiternum perueniat per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. *Ad complendum.* Proſit, quæſumus, Domine, animæ famuli tui ill. *Poſt celebrationem denique Miſſæ ſtat ſacerdos iuxta feretrum & dicit hanc orationem.* Non

intres in iudicium cum ſeruo tuo, Domine, ill. quoniam nullus apud te iuſtificabitur homo, niſi per te omnium peccatorum tribuatur remiſſio. *Sequitur Reſponſorium.* Subuenite Sancti Dei. *Verſus.* Chorus Angelorum eam ſuſcipiat, & in ſinu Abrahæ eam collocet. *& ter.* Kyrie eleiſon. *Item oratio.* Deus, cui omnia viuunt, & cui non pereunt moriendo corpora noſtra, ſed mutantur in melius, &c. *Sequitur reſponſorium.* Antequam naſcerer, nouiſti me. *Verſus.* Commiſſa mea paueſco. *& ter.* Kyrie eleiſon. *Item oratio.* Fac quæſumus, Domine, hanc cum ſeruo tuo defuncto ill. miſericordiam, &c. *Tunc rogat pro eo orare ſacerdos.* Et ne nos inducas. Requiem æternam. A porta inferi. *Oratio.* Inclina Domine, aurem tuam ad preces noſtras, quibus miſericordiam tuam ſupplices deprecamur, &c. *Et ſic leuatur de Eccleſia cum Antiphona.* Aperite illi portas iuſtitiæ, *& Pſalmus* CXVII. ID EST. Confitemini Domino quoniam bonus. *& deportatur vſq; ad ſepulchrum. Oratio ante ſepulchrum.* Piæ recordationis affectu, fratres cariſſimi, commemorationem faciamus cari noſtri ill. quem Dominus de tentationibus huius ſeculi aſſumpſit, &c. *Sequitur Antiphona.* Ingrediar in locum tabernaculi *Pſ.* Quemadmodum deſiderat, *Oratio.* Obſecramus miſericordiam tuam omnipotens æterne Deus, qui hominem ad imaginem tuam creare dignatus es, &c. *Sequitur Antiphona.* Hæc requies mea in ſeculum ſeculi. *Pſalm.* Memento, Domine, Dauid. *Oratio.* Deus apud quem mortuorum ſpiritus viuunt, & Electorum animæ depoſito carnis onere plena felicitate lætantur, &c. *Sequitur Antiphona, Pſal.* Domine probaſti me. *Et ponitur in ſepulcro corpus defuncti. Orationes poſt ſepultum corpus.* Oremus, fratres cariſſimi pro ſpiritu cari noſtri ill. &c. *Alia.* Deus, qui iuſtis ſupplicationibus ſemper præſto es, qui pia vota dignaris intueri, &c. *Item alia oratio.* Deus vitæ dator, & humanorum corporum reparator, qui te à peccatoribus exorari voluiſti, &c. *Item alia.* Deus, qui humanarum animarum æternus amator es, &c. *Alia.* Deus, qui iuſtis ſupplicationibus ſemper præſto es, &c. vt ſupra, ſed ſuperiore diffuſior eſt. *Item alia.* Temeritatis quidem eſt, Domine, vt homo hominem, mortalis mortalem, cinis cinerem tibi Domino Deo noſtro audeat commendare, &c. *Alia.* Debitum humani corporis ſepeliendi officium fidelium more complentes Deum, cui omnia viuunt, ſuppliciter deprecemur, &c. *Tunc rogat pro eo orare ſacerdos, & dicit capitula ſicut ſuperius.* Et partem beatæ reſurrectionis obtineat, vitamque æternam habere mereatur in cœlis per te Chriſte Ieſu, qui cum Deo Patre in vnitate Spiritus ſancti viuis & regnas Deus per omnia ſecula ſeculorum amen. *Pſal.* Miſerere mei, Deus, ſecundum magnam. Requiem æternam. *ſequitur oratio.* Abſolue, Domine, animam famuli tui ill. ab omni vinculo delictorum, vt in reſurrectionis gloria inter Sanctos tuos reſuſcitatus reſpiret. per Dominum noſtrum, &c. Amen. Requieſcat in pace. Amen.

Hactenus

Hactenus officium exequiarum ex codice Ratoldi: in quo primò notandum eſt Agendam ſumi pro officio diuino, S. Benedictus cap. 13. Regulæ: *plane agenda matutina, vel veſpertina non tranſeat aliquando, &c.*

Secundò commendationem eſſe orationem pro mortuis: meminit Concilium Mileuitanum 2. can. 12. *ſiue præfationes, ſiue commendationes, ſiue manuum impoſitiones ab omnibus celebrentur.* & Concilium Toletanum 4. can. 12. *componuntur Miſſæ, ſiue preces vel orationes, ſiue commendationes.* Eſt etiam officium pro defunctis Concilium Carthagin. 3. can. 29. *nam ſi aliquorum pomeridiano tempore defunctorum, ſiue Epiſcoporum, ſeu Clericorum, ſiue cæterorum commendatio facienda eſt ſolis orationibus fiat, ſi illi qui faciunt iam pranſi inueniantur.*

Tertiò notanda eſt lotio corporis defuncti iuxta antiquam Chriſtianorum conſuetudinem, qui defunctis omnia pietatis officia exhibere ſolent, præſertim ob ſpem futuræ reſurrectionis, quæ ab Apoſtolis ad nos manauit, vt videre eſt Act 9. de Tabitha Ioppenſi mortua, quæ S. Petri miniſterio reuixit: *quam cum lauiſſent, poſuerunt eam in cœnaculo.* Huius lotionis mentio eſt apud Euſebium lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 17. ex Dionyſio Alexandrino *quin etiam Sanctorum corpora manibus erectis, ſupinisque excipere, gremio ſuo reponere, occludere oculos, ora obturare, ibis adhæreſcere, complecti,* λουτροῖς ϗ περιστολαῖς κατακοσμοῦντες. i. *lauare, & veſtibus induere non grauati ſunt.* apud Gregorium Turonenſem cap. 3. lib. de vita Patrum de S. Gallo Aruernæ Epiſcopo: *exinde ablutus atque veſtitus in Eccleſiam defertur.* & multis aliis locis. Nihil agitur hic de mortui corporis vnctione, quæ tamen apud multos olim vſitata fuit, vt clarum eſt ex Prudentio in Cathemerino hymno de exequiis defunctorum.

Aſperſaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine ſeruat.

Corippo lib. 3. in laudem Iuſtini minoris.

Centum alia ſpecies, vnguentaque mira feruntur
Tempus in æternum ſacrum ſeruantia corpus.

Quod ſanè etiam in promordiis naſcentis Eccleſiæ factitatum fuiſſe conſtat ex Tertulliano in Apologetico. *Thura plane non emimus. Si Arabia queruntur, ſcient Sabæi pluris & carioris ſuas merces Chriſtianis ſepeliendis profligari, quàm Diis fumigandis.* Fuit alia defunctorum vnctio, ſed inter ipſas exequias cum diuinis hymnis decantatis μετὰ τὸν ἀσπασμὸν ἐπιχεῖ τῷ κεκοιμημένῳ τὸ ἔλαιον ὁ ἱεράρχης. i. poſt ſalutationem defuncto oleum infundit Pontifex, inquit Dionyſius cap. 7. Hierar. Eccl. Quæ quidem vnctio non ad cadaueris conſeruationem in vſu erat, ſed ad declarandum eum, qui defunctus eſt, iam ſacris certaminibus eſſe functum, quemadmodum ante baptiſmum oleo fuerat vnctus in ſignum ſubeundorum

Digitized by Google

eiuſmodi certaminum, vt ſcribit idem Dionyſius. Extiterunt olim quidam hæretici, quos Theodoretus in libro 1. de hæretic. fabul. hæreſi 15. Aſcodrytas vocat, qui defunctos ſuos vngebant, ſed vana quadam ſuperſtitione ducti, quam notat S. Irenæus lib. 1. aduerſus hæreſes cap. 18. *Alij ſunt, qui mortuos redimunt, in fine defunctionis mittentes eorum capitibus oleum & aquam, ſiue ſupra dictum vnguentum* (opobalſamum) *cum aqua, & cum ſupra dictis inuocationibus, vt incomprehenſibiles, & inuiſibiles principibus & poteſtatibus fiant, vt ſuperaſcendat ſuper inuiſibilia interior ipſorum homo, quaſi corpus quidem ipſorum in creatura mundi relinquatur, anima verò proiiciatur Demiurgo.* Vnctos veſtibus induebant, vt conſtat ex Ioanne Moſcho cap. 78. Limonarij de quadam puella, quæ ἐτάφη μετὰ πολλῶν τῶν ἱματίων. i. ſepulta eſt cum multis veſtibus, illæque pretioſæ erant pro qualitate perſonæ videlicet. S. Hieronymus in fine vitæ S. Pauli. *Cur & mortuos veſtros auratis obuoluitis veſtibus? cur ambitio inter luctus lacrymaſque non ceſſat? an cadauera diuitum niſi in ſerico putreſcere neſciunt?* S. Auguſtinus lib. 9. Confeſſ. cap. 13. *namque illa imminente die reſolutionis ſuæ non cogitauit corpus ſuum ſumptuosè contegi.* Gregorius Turonenſis lib. 8. hiſt. cap. 21. *in Baſilica vrbis Metenſis ſepulta eſt cum grandibus ornamentis & multo auro.* Conſtantini magni corpus purpurea imperialiq; veſte & diademate ornatum & in aurea capſa incluſum ſepultum eſt, vt ſcribit Euſebius lib. 4. de vita Conſtantini cap. 66. quali veſte ornatus Imperator Iuſtinianus ſepultus fuerit, ſic deſcribit Corippus lib. 1. in laudem Iuſtini minoris:

Et tulit intextam pretioſo murice veſtem,
Iuſtinianorum ſeries vbi tota laborum
Necto auro inſignita fuit, gemmiſque coruſca.
Illic barbaricis flexa ceruice phalanges,
Occiſos reges ſubiectaſque ordine gentes
Pictor acu tenui, multa formauerat arte.
Fecerat & fuluum diſtare coloribus aurum,
Omnis vt aſpiciens ceu corpora vera putaret
Effigies auro, ſanguis depingitur oſtro.
Ipſum autem in media victorem pinxerat aula
Effera Vandalici calcantem colla tyranni,
Plaudentem Libyam fruges laurumque ferentem.
Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto & nudam geſtantem pectore mammam
Altricem imperij libertatiſque parentem.
Hac ideo fieri viuax Sapientia iuſſit,
Ornatum vt propriis funus regale triumphis
Auguſtum in tumulum fatalis duceret hora.

Digitized by Google

Non diſpare ſepultus eſt ornatu Carolus Magnus, vt ſcripſit quidam monachus Egoliſmenſis in eius vita: *corpus eius aromatizatum eſt, & in ſede aurea poſitum eſt in curuatura ſepulchri, enſe aureo accinctus, Euangelium aureum tenens in manibus, reclinatis humeris in cathedra, & capite honeſtè erecto ligato aurea cathena ad diadema: & in diademate lignum ſanctæ Crucis poſitum eſt. Et repleuerunt ſepulchrum eius aromatibus, pigmentis, balſamo & muſco, & theſauris multis in auro. Veſtitum eſt corpus eius veſtimentis imperialibus; & ſudario ſub diademate facies eius operta eſt. Cilicium ad carnem eius poſitum eſt, quod ſecretò ſemper induebatur; & ſuper veſtimentis imperialibus pera peregrinalis aurea poſita eſt, quam Romam portare ſolitus erat. Sceptrum aureum & ſcutum aureum, quod Leo Papa conſecrauerat, ante eum poſita ſunt dependentia. Et clauſum & ſigillatum eſt ſepulchrum eius.* S. Gregorius Nyſſenus in epiſt. ad Melitinenſem Epiſcopum de ſepulchrorum violatoribus agens ſepultorum meminit ornamenti. Vnde olim tot leges in ſepulchrorum violatores. Non tamen hic mos ita fuit Eccleeſiæ vniuerſalis, quin alicubi defunctorum corpora linteo candido inuoluerentur, quod innuit Prudentius hymno ſupra citato.

Candore nitentia claro
Tendere lintea mos eſt.

Epiſcopi defuncti veſtibus induebantur ſacerdotalibus ſeu pontificalibus. Beda apud Amalarium capite mox citando agens de ſepultura S. Cutberti Lindisfarnenſium antiſtitis: *veſtimento ſacerdotali indutus.* Flodoardus lib. 4. hiſt. Eccl. Rem. cap. 48. agens de inuentione S. Merolilani Scoti: *conſpicienſque videt corpus integrum ſacerdotalibus infulis redimitum.* Credibile eſt enim hunc ſanctum virum Epiſcopum fuiſſe, quia peregrini Scoti illi Clerici, vt plurimum, erant Epiſcopi, regionarij videlicet ſine titulo conſecrati. Idem legitur de S. Birino Epiſcopo Dorceſtrenſi: apud Surium tertio Decembris: *inuentus eſt quoque annulus, item Crux plumbea, calix paruus, particula veſtimentorum eius*, quæ ſanè Pontificalia ſunt, vt ex circumſtantiis clarum eſt. & de S. Gebhardo Epiſcopo Conſtantienſi lib. 1. vitæ illius c. 22. *Cum ergo lauatus, & ſacerdotalibus, vt moris eſt, veſtibus indutus, & feretro impoſitus ad Eccleſiã fuiſſet deportatus.* apud Henr. Can. t. 6. ant. lect.
Hinc capiendus eſt S. Gregorius Turonenſis c. 3. libri de vita Patrũ, de S. Gallo Aruernæ Epiſcopo: *exinde ablutus & veſtitus in Eccleſiam defertur.* & cap 4. de S. Gregorio Lingonum Epiſcopo: *ſed nec de ipſo veſtimento, quod cum eo poſitum fuit, aliquid oſtenſum eſt diminutum.* Sed & aliquando vſitatum fuit, vt ſacrum Chriſti corpus, quod Euchariſtiam ſeu oblatam vocant, ſuper Epiſcopi defuncti pectus in ſepulchro collocaretur, vt docet Amalarius Fortunatus lib. 4. de offic. Eccl. cap. 42. ex Beda.

aperte Dominus Beda declarat in exequiis S. Cutberti, quomodo veſtiri oporteat Epiſcopum defunctum. ita enim ſcribit de eius exequiis. Poſtquam ergo ſancta memoria Cutbertus Epiſcopus peracta communione, eleuatis oculis, ac manibus ad Deum commendans ei animam ſuam & emittens ſpiritum ſedenſque ſine gemitu obiit in via Patrum, à nauigantibus ad inſulam noſtram delatus, toto corpore leuato, capite ſudario circandato, oblata ſuper ſanctum pectus poſita, veſtimento ſacerdotali indutus, in obuiam Chriſti calceamentis ſuis præparatus in ſindone cerata inuolutus animam habens cum Chriſto gaudentem. Subiungit Amalarius haud dubie hunc eſſe morem Eccleſiæ Romanæ, quòd Angli ab illa per S. Auguſtinum S. Gregorij diſcipulum fidem acceperint: qui tamen locus cum apud Bedam non reperiatur, nec libro 4. hiſt. Anglorum, in quo fusè de S. Cutberto ſcribit, neque in vita S. Cutberti ab eo ſcripta, exiſtimo aliquid in excuſis Bedæ exemplariis deeſſe: quia non arbitror adeo væcordem fuiſſe Amalarium, qui mendaciter ea finxerit. Id etiam videtur in vita S. Baſilij, quæ nomine S. Amphilochij circumfertur: *& diuidens panem in tres portiones, vnam quidem ſuſcepit cum timore multo, aliam verò ſeruauit ad conſepeliendum ſibi, tertiam verò ſuper columbam argenteam ſuſpendit ſuper altare.* Neque hoc vetitum fuit in Concilio Carthag. 3. can. 6. *item placuit, vt corporibus defunctorum Euchariſtia non detur. dictum eſt enim à Domino, accipite & edite; cadauera autem nec accipere poſſunt, nec edere.* neque à Concilio Autiſiodorenſi, can. 12. *Non licet mortuis nec Euchariſtiam, nec oſculum tradi.* Nam hæc Concilia agunt in eos, qui Euchariſtiam in os defunctorum gratia communionis inferebant. Vnde Concilium Carthaginenſe rectè ſubiungit, *dictum eſt enim à Domino, accipite, & edite*, &c. & Autiſiodorenſe, *nec oſculum tradi*: quia ſumpturi Euchariſtiam ſe mutuò oſculabantur. Cum igitur loci ex Beda & Amphilochio citati nullo modo ſpectent ad mortui communionem, ſed ad collocationem Euchariſtiæ ſuper illius pectus, nihil extat in illis, quod citatis conciliis aduerſetur. Vnde S. P. N. Benedictus ſacrorum canonum haud ignarus, vt quem bis euomuerat terra puerum monachum repentina morte raptū in ædibus parentum, quos ſine abbatis benedictione conuenerat, reciperet, eius parentibus *manu ſua protinus communionem corporis Dominici dedit dicens, ite & hoc Dominicum corpus ſuper pectus eius cum magna reuerentia ponite, & ſic ſepulturæ eum tradite:* Quod cum factum eſſet, terra puerum non amplius euomuit, vt ſcribit S. Gregorius lib. 2. dial. cap. 24. Secundò in hoc officio Ratoldi Abbatis ſequitur elatio cadaueris cum cantu, quam etiam videmus apud Corippum lib. 3. in laudem Iuſtini minoris.

Idem videre eſt in citatâ S. Birini vitâ.

——— nil plura moratus
Auguſtus nutu tolli ſublime feretrum

Imperat, & tota populus proceſſit ab aula.
Omnis in exequias ſexus conuenit & ætas.
Quis numerare poteſt tanta miracula pompæ,
Hinc Leuitarum venerabilis ordo canentum,
Virgineus tonat inde chorus, vox æthera pulſat.

Tertiò ſuper ipſum corpus in Eccleſiam delatum, antequam terræ mandetur celebratur ſacrum Miſſæ ſacrificium iuxta antiquum morem, qui patet ex S. Auguſtino lib. 9. Confeſſ. cap. 12. *cum corpus elatum eſt, imus & redimus ſine lacrymis: nam neque in eis precibus, quas fudimus, cum offerretur pro ea ſacrificium pretij noſtri, iuxta ſepulchrum poſito cadauere, priuſquam deponeretur, ſicut illic fieri ſolet.* Concilio Valentino Hiſpaniæ cap. 4. *poſt oblatum in eius commendationem ſacrificium Deo, mox ſepulturæ tradat diligentiſſime.* S. Gregorio Turonenſi in vitis Patrum de S. Lupicino, *celebratis miſſis cum ſummo honore gaudioque ſepultus eſt*: & multis aliis, quorum teſtimonia producere tædioſum eſſet.

Quartò nota cani, Kyrie eleiſon, iuxta vſum veterem prout præcipitur in quodam Concilio Arelatenſi apud Seuerinum Binium poſt Concilium 3. Arelatenſe. Poſtquam enim Concilium prohibuit in exequiis defunctorum carmina diabolica & prophana, ſubiungit: *ſi quis autem cantare deſiderat, Kyrie eleiſon cantet.*

Quintò notanda ſunt hæc verba, *& ſic leuatur de Eccleſia* cadauer ſcilicet, quod deportandum erat extra Eccleſiam, ex quo apparet olim omnibus non fuiſſe licitum in Eccleſiis ſeu Baſilicis ſepulturam conſequi. Id plane vetat Concilium Nannetenſe can. 6. *Prohibendum etiam ſecundum maiorum inſtituta, vt in Eccleſia nullatenus ſepeliantur, ſed in atrio aut in porticu, aut extra Eccleſiam. Infra Eccleſiam verò aut prope altare, vbi corpus Domini & ſanguis conficitur, nullatenus habeat licentiam ſepeliendi* 13. qu. 2. c. *præcipiendum* idem decretum profertur ex Concilio Vaſenſi. *nulli in Eccleſiis ſepeliantur, ſed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Eccleſiæ.* Sed hoc decretum deſideratur in duobus Conciliis Vaſenſibus. Extat in Concilio Bracarenſi. 1. c. 36. *item placuit, vt corpora defunctorum nullo modo intra Baſilicam Sanctorum ſepeliantur: ſed ſi neceſſe eſt deforis circa murum Baſilicæ vſque adeo non abhorret.* Concilium Moguntinum ſub Carolo Magno celebratum can. 52. excipit quaſdam perſonas: *nullus mortuus infra Eccleſiam ſepeliatur, niſi Epiſcopi Abbates, aut digni presbyteri, vel fideles Laïci, qui per vitæ meritum talem viuendo ſuis corporibus locum acquiſierunt.* Hæc poſteriora verba, *qui per vitæ meritum*, &c. non extant in tomo 2. Conciliorum Galliæ. Verùm ante Concilium 1. Bracarenſe liberum fuit Chriſtianis infra ſepta Eccleſiarum ſepeliri. Id clarum eſt ex quæſtione illa S. Paulini, qui interpellauit S. Auguſtinum, *vtrum proſit alicui poſt mortem, quòd corpus eius apud Sancti alicuius memoriam ſepelia-*

Digitized by Google

tur: cui S. Auguſtinus reſpondens egregium illum de cura pro mortuis agenda librum compoſuit. De his plura vide lib. 1. p. 3. cap. 14. reuerentiſſimi ac doctiſſimi viri Henrici Spondani Apamiarum Epiſcopi de cœmeteriis Sacris.

Sextò notandum eſt hîc ad finem cuiuſque Pſalmi, qui ante ſepulchrum canitur, orationem ſeu collectam interponi, quod fit ex priſca conſuetudine, quam videre eſt apud Caſſianum lib. 2. de nocturnis orationibus cap. 7. *Apud illos* (monachos Ægypti) *non item; ſed antequam flectant genua, paululùm orant, & ſtantes ſupplicatione maiorem temporis partem expendunt. Itaque puncto breuiſſimo procidentes humi, velut adorantes tantùm diuinam clementiam ſumma velocitate conſurgunt. Et rurſus erecti expanſis manibus, eodem modo, quo prius ſtantes orauerant, ſuis precibus inſtantius immorantur.* Et paulo poſt: *cum autem is qui orationem collecturus eſt, è terra ſurrexerit, omnes pariter eriguntur.* Ibi enim agitur de orationibus quæ in ipſis Pſalmorum interſtitiis dicuntur.

In eodem codice Ratoldi Abbatis in Miſſa pro Sacerdote vel Abbate poſt Euangelium hæc oratio notanda venit. *Suſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offero pro anima famuli tui Ill. vt requiem æternam dones ei inter Sanctos & Electos tuos, vt in illorum conſortio vita fruatur æterna. Per.* quam ſequitur oratio ſuper oblata.

In eodem codice poſt ſupra memoratam Miſſam ſequitur. MISSA PRO VIVIS VEL DEFVNCTIS SANCTI AVGVSTINI. (vbi *ve*, ſumitur copulatiuè,) *Omnipotens ſempiterne Deus, qui viuorum dominari ſimul & mortuorum, omniumque miſereris, quos tuos fide & opere futuros eſſe prænoſcis, te ſuppliciter exoro, vt pro quibus effundere preces decreui* &c. vt in Miſſali Romano in quadrageſima. SECRETA. *Deus cui ſoli cognitus eſt numerus Electorum in ſuperna felicitate locandus, tribue, quæſo, vt vniuerſorum, quos in oratione commendatos ſuſcepi, vel omnium fidelium nomina beatæ prædeſtinationis liber aſcripta retineat.* POST COMMVNIONEM. *Purificent nos quæſumus omnipotens & miſericors Deus, Sacramenta quæ ſumpſimus,* &c. vt in Miſſali Romano ibidem.

Col. 2. lin. 17. ITEM POST LECTIONEM] nominum Fidelium defunctorum videlicet.

Pag. 231. c. 1. l. 6. SIVE TERTII, SEPTIMI, &c.] conſule obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum cap. 7. §. 11.

Col. 2. l. 6. INCIPIT ORDO, &c.] iam diſpoſitis quæ ad Miſſas, & alia quædam ſpectant, agitur de ordinibus Eccleſiaſticis.

Lin. 7. AD SACROS ORDINES BENEDICENDOS] ita in excuſis. In codice Remenſi legitur, *pro ſacris ordinibus benedicendis.* Vbi nota omnes ordines tam maiores, quàm minores appellari ſacros: quia per illos Clerici ad ſummam illam latriam, quæ diuinæ maieſtati per Miſſæ ſacrificium exhibetur, ordinantur, & conſecrantur; alij vt Miſſam

Digitized by Google

ipſam faciant, alij vt miniſtrent, aut quoquo modo inſeruiant. Diuturnus tamen vſus obtinuit, vt alij ſacri ordines, alij non ſacri appellentur; alij maiores, alij minores.

Lin. 9. MAIORES GRADVS ANTE EVANGELIVM, &c.] ita in excuſis. Hodie contrarius eſt vſus: quia minores priori loco dantur, ſecundo maiores; quemadmodum etiam in codice Ratoldi Abbatis, cuius ſeriem hîc apponam. In Sabbato duodecim lectionum primi menſis. i. Martij, dicta oratione, *Populũ tuum, quæſumus Domine, propitius reſpice*, &c. ordinantur Oſtiarij. Deinde perlecta Deuteronomij lectione, cantato reſponſorio, & dicta *oratione, Deus, qui nos in tantis periculis conſtitutos*, &c. fit Lectorum ordinatio. Tum demum perlecta lectione Deuteronomij, cantato reſponſorio, & dicta oratione, *Protector noſter aſpice, Deus*, &c. ordinantur Exorciſtæ. Poſt lectionem Machabæorum, & dictam orationem ordinantur Acolythi. Lectionem libri Sapientiæ, reſponſorium, & Collectam, *preces populi tui, quæſumus, clementer exaudi*, &c. excipit Subdiaconorum ordinatio. Lectione item & reſponſorio finitis, & dicta oratione, *Quæſumus, omnipotens Deus, vota humilium reſpice*, &c. ordinantur Diaconi. Poſt ordinationem Diaconi interſeritur Miſſa in ordinatione Diaconi, quæ tamen, vt arbitror, tunc non dicebatur. Tandem collectam, *Deus qui tribus pueris mitigaſti flammas ignium*, &c. ſequitur ordinatio Preſbyterorum, qua perfecta legitur epiſtola, & ſic deinceps Miſſa abſoluitur. Hæc Ratoldi codex. In codicibus Remenſi, & Rodradi minimè exploratum eſt, quis ordo teneatur: quia in illis Ordinum ratio extra Miſſarum ſolemnia deſcribitur.

Lin. 11. MINORES QVIDEM DOMINICIS DIEBVS] Ita in excuſis: Sed hæc iam pridem antiquata ſunt.

L. 12. MAIORES VERO IN SABBATIS DVODECIM LECTIONVM] nempe in exordio noctis Sabbati, quæ in prima Sabbati luceſcit, id eſt, incipit, ita vt olim ineunte veſpere Sabbati, quo iuxta veterem Eccleſiæ conſuetudinem dies Dominicus incipit, Sacerdotales & Leuitici ordines celebrarentur, & ſuſciperentur. Ita ſtatuit ex antiquo more S. Leo Papa 1. epiſt. 81. ad Dioſcorum Epiſcopum Alexandrinum: *quod ergo a Patribus noſtris properſiore cura nouimus obſeruatum, à vobis quoque volumus cuſtodiri, vt non paſſim diebus omnibus ſacerdotalis vel leuitica ordinatio celebretur; ſed poſt diem Sabbati, eius noctis, quæ in prima Sabbati luceſcit, exordia deligantur, hoc eſt, ſub lege diuini officij ſubſtituantur, in quibus his, qui conſecrandi ſunt, ieiunis, & à ieiunantibus ſacra benedictio conferatur.* & epiſt. 89 *nec ſibi conſtare ſtatus ſui nouerit firmitatem, qui non die Sabbati veſpere, quod luceſcit in primam Sabbati, vel ipſo Dominico die fuerit ordinatus. Solum enim maiores noſtri reſurrectionis Dominicæ diem honore dignum indicauere, vt ſacerdotes qui ſumuntur, hoc die potiſſimùm tribuantur.* Vbi primò nota, cum dicitur,

vel ipſo Dominico die, ita capiendum eſt, vt fiat hæc ordinatio Dominico die, ſi Sabbati fuerit ieiunium continuatum, vt ſcripſit epiſt. 81. *quod eiuſdem obſeruantiæ erit, ſi mane ipſo Dominico die continuato Sabbati ieiunio celebretur.* Quod etiam manifeſtum eſt ex Concilio Claromontano ſub Vrbano 2. Pont Max. apud Ordericum Vitalem lib. 9. hiſt. Eccl. *ordines omni tempore in veſpera Sabbati, aut perſeuerante ieiunio Dominica celebrentur.* & ex Concilio Rothomagenſi ſub Metropolita Ioanne anno Domini 1072. ex doctrina eiuſdem S. Leonis Papæ, can. 7. *Hoc etiam ſtatutum eſt, ne in dandis ſacris ordinibus Apoſtolicæ violatores inueniamur. Legitur enim in decretis Leonis Papæ, quod non paſſim diebus omnibus ſacri ordines celebrentur,* &c. *quod eiuſdem obſeruantiæ erit, ſi mane ipſo Dominico die continuato Sabbati ieiunio celebretur,* &c. vt apud Ordericum Vitalem lib. 4. hiſt. Eccl. 2. notandum apud S. Leonem per diem reſurrectionis non præſciſè diem Paſchæ intelligi, ſed diem Dominicum, qui in memoriam reſurrectionis Chriſti celebratur. Vnde epiſt. 81. ſtatim ſubiungit, *à quo tempore præcedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem reſurrectionis, ſicut etiam in Paſcha Domini declaratur, pertinere non dubium eſt.* Vnde etiam infra in eadem Epiſtola poſtquam dixit: *nunquam benedictiones, niſi in die reſurrectionis Dominicæ tribuantur*, ſcribit, *in hac denique promiſſus à Domino Apoſtolis Spiritus ſanctus aduenit, vt cæleſti quadam regula inſinuatum, & traditum nouerimus, in illa die celebranda nobis eſſe myſteria ſacerdotalium benedictionum, in qua collata ſunt omnia dona gratiarum.* Nam ibi recenſet diei Dominicæ prærogatiuas, quòd Chriſtus illa die reſurrexerit, quòd ſit prima dierum, in qua cœlum & terra creata ſunt, & quòd eadem illa die Spiritus ſanctus in Apoſtolos miſſus fuerit, ratione quarum in illa die ordines ſacri celebrari debeant. Et hi loci debent intelligi de Dominicis quatuor temporum, ſiue ordines celebrentur veſpere Sabbati, ſiue Dominica mane, continuato ieiunio, vt notauimus. Hodiernus tamen vſus, quo ordines tam maiores, quàm minores ſimul in Sabbatis duodecim lectionum. i. IV. temporum conferuntur, antiquus eſt. Nam Chrodegangus qui floruit temporibus Caroli Maioris Pipini regis Epiſcopus Metenſis ita facere ſolebat, vt ſcribit Paulus Diaconus in libro de Epiſcopis Metenſibus: *Hic conſecrauit Epiſcopos quamplurimos per diuerſas ciuitates: presbyteros nihilominus ac diaconos, cæteroſque Eccleſiaſticos ordines, ſicut moris eſt Romanæ Eccleſiæ in diebus Sabbatorum quatuor temporibus anni.*

L. 17. OSTIARIVS] Oſtiariorum mentio extat in epiſtola S. Cypriani 34. & in epiſt. S. Ignatij ad Antiochenos, in epiſt. Cornelij Papæ ad Fabium Epiſcopum Antiochenum apud Euſebium lib. 6. hiſt. cap. 35. in quibus πυλωροὶ Græcè appellantur: in Concilio Laodiceno can. 34. & apud S. Epiphanium in expoſitione fidei Catholicæ, à quibus θυρωροὶ dicuntur. De Oſtiariorũ ordinatione agitur in Concilio Carthag. 4. infra citando.

Lin.

Lin. ead. POSTQVAM AB ARCHIDIACONO INSTRVCTVS FVERIT, &c.] Ita in excuſis & in codicibus MSS. Remenſi, & Rotradi, ita in Concilio Carthagin. 4. can. 9. In codice Ratoldi, & in ordine Romano hæc plurali numero efferuntur. In Pontificali Rom. ſic habetur: *deinde Pontifex accipit, & tradit omnibus claues Eccleſiæ, quas ſucceſſiuè manu dextra ſinguli tangant, Pontifice dicente: ſic agite,* &c.

Lin. 21. TRADAT EI EPISCOPVS CLAVES ECCLESIÆ] in aliis codicibus NS. MSS. additur, *de altari*, vt in Concilio Carthag. 4. vbi legitur, *de altario*.

Lin. 25. ET TRADAT EI DIACONVS] ita in editis & in codicibus Remenſi, & Rodradi; ſed videtur legendum τὸ *Archidiaconus*, vt in ordine & in Pontificali Rom. & in codice Ratoldi, in quo hæc habentur: *Et ducat eos Archidiaconus ad oſtium Eccleſiæ, & dicat, per hoc oſtium traditur vobis miniſterium, vt ſitis ianitores templi, habeatiſque poteſtatem recipiendi bonos, & reiiciendi indignos* Ad quæ verba videre alludere S. Iſidorus lib. 2. de officiis Eccleſ. cap. 15. *habent enim in poteſtate tam bonos recipiendi, quàm reiiciendi indignos.* Quæ quidem verba non extant in Concilio 4. Carthagin. de officio Oſtiarij hæc habet Iſidorus iunior in epiſt. ad Luitfridum Cordubenſem Epiſcopum: *ad oſtiarium pertinent claues Eccleſiæ, vt claudat, & aperiat templum Dei, & omnia quæ ſunt intus extraque cuſtodiat: fideles recipiat, infideles & excommunicatos reiiciat.*

Lin. 28. DEVM PATREM OMNIPOTENTEM, &c.] Ita in codicibus Rodradi, & Remenſi. In excuſis, in codice Ratoldi, in ordine, & Pontificali Romano hæc pluraliter efferuntur.

Lin. 34. AD DISTINCTIONEM CERTARVM HORARVM] quia veteres obſeruabant horas ad ſiderum curſus, vt notauimus ad Concordiam regularum cap. 54. §. 11. etiam ad vmbram corporis humani, quod videre eſt apud Bedam lib. de ratione temporum; qui hac de re compoſuit horologium, quod etiam extat in veteri codice MS. Bibliothecæ Corbeienſis, vnde librum Theodulphi de ordine baptiſmi, & pœnitentiale Romanum eruimus, ad cuius calcem hæc habentur: *ſtudeant ſummopere Canonici prædictas horas vigilantiſſima cura cuſtodire, & in his diuinum officium humiliter ac deuotè perſoluere. Mox enim vt datum fuerit ſignum, feſtinatò omnes ad Eccleſiam conueniant, ſigna certis temporibus pulſent.* Horologium autem eſt eiuſmodi, in dicto codice MS.

IANVAR. ET DECEMB. HORA I. ET XI. PEDES XXIX. HORA II. ET X. PEDES XIX. HORA III. ET IX. PEDES XVII. HORA IV. ET VIII. PEDES XV. HORA V. ET VII. PEDES XIII. HORA VI. PEDES XI.

FEBRV. ET NOVEMB. HORA I. ET XI. PEDES XXVII. HORA

Digitized by Google

II. ET X. PEDES XVII. HORA III. ET IX. PEDES XV. HORA IV. ET VIII. PEDES XIII, HORA V. ET VII. PEDES XI. HORA VI. PEDES IX.

MAR. ET OCTOB. HORA I. ET XI. PEDES XXV. HORA II. ET X. PEDES XV. HORA III. ET IX. PEDES XIII. HORA IV. ET VIII. PEDES XI. HORA V. ET VII. PEDES IX. HORA VI. PEDES VII.

APRIL. ET SEPT. HORA I. ET XI. PEDES XXIII. HORA II. ET X. PEDES XIII. HORA III. ET IX. PEDES XI. HORA IV. ET VIII. PEDES IX. HORA V. ET VII. PEDES VII. HORA VI. PEDES V.

MAI. ET AVG. HORA I. ET XI. PEDES XXI. HORA II. ET X. PEDES XI, HORA III. ET IX. PEDES IX. HORA IV. ET VIII. PEDES VII. HORA V. ET VII. PEDES V. HORA VI. PED. III.

IVN. ET IVL. HORA I. ET XI. PEDES XIX. HORA II. ET X. PEDES IX. HORA III. ET IX. PEDES VII. HORA IV. ET VIII. PEDES V. HORA V. ET VII. PEDES III. HORA VI. PEDEM I. Sed in diuerſis parallelis variat vmbra.

Series autem horarum ſumitur hîc ab ortu ſolis. nam minores vmbræ ſemper contingunt hora ſexta, quæ eſt meridies.

Pag. 233. col. 1. l. 7. BENEDICTIO] huius vocabuli paſſim vſus in ſacris ordinationibus. Hinc capiendum eſt illud Conc. Hiſpalenſis 2. can. 5. *& presbyter quidam illis contra Eccleſiaſticum ordinem benedictionem dediſſe.* & Sidonij lib. 7. epiſt. 6. *ſi benedictione ſuccidua non accipiat dignitatis hæredem,*

Lin. 12. PARET OBSEQVIA] Ita in codicibus Rod. & Rem. In editis legitur, *parent obſequia.* In cod. Ratol. *pareant obſequia.* In ordine & Pont. Rom. *tuo pareant obſequio*, rectius.

Lin. 17. LECTOR] ἀναγνώστης. Lectorum mentio extat in can. 43. Apoſtol. in epiſt. S. Ignatij ad Antiochenos, in epiſt. Cornelij Papæ ad Fabium Antiochenum Epiſcopum apud Euſebium capite ſupra citato, in epiſt. S. Cypriani mox citanda, in Concilio Arelatenſi 1. ſub S. Sylueſtro, in Concilio Laodiceno can. 24. in Conciliis Carthag. 3. & 4. mox citandis, apud S. Epiphanium in expoſitione fidei Catholicæ, in Concilio Toletano 1. infra citando, & in geſtis purgationis Cæciliani & Felicis. Lectores olim non ſolùm maturioris ætatis, ſed etiam pueriles fuere, vt pote impuberes: cum viſum fuit Eccleſiæ, vt dociles, & bonæ indolis pueri iugo Eccleſiaſtico maturius aſſueſcerent. Id clarum eſt ex Concilio Carthag. 3. can. 19. *placuit, vt lectores cum ad annos pubertatis venerint, cogantur aut vxores ducere, aut continentiam profiteri.* Suffragatur Victor Vticenſis lib. 4. hiſt. Vandalicæ: *tunc etiam Eugenio Paſtore in exilio conſtituto vniuerſus Clerus Eccleſiæ Carthaginis cæde inediaq; ma-*

Digitized by Google

erant, fere quingenti vel amplius, inter quos quamplurimi erant lectores infantuli, qui gaudentes in Domino exilio traduntur. Vbi τὸ *infantuli*, non ſumendum eſt, pro his paruulis, qui rationis vſu carerent, & loqui non poſſent, ſed pro his qui iam depoſita infantia ad puerilem ætatem peruenerant. Nec credendum eſt Lectores hic pro Pſalmiſtis vſurpari, vt quidam explicant, lato modo lectoris nomine ſumpto his Victoris fulti verbis: *de multitudine autem pergentium confeſſorum ſuggerente quodam Exlectore Teucharia perdito, quos ille nouerat vocales ſtrenueſque modulis cantilenæ duodecim infantulos ſeparari, quos ille, dum Catholicus eſſet, diſcipulos habuit.* Nam quamuis illi duodecim infantuli eſſent apti modulis cantilenæ nihil obeſt, quin Lectores ex Pſalmiſtis ordinati fuerint. Præterea ſi illi duodecim fuere vocales, alij vtique non erant: ſi quidem præter eos alij erant Lectores infantuli, cum dicat Victor quamplurimos lectores infantulos, ergo plures duodecim. Nec valet illa lectio, *lectores, & infantuli*: quia non eſt apud Victorem, & Vſuardum coniunctio copulatiua. Noſtram aſſertionem verba Zozimi Papæ in ordine Romano confirmant: *Hæc autem ſingulis gradibus obſeruanda ſunt tempora. Si ab infantia Eccleſiaſticis miniſteriis ſtudium dederit, inter lectores vſque ad vigeſimum ætatis annum continuata obſeruatione perduret.* Id etiam videre eſt in Concilio Valenſi 2. can. 1. vbi Lectores iuniores ſub presbyteri cura conſtituuntur; & in fine canonis ſubiungitur; *cum verò ad ætatem perfectam peruenerint, ſi aliquis eorum pro carnis fragilitate vxorem voluerit, poteſtas ei ducendi coniugium non negetur.* vbi vides eadem ſtatui ac in Concilio Carthaginenſi ſupra citato. Id etiam patet ex S. Paulino lib. 4. de vita S. Felicis Martyris.

Seſeque à puero pia mens cæleſtibus † edens † l. addens.
Inſtituit ſeruire Deo, nec gratia pauper
† Abſuit, † & quantum ſitiebat corde capaci † l. adfuit.
Lucis hians animus, tam largiter inſlua traxit † l. at.
Dona Dei, primis Lector ſeruiuit in annis.

Epiſt. 25. lib. 4. Sidonij *ſanctum Ioannem virum honeſtate, humanitate, manſuetudine inſignem (Lector hic primùm ſic miniſter altaris idque ab infantia, &c. collegam ſibi conſecrarunt*, & ex Ennodio in vita S. Epiphanij Ticinenſis Epiſcopi, *qui ſub deceſſore ſuo viro integerrimo Criſpino Pontifice militia cæleſtis tyrocinium ſortitus annorum ferme octo Lectoris Eccleſiaſtici ſuſcipit officium.* Nec obſtat quod in Africa tempore S. Cypriani, vt notũ eſt ex eius Epiſtolis 33. & 34. & nonnullis aliis, ſolis prouectæ ætatis hominibus meritis & doctrina inſignibus Lectoris munus demandaretur. Nam aliud eſt loqui de ætate S. Cypriani, aliud de æuo citatorum à nobis auctorum & Conciliorum. Si vſus obtinuit in ſuperiore ſeculo; non item in poſteriore.

Digitized by Google

Lin. ead. FACIAT DE ILLO SERMONEM EPISCOPVS AD PLEBEM, &c.] ita in Concilio Carthag. 4. can. 8. & apud S. Iſidorum lib. 2. de offic. Eccl. cap. 11. *Primum de eorum conuerſatione Epiſcopus verbum facit ad populum. Deinque coram plebe tradit eis codicem apicum diuinorum ad Dei verbum annunciandum.*

Lin. 21. TRADAT EI CODICEM] in codice Ratoldi Abbatis legitur; *tradat eis codicem Eſaiæ Prophetæ.*

Lin. ead. DE QVO LECTVRVS EST.] Lectoris munus docet Iſidorus iunior Epiſtola ſupra citata: *ad Lectorem pertinet lectiones pronunciare, & ea quæ Prophetæ vaticinarint populis prædicare.* Priſcis illis Eccleſiæ temporibus Lectores in Eccleſia legebant Euangelium, & Epiſtolam, vt ex ſubiectis auctoritatibus notum eſt, S. Cypriano epiſt. 33. de Aurelio Confeſſore in lectorem ordinato: *quia & nihil magis congruit voci, quæ Dominum glorioſa confeſſione confeſſa eſt, quàm celebrandis diuinis lectionibus perſonare ſublimia, quæ Chriſti martyrium prolocuta ſunt, Euangelium Chriſti legere, vnde Martyres fiunt*, & ſequenti de S. Celerino Confeſſore in Lectorem etiam creato: *Hunc ad nos, fratres dilectiſſimi cum tanta Domini dignatione venientem teſtimonio, & miraculo eius ipſius, qui ſe perſecutus fuerat, illuſtrem, quid aliud ſuper pulpitum, id eſt, ſuper tribunal Eccleſiæ oportebat imponi, vt loci altioris celſitate ſubnixus, & plebi vniuerſæ pro honoris claritate conſpicuus legat præcepta, & Euangelium Domini, quæ fortiter & fideliter ſequitur? Vox Dominum confeſſa in his cotidie quæ Dominus locutus eſt, audiatur? Viderit, an ſit vlterior gradus, ad quem profici in Eccleſia poſſit?* Conc. Toletano 1. can. 2. *item placuit, vt pœnitentes non admittantur ad Clerum: niſi tantùm ſi neceſſitas, aut vſus coëgerit; & tunc inter oſtiarios deputentur, vel inter Lectores, ita vt Apoſtolum aut Euangelium non legant.* Quod fruſtra prohibitum eſſet pœnitentibus poſtea in lectores aſcitis, niſi Lectorum munus fuiſſet legere Euangelium, & Apoſtolum, ſiue Epiſtolam, vt vulgò loquuntur. Idem videre eſt can. 4. Vbi Subdiaconus bigamus reiicitur inter Oſtiarios, & Lectores; ita vt Euangelium & Apoſtolum non legat. Non enim prohibetur Subdiacono bigamo inter Lectores reiecto Euangelium legere, vt hoc honorè priuetur, quem habuiſſet antea ratione Subdiaconatus, quia numquam Subdiaconi fuit legere Euangelium: ergo ratione gradus lectoratus, in quem reiicitur: vt careat honore legendi Euangelij propter bigamiam, quem ſibi poſſet gratia lectoratus aſſumere. Ita loquitur Concilium: *Subdiaconus autem defuncta vxore, ſi vxorem aliam duxerit, ab officio in quo ordinatus fuerat, remoueatur, & habeatur inter Oſtiarios & Lectores: ita vt Euangelium & Apoſtolum non legat.* Hæc tamen ita ſcribo, vt non inficias ierim aliũ vſum aliquando fuiſſe, vt infra de Diaconis agendo dicemus. Munus etiam Lectorũm fuit ſacros codices ſeruare, vt videre licet in actis purgationis Cæciliani & Felicis:

Id etiam infra patebit ex Gregorio Turonenſi & Pachymere ad miſſam Ratoldi citãdis

cum ab eodem Marte quærerentur codices omnes, negauit ſe habere; tum Victor dedit nomina omnium Lectorum. & infra. *Paulus Epiſcopus dixit ſcripturas Lectores haben*. & infra; *proferte ſcripturas quas habetis. Catulinus, & Marcuclius dixerunt, plus non habemus; quia Subdiacones ſumus: ſed Lectores habent codices.* Nam pagani iudices ſacros vtriuſque teſtamenti codices perquirebant, vt eos igni traderent.

L. 23. ACCIPE, ET ESTO VERBI DEI RELATOR, &c.] ita in editis, in canone citato Concilij Carthag. & in codicibus Remenſi, & Rodradi. In Pontif. & ord. Rom. & in codice Ratoldi hæc plurali numero efferuntur.

L. 33. DOMINE SANCTE PATER, &c.] hæc benedictio ita habetur in aliis codicibus NS. MSS. & in Pontificali Romano: in Ordine variat in quibuſdam: in quo, quemadmodum & in Pontificali Romano præmittitur hæc oratio ſeu præfatio: *Oremus, fratres cariſſimi, Deum omnipotentem*, &c.

Col. 2. l. 4. DISTINCTVS] ita in editis, & in codicibus Remenſi, Rodradi, & Ratoldi, ſed in hoc pluraliter effertur. In ordine Romano ſcribitur, *apti*, in Pontificali, *inſtructi*.

Lin. ead. ATQVE ORDINATVS] ita in editis. In codice Ratoldi legitur, *atque ordinati*. In codicibus Remenſi, & Rodradi, *atque ornatus*.

Lin. 10. EXORCISTA] Recte creationem Lectoris ſequitur Exorciſtæ ordinatio iuxta antiquum morem, qui patet ex lib. 4. S. Paulini de vita S. Felicis, vbi videmus ſanctum hunc Martyrem primò ordinatum fuiſſe Lectorem, deinde Exorciſtam:

——— primis Lector ſeruiuit in annis,
Inde gradum cœpit, cui munus voce fideli
Adiurare malos, & ſacris pellere verbis.

In epiſt. Firmiliani Epiſcopi ad S. Cyprianum mentio Exorciſtarum fit, 75. inter epiſtolas S. Cypriani. in epiſtolâ Cornelij Papæ ad Fabium Pontificem Antiochenum apud Euſebium lib. 6. hiſt. Eccl. cap. 31. In epiſtola S. Ignatij ad Antiochenos, in ſubſcriptionibus Concilij Arelatenſis 1. ſub S. Sylueſtro Papa, in Concilio Laodiceno can. 24. in Concilio Carthag. 4. mox citando, apud S. Hilarium lib. de Synodis, apud S. Epiphanium in expoſitione fidei Catholicæ, Seuerum Sulpitium c. 3 de vita S. Martini, & multos alios. Ex paganis Lucianus meminit ep. 30. etſi pro more veterator ille Sacra æque ac prophana contemnens irrideat.

Δαίμονα πολλὰ λαλοῦν ὀζόστομος ἐξορκιστὴς
Ἐξέβαλ' οὐχ ὅρκων, ἀλλὰ κόπρου δυνάμει.

Digitized by Google

Et Iulius Firmicus lib. 3. Matheſeos cap. 5. *erunt autem omnibus dæmonibus terribiles, quorum aduentum praui dæmonum ſpiritus fugiant, & qui ſic laborantes homines non vi verborum, ſed ſola ſui oſtenſione liberent: & quamuis ſit violentus dæmon, qui corpus hominum animumque quatiat, ſiue ille aëreus ſit, ſiue terrenus, aut infernus iſtius hominis iuſſione fugiet; quia præceptis eius cum quadam veneratione terrebitur. Hi ſunt qui à vulgo exorciſtæ dicuntur.* Hæc gentilis ille Dei virtutem ad conſtellationes reuocans, qui cum tantam vim in dæmones attribuat Exorciſtis, non dubium eſt quin ad Chriſtianos Exorciſtas iſta pertineant, non ad paganos, qui numquã tanta in dæmones auctoritate valuere, etſi quibuſdam incantamentis illuſoriis dæmones corporibus humanis abigere aliquando viſi ſunt. & cap. 9. eiuſdem libri. *In nono loco Mercurius cum ſole ab horoſcopo pariliter conſtitutus faciet Exorciſtas & qui laborantes dæmonum incurſione homines aptis remediis liberent, vnde ex his artibus maxima illis ſubſtantia conferatur.* Hoc vocabulum etiem in ſacris reperire eſt Scripturis 19. *Tentauerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis Exorciſtis inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos nomen Domini Ieſu, dicentes, adiuro vos per Ieſum quem Paulus prædicat.*

Lin. ead. CVM ORDINATVR, &c.] ita in Concilio Carthag. 4. can. 7. & in omnibus aliis codicibus NS. MSS. Idem videre eſt apud S. Iſidorum lib. 2. de offic. Eccl cap. 13. *Hi enim cum ordinantur, ſicut ait Canon, accipiunt de manu Epiſcopi libellum in quo ſcripti ſunt exorciſmi, accipientes poteſtatem manus imponendi ſuper energumenos ſiue baptizatos, ſiue catechumenos.*

Lin. 14. ACCIPE ET COMMENDA MEMORIÆ] ita in Canone citato, vt in codicibus Remenſi & Rodradi.

Lin. 15. HABETO POTESTATEM MANVM IMPONENDI, &c.] In citato Concilio Carthag. 4. can. 9. ſtatuitur: *omni die Exorciſtæ energumenis manus imponant.* Et hoc eſt proprium eorum munus, vt videre eſt apud S. Iſidorum capite ſupra citato, & lib. 7. Originum cap. 12. & apud Iſidorum Iuniorem epiſtola ſupra citatâ.

Lin. 19. PRÆFATIO EXORCISTÆ] In codice Ratoldi legitur, *conſecratio exorciſtarum:* male. nam hæc eſt præfatio, non conſecratio, & in eodem codice ſtatim ſequitur benedictio 1. conſecratio.

Lin. 20. DEVM PATREM, &c.] Ita in codicibus Remenſi, & Rodradi. In aliis ſupra memoratis hæc habentur in numero plurali.

L. 32. DOMINE SANCTE PATER, &c.] ita in codicibus Rodradi, & Remenſi. In excuſis & in codice Ratoldi atque in Pontificali & ordine Rom. hæc pluraliter efferuntur.

Pag. 34. col. 1. l. 5. SPIRITVVM IMMVNDORVM COERCENDORVM] in ord. & Pontificali Rom. legitur, *ſpiritus immundos coërcendi.*

Lin. 6. PROBABILIS] id eſt, bonus. Regula cuiuſdam Patris cap. 21. *poſtea ſi probabilis eius pœnitentia cognoſcatur, tunc demum intra ſepta monaſterij recipiatur.* Concilium Toletanum 4 can 4. *probabilis vita atque doctrina extiterit.*

Lin. 7. GRATIÆ CVRATIONVM, &c.] Sic lib. 8. Conſt. Apoſt. cap. 27. dicitur exorciſta gratiam accipere ſanitatum.

Lin. 11. ACOLYTHVS] Acolythorum mentio eſt apud S. Cyprianum epiſt. 55. in Epiſtolâ Cornelij Papæ ſupra citata. Quid ſit acolythus, ita explicat auctor veteris etymologici, ἀκόλυθος σημαίνει τὸν ὀπίσω τὴν κέλευθον ποιῶν. i. acolythus ſignificat eum, qui retro iter facit Heſychius: ἀκόλυθος ὁ νεώτερος παῖς. i. acolythus iunior ſeruus. Gloſſæ veteres: ἀκόλυθος, *ſequutor, pedíſſequus conſequens.* ab ἀκολυθῶ. i. ſequor. Quod ſpectat ad Eccleſiam, de Acolythis hæc docet S. Iſidorus lib. 7. Orig. cap. 12. *Acolythi Græcè, Latinè ceroferarij dicuntur à deportandis cereis, quando Euangelium legendum eſt, aut ſacrificium offerendum: tunc enim accenduntur luminaria ab eis & deportantur, non ad fugandas tenebras, cum ſol eo tempore rutilet: ſed ad ſignum lætitiæ demonſtrandum; vt ſub typo luminis corporalis illa lux oſtendatur, de qua in Euangelio legitur, erat lux vera, quæ illuminat,* &c. Subſcribit Papias: *Acolythi Græcè, Ceroferarij Latinè dicuntur à deportandis cereis.*

Lin. ead. PRIMVM AB EPISCOPO DOCEATVR] Ita in Conc. Carth. 4. can. 6. in ordine Rom. & in aliis codicibus NS. MSS.

Lin. 13. AB ARCHIDIACONO ACCIPIAT CEROFERARIVM, &c.] Ita in editis, in Conc. Carth. can. citato, ordine Romano, & in aliis codicibus NS. MSS. Aliter in Pontificali Romano: *Pontifex accipit & tradit omnibus candelabrum cum candela extincta, quod ſucceſſiue manu dextra ſinguli tangunt, pontifice dicente, accipite ceroferarium,* &c. Vbi τὸ ceroferarium pro candelabro neutraliter ſumendum eſſe arbitror, nam Ceroferarius maſculine Acolythus eſt. Ceroferale dicitur à Gregorio Turonenſi lib. de gloria Confeſſ. c. 79.

L. 15. AD ACCENDENDA ECCLESIÆ LVMINARIA] S. Iſidorus loco citato, *tunc enim accenduntur luminaria ab eis, & deportantur.* Iſidorus iunior epiſt. ſupra citata: *ad acolythum pertinet præparatio luminarium in ſacrario.*

Lin. 17. ITA SIBI DICENTE] in Pontificali Romano & in codice Ratoldi deeſt pronomen, *ſibi.*

Lin. 18. ACCIPITE HOC GESTATORIVM LVMINIS, &c.] Ita in codice Ratoldi. At in canone ſupra citato Concilij Carthag & in codicibus Rodradi, & Remenſi quemadmodum & in editis nulla hîc verborum formula habetur: in ord. & Pontif. Romano extat quidem, ſed contractior in hunc modum: *accipite ceroferarium cum cereo; vt ſciatis vos ad accendenda Eccleſiæ luminaria mancipari.*

Digitized by Google

24. ACCIPIAT ET VRCEOLVM,&c.] Ita in excuſis, in codicib. Rem. & Rodr, quemadmodum & in can. 6. Concilij Carthag. 4. At in ord. Rom. hæc adduntur, *dicente ſibi Epiſcopo; accipite vrceolum ad ſuggerendum vinum & aquam in Euchariſtiam corporis Chriſti.* quæ formula extat etiam in Pontificali Romano. In cod. Ratoldi legitur: *detur eis vrceum vacuum: accipite vrceum ad effundendum (l. fundendum) vinum in Euchariſtia corporis Chriſti.*

L.25. AD FVNDENDVM] ita in editis & in cod. Rodr. At in cod. Rem. & præfato Concilio, quemadmodum & in forma ord. & Pontif. Rom. legitur, *ad ſuggerendum.* cui conuenit illud Iſidori iunioris in epiſt. ad Luidfredum: *ipſe ſuggeſta pro Euchariſtiâ ſubdiaconis miniſtrat.*

Lin. 26. VINVM] ita in editis, & in codice Rodradi, atque etiam in Can. citato Conc. Carthag. At in codicibus Remenſi & Ratoldi, atque in ipſa formâ ord. & Pontif. Rom. additur ÷ *& aquam.*

Lin. 29. OMNIPOTENS SEMP. DEVS, &c.] Ita in editis & in codice Rodradi. Sed in Pontif. Rom. tres orationes huic benedictioni præponuntur. In cod. Ratoldi additur ſecunda, *Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus qui per Ieſum Chriſtum*, &c. vt in ord. & Pont. Rom. quæ eſt vnica in codice Remenſi.

C. 2. l. 12. ORDINATIO SVBDIACONI] Subdiaconorũ mentio fit can. 43. canonum Apoſt. in epiſt. Cornelij ſæpius citata, epiſt. S. Ignatij ad Antiochenos epiſt. 24. S. Cypriani, apud S. Epiphanium in expoſitione fidei, in Conc. Laodiceno, can. 21. 22. & 25. vbi dicuntur ὑπηρέται. i. miniſtri, & in Carthag. Concil. mox citando. Nota hîc Subdiaconum habere locum inter minores ordines, quemadmodum in excuſis, etſi S. Gregorius lib. 4. epiſt. 88. Subdiaconos à minoribus ordinibus diſtinguat. Hoc ideo factum eſſe arbitror, quia olim Subdiaconatus ſacer ordo non erat; quod clarum eſt ex Concilio Laodiceno, can. 21. in quo Subdiaconis ſacra vaſa tangere prohibetur. Quod confirmatur auctoritate Petri Cantoris qui vixit anno 1197. is enim in libro MS de verbo mirifico Biblioth. monaſterij S. Germani à Pratis cap. 54. ſcribit non ita pridem, vt Subdiaconatus ordo ſacer eſſet, inſtitutum eſſe. *Prima autem manus impoſitio*, inquit, *debetur Diaconibus ordinandis: de nouo enim inſtitutum eſt Subdiaconatum eſſe ſacrum ordinem.*

L 14. SICVT QVI INVITATVS, &c.] hæc habentur epiſt. 100. lib. 7. Gregorij, ſed non continuè: ſiquidem verbis quibuſdam interpoſitis hæc ſequuntur, *cur non perpendit*, &c. Hæc autem in ordine Romano deſiderantur.

Lin. 16. REMOVENDVS] ita in aliis codicibus NS. MSS. In editis legitur τὸ *admonendus*, vt apud S. Gregorium epiſt. citata: quæ quidem lectio videtur plauſibilior: etſi prior non ſit omnino abſurda: inuitus enim ordinandus eſt nemo.

Lin. 23.

Digitized by Google

L. 25. SVBDIACONVS CVM ORDINATVR, QVIA MANVS IMPOSITIONEM NON ACCIPIT, &c.] Ita in excuſis, & in aliis codicibus noſtris MSS. Ita in Concilio Carthag. 4. can. 5. In ord. Romano, & apud S. Iſidorum lib. 2. de officiis Eccl. cap. 10. & in codice Tiliano.

Lin. 27. PATENAM DE MANV EPISCOPI ACCIPIAT, &c.] Idem videre eſt in Concilio Toletano 4. can. 27. *Si ſubdiaconus patenam & calicem.* Ibi enim agitur de reſtitutione degradati qui iuxta idem Concilium in ſua reſtitutione recipit, quod prius acceperat in ſua ordinatione.

Lin. 30. VRCEOLVM] apud Iſidorum legitur, *Scyphum aquæ.* Vrceolus diminutiuum eſt ab Vrceo. Papias: *Vrceus vas aquarum; vnde vrceolus diminutiuum.* Hîc tamen non ſumitur pro vaſe aquarum. Notandum eſt in citato Concilio Toletano nullam fieri Vrceoli, & aquamanilis, & manutergij mentionem in reſtitutione degradati Subdiaconi.

L. ead. AQVAMANILI] in citato Concilio Carthag. legitur corruptè, *aqua, & mantile.* Gloſſæ veteres, *aquimanile, χέρνιβον.* i. vas abluendis manibus aptum.

L. 31. MANVTERGIVM] eſt mantile tergendis manibus idoneum, Græcè *χειρόμακτρον*, vt clarum eſt ex Iulio Polluce lib. 6. cap. 14 & Athenæo lib. 9. *χειρόμακτρον δὲ καλεῖται ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο.* i. id eſt, *χειρόμακτρον* verò appellatur, quo manus tergebant. meminerunt Moſchopulus de Schedis, & Heſychius, *χειρόμακτρον, μανδήλιον.* Auctor veteris etymologici, & Suidas *χειρόμακτρον ὃ παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται μανδήλιον*, quod autem dicunt à Romanis vocari *μανδήλιον*, intelligendum eſt de iis Romanis nouæ Romæ. i. Conſtantinopolis incolis: eſt enim *μανδήλιον* apud eos mantile, vt planum eſt ex Codino libro de officiis. *ὁ δὲ πιγκέρνης αὐτίκα τὸ τοῦ οἰνοχόου φέρει σκουτέλιον, κρατῶν δὲ μανδήλιον.* i. pincerna verò ſtatim affert vinariæ capidis ſcutellam etiam mantile tenens: aut certè iſti Grammatici Græci hallucinati ſunt, aut vbique in locis citatis legendum eſt *μαντίλιον.* i. mantile.

L. 35. VIDE CVIVS MINISTERIVM TIBI TRADITVR, &c.] Ita in codicibus NS. MSS. ſed in cod. Ratoldi pluraliter efferuntur: vt in ord. Rom. in quo tamen hæc contractius referuntur. Sed Pontificale Romanum totam hanc formulam contraxit hoc modo: *Videte cuius miniſterium vobis traditur; ideo vos admoneo, vt ita vos exhibeatis, vt Deo placere poſſitis.* Cætera verò tranſlata ſunt in admonitionem quam poſtea facit Pontifex Subdiaconis. Concilium Carth. iſta omnia prætermiſit breuitatis gratia.

Pag. 235. col. 1. l. 13. PALLÆ QVÆ SVNT IN SVBSTRATORIO] has pallas diſtinguit à pallis corporalibus quæ vulgò corporale appellantur. Illæ igitur pallæ ſunt mappæ altaris vt dicimus, vel manti-

Digitized by Google

lia, vt veteres appellarunt, quæ aliàs appellantur pallæ altaris vt docuimus ad concordiam regularum. Subſtratorium eſt id quod alicui ſubſternitur, vt hodie in altari groſſiores telæ, quæ pallis altaris ſubſternuntur.

L. 15. IN ALIO CORPORALES PALLÆ] Ita in Concilio Meldenſi apud Burchardum lib. 4. cap. 13. *Similiter ad corporale lauandum, & ad pallas altaris propria vaſa habeantur, in quibus nihil aliud fiat.* & in Conc. Remenſi apud eundem lib. 3. cap. 48. *vel quando abluitur* (corporale) *à Sacerdote, Diacono, vel Subdiacono, primò in Eccleſia in loco & vaſe ad hoc preparato abluatur: eò quòd ex Dominico corpore & ſanguine infectum ſit.*

Lin. 25. OREMVS DEVM AC DOMINVM, &c.] ita in codicibus Rodr. & Remenſi. Sed in cod. Ratoldi, in ord. & Pont. Rom. hæc plurali numero enunciantur.

L. 36. DOMINE SANCTE PATER OMNIPOTENS, &c.] Ita in codicib. Rodr. & Rem. Sed in ord. & Pont. R. hęc pluraliter enunciantur: quemadmodum & in cod. Ratoldi, in quo tamen hæc ita habentur, *Spiritu ſapientiæ & intellectus, amen; Spiritu Concilij & fortitudinis, amen; Spiritu ſcientiæ & pietatis, amen.* In ordine Romano ſequitur: *& Epiſcopus det eis mappulas dicendo in veſtitione harum mappularum, ſubuixe te, Domine, deprecamur,* &c. in ord. MS. S. Germ. habetur porrectio mappulæ in hunc modum. *Hic dat eis Epiſcopus mappulam dicens, accipe mappulam, imple miniſterium tuum, potens eſt enim Deus, vt augeat tibi gratiam.* Vbi mappula nihil eſt aliud, quàm manipulus, quem immittit Epiſcopus in brachium ſiniſtrum cuilibet diacono dicens, *accipe manipulum per quem deſignantur fructus bonorum operum*: vt videre eſt in Pont. Rom. geſtabaturque olim mappula ad oculorum & narium pituitam detergendam, vt docet Alcuinus lib. de offic. Eccl. cap. de veſtimentis. In eodem Pontificali Romano Subdiaconi, accepto manipulo, induuntur tunica à Pontifice ſub hac verborum formula: *ſtola iucunditatis*, &c. Poſtea accipit & tradit ſingulis librum Epiſtolarum manu dextra ipſum ſimul tangentibus dicens: *accipite librum Epiſtolarum*, &c. Quæ libri Epiſtolarum porrectio non extat in Concilio Carthag. 4. ſupra citato, neque in ordine MS. S. Germani à Pratis, neque in Pontificali MS. quod eſt in ſacrario Eccleſiæ Rothomag. quodque putatur eſſe Anglicanum. Neque in ord. Rom. nec in Sacramentariis excuſis, nec in codicibus NS. MSS. neque in cod. Tiliano, neque apud S. Iſidorum, neque apud Rabanum lib. 1. cap. 8. de inſtitutione Clericorum, neque apud Amalarium Fortunatum lib. 1. de offic. Eccl. cap. 11. ex cuius verbis clarum eſt olim Epiſtolarum librum non tradi ſolitum Subdiacono in eius promotione: *miror,* inquit, *quà de re ſumptus vſus in Eccleſia noſtra, vt Subdiaconus frequenter legat lectionem ad Miſſam; cum hoc non reperiatur ex mini-*

Digitized by Google

ſterio ſibi datæ in conſecratione commiſſum, neque ex litteris canonicis, neque ex nomine ſuo Subdiaconus, vt monſtratum eſt, quia ſub Diacono poſitus eſt, &c. Neque etiam habetur in Conc. Toletano 74. cap.26. in reſtitutione Subdiaconi degradati.

C. 2. l. 17. ORDO QVALITER IN ROMANA ECCLESIA, &c.] Ita in editis & in cod. Ratoldi. At in cod. Rem. additur *Subdiaconi*, quia in illo codice hæc præfiguntur *Ordinationi Subdiaconi*.

Pag 156. c. 1. l. 12. DE TITVLO ILL. ET ILL.] ita in excuſis, & in cod. Rem. Sed in cod. Ratoldi iſtorum verborũ loco hæc habentur. *illum Subdiaconum, vel diaconum, tunc nominat illos de titulo ſanctæ Mariæ, vel S. Petri & aliorum*. Sed nihil eiuſmodi repereris in ord. Romano & in cod. Tiliano. In Pontificali Romano hæc conſuetudo antiquatur. Hæc autem ſpecialiter intelligenda videntur de titulis, qui Romæ exiſtunt, ad quos ordinantur Diaconi vel Preſbyteri Cardinales, qui ita appellantur, quòd ſuis titulis ſeu Eccleſiis ſint veluti incardinati atque infixi, hoc eſt, ſtabiles. Mos etiam olim inoleuerat, vt nulli Clerici ordinarentur niſi ad certam quandam Eccleſiam, Martyrium, ſeu monaſterium alicuius ciuitatis, aut pagi, vt ſtatuitur can. 6. Concil. Chalcedonenſis: Quod ſi hoc tempore, quo mundus vagis Sacerdotibus plenus eſt, obſeruaretur, ad quantam gloriam & decus ſe res Eccleſiaſtica attolleret, dici non poteſt.

Lin. ead. PRESBYTERVM DE TITVLO ILL.] ita in editis In codicib. Ratol. & Rem. hæc verba deſunt, & rectius, vt arbitror. nam hîc tantùm quæſtio eſt promotione Subdiaconi ad Diaconium, & Diaconi ad Preſbyterium.

Lin. 13. SI QVIS HABET ALIQVID, &c.] Olim de ordinandorum moribus, ingenio, & capacitate diligenter perquirebatur, vt manifeſtum eſt ex edicto Theophili mox citando, ex S Leone epiſt. 88. *expectarentur ſane vota ciuium, teſtimonia populorum, quæreretur honoratorum arbitrium, electio Clericorum, quæ in Sacerdotum ſolent ordinationibus ab his, qui norunt patrũ regulas cuſtodiri, vt apoſtolicæ auctoritatis norma in omnibus ſeruaretur, quæ præcipit ut ſacerdos Eccleſiæ præfuturus non ſolùm atteſtatione fidelium, ſed etiam eorum qui foris ſunt, teſtimonio muniatur*. Conc. Carth. 3. can. 22. *vt nullus ordinetur Clericus, niſi probatus vel Epiſcopi examine, vel populi teſtimonio*, S. Cypriano epiſt. 33. *in ordinationibus Clericis, fratres cariſſimi, ſolemus vos ante conſulere, ac mores & merita ſingulorum communi conſilio ponderare*. Idem habetur epiſt. 68. & apud S. Baſilium epiſt. 181. vbi hæc materia fuſius tractatur. Idem videre licet apud Lampridium in Alexandro Seuero. *vbi aliquos voluiſſet vel rectores prouinciis dare, vel præpoſitos facere, vel procuratores*. i. *rationales ordinare; nomina eorum proponebat hortans populum; vt ſi quis quid haberet criminis, probaret manifeſtis rebus: ſi non probaſſet, ſubiret pœnam capitis. Dicebatque*

Digitized by Google

graue eſſe, quod id Chriſtiani, & Iudæi facerent in prædicandis ſacerdotibus; qui ordinandi ſunt, non fieri in prouinciarum rectoribus, quibus & fortuna hominum committerentur & capita. Quare & publicè ordinandi ſunt Clerici, vt Epiſcopus de his palam ſciſcitetur à populo, vt in noſtris codicibus MSS. videtur, iuxta antiquum morem, quem notare licet in edicto Theophili Patriarchæ Alexandrini can. 6. *De his qui ordinandi ſunt, hæc erit forma; vt quicquid eſt ſacerdotalis ordinis conſentiat & eligat, & tunc Epiſcopus examinet, vel ei etiam aſſentiente Sacerdotali ordine.* χειροτονείτω ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ λαοῦ, καὶ προσφωνοῦντος τοῦ Ἐπισκόπου, εἰ καὶ ὁ λαὸς δύναται αὐτῷ μαρτυρεῖν. χειροτονία δὲ λαθραῖος μὴ γινέσθω. i. *Ordinet præſente populo & Epiſcopo alloquente, an poſſit, & populus ei ferre teſtimonium. Ordinatio autem non fiat clanculum.*

Lin. 20. INCIPIVNT OMNES KYRIE ELEISON CVM LITANIA] In cod. Rem. & in ord. Rom. nihil tale extat. Hæc Litania olim erat breuiuſcula, quam hîc ſubiiciam ex codice Ratoldi.

Kyrie eleiſon.		Sancte Line	ora.
Kyrie eleiſon.		Sancte Clete	ora.
Chriſte audi nos.		Omnes Sancti Martyres	orate.
Sancta Maria	ora.	Sancte Syluester	ora.
Sancte Michael	ora.	Sancte Leo	ora.
Sancte Raphael	ora.	Sancte Ambroſi	ora.
Omnes Sancti Angeli	orate.	Sancte Auguſtine	ora.
Sancte Ioannes	ora.	Omnes Sancti Confeſſores	orate.
Sancte Petre	oar.	Sancta Felicitas	ora.
Sancte Paule	ora.	Sancta Agnes	ora.
Sancte Andrea	ora.	Sancta Agatha	ora.
Omnes Sancti Apoſtoli	orate.	Omnes Sanctæ Virgines	orate.
Sancte Stephane	ora.	Omnes Sancti.	orate.

Propitius eſto, libera nos Domine.
Per aduentum tuum libera Domine.
Per natiuitatem tuam libera Domine.
Per circumciſionem tuam libera Domine.
Per baptiſmum tuum libera Domine.
Per ieiunium tuum libera nos.
Per Crucem tuam libera.
Peccatores te rogamus.
Vt Apoſtolicum noſtrum. Vt Regem noſtrum. Vt Epiſcopum noſtrum.
Fili Dei te rogamus III. Agnus Dei qui tollis III. Chriſte audi nos III.
Nota ſuperiorem Litaniam, quam edidimus eſſe antiquioris formæ hac præſenti; In qua vbi τὸ *nos*, deſideratur, ſupplendum eſt.

Digitized by Google

Lin. 27. Solvs Episcopvs qvi evm benedicit manvs svper capvt illivs ponat] ita in editis, In codicibus Rodradi, & Ratoldi, & in Concilio Carthag. 4. can. 4. Hunc tamen ritum improbat Amalarius lib. 2. de offic. Eccl. cap. 12. vultque manum imponi Diacono non ſolùm ab Epiſcopo, ſed à cæteris Preſbyteris: *eſt libellus quidam*, inquit, *apud nos de ſacris ordinibus, neſcio cuius auctoritatis, qui dicit ſolum Epiſcopum debere manus imponere ſuper diaconum: quia non ad ſacerdotium conſecratur, ſed ad miniſterium. Nunquid ſcriptor libelli doctior atque ſanctior Apoſtolis? qui poſuerunt plures manus ſuper Diaconos, quando conſecrabantur?* Quod miror: quia Concilium Carthag 4. ordo Romanus (vt librum Pontificalem omittam) libri Sacramentorum tam editi, quàm MSS. conueniunt cum ipſo libello; neque ratio Amalarij multùm cogit: quia cum hæc prima ordinatio fieret ab Apoſtolis ſimul congregatis, æquum erat, vt omnes manus imponerent, quamuis id minime eſſet neceſſarium, cum vnicus ſufficere potuiſſet. Sed & communi huic doctrinæ fauet magnus Dionyſius cap. 5. lib. de Eccl. hierar. ὁ δὲ λειτουργὸς ἕνα τῶν ποδοῖν κλίνας ἐπιθείς. τῷ θείῳ θυσιαστηρίῳ ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν τοῦ τελοῦντος αὐτὸν ἱεράρχου δεξιὰν τελειούμενος ὑπ' αὐτοῦ ταῖς τῶν λειτουργῶν τελεσιουργικαῖς ἐπικλήσεσι. i. Diaconus verò genu altero flexo ante altare dexteram manum Pontificis, qui eum conſecrat ſuper caput habet, ab eo conſecratus iis precationibus quibus Diaconi conſecrari ſolent. Opinioni Amalarij fauere videtur Pontificale MS. quod eſt in Secretario Eccleſiæ Rothomagenſis, videturque eſſe Anglicanum, in quo hæc adduntur, *reliqui verò Sacerdotes iuxta manum Epiſcopi caput illius tangant: quia non ad Sacerdotium*; &c.

L. 36. Oremvs dilectissimi, &c] Ita in editis, & in cod. Ratoldi, atque in ord Rom. In cod. Rem. ſicut in Pontificali Romano hæc oratio paulo prolixior habetur; quam præcedit tum in ord. tum in Pontif. Rom. eiuſmodi allocutio Pontificis: *commune votum*, &c. Quæ in cod. Remenſi extat poſt conſecrationem, *adeſto, quæſumus, omn. Deus*, &c. & ei præfigitur hic titulus: *ad conſummandum diaconatus officium.* In cod. Ratoldi habetur in fine ordinationis ſub eodem titulo.

Col. 2. l. 11. Exavdi, Domine, preces nostras, &c.] ita in editis, In ord Rom. & in codicib. Rodradi & Ratoldi. extat in Pontif. Rom.

Lin. 21. Adesto, qvæsvmvs, omnipotens Dominvs, &c.] in editis præfigitur *verè dignum*, &c. vt in Pontif. Rom. quod non habetur in aliis codicib. NS. MSS. nec in ord. Rom. Vnde ſupra in hoc codice S. Eligij ſcriptum eſt: *& non dicitur vere dignum, in conſecratione.*

Lin. 22. Honorvm] ita in omnibus aliis codicibus NS. MSS. & in Pontificali Rom. Sed in excuſis, in cod. Tiliano & in ord. Rom. legitur; *bonorum*, non ita rectè. Hæc enim vox honor dicitur de tribus excel-

Digitized by Google

lentioribus ordinibus, Diaconatu, Preſbyteratu & Epiſcopatu. Ennodius in Euchariſtico: *ordinaſti vt per officium Leuitarum coactus ſanarer, & impacti honoris ſarcina quod premebat, à me pondus amoueret.* & in vita S. Epiphanij Ticinenſis: *poſt ad Diaconij euectus inſulas viceſimum annum ætatis aſcendit turbabatur ſuſcepti honoris tyrocinio.* S. Cyprianus epiſt. 34. *cæterum Presbyterij honorem deſignaſſe nos illis, vt ſciatis.* epiſt. 65. *fungeris circa eum poteſtate honoris tui, vt eum vel deponas, vel abſtineas.* & epiſt. 68. *ab ordinatione autem Cleri atque ſacerdotali honore prohiberi.* Optatus Mileuitanus lib. 2. aduerſus Parmenianum: *Honore nominis ſui ſpoliati ſunt ſacerdotes.* & infra agens de Donatiſtis, qui Diaconos, Preſbyteros & Epiſcopos Catholicos abdicauerant, & pœnitentiam agere coegerant: *& cum poſſetis eſſe filij Dei filij hominum eſſe voluiſtis, & ad infigendum morſum honoribus alienis, linguas acuiſtis in gladios. Impleſtis in vobis, quod in Pſalmo LVI. ſcriptum eſt. Filij hominum dentes eorum, arma & ſagitta, & lingua eorum gladius acutus. Ergo linguas veſtras acuiſtis in gladios, quas mouiſtis in mortes non corporum, ſed honorum; iugulaſtis non membra, ſed nomina. Quid prodeſt, quia viui ſunt homines, & occiſi ſunt honores à vobis: valent quidem membris, ſed erepta portant funera dignitatis.* Et infra. *Eſuritis honores innocentium ſacerdotum.* Et paulo poſt: *gutturi veſtro honorum funera non ſufficiunt.* S. Auguſtinus lib. 2. aduerſus Epiſtolam Parmeniani cap. 11. *& cum expedire non videatur Eccleſiæ, vt præpoſiti eorum venientes ad Catholicam ſocietatem honores ſuos ibi non adminiſtrent, non eis tamen ipſa ordinationis Sacramenta detrahuntur, ſed manent ſuper eos.* Concilium Arelatenſ. 4. can 1. *Epiſcopatus verò vel presbyterij honorem nullum laïcus ante præmiſſam conuerſionem vel ante XXX. ætatis annos accipiat.* & can. 2. *Sed nec reliqui Pontifices presbyterij vel diaconatus honorem conferre præſumant,* &c. Ita apud Græcos de his tribus ordinibus dicitur vox τιμή. i. honor. Concilium Nicænum can. 8. ὁ δὲ ὀνομαζόμενος παρὰ τοῖς λεγομένοις Καθαροῖς ἐπίσκοπος τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τιμὴν ἕξει. i. qui autem apud eos qui Cathari dicuntur, Epiſcopus nominatur, Preſbyteri honorem habebit. Conc. Ancyranum can. 2. διακόνους ὁμοίως θύσαντας μετὰ δὲ ταῦτα ἀναπαλαίσαντας τὴν μὲν ἄλλην τιμὴν ἔχειν. i. Diaconos ſimiliter qui ſacrificauerint, poſtea autem reluctati ſint, alium quidem honorem habere. & can. 18. ἐὰν δὲ στασιάζωσι πρὸς τοὺς καθεσταμένους ἐκεῖ ἐπισκόπους, ἀφαιρεῖσθαι αὐτοὺς τὴν τιμὴν τοῦ πρεσβυτερίου. i. quod ſi aduerſus eos, qui illic Epiſcopi conſtituti ſunt, ſeditiones mouerint, honorem preſbyterij ab eis auferri Syneſius epiſt. 67. agens de Epiſcopis: χρῶνται δὲ ταῖς τιμαῖς. i. *fruuntur honoribus, eò vagantes, vbi maius compendium eſt.* & infra τάχα γὰρ ἂν ἐπανέλθοιεν, εἰ περὶ τῆς τιμῆς κινδυνεύοιεν. i. nam citius ad ſua loca reuerterentur, ſi honoris ſui iacturam metuant. Cum autem Diaconatus ſit honor in Eccleſia & ſupra ſacer ordo appelletur, ex hoc internoſcere poſſumus, quanta ſit huius ordinis dignitas, quæ in hoc ma-

Digitized by Google

ximè conſiſtit, vt proximè aſſiſtat Sacerdoti ſacra facienti, ſitque eius in tanti myſterij celebratione adiutor, cui iuxta S. Ambroſium libro primo de officiis c. 41. commiſſa eſt Dominici corporis & ſanguinis conſecratio. Quod ſic intelligendum eſt Petro Cantore interprete lib. MS. de verbo mirifico cap. 41. *experire etenim virum miniſtrum idoneum elegeris, cui commiſiſti Dominici corporis & ſanguinis conſecrationem: non ad conficiendum, ſed ad aſſiſtendum: qui ſicut ſecretarius altaris particeps eſt confectionis Euchariſtiæ: non quia ſumat, & conficiat: non quia hoc ſine eo poſſit fieri; ſed quia celebrius, & in maiori reuerentia conficitur corpus Domini cum præſentia miniſtri & teſtimonio eius.* ex quo Petri textu manifeſtum eſt locum S. Ambroſij eſſe corruptum. nam in veteribus & recentioribus illius editionibus deeſt τὸ *corporis*, & in recentioribus τὸ *conſecrationem*, mutatum eſt in τὸ *diſpenſationem*. Cum in veteribus ſit τὸ *conſecrationem*, Baſileæ editis anno 1492. vt in cod. MS. Biblioth. Corbeienſis in quo non eſt τὸ *corporis*.

Lin. 25. QVÆ SVNT AGENDA CONCEDERE] in Pontificali Romano hæc ſequuntur interpoſita. *Hic ſolus Pontifex manum dexteram extendens ponit ſuper caput cuilibet ordinando, & nullus alius: quia non ad ſacerdotium, ſed ad miniſterium conſecratur, dicens ſingulis: accipe Spiritum ſanctum ad robur & ad reſiſtendum diabolo & tentationibus eius in nomine Domini.* Quæ priora verba, *Hic ſolus Pontifex*, &c. aut ſaltem ſimilia non habentur hoc loco in excuſis, nec in codicib. Remenſi & Ratoldi, nec in cod. Tiliano, nec in ord. Romano, ſed præmittuntur Orationi huic, *Oremus dilectiſſimi Deum Patrem omnipotentem*, &c. In codice verò Rodradi nuſquam habentur, quia eo nullæ ſunt rubricæ in ordinationibus Epiſcopi, Presbyteri & Diaconi. Poſteriora verò illa verba, *ſingulis dicens accipe Spiritum ſanctum ad robur*, &c. nullatenus extant in editis, nec in aliis codicib. NS. MSS. hoc eſt, Remenſi, Rodradi, & Ratoldi. nec in ordine Romano, nec in cod. Tiliano.

Col. 5. lin. 7. QVANDO STOLAM INDVIS, PER HOC SIGNVM VOBIS DIACONATVS OFFICIVM, &c. Hæc deſiderantur in cod. Rodradi. In cod. Ratoldi formula verborum ſingulariter effertur. In ordine & Pontificali Romano ſtola induitur ſub alia verborum formulâ. In eodem ordine Romano ſequitur traditio lib. Euangeliorum ſub hac forma: *accipite poteſtatem legendi Euangelium*, &c. vt in Pontif. Rom. & cod. Tiliano. Sed hæc porrectio libri Euangeliorum cum ſuâ formâ abeſt ab editis, & à codicibus Remenſi, Rodradi & Ratoldi: nec habetur in Concilio Carthaginienſi 4. nec apud S. Iſidorum, Amalarium, Alcuinum & Rabanum: nec erat olim in antiquiſſimo ordinario Eccleſiæ Anicienſis quo vtebatur Durandus in ordinum collatione, vt ipſe teſtatur in 4. ſent. diſt. 24. qu. 3. *Sed contra hoc argui poteſt, quia illud in quo imprimitur character, debet obſeruari, & probabile*

Digitized by Google

eſt quod obſeruetur in omni Eccleſiâ, ſed traditio libri in ordinatione Diaconi non obſeruatur in omni Eccleſia: nec antiquitus forſitan obſeruabatur in aliqua Eccleſia. Vnde ſecundùm ordinarium antiquiſſimum Eccleſiæ Anicienſis, cui præſuimus, liber Euangeliorum non tradebatur Diacono in ordinatione ſua: ſed nos volentes nos conformare cæteris Eccleſiis poſuimus de manu noſtra in margine dicti ordinarij; quod liber Euangeliorum tradatur cum conſueta forma verborum. Quare non videtur quod in traditione libri imprimatur character Diaconatus. Et ideo alia opinio eſt, quod character imprimitur in impoſitione manuum. Per quod datur intelligi, quia applicatur ad magnum miniſterium. Et huic videtur canon concordare 23. diſt. in ſtione, vbi dicitur, quod cum ordinatur Diaconus, ſolus Epiſcopus ei manum imponit, eò quòd ad miniſterium applicetur. Quare mihi videtur frigida reſponſio illorum (quæ nec in mentem Durandi venit) qui dicunt Eccleſiam Anicienſem in hoc erraſſe: cum manifeſtam videamus conformitatem huius veteris ordinarij præfatæ Eccleſiæ cum ſupra citatis Sacramentorum codicibus; Auctoribus & Concilio Carthagin. 4. Nec obſtat quòd Diaconi ex veteri conſuetudine legant Euangelium, vt apparet ex epiſt. S. Hieronymi ad Sabinianum. *Euangelium Chriſti quaſi Diaconus lectitabas*, non enim ſemper & vbique in Eccleſia fuit, vt clarum eſt ex his quæ ſupra de Lectoribus docuimus ex S. Cypriano; & Concilio Toletano 1: quod confirmatur ex Sozomeno lib. 7. cap. 19. ταύτην τὴν ἱερὰν βίβλον, (εὐαγγέλιον) ἀναγινώσκει ἐνθάδε μόνος ὁ Ἀρχιδιάκονος παρὰ δὲ ἄλλοις διάκονοι. ἐν πολλαῖς δὲ ἐκκλησίαις οἱ ἱερεῖς μόνοι, ἐν δὲ ἐπισήμοις ἡμέραις Ἐπίσκοποι, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀναστασίμου ἑορτῆς. i. Sacrum hunc librum (Euangelium) legit hîc (Alexandriæ) ſolus Archidiaconus, apud alios verò Diaconi, in multis Eccleſiis ſoli Sacerdotes, diebus autem ſolemnibus, Epiſcopi, vt Conſtantinopoli prima feria reſurrectionis Dominicæ. Nec dicendum eſt hoc Preſbyteros & Epiſcopos, etiam Diaconos fuiſſe. Id enim minimè certum eſt: cum olim prætermiſſo Diaconio multi Epiſcopi & Preſbyteri crearentur. Huic doctrinæ fauet, quòd cum Diaconi primùm inſtituti ſunt, nondum erant ſcripta Euangelia. Tandem in Concilio Toletano 4. can. 27. Diaconus degradatus accipit tantùm orarium & albam, cum ſuæ dignitati reſtituitur. *ſi Diaconus* (inquit Concilium) *orarium & albam*. nulla facta libri Euangeliorum mentione: recipit enim id quod prius in ſua ordinatione acceperat, vt eſt in eodem canone, qui ita ſe habet: *Epiſcopus, Presbyter aut Diaconus, ſi à gradu ſuo iniuſte deiectus, in ſecunda Synodo innocens reperiatur, non poteſt eſſe quod fuerat, niſi gradus amiſſos recipiat coram altario de manu Epiſcoporum; ſi Epiſcopus eſt, orarium, annulum & baculum; ſi Presbyter, orarium & planetam; ſi Diaconus orarium & albam; ſi Subdiaconus, patenam & calicem. Sic & reliqui gradus ea in reparationem ſui recipiant, quæ cum ordinarentur, perceperant.* Vbi hæc verba, *niſi amiſſos gradus recipiat,*

non

non ita capienda ſunt, quaſi eiuſmodi ſeu Epiſcopus, ſeu Preſbyter, ſeu Diaconus, ſeu Subdiaconus degradatus gradu ſuo penitus priuatus ſit: ſed hæc amiſſio gradus intelligitur duntaxat quoad facultatem miniſtrandi in tali ordine, & quoad communionem clericalem: ita vt eiuſmodi deiectus non poſſet amplius fungi ordinis ſui miniſterio, nec communicare cum Clericis, ſed cum laïcis tantùm. Quare reſtitutio eiuſmodi inſtrumentorum non eſt iterata ordinatio, ſed tantùm ritus quidam exterior, quo ſignificatur eiuſmodi deiectum poſſe iam ſuo miniſterio fungi, & communicare cum Clericis: alioqui iteranda fuiſſet manus impoſitio quæ his ordinibus eſt eſſentialis, (ſi Subdiaconatum exceperis qui per manus impoſitionem non confertur) quod tamen hîc non apparet. In Pontificali MS. ſupra citato quod Anglicanum eſſe creditur, extat libri Euangeliorum traditio ſub hac forma: *accipe iſtud volumen Euangelij, lege & intellige, & aliis trade, & tu opere adimple.* Tandem poſt indutam ſtolam in ordine Romano, & in codice Remenſi ſic habetur: *ſequitur benedictio, Domine, ſanctæ fidei, ſpei, gratiæ,* &c. in Codice Ratoldi, *Benedictio poſt ſtolas ſuper omnes. In nomine ſanctæ Trinitatis, & vnicæ diuinitatis. Alia. Domine ſanctæ fidei, ſpei, gratiæ,* &c. *ad conſummandum Diaconatus officium. Commune votum permaneat, communis oratio proſequatur,* &c. In citato Pontificali Anglicano MS. poſt traditionem libri Euangeliorum Diaconi manus vnguntur: ita enim habetur: *conſecratio manuum Diaconi de oleo atque Chriſmate. Conſecrentur manus iſtæ, quæſumus, Domine, & ſanctificentur per iſtam vnctionem tuamque benedictionem, vt quæcunque benedixerint, benedicta ſint, & quæcunque ſanctificauerint, ſanctificata ſint. per.* Et ſanè olim in Gallia hic mos inoleuerat, vt manus Diaconis vngerentur: quod manifeſtum eſt ex Epiſtolâ Nicolai Papæ I. ad Rodulphum Archiepiſcopum Bituricenſem: *præterea ſciſcitaris, vtrum ſolis presbyteris, an diaconibus debeant, cum ordinantur, manus Chriſmatis liquore perungi.* Quod non interrogaſſet Pontificem Maximum Rodulphus; niſi id moris eſſe in Diaconorum ordinatione alicubi in Galliâ compertum habuiſſet. tom. 3. Conc. Galliæ.

Lin. 16. PRESBYTER CVM ORDINATVR, &c.] ita in editis, & in MSS. NS. codicibus Remenſi, Ratoldi, Tiliano, & S. Germani à Pratis, in ord. Rom. & in Conc. Carthag. 4. can. 3. & in Pontificali MS. quod Anglicanum eſſe putatur, pro his verbis, *ſuper eius caput teneant,* legitur, *ſuper illius ponant caput.* In Pontificali Romano hæc omnia aliter in hunc modum habentur. *Pontifex ſtans ante faldiſtorium cum mitra, & nulla oratione, nulloque cantu præmiſſis imponit ſimul vtramque manum ſuper capita cuiuſlibet ordinandi ſucceſſiuè nihil dicens, idemque faciunt poſt eum omnes ſacerdotes, qui adſunt.*

Lin. 24. OREMVS DILECTISSIMI, &c.] ita in editis & in codicibus Rodradi, & Ratoldi: ita etiam in cod. Rem. & in ord. Rom. in

Digitized by Google

quibus præmittitur allocutio ad populum in hunc modum, *quoniam dilectiſſimi fratres*, &c. In Pontificali Romano hæc oratio plurali numero enunciatur.

Lin. 33. EXAVDI NOS QVÆSVMVS, DOMINVS NOSTER, &c.] Ita in excuſis, & in codicibus Remenſi, Rodradi & Ratoldi: atque etiam in ord. & Pontif. Rom. in quibus præmittitur, *flectamus genua, leuate.*

Pag. 238. c. 1. l. 9. CONSECRATIO] ita in editis, & in codice Rodradi. In codicibus Remenſi, & Ratoldi additur τὸ *Presbyteri*. In Pontificali Romano hæc duo vocabula deſiderantur. In ordine Romano legitur, *conſecratio eorundem.*

Lin. 10. DOMINE SANCTE, PATER OMNIPOTENS, &c.] In codice Ratoldi hæc præmittuntur, *Dominus vobiſcum*, &c. *ſurſum corda*, &c. In Pontificali Rom. his præmittitur, *per omnia ſecula ſeculorum.* In cod. Rem. hanc orationem hæc ſequuntur: *conſummatio Presbyteri Sit nobis, fratres, communis oratio. Item Benedictio. Deus, ſanctificationum auctor.* quæ non extant in excuſis, neque in codice Rodradi. Habentur quidem in codice Ratoldi, ſed poſt vnctionem manuum & capitis: in ordine etiam Romano, ſed poſt indutam caſulam: at in Pontificali deſideratur *conſummatio presbyteri, ſit nobis, fratres, communis oratio*, &c. Sed poſt indutam caſulam dicitur, *Deus ſanctificationum auctor.*

Lin. 11. HONORVM] In editis & in ordine Romano legitur τὸ *bonorum*, non ita rectè. Vide paulo ante annotata.

Lin. 21. PONTIFICES SVMMOS] id eſt, Epiſcopos. ita enim appellati ſunt Epiſcopi. Fortunatus lib. 11. epigr. 13.

> *Pontifici ſummo nos commendare precamur:*
> *Regibus & Dominis ferte ſalutis opes.*

Intelligit enim ibi S. Germanum Pariſiorum Epiſcopum. conſule obſeruationes noſtras ad Martyrologium Sanctorum ordinis S. Benedicti, & Ioannem Sauaronem ad epiſt. 21. lib. 9. Sidonij. Hanc autem orationem in codice Ratoldi ſubiecta ſequuntur: *modo conuertat ſtolam in collo, & induatur caſula. Per hæc indumenta ſtolam & caſulam ſalutis indui merearis, & æternæ perpetuitatis plenitudinem cum ſanctis ſacerdotibus Chriſto miniſtrante capeſcere valeas.* In ordine quidem & Pontificali Romano idem ritus extat, ſed ſub alia verborum formula: *accipe iugum Domini*, &c. Extatque idem ritus in Euchologio Græcorum in ordinatione presbyteri, ϗ φέρει τὸ ὄπισθεν ὠραρίου αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἔμπροσθεν τοῦ δεξιοῦ μέρους. id eſt, & poſteriorem orarij illius partem transfert ad anteriorem ex parte dextra. Hinc capiendus eſt locus Concilij Bracarenſis 3. can. 3. *ſcilicet, vt cum ſacerdos ad ſolemnia Miſſarum accedit, aut per ſe Deo ſacrificium*

Digitized by Google

oblaturus aut Sacramentum corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſumpturus, non aliter accedat, quàm orario vtroque humero circumſeptus, ſicut & tempore ordinationis ſuæ dinoſcitur conſecratus; ita vt de vno eodemque orario ceruicem pariter & vtrumque humerum premens ſignum in ſuo pectore † præparet Crucis. ſi quis autem aliter egerit excommunicationi ſubiaceat. Orarium autem eſt quod vulgò ſtolam dicimus, de quo vide † aliàs prætereat. Ioannem Meurſium in lexico Græco-Barbaro, & Iſaacium Caſaubonum ad Flauium Vopiſcum in vita Aureliani. Quod orarium ſiue ſtola detur in ſua ordinatione Preſbyteris patet etiam ex Concilio Toletano 4. can. 27. Græcis dicitur ἐπιτραχήλιον, vt clarum eſt ex Theoriâ myſticâ S. Germani Patriarchæ Conſtantinopolitani; quia circum collum componitur.

C. 2. l. 23. HIC VESTIS CASVLAM BENEDICTIO PATRIS ET FILII, &c.] Ita in editis, & in codice Remenſi. In ordine & Pontificali Rom. habetur, *accipe veſtem ſacerdotalem*, &c. In codice Ratoldi legitur: *Benedictio poſt caſulas ſuper omnes. Benedictio Dei Patris & Filij & Spiritus ſancti deſcendat ſuper vos, & his ſacerdotalibus veſtibus induti, protecti, & muniti eſſe valeatis ab omnibus impugnationibus malignorum ſpirituum, & ſitis benedicti in nomine Domini noſtri, & offeratis hoſtias placabiles pro peccatis atque offenſionibus omnipotenti Deo, cui eſt honor & gloria.* In Concilio Toletano 4. can. 27. Preſbytero in ſua ordinatione Planeta datur, quæ idem eſt, ac caſula.

Lin. 33. CONSECRENTVR MANVS ISTÆ, &c.] ita in editis, & in cod. Remenſi. In cod. Ratoldi legitur: *conſecrentur manus iſtæ, quæſumus, Domine, de oleo ſancto, & de Chriſmate ſancto*, &c. In cod. Tiliano, ord. & Pontif. Rom. ſic habetur, *conſecrare, & ſanctificare digneris, Domine, manus iſtas.* In codice Rodradi hæc manuum vnctio deſideratur. De vnctione manuum preſbyteri in eius ordinatione hæc reperire eſt apud Burchardum lib. 2. cap. 55. ex dictis S. Auguſtini loquentis ad Preſbyteros. *vnde oportet vos ſemper memores eſſe tantæ dignitatis, memores veſtræ conſecrationis, memores ſacræ, quam in manibus ſuſcepiſtis, vnctionis; vt nec ab eadem degeneretis, ne manus ſacro vnguine delibutas peccando polluatis.* Apud Amalarium lib. 1. de offic. Eccl. cap. 13. *hunc morem tenent Epiſcopi noſtri, manus presbyterorum vngunt de oleo.* Illius mentio fit in epiſtolâ Nicolai Papæ I. ad Rodulphum Bituricenſem Archiepiſcopum, in qua dicit eam non eſſe in Eccleſiâ Romanâ vſitatam, dubitatque; an vſpiam fuerit aliquando: quod miror: propter auctoritates ſupra citatas, & quoſdam ex codicibus NS. MSS. qui vſum Romanum ſequuntur, ipſo Nicolao Papa antiquioribus: tum maximè quia remittit ipſum Rodulphum ad Epiſtolam, Innocentij I. ſcriptam ad Decentium Eugubinum, in qua, de hac re, vt de ordinationibus ne γρῦ quidem, quarum tamen Nicolaus mentionem facit. Hæc autem manuum vnctio

Digitized by Google

fiebat in modum Crucis, vt planum eſt ex ordine Romano: *expleta autem oratione accipiens oleum ſanctum faciat Crucem ſuper ambas manus,* &c. Hæc vnctio aliter fit in Pontificali Romano. In codice Ratoldi additur vnctio capitis ſub hoc titulo, & formula. VNGATVR CAPVT. *Vngatur caput tuum & conſecretur cæleſti benedictione in ordine ſacerdotali in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, amen. Pax tibi.* Idem videre eſt in Pontificali MS. quod ſeruatur in Secretario Eccleſiæ Rothomagenſis, putaturque eſſe Anglicanum: CONSECRATIO CAPITIS CVM OLEO. *Vngatur & conſecretur caput tuum cæleſti benedictione in ordine ſacerdotali, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, amen. Pax tibi. R. & cum Spiritu tuo.* Quæ quidem vnctio capitis cum ſua formulâ non extat in editis, neque in aliis codicibus NS. MSS. neque in ordine & Pontificali Romano. Sequitur in codice Ratoldi ITEM BENEDICIT MANVS SACERDOTVM. *Benedic, Domine, has manus & ſanctifica ſacerdotum ill. ad conſecrandas hoſtias quæ pro delictis atque negligentiis populi offeruntur: & ad cætera benedicenda, quæ ad vſus populi neceſſaria ſunt: & præſta, quæſumus, vt quæcunque benedixerint, benedicantur; & quæcunque ſacrauerint, ſacrentur, Saluator.* Tandem in Pontificali Romano ſequitur traditio patenæ cum hoſtia ſuperpoſita, & calicis cum vino & aqua ſub hac verborum forma: *accipe poteſtatem offerre ſacrificium Deo tam pro viuis, quàm pro defunctis in nomine Domini.* In ordinibus MSS. S. Germani à Pratis, & Tiliano, & in ordine Romano extat eiuſmodi inſtrumentorum traditio cum ſua formâ, quæ tamen ibi pluraliter effertur: *accipite poteſtatem, &c.* nec in eis vlla fit aquæ mentio. Sed hæc traditio cum ſua forma deeſt in Sacramentariis excuſis, vt in codicibus MSS. Remenſi, Rodradi, S. Eligij, & Ratoldi, atque etiam in Pontificali MS. quod putatur eſſe Anglicanum. Non habetur etiam in Concilio Carthag. 4. toties citato, nec in Concilio Toletano 4 can. 27. neque vlli antiqui Patres mentionem aliquando fecerunt, non S Iſidorus, non Amalarius, non Rabanus, non conſtitutiones Apoſtolicæ lib. 8. cap. 16. & ſequ. non omnium antiquiſſimus Dionyſius magnus, qui de ſacris ordinibus deditâ operâ, & ex profeſſo tractauere: nihilque ſimile in ſacris Scripturis repereris: neque Chriſtus in ſupremâ illâ cœnâ Apoſtolos inſtituens ſacerdotes illis eiuſmodi porrexit inſtrumenta; neque tum tradidit eis panem & vinum, ſed corpus ſuum & ſanguinem ſub ſpeciebus panis & vini. His conſentit Eccleſia orientalis, ſeu Græca, quæ eiuſmodi inſtrumentorum traditione in preſbyterorum ordinatione non vtitur, vt palam eſt ex eorum Euchologio, quod infra ſumus producturi: nec tamen Eccleſia Romana vnquam eorum ordinationem improbauit, quæ permittit, vt apud nos Græci Preſbyteri Miſſas faciant nobis eas audientibus: quemadmodum etiam in eorum regione facimus, illis celebrantibus; quod eſſet intolerabilis idololatria, ſi non eſſent verè

ordinati. Neque in Concilio Florentino, in quo Græci cum Eccleſiâ Romanâ ſunt reconciliati, vnquam de eorũ ordinationibus dubitatum eſt: neque in vnione Armenorum, cum ipſis Armenis Eugenius IV. tradidit ritum Eccleſiæ Romanæ in ordinationibus obſeruandum, priſtinas eorum ordinationes irritauit. neque Clemens VIII. Ruſſorum Epiſcopos, Preſbyteros & Diaconos, qui ritum Græcorum ſeruabant etiam in ſuis ordinationibus, cum eos in gratiam Eccleſiæ Romanæ recepit, iterum ordinari cenſuit. Itaque dicendum eſt materiem eſſentialem Diaconatus, Preſbyteratus, & Epiſcopatus in manus impoſitione ſitam eſſe. Nihil aliud ſonat ſcriptura Actorum 6. in ſeptem Diaconorum ordinatione. *Orantes impoſuerunt eis manus*. 1. ad Timoth. cap. 4. *noli negligere gratiam quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per Prophetiam cum impoſitione manuum presbyterij*. & cap. 5. *manus cito nemini impoſueris*. 2. ad Timoth. cap. 1. *propter quam cauſam admoneo te, vt reſuſcites gratiam Dei, quæ eſt in te per impoſitionem manuum mearum*. Confirmatur auctoritate Dionyſij magni cap. 5. Hierar. Eccl. qui ex profeſſo agens de præfatis tribus ordinibus nihil præter manuum impoſitionem ad eorum materiem requirit. Hoc patet etiam ex S. Hieronymo cap. 58. Eſaiæ. *Ordinatio non ſolum ad imprecationem vocis, ſed etiam ad impoſitionem impletur manuum*. D. Ambroſio lib. de dignitate Sacerdotali cap. 5. *homo imponit manum, Deus largitur gratiam; ſacerdos imponit ſupplicem dexteram, Deus benedicit potenti dextera*. Conc. Hiſpalenſi 2. can. 5. *quinto iudicio ad agnitionem noſtri examinis Agabrenſis Diaconi relatu deductum eſt de quibuſdam ipſius Eccleſiæ Clericis, quorum dum vnus ad presbyterium, duo ad Leuitarum miniſterium ſacrarentur, Epiſcopus eorum oculorum dolore detentus fertur manum ſuam ſuper eos tantùm poſuiſſe, & presbyter quidam illis contra Eccleſiaſticum ordinem benedictionem dediſſe*. Quæ ordinationes à Concilio irritantur, quia benedictio fuerat à presbyterio pronuntiata. Quod etiam liquet ex Syneſio epiſt. 66. ὑπὸ τῆς ἐκείνου χειρὸς ἐπίσκοπος ἀνεδείχθη τῆς Βιθυνῶν Βασινοπόλεως. i. illius manibus Epiſcopus Baſinopolis in Bithynia conſecratus eſt. & epiſt. 76. ᾗ αἰ τῷ θατέρου χειρὶ πρεσβύτερος ἀπεδείχθη. i. quorum alterius manu presbyter ſacratus fuerat. Multos alios prætermitto breuitatis cauſa. Non tamen multus & nimius ero, ſi auctoritatem recentioris ſcriptoris viri grauiſſimi & doctiſſimi Mariani Victorij Epiſcopi Amerini protulero, qui ad Epiſtolam S. Epiphanij, quæ extat inter epiſtolas S. Hieronymi tom. 2. ſic ait: *Ordinatio autem fiebat cum oratione, & manus impoſitione, quemadmodum nunc Eccleſia vtitur*, &c. Hîc igitur vides ordinationem ad manuum impoſitionem impleri, & ad eandem Spiritus ſancti gratiam conferri: ac proinde efficitur manuum impoſitionem non eſſe ordinationi accidentariam, nec eſſe ſolam diſpoſitionẽ ad gratiam, vt quidam volunt. Præterea non eſt credibile Concilia, Patres tantùm de his quæ ſunt ordinationi contingentia

Digitized by Google

locutos fuiſſe, de his verò quæ ſunt illi eſſentialia tacuiſſe: præſertim Concilium Carthaginenſe IV. quod enucleatius omnia, quæ ad ordinum materiem ſpectant, deſcribit. Nec valet id quod quidam reſpondent Concilium non omnia poſuiſſe, quia librum Pontificalem non ſcribebat. Nam etſi Concilium librum Pontificalem non ſcriberet, non erat tamen adeo difficile ac tædioſum traditionem inſtrumentorum in trium illorum ordinum hierarchicorum explanatione annotare; cum id vna aut altera linea fieri potuiſſet, vt in inferioribus ordinibus factum fuerat. Præterea libri Sacramentorum à nobis producti erant libri Pontificales, quibus vtebantur Pontifices in ordinum collatione, ergo in illis omnes eſſentiales materiæ aſſignantur: at nihil aliud continent, quàm Concilium Carthaginenſe IV. igitur in ipſo Concilio omnes ordinum materiæ eſſentiales continentur. Cum autem Concilium in hac parte mirè conueniat cum ſacra ſcriptura, aliis antiquis Conciliis, Patribus ac libris Sacramentorum neceſſariò concluditur illud quoad materiæ eſſentialis aſſignationem in tribus illis ordinibus nihil prætermiſiſſe. Deinde ſi Concilium materias eſſentiales inferiorum ordinum tam diligenter aſſignauit, cum idem in aliis ordinibus quæ ſunt grauioris ponderis & momenti, non præſtiterit? Si dicas ideo prætermiſſas fuiſſe, quia vulgares & notæ ſunt, idem etiam de materiis inferiorum ordinum, quæ ſunt æquè vulgares ac notæ, dicendum erit. Tandem hæc doctrina manifeſtè colligitur ex eodem Concilio, can. 5. vbi agens de ordinatione Subdiaconi ſic ait: *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impoſitionem non accipit, patenam de manu Epiſcopi accipiat vacuam, & calicem vacuum,* &c. Si igitur traduntur inſtrumenta Subdiacono, quia non ei manus imponuntur, rectè ſequitur tribus illis ſuperioribus ordinibus non eſſe neceſſariam inſtrumentorum traditionem, quia manus illis imponuntur, ac proinde nihil de materia illis eſſentiali à Concilio fuiſſe prætermiſſum. Quare quemadmodum inferiores ordines ſola inſtrumentorum porrectione ſine manuum impoſitione: ſic tres illi ſuperiores ſola manuum impoſitione ſine inſtrumentorum traditione perfici poſſunt, & par vtrobique ratio à contrario. His accedit auctoritas facultatis Theologicæ Pariſienſis aliarum facile principis, in cuius theſibus publicis hæc doctrina vulgò defenditur; vt in quadam theſi VII. Iunij anno CIↃIↃCXXXIII. quam profert R. ac doctiſſimus pater Iacobus Sirmondus cap. 8. Antirrhetici, cui inditum eſt, *quibus ordinibus impoſitio eſt manuum his ſolam ſufficere ad valorem firmitatemque Sacramenti.* In theſibus Iacobi de Mont-rouge Pariſini Baccalaurei Nauarrici, Eccleſiæ Andegauenſis Canonici, ordinarij Reginæ Eleemoſynarij die XIX. Ianuarij, anno CIↃIↃCXXXIX. pro maiore Ordinariâ in Scholis Theologorum regiæ Nauarræ, præſide S.M.N. Alberto de S. Gilles doctore Pariſienſi, apud Carmelitas Theologiæ Profeſſore, dedicatis illuſtriſſ.-

Digitized by Google

mo viro Auguſtino Potier Bellouacenſium præſuli, & magno Reginæ Eleemoſynario, in quarum octaua poſitione hæc habentur: *in ordinatione miniſtrorum reperitur Symbolum ſeu ritus externus, ſcilicet manus impoſitio, quæ in Epiſcopis presbyteris, & Diaconis, vt eſſentialis deſignatur, cætera ad integritatem materiæ duntaxat ſpectant.* In theſibus Renati Robeuille Baccalaurei Theologi, & Rectoris vniuerſitatis ſtudiorum xxi. Iun. eodem anno in exterioribus Sorbonæ Scholis pro maiore Ordinaria Præſide S.M.N. Iacobo Charton Doctore Theologo, & Socio Sorbonico, Eccleſiæ Pariſienſis Canonico, & pœnitentiario Preſbytero, dedicatis illuſtriſſimo viro Domino Petro Seguier Franciæ Cancellario, in quarum VIII. poſitione hæc videre licet: *impoſitio manuum eſſentialis materia, librorum aut vaſorum porrectio acceſſoria.* In theſibus Ioannis Helyes Baiocenſis Baccalaurei Nauarrici pro maiore Ordinaria in aula regiæ Nauarræ XIII. menſis Octobris eodem anno præſide S. M. N. Ioanne Nicolaï apud Prædicatores Theologiæ Profeſſore, dedicatis illuſtriſſimo viro Dom. Henrico Ludouico Habert, de Mont-mort Marchioni, Comiti, &c. In quarum vltima poſitione hæc ſcripta ſunt. *in Epiſcopis, Presbyteris & Diaconis integrans materia inſtrumentorum porrectio, eſſentialis manus impoſitio.* In theſibus Michaelis de Beauharnois Aurelianenſis, Baccalaurei Sorbonici X. Decembris anno 1639. pro minore Ordinaria in exterioribus Sorbonæ Scholis, Præſide S. M. N. Iacobo Pereyret Doctore Theologo, & Profeſſore Nauarrico, dedicatis ſanctæ memoriæ Roberto de Sorbona, in quarum V. poſitione hæc continentur: *populus omnis Chriſtianus ita eſt gens ſancta & regale ſacerdotium, vt non tamen quilibet fidelis offerendi ſacrificij habeat poteſtatem, ſed qui diuina vocatione conſecratus eſt in Presbyterum per Epiſcopalem manuum impoſitionem, quam Hierarchicorum ordinum eſſentialem arbitror materiam.* In theſibus Antonij Arnaud Pariſini, Baccalaurei Sorbonici, Eccleſiæ Virodunenſis Canonici pro maiore Ordinariâ die XIII. Ianuarij, anno CIↃIↃCXL. in Scholis Sorbonicis, Præſide S.M. N. Iuliano Ioubert apud Prædicatores Pariſienſes Theologiæ Profeſſore dedicatis verum Iſraelem vero de cœlo pane paſcenti, in quibus hæc reperire eſt poſitione 3. *eſſentialis ad Diaconatum, cæteroſque ſuperiores ordines materia manus impoſitio eſſe videtur.* Plures alias eiuſmodi theſes producere poſſem; ſed ne ſim nimius, ſuperſedeo. Nec eſt quod quis nobis opponat; bullam Eugenij IV. in qua videtur materiam Diaconatus & Preſbyteratus in traditione inſtrumentorum conſtituere: ſiquidem explicanda eſt de materia acceſſoria, vel de integrante, vt aliis placet. Nonnulli dicunt materias fuiſſe dilatatas. Si verò Pontifex nullam facit mentionem impoſitionis manuum, id factum eſt, qui iam erat in vſu apud Armenos, quibus peculiarem Eccleſiæ Romanæ ritum tradere volebat. Plura vide apud Petrum Arcudium lib. 6. de Sacramento

Digitized by Google

ordinis, cuius opus Romæ approbatum eſt auctoritate Pauli V. Pontificis maximi. His autem ita conſtitutis, quid ſit manus, ſeu manuum impoſitio (quandoquidem de illa controuertitur) quærendum eſt. Manus impoſitio eſt poſitio manus ſuper caput alicuius: id palam eſt ex S. Dionyſio cap. 5. Eccl. Hierar. ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα. i. ſuper caput habet diuinitus tradita oracula i. Euangelium, & manum Pontificis? & paulo poſt de Preſbyteri ordinatione: *ſacerdos flexis genibus ante altare* ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν ἱεραρχικὴν δεξιάν. i. Pontificis dexteram ſuper caput habet. & ſimiliter de ordinatione Diaconi ſcripſit. *Miniſter vno poplite flexo ante diuinum altare* ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν τοῦ τελοῦντος αὐτὸν ἱεράρχου δεξιάν. i. dexteram illius qui eum initiat ſuper caput habet. Conſentiunt Apoſtolicæ Conſtitutiones lib. 8. cap. 16. & ſequentibus, vbi dicitur, τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπίθες αὐτοῦ. i. manum ſuper caput ipſe impone, clarum eſt etiam can. 3. Concilij Carthag. 4. de ordinatione Preſbyteri. *Epiſcopo eum benedicente & manum ſuper caput eius tenente.* & can. 4. *ſolus Epiſcopus quiaeum benedicit manum ſuper caput illius ponat.* Idem patet ex Sacramentariis editis, & MSS. S. Eligij, Ratoldi, Remenſi, ex ordinibus MSS. Tiliano & S. Germani à Pratis, & ex ordine, & Pontificali Rom. in quibus omnibus nulla eſt manus impoſitio, niſi manus ponatur ſuper caput. Id etiam planum eſt ex his Metaphraſtæ verbis, cum agit de S. Ioannis Chryſoſtomi in preſbyterum creatione: *vt autem acceſſerunt ad ſacrum altare, & ipſe, vt lex eſt,* ὑπέσχε τῷ ἱεράρχῃ τὴν κεφαλήν, τούτου δὲ χεῖρες ἐπετέθειντο. i. *Pontifici caput ſubſimiſſet, illius verò manus impoſitæ fuiſſent.* Id ſuadet verſio Syra Actorum 6. in qua legitur, *poſuerunt ſuper eos manus*, cum in vulgata interpretatione iuxta textum Græcum legatur, *impoſuerunt eis manus.* Quæ cum ita ſint, Petrus Arcudius nobis venit refutandus, qui ſcribit ipſam inſtrumentorum porrectionem eſſe manuum impoſitionem: quia Pontifex eo ipſo quod tradat inſtrumenta, manum imponit: & imprimi characterem, non tam propter inſtrumenta, quàm propter actionem, & porrectionem ipſius Pontificis, quam manuum impoſitionem appellat. Quod ſi verum eſt, dicendum erit baptiſmum conferri per manus impoſitionem; nam is qui baptizat ſeu merſione, ſeu aquæ infuſione iuxta ſenſum Arcudij manum imponat, neceſſe eſt. Idem etiam de extrema vnctione fatendum erit, nam qui vngit corpus, manum imponit, cum tamen hactenus hæc duo Sacramenta per manus impoſitionē conferri ſcripſerit nemo. Nec valet obiectio de confirmatione; etenim hoc Sacramentum manuum impoſitionem diſtinctam habet ab vnctione, vt ſupra dictum eſt. Præterea ex eiuſmodi explicatione impoſitionis manuum ſequitur optimè inferiores ordines in manuum impoſitione conſiſtere: cum enim porrigit Epiſcopus calicem & patenam Subdiacono, librum Exorciſtæ & Lectori, Oſtiario claues, æquè illis manus imponit ac preſbytero, cum

lib. 6. de Sacramento ordinis cap. 7.

Digitized by Google

ei offert inſtrumenta tangenda, quod tamen ſine controuerſia, veritati minimè conſentaneum eſt. Hoc enim aduerſatur Concilio Carthaginienſi 4. Ordini & Pontificali Romano, & antiquis Sacramentorum libris, in quibus manifeſta inter traditionem inſtrumentorum & manuum impoſitionem apparet differentia, & hæc ad ſuperiores ordines, illa ad inferiores ſpectat. Imo eiuſmodi doctrina à communi ſenſu, & vſu loquendi abhorret: nam ſequeretur eum, qui porrigit pomum puero, aut panem pauperi, illis imponere manum, quod tamen hactenus eſt inauditum. Nec obeſt illud quod opponitur ex Mar. 7. cum Chriſtus quibuſdam rogantibus, vt imponeret manus Lunatico, linguam & aures tetigit. Non enim inde ſequitur eiuſmodi contactum eſſe manus impoſitionem, qualem hic requirimus; etſi enim illi Chriſtum rogarent, vt pro more ſuo manum ægroto imponeret, non tamen ille tenebatur hanc inire viam & rationem, nec eorum erat illi hanc legem imponere, qui myſterij cuiuſdam gratia alia, quam illi putabant, ratione vti voluit in huius curatione lunatici, ac proinde non inde efficitur contactum linguæ & aurium eſſe manus impoſitionem. His ita perfectis breuiter agendum eſt in eos, qui dicunt manuum impoſitionem eſſe meram electionem, quæ fiebat per manus elationem, vel extentionem, non verò eſſe aliquem conſecrandi ritum, quam ideo veteres appellabant χειροτονίαν. i. & electionem & χειροτονεῖν. fateor quidem in inſtrumentis ethnicalium ſcripturarum iſta vocabula ſignificare electionem, & eligere aliquem in magiſtratum videlicet, & ita interdum vſurpari à Conciliis & ſanctis Patribus, cum agunt de electione Epiſcoporum, ſed non ſemper. nam χειροτονεῖν. Actorum cap. 14. eſt conſtituere Epiſcopum ſolemni ritu impoſitione manus: χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν. Quod confirmatur Act. 6. καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. *& orantes impoſuerunt eis manus.* Hic enim locus priorem explicat: nam ἐπιθεῖναι τὰς χεῖρας. i. manus imponere, nullo modo ſignificat extendere manus, ſiue eligere, vt infra docebimus. Confirmatur ex primo can. Apoſtolorum: ἐπίσκοπος χειροτονείσθω ὑπὸ ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν. i. Epiſcopus ordinetur à duobus Epiſcopis vel tribus, atque pleni ſunt Sanctorum libri eligi Epiſcopum olim ſolitum à Clero & populo, à tribus vero Epiſcopis conſecrari; & can. 2. Πρεσβύτερος ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου χειροτονείσθω. i. preſbyter ab vno Epiſcopo ordinetur. & can. 4. Conc. Nicæni. Epiſt. 67. Syneſij. vbi agitur de Siderio Epiſcopo Palæbiſcæ non legitime creato à Philone Cyrenenſi Epiſcopo, quia non fuerat Alexandriæ ordinatus nec à tribus Epiſcopis κἂν τὸ σύμπαν τῆς χειροτονίας ἐκεῖθεν ἐδόθη. i. etſi illic eſſet ordinandi facta poteſtas. vbi χειροτονία, non ſumitur pro electione, quæ ſupponitur facta, cum petitur ab Alexandrino Patriarcha facultas ordinandi, ſine cuius licentia id fieri non poterat, vt conſtat ex can. 6. Concilij Nicæni. quod clarum eſt etiam ex epiſt.

Digitized by Google

:76. nam cum Antonius quidam Preſbyter omnium Epiſcopo um & populi, qui conuenerant, vt Olbiatis vici Epiſcopum eligerent, ſuffiagia tul ſſet; ſcribit Syneſius Theophilo. ἑνὸς οὖν ἔτι δεῖ τῆς χειροτονίας μόνης τῆς ἱερᾶς σου χειρός. i. vnum igitur id opus eſt, ſacra tua ſcilicet manus. Hæc differentia videtur etiam apud Sozomenum lib. 8. hiſt. Eccl. cap. 19. Vbi Epiſcopo ciuitatis exiguæ Getas defuncto ciues ſuffragiis ſuis decreuerunt Nilammonem ciuitati ſuæ præficere Epiſcopum, qui cum neruis omnibus obniteretur; accedens ad eum Patriarcha Theophilus rogatus à ciuibus συμβουλεύων καταδέξασθαι παρ' αὐτοῦ χειροτονίαν. i. hortatur, vt ordinationem à ſe acciperet. En electio ciuium & χειροτονία diſtinctæ: quæ aliter dicitur χειροθεσία. i. impoſitio manus, & ἐπίθεσις τῶν χειρῶν. i. impoſitio manuum 2. ad Timoth. 1. & manus imponere ἐπιθεῖναι τὰς χεῖρας Act. 6. nec dicendum iſta ſignificare electionem, & eligere: nam citato loco Actuum eligere & manus imponere diſtinguuntur, *& elegerunt Stephanum virum plenum fide & Spiritu ſancto*, &c. *Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum, & impoſuerunt eis manus.* Vbi primò vides electionem, deinde ordinationem per manuum impoſitionem. Sed de impoſitione manuum ſatis. In Pontificali Romano hæc quæ præcedunt prolationem horum verborum: *accipe poteſtatem offerre ſacrificium Deo*, &c. notanda veniunt. *Pontifex manus lauat & tergit: tum tradit cuilibet ſucceſſiue calicem cum vino & aqua: & patenam ſuperpoſitam cum hoſtia, & ipſi illa accipiunt inter indices & medios digitos, & cuppam calicis & patenam ſimul tangunt, Pontifice ſingulis dicente*, &c. Ita, in veteri editione Pariſienſi anni 1520. legitur, & rectè, nam hoc pronomen illa ad ea quæ tangenda ſunt ſeu mediatè, ſeu immediatè, refertur. quod ſi legas, *illam*, vt in quibuſdam recentioribus, & apud Cataldum in cæremoniali Epiſcoporum legitur, non video horum verborum ſenſum, cum non poſſit ad ſolum nomen *hoſtiam* referri. Senſus eſt enim vt omnia quæ offeruntur, accipiantur, & poſtea modus acceptationis declaratur nempe inter indices, & medios digitos, ita vt cuppa calicis & patena ſimul tangantur. Quæ cum ita ſint, non illi audiendi, qui dicunt hoſtiæ ſeu panis contactum eſſe de præcepto in Pontificali, cum nihil tale in illo appareat; & multò minus ij qui ſcribunt contactum panis eſſe de neceſſitate Sacramenti; ita vt qui panem non tetigerit, ſit rurſum ordinandus. Nam moraliter loquendo ille acceptare dicitur, qui inſtrumenta ſeu vaſa, in quibus ſunt ea quæ offeruntur, accipit, ſeu tangit: vt ille verè oblata poma acceptat, qui caniſtrum aut vas in quo ſunt, accipit ſine pomorum contactu: hancque ſententiam multi graues auctores ſequuntur, prætermiſſis illis qui inſtrumentorum ſeu vaſorum contactum non eſſe de neceſſitate Sacramenti aſſerunt, inter quos Albertus Magnus MS. in 4. ſent. pag 313. col. 3. Bibliothecæ monaſterij S. Victoris Pariſiis, in reſponſione ad 3. *dicitur quod non exigitur niſi porrectio, & tamen eſt*

Digitized by Google

de bene eſſe, quia in hoc Sacramento eſt forma ſignificans traductionem poteſtatis, & hoc ſignificatur in porrectione tota, nam expreſſè diſſentiente eo qui porrigitur. Intelligitur enim accepiſſe, quando non diſſenſiſſe ſe oſtendit, quando ad acceptandum eſt præſentatus. Tandem in eodem Pontificali Romano expleta communione, &c. denuo Pont ſex imponit manus ſuper capita ſingulorum dicens: *accipe Spiritum ſanctum: quorum remiſeritis peccata*, &c. Qui titus cum ſua forma non extat in Concilio Carthaginenſi 4. neque in noſtris Sacramentariis tam editis, quàm MSS. neque in codice Tiliano, neque in Pontificali MS. quod Anglicanum eſſe putatur, neque in ordine MS. S. Germani à Pratis: quæ poſtea tamē addita ſunt in huius codicis margine, ſed alia manu. Nec etiam reperire eſt apud S. Iſidorum, Amalarium, & Rabanum, nec in ord. Rom. Tandem in cod. Ratoldi poſt manuum benedictionem ſequitur *conſummatio presbyterorum. Sit nobis communis oratio, fratres, vt hi qui in adiutorium & vtilitatem noſtræ ſalutis eliguntur*, &c deinde. ITEM ALIA. *Sanctificationum omnium auctor, cuius vera conſecratio, cuius plena benedictio eſt, tu Domine, ſuper hos famulos tuos ill. quos presbyteratus honore dedicamus gratiam tuæ benedictionis infunde*, &c. Hac completa oratione ſequitur in eodem codice. *modò legatur Epiſtola, tractus, & Euangelium, & tunc offerant omnes ſacras oblatas.* Vbi legendū puto, *ſacrandas*, loco, *ſacras*. Nam olim omnes panem & vinum de quibus eſſent communicaturi in altari offerebant. Quod patet ex eodem codice Ratoldi in conſecratione Epiſcopi, vbi poſt vnctionem Epiſcopi hæc ſequuntur. *Legatur Euangelium ſecundum Lucam. In illo tempore facta eſt contentio. Et tunc offerat panem & vinum ipſe & omnes.* Vbi τὸ *ipſe* eſt Epiſcopus qui ordinatur, & τὸ *omnes*, ſunt alij Epiſcopi adſiſtentes, & cæteri Clerici.

Pag. 229. c. 1. l. 1. EPISCOPVS CVM ORDINATVR] in editis ante hæc verba habetur examen ſeu interrogationes, eæque ſecundùm vſum Gallorum, vt notant codex Tilianus & ordo Romanus, quæ in Concilio Carthag. IV. diuerſæ ſunt. At in Sacramentariis NS. MSS. nullæ ſunt. Epiſcopus iuxta interpretationem S. Ambroſii cap. 6. libri de dignitate Sacerdotali eſt ſuper inſpector. i. ſpeculator, cuſtos. apud Plutarchum in Numa τῶν παρθένων ἱερῶν ἐπίσκοπον. i Sacrarum virginum cuſtos, de ſummo Pontifice. Apud Iuriſconſultos in legem vlt. ff de munere & honore Epiſcopi eſt qui præeſt pani, cæterìſque rebus venalibus. Apud Athenienſes præfectus & cuſtos vrbis alicuius illis ſubditæ ad eam miſſus inſpiciendi gratiá ea quæque à ſingulis geruntur, qui à Laconibus Ἁρμοστὴς appellatur, vt docet Harpocration. meminit Iulius Pollux lib. 8. cap. 1. ad cuius ſimilitudinem apud nos qui in vnaquaque ciuitate rebus diuinis & ſacris præeſt dicitur Epiſcopus. In codice Ratoldi quædam præmittuntur, quæ huc transferre, quia non ſunt contemnenda, mihi viſum eſt.

Electio quomodo a clero et a populo eligitur Epiſcopus in propria ſede cum conſenſu Regis, Archipræſuliſque, † omnique populo.

† l. omniſque populi.

DOMINO Francorumque meritis coæquando Pari Patrum Domino N. Præſuli ſummo cunctus Clerus, omniſque populus ſanctæ ill. Eccleſiæ multimodam in Domino optamus ſalutem. Igitur quoties aliqua plebs veſtræ ditioni ſubdita à proprio fuerit viduata paſtore, non aliunde niſi à vobis eſt implorandum auxilium: quem ad hoc diuina prærordinauit maieſtas: vt non ſolùm veſtros ſpecialiter paſcatis filios, ſed etiam rectores non habentibus, & ſpiritali pabulo indigentibus paſtores tribuatis. Quapropter ad veſtræ ſanctitatis paternitatem fiducialiter noſtras fundimus preces, poſcentes videlicet, vt hunc ill. ſummæ honeſtatis humilem veſtrum famulum nobis Pontificem ordinare † indigemini. Cuius conuerſationem & mores, in quantum cognouimus, laudamus, & ad tam dignum opus idoneum teſtificamus. Et quandiu † ad benedictionem Epiſcopali immunes ſumus, eius doctrinâ, & exemplo roborati, ad viam ſalutis, Domino miſerante quaſi perdita † onus redituros nos credimus. Quod decretum noſtris manibus roboratum ill. Eccleſiæ veſtræ vobis dirigere ſtatuimus. Anno Incarnationis Domini, & Epiſcopatus veſtri, & Regis ill. annorum illorum Indictione tali, datarum tali.

†l dignemini. †l. à benedictione. †l. ouis.

Oratio ab Archiepiſcopo dicenda poſt electionem ſuper electum et ſuper ſe.

OREMVS, Fratres, vt Deus, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus nos & electum noſtrum gratia Spiritus ſancti inluſtrare dignetur. per.

Seqvitvr ammonitio † Epiſcopi.

†l. Archiepiſcopi. †l. ſolidâ.

HÆC † ſolitâ mente, & ſtudio vigilanti conſerua, & tibi commiſſis nota facere cura: vt vnanimes vno ore conlaudetis Deum de ſuis erga vos beneficiis; cui exhibendus eſt honor & gloria per omnia.

Promiſſio.

IN nomine altithroni conditoris. Regis æterni ego. N. humilis Chriſti famulus licet indignus ad Epiſcopalem ill. Eccleſiæ ſedem electus ad regendam eam Deoque † ſeruatam ſuppliciter confiteor cum omnipotentis Dei auxilio, & quantam voluerit mihi gratiam ſuperna ſapientia reuelare, & vitam commodare in hoc ſeculo, quòd ego,

†l. ſeruandam.

Digitized by Google

ſanctæ Saluator mundi, ill. & venerando Patri Archiepiſcopo ill. eiuſque ſucceſſoribus, quem ſuperna prouidet gratia, & nobis prædeſtinat in patrem, deuota & fideli mente ſemper ſeruire & obedire deſidero ſtabilemque me eſſe permanentem ſine aliqua diſſimulatione, & deceptatione omnibus diebus, quandiu ſpiritus erit in naribus meis, & vita comis fuerit, nunquam ad dexteram, neque ad ſiniſtram ab illa ſede ill. Eccleſiæ, quæ caput eſt: * ſed ſine aliquo ſcrupulo diabolicæ fraudis, & humili deuotione, & ſincera mente illo præfato Patri ill. & ſucceſſoribus eius, quem diuina gratia ad illam ſanctam ſedem prædeſtinauit Epiſcopum, deſeruire & obedire omnibus viribus meis Deo omnipotenti confiteor. Et illam ſanctam Apoſtolicam fidem, quam Patres noſtri dignè ſeruauerunt, cum omni humilitate & obedientia diuina ſimul & humana ſicut prædeceſſores mei ipſa ſede ſancta Eccleſiæ Chriſti ſubiuncti ſunt, ſemper ſeruare me velle humiliter per omnia fateor. Et quòd illi hîc & ibi iuſte plebi Dei prædicauerunt, & cuſtodiendo impleuerunt, hoc prædicare & obſeruare non ceſſo, fauente & volente pio Domino, & Saluatore noſtro Ieſu Chriſto.

* declinabo.

ITEM MONITIO POST PROMISSIONEM.

MEMOR ſis ſponſionis & deſponſationis Eccleſiaſticæ, & dilectionis Domini Dei tui in die qua aſſecutus es hunc honorem, caue ne obliuiſcaris illius.

BENEDICTIO AD ANVLVM EPISCOPI.

CREATOR & conſeruator humani generis dator gratiæ ſpiritalis, largitor æternæ ſalutis, tu Domine, permitte tuam benedictionem ſuper hunc anulum; vt † armata virtute cœleſtis defenſionis proficiat † illis ad æternam ſalutem. per.

† l. armatus.
† l. illi.

HIC DETVR ANVLVS IN DIGITO.

Accipe anulum diſcretionis, &c. vt in ord. Rom.

BENEDICTIO BACVLI.

Tu baculus noſtræ & rector per ſecula vitæ,
Iſtum ſanctifica pietatis iure bacillum,
Quo mala ſternantur, quo ſemper recta regantur.

HIC DETVR BACVLVS PASTORALIS.

Accipe baculum ſacri regiminis, &c. vt in ordine Romano.

ITEM ALIA DATIO.

ACCIPE baculum Paſtoralis officij. Et ſis in corrigendis vitiis ſæuiens, in ira iudicium ſine ira tenens; cum iratus fueris, miſericordiæ reminiſcens. per.

Digitized by Google

MODO SVRGENDI SVNT, ET INCIPIATVR INTROITVS.

ELEGIT te Dominus in ſacerdotem. *Pſ.* Exaudiat te Dominus. AD ℞. Mittat tibi. ALIA. *Ant.* Sicut fui cum Moyſe. *Pſal.* Exaudiat te Dominus. *Ant.* Benedixit te hodie Deus. ſ. Deus Deorum. ORATIO AD MISSAM IN DIE. Oremus, dilectiſſimi nobis, vt huic viro, &c. vt infra in codice S. Eligij. EPISTOLA. Cariſſimi, fidelis ſermo, ſi quis Epiſcopatum deſiderat. ℞. memor ſit omnis ſacrificij tui. ℣ mittat tibi Dominus. TR. Deſiderium ALL. diſpoſuit ALL. diffuſa eſt gratia

HIC ORDINANDVS EST EPISCOPVS ANTEQVAM LEGATVR EVANGELIVM POST ALL. ET TVNC DEBENT DVO EPISCOPI DEDVCERE ILLVM PER MANVS EXTRA SECRETARIVM IN PRÆSENTIA ARCHIEPISCOPI ANTE ALTARE, ET PROSTERNENS SE ET CÆTERI FACIANT LÆTANIAM. FINITA TENENTES LIBRVM EVANGELII SVPER SCAPVLAS, ET ARCHIEPISCOPVS BENEDICAT EVM.

Hactenus Ratoldi codex de Epiſcopi ordinatione, in cuius titulo apparet olim tempore Regum in Galliâ fuiſſe Epiſcopos Cleri & populi ſuffragiis electos, adhibito Regis conſenſu, qui non raró auctoritate ſua quem vellet Epiſcopum ordinari imperabat: ita vt illa ſæpius præualente debiles admodum eſſent electiones, id paſſim teſtatur Gregorius Turonenſis in hiſtoriis Francorum, & in vitis Patrum, atque alii Francorum hiſtoriæ ſcriptores: tandem per Concordata inter Leonem X. Pontificem Maximum & Franciſcum I. Francorum Regem prorſus auulſæ ſunt, auctoritate nominationis penes Regem, & confirmationis penes Pontificem remanente. In cæteris Eccleſiæ occidentalis regionibus eadem electionum libertas Clero & populo ſalua & integra permanſit, dum excuſſo Romanorum Imperatorum iugo eorum Reges haud imparem Francorum Regibus circa electiones auctoritatem ſibi vindicarunt. Apud Græcos quidem ſeu orientales perſeuerant electiones, ſed excluſo Clero & populo ius electionis ad ſolos comprouinciales Epiſcopos deuolutum eſt. Theodorus Balſamon contendit ita ſtatutum fuiſſe can. 4. Concilij Nicæni. I. quæ quidem ſententia non mihi placet: quia Canon citatus non de electione, ſed manus impoſitione haud dubiè intelligendus eſt: quia cum dixit conſtitutionem faciendam eſſe à comprouincialibus Epiſcopis, ſtatim eiuſmodi conſtitutionem appellat χειροτονίαν. i. manus impoſitionem, quam vult ſaltem à tribus Epiſcopis fieri, ſi aliis Epiſcopis per aliquod impedimentum adeſſe non liceat, qui tamen per litteras conſenſum præbeant. Confirmatur ex Canone 6. Concilij Sardicenſis ſub Con-

ſtantio Imperatore poſt dictum Nicænum Concilium celebrati: τὸ δὲ πλῆθος συναθροισθὲν ἀξιοῦν ἐκκλησίαι γίνεσθαι τὴν κατάστασιν τοῦ παρ' αὐτῶν ἐπιζητουμένου Ἐπισκόπου. i. congregata autem multitudo reget, vt fiat conſtitutio Epiſcopi à ſe requiſiti. Ibi enim agitur de conſtitutione, hoc eſt, ordinatione Epiſcopi iam plebis ſuffragiis electi: ad cuius ordinationem ſi quis ex Epiſcopis comprouincialibus non conuenerit, ſtatuit Concilium, vt per litteras moneatur. Vbi cum κατάστασις ſit ordinatio, & eodem vocabulo vtatur canon Concilij Nicæni, ſignum eſt Concilium Nicænum fuiſſe de ordinatione locutum, non verò de electione; ac proinde Cleri, & plebis ſuffragia in Epiſcoporum electionibus ab eo non fuiſſe repudiata. Imo ipſum Concilium Nicænum mentem ſuam explicat in epiſtolâ Synodicâ ad ſanctas Dei Eccleſias per Alexandriam, Ægyptum Pentapolum, &c. in cauſa Patriarchæ Alexandrini aduerſus Meletianos μόνον εἰ ἄξιοι φαίνοιντο, καὶ ὁ λαὸς αἱροῖτο, &c. i. *tantùm ſi digni ſunt & populus elegerit, conſentiente ipſis, & confirmante Epiſcopo Catholicæ Alexandriæ.* Id etiam palam eſt ex vndecima Concilij Chalcedonenſis actione, in qua Anatolius Patriarcha Conſtantinopolitanus in depoſitione Baſſiani & Stephani Epiſcoporum, qui contra Canones fuerant Epheſiorum Eccleſiæ Pontifices ordinati, ſic ait: *dabitur autem Epheſiorum Metropoli Epiſcopus à Deo monſtratus*, καὶ παρὰ πάντων τῶν μελλόντων ποιμαίνεσθαι ψηφιζόμενος. i. *& ab omnibus, qui paſcendi ſunt, electus.* Sed & innumera propemodum eiuſmodi per Clerum & plebem electionis etiam poſt dictum Concilium Nicænũ proſtant exempla. Petrus Epiſcopus Alexandrinus prius à S. Athanaſio deſignatus ab omnibus tam Eccleſiaſticis, quàm magiſtratibus ſuffragantibus electus eſt, vt ſcribit Theodoretus lib. 4. hiſt. Eccleſ. cap. 18. Apud Syneſium epiſt. 76. Antonius Presbyter in Olbiatis vici Epiſcopum non ſolùm Epiſcoporum, qui aderant, ſed etiam totius populi, qui conuenerat, ſuffragiis eligitur. Epiſtola eiuſdem Syneſij 67. nihil aliud ſonat. Apud Sozomenum lib 8. hiſt. Eccl. cap. 19. Nilammon exiguæ ciuitatis Geras. à plebe Epiſcopus electus eſt. Mortuo Paulino Antiochiæ Pontifice, Euagrius populi ſuffragiis illi ſubrogatur, vt ſcribit Socrates l. 5. hiſt. Eccl. c. 15. Timotheo Æluro Pontifice Alexandrino in exilium acto, Timotheus alter ciuium Alexandrinorum calculis in eius locum ſuffectus eſt, vt ſcribit Euagrius lib. 2. hiſt. Eccl. cap. 11. S. Ioannes Chryſoſtomus communibus Cleri & populi votis, aſſentiente etiam Imperatore, Conſtantinopolitanus Epiſcopus electus eſt, vt ſcribit Sozomenus lib. 8. hiſt. Eccl. cap 2. Nec obeſt Synodi Laodicenæ canon. 13 quo ſtatuitur, quod non oporteat permittere turbis, vt eligant eos qui in Sacerdotium alleguntur: ſiquidem ibi non reiiciuntur Clericorum & honorabilium ciuium ſuffragia, ſed eorum, qui ſunt ex fæce plebis, qui non rarò in eiuſmodi comitiis tumultus, & ſeditiones excitant.

Digitized by Google

L. ead. DVO EPISCOPI PONANT ET TENEANT EVANGELIORVM CODICEM SVPER CAPVT EIVS] ita in editis. In Concilio Carthagin. 4. can. 1. & in codice Remenſi legitur, *ſuper caput & ceruicem eius*. In codice Tiliano, *ſuper verticem eius & inter ſcapulas clauſum*. In ordine Romano, *ſuper ceruicem eius, & inter ſcapulas clauſum*. In Pontificali Romano, *ſuper ceruicem & ſcapulas*, iuxta quod liber apertus eſſe debet. Ritus autem imponendi libri Euangeliorum ſuper caput Epiſcopi, cum ordinatur eſt antiquiſſimus, de quo agit S. Dionyſius cap. 5. Eccl. Hierarchiæ ὁ ἱεράρχης ἐπὶ τὴν ἱεραρχικὴν τελείωσιν προσαγόμενος ἄμφω τὼ πόδε κλίνας ἐπίπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα. i. Pontifex qui ad initiationem Pontificiam accedit vtroque genu flexo ante altare ſupra caput habet eloquia diuina manumque Pontificiam, vbi per eloquia diuina facile intelligitur Euangelium, vt clarum eſt ex multis locis Georgij Pachymeræ in paraphraſi huius capitis. S. Ioannes Chryſoſtom. in oratione, quæ inſcribitur quod idem ſit legiſlator veteris ac noui teſtamenti: διὰ τοῦτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἱερέων τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται. i. quocirca in Eccleſia, in ordinationibus Epiſcoporum Euangelium Chriſti eorum capiti imponitur. Petrus Damiani ſerm. 1. de dedicatione. *ponitur & Euangelica pagina ſuper caput illius recumbentis; vt verbo vitæ ſentiat excedere rationem, & oculi eius deficiant in eloquium Domini.* Idem videre licet in Concilio citato Carthag. 4. & in Sacramentariis & ordinibus ſupra citatis: atque etiam in Euchologio Græcorum ἀναπτύσσει τὸ εὐαγγέλιον ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἐπιτίθησι τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ τραχήλῳ τοῦ χειροτονουμένου, συνεφαπτομένων τῶν ἄλλων ἀρχιερέων. i. aperit Euangelium Pontifex & imponit capiti & ceruici illius, qui ordinatur aliis pontificibus ſimul vnà tangentibus. Sed his aduerſatur Amalarius lib. 2. de offic. Eccl. cap. 14. *Dicit libellus ſecundum cuius ordinem celebratur ordinatio apud quoſdam vt duo Epiſcopi teneant Euangelium ſuper caput eius, quod neque vetus auctoritas intimat, neque Apoſtolica traditio, neque canonica auctoritas.* Sed iſta omnia ex citatis locis ſatis refutantur. imo ipſe quamuis eiuſmodi impoſitionem libri Euangeliorum minime probet, tamen illius myſticam interpretationem ſtatim ſubiungit. *poteſt tamen Euangelij impoſitio ſuper caput monere tenentes, aut quo Dominus idem Euangelium firmet in corde eius, deprecentur: aut vt moneant eum, qui conſecratur, recordari ſe amplius eſſe ſub iugo Euangelij, quàm foret.* Alias rationes refert S. Ioannes Chryſoſtomus oratione citata, vt diſcat is qui ordinatur ſe veram Euangelij tiaram accipere: & vt diſcat, etſi omnium ſit caput, ſe tamen ſubditum eſſe legibus. Aliam addit S. Dionyſius cap. citato quia vis perfectiua atque ſcientia Pontificibus diuinitus conceditur, qui eam in alios ſint transfuſuri. Porro in omnibus noſtris Sacramentariis, ordinibus, Concilio Carthaginienſi & Euchologio ſupra citatis

In ordine creationis Epiſcopi.

liber

liber Euangeliorum ab Epiſcopis imponitur, ſed apud Clementem lib. 8. Conſtit. c. 4 à Diaconis. in Pontificali Romano ab vno ex cappellanis.

L. 7. RELIQVI OMNES EPISCOPI] multi Epiſcopi ad vnius ordinationem conuenire ſolent illi videlicet, qui ſunt eiuſdem prouinciæ in qua Epiſcopus conſecratur, vt ſtatuitur in Concilio Sardicenſi can. 6. & Antioch. c. 9. Quod ſi omnes adeſſe non potuerint à tribus ſaltem, cæteris per litteras conſentientibus, ordinandus eſt, vt decernitur can. 4. Concilij Nicæni. Canon 18 Concilij Toletani 4. idem ſtatuit Canon primus Apoſtolorum ſtatuit, vt Epiſcopus à duobus vel tribus ordinetur. Syneſius epiſt. 67. ait Siderium Palæbiſcæ non fuiſſe legitimum Epiſcopum, quòd à tribus Epiſcopis non fuerit ordinatus. Ita in Concilio Arelatenſi 1. ſtatuitur, can. 20. Concilium Arauſicanum 1. can. 21. prohibet ne Epiſcopus à duobus Epiſcopis ordinetur.

Lin. 8. CAPVT EIVS TANGANT] in cod. Ratoldi, & in cod. quod Anglicanum eſſe creditur, nullus eſt capitis contactus, nec manus impoſitio. In editis hæc ſequuntur: *hoc facto accipiat patenam cum oblatis, & calicem cum vino, & det ei dicens: accipe poteſtatem offerre ſacrificium tam pro viuis atque defunctis.* quæ cùm non extent in codicibus NS. MSS. neque in ordine, & Pontif. Rom. neque in cod. Tiliano, videntur eſſe ſuppoſitia. In cod. Remenſi ſequitur exhortatio ad populum. *Seruanda eſt dilectiſſimi fratres, &c.*

Lin. 10. ORATIO, &c.] in cod. Angl. habetur, *& has dicant Epiſcopi ſuper ipſum orationes.*

Lin. 12. OREMVS DILECTISSIMI, &c.] ita in editis & in cod. Remenſi. Abeſt à codice Rodradi. In cod. Ratoldi non habetur hoc loco, ſed prima eſt oratio Miſſæ in qua ſacratur Epiſcopus plurali numero in ſingularem mutato. In ord. & Pontif. Rom. poſtponitur ſequenti orationi.

Lin. 13. AD VTILITATEM PROVIDENDAM ELECTIS.] In ord. & Pontif. Rom. legitur, *vtilitati Eccleſiæ prouidens.* In cod. Ratoldi: *ad vtilitatem Eccleſiæ prouehendo.* Optimè quidem in ord. & Pontif. Romano, ſed diuerſo ab aliis ſenſu.

Lin. 19. ADESTO, DOMINE, SVPPLICATIONIBVS NOSTRIS, &c.] Ita in editis, & in codicib. Rodradi & Ratoldi & ord. Rom. In cod. Remenſi alia eſt oratio, ſed ſub eodem ſenſu. *Exaudi, Domine, ſupplicum preces, vt quod noſtro gerendum eſt miniſterio, tua potius virtute firmetur, per Dom.* Non extat in Pontif. Romano.

Lin. 25. PROPITIARE, DOMINE, &c.] In Pontificali Romano ante hanc orationem habentur hæc verba, *accipe ſpiritum ſanctum.* quæ non ſunt in editis, neque in codicib. NS. MSS. neque in ordine Romano, neque in cod. Tiliano.

Lin. 32. DEVS HONORVM OMNIVM] ita in omnibus aliis co-

Digitized by Google

dicib. NS. MSS. In editis legitur *Deus bonorum*, &c. male, vide ſupra annotata. In cod. Tiliano, & ord. & Pontificali Rom. *Deus honor omnium.*

L. ead. DEVS OMNIVM DIGNITATVM] ita in editis & in codicib. MSS. Rodradi & Ratoldi. à cod. Remenſi τὸ, *Deus*, abeſt.

C. 2. l. 19. ET PONTIFICALEM GLORIAM NON IAM NOBIS HONOR COMMENDAT VESTIVM, &c.] Id teſtatur Fortunatus lib. 2. epigr. 10. de S. Germano Pariſiorum Pontifice.

In medio Germanus adeſt antiſtes honore
Qui regit hinc iuuenes, ſubrigit inde ſenes.
Leuitæ præeunt, ſequitur grauis ordo canentum,
Hos gradiendo mouet, hos moderando trahit.
Ille tamen ſenſim incedit, velut alter Aaron,
Non de veſte nitens, ſed pietate placens.
Non lapides, coccus, clarum aurum, purpura, byſſus
Exornant humeros, ſed micat alma fides.

Vbi in editis legitur, cidarim, ſed nullus eſt ſenſus. in cod. MS. S. Germani à Pratis habetur *Cidar*; ſed ei eadem ſcripturâ legitur τὸ *Clar.* ſuperpoſitum, linea vocabulo *Cidar* ſubducta, ad erroris notam. quare ex illo *Clar*, feci τὸ, *clarum*, & clarus eſt ſenſus.

L. 22. QVIA ET ILLA, QVÆ TVNC CARNALIBVS BLANDIEBANTVR OBTVTIBVS, EA POTIVS QVÆ IN IPSIS ERANT INTELLIGENDA POSCEBANT] ita in omnibus codicibus toties ſupra citatis in quibus arbitror τὸ, *quàm*, deſiderari, in hunc modum, *quia & illa, quæ tunc carnalibus blandiebantur obtutibus, ea potius, quàm quæ in ipſis erant intelligenda, poſcebant*, id eſt, populus ille carnalis plus veſtium fulgore delectabatur, quàm myſteriis, quæ hoc ſplendore ſignificabantur.

Lin. 27. SVMMI SACERDOTII] ſummum ſacerdotium eſt Epiſcopatus, vt ſummus ſacerdos Epiſcopus, quemadmodum ſupra notatum eſt.

Lin. 30. VT QVICQVID ILLA VELAMINA IN FVLGORE AVRI, &c.] quod præclarè præſtitit ſupra nominatus S. Germanus Pariſiorum Pontifex, vt de eo cecinit Fortunatus carmine ſupra citato.

Iſte ſatis melior veteri quàm lege ſacerdos;
Hic quia verè colit quod prius vmbra fuit.

Lin. 34. HIC ACCIPIAT CHRISMA] hæc verba deſunt in editis.

L. 38. COELESTIS VNGVENTI FLORE SANCTIFICARE]

Digitized by Google

&c.] vngitur Pontifex in modum Crucis, quemadmodum videtur in codice Rodradi. In aliis codicibus NS. MSS. non ſunt depictæ Cruces, non tantùm in ordinatione Epiſcopi, ſed nec etiam in aliorum graduum collatione, quæ tamen olim in omnibus gradibus adhibebantur ſicut etiam hodie, vt apparet ex Pontificali Romano & Euchologio Græcorum: quod manifeſtum eſt ex S. Auguſtino: ſermone 181. de tempore. *Hoc enim ſigno Crucis conſecratur corpus Dominicum, ſanctificatur fons baptiſmatis, initiantur etiam presbyteri, & cæteri gradus Eccleſiaſtici.* S Dionyſius cap. 5. de Hierarchia Eccleſiaſtica id teſtatur de Epiſcopo, presbytero, & Diacono, quandoquidem de trium horum duntaxat graduum conſecratione ſcripſit. Ἑκάστῳ δὲ αὐτῶν ἡ σταυροειδὴς ἐνσημαίνεται τῆς τοῦ τελοῦντος ἱεράρχου σφραγίς. i. vnicuique eorum ſignum Crucis à conſecrante Pontifice imprimitur. S. Ioannes Chryſoſtomus Homilia 55. in Matthæum loquitur indifferenter. κἂν ἀναγεννηθῆναι δέῃ σταυρὸς παραγίνεται, κἂν τραφῆναι τὴν μυστικὴν ἐκείνην τροφὴν, κἂν χειροτονηθῆναι. i. nam Crux Domini adeſt, cum nos regenerari, cum myſtico cibo ali, cum ordinari oportet.

Pag. 240. col. 1. l. 1. HIC FVNDIS IN CAPVT EIVS] nempe Chriſma. In cod. Ratoldi legitur, *Hic ponatur oleum ſuper caput eius.* In cod. Tiliano, & ordine Romano habetur: *Hic mittat Chriſma in caput Epiſcopi in modum Crucis: vngatur, & conſecretur,* &c. Hæc vnctio capitis in ordinatione Epiſcopi fit ex more veteri, quem cognoſcere licet ex Amalario lib. 2. de officiis cap. 14. vbi agit de Pontificis ordinatione: *additur etiam ad conſecrationem eius infuſio olei ſuper caput.* Ex Optato Mileuitano lib. 2. aduerſus Parmenianum, vbi agens de Schiſmaticis, qui Catholicos Epiſcopos degradarunt, & ad pœnitentiam deiecerunt, ſcribit: *& vocem Dei auribus non admiſiſtis veſtris, qui in* CIV. *Pſalmo ſic ait: ne tetigeritis vnctos meos, neque in Prophetas meos manum miſeritis. vnctos autem eſſe reges & ſacerdotes & libri Regnorum indicant, & David in Pſalmo* CXXXII. *Sic ait: ſicut vnguentum quod deſcendit in barbam Aaron. & tamen vos contra iiſdem viribus conati eſtis præcepta contemnere, quibus, qui Dominum timent, mandata conantur implere. Docete, vbi vobis mandatum eſt radere capita ſacerdotum, cum è contrario ſint tot exempla propoſita fieri non debere. Saul antequam peccaret, vngi meruit: poſt vnctionem non leniter offendit. Hoc Deus cum videret, propter oleum non tangendum, volens exemplum proponere pœnitentiam ſuam profeſſus eſt: ſic enim legitur dixiſſe Dominum, pœnitet me vnxiſſe Saul in regem. Et vtique potuit Deus oleum, quod dederat, auferre: ſed cum voluit docere non debere contingi oleum etiam in peccatore, ipſe qui dederat, pœnitentiam geſſit. Igitur Deus ſi; vt te doceret, quod dedit, auferre non potuit, per quod noluit. tu quis es qui auferas quod non dediſti? & qui parare debebas aures ad audiendum, paraſti nouaculam ad delinquendum.* Ibi conqueritur Optatus, quod

Schiſmatici ſacrilegas manus capitibus Epiſcoporum immiſerint; vt auferrent ſacrum oleum ſiue Chriſma, hoc eſt, degradarent: & de honore Epiſcopali deiicerent, radendo capita eorum; opponens illis Dei exemplum, quia à Saule rege impio oleum quod dederat, non abſtulit. Itaque eiuſmodi raſura hîc non eſt ad pœnitentiam, ſed ad degradationem: & quamuis demiſſi fuerint Catholici Epiſcopi ad pœnitentiam per Schiſmaticos, conſtat etiam degradatos fuiſſe & honore deiectos: nam ſupra ait: *honore nominis ſui ſpoliati ſunt ſacerdotes.* & infra, *ergo linguas veſtras acuiſtis in gladios, quas mouiſtis in mortes non corporum, ſed honorum: Inueniſtis diaconos, Presbyteros, Epiſcopos, feciſtis laicos.* Idem docet Petrus Damiani ſerm. de dedicatione Eccleſiæ agens de Pontificis conſecratione. *vngitur illius caput oleo lætitiæ præ conſortibus ſuis, in illius figuram, qui thalamo virginali ſpiritnali balſamo profuſius irroratus oleum benedictionis ſuper filios hominum diſtillauit.* Hinc capiendus eſt locus S. Gregorij lib. 4 Comment in lib. 1. Regum cap. 5. *Hac profecto vnctione exprimitur quod in ſancta Eccleſia nunc etiam materialiter exhibetur: quia qui in culmine ponitur, Sacramenta ſuſcipit vnctionis: quia vero ipſa vnctio Sacramentum eſt, is qui promouetur bene foris vngitur, ſi intus virtute Sacramenti roboretur.* quemadmodum & locus hic S. Gregorij Nazianzeni, oratione in laudem magni Baſilij: νέος ἐπανήει, ὑψαυχενῶν ἀναβλέπων, ῥωσθεὶς ἐκ χειρὸς καὶ τοῦ χρίσματος. i. Iuuenis redit, robuſtus ſurſum reſpiciens, confortatus ex manus impoſitione & vnctione. Idem de hoc Simeonis Metaphraſtę loco in vita S. Ioannis Chryſoſtomi cenſendum eſt. τῷ ἱερατικῷ χρίσματι τελειοῦται, καὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας ὕψει στηρίζεται. i. ſacro Chriſmate initiatur, & in excelſo Eccleſiæ loco ſtabilitur. ac propterea ſacerdos, id eſt, Pontifex appellatur vnctus à Paciano epiſt. 3. ad Sympronianum. *veſtræ plebi vnde ſpiritum? quam non conſignat vnctus ſacerdos.*

Lin. 9. SINCERITAS PACIS] ab his verbis vſque ad *illa, tribuas ei Domine*, multa interponuntur in codicibus Ratoldi, & Remenſi, atque etiam in ordine & Pontificali Romano, quæ deſunt in hoc codice S. Eligij, in codice Rodradi, & in editis.

Lin. 10. TRIBVAS EI, DOMINE CATHEDRAM EPISCOPALEM, &c.] Hunc locum tangit Amalarius lib. 2. de officiis Eccleſ. cap. 14. *Hoc ſonant verba conſecrationis eius: tribuas ei cathedram Epiſcopalem ad regendam Eccleſiam tuam & plebem vniuerſam.* In codice Ratoldi hanc conſecrationem altera excipit ſub hoc titulo. *Item alia ſuper Epiſcopo.* Conſecratio verò ita ſe habet: *Pater ſancte omnipotens Deus, qui per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum ab initio cuncta creaſti, & poſtmodum in fine temporum ſecundum pollicitationem, quam Abraham Patriarcha noſter acceperat, Eccleſiam quoque ſanctorum congregatione fundaſti*, &c. quæ abeſt ab aliis codicibus N S. MSS. atque etiam ab editis, &

Digitized by Google

ordine & Pontificali Romano. In eodem Ratoldi codice ſequitur vnctio manuum de oleo & Chriſmate in hunc modum: *tunc debet ei manus vngere. Vngantur manus iſtæ & ſanctificentur, & in te Deo Deorum ordinentur. Vngo has manus oleo ſanctificato, & Chriſmate vnctionis purificato, ſicut vnxit Moyſes verbo oris ſui manus ſancti Aaron germani ſui & ſicut vnxit Spiritus ſanctus per ſuos flatus manus omnium ſacerdotum, & ſicut Ieſus Saluator omnium noſtrorum, ſanctas manus ſuorum Apoſtolorum: ita vngantur manus, & ſanctificentur & conſecrentur; vt in omnibus ſint perfectæ in nomine tuo Pater, Filique, atque æterne Spiritus ſancte, qui es vnus & ſummus Deus omnium viuorum & mortuorum manens in ſecula ſeculorum.* Idem reperire eſt in Pontificali MS. quod Anglicanum eſſe creditur. Hæc eadem vnctio manuum habetur etiam in codice Remenſi, & in ordine & Pontificali Rom. & in cod. Tiliano, ſub hac verborum formulâ & quidem breuiori. quæ ita habetur in codice Rem. *vngantur manus iſtæ de oleo ſanctificato, & Chriſmate ſanctificationis: ſicut vnxit Samuel Dauid regem & prophetam ita vngantur & conſummentur* (ita in ordine; In Pontificali legitur *Confirmentur* in cod. Tiliano, *conſecrentur*) *in nomine Dei Patris & Filij & Spiritus ſancti* (ita in ord. Rom. & cod. Til. ſed in Pontificali cuique perſonæ apponuntur Cruces) *facientes imaginem ſanctæ Crucis ſaluatoris Domini noſtri, qui nos à morte redemit, & ad regna cælorum perduxit. Exaudi nos pie Pater, omnipotens æterne Deus: & præſta quod te rogamus & oramus. per.* In ord. & Pontif. & cod. Tiliano legitur *& præſta, vt quod te rogamus, exoremus.* In Pontificali MS. quod ſeruatur in ſacriſtia Eccleſiæ Rothomagenſis & putatur eſſe Eccleſiæ Remenſis, eſt etiam manuum vnctio. Illius etiam meminit Guillelmus Pariſienſis: ſed non extat in cod. S. Eligij, neque in editis, neque in codice Rodradi. Huius vnctionis mentio fit in epiſtola Epiſcoporum in Synodo apud Cariſiacum ad Ludouicum Germaniæ regem cap. 15. *manus enim Chriſmate ſacro perunctæ, quæ de pane & vino aqua mixto per orationem & Crucis ſignum conficit corpus & Chriſti Sanguinis Sacramentum, abominabile eſt (quicquid ante ordinationem fecerit) vt poſt ordinationem Epiſcopatus ſeculare tangat vllo modo Sacramentum.* Idem videre apud B. Petrum Damiani ſerm. 5. de S. Seuero Rauennate Epiſcopo: vbi agit de columba in eius ordinatione ſuper eum volitante: *& quid aliud fuit*, inquit, *eandem columbam à ſe exturbando, manibus tangere, niſi Eccleſiaſticæ inſtitutionis ordine, in ipſis manibus oleum ſanctæ vnctionis accipere? nam quod columba in ſanctiſſimi viri caput illapſa deſcendit, officium manus impoſitionis impleuit: quod autem ſacris ſe manibus tangi permiſit, ipſas manus ſancti Spiritus vnctione ſignauit.* & ſerm 1. de Eccleſiæ dedicatione, cum de ordinatione Epiſcopi agit: *liniuntur & manus, vt quicquid benedixerint benedicatur, & acceptum ſit diuinæ maieſtatis aſpectui.* Ad hanc vnctionem alluſio fit in vita S. Aquilini Epiſcopi Ebroïcenſis

apud Surium 19. Octobris: *cuiuſque manibus gratia ſacerdotali perunctis*, &c. Quidam olim addidere vnctionem pollicis: quam videre eſt apud Guillelmum Pariſienſem libro de Sacramentis, capite de extrema vnctione: *quemadmodum in conſecratione Pontificum perfectio & plenitudo legitur: ſicut in vnctionibus capitis manuum & pollicis ſinguedo internæ vnctionis.* Quæ quidem vnctio fiebat in dexteræ manus pollice, vt conſtat ex Pontificali MS. quod ſeruatur in Sacriſtiâ Eccleſiæ Rothomagenſis, videturque eſſe Eccleſiæ Remenſis: *& confirmet pollicem dexteræ manus dicendo cum Chriſmate. Deus, & Pater Domini*, &c. Porro in Pontificali, quod Anglicanum eſt creditur, duplex eſt vnctio capitis, prior cum oleo & Chriſmate, ſecunda poſt manuum vnctionem cum oleo tantum. *Hic mittatur oleum ſup*[illegible]*put eius. vngatur*, &c. Et in codice Ratoldi, vbi ſequitur, *tunc deb*[illegible]*put vngere. Vngatur & conſecretur caput tuum cœleſti benedictione in ordine Pontificali, in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Pax tibi. ℟. & cum Spiritu tuo.* Quæ non ſunt in editis & aliis codicibus NS. MSS. altera hæc capitis vnctio peculiaris eſt his codicibus; quam excipit hæc oratio: *Domine Ieſu Chriſte, tu praelegiſti Apoſtolos tuos; vt doctrina nobis praeeſſent: ita etiam vice Apoſtolorum, Epiſcopos doctrinam & benedicere, & erudire digneris, vt immaculatam vitam, & inlæſam conſeruent, quatenus Spiritus ſanctus ſeptiformis veniat ſuper eos, & ſuper nos omnes, & virtus altiſſimi ſine peccato vna cuſtodiat nos, & omnis benedictio, quæ in ſcripturis ſanctis ſcripta eſt, ſuper nos pariter veniat, & confirmet nos Deus Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, vt habeamus vitam æternam in ſecula ſeculorum.* Quæ oratio non extat in editis, neque in aliis codicibus NS. MSS. neque in ordine, & Pontif. Rom. neque in cod. Tiliano. In eodem codice Ratoldi ſequitur. *Et tunc legatur Euangelium ſecundùm Lucam.* In illo tempore facta eſt contentio: *& offert panem & vinum ipſe, & omnes. Offertorium.* Inueni Dauid ſeruum meum. Memor ſit Dominus. *Offertorium.* Gloria & honore. Et hæc de ordinatione Epiſcopi iuxta ritum Latinorum, qui etiam ſecundum eos ordinatur in die Dominica, vt palam eſt ex Concilio Tolet. 4. can. 18. *aut certè à tribus in ſacerdotem die Dominica conſecrabitur.*

L. 20. SI PAPA ORDINANDVS EST] hæc deſunt in editis, & in aliis codicibus noſtris MSS. neque habentur in Pontificali Romano. De ritu ordinandi Papæ hîc ſubiiciam quæ legi in vetuſtiſſimo ordine Romano MSS. Bibliothecæ Corbeienſis. ORDINATIO ROMANI PONTIFICIS. *Pſallant ſecundum conſuetudinem. Procedit Electus de ſacrario cum ceroſtatis ſeptem, & venit ad Confeſſionem. Et poſt Litaniam aſcendunt ad ſedem ſimul Epiſcopi, Presbyteri. Tunc Epiſcopus Albanenſis dat orationem primam: deinde Epiſcopus Portuenſis dat orationem ſecundum; Poſtmodum adducuntur Euangelia, & aperiuntur & tenentur ſuper*

Digitized by Google

caput Electi à Diaconibus. Tunc Epiſcopus Oſtienſis conſecrat eum Pontificem. Poſt hoc Archidiaconus mittit ei pallium. deinde aſcendit ad ſedem, & dat pacem omnibus ſacerdotibus: & dicit, gloria in excelſis Deo. Hactenus codex MS. Corbeienſis. Idem habetur in ordine Romano edito, in quo notantur orationes, vt in ordinatione Epiſcopi. Vbi nota primò, Confeſſionem eſſe tabernaculum quoddam vario opere exornatum, in quo corpora ſanctorum Apoſtolorum quieſcunt, de quo vocabulo vide Onufrium Panuinum, Iulium Cæſarem Bulengerum in opuſculis, & obſeruationes noſtras ad Concordiam Regularum. Secundò nota librum Euangeliorum non teneri ab Epiſcopo, vt fit in ordinatione aliorum Epiſcoporum, ſed à Diaconis quemadmodum in Conſtitutionibus Apoſtolorum in ordinatione aliorum Epiſcoporum. Obſerua 3. Papam conſecrari ab Epiſcopo Oſtienſi ex antiquo more, quo ſolet Epiſcopus Oſtienſis Romanum Pontificem ordinare, vt teſtatur S. Auguſtinus in Collatione tertij diei cum Donatiſtis cap. 16. *& quod non expectauerit Cæcilianus, vt princeps a principe ordinaretur: cum aliud habeat Eccleſiæ Catholicæ conſuetudo, vt non Numidiæ, ſed propinquiores Epiſcopi Epiſcopum Eccleſiæ Carthaginis ordinent: ſicut nec Romanæ Eccleſiæ ordinat aliquis Epiſcopus Metropolitanus, ſed de proximo Oſtienſis Epiſcopus.*

Lin. 24. ET PRIMATEM OMNIVM, &c] nota præclarum Romani Pontificis elogium, cui primatus Eccleſiæ vniuerſæ debetur. Vnde præclarè Caſſiodorus lib. 11. variarum epiſt. 2. *Vos enim ſpeculatores Christiano populo præſidetis: vos Patris nomine vniuerſa diligitis. Securitas ergo plebis ad veſtram reſpicit famam, cui diuinitus eſt commiſſa cuſtodia. Quapropter nos decet cuſtodire aliqua, ſed vos omnia.* Et infra. *ſedes illa toto orbe mirabilis proprios tegat affectione cultores, quæ licet generaliter mundo ſit præſtita, vobis etiam cognoſcitur & localiter attributa.* Omitto cætera Patrum & Conciliorum elogia.

Lin. 24. ET SACRIFICIVM PERAGENDVM] ita in cod. Ratoldi, quod etiam ſupra in eadem oratione notatum eſt. In Miſſali Rom. legitur, *& ad ſacrificium*, &c.

Col. 2. l. 2. HANC IGITVR OBLATIONEM, &c.] eadem habentur in codice Ratoldi; & in ordine Romano. In codice Ratoldi ſequitur, *Benedictio Epiſcopalis in die. Deus, qui populis indulgendo conſoleris (l. conſulis) & amore dominaris, da ſpiritum ſapientiæ quibus tradidiſti regimen diſciplinæ, amen*, &c. vt in ordine Romano; in quo tamen hæc benedictio in quibuſdam variat. In eodem cod. Ratoldi ſequitur, *& communicant omnes Epiſcopi ad manus Archiepiſcopi.* At in ordine Romano hæc notanda veniunt: *Cum autem venerit ad communicandum, dominus Pontifex porrigit ei formatam, atque ſacratam oblationem integram. Suſcipienſque eam Epiſcopus, ipſe ex ea communicat ſuper altare; quod verò reſiduum fuerit, ſibi reſeruet denuo ad communicandum vnoquoque*

Digitized by Google

die vſque quadraginta dies expletos. Et poſtmodum iuſſus à Domino Pontifice communicat populum cum cæteris Epiſcopis. Vbi formata eſt diploma ſeu litteræ Archiepiſcopi, quibus ille teſtatur ill. Epiſcopum à ſe ordinatum eſſe ill. Eccleſiæ, quorum exemplar ibidem ſubiicitur. *Dilectiſſimis fratribus, & filiis, Presbyteris, Diaconibus, Honoratis, Clericis, & poſſeſſoribus, vel cunctæ plebi ill. Eccleſia, N. nos auxiliante Domino Archiepiſcopus ſanctæ ſedis Catholicæ ill. electionem veſtram Deo acceptiſſimam comprobantes, virum venerabilem N. in primo ordine vobis conſecrauimus ſacerdotem,* &c. meminit S. Pacianus epiſt. 2. ad Sympronianum & appellat Epiſtolam agens de Nouatiano: *cognoſco radicem legis antiquæ fontem populi antiqui reliquiſſe Cornelio inuidentem, Nouati inſania commodatum, ſine conſecratione legitima Epiſcopum factum, ideoque nec factum per Epiſtola* [illegible] *eorum, qui ſe Confeſſores eſſe ſimularent.* Quid ſit Formata, diſces ex Marculpho ſub finem formularũ, quodque hæc ex ordine Romano producta proprie Formata non ſit: In qua tamen notandum, quòd in primo ordine Sacerdos eſt Epiſcopus, vt ſecundi ordinis Sacerdos eſt Presbyter, vt clarum eſt ex epiſt. 25. Sidonij libro 4. vbi agens de electione Ioannis in Epiſcopum Cabillonenſem ſcribit. *Poſt laborum temporumque proceſſu Archidiaconus, in quo ſeu gradu, ſeu miniſterio multum retentus propter induſtriam, diu dignitate non potuit augeri, ne poteſtate poſſet abſolui. Attamen hunc iam ſecundi ordinis ſacerdotem,* &c. *collegam ſibi conſecrauere.* neque ex his verbis effici, vt quidam volunt, poteſt Archidiaconum eſſe ordinis ſecundi Sacerdotem, ratione iſtorum verborum, *attamen hunc iam ſecundi ordinis ſacerdotem,* &c. nam ſi ita eſſet, videntur eſſe ſuperflua, cum Sidonius ſupra ſatis declarauerit ipſius Ioannis gradum, & illud, *attamen*, ſatis manifeſtet Sacerdotem ſecundi ordinis ab Archidiacono eſſe diſtinguendum. nam Sidonius declarans Ioannis merita, dicit primò eum fuiſſe lectorem, & miniſtrum altaris pene ab infantia, poſtea Archidiaconum, & in eo munere diu perſtitiſſe, quod eſſet valde idoneus, attamen cum iam ſecundi ordinis Sacerdos eſſet, id eſt Presbyter, fuiſſe ordinatum Epiſcopum, alioqui ſenſus verborum iſtorum minus ideonus eſſet. Ioannes diu retentus eſt in miniſterio Archidiaconatus, attamen hic iam Archidiaconus, creatus eſt Epiſcopus. Noſtram interpretationem ſatis declarat hic Optati locus lib. 2. *quid* (commemorem) *Diacones in tertio, quid presbyteros in ſecundo ſacerdotio conſtitutos.* Vbi vides Presbyterum eſſe in ſacerdotio ſecundo conſtitutum, non verò Archidiaconum, qui tantùm eſt in tertio ſacerdotio conſtitutus, quia Diaconus eſt. Tandem notandum eſt illud quod dicitur Epiſcopum ordinatum ſuſcipere de manu Pontificis ſacram oblationem, de qua ſit communicaturus in præſentiarum, & quadraginta dies, continuos de reſiduo eiuſdem Hoſtiæ. Idem de ſacerdotibus ſeu presbyteris ſcribit Fulbertus Epiſcopus Carnotenſis epiſtolà ad Finardũ.

Ante

Digitized by Google

Ante hos paucos dies, vt meminiſſe licet, mihi veſpertini ſuperueniſtis, & repentina inquiſitione me permonuiſtis de Hoſtia, quam paulo ante, promotus ad ſacerdotium, de manu Epiſcopi ſuſcepiſtis, qua ratio ſit videlicet vſque ad quadrageſimum diem, vſu cotidiano conſumere, & infra, *noſtri Epiſcopi prouinciales in huiuſmodi ritum omnes conſentiunt. Porro noſtro tempore quidam inter cæteros ad ſacerdotalem gradum admiſſus, Hoſtiam quoque, ſicut & alij, de manu Epiſcopi ſuſcepit, quam in pergameno in hos vſus parato inuolutam cotidiana celebratione ſoluebat, & portiunculam paruam iuxta inſtantium dierum numerum computatam ſumebat. Accidit vero, vt quadam die expletis myſterijs, dum veſtimenta cum ſyndone altaris incautius colligeret, immemor Hoſtiæ ſacræ, diligentiam nequaquam adhibens, theſaurum cæleſtem infelix amitteret. Veniens ad diuerſorium quæque neceſſaria curat, tranſigitur dies in craſtinum repetita celebratione. Frater ille inſtante hora communicandi turbatus nimium & conſternatus, ſurſum deorſum curſitans, nec etiam ſignum aliquod inuenire potuit.* & infra ritus huius reddens rationem ſcribit: *Nam & Epiſcopus, qui vices Chriſti tenet, ſacerdotales viros in plebem ſubiectam miſſurus, ſacri corporis Euchariſtiam per quadragenos dies ſumendam diſtribuit: vt dum (verbi gratia) cotidie cæleſtis panis alimonia reficiuntur, tempus illud in mentem habeant, quo per quadraginta dies Dominus diſcipulis apparens, & conueſcens deſideratæ viſionis ſatietate refecit.* In eodem cod. Ratoldi ſequitur, *Communio,* Lætificabimur in ſalutari tuo, & in nomine Dei noſtri magnificabimur. *Communio.* Beatus ſeruus. Vbi nota duas communiones.

Lin. 14. HÆC NOS COMMVNIO DOMINE, &c.] in cod. Ratoldi: *Plenum, quæſumus, Domine, in nobis remedium tuæ miſerationis operare,* &c. vt in ordine Romano. In eodem codice Ratoldi ſequitur.

TVNC MITTENDVS EST IN CATHEDRA, ET HÆC DICENDA ORATIO.

OMNIPOTENS Pater ſancte, Deus æterne, tu omnem ordinem „
dignatus es in cœleſtibus ſedibus ordinare, vt ait Pſalmiſta, *Do-*
mine, in æternum permanet verbum tuum in cœlo, Angelos & Archangelos „
ſuo tibi ordine mancipari; in veteris teſtamenti priuilegio Moyſen, & „
Aaron, & Samuel inter eos in ſacerdotibus ſuis, qui inuocant nomen
eius, Patriarchas, Prophetas perungui ordinaſti; in nouo per Filium „
tuum Ieſum Chriſtum Apoſtolos ſuis ordinibus elegiſti, primum Pe- „
trum Apoſtolum in cathedra honoris, & Mathiam eiuſdem conſortis in „
Apoſtolatum, atque in cathedra honoris enumeraſti. & in numero ſan-
ctorum omnium Apoſtolorum euocaſti, vt Spiritus ſanctus ait per Pro- „
phetam, *in cathedra ſeniorum laudent Dominum,* diuino nutu æquè de „
aliis hæc illis contigerunt. Et, tu Domine, pro tua immenſa miſericordiâ
in noſtris temporibus da ſimilem gratiam fratri noſtro ill. ad inſtar ſan- „

„ ctorum Apoſtolorum tuorum ſedentium in cathedra honoris, & digni- „ tatis; vt in conſpectu maieſtatis tuæ dignus honore appareat. per eundem. Ex his notandum eſt olim in vſu fuiſſe, vt Epiſcopus conſecratione perfecta in ſede ſeu throno Epiſcopali ſolenniter collocaretur. vt videre eſt apud Fortunatum lib. 1. de vita S. Martini.

Eligitur, trahitur, ſacratur, in arce locatur. Vbi in arce, id eſt, in throno. & ſupra in conſecratione Romani Pontificis: *tunc Epiſcopus Oſtienſis conſecrat eum Pontificem, Archidiaconus mittit ei pallium, deinde aſcendit ad ſedem.* In conſtitutionibus Apoſtolicis lib. 8. cap. 5. ordinatus Epiſcopus in ſuâ ſede collocatur. In eodem codice Ratoldi ſequitur: ORATIONES QVÆ DICENDÆ SVNT A DOMNO PAPA SVPER ARCHIEPISCOPVM ANTE PALLIVM. Deus omnipotens Pater qui non propriis ſuffragantibus meritis, &c. vt in ordine Romano. ITEM ALIA. Deus innocentiæ reſtitutor & amator dirige hunc famulum tuum ill. Spiritus tui feruore, &c. vt in eodem ordine. HIC DETVR PALLIVM. CONSECRATIO POST PALLIVM. Domine ſancte, Pater omnipotens, Rex regum, & Dominus dominantium, clementiam tuam humiliter exoramus, &c. vt in ord. Rom. Hæc Ratoldi codex. Pallium ita deſcribit Innocentius III. lib. 1. myſteriorum Miſſæ cap. 63. *Pallium fit de candida lana contextum habens deſuper circulum humeros conſtringentem & duas lineas, ſiue faſcias ex eodem panno ab vtraque parte dependentes: quatuor autem Cruces purpureas ante, & retro; à dextris & à ſiniſtris: ſed à ſiniſtris pallium eſt duplex, ſimplex à dextris: cui in tres partes conciſo tres acus infiguntur (ſpinas vocant alij) quibus conſuitur.* A Græcis dicitur ὠμοφόριον: ſed non planè eadem eſt illius forma & Pallij: neque olim in pallio Cruces inerant, vt videre eſt in antiquiſſimis imaginibus S. Gregorij, & S. Remigij quas in hoc libro excudendas curaui. Plura de Pallio vide quæ ſcripſerunt doctiſſimi viri Andreas du Sauſſey in libro de ſcriptoribus myſticis IV. ritu, libello de pallio ſacro, & Franciſcus Florens Anteceſſor Aurelianenſis ad titulum VIII. de vſu & auctoritate Pallij.

Lin. 18. IN NATALI PAPÆ.] i. die, quo in ſummum totius orbis Pontificatum promotus eſt. Solebant enim quondam Summi Pontifices & Epiſcopi anniuerſarium ordinationis ſuæ diem ſolemniter celebrare, qua de re conſule Baronium in annotationibus ad Martyrologium Romanum. 18. Ianu.

Pag. 241. col. 1. l. 34. IN DIE ORDINATIONIS SVÆ] ſubaudi, *anniuerſaria.* quod ſatis indicant hæc verba orationis ſuper oblata. *annua feſta repetentes ſacerdotalis exordij.* Hæc autem ordinatio de Epiſcopi, non de Papæ initiatione intelligenda eſt, vt ex hac Miſſa palam eſt. Et hæc de collatione ordinum iuxta normam Eccleſiæ Latinæ; cui ſubiungere non pigebit ritum Eccleſiæ Græcæ ſeu orientalis in ordinibus

Digitized by Google

conferendis, ex Græcorum Euchologio: ac primùm occurrit ordo qui ſeruatur in conſtitutione lectoris & Pſalmiſtæ, quandoquidem minores alios conferre non ſolent.

Ordinandus igitur ſiſtitur ante Pontificem; ſi ſecularis eſt, cum veſtimento, ſi verò monachus, cum pallio monachico; & ter à Pontifice caput eius ſigno Crucis ſignatur, & tondetur ab illo in modum Crucis, dicente in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, adſiſtentibus ad ſingulas inuocationes acclamantibus, amen. deinde à quodam perfectè in Clerici normam tondetur: & ſic ruſſus Pontifici ſiſtitur, & accepto phænolio eum induit. & ter eius caput Cruce ſignans imponit ei manum & ſic orat Domine Deus omnipotens elige hunc ſeruum tuum, & ſanctifica eum, &c. & poſt exclamationem, amen videlicet, dat Lectori librum Apoſtolicum, & parumper legens accipit à Pontifice pacem. Si verò cantor eſt qui ordinatur, recitat aliquid ex Pſalterio. Si verò plures ſunt, qui ordinantur lectores, ſimul ordinantur & inuocatio pluraliter recitatur. Et hæc de Lectoris, & Pſalmiſtæ ordinatione.

Sequitur ordo in creatione Subdiaconi ſeruandus. Pontifice ad portam ſpecioſam ſedente antequam Liturgiam incipiat, adducitur ad Pontificem is qui Subdiaconus ordinandus eſt: ſi eſt ſecularis, cum phænolio. i. penula; ſi verò monachus, cum pallio monachico. Iubet verò Pontifex eum exuere penulam & ſticarium, id eſt, ſtrictam tunicam induere & cingere, afferri verò aquamanile, & mantile. Deinde ter caput eius Cruce ſignans, manumque ſuam imponens dicente Diacono, Deum oremus, dicit Pontifex hanc orationem. Domine Deus noſter per vnum & eundem ſpiritum diuidens vnicuique eorum, quos elegiſti, gratias, &c. Et poſt reſponſionem amen accipiens Pontifex mantile imponit humero ſiniſtro illius qui ordinatur. Similiter dat ei & aquamanile; ille verò accipiens illius manum oſculatur, mittit aquam in manus eius, & lauatur, dicens ὅσου πατρὶ, τεῖ. & ſic accepta benedictione ſtat ante ſacras fores, &c. Si verò plures ſunt ordinandi, oratio pluraliter effertur.

Sequitur ordo in Diaconi creatione. Poſtquam dixit Pontifex hanc exclamationem. Et erunt miſericordiæ magni Dei Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Egreſſi duo Diaconi ſanctuarium, accipiunt ordinandum Diaconum ſtantem in Solea, & introducunt eum in ſanctuarium, ter ſanctam menſam circumeuntes, illud canentes, ſancti Martyres, qui bene certaſtis. Deinde accedens ad Pontificem ter Cruce ſignatur in capite, eumque diſcingi iubet, & tolli mantile. Deinde is qui ordinatur in ſacra menſa frontem ſuſtentat, & genu dextrum flectit, & cum Archidiaconus exclamauit, Attendamus, Pontifex impoſitam habens manum capiti illius, qui ordinatur, exclamat. Diuina gratia ſemper infirma curans, imperfecta perficiens promouet in Diaconum

Digitized by Google

hunc piiſſimum Subdiaconum. Oremus igitur pro eo, vt veniat ſuper eum gratia ſanctiſſimi Spiritus. Et ſtatim ter canitur Kyrie eleiſon, tum ab eis qui ſunt intra ſanctuarium, tum ab eis qui foris ſunt, & Pontifex ſignat ter caput illius ſigno Crucis & Diacono dicente, Dominum oremus, Pontifex habens manum impoſitam ſic precatur. Domine Deus noſter in præſcientia tua ſancti tui Spiritus auxilium mittens, &c. dicto Amen. Archidiaconus tenui voce ita vt audire, & reſpondere poſſint præſentes Diaconi, recitat hæc Diaconica. In pace Deum oremus pro ſuperna pace, &c. Pro ſeruo Dei illo, qui nunc Diaconus promouetur & pro ſalute illius Deum precemur, &c. Pontifex habens manum impoſitam precatur ſic. Deus Saluator noſter qui incorrupta tua voce Apoſtolis legem Diaconatus, Sanxiſti &c. Et dicto amen imponit ordinato orarium circa humerum ſiniſtrum dicens, dignus; & iuxta conſuetudinem canitur ter, dignus, ab iis qui ſunt in ſanctuario, & ter à Cantoribus. Deinde dat ei Epiſcopus flabellum, dicens ſimiliter, dignus. Et eum ſalutant omnes Diaconi ille verò accepto flabello ſtat à latere dextro ſacræ menſæ, &c. Et tempore communionis, is qui ordinatus eſt prior communicat, & dicit Diaconica, &c.

Sequitur ordo in Preſbyteri ordinatione. Expleto hymno cherubico, ordinandus Preſbyter in Solea ſtat, & duo exeuntes Diaconi accipiunt illum ex vtroque latere, & deducunt eum vſque ad ſacras portas; ibi verò dimittunt illum Diaconi, & accipiunt duo Preſbyteri primus & ſecundus, & circumeunt ſacram menſam, & canunt illud, ſancti Martyres, qui fortiter decertauerunt: vbi gyros compleuerunt, inclinant ſe coram Pontifice ſtante ante ſacram menſam in ſuo throno, & is qui ordinatur oſculatur genu Pontificis ſupra humerale. Deinde Pontifice ſurgente ei ſiſtitur is qui ordinatur, & ter ſignatur ab eo in capite, & frontem admouens ſacræ menſæ flectit vtrumque genu. Et Diacono exclamante, attendamus, ſtatim exclamat ſacerdos habens etiam dexteram manum illius capiti impoſitam; diuina gratia ſemper infirma ſanans, & imperfecta perficiens promouet illum piiſſimum Diaconum in Preſbyterum. Oremus igitur pro eo, vt veniat in eum gratia ſanctiſſimi Spiritus: & dicunt Kyrie eleiſon ter ij qui ſunt intra ſanctuarium, ſimiliter & Cantores. Rurſus igitur ter eum ſignans, & manum impoſitam habens, dicente Diacono, Dominum oremus, dicit Pontifex hanc orationem myſticè. O Deus qui es ſine principio, & fine, &c. Dicto amen, protopapa tenui voce, ita vt audire poſſint, & reſpondere præſentes, dicit hæc Diaconica. In pace Dominum oremus, pro ſuperna pace, &c. pro ſeruo Dei. N. qui nunc Preſbyter ordinatur & ſalute illius Deum oremus, &c. Pontifex verò habens manum impoſitam ſic orat. ô Deus magnæ potentiæ, & inueſtigabilis ſapientiæ, &c. Dicto amen erigit illum, & poſteriorem orarij illius partem transfert ad anteriorem ex parte dextra

Digitized by Google

dicens, dignus; deinde induens eum phænolium exclamat rurſus, dignus. & idem canunt ii qui ſunt intra ſanctuarium, & Pſaltæ: & ſic Pontificem & Preſbyteros ſalutat; & abiens ſtat inter Preſbyteros legens contacium. Et Diaconus ſtat in conſueto loco dicens, impleamus Domino precationem noſtram. Sacris verò perfectis cum dicturus eſt Pontifex, vt fiant ſumentibus, accedenti ordinato Pontifex ei ſacrum panem porrigit, ſic dicens. Accipe hoc depoſitum, & ſerua illud vſque ad præſentiam Domini noſtri Ieſu Chriſti, quando abs te debet illud repetere. Accipiens verò oſculatur manum Pontificis, & ad locum priſtinum tranſit; & poſitis ſuper ſacram menſam manibus apud ſe dicit, Domine miſerere Et miſerere mei, Deus. Cum verò Pontifex dicturus eſt, ſancta ſanctis ordinatus reddit ſacrum panem, & primus inter cæteros presbyteros, de manu Pontificis communicat, & recitat orationem, quæ poſt ambonem dici ſolet.

Tandem ſequitur ordo ſeruandus in creatione Epiſcopi. Finito Triſagio, aſcendit Pontifex ad crepidinem quæ eſt ante ſacram menſam, & is qui ordinandus eſt coram eo ſiſtitur à tribus Epiſcopis ex parte dextra. Chartophylax autem ex parte ſiniſtra dat ei chartam, in qua hæc ſcripta ſunt, (ſi Patriarcha ordinator eſt). Suffragio & approbatione Sacratiſſimorum Metropolitarum & Archiepiſcoporum, & Epiſcoporum: ſi verò Metropolita, hæc Suffragio & approbatione à Deo dilectorum Epiſcoporum, & piiſſimorum preſbyterorum. Diuina gratia quæ ſemper infirma ſanat, & imperfecta perficit, promouet. N. à Deo dilectiſſimum preſbyterum, Epiſcopum à Deo ſaluatæ vrbis. N. Precemur igitur pro illo, vt veniat in illum gratia ſanctiſſimi Spiritus. Et ij qui ſunt intra ſanctuarium & extra ter canunt Kyrie eleiſon. Data igitur eiuſmodi charta Archiepiſcopo, & Chartophylace vel Archidiacono dicente, attendamus, Epiſcopus legit litteras audientibus circumadſtantibus, atque omnibus clamantibus Kyrie eleiſon, vt declaratum eſt. Aperit Euangelium Epiſcopus, & imponit capiti & ceruici illius qui ordinatur, aliis Epiſcopis ſimul tangentibus. Deinde faciens tres Cruces ſuper caput illius, & habens manum ipſi impoſitam ſic orat. Magiſter Chriſte, Deus noſter, qui nobis per glorioſiſſimum Apoſtolum tuum Paulum graduum & ordinum ſeriem præſcripſiſti, &c. Et dicto amen, dicit vnus Epiſcoporum ordinantium tenui voce, ita vt audiatur, & reſpondeatur à congregatis Epiſcopis, hæc Diaconica. In pace Dominum deprecemur. pro ſuperna pace & ſalute, &c pro ſeruo Dei. N. qui nunc promouetur Epiſcopus, & pro ſalute eius Dominũ deprecemur, vt hominum amator Deus immaculatum ei & irreprehenſibilem præſulatum largiatur, Dominum deprecemur, &c. Pontifex habens ſic, verticiillius, qui ordinatur, manum impoſitam, ſic precatur, Domine Deus noſter, qui eo quòd humana natura diuinitatis eſſentiam ſufferre nequeat,

Digitized by Google

tuâ prouidentiâ ſimili nobiſcum conditioni obnoxios magiſtros conſti-tuiſti, &c. Dicto amen, tollit Euangelium & ponit ſuper ſacram menſam & ſic imponit ordinato humerale dicens, dignus, ſimiliter & Clerus dicit. Deinde tunc ordinatum ſalutat ordinator. Et facta ſolita acclamatione fauſta aſcendunt ſimul in ſuos thronos; primuſque ſedens is qui ordinatus eſt dat pacem in Apoſtolum. i. recitata lectione Apoſtoli dicit pax tibi. primuſque inter alios fit particeps corporis & Sanguinis Domini, & ordinanti, aliiſque porrigit. Et hæc de ordinationibus iuxta ritum orientalis Eccleſiæ, circa quas quædam obſeruare operæpretium eſt.

In primis igitur hîc notandum eſt quid ſit phænolium. φαινόλης, ſeu φελόνης eſt genus pallij, penula ſeu veſtis exterior quæ ſtichario. i. tunicæ ſtrictæ ſuperinduitur, vt videre eſt apud Codinum φορῶν μὲν τὸ συνήθες αὐτῷ στιχάριον, φορῶν δὲ ἐπ' αὐτῷ δὲ φελώνιον. i. ferens ſibi conſuetam tunicellam, & ſuper ipſam ſuum phænolium. Auctor veteris Etymologici φαινόλης χιτὼν οἱ δὲ παλαιοὶ ἐφεστρίδα. παρὰ τὸ φαίνεσθαι ὅλον. i. tunica. priſci verò dixere Epheſtridem ab eo quòd tota appareat. Rectè quidem; quia veſtis eſt exterior, ſicut Ephreſtis. & paulo poſt, φελόνης, χιτώνιον. i. tunicella. Porro Patriarchæ Phænolium album erat, & multis ſparſim crucibus, quod proinde dicebatur πολυσταύριον à Crucium multitudine. Conſule Gloſſarium Græco-barbarum doctiſſimi viri Ioannis Meurſij.

II Nota lectorem ordinari per manus impoſitionem. iuxta conſtitutiones Apoſtolicas lib. 8. cap. 22. & ſeptimam Synodum cap. 14. vbi improbat Synodus pueros tonſuratos in Eccleſia legentes μήπω παρ' Ἐπισκόπου χειροθεσίαν λαβόντας. i. qui nondum manus impoſitionem ab Epiſcopo acceperunt.

III. Nota etiam Hypodiaconum etiam ordinari per manus impoſitionem. quod videre eſt etiam in conſtitutionibus Apoſtolocis lib. 8. cap. 21.

IV. Notandum eſt Subdiaconum acceptâ benedictione ſtatim ante ſacras fores ſtare, quoniam earum cuſtodia quæ olim Diaconis apud Græcos committebatur, vt notum eſt ex S. Dionyſio c. 5. Eccl. Hierarchiæ, modò creditur Subdiaconis, quod etiam ætate S. Maximi vſitatum erat, vt ex illius ad S. Dionyſium Scholiis manifeſtum eſt. σημείωσαι, ὅτι οἱ Διάκονοι τότε τὰς θύρας εἶχον, νῦν δὲ οἱ Ὑποδιάκονοι. i. nota tum Diaconos fores cuſtodiſſe, nunc verò id Subdiaconos præſtare. Sacræ fores hîc ſunt fores cancellorum Sacrarij; vt colligere eſt ex ordinatione Preſbyteri.

V Nota Diaconum in ſua ordinantione genu dextrum flectere iuxta S. Dionyſium cap. v. Eccl. Hierarchiæ, ſed vtrum flecti debeat, ibi non exprimitur.

Digitized by Google

VI. Notandum Diaconica eſſe quoſdam verſus, quos preces vocamus, quæ à Diaconis decantantur, qui & εἰρηνικὰ. i. pacifica dicuntur. Liturgia Præſanctificatorum. *Poſtquam dictum eſt illud, vt & ipſi,* λέγονται καὶ ταῦτα τὰ διακονικὰ, ἤγουν εἰρηνικὰ. i. *dicuntur & hæc Diaconica.* i. *pacifica.* Pacifica autem à Diaconis dici ſolita palam eſt ex S. Ioan. Chryſoſtomi liturgia. infra in ordinatione Epiſcopi, dicuntur Diaconica ab Epiſcopis, quia illa ſpectant ad ordinationem Epiſcopi.

VII. Obſeruandum eſt hanc vocem *dignus*, etiam proclamari in Imperatoris coronatione apud Codinum in lib. de off. aulæ.

VIII. Flabellum Diacono porrigitur: quia apud Græco dum ſacra myſteria celebrantur, Diaconi ſuper eis mouent flabella ex plumis concinnata, in Symbolum ſex alarum ſanctorum Seraphin. Iobius lib. 5. cap. 25. *addit inſuper cum corpus Dominicum in ſacramenſa propoſitum eſt, ideo qui ab vtroque latere ſacris operantibus adſtant,* ῥιπίδας πτερῶν ποιεῖν ὑπὲρ τῶν προκειμένων φρικτῶν μυστηρίων, &c. i. *ſuper propoſita tremenda myſteria mouere flabella ex pennis in Symbolū ſex alatorum, ne ſinant initiatos rebus viſis immorari.* S. Germanus Conſtantinop. in Theoria myſtica. ῥιπίδια εἰς τύπον εἰσὶ τῶν χερουβὶμ. i. flabella verò ſunt in typum Cherubin & infra: τὰ δὲ ῥιπίδια καὶ οἱ διάκονοι ἐμφαίνουσι τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ, &c. flabella verò & Diaconi ſignificant ſex alas geſtantia Seraphin, & multioculorum Cherubin effigiem. Ioannes Moſchus capite 96. agens de pueris paſtoribus vici cuiuſdam, qui Thorax dicitur, circa partes Apameæ in ſecundâ Syria diuinorum myſteriorum celebrationem imitantibus. *Aſſiſtuntque, vnus quidem, qui fungebatur officio presbyteri, medius; duo verò alij hinc & hinc veluti Diaconi. Et ille quidem ſanctæ oblationis verba dicebat,* οἱ δὲ τοῖς φακιολίοις ἐρρίπιζον. i. *illi verò faſciolis, tanquam flabellis auram faciebant.* & ſupra cap. 150. agens de quodam Epiſcopo celebrante diuina myſteria coram S. Agapeto Romano Pontifice: πλὴν τὸν διάκονον τὸν κατέχοντα τὸ ῥιπίδιον, &c. i. ſed Diaconum qui tenet flabellum, remoue ab altari. Vbi nota huius flabelli vſum aliquando Romæ fuiſſe. Vita S. Epiphanij apud Metaphraſtem πρῶτον ἐπέχει τῷ ἐξ ἀριστερῶν διακόνῳ τῷ ῥιπιστήριον διακρατοῦντι τὸ λειτουργικόν. i. primùm obſeruat à ſiniſtris Diaconum, qui flabellum tenebat liturgicum. Meminit Chronicon Alexandrinum Olympiade CCCLI. *Hoc anno, menſe Artemiſio, qui Romanis eſt Maius indictione XII. Sergio Patriarcha Conſtantinopolitano cœptum eſt pſalli, poſtea quam ſacra myſteria perceperant* ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικοὺς ἀπὸ τοῦ σκευοφυλακίου ἀποκομίζειν τὰ τίμια ῥιπίδια. i. *cum clerici referrent in ſacrarium veneranda flabella.* Praxis videtur in Liturgiâ S. Ioannis Chryſoſtomi: καὶ ῥιπίζει ἐπάνω τῶν ἁγίων μετὰ ῥιπιδίου εὐλαβῶς. i. & ventilat (Diaconus) ſuper ſancta cum flabello reuerenter.

In Bibliotheca Photij. n. CCXXII.

IX. Videndum eſt quid ſit Solea in ordinatione Preſbyteri & Diaconi, ἡ σολέα. ὁ σωλέας, & τὸ σωλέον & σωλαῖον, nam varie ſcribitur hoc no-

men, à nonnullis explicatur eminentius Eccleſiæ pauimentum; à quibuſdam chorus, ab aliis ſolium. Ego verò puto eſſe pauimentum Eccleſiæ quod eſt ante fores ſacrarij inter chorum, & ſacrarium in quo eſt altare. Quo apparet ex hoc Euchologij loco; vbi duo Diaconi exeuntes de ſacrario videlicet ſtantem in Solea illum qui Presbyter eſt ordinandus, deducunt vſque ad ſacras portas, & inde accipientes eum duo Presbyteri cum eo ſacram menſam circumeunt: & apud Codinum libro de officiis aulæ dicitur Imperator deſcendere de ambone ab ea parte quæ tendit ad Soleam, & ſanctum altare. Eſtque pauimentum eminentius Eccleſiæ eò quòd elatum ſit, & pulchris lapidibus ornatum quod in magna Conſtantinopolis Eccleſiâ ex lapide onychite ſtratum erat, vt ex Cedreno manifeſtum eſt.

X. Videndum eſt, quid ſit Protopapa, qui iuxta Codinum eſt ἔκδικος καὶ πρῶτος τοῦ βήματος καὶ φέρων τὰ δευτερεῖα τοῦ Ἀρχιερέως. i. defenſor, primus altaris, & ſecundas ab ſummo ſacerdote obtinens. Iſque eſt Eccleſiæ Protopapa. Nam Imperator ſuum etiam habebat Protopapam, vt docet Codinus lib. de offic. Conſtantinop. ἔχει μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς Πρωτοπαπᾶν τοῦ κλήρου αὐτοῦ. ἔχει δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία. i. habet enim Imperator Cleri ſui Protopapam, habet etiam Eccleſia. Interdum verò vnus Protopapa vtrique Clero præſidebat, ait idem Codinus.

XI. Videndum eſt quid eſt Contacium. Arcudius contacium interpretatur Liturgiam quam recitat recens ordinatus cum cæteris, qui adſunt Presbyteris. Sed Contacium duo ſignificat primò tomum, volumen, Manuel Moſchopulus de Schedis, τόμος, τὸ κοντάκιον. vnde apud Codinum lib. de offic. Aulæ, cum de Hieromnemone agit, τὸ κοντάκιον τῆς χειροτονίας. i. volumen in quo ordinationes continentur. Secundò eſt quoddam Cantici genus, vt planum eſt ex eodem Codini libro, ψάλλοντες μετ' αὐτὸ τὸ κοντάκιον, ἡ παρθένος σήμερον, &c. deinde canentes Contacium; virgo hodie, &c.

XII. Quod ſpectat ad Epiſcopi ordinationem, eius qui ordinatur, nullus aſſignatur ſitus, an videlicet ſedere aut ſtare, aut genua flectere debeat. Qui ſane olim vtrumque pedem flectebat, vt planum eſt ex S. Dionyſio cap. 5. de Hierarchia Eccleſiaſtica. & ex S. Gregorio Nazianzeno in oratione funebri Patris ſui, cum ait in eius baptiſmo omen futuræ in eo dignitatis Epiſcopalis à multis obſeruatum fuiſſe eò quòd iuxta conſuetudinem eorum qui baptizantur, minime ſteterit, ſed genu flexerit, vt vſu venire ſolet in Epiſcopis, dum ordinantur, ſed mos antiquus mutatus eſt, quod etiam obſeruat S. Maximus ad hæc S. Dionyſij verba, ἄμφω τὼ πόδε, cum ait, νῦν ἑτέρως ἐπιτελεῖται. i. nunc aliter conſecratur. Itaque miror, cur Petrus Arcudius ſuæ interpretationi hæc addiderit, *in fronte incumbens ſacra ara vtrumque genu flectit*, cum non extent in textu Græco quem profert, nec in editione veteri Venetiarum,

rum,

rum, qua nos vſi ſumus, non reperiantur.

XIII. Diſcendum eſt ex Codino libri citato circa initium, quid ſit chartophilax. Ὁ χαρτοφύλαξ, κρατεῖ τὰ Ἐκκλησιαστικὰ χαρτῷα δικαιώματα, &c. qui tabulas habet charactaceas ad iura Eccleſiaſtica pertinentes, iudex eſt omnium cauſarum Eccleſiaſticarum, cognoſcit de cauſis nuptialibus, & defenſor in cæteris Clericorum cauſis, ὡς δεξιὰ τῆς Ἀρχιερέως χείρ, i. veluti manus ſummi ſacerdotis dextera.

XIV. Quid ſit ὠμοφόριον, ſeu humetalè videndum eſt. quod commune eſt omnibus Epiſcopis ornamentum cuiuſuis gradus ſint, oblongis ſudariis ſimile, quod in Patriarchis Archiepiſcopis deſignat ſtolam Aaronis circa humerum ſiniſtrum compoſitam & iugum mandatorum Chriſti; In Epiſcopis verò ſignificat ouem perditam, quam Dominus ſuper humeros reportauit: habetque Cruces, quia Chriſtus humeris ſuis Crucem baiulauit: & qui volunt Chriſtum imitari Crucem humeris ſuis tollunt. quod eſt aduerſitatum tolerantia, ita docet S. Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in Theoria myſtica. meminit S. Iſidorus Peluſiota lib. 1. epiſt. 136. τὸ δὲ τοῦ Ἐπισκόπου ὠμοφόριον ἐξ ἐρίων ὄν, ἀλλ' οὐ λίνου τὴν τοῦ προβάτου δορὰν σημαίνει. i. Epiſcopi humerale ex lanâ, non ex lino ſignificat pellem ouis errantis, quã Dominus humeris ſuis ſuſtulit. Mentio fit in Synodo ad quercum in Bibliotheca Photij. n. 59. vbi accuſatur S. Ioannes Chryſoſtomus, quòd tribus Diaconis Acacio, Edaphio, & Ioanni ὡς τὸ ὠμοφόριον αὐτοῦ κλέψαντας. i. tanquam eius humerale furto ſuſtulerint, diem dixerit.

XV. Obſeruandum eſt, cum ſignatur ordinandus Epiſcopus olim dici ſolitum: σφραγίζεται ὁ δεῖνα ἀπὸ πρεσβυτέρου εἰς Ἐπίσκοπον ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. i. ſignatur. N. ex Preſbytero in Epiſcopum in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Similiter in Preſbyteri, & Diaconi ordinatione, vt docet S. Maximus in Scholiis ad cap. v. S. Dionyſij, quæ tamen verba non extant in Euchologio, quæ S. Maximus appellat ἀνάρρησιν, quæ eſt veluti quædam prædicatio ex nomine. Eiuſmodi autem ſignationes ſumptæ ſunt ex S. Dionyſio capite citato.

XVI. Notanda ſunt hæc verba, ἡ θεία χάρις, &c. vſus enim eorum ſatis antiquus eſt; ſi quidem illorum meminit S. Maximus in caput citatum S. Dionyſij. *Hac autem recitationem vocat, quando in ipſa ordinatione pronuntiat,* τὸν χειροτονούμενον ἡ θεία χάρις προχειρίζεται τὸν δεῖνα εἰς τὸν δεῖνα. i. *diuina gratia hunc qui ordinatur, promouet ad hunc ordinem.*

XVII. Notanda ſunt hæc verba, *pro ſeruo Dei:* nam olim aliter habebatur, vt conſtat ex eodem Maximo in caput citatum: *quæ eſt in ordinationibus declaratio, verbi gratia in ordinatione Epiſcopi,* ὑπὲρ τοῦ ἁγίου πατρὸς τοῦ δεῖνα ἐπὶ τοῦ πρεσβυτέρου, ὑπὲρ τοῦ δεῖνα πρεσβυτέρου. ἐπὶ τοῦ διακόνου, ὑπὲρ τοῦ δεῖνα ἀδελφοῦ ἡμῶν τοῦ δεῖνα διακόνου. i. *pro ſancto Patre Epiſcopo. N. in Presbyteri, pro presbytero. N. in Diaconi, pro fratre noſtro. N. Diacono.*

XVIII. Nota ſalutationem, cuius hic crebra mentio eſt, non eſſe ſimplicem ſalutationem; ſed eam eſſe, quæ cum amplexu amicitiæ gratia fiat. Nam ἀσπάζεσθαι non eſt ſimpliciter ſalutare: ſed cum amplexu ὑπὸ τῆς φιλίας ἑνοῦσθαι. i. per amicitiam coniungi, ait etymologicum vetus. Quare vt inquit S. Dionyſius cap. 5. Eccl. hierar. vnde hæc eſt emendicata ſalutatio, eiuſmodi ſalutatione ſignificatur ſacra communio, amabiliſque lætitia mentium bene inter ſe conuenientium.

XIX. Obſeruandum eſt nullas eſſe in hoc Fuchologio vnctiones in ordinationibus Epiſcopi, & Presbyteri, quod contigiſſe quidem arbitror, quia fermè in omnibus ſequitur S. Dionyſium, qui capite toties citato nullam in his ordinationibus vnctionis fecit mentionem, quæ tamen olim etiam apud Græcos in vſu fuiſſe videtur, quia ſupra citati S. Gregorius Nazianzenus, & S. Ioan. Chryſoſtomus illius meminere: niſi dicere malis eos iuxta myſticum ſenſum fuiſſe locutos.

Pag. 242. c. 2. l. 17. Oratio ad Abbatem faciendum] in benedictione Abbatis non adhibetur manus impoſitio, ſed ſimplex oratio, vt docet Iuo Carnotenſis epiſt. 57. *Quid ergo eſt diſceptandum in benedictione Abbatis, à quocunque Epiſcopo eam fuerit conſecutus, in qua nec fit manus impoſitio, nec conſecratio, ſed ſimplex oratio*, &c. Quod ab ordine Romano non diſſidet, qui tamen addit quaſdam cæremonias, quas ibidem videre eſt: in quo tamen conſecratio ſumitur latius pro benedictione. Ita in Eccleſia Latina; ſecus in Græca. In eà enim Abbas per impoſitionem manus Epiſcopalis creatur, vt apparet ex Synodi VII. can. XIV. *Lectoris autem manuum impoſitionem licet in proprio monaſterio etiam ſoli vnicuique monaſterij præfecto facere*, εἰ αὐτῷ τῷ ἡγουμένῳ ἐπετέθη χειροθεσία παρὰ ἐπισκόπου πρὸς προεδρίαν ἡγουμενίας, &c. i. *ſi ipſi præfecto ab Epiſcopo manus eſt impoſita, ad Abbatis præſidentiam ſeu dignitatem, dummodo illum Presbyterum eſſe conſtet.*

Lin. 25. Incipiunt Apologiæ] Apologia hoc loco eſt excuſatio, & purgatio, qua Sacerdos excuſat ſe, eò quòd indignus ad tam veneranda, & tremenda myſteria accedat. Gloſſæ veteres MSS. *Apologia vel Apologeſis excuſatio. Hinc Apologeticus ſermo excuſatiuus.* Gloſſæ veteres Græco-latinæ, ἀπολογία, *excuſatio, purgatio, ſatisfactio.* Vbi ſatisfactio eſt excuſatio, vt apud S. Ambroſium ſerm. 46. *ergo Petrus prorupit ad lacrymas, nihil voce precatus. Inuenio, quòd fleuerit, non inuenio quid dixerit. Lacrymas eius lego, ſatisfactionem non lego. Rectè ſanè Petrus fleuit, & tacuit: quia quod defleri ſolet, non ſolet excuſari; & quod defendi non poteſt, ablui poteſt.* Quæ verba ſatis oſtendunt ſatisfactionẽ ſumi pro excuſatione. Ibi enim confertur Adam, qui ſe excuſauit, cum S. Petro, qui non ſe excuſauit, ſed fleuit. Et verbum ἀπολογοῦμαι. Eædem Gloſſæ, ἀπολογοῦμαι, *excuſo me.* Itaque in cod. Rodradi modò dicitur Apologia, modò excuſatio. Has & ſimiles Apologias dicebat ſacerdos in ipſa Miſſa

Digitized by Google

ante offertorium & conſecrationem , rarius poſt. dum chorus cantaret, vt videre eſt ſupra in Miſſa codicis Tiliani. In codicibus editis & Rodradi reperiuntur nonnullæ Apologiæ, ſed pauciores , quàm in hoc codice. Prior codicis Rodradi ſub hoc titulo. *Hanc orationem beatus Ambroſius compoſuit ; & antequam Miſſam celebraret, veniam pro ſuis peccatis poſtulando canere ſolebat hoc modo dicens. Ante conſpectum diuinæ maieſtatis tuæ reus aſſiſto*, &c. vt in cod. Til. ſed in quibuſdam variat : vbi etiam recitatur ante offertorium : & ita capiendus eſt titulus Rodradi, vbi dicitur hanc orationem à S. Ambroſio ſolitam recitari ante Miſſam Nam Miſſa propriè incipit ab offertorio , vt clarum eſt ex ipſo S. Ambroſio lib 5. epiſt. 33. ad Marcellinam *Sequenti die (erat autem Dominica) poſt lectiones, & tractatum , dimiſſis Catechumenis , Symbolum aliquibus competentibus in baptiſteriis tradebam Baſilicæ. Illic nunciatum eſt mihi comperto quòd ad Porcianam Baſilicam de palatio decanos miſiſſent, & vela ſuſpenderent, populi partẽ eò pergere: ego tamen manſi in munere, Miſſam facere cœpi. Dum offero raptum cognoui à populo Caſtulum quendam , quem presbyterum dicerent Ariani.* Vbi vides Miſſam incipi dimiſſis Catechumenis traditoque eis Symbolo , qui tamen tantùm dimittebantur dicto Euangelio. Competentes enim ſunt illi Catechumeni, qui baptiſmum petebant : de quibus ſupra actum eſt.

Lin. 26. IMPELLIT MINISTRANDI OFFICIVM, &c.] hæc Apologia in Miſſa à Matth. Illyrico edita recitatur à Pontifice cum nonnullis aliis, Choro gradale alleluia, & ſequentiam canente, vbi legitur . *impellit me peccatorem.*

L. 27. HOSTIA SALVTARIS] locus corruptus. lege vt in Miſſa Illyrici. *Hoſtiam ſalutarem offerre* ,& clarus eſt ſenſus.

Pag. 243. c.1. l. 2. PERIPSEMA] ita in Miſſa Illyrici, eſt antiptoſis, nam dicendum erat, *peripſemate.* Quid ſit peripſema docet Heſychius his verbis, περίψημα περικατάμαγμα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα, ἢ ὑπὸ τὰ ἴχνη πάντων. i. eiectamentum , ſeu purgamentum , pretium redemptionionis , piaculum , vel id quod eſt ſub veſtigiis omnium, quod omnium pedibus conculcatur. Gloſſæ veteres MSS. Biblioth. Corb. *peripſema , limatura metalli, & purgamenta pomi , & quiſquilia domus , & raſura cuiuſque rei.* Vſurpatur hîc, vt olim à S. Paulo pro re vili, & abiecta.

Lin. 10. NE INDIGNVM] in Miſſa Illyrici legitur, *ne me indignum.*

Lin. 13. SVSPENDE SECVRVM] in eadem Miſſa legitur *, ſuſpende precor interuentu iſtorum, & omnium Sanctorum meritis ſecurum.* ſed lege, *ſecurim*, vtrobique.

Lin. 25. PERSPICVE] lege, *propitium*, vt in Miſſa Illyrici.

L. 27. DVM CONFESSOR IN CRVCE, POSSESSOR] eſt paranomaſia.

Lin. 37. VT QVIA] in Miſſa Illyrici legitur, *atquia.*

Digitized by Google

Col. 2. l. 7. ANTE OCVLOS TVOS DOMINE, &c.] hæc Apologia habetur in Miſſa codicis Tiliani: diciturque ibi, à Sacerdote ſeu Pontifice finito Euangelio, dum ornatur altare, antequam ſuſcipiat Sacerdos oblationes offerentium. Bis extat in Miſſa Matthiæ Illyrici: & primò recitatur inter Epiſtolam & Euangelium cum quibuſdam aliis. Secundò cum fuerit ornatum altare, antequam Sacerdos ſuſcipiat oblationes offerentium. Habetur in codice Rodradi, & in editis.

Lin. 9. VIX AVDEO] In Miſſa Illyrici legitur: *non audeo.*

L. 10. TV ENIM SCIS DOMINE OMNIA QVÆ AGVNTVR IN NOBIS] in Miſſa Illyrici legitur. *tu ſcis, Domine, quæ aguntur in nobis.*

Lin. 11. ERVBESCIMVS CONFITERI, &c.] ita Ouidius in epiſtolis.

Quæ feciſſe iuuat, facta referre pudet.

Lin. 12. PER NOS] deeſt in Miſſa Illyrici & in codice Tiliano.

Lin. 13. ADMITTERE] in codice Rodradi legitur, *admitti.*

Lin. 17. PARCE DOMINE CONFITENTIBVS, &c.] in Miſſis Tiliana, & Illyrici legitur: *ſed parce, Domine, confitentibus, ignoſce peccantibus, miſerere te rogantibus.* In primâ tamen apud Illyricum legitur, *confidentibus,* loco, *confitentibus,* &, *precantibus,* pro, *peccantibus.*

Lin. 20. INFIRMVS EST] in Miſſis Tiliana & Illyriciana hæc adduntur: *& apud te non habent peccatores verba ſine crimine.*

Lin. 21. VT QVI EX NOBIS] in præfatis Miſſis ita legitur: *vt ſi ex nobis indignis & peccatoribus.* In primâ Illyricianâ τὸ *& peccatoribus,* deſideratur.

Lin. 23. PER TE NOBIS] in Miſſa Illyrici legitur, *per temetipſum veniam,* &c. In cod. Tiliano *per temetipſum nobis,* &c.

Lin. PER DOMINVM] in Miſſa Illyrici. *qui viuis & regnas,* &c. In Miſſa Tilianâ. *qui viuis & regnas Deus nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum.*

L. 26. CONSCIENTIA QVIDEM TREPIDI, &c.] in Miſſa Illyrici hæc oratio recitatur, cum ornatum eſt altare, antequam Sacerdos ſuſcipiat oblationes offerentium. Non extat in Miſſis Tilianâ & Ratoldi Abbatis, nec in codice Rodradi, nec in editis.

Lin. 21. SED SI RECEDIMVS] in Miſſa Illyrici legitur, *tamen ſi recedimus.* quæ quidem lectio præſtare videtur.

Lin. 33. PRO QVA RE DIGNARE NOS, &c.] in Miſſa Illyrici legitur, *pro qua re pietate paterna omnipotens Deus atque placabili vultu cordis noſtri interiora purgare digneris.*

Pag. 244. c. 1. l. 1. ET NOS PONDERE PECCATORVM, &c.] In Miſſa Illyrici hæc ita contracta leguntur, & corrupta: *precamur etiam (etſi culpabiles ſimus) noſtrorum, tamen tibi placita myſteria conſecrata.* Nam

Digitized by Google

τὸ *noſtrorum*, ibi redundat, & τὸ *conſecrata* non ita rectè legitur: quia dum hæc oratio recitatur à Pontifice, nondum ſunt myſteria conſecrata, ſed conſecranda.

L. 8. IGNOSCE, DOMINE, IGNOSCE] in codice Tiliano hæc oratio recitatur à ſacerdote cum alterâ poſt collectam vſque ad Euangelium prout ei placuerit. In Miſſa Illyrici recitatur, dum populus communicat. *Interim dum communicant, dicat, ignoſce, Domine.* Porro in præfatis Miſſis non repetitur τὸ, *ignoſce*. Hæc Apologia habetur in codice Rodradi.

Lin. ead. QVOD DVM ROGARE COMPELLOR] ita in Miſſa Illyrici. In cod. Tiliano, *quod te rogare compellor.*

Lin. 11. ET CVM PVDENDORVM ACTVVM] in Miſſa Tilianâ legitur, *vt cum pudendorum*, &c. In Miſſa Illyrici, *& immundorum actuum.*

Lin. 13. NON HABEO APVD TE, NEC VERBA SINE CRIMINE] In cod. Tiliano legitur, *nam habeo apud te*, &c. In Miſſa Illyrici deeſt particula, *nec.*

Lin. 15. ET COGITATIONVM] in Miſſa Illyrici legitur, *tu cogitationum.*

Lin. 26. PER DOMINVM NOSTRVM IESVM] In Miſſa Illyrici legitur, *Saluator miſerere mei.* In Miſſa Tiliana; *Saluator mundi qui viuit.* lege, *viuis.* In cod. Rodradi, *Saluator mundi, qui cum Patre & Spiritu ſancto viuis & regnas per omnia ſecula ſeculorum amen.*

Lin. 29. ROGO TE, DEVS SABAOTH, &c.] hæc Apologia non extat in Miſſa Illyrici, neque in editis neque in cod. Tiliano, nec in aliis codicibus NS. MSS.

Lin. 30 VTI] id eſt, *vt.*

Col 2. l. 8. ANTE ÆTERNI REGIS PRÆSENTIAM. &c.] Neque hæc Apologia extat in Miſſa Illyrici, neque in aliis codicibus ſupra citatis.

Lin. 11. LIVORE TORQVETVR] id eſt, contabeſcit.

Lin. 29. ERIPIAT NOS, &c.] hæc & duæ ſequentes Apologiæ habentur in editis, & ſub eiſdem titulis. Hæc autem prior non extat in Miſſa Illyrici, nec in cod. Tiliano, nec in aliis codicibus noſtris MSS.

Pag. 245. c. 1. l. 3. MORDACIS CONSCIENTIÆ STIMVLIS, &c.] Hæc Apologia in Miſſa Illyrici dicitur tempore gradalis, Alleluyæ, & ſequentiæ. Non extat in codice Tiliano, neque in aliis codicibus NS. MSS.

Lin. 5. TE DEVM] in Miſſa Illyrici, prætermiſſo pronomine, *te*, legitur, *Dominum.*

Lin. 7. PECCATVM EST] in eadem Miſſa legitur, *deliquimus.*

Lin. 9 COMMISSVM] in eadem Miſſa legitur, *commiſimus.*

Lin. 11. RESOLVERE AC INDVLGERE DIGNETVR] In eadem Miſſa, *ſoluere, ac perdonare dignetur.* Poſt quæ in eadem Miſſa hæc ſequuntur. *vt te, Domine, annuente valeamus, quæ mala ſunt, declinare; & quæ bona ſunt, conſequenter explere. Et quia nos feciſti ad tua Sacramenta pertinere, tu clementer in nobis eorum munus operare: omnibuſque errantibus indulge iuxta magnitudinem pietatis tuæ.*

Lin. 14. INDIGNVM ME, DOMINE, &c.] hæc oratio in Miſſa Illyrici recitatur cum quibuſdam aliis poſtquam in altari Pontifex confeſſionem perfecit. Habetur etiam in Miſſa Ratoldi, recitaturque ibi, vt primum Pontifex acceſſit ad altare.

Lin. 16. QVID EGO TE BLANDIS] ita in cod. Ratoldi. In Miſſa Illyrici legitur, *nam qui te blandis.*

Lin. 20. INGERIS] in Miſſa Illyrici, & in codice Ratoldi additur, *ægro.*

Lin. ead. SANITATI MEÆ] in Miſſa Illyrici additur, *indeſinenter.*

Lin. 26. RECEDO] In Miſſa Illyrici additur, *quaſi dignum me in oculis hominum oſtendo; ſed in tuo conſpectu, quem occulta non fallunt, diuerſis ſceleribus pollutus ſordeo. Sed tuum eſt Domine Deus, dare peccatori cor compunctum, fontemque lacrimarum, quo dignè valeam abluere multitudinem ſcelerum.*

Lin. 31. NVBEM EA CITO DELERE] ita in cod. noſtro MS. S. Eligii, ſed inter τὸ, *ea*, apparent veſtigia duorum, *M*, abraſorum. In editis legitur, *nubem citò delere.* In Miſſa Illyrici rectius, *ea, vt nubem, citò delere.* In cod. Ratoldi. *ea vt niuem citò delere.* optimè.

Lin. ead. VT QVI HANC PALMAM AMISERIM] In cod. Ratoldi legitur: *& licet palmam amiſerim.* Ita in Miſſa Illyrici, in qua tamen additur τὸ *innocentiæ.*

Lin. 33. AD VENIAM SALTIM PERTINEAM, &c.] in cod. Ratoldi legitur, *perueniam.* In Miſſa Illyrici legitur, *ſaltem per confeſſionem veniam merear, te miſerante.*

Lin. 34. TIBI ENIM DEO EST, &c.] In Miſſa Illyrici legitur: *vt tibi ſit gloria, laus & honor, cuncta regenti in ſecula ſeculorum, amen.*

Col. 2. l. 4. PROIECTIS NOBIS, &c.] Hæc Apologia cum multis aliis in Miſſa Illyrici recitatur à Pontifice ſeu ſacerdote tempore gradalis Alleluiæ, & ſequentiæ, hoc eſt, inter Epiſtolam & Euangelium.

Lin. 11. QVIA TIBI] In Miſſa Illyrici præponitur copulatiua, *&*, rectius.

Lin. 12. GERIMVS] in Miſſa Illyrici legitur, *geſſimus*, rectius.

Lin. ead. SIT IN NOBIS, DOMINE, &c.] in Miſſa Illyrici hæc aliter leguntur in hunc modum. *concede, vt in nobis non oris ſit tantum confeſſio, ſed etiam cordis.*

Lin. 15. CASTOS ENIM] in Miſſa Illyrici legitur, *ſiquidem caſtos.*

Digitized by Google

Lin. 17. MVNDI] hoc vocabulum deeſt in Miſſa Illyrici.

Lin. 18. MORES] in Miſſa Illyrici legitur, *ſunt mores.*

Lin. 22. SOLLICITVDO CARNIS] in Miſſa Illyrici legitur, *ſollicitudo terrena.*

L. 27. DA DE PRÆTERITIS VENIAM, &c.] In Miſſa Illyrici hæc in hunc modum leguntur: *& da de præteritis malis veniam, de præſentibus emendationem, de futuris cautelam, qui viuis,* &c.

Lin. 31. ITA, DOMINE, IMMENSI CRIMINIS REI.] Hæc Apologia non eſt in editis, neque in Miſſis Illyrici, Ratoldi, & Tilianâ, neque in codice Rodradi.

Pag. 246. c. 1. l. 1. NEC SE A FACIE TVA] lege, *non à facie tua.*

Lin. 6. QVODCVMQVE] lege, *quod quemque.*

Lin. 23. ITEM ALIA INTRIBVLATIONE] hæc Apologia recitatur à Pontifice ſeu ſacerdote in Miſſa Illyrici tempore gradalis, Alleluiæ, & ſequentiæ. nuper edita eſt iuſſu S. P. N VRBANI VIII. PAPÆ, ſed dimidia circiter parte breuior. non extat in editis Sacramentariis, neque in cod. Tiliano, neque in aliis codicib. NS. MSS.

L. 24. SI ANTE OCVLOS TVOS, &c.] ita in Miſſa Illyrici. In edita hæc aliter fuſius leguntur in hunc modum. *Ante oculos tuos, Domine, culpas noſtras ferimus; & plagas quas accepimus, conferimus. ſi penſamus malum, quod fecimus,* &c.

Lin. 25. ET PLAGAS, QVAS EXCIPIMVS, CONFERAMVS] in Miſſa Illyrici legitur, *plagas, quas vel durissimas in hac vita pati poſſumus, conferamus.*

Lin. 28. QVOD MEREMVR] in edita hæc adduntur, *grauius eſt quod commiſimus, leuius eſt quod toleramus.*

Lin. 31. FRANGITVR] in edita legitur, *teritur.*

L. 36. ET IN OPERE] in Miſſa Illyrici legitur, *& tamen in opere.*

L. ead. NON EMENDAT] ita in Miſſa Illyrici & hæc phraſis non ſemel occurrit in regula S. Benedicti. In edira legitur, *non ſe emendat.*

L. ead. SI EXPECTAS] ita in edita. In Miſſa Illyrici legitur, *ſi expectamur.*

Col. 2. l. 2. IN CORREPTIONE] ita Miſſa Illyrici. In edita legitur, *in correctione.*

L. 4. SI IMPRESSERIS] ita in Miſſa Illyrici. In edita legitur, *ſi extenderis.*

L. 8. SI PARCAS] In edita legitur, *ſi peperceris*: In Miſſa Illyrici, *ſi parcis.*

Lin. ead. TE PROVOCAMVS] ita in Miſſa Illyrici. In editis deeſt pronomen *te.*

L. 9. SI ANGVSTIÆ VENIVNT, &c.] ita in Miſſa Illyrici. In edita hæc deſunt, vſque ad hæc verba: *habes, Domine, confitentes reos.*

Digitized by Google

L. 18. NON TIMEMVS OBSERVARE] particula, *non*, videtur redundare. In Miſſa Illyrici legitur, *non timemus negligere*. rectè.

L. 20. NOVIMVS] in Miſſa Illyrici legitur, *viuimus*. malè.

L. 21. NOS PVNIAS] ita in Miſſa Illyrici. In edita legitur, *non perimus*. ſed lege, *nos punias*.

L. 25. EX NIHILO] hæc deſunt in Miſſa Illyrici.

Lin. ead. QVI ROGARENT] in Miſſa Illyrici legitur; *cui rogarent*. non ita recte. In edita, *qui te rogarent*; quæ in hoc vocabulo deſinit.

L. 36. TVO SVPPLICES AVXILIO] hæc vſque ad illa verba, *erige nos, Domine*, deſiderantur in Miſſa Illyrici.

Pag. 247. c. 1. l. 2. QVOD ROGARIS ACCIPERE] id eſt, quod rogaris, vt à te accipiant, nempe remiſſionem peccatorum.

L. 4. DE TVA IVSTITIA] quam vehementer timent ob peccatorum grauitatem & multitudinem. Aut certè legendum, *de ſua iuſtitia*.

L. 10. CVNCTA REGENTIVM] locus corruptus lege, *cunctarum gentium*, vt in Miſſâ Illyrici.

L. 13. IGNOSCE, DOMINE. &c.] Hæc Apologia extat in Miſſa Illyrici, recitaturque à Pontifice ſeu ſacerdote, cum ornatum fuerit altare antequam ſuſcipiat oblationes.

Lin. ead. COMMACVLATÆ CONSCIENTIÆ SORDIDO] in Miſſa Illyrici legitur, *quem maculata vitæ conſcientia trepidum, & criminum meorum confuſio fecit captiuum*.

L. 16. QVI PRO ME OBTINERE NIHIL MEREOR] in Miſſa Illyrici legitur, *qui pro me veniam obtinere non valeo*.

Lin. 21. ANGVSTIAS PAVPERVM] hæc verba deſiderantur in Miſſa Illyrici.

L. 25. LAMENTA VIDVARVM] in Miſſa Illyrici additur τὸ *deſolationes Eccleſiarum*.

Lin. 26. ET QVONIAM IN EADEM, &c.] in Miſſa Illyrici legitur, *ſed quoniam me eadem, quæ populum, cathena peccati conſtringit*.

L. 28. COMMVNES LVGEO PASSIONES] In Miſſa Illyrici legitur, *ideo omnes lugeo paſſiones*. Sed prior lectio præſtare videtur.

L. 31. VOTVM] id eſt, oratio ſacra, & diuina.

L. 34. DEVS AD QVEM ACCEDERE, &c.] hæc Apologia deſideratur in Miſſa Illyrici, & in cod. Tiliano, quemadmodum in editis, & in aliis codicibus NS. MSS.

Col. 2. l. 14. DIMITTE, DEVS, &c.] hæc Apologia recitatur in Miſſa Illyrici à Pontifice ſeu ſacerdote inter Epiſtolam & Euangelium. i. tempore gradalis, alleluiæ, & ſequentiæ, eique hic titulus præfigitur. *Oratio paſtoris dicenda pro ſe & pro ſubditis*.

L. ead. DEVS] in Miſſa Illyrici legitur, *Domine Deus omnipotens*.

L. 17. PERENNA] perennare hoc loco ſumitur actiue. i. perpetuare. i. efficere,

Digitized by Google

i. efficere, vt aliquid in perpetuum duret. Alcimi Epitaphium.

Quem pietas, quem larga fides, quem fama perennat.

Aliàs ſumitur intranſitiuè. Tertul. lib. de reſurrectione carnis: *ſed & dentes incorrupti perennare*. Eſt autē hic hypallage pro, *perennat præconium veritatis in ore meo*. In Miſſa Illyrici legitur, *verarum*, ſed prior lectio præualet.

Lin. 31. IVSTIFICES] in Miſſa Illyrici legitur, *ſanctifices*, quod perinde eſt.

Lin. 32. RESPICIS] In Miſſa Illyrici legitur *τὸ eſt*: ſed prior lectio præſtare videtur: etenim ſequitur *τὸ inſpicis*, vt ſit elegans paronomaſia.

Lin. 34. SI QVAM, &c.] in Miſſa Illyrici legitur, *ſi qua vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt delicta propitius admitte*. Sed *τὸ admitte*, mendoſum eſt, & legendum, *omitte*, id eſt, dimitte, vt in noſtro codice. Nam omitto eſt dimitto, vt ſupra notatum eſt, vel legendum eſt, *amitte*, id eſt amoue, amanda, ablega, vt apud Terentium.

Lin. 37. VEL COGNITO] lege, *vel cognoſcente*. In Miſſa Illyrici legitur, *vel ſciente*.

Pag. 243. c. 1. l. 2. IGNOSCE] in Miſſa Illyrici legitur, *manu miſericordiæ tuæ inde tempe*.

Lin. 6. ET INCREPATIO IPSA] in Miſſa Illyrici hæc vocabula *& ipſa*, deſiderantur.

Lin. 11. MORTALES] eſt Solœcophanes. In Miſſa Illyrici legitur, *mortalibus*.

Lin. 12. VTRORVMQVE] tum eorum quibus anſam præbui peccati, tum eorum quos ſubieci pœnitentiæ legibus.

Lin. 25. ET QVI] in Miſſa Illyrici legitur, *& quia*.

Lin. 32. FLAMMESCENTES] in Miſſa Illyrici legitur, *flammeſcere*.

L. 35. VT ET DISCIPLINIS, &c.] in Miſſa Illyrici legitur, *vt ex diſciplina noſtri regiminis capiant lucrum*.

C. 2. l. 7. LÆTEMVR] in Miſſa Illyrici legitur, *gaudeamus*.

Lin. ead. ABLVE NOS DEVS, &c.] In Miſſa Illyrici legitur, *ablue nos, omnipotens Deus, & alieno, & proprio delicto*.

Col. 2. l. 13. ORATIONES AD VISITANDVM INFIRMVM] Viſitatio ſeu vnctio infirmorum, quam extremam vnctionem dicunt, vltimum Chriſtianæ legis Sacramentorum; cuius beneficio anima aduerſus cacodæmonis inſultus in ſupremo agone circumuallatur, peccata dimittuntur, atque interdum ſanitas corpori reſtituitur, promulgatur à S. Iacobo; *infirmatur quis in vobis inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum vngentes eum oleo in nomine Domini*, &c. maxima fuit olim Chriſtianis cura viſitandi infirmos, quam viſitationem ponit Tertullianus inter tres cauſas procedendi in publicum libro 2. de cultu fœminarum. *Vobis autem nulla procedendi cauſa non tetrica: aut imbecillus aliquis ex fratribus viſitatur, aut ſacrificium offertur, aut Dei ſermo miniſtratur.* epiſt. c. 5.

meminitque lib. 2. Vxorem. *liberè æger viſitatur, egens ſuſtentatur.* De hac vnctione agitur ab Innocentio I. epiſt. ad Decentium Eugubinum; vbi notat hoc Sacramentum non conferri pœnitentibus; quia, vt ille docet, nullum Sacramentum datur pœnitentibus. Sed poſtea vſus mutatus eſt, vt patet ex Iuonis Carnotenſis epiſt. 257. *v[illegible] non ſolùm [illegible]orum publicæ pœnitentiæ [illegible] Sacramentum [illegible].* quæ tamen verba Iuo protulit ex ſui temporis conſuetudine. Apud Burchardum lib. 18. cap. 2. de hoc Sacramento agitur ex decreto Calixti Papæ. Sed citatio corrupta eſt. nam decretũ iſtud non poteſt intelligi de Callixto primo, quia ibi mentio fit Innocentij primi, qui longe poſt Callixtum primum floruit; non de ſecundo Callixto, qui centum circiter annis poſt Burchardum vixit. nam Burchardus creatus eſt Vormacienſis Epiſcopus anno 1008. vt docet Sigebertus in Chron. at Callixtus ſecundus renunciatus eſt Pontifex Maximus anno 11[illegible]0. vt docet Anſelmus Abbas in ſupplemento Sigeberti. Itaque apud Burchardum loco horum verborum, *ex decreto Callixti Papæ*, legendum eſt, *ex Beda*, nam quæ hìc citantur videre eſt in Bedæ commentario ad epiſt. S. Iacobi Apoſtoli.

Lin. 17. ASPERGANT EAM] cum primum ſacerdos accedit ad viſitandum infirmum, aſpergit eum ipſamque domum aqua benedicta, vt videre eſt in Concilio Nannetenſi can. 4. *Cum ſacerdos audierit aliquem infirmari in ſua plebe quàm citius ad eum pergat, & ingreſſus cubiculum aquam benedictam ſuper eum, & per omne cubiculum aſpergat.* & apud Burchardum lib. 18. cap. 1. Quod etiam ſatis clarum eſt ex verbis Alcuini cap. de infirmis: *quotieſcunque aliquis infirmatur, ingrediuntur fratres ad ægrotum cum aqua benedicta, & cum cereis, ſiue incenſo ante oleum ſanctum.* Id etiam clarum eſt ex codice Rodradi: *inprimis faciant ſacerdotes aquam benedictam & ſpargant eam cum Antiphona & oratione ſuper ipſum infirmum & domum eius. deinde à ſacerdote hæc oratio dicatur. Domine, Deus, qui per Apoſtolum tuum locutus es, &c.* In codice Ratoldi ſunt aliæ cæremoniæ quas infra producemus.

Lin. ead. CVM ANTIPHONA ET ORATIONIBVS] nempe; *Aſperges me, Domine, hyſſopo,* &c. *V. exurgat Deus,* &c. deinde dicit orationem, *Deus qui ſacerdotibus tuis tantam gratiam,* &c. vt eſt in citato Conc. & apud Burchardum eodem cap. Vbi, vt primum ſacerdos ingreditur ægroti domum, dicere debet: *pax huic domui & omnibus habitantibus in eâ.*

Lin. 20. EXORCISMVS SALIS] exorcizatur ſal, vt aquæ benedictæ immiſceatur, vt ſupra notatur; *inprimis faciant ſacerdotes aſperſo ſale aquam benedictam.* Sequentes autem orationes pro exorciſmo & benedictione ſalis, & aquæ habentur etiam in cod. Rodradi 2. parte. In quibus, vt hìc, non apponuntur ſolitæ Cruces. Quod miror: eſt enim antiquus Eccleſiæ mos, vt aqua ſigno Crucis adhibito benedicatur, vt

Digitized by Google

videre eſt apud S. Epiphanium l. 1. aduerſus hæreſes tom. 2. de Ioſepho Comite, *& cum praecepiſſet afferri aquam, & accepiſſet vas aquæ coram omnibus magna voce,* ὁ ἀνὴρ σταυροῦ σφραγῖδα ἐπιθεὶς τῷ ἀγγείῳ διὰ τοῦ ἰδίου δακτύλου καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα Ἰησοῦ. i. *vir ille ſuo digito ſignaculum Crucis vaſi impoſuiſſet inuocato nomine Ieſu.* & apud Theodoretum lib. 5. hiſt. Eccl. cap. 21. *Hæc & alia ſimilia locutus,* καὶ ἐπιθεὶς τοῦ σταυροῦ τὸν τύπον τῷ ὕδατι. i. *cum aquam ſigno Crucis ſignaſſet.*

Pag. 250. c. 1. l. 27. BENEDICTIO VVÆ] vide ea quæ ſupra obſeruata ſunt.

Lin. ead. FAVÆ] pro, *Fabæ.* ſæpe in antiquioribus codicibus MSS. ſcribitur, *u*, loco, *b*.

Col. 2. l. 25. BENEDICTIO PANIS] de pane benedicto vide obſeruationes noſtras ad Concordiam regularum cap. 71. §. 1.

Lin. 32. AD CAPILLATVRAM] ſubaudi, *intonſam*, quod vocabulum habetur in ordine Romano. hæc autem tonſura non eſt illa Clericalis de qua ſupra egimus: ſed puerorum, cum primùm tondebantur eorum capilli. Nam in Sacramentariis aliæ extant orationes ad tonſuram Clericalem.

L. 34. OMNIPOTENS SEMPITERNE DEVS, &c.] ita in codicibus Rodradi, & Ratoldi. In ordine Rom. huic orationi duæ aliæ præmittuntur.

Pag. 251. col. 1. l. 4. ATQVE COELESTIVM DONORVM CONSORTIVM ESSE PRÆCEPTORVM] ita in codice Rodradi. prima parte legendum puto, *perceptorem*. In cod. Ratoldi, & in ordine Romano legitur: *atque ad cæleſtium donorum peruenire conſortium.*

Lin. 7. ORATIO AD BARBAS TONDENDAS] nempe in prima iuuenilis barbæ tonſione. Hæc eadem oratio extat in codicibus Remenſi & Ratoldi. & in ord. Rom.

Lin. 20 ORATIO AD INFIRMVM VNGVENDVM] Hæc oratio infra repetitur; nec videtur eſſe hîc proprius illius locus.

Col. 2. l. 3. DEVS QVI FAMVLO TVO ESECHIÆ, &c.] hæc & ſequentes orationes extant apud Burchardum lib. 18. ſub finem poſt collatam vnctionem. In editis Sacramentariis habentur tantùm tres priores.

Pag. 252. col. 1. l. 20. DEVS QVI PER APOSTOLVM TVVM] hæc oratio habetur in cod Rodradi.

Lin. 38. ET SIC FLECTAT GENV, &c.] ita in codicibus Rodradi & Tiliano, in ord. MS. cod. Corb. legitur, *tunc ſtet ad dexteram ſacerdotis & flectet genua, qui eſt langnidus.*

Col. 2. l. 3. DOMINVS LOCVTVS EST] ita in cod. Rodradi. In cod. Tiliano quædam alia præcedunt. In cod. Rodradi hæc ſequuntur, *Hîc ponant manus ſuper infirmum omnes ſacerdotes & miniſtri eorum.* V.

Deus Deorum, &c. Hæc manuum impoſitio videtur etiam in cod. Tiliano. *Imponant manus ſuper infirmum omnes ſacerdotes, iubente, vel tantum permittente Epiſcopo, quia canonicus ſic docet ordo.* Nota hîc plures adeſſe Preſbyteros in adminiſtratione huius Sacramenti iuxta ſanctum Iacobum *inducat Presbyteros Eccleſiæ.* quod tamen non eſt adeo neceſſarium; cum ab vnico ſacerdote hoc Sacramentum conferri poſſit, cuius rei praxis videtur in Concilio Nannetenſi ſupra citato cap. 4. apud Burchardum lib. 18. in Sacramentariis editis, & in cod. Ratoldi infra citando. quamuis Simeon Theſſalonicenſis huic ſententiæ aduerſetur, quem refutat Petrus Arcudius lib. 5. de extrema Vnctione cap. 3.

Lin. 21. AD DOMINVM CVM TRIBVLARER] in codice Rodradi ſubiungitur, *& repetatur, vt in priſtina. ſequitur oratio, Deus, qui famulo tuo Ezechiæ*, &c.

L. 30. ET SIC PERVNGAT INFIRMVM DE OLEO SANCTIFICATO CRVCES FACIENDO IN COLLO, IN GVTTVRE, &c. ita in cod. Rod. & Tiliano. l. 35. ET SVPPLICANDO DVM VNGITVR INFIRMVS, DICAT VNVS HANC ORATIONEM] ita in codice Rodradi. Notandum vngente ſacerdote formam ab alio proferri; quod fauet eorum opinioni qui dicunt hunc validum eſſe baptiſmum, ſi vno verba proferente alter mergat, aut aquam infundat.

Lin. 39. INVNGO TE DE OLEO SANCTO, &c.] ita in cod. Rodradi. Olim forma huius Sacramenti fuit indicatiua, vt hîc apparet, (quamuis hîc appelletur oratio ſed impropriè, verè etenim oratio non eſt) & clarè conſtat etiam ex codicibus MSS. Ratoldi, & Tiliano, monaſterij S. Remigij, & Manuali excuſo Eccleſiæ Sueſſionenſis, quæ indicatiuam habent, deprecatoriam ignorant. vt infra videtur: & ex forma Ambroſiana, quam profert S. Bonauentura in 4. diſt. 23. qu 4. *Vngo te oleo ſanctificato in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, vt more militis vnctus preparatus ad certamen, aerias poſſis ſuperare poteſtates*, quæ etiam habetur infra in codicibus Ratoldi, & Tiliano: quam Richardus de media villâ in 4. diſt. 23. art. 1. qu. 4. non improbat, ſed duntaxat ait formam deprecatiuam eſſe conuenientiorem ob textum S. Iacobi; neq; eam reiicit in reſponſione, ad 2. vt nec Bonauentura reſponſione ad ſecundum cum ait: *obiicitur, quod non eſt eadem forma, dicendum quod ſecundum id quod eſt neceſſarium & eſſentiale Sacramento eandem oportet eſſe; ſed forma verbi non eſt neceſſaria ratione vocis exterioris, ſed prout eſt expreſſiua verbi interioris.* Quare Durandus eadem diſtinctione qu. 3. vtramque formam defendit problematice. Nam poſtquam aſſeruit formam deprecatiuam, tandem ſubiungit: *Et ſi quis vellet tenere quod forma indicatiua, qua dicitur vſus fuiſſe D. Ambroſius, qui fuit de primitiuis doctoribus, poſſet reſponderi ad rationes alterius partis. Beatus enim Iacobus*

Digitized by Google

loquens de oratione forte non intendit de forma Sacramenti, ſed de ſupplicatione, quæ fit per orationem præcedentem, aut ſequentem, per quam apud Deum ſubleuatur infirmus, & commendatur. Eandem formam probat Paludanus in 4. diſt. 23. qu. 1. *ſi aliquæ Eccleſiæ habeant ſolam formam indicatiui modi, ſicut Ambroſiana ſaltem tempore Ambroſij vt dicitur, non eſt dicendum quod nihil ſit actum.* Sed & Aureolus in 4. diſt. 23. art. 1. quamuis non meminerit huius formæ, *inungo te oleo ſancto*, &c. dicit poſſe eſſe indicatiuam in hunc modum, *per iſtam ſanctam vnctionem parcit tibi Dominus*, &c. *Sed de forma eſt dubium, quare ſit optatiua. Reſpondeo in quibuſdam Eccleſiis forma iſta eſt indicatiua, puta per iſtam ſanctam vnctionem parcit tibi Dominus. In aliis eſt imperatiua. Sed verba Iacobi videntur habere formam optatiuam, dicit enim, & oratio fidei alleuiabit infirmum, quaſi forma ſit per modum orationis optatiuæ. Ideo dicendum eſt, quòd forma verborum indifferenter, poteſt eſſe indicatiua, & optatiua, ſicut forma verborum baptiſmi, quæ eſt apud Latinos indicatiua, ſed apud Græcos optatiua: & ideo conſuetudo in talibus eſt ſeruanda, & peccaret grauiter, qui conſuetudinem immutaret.* Hæc ille. Accedit auctoritas libri Sacramentorum editi ex Bibliothecâ Vaticanâ, in quo vnicam hanc formam reperire licet. *Inungo te de oleo ſancto, ſicut vnxit Samuel Dauid in Regem, & Prophetam. Operare creatura olei in nomine Dei Patris omnipotentis, vt non lateat hîc Spiritus immundus neque in membris tuis neque in medullis neque in vlla compagine membrorum: ſed in te habitet virtus Chriſti altiſſimi & Spiritus ſancti. per.* Neque hanc formam reprobat facultas Pariſienſis Theologica, vt conſtat ex theſibus Ludouici de Machault Bacalaurei Sorbonici Prioris S. Petri de Abbatiſ-Villâ agitatis 13. Febr. an. 1635. in exterioribus Sorbonæ Scholis pro maiore Ordinaria, præſide S. M. N. D. Stephano Tonnelier doctore Nauarrico, S. Euſtachij Pariſiis paſtore, dedicatis eminentiſſimo Cardinali de Richelieu Duci & Pari Franciæ: in quarum poſitione 7. hæc legere eſt: *etiam vnica olei vnctione in neceſſitate, verbiſque indicatiuè prolatis perfici poſſe videtur.* & ex theſibus Dom. Iacobi *Helyes* ſupra citatis, in quibus defenditur formam extremæ vnctionis eſſe indicatiuam, vel deprecatoriam. Sic enim ait poſitione octauâ: *extrema vnctionis Sacramentum materiam habet ſacram vnctionem: formam habet vel indicatiuam, vel deprecatoriam.* Quare non valet reſponſio Petri Ledeſmæ cap. 3. de forma huius Sacramenti, cum ait hanc formam indicatiuam eſſe tantùm quoddam præambulum ad Sacramentum extremæ vnctionis. nam citati Theologi, cum hæc ſcripſerunt, non erant adeo ſtupidi vt ignorarent, ſi præter formam indicatiuam aliam haberet deprecatoriam Ambroſiana Eccleſia. Præterea vt nemo dixerit, cum quis infundens aquam profert hæc verba, *ego te baptizo*, &c. hanc formam eſſe præambulam ad baptiſmi Sacramentum. Ita abſurdum eſt dicere, cum vngitur ægrotus oleo ſanctificato, & proferuntur

Digitized by Google

hæc verba, *vngat*, &c. eiuſmodi formam eſſe quid præambulum ad extremam vnctionem. Quare Durandus ſupra citata quæſt. cum profert ritum quarundam Eccleſiarum quæ vtuntur vtraque forma indicatiua & deprecatiua, non dixit formam iudicatiuam eſſe quid præambulum ad hoc Sacramentum. & poſtea cum retulit formam Eccleſiæ Ambroſianæ eam non repudiauit. Neque hæc doctrina aduerſatur Concilio Tridentino cum ait ſeſſ. 14. cap. 1. *formam deinde eſſe illa verba, per iſtam vnctionem*, &c. nam Concilium deprecatoriam non ita aſtruit, vt reiiciat indicatiuam, quam olim in vſu fuiſſe luce meridianâ clarius eſt. Vt nec ita aſtruit illa verba *per iſtam vnctionem*, vt deſtruat formam Græcorum, quæ licet deprecatoria ſit, eiuſmodi verba non tamen agnoſcit. Tandem, antequam hinc manum referam, notandum eſt apud Burchardum lib. citato nullam repetiri formam. Nam reſponſioni infirmi ad interrogationes ſacerdotis ſubiungit. *Poſtea vngatur. poſt confeſſionem, & fidem redditam, & vnctionem dicatur Antiphona. in veritate tua exaudi me, Domine, Pſalmus. Domine exaudi orationem meam, auribus percipe. deinde. Kyrie eleiſon, cum Pater noſter, & precibus*, &c.

P. 253. c. 1. l. 16. DOMINE DEVS SALVATOR NOSTER, &c.] In cod. Rodradi hæc oratio in duas diuiditur, & ſecunda ab his verbis incipit. *ſana quoque, quæſumus, omnium medicator.*

Col 2. lin. 13. PROPITIETVR DOMINVS, &c.] ita in codice Rodradi

L. 21. DEINDE COMMVNICET CVM CORPORE ET SANGVINE DOMINI] ita in cod. Rodradi, & Ratoldi, & Tiliano, & S. Remigij, & S. Germani à Pratis, in quibus datur Euchariſtia poſt ipſam vnctionem. Quod valde notandum eſt: quia olim vngebatur infirmus antequam ſumeret viaticum corporis & ſanguinis Domini. Id videre eſt in decreto Euſebij Papæ apud Burch. lib. 18. cap. 11. & Iuonem lib. 15. cap. 35. *ſacerdos impleat omnia ſicut ſupra circa ægrotum pœnitentem ſcriptum eſt, id eſt, orationes dicat, & vngat eum oleo ſancto, & Euchariſtiam ei donet.* apparet etiam ex Pœnitentiali Theodori apud Burchardum lib. eodem cap. 14. & Iuonem lib. 15. cap. 36. *& ideo ſecundum Canonicam auctoritatem, ne illis ianua pietatis clauſa videatur orationibus & conſolationibus ſacra cum vnctione olei animati ſecundum ſtatuta ſanctorum Patrum communione viatici reficiantur.* Praxis videtur in vita Caroli Magni ex editione Pithœi, *oleo autem ſancto inunctus* (Carolus Imperator) *ab Epiſcopis & Viatico ſumpto & omnibus ſuis diſpoſitis commendans Domino Spiritum ſuum obijt in pace.* In vita S. Otthonis Archiepiſcopi Babambeogenſis lib. 3 cap. 45. *interea languor magis magiſque Spiritum luctantem vrgebat, riteque diſpoſitis omnibus quæcunque poſt ſe victuris præſtare potuit ſupplici & pura confeſſione præmiſſa; olea illa & placida, & ſacra vnctione ſacri olei delibuta propitiabile viaticum corpus Domini percepit.* apud Ar-

noldum Lubecenſem lib. 3. hiſt. Slauorum cap. 3. de obitu S. Henrici Epiſcopi Lubecenſis, *ſic confortatus in Domino conuocatis fratribus dicebat ſe iam reſolui: & accipiens ſancti olei vnctionem manus ipſe porrigebat, pedes extendebat, cum pſallentibus pſallebat: ſumptoque viatico Dominici corporis dixit, ô Rex gloriæ veni cum pace.* Et apud Theodoricum lib. 4. vitæ ſanctæ Elizabet vxoris Ludouici Lantgrauij Turingiæ cap. 5. vbi agens de morte eiuſdem Lantgrauij ſic ait *Sciens igitur quia ſibi mortis periculum immineret, vocato Patriarcha Hieroſolymitano, ab ipſo ſacræ vnctionis Sacramentum accepit; qui vt officium ſolemne hoc peregeret, Epiſcopum de ſancta Cruce cooperatorem aſſumpſit. Peracta vnctione, ſacroſancti corporis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſibi viaticum tradiderunt, quod cum fide Catholica & ſyncera deuotione ſuſcepit.* In vita S. Adalheidis lib. 1. cap. 16. *reſumptis aliquantulum viribus corporis, muniri ſe rogauit attentius myſteriis Eccleſiaſticis. Tunc ſacri olei vnctione peruncta Sacramentum Dominici corporis humiliter & deuotiſſime adorando percepit.* Id etiam videre eſt in vita S. Hugonis Abbatis Cluniacenſis apud Surium April. 29. vbi agitur de viſione S. Godefredi Epiſcopi Ambianenſis: *rogarique a Fratribus, vt Abbatem Hugonem oleo ſancto inungeret, & Epiſcopali redimitus infula Miſſas celebrans Dominici corporis & ſanguinis ei viaticum miniſtraret.* Id ſtatuunt conſtitutiones Riculphi Sueſſionenſis Epiſcopi. *Item oportet, vt Presbyteri infirmos ſuos per confeſſionem & reconciliationem oleo ſancto perungant, & tunc eos communicent.* Hoc etiam conſtat ex vita S. Adalardi Abbatis Corbeienſis apud eundem Surium Ianu. 2. qui ſancta vnctione delibutus poſtridie mane ſacro viatico paſtus eſt forſitan aliquis obex interiectus fuerat, quo minus illud eodem die ſuſciperet. Nam olim tria Sacramenta, pœnitentia, vnctio ſuprema, & Euchariſtia infirmis ſimul conferebantur, vt clarum eſt ex codicibus MSS NS. ſupra citatis.

Henricus Caniſius tom. 5. ant. lect.

Henricus Canis. eod. tom.

Lin. 22. ET SIC FACIANT ILLI PER SEPTEM DIES, SI NECESSITAS FVERIT TAM DE COMMVNIONE QVAM DE ALIO OFFICIO] ita in cod. MS. monaſterij S. Remigij. Nota curam, quam ſacerdotes olim gerebant circa infirmos. Vbi τὸ *de alio officio*, ſignificatur de vnctione, quam Matthæus Galenus in promptuario Theologico Catecheſi 182. reſtringit ad partes laborantes, quia, vt vult, Sacramentum non repetebatur. *Ad hæc*, inquit, *non fiebat illud perfunctorie & properanter; ſed vbi æger non conualeſcebat, redibant eodem ſacerdotes per ſeptiduum vngentes: non quidem Sacramentum toties repetentes, ſed ſtatis precibus vnctione curantes laborantia membra præbentesque ſanctam Euchariſtiam.* Hæc ille. Verum id quod ait non repeti olim ſolitum vnctionis extremæ Sacramentum in eodem videlicet morbo non videtur probabile. quia hæc verba, *tam de alio officio*, ſunt generalia; nec poſſunt reſtringi ad vnctionem membrorum affectorum. Et quamuis hodie in

eodem morbo non repetatur hoc Sacramentum; ſi tamen antiquus valeret vſus, id non eſſet abſurdum, quia non ceſſante morbo, homine adhuc exiſtente in peccatis, ob peccata ſaltem venialia, quæ nobis cotidie obrepunt; quia *ſepties in die cadit iuſtus*, iure poſſet hoc Sacramentum ſæpius in eodem morbo repeti, ipſis cauſis manentibus, ob quas hoc Sacramentum conferri ſolet. præterea ſi vnctio illa partium morbidarum non eſſet Sacramentum, non poſſet conferre ſanitatem, ac proinde fuſtra adhiberetur. Præterea non aliud adhibebant oleum, quam ab Epiſcopo ſanctificatum.

Lin. 27. DEBENT ETIAM SACERDOTES ET MINISTRI SANCTÆ ECCLESIÆ, &c.] ita in codicibus Rodradi, & S. Remigij. Nota curam & ſtudium priſcorum Sacerdotum erga infirmos.

Lin. 31. CHRISTE COELESTIS MEDICINA PATRIS] ita etiam in cod Rodradi.

Lin. 35. MVLTI ENIM SACERDOTVM, &c.] ita cod. Rodradi. Particula, *enim*, hoc loco ſumitur pro particulis, *uero*, ſeu *autem*. Regula Magiſtri MS. cap. 82. *Hoc enim ne fit in aliquo, frequenter omnes ſcrutentur à Præpoſitis*. In libro ſexto Halitgarij ſupra ſub initiũ. *non enim omnes Clerici hanc ſcripturam vſurpare aut legere debent.* Hîc autem deſcribitur alia à ſuperiori vngendi infirmi ratio, ſeu conſuetudo nonnullorum preſbyterorum, qui vngebant infirmôs in quinque ſenſibus.

L. 36. PERVNGVENT] in cod. Rodradi, *perungant*. Sed legendum puto, *perungunt*.

Lin. 38. IN NARIBVS] lege, *in auribus*, vt in cod. Rodradi. Nam poſtea dixit, *in narium ſummitate ſiue interius*. Tum quia nulla mentio fieret vnctionis aurium, quæ tamen neceſſaria eſt: nam ſcripſit ſupra, *perungunt inſuper in quinque ſenſus corporis*.

Pag. 254. c. 1. l. 4. DICENTES IN NOMINE PATRIS, &c.] ita in codice Rodradi. neque vlla mentiõ habetur vulgaris iſtius formæ. *per iſtam ſanctam vnctionem*, &c.

L. 12. OMNIPOTENS SEMPITERNE DEVS, QVI SVBVENIS IN PERICVLIS, &c.] ita in cod. Rodradi. Porro vt huius extremæ vnctionis antiqua ratio clarius innoteſcat, hîc ſubiiciam tres antiquos huius Sacramenti ritus. primum quidem ex codice Ratoldi, alterum ex codice Tiliano, tertium ex codice monaſterij S. Remigij.

Antiquus extremæ vnctionis conferendæ ritus ex codice MS.

RATOLDI ABBATIS.

INCIPIT ordo vnctionis infirmi. *Hic dicat Sacerdos ad infirmum. Quid me aduocaſti Frater? ille ait, vt mihi vnctionem tradas dicit Sacerdos ad eum. Donet tibi Dominus noſter Ieſus Chriſtus veram facilemque vnctionem*

vnctionem † tam ſi te reſpexerit, & ſanauerit te Deus, cuſtodies illam. Reſpondet cuſtodiam. Tunc Sacerdos faciet Crucem ex cinere cum aqua ſuper pectus eius. & imponit cilicium deſuper dicens: ſi quis infirmatur, agat pœnitentiam, etiam ex neceſſitate, quia miſericors eſt Deus; quia miſericordia Dei nec menſuras, nec tempora habet, dicente Dei Spiritu † Prophetam: cum conuerſus ingemueris, tunc ſaluus eris, & alibi, dic iniquitates tuas prior; vt iuſtificeris. *Ant.* Succurre, Domine, infirmo huic, & medica eum ſpiritali medicamine, vt in priſtina ſanitate reſtitutus gratiarum tibi referat actiones. *Pſalm.* Domine ne in furore tuo, *cum gloria.* *Antiph.* Quia apud Deum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio, & multiplex Dei miſericordia, ita & lapſis ſubuenit humanis: vt non ſolum per baptiſmi, & conſummationis gratiam; ſed etiam per pœnitentiæ atque vnctionis medicinam ſpes vitæ reparetur humanæ. *Ant.* Cor contritum & humiliatum Deus non ſpernit. *Pſal.* Miſerere mei Deus, *totum cum gloria, & repleatur Antiphona. Collectam require.* *Ant.* Opem ferat huic infirmo Deus ſuper lectum doloris eius: & ipſe confirmet eum & viuificet. *Pſal.* Beatus qui intelligit, *collectam require.* *Ant.* Dominus locutus eſt Diſcipulis ſuis, in nomine meo dæmonia eiicient: ſuper infirmos manus veſtras imponite, & bene habebunt. *Pſal.* Deus Deorum. *Ant.* Saluum fac ſeruum tuum, Deus meus ſperantem in te; cuſtodi animam eius, quia in te ſperauit. *Pſal.* Inclina, Domine. *Ant.* Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, tibi autem nullum adpropinquat malum. *Pſal.* Qui habitat. *Ant.* Propitietur Deus iniquitatibus tuis, & ſanet omnes ægritudines tuas, & renouetur vt aquilæ iuuentus tua. *Pſal.* Benedic. 1. *Ant.* Domine, libera animam meam à labiis iniquis, & à linguâ doloſa. *Pſal.* Ad Dominum cum tribularer. ORATIO. Omnipotens ſempiterne Deus, qui per Iacobum Apoſtolum tuum introducere Preſbyteros Eccleſiæ, & vngere oleo infirmos præcepiſti: præſta, quæſumus, vt digneris per manus noſtras hunc famulum tuum ill. infirmum de oleo ſanctificato vngere, & benedicere. Hoc autem quod nos exterius tua chariſmata fideliter complectimur, hoc interius ſpiritaliter diuina virtus ac mirabiliter tuæ magnanimitatis † operaretur virtutem per Dominum noſtrum.

Vngo oculos tuos de oleo ſanctificato: vt quicquid inlicito viſu deliquiſti, huius olei vnctione expietur. Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

ALIA.

Vngo aures has ſacrati olei liquore: vt quid delectatione noxia auditus admiſſum eſt, medicina ſpiritalis euacuet. Per Dominum noſtrum.

ALIA.

Vngo has nares de oleo ſacrato: vt quicquid noxie contractum eſt odoratus ſuperfluo, iſta mundet medicatio. Per Dominum noſtrum.

V v

† l. tamen. vt in ordine Rom. MS. Corb. Apud Burch. lib. 18 cap. 4.

† l. per Prophetam

† l. operetur.

Digitized by Google

ALIA.

Vngo labia iſta conſecrati olei medicamento : vt quicquid otioſa vel criminoſa peccaſti locutione, diuinâ clementiâ miſerante, expietur hac vnctione. Per.

ALIA.

Vngo pectus tuum de oleo ſancto, vt hac vnctione protectus fortiter præſtare valeas aduerſus æthereas cateruas. Per Dominum.

ALIA.

Vngo has ſcapulas ſiue medium ſcapularum de oleo ſacro; vt ex omni parte ſpiritali protectione munitus iacula diabolici impetus viriliter contemnere, ac procul poſſis cum robore iuuaminis repellere. per Dominum.

ALIA.

Vngo has manus de oleo conſecrato, vt quicquid inlicito vel noxio opere egerunt, per hanc vnctionem euacuetur. Per.

ALIA.

Vngo hos pedes de oleo benedicto : vt quicquid ſuperfluo, vel noxio inceſſu commiſerunt, iſta deleat perunctio. Per Dominum.

ALIA.

Vngo te oleo ſanctificato in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; † l. luctam. vt more militis vncti præparatus ad † luctum poſſis aëreas ſuperare cateruas. Per.

ALIA.

Vngo te oleo ſanctificato in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; ſicut vnxit Samuel Dauid Regem & Prophetam; vt non lateat in te Spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in vlla compagine membrorum. Sed te inhabitet virtus Chriſti altiſſimi, & Spiritus ſancti: quatenus per huius operationem myſterij, & per hanc ſacri olei vnctionem, atque noſtram deprecationem virtute ſanctæ Trinitatis medicatus ſiue fotus priſtinam & melioratam recipere merearis ſanitatem, Per eum, eiuſdem.

ALIA.

Vngo te de oleo ſancto inuocatâ magnâ Creatoris maieſtate, qui iuſſit Samuelem Prophetam vngere Dauid Regem, operare † creaturam. † l. creatura

ALIA.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti ſit tibi hæc vnctio olei ſanctificati ad purificationem mentis & corporis, & ad munimen & defenſionem contra iacula immundorum ſpirituum, amen.

HIC COMMVNICET.

Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam te perducat, & in die iudicij [&] ad ſanctam requiem te reſuſcitet.

Digitized by Google

ALIA.

Vnum Patrem & Filium & Spiritum ſanctum vnanimiter confitentes oramus vt voluntas eius auxiliante gratia perficiatur [vitæ] in vobis. per.

ALIA.

Dominus Ieſus Chriſtus apud te ſit, vt te defendat: intra te ſit, vt te reficiat: circa te ſit, vt te conſeruet: ante te ſit, vt te deducat; poſt te ſit, vt te iuſtificet: ſuper te ſit, vt te benedicat. Qui cum. ANT. Virtutum omnium Deus, qui ab humanis corporibus infirmitates † expelle, miſerere ſeruo tuo, & viſita in ſalutari tuo, & cœleſtis gratiæ tribue medicinam. PSAL. Beatus, qui intelligit. Hactenus codex Ratoldi de vnctione infirmorum, circa quam hæc notanda veniunt. 1. in illa oratione *om. ſem. Deus.* hæc verba *ac mirabiliter tuæ magnanimitatis virtutem*, redũdare videntur. 2 notandæ veniunt interrogationes ſacerdotis ad infirmum, illiuſque reſponſiones ad ſacerdotem quæ etiam extant in veteri ordine Romano MS. Bibl. Corbeienſis. 3. ſignum Crucis ex cinere cum aqua ſuper infirmi pectus cum cilicij impoſitione, quæ habentur etiam in ordine citato, in hæc verba. *tunc ſacerdos facit Crucem ex cinere cum aqua ſuper pectus eius: & imponit cilicium de ſuper dicens, ſiquis infirmatur agat pœnitentiam*, &c. vt in cod Ratoldi, niſi quod in fine horum verborum dicti ordinis hæc adduntur. *reſpondet infirmus, Deo gratias.* In hoc ordine nullæ ſunt vnctionum formulæ, vno aut altero folio auulſo 4. in vnctione tertia hæc verba corrupta ſunt: *noxie contractum eſt odoratus ſuperfluo.* ſed legendum eſt, vt in codice Tiliano, *noxio contractum eſt odoratu, vel ſuperflue.* 5. In quinta vnctione malè legitur, *fortiter præſtare.* legendum eſt *fortiter certare*, vt in eodem codice Tiliano. 6. In ſexta vnctione, vbi legitur *cum robore iuuaminis.* legendum eſt, vt in codice Tiliano, *cum robore ſuperni iuuaminis.* 7. notandum eſt octauam formulam *Vngo te oleo ſanctificato*, &c. eandẽ eſſe cum formula Ambroſiana. 8. obſeruandum eſt hanc nonam formulam. *Vngo te oleo ſanctificato in nomine Patris & F. & S. S. ſicut vnxit Samuel Dauid*, &c. videri eſſe ad vnctionem omnium compagum membrorum. nam in codice Tiliano in formula huius vnctionis hæc verba habentur quæ etiam in hac formula codicis Ratoldi continentur, *vt non lateat hic in te ſpiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in vlla compagine membrorum.* 9. in decima formula poſt hæc verba *operare creatura*, videtur deeſſe τὸ *olei*, vt habetur in editis, & in codicibus S. Eligij & Tiliano. 10. in oratione communionis ad illa verba, *& ad ſanctam requiem*, particula, *&*, videtur redundare, quemadmodum in ſequenti oratione ad hæc verba, *perficiatur vita in vobis*, τὸ *vita*, redundat. His ita expoſitis ſequitur ſecundus ritus conferendæ vnctionis extremæ ex codice Tiliano.

† l. expellis.

ORDO AD VNGENDVM INFIRMVM.

ANTEQVAM vngatur infirmus, confiteatur omnimodis Deo & Sacerdoti ſuo puriter omnia peccata ſua, & reconciliationem ab eo percipiat plenam: vt vlceribus vitiorum per confeſſionem † purtus adapertis dignus proficiat ei vnctioni ſpiritalis medendo nequitiarum putredinem interius latitantem. Et tunc in primis faciant Sacerdotes aſpergi ſalem, & aquam benedictam; & aſpergant eam cum Antiphona, *Aſperges me Domine, Miſerere mei Deus.*

† l. purgatis

Domine Deus, qui per Apoſtolum tuum locutus es: infirmatur quis in vobis, &c.

Et ſic flectat genua ſua, qui eſt languidus: & ſtet ad dexteram Sacerdotis, & cantetur hæc Antiphona. *Sana Domine infirmum iſtum cuius oſſa conturbata ſunt,* &c. Domine, ne in furore tuo arguas me.

SEQVITVR.

Oremus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, & cum omni ſupplicatione rogemus, &c.

Dominus locutus eſt condiſcipulis ſuis, in nomine meo dæmonia eiicite, & ſuper infirmos manus veſtras imponite, & bene habebunt. Deus Deorum. *Imponant manus ſuper infirmum omnes Sacerdotes, iubente, vel tantum permittente Epiſcopo, quia canonicus ſic docet ordo.* Deus, qui non vis mortem peccatorum, &c. *Ant.* Succurre Deus infirmo iſti, & medicare ei ſpiritali medicamine; vt in priſtinam ſanitatem reſtauratus gratiarum tibi referat actiones. Ad Dominum cum tribularer, *cum gloria.* Oremus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum pro fratre noſtro N. quem dure ad præſens malum languoris affligit: vt eum Domini pietas cœleſtibus dignetur medicinis curare; vt qui dedit vitam, det & ſalutem. per.

Deus, qui humano generi ſalutis remedium, & vitæ æternæ munera contuliſti, conſerua famulo tuo tuarum dona virtutum: & concede, vt medelam tuam non ſolùm in corpore, ſed etiam in anima ſentiat. per.

Et ſic perungant ſinguli Sacerdotes infirmum de oleo ſanctificato Cruces faciendo in collo & gutture & pectore, & inter ſcapulas, ſeu in loco vbi dolor plus immineat: & in quinque ſenſibus corporis, & in ſuperciliis oculorum, & in naribus intus & foris, & in aurium ſummitate exterius ſiue interius: & in labiis exterius, & manibus exterius, id eſt, deforis: vt ſi quinque ſenſibus mentis & corporis aliqua macula inhæſit, medicina ſpiritali ſanetur, & Domini miſericordia impetretur. Dum igitur Sacerdos vnguit infirmum, dicat hanc orationem moroſius in vngendo.

Adeſto, Domine, quæſumus, humilitatis noſtræ obſequiis, eiſque benignus coopera, &c.

VNCTIO SACRATI OLEI AD CAPVT.

Vngo caput tuum oleo ſanctificato in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; vt more militis vncti præparatus ad luctam ſuperare poſſis aerias cateruas. per.

AD OCVLOS.

Vngo oculos tuos,&c. vt ſupra in cod. Ratoldi.

AD AVRES.

Vngo aures has ſacrati olei liquore in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, vt quicquid peccati nociuo auditu,&c. vt ſupra.

AD NARES.

Vngo has nares oleo ſancto in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, vt quicquid noxio contractum eſt odoratu, vel ſuperfluo iſta emaculet meditatio.

AD LABIA.

Vngo labia iſta, &c. vt ſupra in codice Ratoldi. hic tamen legitur, *expurgetur*, pro, *expietur*.

ALIA.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti ſit tibi hæc vnctio olei ſanctificati ad purificationem mentis & corporis, & ad munimen, & ad defenſionem contra iacula inimicorum ſpiritalium. per.

IN GVTTVRE.

Inungo te in gutture de oleo ſancto in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti; vt non lateat Spiritus immundus neque in membris, neque in medullis, neque in vlla compagine membrorum: ſed habitet in te virtus Chriſti altiſſimi & Spiritus ſancti: quatenus per huius operationem myſterij, & per hanc ſacrati olei vnctionem atque noſtram deprecationem virtute ſanctæ Trinitatis medicatus ſiue fotus priſtinam & melioratam percipere merearis ſanitatem. per.

AD PECTVS.

Vngo pectus tuum,&c. vt ſupra in codice Ratol. vbi malè legitur *præſtare*, pro *certare*.

Vngo locum cordis oleo diuinitus ſanctificato, cœleſti munere nobis attributo in nomine ſanctæ & indiuiduæ Trinitatis: vt ipſa te interius exteriuſque ſanando viuificet: quæ vniuerſam conditionem ſuam, ne pereat, continet. per. Vbi τὸ *conditionem*, eſt, τὸ *creaturam*.

AD SCAPVLAS.

Vngo has ſcapulas ſiue medium ſcapularum de oleo ſacrato in nomine Patris,&c. vt in cod. Ratol. in quo tamen deeſt τὸ *ſuperni*, ante τὸ *numinis*.

AD MANVS.

Vngo has manus oleo ſacrato in nomine Patris & F. & S. S. &c. vt in codice Ratoldi.

AD PEDES.

Vngo hos pedes de oleo benedicto in nomine P. & F. & S. S. &c. vt in eod. cod.

VBI PLVS IMMINET.

Vngo te de oleo ſancto in nomine P. & F. & S. S. obſecrans miſericordiam ipſius vnius Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt fugatis omnibus doloribus, vel incommoditatibus corporis tui recuperetur vitæ virtus & ſanitas, quatenus per huius operationem myſterij, & per hanc ſacrati olei vnctionem, atque noſtram deprecationem virtute ſanctæ Trinitatis medicatus priſtinam & magis robuſtam recipere merearis ſanitatem. per.

AD OMNES COMPAGES MEMBRORVM.

Vngo te de oleo ſancto inuocata magni Creatoris maieſtate, qui iuſſit per Samuelem Prophetam vngui Dauid Regem. Operare, creatura olei, in nomine P. & F. & S. S. vt non lateat hic Spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in vlla compagine membrorum, ſed inhabitet in te virtus Chriſti altiſſimi Filius, & ſanctificatio Spiritus ſancti.

Sed hic finis corruptus eſt, & legendum, *virtus Altiſſimi, Filius, & ſanctificatio Spiritus ſancti*, vel vt ſupra, & in cod. Ratoldi, *Virtus Chriſti Altiſſimi & Spiritus ſancti.*

ITEM ALIA VNCTIO.

Inungo te in nomine P. & F. & S. S. oleo ſancto atque ſacrato; vt virtute Spiritus ſancti tribuat tibi hæc ſacra vnctio ſanitatem animæ & corporis in remiſſionem omnium peccatorum & vitam æternam.

IMPOSITIO MANVVM.

Deus Saluator noſter, qui es vera ſalus & medicina; & à quo omnis ſanitas, & medicamentum venit: qui Apoſtoli tui voce nos inſtruis, vt languidos olei liquore tangentes tuæ poſtulemus miſericordiam pietatis, &c.

DEINDE ORATIONES SVBSCRIPTÆ PRO INFIRMIS.

Poſt hac communicet eum Sacerdos corpore & Sanguine Domini: & ſic ſeptem continuos dies, niſi neceſſitas contigerit, tam de communione; quam de alio officio ſe abſtineat. & ſuſcitabit eum Dominus ad ſalutem, & ſi in peccatis ſit, dimittentur ei, vt Apoſtolus ait. In hac autem rubrica quædam videntur corrupta. primo in illis verbis, *& ſic ſeptem.* legendum vt in cod. S. Eligij. *& ſic faciant illi ſeptem.* In ſequenti membro nullus eſt ſenſus. & in dicto codice hæc verba, *niſi neceſſitas contigerit, ſe abſtineat,* deſiderantur. Sed legendum puto: *& ſic faciant illi ſeptem continuos dies, tam de communione, quàm de alio officio* (nempe vnctione) *niſi neceſſitas contigerit, vt ſe abſtineat.* nempe ab hac repetitione.

Digitized by Google

Or. ad perceptionem Evchariſtiæ.

Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam, amen.

Pax & communicatio Corporis & Sanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam.

Post assvmptam Evchariſtiam.

Domine Ieſu Chriſte & Saluator noſter exaudi nos pro Fratre noſtro. N. te rogantes vt tua ſancta Euchariſtia ei ſit ad tutelam animæ & corporis, & ad capeſſendam vitam æternam, qui viuis.

Absolvtio manvvm.

Debent etiam ex miniſtris ſanctæ Dei Eccleſiæ cum ſumma reuerentia infirmis decantare per ſingulos dies & noctes veſpertinales, & matutinales laudes oleniter ſicut mos eſt in Eccleſia.

Hæc autem verba, *abſolutio manuum* videntur redundare, aut legendum, *ablutio manuum.*

Oratio svper infirmvm ante faciendam absolvtionem.

Domine ſancte Pater vniuerſitatis † actor, omnipotens æterne Deus, cui cuncta viuunt, qui viuificas mortuos, & vocas ea quæ non ſunt, tanquam ea quæ ſunt, tuum ſolitum auxilium, qui es magnus artifex, piè exerce in hoc tuo plaſmate, rogamus. †l. auctor.

Absolvtio cvm impositione manvvm.

Deus qui peccatores & ſcelerum oneratos & vulneratos ſacerdotibus tuis ſe oſtendere iuſſiſti, Deus, qui Diſcipulis tuis, vt bene habeant, manus ſuper infirmos ponere præcepiſti, &c. Omnipotens ſempiterne Deus, criminum abſolutor, & indultor peccaminum, qui Apoſtolis tuis Apoſtolorumque ſucceſſoribus dixiſti, ſine me nihil poteſtis facere, &c.

Benedictiones Episcopales.

Dominus Ieſus Chriſtus, qui dignatus eſt Diſcipulis ſuis dicere, quæcunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata, & in cœlo: & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta, & in cœlo: de quorum numero, quamuis indignum & peccatorum vinculis aſtrictum, me eſſe ſua dignatione voluit; ipſe te largifluo pietatis dono, ac meæ ſimul paruitatis miniſterio abſoluere dignetur ab omnibus fragilitatis tuæ exceſſibus interius exteriuſque humanitus contractis. ℟. amen.

Et ſicut peccata totius mundi ſua traditione atque immaculati ſanguinis effuſione dignatus eſt expurgare; ita quoque tuorum peccaminum maculas miſericorditer ne dedignetur emundare eiuſdem ſanguinis interuentione effuſus eſt in remiſſionem peccatorum. ℟. amen.

Deuotionem quoque tuam deinceps adiutorio gratiæ ſuæ non dedignetur corroborare: quatenus & in hoc ſeculo ſubrepentium laqueos

delictorum valeas euadere, & in futuro vitam æternam, Christi Sanguine comparatam ſine fine poſſidere. ℞ amen.

Adiuuante eodem Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui nos fecit, cum non eſſemus, & redemit, cum perditi eſſemus ad laudem & gloriam ſui nominis per omnia ſecula ſeculorum, amen.

ORATIONES VNDE SVPRA.

Deus qui mundum in peccati foueâ iacentem miſericorditer erexiſti, Deus, qui leproſos mundari præcepiſti, &c.

ITEM ALIA.

Omnipotens ſempiterne Deus conditor humani generis, qui ex nihilo creaſti cuncta, & hominem ad ſimilitudinem tuam formare dignatus es, &c.

ALIA.

Deus qui confitentium tibi corda purificas, & accuſantes conſcientias ſuas ab omni vinculo iniquitatis abſoluis, &c.

ALIA.

Domine ſancte Pater cœli & terræ, protege famulum tuum, & dimitte illi omnia peccata, &c.

ALIA.

Dominus ſit tibi adiutor, & protector, & peccatorum tuorum indultor. & Deus miſericordiæ & pietatis det tibi correctionem tuorum peccaminum, & concedens locum pœnitentiæ tribuat tibi dignè mala † iacta deflere, gaudiaque vitæ æternæ feliciter obtinere. per.

† l. facta.

His ita expletis ſacerdotes dicant orationes, benedictiones ſuper infirmum vnuſquiſque ſuam. Si autem adſit Epiſcopus, ipſius officium hoc erit. Hactenus codex Tilianus de viſitatione infirmorum, ſeu extrema vnctione. Sequitur tertius ritus ex codice MS. Monaſterij S. Remigij Remis fundati, qui ita incipit.

CVM INGREDITVR SACERDOS DOMVM INFIRMI FACTA AQVA BENEDICTA PRIMO DICENDVM AB INTROEVNTIBVS. PAX HVIC DOMVI, TER: ET ASPERGATVR AQVA BENEDICTA CVM ODORE THYMIAMATIS, VEL ALTERIVS INCENSI DICENDO. *Antiph.* Benedic, Domine, domum iſtam. *Pſal.* Deus miſereatur noſtri. ORATIO. Benedic, Domine, Deus omnipotens, locum iſtum: vt ſit habitantibus in eo ſanitas, & ſanctitas; virtus & caſtitas; victoria & ſanctimonia, &c. ALIA. Exaudi nos, D. S. P. O. SEMP. D. & mittere dignare Angelum tuum ſanctum de cœlis, qui cuſtodiat, foueat, &c. ALIA. Adeſto, Domine, ſupplicationibus noſtris, & hanc domum ſerenis oculis tuæ pietatis illuſtra, &c. ALIA. Adeſto, Domine, ſupplicationibus noſtris & famulos tuos, quos vocati caritatis viſitamus officiis, &c. ALIA. Præſta, Domine, nobis famulis tuis per hanc creaturam ſacræ aſperſionis, &c. ALIA.

Exaudi

Digitized by Google

Exaudi nos, Domine, ſancte P. O. Æ. D. vt ſi qua ſunt aduerſa, &c. Exaudi nos D. S. P. O. Æ. D & humilitatis noſtræ officiis gratiam tuæ viſitationis admiſce, &c.

ORATIONES AD SVPERVENIENTES INFRA DOMVM DICENDÆ. Deus humilium viſitator, &c. Deus qui nobis famulis tuis præſentiæ tuæ ſigna manifeſtas, &c. TVNC SACERDOS AD INFIRMVM DICAT. Vocaſti. INFIRMVS DICAT. Deſideraui tecum loqui, vt mihi pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum tradas. SACERDOS DICAT. Det tibi Dominus Ieſus Chriſtus veniam; tamen ſi Deus in te reſpexerit, cuſtodies illam? INFIRMVS RESPONDET. Cuſtodio. DEINDE SACERDOS AVDIAT CONFESSIONEM EIVS, SICVT MELIVS INQVIRERE POTERIT AVT SCRIPTIS AVT VERBIS. Tunc facit Crucem ex cinere ſuper pectus infirmi & imponit cilicium ſuper caput eius. POST HÆC SEQVNTVR POENITENTIALES PSALMI SEPTEM. ID EST. *Pſalm.* Domine ne in furore tuo. Beati quorum. Domine ne in furore tuo II. Miſerere mei Deus. Domine exaudi. De profundis. Domine exaudi. ORATIO. Parce, Domine, parce famulo tuo ill. quem redemiſti, Chriſte, Sanguine tuo: ne in æternum iraſcaris ei, qui venturus es iudicare viuos, & mortuos & ſeculum per ignem.

INCIPIT LÆTANIA.

KYRIE ELEISON. TER.
CHRISTE ELEISON. TER.
Sancta Maria, ora pro nobis.
Sancta & perpetua virgo ſuccurre in anguſtiis conſtituto.
Sancta Maria Dei genitrix, ora pro famulo tuo.
Sancte Michael, ora pro illo.
Sancte Gabriel, ora pro illo.
Sancte Raphael, ora pro illo.
Omnes Sancti Archangeli, orate pro illo.
Omnes Sancti Patriarchæ, orate.
Omnes Sancti Prophetæ orate.
S. Ioannes ora.
S. Petre ora.
S. Paule ora.
S. Andrea ora.
S. Iacobe ora.
S. Ioannes ora.
S. Thoma ora.
S. Iacobe ora.
S. Philippe ora.
S. Bartholomæe ora.
S. Mathæe ora.
S. Symon ora.
S. Tadee ora.
S. Marce ora.
S. Luca ora.
S. Barnaba ora.
S. Timothee ora.
Omnes Sancti Apoſtoli orate.
S. Stephane ora.
S. Clemens ora.
S. Dionyſi ora.
S. Ruſtice ora.
S. Eleutheri ora.
S. Maurici cum ſociis tuis. ora.

S. Gereon ora.
S. Xiſte ora.
S. Laurenti ora.
S. Quintine ora.
S. Tiburti ora.
S. Valeriane ora.
S. Geruaſi ora.
S. Protaſi ora.
S. Cirice ora.
S. Salui ora.
S. Nazari ora.
S. Sebaſtiane ora.
S. Nicaſi ora.
Omnes ſancti Martyres orate.
S. Hilari ora.
S. Martine ora.
S. Sylueſter ora.
S. Auguſtine ora.
S. Hieronyme ora.
S. REMIGI ora.
S. MEDARDE ora.
S. Vedaſte. ora.
S. AMANDE ora.
S. ELEGI ora.
S. Bauo ora.
S. Caſſiane ora.
S. BENEDICTE ora.
S. Paule ora.
S. Antoni ora.
S. Gregori ora.
S. Euſebi ora.
S. Vltane ora.
S. Achari ora.
S. Richari ora.
S. Goar ora.
S. Arſeni ora.
S. Berrine ora.
Omnes SS. Confeſſores orate.
S. Felicitas ora.
S. Perpetua ora.
S. Agatha ora.
S. Agnes ora.
S. Lucia ora.
S. Anaſtaſia ora.
S. Tecla ora.
S. Sauina ora.
S. Suſanna ora.
S. Chriſtina ora.
S. Iuſtina ora.
S. Iuliana ora.
S. Praxedis ora.
S. Priſca ora.
S. Columba ora.
S. Scholaſtica ora.
S. Eugenia ora.
S. Aldegundis ora.
S. Gertrudis ora.
S. Euſebia ora.
S. Godoberta ora.
S. Amalberga ora.
S. Radegundis ora.
Omnes Sancti ab initio mundi vſque ad præſens, orate pro nobis, & pro hoc infirmo.

Propitius eſto, parce nobis, & iſti, Domine.
Propitius eſto, libera eum, Domine.
Ab omni malo libera eum, Domine.
Ab hoſte malo libera eum, Domine.
Ab inſidiis diaboli libera eum, Domine.
A cruciatu, & morte perpetuâ libera eum, Domine.
Ab ira tremenda libera eum, Domine.
A cogitatione immunda libera eum, Domine.
Ab omni iniquitate libera eum, Domine.

Digitized by Google

Ab immunditiâ cordis & corporis libera eum, Domine.
A cunctis erroribus libera eum, Domine.
A vinculis diaboli libera eum, Domine.
A poteſtate tenebrarum libera eum, Domine.
Per adnuntiationem tuam libera eum, Domine.
Per aduentum tuum libera eum, Domine.
Per incarnationem tuam libera eum, Domine.
Per natiuitatem tuam libera eum, Domine.
Per circumciſionem tuam libera eum, Domine.
Per apparitionem tuam libera eum, Domine.
Per paſſionem tuam libera eum, Domine.
Per Crucem tuam libera eum, Domine.
Per reſurrectionem tuam libera eum, Domine.
Per aſcenſionem tuam libera eum, Domine.
Per aduentum ſancti Spiritus tui à Patre, libera eum, Domine.
Per aduentum iudicij tui libera eum, Domine.
Per doctrinam tuam libera eum, Domine.
Per virtutem tuam libera eum, Domine.
Peccatores, te rogamus, audi nos.
Vt pacem perpetuam ei dones, te rogamus, audi nos.
Vt compunctionem cordis ei dones, te rogamus, audi nos.
Vt fontem lacrymarum ei dones, te rogamus.
Vt cogitationes prauas ab eo auferre digneris, te.
Vt illicitas voluptates ab eo abſcidere digneris, te.
Vt ſpatium pœnitentiæ, ſi fieri poteſt, ei dones, te.
Vt gratiam ſancti Spiritus cordi illius infundere digneris, te.
Vt ſpem, fidem & caritatem ei dones, te rogamus.
Vt murmurationem & impatientiam ei abſcidas, te.
Vt gratiam tuam ei concedere digneris, te.
Vt in præſenti periculo ei ſuccurrere digneris, te.
Vt repellas ab eo omnes principes tenebrarum, te.
Vt ad gaudia æterna eum perducere digneris, te.
Vt nos exaudire digneris, te rogamus, audi nos.
Fili Dei te rogamus, audi nos.
Agne Dei, qui tollis peccata mundi, parce nobis & iſti, Domine.
Agne Dei, qui tollis peccata mundi, miſerere nobis, & iſti, Domine.
Agne Dei, qui tollis peccata mundi, dimitte peccata eius, Domine.
Chriſte, audi nos. Ter. Kyrie eleiſon. Ter. Chriſte, eleiſon. Ter. Kyrie eleiſon. Ter. Pater noſter.

Preces.

Saluum fac ſeruum tuum, Deus meus ſperantem in te.

Digitized by Google

Dominus conſeruet eum, & viuificet eum, & beatum faciat eum in terra & non tradat eum in animam inimicorum eius.
Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius, vniuerſum ſtratum eius verſauit in infirmitate eius.
Perfice greſſus illius, Domine, in ſemitis tuis, vt non moueantur veſtigia eius.
Angelis tuis manda de illo, vt cuſtodiant eum in omnibus viis eius.
Mitte ei, Domine, auxilium de ſancto, & de Sion tuere eum.
Nihil proficiat inimicus in eum, & Filius iniquitatis.
Delicta iuuentutis eius, & ignorantias eius ne memineris, Domine, ſecundum magnam miſericordiam tuam.
Eſto illi, Domine, turris fortitudinis à facie inimici.
Auerte faciem tuam, Domine, à peccatis illius, & omnes iniquitates illius dele.
Cor mundum crea in eo, Deus, & Spiritum rectum innoua in viſceribus eius.
Ne proïcias éum, Domine à facie tuâ, & Spiritum ſanctum tuum ne auferas ab eo.
Redde ei lætitiam ſalutaris, & Spiritu principali confirma eum.
Dies ſuper dies adiicias annos eius vſque in diem generationis & generationis.
Permaneat in æternum in conſpectu tuo, miſericordiam & veritatem tuam quærimus.
Conuertere, Domine, vſquequaque, & deprecabilis eſto ſuper ſeruos tuos.
Domine, ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum, cito anticipet nos miſericordia tua, quia pau.
Adiuua nos, Deus, ſalutaris noſter, propter gloriam nominis tui libera nos, & hunc infirmum, Domine.
Propitius eſto peccatis noſtris, & illius propter nomen tuum.
Exurge, Domine, adiuua nos & eum, & libera nos, & eum propter nomen tuum.

TVNC PSALMVM, INCLINA DOMINE, TOTVM

ORATIO.

Omnipotens & Miſericors Deus, quæſumus immenſam pietatem tuam, vt ad introitum humilitatis noſtræ hunc famulum tuum ill. in hoc tabernaculo feſſum iacentem ſalutiferè viſitare digneris, &c.

SEQVITVR CONFESSIO INFIRMI.

Domine, miniſter Chriſti Domini noſtri, comprehendi nullius valet ſolertiâ quibus à diebus adoleſcentiæ meæ vicibus execrabilia contraxi opera: excedunt enim pluralitate ſui numerorum fines: quia & comparatione meorum peccaminum nullus inuenitur iniquus. Nullum quippe

genus peccati inueniri poteſt, cui me non ſubdiderim, cuiuſque facibus & loris non ſim circundatus. Nunc quoque dies meæ reſolutionis aſtant, quibus hominem exire compellor: nunc vltimum vocationis meæ diem ingemiſcens expaueſco: quia quæ mali carni conſentiens perpetraui, digna vltione puniri pertimeſco, & niſi Dei clementia † tolerer, meritò me iam pro meis ſceleribus vltrix vindicta vlciſceretur. †l. tolerarer. Idcirco feſſis artubus, diſſolutiſque corporis baſibus, † omnia viſcerum †l. omni. meorum valentiâ amiſſa pietatis tuæ miſericordiam ſingultu interpoſito implorare non ceſſo: quatenus poteſtate cœlitus tibi collatâ vincula meorum piaculorum enodes, & precum tuarum ſtudiis commiſſa meæ pies: vt cum reprobis non ducar ad tartara; quin potius tuo interuentu cœleſtia merear ſublimari ad gaudia ſempiterna.

ABSOLVTIO.

Si principali ſententiâ conſtat, quia in multis offendimus omnes, vnde ingemiſcimus, ita principali ſententia conſolamur: quia ſi confiteamur peccata noſtra, fidelis & iuſtus eſt. * quin Ieſus Chriſtus conditor, & redemptor, ac ſaluator noſter, quem habemus aduocatum iuſtum apud Patrem, & eſt propitiatio pro peccatis noſtris, & interpellat pro nobis fideliter confitentibus, & dimittit nobis peccata noſtra, & emundat ab omni iniquitate. Quapropter, frater noſter, confitenti tibi peccata tua per Eccleſiaſticam Apoſtolicæ auctoritatis poteſtatem, quam Dominus noſter Ieſus Chriſtus tradidit Diſcipulis & Apoſtolis ſuis dicens: *Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis*, & per eoſdem Apoſtolos ſuos ipſorum ſucceſſoribus, quorum vices licet indigni tenemus; etſi non merito, tamen nomine, atque officij ſuſceptione eandem poteſtatem donauit: & in ſe credenti fideliter dixit, *Fiat tibi ſecundum fidem tuam.* gratià & potentiâ ſuâ, virtute ſancti Spiritus, qui eſt remiſſio omnium peccatorum, dimittat tibi omnia peccata tua, liberet te ab omni malo, conſeruet te in omni opere bono, & perducat te ad vitam æternam, & ad Sanctorum conſortium ſupernorum ciuium, Amen.

EXHORTATIO SACERDOTIS AD CIRCVMSTANTES.

Oremus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, fratres cariſſimi, & cum omni ſupplicatione rogemus, vt hunc famulum ſuum illum per Angelos ſanctos ſuos viſitare, lætificare, & confortare dignetur, qui viuit & regnat. SEQVITVR *Ant.* Succurre, Domine, infirmo huic, & medica eum ſpirituali medicamine; vt in priſtina ſanitate à te reſtitutus gratiarum tibi ſanus referat actionem. *Pſal.* Ad Dominum cum tribularer. ORATIONES. Deus, qui famulo tuo Ezechiæ, &c. ALIA. Omnip. mitiſſime Deus, reſpice propitius preces noſtras, &c. ALIA. Deus, qui illuminas omnem hominem venientem in hunc mundum, &c. ALIA. Reſpice, Domine, famulum tuum ill. in infirmitate cor-

Digitized by Google

potis ſui laborantem, &c. ALIA. Deus, qui facturæ tuæ pio ſemper dominaris affectu, &c. ALIA Deus qui humano generi & ſalutis remedium, & vitæ æternæ munera contuliſti, &c. ALIA. Virtutum cœleſtium Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem & omnem infirmitatem præcepti tui poteſtate depellis. &c. ALIA. Domine S.P.O.Æ.D. qui fragilitatem conditionis noſtræ infuſa virtutis tuæ dignatione confirmas, &c. ALIA. Reſpice Domine de cœlo, & vide & viſita famulum tuum ill. &c. ALIA. Dimitte, Domine, peccata noſtra, & tribue nobis miſericordiam tuam, &c.

HIS ITA FACTIS, ROGET SACERDOS CONFESSOR INFIRMI ALIOS SACERDOTES, VT DICANT ORATIONES QVÆ SVNT DE RECONCILIATIONE POENITENTIS AD MORTEM.

Deus miſericors & clemens, qui ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum peccata pœnitentium deles, &c. ALIA. Maieſtatem tuam, Domine, ſupplices deprecamur, vt famulo tuo ill. longo ſqualore pœnitentiæ macerato, &c. ALIA. Maieſtatem tuam. Q.D.S.P.O.Æ.D. qui non mortem, ſed peccatorum ſemper vitam inquiris, &c. TVNC PSALM. *Domine quid multiplicati ſunt*, TOTVS CVM GLORIA. PATER NOSTER, ET PRECES. Illumina faciem tuam ſuper ſeruum tuum, ſaluum eum fac in miſericordiâ tua, Domine, ne confundamur, quoniam inuocamus te. ORATIO. Precamur, Domine, clementiam tuam, vt huic famulo tuo ill. peccata ſua, & facinora confitenti donare veniam, & præteritorum criminum culpas relaxare digneris, &c. *Ant.* Iuſtificeris Domine. *Pſal.* Miſerere ei Deus ſecundùm magnam miſericordiam tuam, & ſecundùm multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitates eius. Amplius laua eum, Domine, ab iniquitate ſua, & a peccato eius munda eum. Quoniam iniquitatem ſuam ipſe agnoſcit, & peccatum ſuum contra eum eſt ſemper. Tibi ſoli peccauit, & malum coram te fecit; vt iuſtificeris Domine, in ſermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus eſt, & in peccatis concepit illum mater ſua. Ecce enim veritatem dilexiſti; incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti ei. Aſperges eum, Domine, hyſſopo; vt mundetur: lauabis eum, vt ſuper niuem dealbetur. Auditui eius dabis gaudium, & lætitiam; vt exultent oſſa eius humiliata. Auerte faciem tuam à peccatis eius, & omnes iniquitates eius dele. Gloria Patri.

KYRIE ELEISON, PATER NOSTER ET PRECES.

Vt quid Domine, receſſiſti longè? deſpicis in opportunitatibus, in tribulatione? Reſpice in ſeruos tuos, & in opera tua. & dirige filios eorum, & ſit ſplendor Domini Dei noſtri ſuper nos & reliq. ORATIO. Oremus Dominum Deum noſtrum pro fratre ill. quem † duxi ad præ-

† l. Burch. duxit.

Digitized by Google

ſens malum languoris † adulcerat, &c. ITEM ANTIPH. Cor contritum & humiliatum Deus non deſpicias. PSAL. Miſerere mei Deus, gloria Patri. PATER NOSTER, ET PRECES. Libera eum de ſanguinibus Deus Deus noſter; vt exultent linguæ noſtræ ex iuſtitia tua. Benignè fac, Domine in bona voluntate tua; vt ædificentur muri Hieruſalem. ORATIO. Deus qui non vis mortem peccatoris, &c. ORATIO ANTEQAM VNGVITVR. Deus qui per Apoſtolum tuum locutus es, *infirmatur quis in vobis*, &c. † l. Burch. affligit.

TVNC SYMBOLVM PALAM DICITVR, HOC EST, CREDO IN DEVM PATREM VSQVE VITAM ÆTERNAM. DEINDE A SACERDOTE DICATVR AD INFIRMVM. Credis frater, quod diximus Symbolum. CVM RESPONDERIT, AVT NVTV SIGNIFICAVERIT, CREDO, VNGVATVR A SACERDOTE VEL PLVRIMIS SACERDOTIBVS DE OLEO SANCTIFICATO FACIENTIBVS CRVCES SINGVLIS IN DEXTRO TEMPORE ET SINISTRO, NON IN FRONTE, NEC IN VERTICE, DICENDO.

Vngo caput tuum oleo ſanctificato in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti; vt more militis vncti præparatus ad luctamen poſſis aërias ſuperare catervas. per eundem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui cum Patre.

ITEM IN SVPERCILIIS ET SVB CILIIS IVXTA ANGVLOS OCVLORVM, DICENDO.

Vngo oculos tuos de oleo ſanctificato; vt quicquid illicito viſu deliquiſti, per huius olei vnctionem expietur. per eundem qui cum Patre.

ITEM AVRES INTVS ET FORIS IN SVMMITATE CRVCIS SIGNA RECIPIANT DICENDO.

Vngo has aures corporis tui, vt per has feneſtras recipias auditum gratiæ remiſſionis Chriſti in vitam æternam. per eundem qui cum Patre.

ITEM NARES IN SVMMITATE ET SVBTVS VNGVANTVR CRVCIS MODO.

Vngo has nares de oleo ſacro; vt quicquid noxæ ex his ſuperfluo contractum eſt odoratu, iſtâ medicatio emaculet. per eundem qui cum Patre.

ITEM LABIA DICENDO, ET EXTERIVS CRVCEM SVPER MENTVM, ET GVTTVR FACIENDVM.

Vngo labia iſta conſecrati olei medicamento, vt quicquid otioſa, vel etiam criminoſa peccaſti locutione, diuina clementia miſerante, expurgetur hac vnctione. per eundem qui cum Patre.

ITEM SVPER HVMEROS DVOS, HOC EST, SCAPVLAS, NON IN PECTORE, NEQVE INTER SCAPVLAS.

Digitized by Google

Vngo has ſcapulas de oleo ſacrato; vt ex omni parte ſpirituali protectione munitus iacula diabolici impetus viriliter contemnere, ac procul cum robore ſuperni iuuaminis repellere poſſis per eundem qui cum Patre.

ITEM SVPER MANVS, ET SI PRESBYTER EST, NON INFRA: SIN ALITER, ET INFRA. ET SVPER PEDES, ET SVB PLANTIS CRVCES FIVNT DICENDO.

Vngo has manus de oleo benedicto; vt quicquid illicito vel noxio opere peregerunt per hanc vnctionem euacuetur. per eundem qui cum Patre.

ITEM SVPER PEDES, ET SVB PLANTIS CRVCES FIVNT DICENDO.

Vngo & hos pedes ex oleo conſecrato, vt quicquid ſuperfluo vel nociuo inceſſu commiſerunt, Sanctorum interceſſionibus iſta † oboleat vnctio. per eundem Dominum noſtrum qui cum Patre.

† l. aboleat

CONCLVSIO VNCTIONVM.

In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti ſit tibi hæc vnctio olei ſanctificati ad purificationem mentis & corporis, & ad munimen & defenſionem contra iacula immundorum Spirituum, Amen.

TVNC PSALM. Domine clamaui, TOTVS. GLORIA. KYRIE ELEISON PATER NOSTER. ORATIO TVNC CÆTERI SACERDOTES, VEL LAICI INVITENTVR. SACERDOS ALIVS DICAT AVT CONFESSOR. DOMINVS VOBISCVM. R. OREMVS. ABSOLVTIO A FRATRIBVS.

Deus qui peccatores, & ſcelerum onere vulneratos ſacerdotibus tuis oſtendere iuſſiſti, qui Diſcipulis tuis, vt bene haberent, manus ſuper infirmos ponere præcepiſti, qui Apoſtolos tuos pro infirmis orare docuiſti, & impoſitionem manuum ſacerdotum cum inuocatione ſancti nominis tui peccata relaxare voluiſti: exaudi orationes noſtras, & da huic famulo tuo ill. infirmitatis noxa deprehenſo per hoc ſacrum miniſterium, quod nos indignos famulos tuos agere docuiſti, remiſſionem omnium peccatorum; quatenus per hanc ſacrati olei vnctionem, & per manuum impoſitionem cuncta facinora Spiritus ſancti gratia relaxentur: fomenta etiam medicinæ tuæ eum interius exteriuſque imbuant, & ſanent; vt non tantùm ei noceat conſcientia reatus ad pœnam, quàm *indulgentia, & reconciliatio tuæ pietatis ac remiſſionis ad veniam. Qui viuis, & regnas.

HINC SEQVITVR VNCTIO ALIA. ORATIO.

Per iſtam vnctionem Dei, & per miniſterium noſtrum & Dei benedictionem mundentur, & ſanctificentur ab omni ſorde, & contagione peccati caput tuum & ſenſus tui, viſus, auditus, odoratus, guſtus, & tactus;

tactus; vt quicquid in humeris, vel in manibus aut pedibus, ſiue toto corpore, cogitatione, locutione, & opere peccaſti, miſericordia Saluatoris noſtri expietur: vt idoneus efficiaris ad inuocandum Dominum & benedicendum atque ſanctificandum & ſacrificandum in nomine eiuſdem Domini noſtri Ieſu Chriſti: reddatque tibi lætitiam ſalutaris ſui, & Spiritu principali confirmet te, & Spiritum ſanctum innouet in viſceribus tuis, & ne auferat illum à te: ſed benedictio Patris & Filij & Spiritus ſancti deſcendat ſuper te, quæ copioſe ſuper caput tuum defluat, & in extrema totius corporis tui deſcendat, interius exteriuſque repleat, atque circumdet, & ſit ſemper tecum, amen.

ITEM ALIA AB ALIO PRESBYTERO DICENDA.

Vngo te oleo ſancto inuocata magni Creatoris maieſtate, qui iuſſit Samuhelem Prophetam vngui Dauid in Regem, operare creatura olei, &c. Vt ſupra in cod. S. Eligij.

ITEM ALIA.

Vngo te de oleo ſanctificato in nomine Patris & Filij, & Spiritus ſancti, &c. Vt ſupra ex ordine Tiliano.

VNCTO INFIRMO A SINGVLIS SINGVLÆ DICI POSSVNT. ORATIO POST VNCTIONEM.

Domine Ieſu Chriſte, qui es ſaluatio & redemptio noſtra; & qui es vera ſalus & medicina, à quo omnis ſanitas & medicamentum venit, &c.

SEQVITVR RECONCILIATIO ANTE COMMVNIONEM IPSA DIE

Deus miſericors Deus Clemens, qui indulgentiam tuam nulla temporum lege concludis, ſed pulſanti miſericordiæ tuæ ianuam aperis; pœnitentes etiam ſub ipſo vitæ huius termino non repellis, reſpice propitius ſuper famulum tuum ill. remiſſionem ſibi omnium peccatorum tota cordis confeſſione poſcentem. Renoua in eo piiſſimè Pater, quod actione, quod verbo, quod ipſa denique cogitatione, diabolica fraude vitiatum eſt: & vnitati corporis Eccleſiæ membrum redemptionis annecte. Miſerere gemituum, Miſerere lacrimarum, & non habentem fiduciam, niſi in tuâ miſericordiâ, ad Sacramentum tuæ reconciliationis admitte, quia nullius animæ in hoc corpore conſtitutæ difficilis apud te, aut tarda curatio eſt. Fidelis enim es in verbis tuis, qui conuerſum peccatorem non* longa temporum ſpatia differendum; ſed mox vt ingemuerit, dixiſti eſſe ſaluatum. per. ALIA Maieſtatem tuam, Domine ſupplices, *vt ſupra.* ALIA Maieſtatem tuam quæſumus, Domine ſancte, Pater. *vt ſupra.* *l. non ad.

TVNC AVFERATVR CILICIVM QVOD SVPER CAPVT INFIRMI POSITVM FVERAT ET DICATVR.

Ant. Heu me! quia incolatus meus prolongatus eſt. *Pſal.* Ad Do-

Digitized by Google

minum cum tribularer. *Antiph.* Vnde veniet auxilium mihi. *Pſal.* Leuaui oculos meos. *Ant.* In domum Domini lætantes ibimus. *Pſal.* Lætatus ſum. *Ant.* Qui habitas in cœlo miſerere nobis. *Pſal.* Ad te leuaui oculos. *Ant.* Benefac, Domine bonis & rectis corde. *Pſal.* Qui confidunt. TVNC SACERDOS DICAT.

vt ſupra in cod S. Eligij Propitietur Dominus cunctis iniquitatibus tuis, &c.

COMMVNICET INFIRMVM TVNC DICENS.

Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternam.

Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti redimat te in vitam æternam.

Pax Domini noſtri Ieſu Chriſti, & Sanctorum communio ſit tecum & nobiſcum in vitam æternam, amen.

ORATIO IN CONSVMMATIONEM.

vt in cod. S. Eligij. Omnipotens ſempiterne Deus, qui ſubuenis in periculis, & neceſſitatibus ſuccurrentibus, &c.

ET SEPTEM DIES, VEL MVLTO PLVRES, SI NECESSITAS FVERIT, TAM DE COMMVNIONE, QVAM DE ALIO OFFICIO ERGA INFIRMVM FIAT, VT SICVT APOSTOLVS DICIT: IMMO PER EVM SPIRITVS SANCTVS AIT, SI IN PECCATIS FVERIT, DIMITTENTVR EI. DEBENT ETIAM EX MINISTRIS SANCTÆ ECCLESIÆ PROCVRARE † IN CANONICI CVRSVS CIRCA EVM DECATENTVR, ID EST, MATVTINÆ, PRIMA, TERTIA, SEXTA, NONA, VESPERVM, COMPLETORIVM. QVOD SI EPISCOPVS AFFVERIT, BENEDICTIONEM DABIT, SI NON SINGVLI SACERDOTES SINGVLAS HAS ORATIONES DICANT.

†l. vt.

Dominus Ieſus Chriſtus apud te ſit, vt te defendat; intra te ſit, vt te conſeruet; ante te ſit, vt te deducat; poſt te ſit, vt te iuſtificet; ſuper te ſit, vt te benedicat, qui cum Patre & Spiritu ſancto viuit & regnat Deus.

BENEDICTIO.

Benedicat te Deus Pater, ſanet te Dei filius, illuminet te Spiritus ſanctus, &c.

ALIA.

Benedicat te Deus Pater, adiuuet te Chriſtus Filius Dei: corpus tuum in ſuo ſeruitio cuſtodiri & conſeruari faciat, &c.

ALIA.

Benedicat te Deus Pater, qui in principio cuncta creauit, benedicat te Deus filius, qui de ſupernis ſedibus pro nobis Saluator deſcendit, benedicat Deus Spiritus ſanctus, qui in ſimilitudine columbæ in flumine Iordanis ſuper Chriſtum requieuit, &c.

Omnipotens Dominus in viſitatione ſuæ miſericordiæ tibi propitietur, & ab infirmitate, qua detineris releuando tui miſereatur, Amen.

Digitized by Google

Voluntatem tuam in ſuo beneplacito amplificare, & † orationibus ... benefactis tuis te ſibimet reconciliando acceptare dignetur, Amen. Adda etiam, vt omnium virtutum cœleſtium & reliquorum Sanctorum interceſſionibus inter omnes ſeculares anxietates cuſtodiaris, & eorum participio, abſolutus carnali carcere, interponi merearis, Amen. Quod ipſe præſtare dignetur, qui propter liberationem hominum homo dignatus eſt fieri Deus, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui cum Patre & Spiritu ſancto viuit & regnat per immortalia ſecula ſeculorum, Amen. iactatura.

ALIA.

Benedicat te Deus Pater, cuſtodiat te Ieſus Chriſtus, illuminet te Spiritus ſanctus omnibus diebus vitæ tuæ, Amen. Confirmet te virtus Chriſti, indulgeat tibi Dominus vniuerſa delicta tua, Amen. Beatæ & glorioſæ ſemperque Virginis Dei genitricis Mariæ omniumque ſimul Sanctorum, quæſumus interceſſio glorioſa te protegat, & ad vitam æternam perducat. Amen.

MISSA PRO INFIRMO.

Antiph. Virtutum omnium Deus, qui ab humanis corporibus infirmitatem expellis, miſerere ſeruo tuo, & viſita in ſalutari tuo, & cœleſtis gratiæ tribue medicinam. *Pſal.* Domine exaudi. ITEM *Ant.* Iuſtus es, Domine. *Pſal.* Beati immaculati. ORT. O.S.D. Salus æterna credentium, exaudi nos pro famulo tuo ill. pro quo miſericordiæ tuæ imploramus auxilium, &c. LEC. EPIST. B. IACOBI APOST. Cum enim triſtatur aliquis veſtrum, oret æquo animo & pſallat, &c. GR. Exurge Domine ſuccurre huic infirmo, & medica eum, & ſana eius languorem. V. Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione opem tuam tribue benignus infirmo. All. Mitte ei, Domine auxilium de ſancto, & de Sion tuere eum. V. Auribus percipe All. De profundis. vt in Miſſali Romano.

SEQ. SANCTI EVANGELII SECVNDVM LVCAM.

In illo tempore. Intrauit Ieſus Caphanaum: Centurionis autem cuiuſdam ſeruus malè habens, &c. OF. Domine qui publicani precibus, & oratione placatus es; qui ſocrum Petri & febre valida liberaſti, & nobis pro infirmo ſupplicantibus clementi miſeratione adeſto, Domine. ITEM OF. Domine, mirifica eum ſecundùm eloquium tuum, vt ſciat teſtimonia tua. V. I. Fac cum ſeruo tuo. V. II. Da illi intellectum, vt diſcat mandata tua, & voluntaria oris eius facilli in beneplacito, Domine. SVPER OBLATA. Deus cuius nutibus vitæ noſtræ momenta decurrunt, &c. PRÆFATIO ÆTERNE. DEVS, qui famulum tuum ideo corporaliter verberas, vt mente proficiat: potenter oſtendens quòd ſit pietatis tuæ præclara ſaluatio, dum præſtas, vt operetur nobis etiam ipſa infirmitas ſalutem. per Chriſtum Dominum noſtrum. COM. Succurre, Domine, infirmo huic, & medica eum ſpirituali medicamine, vt in priſtina ſanitate à te reſtitutus gratiarum tibi ſanus referat actionem.

Digitized by Google

ITEM COM. Redime eum Deus Iſrael, ex omnibus anguſtiis ſuis. AD COMPLENDVM. Deus infirmitatis humanæ ſingulare præſidium, &c.

ORATIO PRO REDDITA SANITATE.

Domine S. P. O. Æ D. qui benedictionis tuæ gratiam ægris infundendo corporibus facturam tuam multiplici pietate gubernas, &c.

MISSA PRO INFIRMO, QVI PROXIMVS EST MORTE.

Ant. Circundederunt me gemitus mortis. *Ps.* Diligam te, Domine. Omnipotens ſempiterne Deus, conſeruator animarum, qui quos diligis, corripis, & recipis, piè ad emendationem coërces, &c. LECTIO ISAIÆ PROPHETÆ In diebus illis locutus Iſaias Propheta dicens. Quærite Dominum, dum inueniri poteſt. GR. Miſerere mihi, Domine, quoniam infirmus ſum. V. Conturbata ſunt. ITEM GR. Adiutor meus, & liberator meus. V. Confundantur, & reue. SECVNDVM MARCVM In illo tempore, Reſpiciens Ieſus Diſcipulos ſuos dixit: habete fidem Dei &c OF. Miſerere mihi Domine ſecundùm magnam miſericordiam. ITEM OF. Exaudi Deus orationem meam, & ne deſpexe. SVPER OBLATA. Adeſto Domine pro tua pietate ſupplicationibus noſtris, & ſuſcipe Hoſtiam, quam tibi offerimus pro famulo tuo ill. iacente in grabato, &c. PRÆFATIO. V D. Æ D. Implorantes tuæ maieſtatis miſericordiam; vt famulo tuo ill. veniam ſuorum largiri digneris peccatorum, quatinus ab omnibus inimici vinculis liberatus tuis toto corde inhæreat mandatis, & te ſolum ſemper totâ virtute diligat, & ad tuæ quandoque beatitudinis viſionem peruenire mereatur. Per Chriſtum. AD COMPLENDVM. Gratias agimus multiplicibus largitionibus tuis, ex quibus animas in te ſperantium ſatiare conſueſti, &c.

ITEM FIAT RECONCILIATIO.

Deus miſericors, vt ſupra AL. Maieſtatem tuam & reliqua. TVNC ETIAM SYMBOLVM, SICVT ANTE PRÆDICTVM EST, ET COMMVNIO CORPORIS.

ITEM ABREVIATIO.

CVM VERO INGRAVARI COEPERIT, AD SVCCVRRENDVM, FACTA AQVA BENEDICTA, DICATVR ORATIO HÆC.

Domine S. P. O. Æ. Deus qui es via veritas & vita, exaudi nos, & conſerua famulum tuum ill. hunc, quem viuificaſti, & redemiſti pretio & magno munere ſanguinis Filij tui, qui tecum viuit & regnat.

TVNC VNGVATVR OLEO.

Vngo te de oleo ſanctificato; vt ſalueris æternaliter in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, amen.

COLLECTA.

Concede, Domine, nobis famulis tuis, vt orantes cum fiduciâ dicere

mereamur, Pater noſter, libera nos ab omni malo, cuſtodi nos ſemper in bono, qui regnas in ſecula ſeculorum.

COMMVNICET DICENS.

Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam, amen.

POST HÆC DICENDVM EST.

Agamus Deo noſtro omnipotenti gratias, quòd terrenæ nos originis atque naturæ Sacramenti ſui dono in cœleſtem viuificauerit demorationem, qui cum Filio & Spiritu ſancto viuit, & regnat.

Hactenus codex MS. monaſterii S. Remigij Remis fundati de viſitatione infirmorum ſeu extrema vnctione, circa quem paucula quædam notanda veniunt.

I. Notanda Crux ex cinere ſuper pectus, quæ eſt iuxta quoſdam ordines & Sacramentarios ſupra citatos.

II. Circa Litaniam notandum eſt eam eſſe ſatis antiquam, ſi cum hodiernis conferatur, primam tamen quam ſupra ex libro, qui inſcribitur ordo orationum, tranſſumpſimus eſſe antiquiorem.

III. Notanda eſt confeſſio infirmi, quæ ſupra transſcriptis confeſſionis haud abſimilis eſt, quæ tamen vnica non erat ægroti confeſſio, ſed hanc præcedebat enucleatior, quæ numerum peccatorum & neceſſarias circumſtantias promeret, vt ſupra agendo de pœnitentia docuimus, quod etiam ex eodem codice S. Remigij confirmatur, in quo paulo ante Litaniam hæc reperire eſt: *Deinde ſacerdos audiat confeſſionem eius, ſicut melius inquirere poterit aut ſcriptis aut verbis.* quæ ſane verba aliam à memoratâ confeſſionem poſtulant, & doctrinam à nobis ſupra ſtabilitam mirum in modum illuſtrant.

IV. Sequitur exhortatio ſacerdotis ad circumſtantes. hæc exhortatio aliàs appellatur præfatio, quâ mouet ſacerdos adſtantes ad orationem, de qua ſupra egimus, iuxta morem veterem.

V. Notanda eſt fidei profeſſio, quam æger facere debeat ante vnctionem, quæ extat apud Burchardum lib. 18. in hunc modum. *Credis in Deum Patrem & Filium & Spiritum ſanctum? Reſpon. Credo. Credis quod iſta tres perſonæ vnus Deus ſit? Reſpon. Credo. Credis quod in ipſa iſta carne, qua nunc es, reſurgere habes in die iudicij, & recipere ſiue bonum, ſiue malum quod geſſiſti? Reſponſio. Credo.*

VI. Nota vnctionem temporum, quæ in noſtris aliis codicibus non reperitur. ſed cum in Sacramentariis editis, & in codice Tiliano vnctio capitis præcipitur, puto vngenda eſſe tempora: prohibetur vngi frontem, & verticem capitis, quia frontis vnctio ſpectat ad Confirmationis Sacramentum, vnctio verticis ad cæremonias baptiſmi.

VII. Nota infirmum vngi à multis ſacerdotibus, quod videtur etiam in cod. Tiliano: *& ſic perungant ſinguli ſacerdotes infirmum de oleo ſanctificato.*

Digitized by Google

VIII. Nota verba, *non in pectore.* nam in codicibus S. Eligij, Ratoldi, Rodradi & Tiliano, & in manuali Sueſſionenſi vngitur pectus: id etiam in quibuſdam Eccleſiis fieri teſtatur Ioannes Altenſtaig infra citandus. Ita etiam faciunt Græci; vt teſtatur Petrus Arcudius lib. 5. de Sacramentis cap. 7.

IX. Notanda ſunt hæc verba, *neque inter ſcapulas.* Nam aliter fit in codicibus Rodradi, & Tiliano, cum dicitur: *vngo has ſcapulas, ſiue medium ſcapularum.*

X. Hæc verba, *& ſi presbyter eſt, non infra,* nam non extant in aliis codicibus NS. MSS.

XI. Notandum eſt hanc formulam, *per iſtam vnctionem,* &c. deſiderari in aliis codicibus NS. MSS. & dici ſolitam in vnctione ſacerdotis ob hæc verba, *ad inuocandum Dominum, & benedicendum, atque ſanctificandum, & ſacrificandum in nomine eiuſdem Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

XII. Nota communionem completa vnctione, vt etiam habetur in aliis codicibus noſtris MSS.

XIII. Nota continuationem vnctionis per ſeptem & plures dies, quæ etiam extat in Sacramentario S. Eligij: ſimulque recitationem officij diuini coram ægroto, quæ etiam habetur in dicto Sacramentario, & in codice Ratoldi Abbatis.

XIV. Hæc oratio, *omnipotens Dominus viſitatione ſua miſericordiæ,* &c. cum ſubſequenti eſt benedictio Epiſcopalis, quæ etiam habetur in codice S. Eligij, ſed ſub alia verborum formula. Secundæ benedictioni deeſt concluſio.

XV. In Miſſa pro infirmo nota duas Antiphonas ſeu introitus cum duobus Pſalmis, duplex gradale, duplex offertorium, & duplicem communionem: vt in Miſſa pro infirmo, qui proximus eſt morti duplex gradale, & duplex offertorium ſine communione.

XVI. Nota hæc verba, *item ſi fit reconciliatio,* &c. eſſe breuiorem conferendæ vnctionis extremæ rationem infirmo, qui proximus eſt mortis.

XVII. Nota hæc verba, *item abreuiatio,* &c. eſt enim breuiuſcula conferēdæ vnctionis extremæ ratio cum videtur infirmus ita aggrauatus, vt iure timeatur: ne in ipſius Sacramenti collatione expiret. Vnde adhibetur vnica vnctio, quæ eorum opinionem qui dicunt in eiuſmodi periculo vnicam ſufficere vnctionem, confirmat.

XVIII. Nota formulam, *corpus & ſanguis,* &c. quia ob imminens periculum corpus ſanguini intinctum ægroto porrigebatur. qua de re infra. tamen in conc. Tolet. XI. ſtatuitur, vt ij qui præ nimia imbecillitate corpus Chriſti deglutire non valent, ſolo ſanguinis hauſtu ſint contenti.

XIX. Nota nullam hic eſſe renum vnctionem; quemadmodum nec in codice Tiliano, nec in aliis codicibus NS. MSS. neque apud Græcos, neque in Manuali Sueſſionenſi. Illius tamen meminit Richardus de

Digitized by Google

Media villa, qu. ſupra citata, & Ioannes Altenſtaig Mindelhaimenſis in vocabulario Theologiæ, qui etiam meminit vnctionis vmbilici: *quidam*, inquit, *addunt pectus & renes, & vmbilicum, in quibus eſt delectatio venerea, licet non oporteat.* In Sacramentariis editis ex Vaticano vngitur caput: vnctiones aliæ ſunt indeterminatæ. Græci vngunt frontem, mentum, ambas genas, deinde pectus, tum manus, idque ex vtraque parte, poſtremò pedes, vt teſtatur Petrus Arcudius lib. 5. de Sacramentis cap. 7. in codicibus S. Eligij, & Rodradi in deſcriptione primi ritus vngitur infirmus in collo, & gutture inter ſcapulas, & in pectore, & vbi plus dolor imminet, in ſecunda deſcriptione vnguntur quinque ſenſus. In hoc codice S. Remigij vnguntur tempora & locus ſuper mentum præter alia loca. Nota diuerſitatem.

His tandem accedat ratio vngendi infirmi ſecundùm vſum inſignis Eccleſiæ Sueſſionenſis deprompta ex manuali ſeu inſtructorio veteri curatorum eiuſdem Eccleſiæ typis mandato ſeu impreſſo octoginta ab his circiter annis, nam in ipſo libro annus minimè annotatur. quæ non abhorret à codicibus Ratoldi & Tiliano. Omiſſis precibus multis quæ præmittuntur hæc ſubiecta duntaxat exſcripſi.

Poſtea vngatur infirmus. Primum ad aurem dextram fac Crucem ✝ dicens.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti: ſit tibi hæc vnctio olei ſanctificationis ad purificationem mentis & corporis in vitam æternam, amen.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti: accipe ſanitatem in nomine Domini, amen.

Ad aurem ſiniſtram.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti: vngo aures tuas ſacrati olei liquore: vt quicquid peccati delectatione nociui auditus admiſſum eſt, medicina ſpiritalis euacuet. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad oculos.

In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti: vngo oculos tuos de oleo ſanctificato, vt quicquid illicito viſu deliquiſti, huius olei vnctione expietur. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad nares.

In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti: vngo has nares de oleo ſacro; vt quicquid noxæ contractum eſt odoratu ſuperfluo, iſta euacuet medicatio. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad labia.

In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti: vngo labia iſta conſecrati olei medicamento: vt quicquid otioſa *ſiue*, vel etiam locutione criminoſa *ſiue* peccaſti: diuina clementia miſerante, expurgetur hac

vnctione. per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum qui te, &c. Oremus.

Oratio.

Dominus Ieſus Chriſtus apud te ſit: vt te defendat. Reſpondeat, amen. In te ſit †. vt te reficiat, amen. Circa te ſit †. vt te conſeruet, amen. Poſt te ſit †, vt cuſtodiat, amen. Super te ſit †, vt benedicat, amen. qui cum Patre, & Spiritu ſancto viuit & regnat Deus, per omnia ſecula ſeculorum, amen.

Ad pectus.

In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti: vngo pectus tuum de oleo ſancto: vt hac vnctione perunctus *tu* fortiter certare valeas aduerſus aëreas cateruas. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad ſcapulas.

In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti: in vno quoque loco vngo has ſcapulas, ſiue medium ſcapularum de oleo ſacro: vt ex omni parte, ſpiritali protectione munitus *tu* iacula diabolici impetus viriliter contemnere, ac procul poſſis cum robore ſuperni iuuaminis repellere. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad manus.

In nomine Patris & Filij, & Spiritus ſancti: vngo has manus de oleo conſecrato: vt quicquid de illicito vel noxio opere peregerunt, hac vnctione euacuetur. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Ad pedes.

In nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti: accipe ſanitatem in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, ſurge & ambula. In nomine Domini vngo hos pedes de oleo benedicto, vt quicquid ſuperfluo, vel nociuo inceſſu commiſerunt, iſta aboleat perunctio. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Alia Oratio.

Vngo te oleo benedicto in nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti, vt hac vnctione corroboratus *tu*, aëreas valeas ſuperare cateruas. per Chriſtum Dominum noſtrum, amen.

Alia Oratio.

al. operare. Vnxi te de oleo ſanctificato; ſicut vnxit Samuel Dauid in Regem & Prophetam operante creatura olei: in nomine Dei Patris omnipotentis: vt non lateat Spiritus immundus neque in membris tuis, neque in medullis, &c. *vt in aliis codicibus* NS. MSS. Sequuntur quædam aliæ orationes, ſeptem Pſalmi, Litania cum multis ſuffragiis, quibus hæc ſubiunguntur. *Poſtea communicet eum his verbis, ſi communicare infirmus voluerit. Si autem prætermiſſis his quatuor orationibus, quæ ſequuntur, dicat iſtas tantum.* Benedicat te Deus, &c. Propitietur Dominus. Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animã tuam in vitam æternam, amen. &c.

Hactenus

Digitized by Google

Hactenus manuale Eccleſiæ Sueſſionenſis in quo tamen quid ſignificent illæ particulæ *ſus*, &*ta*, litteris rubris exarata, non ſatis capio.

Pag. 256. c. 2. l. 16. QVÆSVMVS OMNIPOTENS DEVS, VT FAMVLVS TVVS ILL. &c.] hæc Miſſa celebrata eſt in coronatione Caroli Calui Imperatoris: ſed ſingulis his tribus orationibus ſingulæ præmittuntur orationes de S. Gorgonio Martyre: quia eodem die nempe V. Idus Septembris Carolus Caluus Metis coronatus eſt; vt videre eſt in eius capitulis.

Lin. 15. OMNIVM] hæc vox deeſt in Miſſa citata.

Lin. 29. ET ILL. REGI.] In Miſſa citata legitur, *& Carolo Regi noſtro*, quia in eius coronatione dicitur.

L. 30. ET PERAGENDVM INVNCTVM OFFICIVM] Ita in codice Ratoldi Abbatis. In Miſſa citata hæc vocabula deſiderantur.

Pag. 257. col. 1. l. 2. ORATIO] In Miſſa citata ex Capitulis Caroli Calui legitur, *communio*. rectius, vt arbitror.

Pag. 259. c. 1. l. 9. VIA SANCTORVM, &c.] hæc oratio in quibuſdam Eccleſiis recitatur poſt proceſſionem Dominicæ.

Lin. 17. ISTI INTERCEDENTES] l. *hîc in te credentes*, vt in quibuſdam libris editis.

Col. 2. l. 6. ARMA] id eſt, ornamenta, veſtimenta.

Lin. 9. SECRETARII] id eſt, ſacrij.

P. 260. c. 1. l. 1. MINISTER] per miniſtrum intelligit aliquem minoribus ordinibus initiatum.

Lin. 14. SANDALIA] horum meminit Alcuinus lib. de officiis diuinis cap. de veſtimentis, & Leo Oſtenſis infra citandus.

L. 23. SVPERHVMERALE] meminit Alcuinus cap. citato. Græci dicunt ὠμοφόριον. de quo vide ſuperius annotata. Sed hoc humerale vt ex rationali, quod ei infra annectitur, non eſt ſimile omophorio.

Lin 31. ALBAM] talare eſt veſtimentum lineum quod poderis dicitur. Alcuinus cap. citato. Albæ mentio fit in Conc. Carth. 4. can. 4. *vt Diaconus tempore oblationis tantùm, vel lectionis alba vtatur.*

Col. 2 l. 6. DELINDA MALÆ] legendum videtur, *dele inde mala.*

L. 7. CINGVLVM] cinguli meminit Alcuinus cap. citato

Lin. 15. BALTHEVM] propriè cingulum eſt militare. de quo Varro lib. 4. de lingua Latina & S. Iſidorus lib. 19. Originum cap. 33.

P. 261. c. 1. l. 3. TVNICA] quam Alcuinus, & Amalarius lib. 2. cap. 27. Dalmaticam appellant, Miſſa ab Illyrico edita Palmaticam, ſed legendum, *Dalmaticam.*

Lin. 4. IN TINTINNABVLIS] ad ſimilitudinem ſacerdotis Aaronici.

L. ead. MYRICE] lege mirificè.

L. 26. MANICÆ] ſunt chirothecæ. Nam infra in eadem Miſſa Pa-

Digitized by Google

ſchali: *& exuat manicas, lauetque manus.* In Miſſa ab Illyrico edita legitur: *ad induendas manus.* meminit Leo Oſtienſis lib. 2. Chron. Caſin. cap. 82.

L. 32. DETVR EI ANNVLVS] in Miſſa Illyrici, *ad annulum.* In codice Ratoldi, quemadmodum & in Sacramentariis editis in ordinatione Epiſcopi datur ei annulus. Quod etiam videre eſt in Concilio Toletano 4. can. 27. *ſi Epiſcopus eſt, orarium, annulum & baculum.* Mentio fit in vita S. Birini Epiſcopi Dorceſtrenſis apud Surium 3 Decembris de eius corporis detectione. *inuentus eſt ibi quoque annulus, itemque Crux plumbea.* Mirum tamen de eo ſilentium eſt apud Alcuinum Amalarium, & Rabanum. quod ſatis indicat diuerſum olim fuiſſe ritum pro diuerſitate temporum, & locorum.

C. 2. l. 3. CASVLA] de caſula Hugo à S. Victore lib. 1. de Sacramentis cap. 50. *Caſula quæ planeta dicitur omnibus indumentis ſuperponitur, per quam caritas intelligitur, quæ omnibus virtutibus eminentior videtur. Hæc ſuper dextrum brachium leuatur; vt amici in Deo amentur: replicaturque ſuper ſiniſtrum, vt inimici propter Deum diligantur.* cætera vide in obſeruationibus noſtris ad Concordiam regularum.

L. 4. RATIONALE] eſt ornamentum quoddam pectorale, ad ſimilitudinem illius quo vtebantur olim legales ſacerdotes.

L. 17. MANIPVLVS] alias mappula apud Alcuinum, & phanon apud Rabanum. Et hæc de ornamentis Pontificum, quæ ſatis accuratè hic recenſentur, nulla tamen Mitræ facta mentione: cuius etiam in Sacramentariis NS. MSS. in ordinibus Romano, & Tiliano, in Pontificali MS. quod ſeruatur in ſacriſtia Eccl. Rothom. & putatur eſſe Remenſe. Miſſa ab Illyrico edita, apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, & alios antiquos ſcriptores, qui de officiis diuinis tractauere, & ornamenta Pontificalia recenſent mirum eſt ſilentium: ita vt exiſtimem vix ante annum poſt Chriſtum natum milleſimum mitræ vſum in Eccleſia fuiſſe, quem poſtea clarè videmus apud Petrum Damiani ſerm. 1. de dedicatione, S. Bernardum epiſt. 40. Hugonem à S. Victore lib. 1. de Sacramentis cap. 55. & multos alios, qui poſtea floruerunt. Quare non aſſentior iis qui dicunt mitræ vſum ab ipſis fluxiſſe Apoſtolis. & antiquos Epiſcopos corona vſos fuiſſe, quod ſuadere conatur ex epigrammate 77. Ennodij de vita & moribus S. Ambroſij.

Serta redimitus geſtabat lucida fronte
Diſtinctum gemmis ore parabat opus.

Ita enim legendum eſt. Quæ ſane nemo eſt, qui non videat metaphoricè dici de pudore, verecundia, modeſtiâ, grauitate, & ſimilibus virtutibus, quæ in ore huius ſanctiſſimi Pontificis emicabant, quæque inter

Digitized by Google

concionandum ob diuinam viri eloquentiam maxime effulgebant, quod ſatis ex his verbis,

Diſtinctum gemmis ore parabat opus,

manifeſtum eſt, quæ etiam patent ex ſuperiore diſticho:

Roſcidus regifico, cui fulſit murice lingua,
Vere ſuo ingens germina quæ voluit.

Nec ſane magnum fuit Ambroſio laudis argumentum gemmatam in capite geſtare coronam: quod etſi conuenire poſſit alijs Mediolani Epiſcopis, quos poſtea laudat Ennodius, nihil tamen ſimile illis attribuit. Nec obſtant illa quæ ex Euſebio producuntur lib. 10. hiſt. Eccl. cap. 4. in oratione panegyricâ: *amici Dei & ſacerdotes, qui ſacroſancto podere indumento cæleſti, gloriæ corona, diuina vnctione, & ſancta ſancti Spiritus ſtola circumueſtiti.* Et in Apologeticâ S. Gregorij Nazianzeni: *idcirco me Pontificem vngis, & podere cingis, capitique cidarim imponis atque ſpiritualis holocauſti altari admoues.* Nam iſta commemorantur ad veteris ſacerdotij ſimilitudinem. Nec nos morantur laminæ illæ aureæ, quas in fronte geſtaſſe ferunt SS. Ioannem & Iacobum, tum quia non ſunt coronæ nec cidaris, nec mitra, tum quia, vt in eis incœpere, ſic in eis deſiere. Ad illud verò quod obiicitur ex Ammiano Marcellino lib. 29. vbi ſcribit Firmum in Africa victum, vt ſibi quodammodo Theodoſium Imperatorem conciliaret, ſigna militaria, & coronam ſacerdotalem cum cæteris manubiis, quæ regionem illam depopulando rapuerat, reſtituiſſe, vt præceptum eſt, dico locum eſſe de corona ſacerdotis alicuius ethnici intelligendum nondum omnino tum auulſa gentilitate. Coronatos olim ſacerdotes gentilium in ſacris fuiſſe norunt omnes. Id planum eſt ex Tertulliano libro de corona militis: *ipſæ denique fores & ipſæ Hoſtiæ & aræ, ipſi miniſtri & ſacerdotes eorum coronantur.* & lib. de ſpectaculis: *an Deo placebit auriga ille tot animarum inquietator, tot furiarum miniſter, tot ſtatuarum velut ſacerdos coronatus.* & S. Cypriano in oratione de lapſis. *Frons cum ſigno Dei pura diaboli coronam ferre non potuit.* ibi enim agitur de ſacris idolorum, & ex Concilio Eliberitano can. 55. *Sacerdotes qui tantum ſacrificantium coronam portant, nec ſacrificant, nec de ſuis ſumptibus aliquid idolis præſtant, placuit poſt biennium accipere communionem.* Olim in ſacris Cereris Hierophantes, & Hierophantides & Daduchus, hoc eſt, lampadem geſtans, aliæque ſacrificulæ myrteâ coronâ cingebantur, vt ex Iſtro refert Scholiaſtes Sophoclis ad Oedippum Colonæũ. Imò ipſe Tertul. lib. citato de coronâ militis negat prorſus Apoſtolos, Euãgeliſtas & Epiſcopos fuiſſe coronatos, quod contrariæ ſententiæ aduerſatur. *Quis denique*, inquit, *Patriarches, Leuites, aut ſacerdos, aut Archon. Quis vel poſtea Apoſtolus, aut Euangeliſta, aut Epiſcopus inuenitur coronatus?* ſcilicet tam antiquus doctor ignorabat

traditionem Apoſtolicam? Itaque fruſtra oſtendunt quidam nonnullorum priſcorum Epiſcoporum mitras, quia illorum fuiſſe probari non poteſt: imò in quibuſdã apparent ſigna prętentæ antiquitati derogantia. Qualis autem fuerit antiquorum mitra ſic docet, auctor veteris etymologici Μίτραι κυρίως οἱ ἀπὸ φασκιῶν καὶ ὠαρίων γινόμενοι στέφανοι ἐν καταχρήσει δὲ πᾶς στέφανος μίτρα λέγεται. i. Mitræ propriè coronæ ſunt ex faſciis & orariis compactæ. per abuſionem verò omnis corona appellatur mitra. Vbi vox ὠαρίων, corrupta eſt, pro qua legendum ὠραρίων, vt legitur apud Euſtathium in Iliadem Δ. φάμενοι ὅτι μίτραι κυρίως οἱ ἀπὸ φασκιῶν καὶ ὠραρίων στέφανοι. i. dicentes mitras eſſe ex faſciis, & orariis compoſitas. Oraria autem ſunt textilia quædam oblonga. Vide quàm diſpares ſunt hodiernæ mitræ Pontificum.

L. 55 FLAMINEATO.] id eſt, ſacris veſtibus induto. Vt autem quæ ſupra dicta ſunt, clariora ſint, hîc damus veterem imaginem S. Remigij ex codice Remenſi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

L. 34. PROCESSIO] eſt cœtus Clericorum ipſum Pontificem ad altare comitantium, eique adſiſtentium.

L. 35. ETSI NON PRESBYTER ET DIACONVS.] id eſt, etſi quidam non ſint Preſbyteri, nec Diaconi.

Pag. 262. c. 1. l. 6. ANNVENTE EPISCOPO INCHOAT ANTIPHONAM] nota in iſtis Miſſis nihil incipi à Cantore, niſi ab Epiſcopo præcipiatur.

L. 16. SVSCIPE CONFESSIONEM MEAM &c. hæc confeſſionis formula habetur etiam in antiquiſſimo codice MS. Bibl. Corb. qui inſcribitur *ordo orationum*, in codice Tiliano, & Miſſa ab Illyrico edita. In eadem Miſſa Illyrici altera habetur in hunc modum. *Confiteor tibi peccata mea æterne Pontifex, & Sanctorum miniſter, & veri tabernaculi ſacerdos*, &c. cuius initium notandum: quia olim eiuſmodi confeſſiones ab hoc verbo, *confiteor*, ducebant exordium, & qui hoc vocabulum proferebant, tundebant pectus, vt videre eſt apud S. Auguſtinum ſerm. 8. de verbis Domini ſecundum Matthæum, *ſecutus eſt etiam ſonus tunſionis pectoris, audito ſcilicet quod Dominus ait, confiteor tibi, Pater, in ipſo quod ſonuit, confiteor, pectora tutudiſtis. Tundere autem pectus quid eſt, niſi arguere quod latet in pectore, & euidenti pulſu occultum caſtigare peccatum. Quare hoc feciſtis, niſi, quia audiſtis, confiteor tibi, Pater. Confiteor audiſtis, qui confitetur, non attendiſtis. Nunc verò aduertite, ſi, confiteor, Chriſtus dixit, à quo eſt longe omne peccatum. Non ſolius peccatoris, ſed etiam laudatoris.* Ex longo enim habitu tundendi pectoris, cum in confeſſione hoc vocabulum proferebant, vt primùm illud audierunt, ſua pectora tutuderunt. Huc ſpectat illud eiuſdem Auguſtini tractatu de diſciplina Chriſtiana cap. 20. *erubeſcamus ſaltem, confiteamur & pectora tundamus: non vt ſuper peccata noſtra pauimentum ſolidemus. Nam qui tundit pectus, & non corrigitur; ſolidat peccata, non tollit. Tundamus pectus, & cædamus nos, & corrigamur à nobis.*

L. 31. PSALMVS] Domine, probaſti me, vt ſupra.

Lin. 32. INTERIM QVOQVE OSCVLETVR OMNES SIBI CIRCVNDATOS] in Miſſa Tilliana & Illyrici oſculatur tantùm Preſbyteros, & Diaconos, in ordine Romano. 1. Preſbyteri, ſiue Diaconi oſculantur manus Pontificis.

L. 33. SINISTRE] id eſt, à ſiniſtra.

L. 34. DEXTRE] id eſt, à dextera.

L. 35. EPISCOPVS SIGNO DIGITI SVI] locus corruptus, & mutilus, lege. *Epiſcopo ſigno digiti ſui annuente.*

Col. 2. l. 3. INDIGNVM ME, &c.] hæc Apologia extat etiam in Miſſa à Matthia Illyrico edita, ibique recitatur in altari à Pontifice poſt confeſſionem.

Lin. 36. ET TVNC INCIPIAT, GLORIA IN EXCELSIS]

Digitized by Google

nota incipi hymnum gloria in Excelſis à Pontifice, idque ex antiquo more, vt videmus in vita Caroli Magni auctore Sangallenſi quodã monacho cap. 20. de quodam Epiſcopo: *cumque præmiſſis melodiis iuxta miniſterium ſuum imponere debuiſſet hymnum Angelicum.* Idem videre eſt in primo, & tertio ordine Romano, qui mos hodie perſeuerat.

Pag. 263. c. 1 l. LEGAT EPISTOLAM] olim in multis Eccleſiis lectioni epiſtolæ Prophetica lectio præmittebatur, vt videre eſt apud S. Gregorium Turonenſem lib. 1. miraculorum S. Martini cap. 5. *cui celebranti feſta Dominici diei iſta erat conſuetudo, vt veniens lector cum libro non antea legere præſumeret, quàm ſanctus nutu iuſſiſſet. Factum autem eſt, vt illa Dominica, prophetica lectione iam lecta, ante altarium ſtante, qui lectionem beati Pauli proferret,* &c. Hoc etiam clarum eſt ex paraphraſi Georgij Pachymeris, qui exponens hoc S. Dionyſii cap. 3. Hierar. Eccl. cap. 3. ἁγιογράφων δέλτων ἀνάγνωσις. i. lectio tabularum ſanctarum ſcripturarum, ſic ſcribit: ἑξῆς δὲ διὰ τῶν Ἀναγνωστῶν (τούτους γὰρ λέγει λειτουργούς) τῶν θείων γραφῶν, τῶν προφητικῶν, τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ θείου Εὐαγγελίου ἡ ἀνάγνωσις γίνεται. i. deinde per Lectores (illos enim vocat liturgos. i. miniſtros) diuinarum ſcripturarum, Prophetiarum, Apoſtoli & diuini Euangelij fit lectio. ex quibus duobus locis confirmatur id quod ſupra diximus Lectorum olim partes fuiſſe legere Epiſtolam, & Euangelium in Miſſa.

L. 7. RESP. HÆC DIES] reſponſorium hoc loco eſt gradale olim Pſalmus vt clarum eſt cantabatur, ex S. Auguſtino ſerm. 10. de verbis Apoſtoli: *hoc de Apoſtolica lectione percepimus: deinde cantauimus Pſalmum exhortantes nos inuicem vna voce corde dicentes. venite adoremus, & proſternamur ei, & fleamus coram Domino qui fecit nos, & ibi præueniamus faciem eius in confeſſione, & in Pſalmis iubilemus ei. poſt hæc Euangelica lectio.* ſermone 33. de verbis Domini ſecundùm Lucam. *In Apoſtolica lectione gratiæ aguntur de fide gentium in Pſalmo diximus, Deus virtutum conuerte nos; oſtende faciem tuam, & ſalui erimus.* ſerm. 7. de verbis Apoſtoli: *Apoſtolum audiuimus, Pſalmum audiuimus, Euangelium audiuimus, conſonant omnes diuinæ lectiones.* ſerm. 49. de tempore: *audiuimus Apoſtolicam lectionem.* & paulo poſt, *audi Pſalmum interiora dicentem, tibi ſoli peccaui: audiſtis & Euangelium iſtis lectionibus concordare.*

Lin. 18. IVBE, DOMINE BENEDICERE.] i. velis benedicere. i. benedic. Nam iubere eſt aliquando velle, vt notat Nonius Marcellus cap. 4. quemadmodum ad nutum Epiſcopi, ſeu Preſbyteri celebrantis legebatur olim Euangelium, ſicut hodie conſuetudo perſeuerat, ſic olim Epiſtola niſi ad Epiſcopi aut Preſbyteri Miſſam facientis nutum non legebatur, vt patet ex lib. 1. S. Gregorij Turonenſis de miraculis S. Martini cap. 5. *cui celebranti feſta Dominici diei iſta erat conſuetudo, vt veniens Lector cum libro non antea legere præſumeret, quàm ſanctus nutu iuſſiſſet. Factum autem eſt, vt illa Dominica, prophetica lectione*

iam

iam lecta, ante altarium ſtante qui lectionem B. Pauli proferret,&c. & paulo poſt. *excitauerunt dicentes, iam hora præteriit, iubeat Dominus lectori lectionem legere.*

Lin. 25. AD NVNCIANTI] lege, *ad nunciandum.*

L. 27. MARIA MAGDALENE] hic mos hodie perſeuerat, vt primo die Paſchæ legatur Euangelium ſecundum Marcum, olim tamen. i. tempore S. Auguſtini ſaltem in Africâ, primo die legebatur Euangelium ſecundùm Matthæum, altero ſecundùm Marcum, tertio ſecundùm Ioannem: & tota illa octaua, vt etiam hodie fit, reſurrectio ſecundũ omnes Euangeliſtas recitabatur. Id teſtatur S. Auguſtinus ſerm. 144. de tempore: *Reſurrectio Domini noſtri Ieſu Christi, & hodie recitata eſt. ſed de altero libro Euangelij, qui eſt ſecundum Lucam. Primò enim lecta eſt ſecundùm Matthæum, heſterna autem die ſecundùm Marcum, hodie ſecundùm Lucam. ſic habet ordo Euangeliſtarum. ſicut enim paſſio ipſius ex omnibus Euangeliſtis conſcripta eſt, ſic dies iſti, ſeptem vel octo durant ſpatium, vt ſecundùm omnes Euangeliſtas reſurrectio recitetur.*

Lin. 29. ET OMNES POST ILLVM] Clerici videlicet. Nota hoc loco nullum cantari ſymbolum, cuius in noſtris Sacramentariis tam editis quàm MSS. nulla fit mentio, neque etiam in ordine Tiliano, quemadmodum nec apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, qui enucleatè de ordine Miſſæ ſcripſerunt: neque etiam apud Remigium Autiſiodorenſem. ſic enim ait cap. 4. de celebratione Miſſæ: *poſt recitatum Euangelium iterum ſacerdos populum ſalutat.* Fuit quidem illius vſus in Eccleſiis Antiquorum Græcorum; vt conſtat ex S. Dionyſio cap. 3. Hierarchiæ Eccleſiaſticæ, cùm proferens diuerſas opiniones circa hymnum, qui in ſacris myſteriis cantatur, ſic ait: τὸν ὕμνον δὲ τοῦτον οἱ μὲν ὑμνολογίαν καλοῦσι, οἱ δὲ τὸ τῆς θρησκείας σύμβολον, ἄλλοι δὲ ὡς οἶμαι, θειότερον, ἱεραρχικὴν εὐχαριστίαν. i. hunc autem Hymnum alij laudis canticum, alij religionis ſymbolum, alij, mea quidem ſententia, diuinius, Hierarchicam Euchariſtiam. At in Eccleſiâ Romanâ illius vſus non fuit ante annum Chriſti 1014. teſte Bernone Augienſi cap. 2. libri de quibuſdam rebus ad miſſam pertinentibus. *Nam ſi ideo, vt ſæpe dictum, illum Angelicum Hymnum prohibemur in feſtiuis diebus canere, eo quod Romanorum presbyteri non ſolent eum cantare; poſſumus ſimili modo poſt Euangelium ſymbolum reticere, quod Romani vſque ad hæc tempora diuæ memoriæ Henrici Imper. toris nullo modo cecinerunt. Sed ab eodem interrogati, cur ita agerent, me coram aſſiſtente, audiui eos huiuſmodi reſponſum reddere, videlicet quod Romana Eccleſia non fuiſſet aliquando vlla hæreſeos fæce infecta: & ideo magis his neceſſarium eſſe illud ſymbolum ſæpius cantando frequentare, qui aliquando vlla hæreſi potuerunt maculari. At Dominus Imperator non antea deſiit, quàm omnium conſenſu id Domino Benedicto Apoſtolico perſuaſit, vt ad publicam Miſſam illud decantarent.* Hæc Berno præfatus. Nec eſt quod aliqui re-

Aaa

ſpondeant Bernonis verba eſſe de ſymbolo Conſtantinopolitano vel Nicæno intelligenda. Nam ſi tum Romæ fuiſſet ſymboli alicuius vſus, tenebatur Berno dicere de quo ſymbolo Imperator Pontificem Romanum rogaſſet. Nec facit quod opponunt ex Rufino in expoſitione ſymboli. *In Eccleſia tamen vrbis Romæ hoc non deprehenditur factum, quod ego propterea eſſe arbitror, quod neque hæreſis vlla illic ſumpſit exordium, & mos ibi ſeruatur antiquus, eos qui gratiam baptiſmatis ſuſcepturi ſunt, publicè, id eſt fidelium populo audiente ſymbolum reddere.* Non enim ibi agitur de recitatione ſymboli in Miſſa, ſed de recitatione ſymboli à catechumenis audiente populo; vbi & rationem reddit, quare Eccleſia Romana ſymbolo Apoſtolorum nihil addiderit. Confirmatur noſtra ſententia ex codicibus, & auctoribus initio citatis, & ex duobus ordinibus Romanis apud Hittorpium nempe in tertio. *Finito Euangelio dicit Pontifex, pax tibi, Dominus vobiſcum, & cum Spiritu tuo.* & in quarto. *Poſtquam finitum fuerit Euangelium, dicit Pontifex, pax tibi, Dominus vobiſcum, ſequitur reſponſio, & cum Spiritu tuo.* At in ſecundo ordine apud eundem, dicitur tantum ſymbolum cum Pontifex non vult concionari. Quare non audiendum eſſe puto Walfridum, qui cap. 22. de rebus Eccleſiaſticis ſcribit vſum canendi ſymboli Conſtantinopolitani in Miſſa Romana à Græcis manaſſe. Hiſpani illud in Miſſa cantare cœperunt in Concilio Toletano 3. can. 2. in decretis Concilij, ſub Recaredo rege, in quo Gothi hæreſim Arianam eiurarunt.

Lin. 31. OREMVS, TVNC INCIPIAT OFFERTORIVM] Hîc inuitat Pontifex populum ad orationem, qui tamen non dicit orationem, quod notat Alcuinus lib. de offic. Eccl. cap. de celebratione Miſſæ: *& inuitat illum ſecum pariter ad orationem dicens, oremus. ſed licet apud nos tunc collecta inter offerendam & Euangelium non dicatur, apud Græcos tamen dicitur.* Id quod dicit Alcuinus de Græcis videtur in Liturgia S. Ioannis Chryſoſtomi, in qua inter offerendam & Euangelium dicuntur plures orationes a Pontifice.

Lin. 32. TERRA TREMVIT] olim ante oblationem in Africâ canebatur Pſalmus, quod incœpit Carthagine tempore S. Auguſtini, vt ipſe teſtatur lib. 2. retractationum cap. 11. *morem qui tunc eſſe apud Carthaginem cœperat, vt hymni ad altare dicerentur de Pſalmorum libro ſiue ante oblationem*, &c.

Lin. 33. OBLATIONE RECEPTA] quam pro ſui communione eſt conſecraturus ſacerdos.

Lin. 34. CVM OMNI PROCESSIONE] id eſt, cum Presbyteris, Diaconis, Subdiacois, & cæteris Clericis, qui ei aſſiſtunt in altari.

Lin. 35. MANICAS] id eſt chirothecas.

Lin. ead. LAVET SVAS MANVS] lectionibus peractis, & oblatione facta facturus Pontifex diuina myſteria lauat manus ex antiquo more,

quem videre eſt apud Fortunatum. In vita S. Marcelli Epiſcopi Pari- apud Surium cal. Nouembris
ſienſis: *itaque cum Subdiaconali miniſterio fungeretur, in die Epiphaniorum hauriens aquam de fluuio Sequana, dum Beato Prudentio Epiſcopo manibus abluendis offerret, mutatis elementis, vini ſapor inuentus eſt: quo viſo obſtupefactus Pontifex iuſſit ex ipſo vrceo in calicem ſacrum fundi, vnde vniuerſus populus, Miſſa celebrata, ad communionem accepit.* Et infra: *itaque cum vir ſanctiſſimus quadam vice ex officij ſui ſeruitute aquam manibus venerabili Epiſcopo porrexiſſet, mox inde balſama cœpere fragrare.* Apud Græcos non ſolus Epiſcopus, ſed etiam circumſtantes altare Preſbyteri manus lauant, vt liquet ex Catech. 5. myſtagogica S. Cyrilli Hieroſolymitani Epiſcopi; ἑωράκατε τοίνυν τὸν Διάκονον τὸν νίψασθαι διδόντα τῷ ἱερεῖ, καὶ τοῖς κυκλοῦσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ πρεσβυτέροις. i. vidiſtis igitur Diaconum aquam manibus lauandis porrigentem Pont. & circum altare ſtantibus Preſbyteris. & S. Dionyſio cap. 3. Eccl. Hierar. καὶ νιψαμένων τὰς χεῖρας ὕδατι τοῦ Ἱεράρχου καὶ τῶν ἱερέων. i. poſtquam Pontifex, & Preſbyteri manus lauerunt. Id autem fiebat in ſymbolum puritatis animæ, quæ ad tanta myſteria tractanda requiritur.

C. 2. l. 1. ET OMNIS PROCESSIO OFFERAT SIBI OBLATIONEM] olim in Miſſa communicaturi ſeu Clerici, ſeu laïci ad altare ſuam oblationem, hoc eſt, panem & vinum ad ſui communionem offerebant, vt clarum eſt ex Concilio Matiſconenſi 1. can. 4. *Propterea decernimus, vt in omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris & mulieribus offeratur, vt per has immolationes peccatorum ſuorum faſcibus careant, & cum Abel & ceteris iuſtè offerentibus promereantur eſſe conſortes.* Ex Ioan. Diacono in vita S. Gregorij Papæ cap. 41. *Matrona quædam D. Gregorio per ſtationes publicas Miſſarum ſolemnia celebranti ſolitas oblationes obtulerat: cui poſt myſteria traditurus cum diceret, corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam, laſciua ſubriſit. ille verò dexteram ab eius ore conuertens partem illam Dominici corporis ſuper altare depoſuit. Expletis verò Miſſarum ſolemniis coram populo inquiſiuit, quamobrem corpus Dominicum ſumptura ridere præſumpſerit. At illa diu muſſitans tandem prorupit, quia panem, inquiens, quem propriis manibus me feciſſe cognoueram, tu corpus Dominicum perhibebas.* Id etiam notum eſt ex S. Gregorio Turonenſi libri de gloria Confeſſorum c. 65. vbi refert, quòd mulier quædã pro defuncti mariti ſui requie *ſemper ſextarium gazeti vini præbuit in ſacrificiũ Baſilicæ ſanctæ, ſed Subdiaconus nequã reſeruans gulæ gazetum, acetum vehementiſſimum offerebat in calice, muliere non ſemper ad communicandi gratiam accedente.* tandem reuelatâ Subdiaconi fraude à viro nocte per viſum mulierum admonente, *experrecta admirans viſionem, eandemque oblivioni non tradens, ad matutinum ſecundùm conſuetudinem ſurrexit. Quibus expletis celebratiſque Miſſis, accedit ad poculum ſalutare, quæ tam feruens acetum hauſit, vt putares dentes excuti.* Vides

ergo manifeſtè vinum in ſacrificium oblatum fuiſſe pro ſancta communione Sanguinis Chriſti. Et ita capiendus eſt locus S. Cypriani lib. de operibus & eleemoſynis. *Locuples & diues es & Dominicum celebrare te credis, quæ corobanam omnino non reſpicis, quæ in Dominicum ſine ſacrificio venis, quæ partem de ſacrificio, quod pauper obtulit, ſumis.* & ita vulgò explicatur hic locus. Quare non aſſentior cuidam viro docto, qui ſcripſit, locum hunc intelligendum eſſe de iis quę offerebantur ad altare in vſum pauperum, & Eulogiarum, quæ mittebantur Chriſtianis per diuerſas parœcias, quas accipebant in ſignum communionis in vnâ eademque fide cum ſuo Epiſcopo, & ita hunc locum eſſe intelligendum, quod probare nititur his paulo poſt ſequentibus verbis, *cumque vniuerſa quæ dantur pupillis & viduis conferantur*, quæ tamen eius opinioni aduerſantur. Nam ſi vniuerſa quæ dantur, conferuntur viduis, pupillis & pauperibus, quî fieri poteſt vt ea benedicantur in vſum Eulogiarum, quæ per totam diœceſim omnibus fidelibus diſtribuendæ mittantur? præterea verba illa dicuntur de vidua illa à Chriſto laudata, quæ olim duo minuta miſerat in gazophylacium, vt patet ex antecedentibus, & etiam his ſequentibus, *dat illa, quam oportebat accipere.* Itaque in ſupra citato loco S. Cypriani apparet oblatio duplex, vna conſecranda in corpus Chriſti, altera benedicenda ad vſus pauperum, vt indicant, iſta, *quæ corbanam omnino non reſpicis.* quare vt demonſtret amplius diuitis auaritiam, non tantùm ei exprobrat, quod nihil mittat in corbanam ad vſum pauperum, ſed etiam quod de oblatione pauperis communicet. Et ita etiam capiendus eſt locus S. Auguſtinini ſerm. 215. de tempore: *oblationes, quæ in altario conſecrentur, offerte. Erubeſcere debet homo idoneus, ſi de aliena oblatione communicauerit.* Hæc doctrina patet etiam ex Can. 6. Concilii Toletani 16 vbi damnans eos qui rotandam cruſtulam ſumptum de panibus ſuis vſibus præparatis cum vino & aqua offerebant ſic ſtatuit: *vnde temeritatis huius aut neſcientiæ cupientes terminum ponere, id vnitatis noſtræ delegit conuentus, vt aliter panis in altari Domini ſacerdotali benedictione ſanctificandus proponatur, niſi integer & nitidus, qui ex ſtudio fuerit præparatus, neque grande aliquid, ſed modica tantùm oblata, ſecundum quod Eccleſiaſtica conſuetudo retentat.* Erat autem ille panis rotundus, circularis formæ, vt clarum eſt ex S. Epiphanio in Ancorato circa medium: τὸ μὲν γὰρ ἐστι στρογγυλοειδὲς. i. hoc enim eſt rotundæ formæ, inquit, cum ibi de pane qui in altari ſanctificatur, agit: & ex Iſone cap. 3 de miraculis S. Othmari, *panis rotulæ, quæ oblata dicuntur.*

L. 2. ET AD VLTIMVM INCENSVM] ſubaudi offeratur à Pontifice, iuxta antiquum morem, cuius meminit S. Hippolytus in libro de conſummatione mundi, & de Antichriſto. πενθήσει δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία πένθος μέγα, διότι οὔτε προσφορὰ οὔτε θυμίαμα ἐπιτελεῖται. i. lugebunt etiam Eccleſiæ luctu magno, quia nec oblatio nec ſuffitus fiat, & S. Ephræm in ſuo teſtamen-

to. *Oro vos quoque, dilectiſſimi, ne cum aromatibus me ſepeliatis.* & paulo poſt, *date vaporationem fumi boni odoris in domo Domini: me orationibus veſtris comitamini, & aromata Deo offerte.* & S. Ambroſius in caput. I. Lucæ: *vtinam nobis quoque adolentibus altaria, & ſacrificium deferentibus aſſiſtat Angelus, imò præbeat ſe videndum.*

L. 30. SVSCIPE, QVÆSVMVS, DOMINE, &c.] videtur Primaſius in cap. 4. ad Hebr. ad hanc orationem reſpicere, cum ſcribit: *vnde ſacerdotes Eccleſiæ altari aſſiſtentes dicunt: ſuſcipe, Domine, preces populi tui per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Filium tuum.* Oratio autem dicitur ante præfationem ex more antiquo, quem tangit S. Auguſtinus ſerm. 83. de diuerſis: *primò*, inquit, *poſt orationem admonemini ſurſum habere cor.*

Lin. 36. DIACONVM] i. Diaconorum, à recto Diacon. In datiuo plurali, Diaconibus.

Pag. 164. c. 1. l. 13. DEVS QVI NON MORTEM, &c.] eſt Apologia, quæ in Miſſa à Matthia Illyrico edita dicitur etiam hoc loco à Pontifice. *Tunc incipiat ſecreta: quibus finitis, & præfatione dicta, quando alij ſanctus, ſanctus, ſanctus decantant, hæc oratio curſim dicenda eſt à ſacerdote. Domine Deus qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum*, &c.

Col. 2. l. 6. BENEDICTIO CARNIS] habetur in ord. Rom. quam in eodem ordine præcedit agni benedictio. In eodem die Paſchæ, in Euchologio Græcorum extat etiam benedictio carnis, quam ſequitur benedictio caſei & ouorum.

L. 16. INDE PRÆCAVENS QVOD] legendum videtur, *inde præcauens quando.*

Lin. 18. ET PRÆVENIAT SIBI] legendum videtur, *& preueniat ibi*, nempe ad illa verba, *per quem omnia, Domine, ſemper omnia bona creas*, &c. vt ex ſequentibus liquet.

L. ead. SVBLEVANS CALICEM IN CONSPECTV DOMINI] iuxta antiquum morem Diaconus primarius ſeu Archidiaconus, cũ dixerit Pontifex hæc verba, *per ipſum, & cum ipſo*, leuabat calicem, & tenebat eum exaltans coram Pontifice, vt videre eſt in primo ord. Rom. *cum dixerit, per quem hæc omnia Domine, erigit ſe Archidiaconus ſolus: & cum dixerit, per ipſum & cum ipſo, leuat cum offertorio calicem per anſas, & tenet exaltans illum iuxta Pontificem.* ita in 3. & 4. ordinibus, *cum dixerit per quem omnia, Domine, ſurgit Archidiaconus ſolus: cum dixerit, per ipſum & cum ipſo, leuat Archidiaconus cum offertorio calicem per anſas*, &c. cætera vide infra in notis ad ritum, celebrandæ Miſſæ Ioannis Abrincatenſis. Nunc vero in Eccleſiâ Latinâ ſimul atque panis & vinum conſecrata ſunt, leuantur in altum, vt à populo circum adſtante adorentur, quem ritum non puto adeo eſſe antiquum, cum in noſtris Sacramentariis MSS. & excuſis & apud Pamelium nihil ſimile reperire

Digitized by Google

ſit, quemadmodum nec in veteribus ordinibus Romanis, nec apud Alcuinum, Amalarium, Walfridum & Rabanum, qui ordinem Miſſæ enucleatè perſecuti ſunt: neque apud Micrologum, qui in eadem materia egregiam operam nauauit, quod luce meridiana clarius eſt ex cap. 15. libri quem ille ſcripſit de Eccleſiaſticis obſeruationibus: *Deinde panis in manus accipitur, & antequam reponatur in altari benedicitur: item & calix eleua ut ante depoſitionem benedicitur. Nam & ipſe Dominus in Euangelio vtrumque legitur benedixiſſe, antequam dimitteret è manibus. Accepta enim in manibus benedixit, poſtea Diſcipulis dedit. Item vbi dicitur: Hoſtiam puram, Hoſtiam ſanctam*, &c. Hæc ille qui ſane hunc ritum, ſi eius tempore viguiſſet, nunquam prætermiſiſſet. qui poſtea eleuationis corporis quæ fit ſimul cum calice, antequam oratio Dominica recitetur, mentionem facit. *& cum dicimus, per omnia ſecula ſeculorum, corpus cum calice leuamus.* Idem clarius patebit ex cap. 23. eiuſdem Auctoris. Excipienda eſt Miſſa Mozaraba (ſi tamen ei nihil additum fuerit) in qua duplex habetur Hoſtiæ eleuatio, prima ſtatim poſt conſecrationem, altera ſubſequitur hæc verba: *fidem, quam corde credimus, ore dicamus.* Græci & cæteri orientales attollunt corpus Chriſti poſt orationem Dominicam, aliaſque preces, communione ſtatim ſubſecuturâ, vt manifeſtum eſt ex Liturgia ſancti Iacobi, *Diaconus cum timore Dei: attendamus.* ὁ ἱερεὺς ὑψοῖ τὸ δῶρον λέγει καθ' ἑαυτὸν ἅγιος, &c. i. *ſacerdos eleuans donum dicit apud ſe, ſancte*, &c. & ex Liturgiâ S. Ioannis Chryſoſtomi. *Cum autem Diaconus viderit ſacerdotem extendentem manus & tangentem ſanctum panem* πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ὕψωσιν, ἐκφωνεῖ, πρόσχωμεν, καὶ ἱερεὺς, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Id eſt, *ad faciendam eleuationem*, clamat, *attendamus; & ſacerdos, ſancta ſanctis.* Hæc enim omnia ibi ſequuntur orationem Dominicam & nonnullas preces, ex S. Anaſtaſio Sinaïta orat. de ſancta Synaxi, qui poſtquam mentionem fecit orationis Dominicæ ſubiungit. *Hæc dicamus, (videlicet dimitte nobis debita, ſicut & nos, &c.) hæc cotidie precemur, dum tremendæ ſynaxi aſſidemus. quod cognoſcens ſacerdos poſt conſecrationem ſacrificij illius incruenti* ἀνυψοῖ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, καὶ πᾶσιν αὐτὸν ὑποδεικνύει. εἶτα φωνεῖ Διάκονος, καὶ λέγει, πρόσχωμεν. i. *& panem vitæ in altum eleuat, & ipſum omnibus oſtendit. Deinde exclamat Diaconus, & dicit, attendamus.* Quod ex ſequentibus verbis confirmatur: εἶτα ἐπάγει ὁ ἱερεὺς εὐθέως, καὶ λέγει, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. i. deinde ſtatim ſubiungit ſacerdos, & dicit, ſancta ſanctis. nam hæc verba S. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. 5. Myſtag. ſcribit expleta oratione Dominica à Pontifice proferri: *Tum expleta oratione dicit amen, obſignans per amen (quod ſignificat fiat) totam hanc, quam à Deo didicimus orationem.* μετὰ ταῦτα λέγει ὁ ἱερεὺς τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. i. *ſacerdos poſtea dicit, ſancta ſanctis.* Idem etiam colligere ex his Georgij Codini verbis libro de officiis aulæ Conſtantinopolitanæ: *rurſumque ad anabathram veniens ſedet Imperator,* αἰςάμενος

Digitized by Google

μόνον ὅτε τῇ ἀναγνώσει τοῦ ἁγίου συμβόλου, καὶ ἐν τῇ τοῦ Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς προσευχῇ, καὶ ἐν τῇ ὑψώσει τοῦ δεσποτικοῦ, καὶ ἁγίου σώματος. γενομένης δὲ τῆς ὑψώσεως, &c. i. *exurgens ſolū in lectione ſymboli, & in oratione Dominica, & in eleuatione Dominici & ſancti corporis. facta autem eleuatione, ſi ad communionē paratus non eſt Imperator, ſedet in throno ſuo vſq; ad finem ſanctæ liturgiæ: ſi autem paratus eſt, aduocant ipſum duo Diaconi, quos ante dicebamus, ingrediturque cum eis in altare ſanctum.* Hactenus Codinus, vbi nota primò hîc eleuationem corporis Chriſti nominari poſt orationem Dominicam, ſecundò ſimul atque eleuatum eſt corpus Chriſti, Imperatorem (ſi ad communionem paratus eſt) à duobus Diaconis accerſitum in altare ſanctum ad ſacram communionem ingredi. Eandem conſuetudinem in ſuâ Liturgiâ imitantur Æthiopes. Siquidem ſacerdote & populo mox communicaturis, *Diaconus dicit. Inſpiciamus. Sacerdos. Sanctum date ſanctis. Populus dicit, vnus Pater ſanctus, vnus Filius ſanctus, vnus eſt Spiritus ſanctus. Sacerdos dicit: Dominus vobiſcum. Populus, & cum ſpiritu tuo. Sacerdos eleuans Sacramentum dicit alta voce, Domine Ieſu Chriſte, miſerere noſtri.* Statimque Sacerdos, & populus communicant. Eſtque vnica in illa Miſſa corporis Chriſti eleuatio, quemadmodum in Liturgiis citatis. Id etiam videre eſt in vita S. Baſilij auctore Amphilochio: *Et poſt finem orationum exaltauit panem prolixe orans & dicens, attende Domine Ieſu Chriſte de ſancto habitaculo tuo,* &c. vt in liturgiis eiuſdem S. Baſilij & S. Chryſoſtomi, in quibus hæc oratio dicitur paulo ante hæc verba, *ſancta ſanctis* poſt orationem Dominicam. quidam tamen duas olim fuiſſe eleuationes exiſtimant, priorem quæ etiam fiebat à ſacerdote ſtatim poſt conſecrationem iuxta ritum hodiernum; alteram de qua ſupra dictum eſt, idque ſuadere conantur ex his S. Dionyſij verbis cap. 3. Eccl. Hierarchiæ. καὶ τὰς ἱερὰς θεουργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας, ἱερουργεῖ τὰ θειότατα, καὶ ὑπ' ὄψιν ἄγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερῶν προκειμένων συμβόλων καὶ τὰς δωρεὰς τῶν θεουργιῶν ὑποδείξας, εἰς κοινωνίαν αὐτῶν ἱερῶς αὐτός τε ἔρχεται. i. vbi ſacerdos ſacra Dei opera cecinit & collaudauit, conſecrat myſteria, ſub aſpectum quæ celebrata ita ſunt, ducit per Sacroſancta propoſita ſymbola, oſtenſiſq; diuinæ operationis muneribus ad diuinam eorum communionem tum ipſemet accedit. nam illa intelligenda ſunt de illa oſtenſione quæ vt diximus fiebat paulo ante communionem vt ſuis verbis S. Dionyſius innuit, & optimè declarat in Scholiis S. Maximus καὶ ὑπ' ὄψιν] μᾶλλον τότε ἔμενεν κεκαλυμμένα τὰ θεῖα δῶρα ἕως καιροῦ τῆς ἁγίας μεταλήψεως, καὶ τοῦτο δηλοῖ μετ' ὀλίγα σαφῶς ἀκριβῶς, ὅτι κουφίζων ὁ ἱεράρχης τὸν ἅγιον ἄρτον, ἐδείκνυε τὴν εὐλογίαν, λέγων τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. i. & ſub aſpectum] magis tunc diuina dona manebant obtecta vſque ad tempus ſanctæ ſumptionis. vti paulo poſt declarat. certe manifeſtum eſt quod attollens Pontifex ſanctum panem oſtendebat benedictionem, dicens ſancta ſanctis. Idqueiuxta liturgias SS. Iacobi Baſilij, & Chryſoſtomi, aliaſque Græcorum in quibus hæc

Digitized by Google

ſtatim poſt conſecrationem Hoſtiæ eleuatio non reperitur. & in textu S. Dionyſij obiecto eſt, vnica eleuatio quæ ſi conſecrationem ſequitur, id fit quia S. Dionyſius omiſit ea, quæ inter conſecrationem & elationem interiacent, quæ videre eſt in Liturgiis, & in auctoribus citatis. Sacerdos autem attollens Hoſtiam ter cum ea in aëre ſignum Crucis faciebat, vt docet S. Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in Theoriâ myſticâ. *Elatio autem in altum venerandi corporis repræſentat Crucis elationem & mortem in eâ & ipſam reſurrectionem*, τὸ δὲ ὑψῶσαι τὸν ἱερέα τὸν ἄρτον καὶ τρεῖς σταυροὺς ποιῆσαι ἐν τῷ ἀέρι μετὰ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ ἄρτου τοῦτο αἰνίττεται. i. *quod autem Sacerdos panem attollit, & ſignum Crucis ter facit in aëre cum venerando, & viuificante pane hoc ſignificat.* Exaltationis Hoſtiæ in Miſſa mentio fit in 5. reſponſione Synodi Conſtantinopolitanæ ſub Nicolao Patriarcha.

Lin. 22. VEL NOMINA VIVORVM] vt in Græcorum liturgiis & catecheſi: S. Cyrilli ſupra citata, vbi poſt conſecrationem commemoratio fit viuorum & mortuorum ſimul.

Lin. 36. DICET DIACONVS, &c] Diaconi partes ſunt monere populum ante communionem, vt ſe humiliet, ſiue inclinet ad benedictionem Epiſcopalem percipiendam, vt clarum eſt ex homil. 34. S. Cæſarij Arelatenſis: *& illud ſimiliter admoneo, fratres cariſſimi, quotieſcunque Diaconus clamauerit, vt vos ad benedictionem inclinare debeatis, corpora & capita fideliter inclinetis.* & ſub finem: *& quotieſcunque Diaconus clamauerit, vt aut in oratione genua flectere, aut benedictioni inclinare capita debeatis, obedienter & fideliter cum vera humilitate faciatis.* In ordine Romano id fit ab Archidiacono.

Lin. 37. HVMILIATE VOS AD BENEDICTIONEM] ita in ordine Romano, & in Miſſa Mozoraba. Vide ſupra quæ de his benedictionibus Epiſcopalibus à nobis obſeruata ſunt. Earum vſus ad huc viget in quibuſdam Eccleſiis.

Pag. 265. c. 1. l. 1. BENEDICAT VOS, &c.] hanc benedictionem integram non exſcripſi, quia ſupra habetur in ſolemnitate Paſchali libri Sacramentorum.

L. 5. PAX DOMINI SIT SEMPER VOBISCVM] olim hoc loco dicebatur, *pax vobiſcum*, vt liquet ex S. Auguſtino, ſerm. de diuerſis 83. *Ecce vbi eſt peracta ſanctificatio, dicimus orationem Dominicam, quam accepiſtis & reddidiſtis. poſt ipſam dicitur pax vobiſcum; & oſculantur ſe Chriſtiani in oſculo ſancto.*

Lin. 9. INTERIM OSCVLETVR ARCHIDIACONVM ET CÆTEROS] ſtatim communicaturus Pontifex dat pacis oſculum iuxta ritum Eccleſiæ Romanæ, ſeu Latinæ, ſi Hiſpanum exceperis antiquum. de quo Innocentius Papa. I. epiſt. ad Decentium Eugubinam Epiſcopum. *Pacem modò aſſeris ante confecta myſteria quoſdam populis imperare,*

vel

vel ſibi inter ſe ſacerdotes tradere; cum poſt omnia quæ aperire non debeo, pax ſit neceſſario indicenda, per quam conſtet populum ad omnia quæ in myſteriis aguntur, atque in Ecclesia celebrantur, præbuiſſe conſenſum, & finita eſſe pacis oſculo demonſtrantur. Hinc capiendus eſt Tertullianus lib. de oratione ſub finem: *Alia iam conſuetudo inualuit ieiunantes habita oratione cum fratribus ſubtrahunt oſculum pacis, quod eſt ſignaculum orationis.* quem locum mirè illuſtrant verba Innocentii Papæ. Confirmatur auctoritate S. Auguſtini ſermone 83. de diuerſis. *ecce vbi eſt peracta ſanctificatio, dicimus orationem Dominicam, quam accepiſtis & reddidiſtis. Poſt ipſam dicitur pax vobiſcum: & oſculantur ſe Chriſtiani in oſculo ſancto, quod eſt ſignum pacis,* &c. & lib. 2 aduerſus litteras Petiliani cap. 23. *cui pacis oſculum inter Sacramenta copulabatis, in cuius manibus Eucharistiam ponebatis, cui viciſſim danti porrigebatis.* Alio ritu Græci vtuntur, nam apud eos vbi manus ablutæ fuerint, datur oſculum pacis ante præfationem, & myſticas preces, & conſecrationem, vt clarum eſt ex S. Cyrillo Hieroſolymitano, catech. 5. myſtag. εἶτα βοᾷ ὁ Διάκονος ἀλλήλους ἀπολάβετε, ἀλλήλους ἀσπαζώμεθα. id eſt, deinde clamat Diaconus, inuicem amplectimini, inuicem oſculemur, &c. explicato oſculi myſterio ſubiungit. *Poſtea clamat ſacerdos, ſurſum corda,* &c. ex S. Dionyſio libro de cœleſti Hierarchia cap. 3. καὶ ἀσπασαμένων ἀλλήλους ἁπάντων, &c. id eſt, & cum ſe omnes oſculati fuerint, myſtica ſacrorum voluminum recitatio peragitur. ex S. Iuſtino Martyre Apologia. 2. pro Chriſtianis; ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα. i. inuicem nos oſculamur. Deinde ſubiungit, quomodo offeratur Pontifici panis, & poculum aquæ & vini ad conſecrationem. Id etiam conſtat ex Concilio Laodiceno, can. 19. *quòd oportet ſeorſum primum poſt Epiſcoporum ſermones catechumenorum orationem peragi: & poſtquam exierint catechumeni, eorum qui pœnitentiam agunt, fieri orationem, & cum ſub manum acceſſerint* (id eſt, cum manus eis ab Epiſcopo fuerint impoſitæ) *& ſeceſſerint, fidelium preces ſic fieri; vnam quidem ſcilicet primam ſilentio, ſecundam autem & tertiam alta voce impleri,* εἶθ' οὕτω τὴν εἰρήνην δίδοσθαι. i. *deinde pacem dari.* & paulo poſt, καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἐπιτελεῖσθαι. i. *& ſic ſanctam oblationem peragi.* ex S. Ioanne Chryſoſtomo homil. 18. in 2. epiſt. Pauli ad Corinthios, vbi enarratis orationibus, quæ dicuntur pro arreptitiis, pœnitentibus, & aliis, qui non communicant, ſubiungit: ὅταν εἰρήνης μέλλῃ μεταλαμβάνειν, καὶ μεταδιδόναι, δεῖ πάντας ὁμοίως ἀσπαζόμεθα. i. ad hæc cum pax danda, viciſſimque accipienda eſt, omnes æquè nos inuicem oſculamur. Tandem addit Pontificem bene precari populo, & populum viciſſim Pontifici, cum ei reſpondet & cum Spiritu tuo. & Pontifici gratias agenti aſſentiri populum reſpondentem dignè, & iuſtè fieri: & tum demum Pontificem gratiarum actionem, id eſt, præfationem auſpicari. Huc ſpectant illæ Timothei Patriarchæ Alexandrini reſponſione ad interrogationem VIII. ἐν δὲ τῇ ἀναφορᾷ ὁ διάκονος

προσφορᾷ πρὸ τοῦ ἀσπασμοῦ, οἱ ἀκοινώνητοι περιπατεῖτε. i. In oblatione Diaconus ante ſalutationem clamat, qui non communicatis, abite. vbi nota cum ſacris arcentur catechumeni ante ſalutationẽ. i. oſculum pacis, facile concludi eiuſmodi ſalutationem apud Græcos fieri ante diuinorum myſteriorum conſecrationem. nam ſi eâ peractâ fieret, vt apud nos, poſſent expelli catechumeni ante ſalutationem, qui tamen interfuiſſent conſecrationi contra Eccleſiæ decreta. vult ergo Timotheus expelli catechumenos ante ſalutationem, quia illa completa ſe quamprimùm ſacerdos ad myſteriorum ſanctificationem accingit & præparat. Græcorum ritum olim ſecuta eſt antiqua Hiſpaniæ Eccleſia, vt clarum eſt ex S. Iſidoro lib. 1. de offic. Eccl. cap. 15. Vbi quartam orationem ſcribit dici pro oſculo pacis, quam ſequitur quinta, quæ ex illius textu eſt oblatio, & præfatio.

Lin. 14. HÆC SACROSANCTA COMMIXTIO, &c.] in Miſſali Romano & apud Micrologum cap. 23 additur, *& conſecratio*. In Miſſa Illyrici, in ſecunda precatione legitur, *fiat commixtio, & conſecratio corporis & ſanguinis*, iuxta id quod ſtatuitur can. 17. Concilij primi Arauſicani: *& calix offerendus eſt, & admixtione Euchariſtiæ eſt conſecrandus*, quod de quadam exteriori conſecratione intelligendum eſt, cum antea conſecratus fuerit per verba Chriſti. Quare hoc vocabulum *conſecratio* non ſignificat præcedentem conſecrationem per verba Chriſti factam, vt quidam malè explicant. Hæc commixtio corporis & ſanguinis habetur etiam in Liturgia S. Iacobi & in Conc. Tol. 4. can. 17. *coniunctionem panis & calicis*, &c.

Lin. 16. FIAT OMNIBVS SVMENTIBVS, &c.] aliter in Miſſali Romano.

L. 33. COMMVNICENT SE] τὸ, *ſe*, redundat.

Lin. 35. EOQVE COMMVNICATO, DICAT ORATIONES HAS] In Miſſali Romano hæ duæ priores orationes præmittuntur communioni & in quibuſdam variant.

Col. 2. l. 29. ET EPISCOPVS COMMVNICET PRESBYTEROS, &c.] Epiſcopus porrigit communionem iuxta morem antiquum, vt videre eſt apud Tertullianum lib. de corona militis; *Euchariſtiæ Sacramentum & in tempore victus, & in omnibus mandatum à Domino etiam antelucanis cœtibus: nec de aliorum manu, quàm de præſidentium ſumimus.* Quæ conſuetudo non fuit vniuerſalis, ſi quidẽ ætate S. Iuſtini Martyris, quæ ſuperior eſt Tertulliani, Diaconi fidelibus corpus & ſanguinem Domini porrigebant, vt conſtat ex illius Apologiâ 2. pro Chriſtianis *οἱ καλούμενοι, παρ' ἡμῖν Διάκονοι διδόασιν ἑκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος*. i. ij qui apud nos Diaconi appellantur omnibus adſtantibus panem & vinum & aquam conſecrata porrigunt. de porrectione calicis à Diacono inſignis exat locus apud S. Cyprianum

Digitized by Google

epiſtolà de lapſis. *Vbi verò ſolemnibus adimpletis calicem Diaconus offerre præſentibus cæpit, & accipientibus cæteris locus eius aduenit, faciem ſuam paruula instinctu diuinæ maieſtatis auertere, os labiis obturantibus premere, calicem recuſare. Perſtitit tamen Diaconus, & reluctanti licet, de Sacramento calicis infudit.* Sed neque id prohibuit Concilium Nicænum. 1. can. 18. ſed abrogat tantùm prauam illam conſuetudinem quorundam locorum in quibus Diaconi Presbyteris Euchariſtiam porrigebant; cum abſurdum ſit, vt hi qui non offerunt, iis qui offerunt, Euchariſtiam porrigant. In Conc. Carth. 4. can. 38. prohibetur Diacono Euchariſtiam populo erogare præſente Preſbytero, niſi neceſſitate id facere iubeatur.

L. 30. SICCO SACRIFICIO] id eſt, corpore Chriſti ſeparatim à ſanguine dato.

Lin. 31. MIXTO TAMEN SACRIFICIO] I. corpore Chriſti ſanguini eius immixto. Etenim quondam multis in locis mos inoleuerat, vt corpus Chriſti in ſacro ſanguine tinctum daretur. quod patet ex multis decretis diuerſis temporibus ad hunc morem antiquandum factis, Iulij Papæ I. apud Iuonem Carnotenſem par. 2. decreti cap. 85. *illud quod pro complemento communionis quidam intinctam tradunt Euchariſtiam populis, non hoc prolatum ex Euangelijs teſtimonium repererunt; vbi Apoſtolis corpus & ſanguinem ſuum Dominus commendauit. Seorſum enim panis & calicis commendatio commemoratur.* Concilij Bracarenſis 3. can. 1. id etiam prohibetur, quia, vt ibi notatur, Chriſtus ſeorſum corpus & ſanguinem ſuum dedit Apoſtolis; & Concilij Claromontani ab Vrbano II. celebrati apud Ordericum Vitalem lib. 9. hiſt. Eccl. ad annũ 1095. cum ſtatuitur, vt corpus Dominicum, & ſanguis ſingulatim ſumatur, in hunc modum; *Corpus Dominicum, & ſanguis Dominicus ſingulatim accipiatur.* Et hic Canon prout ſic ab Orderico refertur, clarus eſt, nec vllam patitur difficultatem. Sed faceſſit negotium prout refertur à doctiſſimo Baronio in Eccl. Annal. tom. 11. ex ſchedis Antonij Auguſtini Epiſcopi Tarraconenſis, hoc modo: *ne quis communicet de altari, niſi corpus ſeparatim, & ſanguinem ſimiliter ſumat: niſi per neceſſitatem, & cautelam.* Quæ quidem poſtrema verba, *niſi per neceſſitatem, & cautelam*, non extant apud Orderic ũ Vitalem, quæ tamen nihil aliud ſonant, quàm quod ſpecies commixtæ ſimul dari poſſint, ſi interueniat aliqua neceſſitas aut cautela; qualis eſt, cum populus in Miſſa ſolemni communicat, ne præ multitudine ſanguis effundatur, vt videre eſt in antiquo ritu Miſſæ celebrandæ Ioannis Abrincatenſis Epiſcopi. *excepto populo quem intincto pane, non auctoritate, ſed ſumma neceſſitate timoris ſanguinis Chriſti effuſionis permittitur communicare.* qualis eſt etiam in eis ægrotis quos vires omnino deficiunt, qui corpus Domini vix præ imbecillitate ſumere poſſunt, nec ſacrum calicem ſine effuſionis periculo; tunc eiuſmodi languentibus iuxta Concilij mentem corpus Domini in ſanguine Dominico

intinctũ, in cochleari dari poſſet, vt facile illud ſorbere poſſent: vt videre eſt in viſitatione infirmorum codicis MS. monaſterij S. Rem. Remis fundati, nam ibi cum poſt vnctionem communicat infirmus, quem vis morbi non ad tantam virium imbecillitatem adduxit, dicitur vtraq; formula, *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternã. Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti redimat te in vitam æternam*, quæ diſtinctam ſumptionem indicant: at dum communicat infirmus, qui *ingrauari cœperit*, vnica tantùm formula recitatur in hunc modum, *Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam*, quia corpus Domini in ſacro Sanguine tinctum, in cochleari infirmo porrigitur.

L. 36. COMMVNIO: PASCHA NOSTRVM. PSAL. DOMINE PROBASTI ME, &c.] in hac communione ſunt Antiphona & Pſalmus. quæ canuntur. tempore communionis olim cantabatur Pſalmus, vt clarum eſt ex S. Auguſtino lib. 2. Retractationum cap. 11. *vt hymni ad altare dicerentur de Pſalmorum libro ſiue ante oblationem, ſiue cum diſtribueretur populo quod fuiſſet oblatum*, &c. Græci Clericis communicatis, cum referunt muſcaria, ſeu flabella, diſcos calices, & alia vaſa ſacra quædam pſallere cœperunt, quibus repoſitis cani cœptus eſt vltimus verſus τοῦ κοινωνικοῦ; deinde τροπάριον, ſeu verſiculus: Πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, Κύριε, &c. i. impleatur os noſtrum laude, Domine, vt pſallamus gloriam tuam, quia dignatus es nos ſanctorum myſteriorum participes fieri. Serua nos in ſanctificatione tota die meditantes iuſtitiam tuam. Alleluia, idque Olympiade CCCLI. menſe Maio, indictione XII. auctore Sergio Patriarcha Conſtantinopolitano, vt refert Chronicon Alexandrinum. Sed hoc non apparet in hodiernis Liturgiis: niſi quod Troparium, *impleatur*, in Liturgiâ S. Ioannis Chryſoſtomi canitur, cum deferuntur ſancta in Propoſitionem.

Pag. 266. c. 1. l. 8. ITE MISSA EST] in Liturgiis Græcorum ſunt aliæ formulæ, *ite in pace, procedamus in pace, in pace Chriſti eamus*; quæ pronunciantur etiam à Diacono.

Col. 2. l. 2. PLACEAT TIBI SANCTA TRINITAS, &c.] hæc oratio extat etiam in Miſſa codicis MS. Tiliani, & Miſſa Illyrici, quæ in paucis variant.

Col. 1. l. 13. INCIPIT ORDO PONTIFICIS, &c.] hanc ſecundam Miſſam ſeu potius ordinem Miſſæ adiecimus ex cod. MS. Tiliano toties à nobis ſupra citato, quamuis ſuperior Miſſa ex codice Ratoldi Abbatis producta videatur antiquior: quia tamen multa ſunt in ea memorabilia, & ſcitu digna, piaculum exiſtimaui, ſi eam prætermitterem: maxime cum ſit quàm ſimillima Miſſæ antiquæ à Matthia Illyrico viro Luteranæ ſectæ ex Bibliotheca Palatina editæ, vt ex vtriuſque collatione quam in his obſeruationibus ſubiiciemus, clarum erit, ſi prius qui-

Digitized by Google

buſdam obiectis ab Illyrico in ſua præfatione, quibus Miſſam Romanam vellicat, reſponderimus. Primò iſte ſuæ Miſſæ antiquitatem ad tempora S. Gregorij I. reuocat, dicitque illius ætate, vel aliquot poſt annis in Eccleſia fuiſſe vſitatam. Quod mihi ſane perſuadere non poſſum, tum quia multa ſunt in ea, quæ longe poſt S. Gregorium inſtituta ſunt, quæ non extant in Miſſa ſuperiori ex codice Ratoldi, quæ ſcripta eſt aliquot annos ante annum 986. quæ tamen reperire eſt in Miſſa Tiliani codicis, qui multis annis poſt codicem Ratoldi ſcriptus eſt, regnante videlicet Henrico primo Francorum rege: quamuis non inficias ierim multa eſſe in Miſſa ab Illyrico edita, quæ redoleant antiquitatem II. vt præferat Miſſam à ſe editam Miſſæ Romanæ, dicit olim vnicā fuiſſe celebrandæ Miſſæ rationem, quemadmodum apud Græcos, & ſuam ita eſſe compoſitam, vt ſit pro omni neceſſitate, nec olim fuiſſe Miſſas de ſanctis & Feſtis. Sed huius ſententiæ falſitatem ex ipſa Miſſa Illyriciana conuincere licet, in qua Introitus, Epiſtola, Graduale, Euangelium, Offertoriū, Secreta, Præfatio, Communio, & Poſtcommunio non ſpeciatim, & particulatim, ſed tantùm generatim nominantur ſine vlla ſpecificatione, aut aſſignatione alcuinis particularis ſeu Introitus, ſeu Epiſtolæ, & ſimilium. quod confirmant hæc eiuſdem Miſſæ verba: *finita Angelica laude, Miſſalem dicat orationem ſacerdos, deinde lectio recitetur.* Vbi Miſſalis oratio nulla eſſe poteſt, quàm quæ hymnum Angelicum ſequitur. Quæ cum ita ſint, quare nullus Introïtus, Epiſtola, Euangelium, &c. particulariter aſſignantur? quare cum tot orationes, ſeu Apologiæ in illa Miſſa integræ reperiantur, nulla Oratio Miſſalis, nulla Secreta, oratio poſt communionem ibi deſcripta appareat? Nulla ſane horum reddi poteſt ratio, quàm varietas Feſtorum, & ſolemnitas Sanctorum, quæ pro ſui diuerſitate, diuerſas poſtulant orationes Miſſales, Epiſtolas, Euangelia, Secretas, & ſimilia feſto aut ſolemnitati ſancti conuenientia. quæ ſi omnia in ordine Miſſæ collocarentur multis confuſionum labyrinthis celebrans inuolueretur: qui vt vitentur, ordo Miſſæ cotidianus ſeorſum ponitur, (vt videre eſt in Miſſa Illyriciana, cuius titulus eſt huiuſmodi; *incipit ordo Sacramentorum,* & finis, *explicit ordo de officio Miſſæ*) cætera verò pro varietate feſtorum, & temporum pulchro ordine diſponuntur. vt vſu venire ſolet in libris Sacramentorum & Miſſalibus. Quaſi verò Apoſtoli, & veteres illi Pontifices, qui nobis ſanctimonia, & eruditione præluxerunt feſta natalis Domini, Epiphaniorum, Paſchæ, & Pentecoſtes celebrauerint, prætermiſſa commemoratione tantorum beneficiorum, quæ nobis Deus optimus maximus illis diebus impertiuit, cum maximè in eorum recordationem, & grati animi propter ea in Deum ſignificationem inſtituta ſint, non ſecus ac olim Deus feſta Paſchæ, Pentecoſtes, Tabernaculorum & ſimilia Iudæis obſeruare præcepit, vt præclarè notat S. Iſidorus Peluſiota lib. 2. epiſt. 116. μὴ ἀγνοῶ

ὅτι ὁ Θεὸς ταῖς ἑορταῖς καὶ πάλαι, καὶ νῦν ἐγκατέδησε τῶν εὐεργεσιῶν τὰ ὑπομνήματα ἵνα οἱ πανηγυρίζοντες ἔναυλον τὴν τούτων μνήμην ἔχοντες μὴ εἰς μέθην, ἀλλ' εἰς εὐχαριστίαν, καὶ τὴν ἑορτὴν τρέπωνται. i. illud autem ne ignores Deum beneficiorum ſuorum commemorationem feſtis & olim & nunc aſtrinxiſſe: vt qui feſtos dies celebrant auribus ſuis memoriam inſonantem habentes non ad temulentiam ſed ad gratiarum actionem ſe conuertant. Antiqua praxis nota eſt ex S. Auguſtino, prologo in 1. epiſt. Ioan. *Meminit ſanctitas veſtra Euangelium ſecundum Ioannem ex ordine lectionum nos ſolere tractare: ſed quia nunc interpoſita eſt ſolemnitas ſanctorum dierum, quibus certas ex Euangelio lectiones oportet in Eccleſia recitari, quæ ita ſunt annuæ, vt aliæ eſſe non poſſint, ordo ille quem ſuſceperamus, neceſſitate paululum intermiſſus eſt, non omiſſus.* tractatu 9. in Epiſtolam Ioannis: *interceſſerunt, vt intermitteremus textum huius Epiſtolæ, quædam pro diebus feſtis ſolemnia lectionum, quæ non potuerunt niſi legi, & ipſa tractari.* & ſerm. 144. de tempore, *Reſurrectio Domini noſtri Ieſu Chriſti hodie recitata eſt, ſed de altero libro Euangelij, qui eſt ſecundùm Lucam: primò enim lecta eſt ſecundùm Matthæum, heſterna autem die ſecundùm Marcum, hodie ſecundùm Lucam. Sic habet ordo Euangeliſtarum. ſicut enim paſſio ipſius ex omnibus Euangeliſtis conſcripta eſt, ſic dies iſti, ſeptem vel octo durant ſpatium, vt ſecundùm omnes Euangeliſtas reſurrectio recitetur. Paſſio autem quia vno die legitur, non ſolet legi, niſi ſecundùm Matthæum. Volueram aliquando, vt per ſingulos annos ſecundùm omnes Euangeliſtas etiam paſſio legeretur, factum eſt: non audierunt homines quod conſueuerunt, & turbati ſunt.* ex Gennadio catalogo de Illuſtribus viris, de Muſæo Maſſilienſis Eccleſiæ Preſbytero: *compoſuit Sacramentorum egregium, & non paruum volumen per membra quidem pro opportunitate officiorum, & temporum, pro lectionum textu Pſalmorumque ſerie, & decantatione diſcretum.* ex Sidonio lib. 4. epiſt. 11. de Claudiano Mamerci Epiſcopi Vienenſis fratre.

Pſalmorum hic modulator & phonaſcus
Ante altaria fratre gratulante
Inſtructas docuit ſonare claſſes,
Hic ſolemnibus annuis parauit
Quæ quo tempore lecta conuenirent.

Et ex epiſt. 2. Vigilij Papæ. *Ordinem quoque precum in celebritate Miſſarum nullo nos tempore, nulla feſtiuitate ſignificamus habere diuiſum, ſed ſemper eodem tenore oblata Deo munera conſecrare. Quoties verò Paſchalis Domini, vel Pentecoſtes, & Epiphaniæ, Sanctorumque Dei fuerit agenda Feſtiuitas, ſingula capitula diebus apta coniungimus, quibus commemorationem ſanctæ ſolemnitatis, aut eorum faciamus quorum natalitia celebramus: cætera verò ordine conſueto proſequimur.* Vbi ordo precum eſt ratio celebran-

dæ Miſſæ, non canon Miſſæ, vt ex citato textu clarum, qui canon ſubſequenter dicitur ibidem textus canonicæ precis. Si ſpectemus horas canonicas, in eis etiam varietatem pro diuerſitate ſolemnitatum, & feſtorum videre licet. nam ſupradictus Muſæus, vt refert Gennadius, *excerpſit ex ſanctis ſcripturis lectiones totius anni feſtiuis aptas diebus, reſponſoria, etiam Pſalmorum capitula tempori, & lectionibus congruentia.* Id manifeſtum eſt etiam ex regula S. Benedicti cap. 14. *in Sanctorum feſtiuitatibus, vel omnibus ſolemnitatibus ſicut diximus Dominico die agendum eſt: exceptò quod Pſalmi aut Antiphonæ, vel lectiones ad ipſum diem pertinentes dicantur.*

Nec valet quod dicit Illyricus Græcos hodie etiam habere vnicam Miſſæ formam. Nam etſi Liturgiæ Græcorum quas nunc habemus, ſint veluti quædam Miſſæ communes, tamen in eorum Euchologio aliiſque eorum ritualibus diuerſæ Miſſæ pro Feſtorum, ſolemnitatum & temporum diuerſitate reperiuntur.

Tandem codex MS. vnde ſuam Miſſam exſcripſit Illyricus, non eſt adeo antiquus, ſiquidem ter in ea reperitur litera N. quæ vulgò ponitur loco nominis proprij, cum eiuſmodi figura cœperit paulo ante annum poſt Chriſtum natum milleſimum. Nam in antiquioribus codicibus MSS. pro hac literâ N. ponitur hæc nota ill. cum tranſuerſa linea, vt videre eſt in antiquiſſimis noſtris libris Sacramentorum MSS. S. Eligij, Remenſi & Rodradi: quemadmodum & in formulis Marculphi, & in quibuſdam aliis libris modò excuſis, qui ex vetuſtiſſimis codicibus MSS. excuſi ſunt. Dicit etiam Illyricus ante Caroli Magni ætatem Miſſas pro defunctis in vſu non fuiſſe: ſed facile conuincitur ex Concilij Vaſenſis 2. can. 43. in quo contrarium apparet: *in omnibus Miſſis ſeu Matutinis, ſeu in quadrageſimalibus, ſiue in illis quæ pro defunctorum commemoratione fiunt, ſemper ſanctus, ſanctus, ſanctus, eo ordine quo modò ad Miſſas publicas dicitur, dici debeat.* In Conc. Barac. 1. can. 16. *ſed ſecundùm ſectam Priſcilliani feſtiuitatem ipſius dici* (feriæ V. in cœna Domini) *ab hora tertia per Miſſas defunctorum ſoluto ieiunio, colit, anathema ſit.* Ibi enim prohibetur feria V. in cœna Domini, hora tertia ſoluto ieiunio Miſſas defunctorum celebrare. quod ſignũ eſt illo die poſt nonam non ſoluto ieiunio potuiſſe celebrari. & in Conc. Bracarenſis 2. can. 10. vbi ſtatuitur ne quis Miſſas Mortuorum etiam poſt acceptum merum & oblationem audeat conſecrare, vt à ieiunis Miſſæ celebrentur. Nec interrogatio S. Bonifacij, quam obiicit Illyricus noſtræ ſententiæ obeſſe, nam interrogatio S. Bonifacij eſt tantum de oblationibus pro defunctis in Miſſa, non de Miſſis defunctorum, quales nunc celebramus. Quod obiicit Illyricus, de communione & oblationibus, non facit ſuã Miſſam aliis antiquiorem, cum iſta etiam habeantur in Miſſa codicis Tiliani, qui ſcriptus eſt tempore Henrici I. Francorum Regis, vt dictum eſt.

Digitized by Google

Lin 16. QVANDO LAVAT MANVS] hæc lotio manuum extat etiam in Miſſa ab Illyrico edita cum eadem oratione. *Largire ſenſibus noſtris*, &c.

Lin. 25. POSTEA SE INCIPIT SANDALIA, &c.] In Miſſa Illyrici induitur Pontifex ornamentis Pontificalibus; ſed induendi ordo diuerſus eſt, diuerſæ orationes: & plura ornamenta videre eſt in Miſſa Illyrici, quæ ſunt huiuſmodi, alba, cingulum, præcinctorium, ſtola, ſubtile, dalmatica, caſula, mappula, chirothecæ, annulus, & rationale.

Lin. 32. DEINDE CANTET CVM CIRCVMSTANTIBVS, &c.] In Miſſa Illyrici habetur: *Hos Pſalmos interim dum paratur Epiſcopus, circumſtantes Clerici cantent*. Quam dilecta tabernacula. Benedixiſti, Domine, terram tuam. Inclina, Domine, aurem tuam. Loco precum ſequuntur alij quatuor Pſalmi.

L. 267. c. 1. l. 14. OSCVLETVR DVOS PRESBYTEROS, &c.] In Miſſa Illyrici: *Deinde in eodem loco Presbyteris & Diaconis eum deducentibus præbeat oſculum pacis.*

Lin. 26. INCIPIENS PER SE, &c.] ita correxi. In Miſſa Illyrici ſic habetur: *Cum peruenerit ad altare imponat per ſe Antiphonam*: Introibo ad altare Dei, &c. cum Pſalmo, Iudica me, Deus, &c. & ſequuntur aliæ preces.

Lin. 29. AVFER A NOBIS, &c.] In Miſſa Illyrici hæc oratio præcedit Antiphonam. Introïbo ad altare Dei. *Poſt τὸ mentibus*, lege, *mereamur.*

Lin. 13. OMNIPOTENS DEVS, QVI ME PECCATOREM, &c.] In Miſſa Illyrici habetur quidem hæc oratio, ſed recitatur ad oſculum altaris.

Col. 2. l. 2. DEINDE CVM OSCVLABITVR EVANGELIVM, &c.] In Miſſa Illyrici: *tunc ſalutat Euangelium dicens*, Pax Chriſti, &c.

Lin. 8. CONFESSIO SACERDOTIS ANTE ALTARE] In Miſſa Illyrici: *poſt hæc ſecretò dicat hanc confeſſionem.* Suſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ, &c. Deinde ſequuntur decem orationes ſeu Apologiæ in eadem Miſſa, quarum decima eſt huiuſmodi: *Deus, propitius eſto mihi peccatori*, &c. prout habetur in hac Miſſa Tiliana, in quâ dicitur ante altare antequam Sacerdos incipiat Miſſam.

Pag. 268. c. 1. l. 1. ITEM ORATIO INTERIM; &c.] In Miſſa Illyrici: *Hæc ſequens oratio dicatur ab Epiſcopo interim donec hymnus Angelicus finiatur*. Sed babetur alia oratio, ſeu Apologia. *Deus qui iuſte iraſceris*, &c.

Lin. 19. POST COLLECTAM VSQVE AD EVANGELIVM,] In Miſſa Illyrici hæc habentur: *finita Angelica Laude, Miſſalem orationem dicat ſacerdos. deinde lectio recitetur, & inter lectionem & Euangelium, id eſt tempore gradalis & Alleluia, & ſequentia dicat Epiſcopus has orationes.*

orationes. Sed aliæ ſunt orationes, & numero ſexdecim, quarum nonnullæ ſunt prolixæ ſatis. Oratio verò Miſſæ Tilianæ, *Deus qui de indignis dignos facis*, &c. in Miſſa Illyrici recitatur à Pontifice, dum canitur offertorium.

L. 27. CVM INCENSVM, ANTEQVAM LEGATVR EVANGELIVM, &c.] in Miſſa Illyrici. *cum incenſum antequam legatur Euangelium in thuribulum mittitur, dicat ſacerdos*. Odore cœleſtis inſpirationis ſuæ, &c. Vbi ſequitur *Benedictio eiuſdem*: In nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti benedicatur incenſum iſtud, & acceptabile fiat in odorem ſuauitatis.

Lin. 35. DEINDE INCLINANTI DIACONO DICAT SACERDOS, &c.] In Miſſa Illyrici; *deinde inclinanti Diacono ſe* (adde, *ad*) *benedictionem Dei dicat*: Benedictio Dei Patris omnipotentis & Filij & Spiritus ſancti deſcendat ſuper te, & aperiat Chriſtus Dominus os tuum, ad dignè idoneeque pronunciandum ſanctum Euangelium ſuum. Dominus Deus ſit in ore tuo, &c. Sed prior benedictio deſideratur in cod. Tiliano. Sequitur in Miſſa Illyrici: *Diaconus accipiendo, vel oſculando Euangelium dicat*: Da mihi, Domine, ſermonem rectum, & bene ſonantem in os meum: vt placeant tibi verba mea, & omnibus audientibus propter nomen ſanctum tuum in vitam æternam, amen. *Perlecto autem Euangelio Diaconus dicat*: per iſtos ſermones S. Euangelij tui indulge mihi, Domine, omnia peccata mea. *& cæteri dicant*. Pax tibi.

Pag. 269. c. 1. l. 1. PERLECTO AVTEM EVANGELIO, &c.] In Miſſa Illyrici paulo aliter. *tunc allato incenſo ſimulque Euangelio ad ſalutandum dicant*. Per iſtos ſermones Euangelij Domini, &c. Deinde in eadem Miſſa ſequitur. *quando incenſum offertur dicant ſinguli*. dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo, Domine. *Tunc ſacerdos incipiat ſymbolum*. i. Credo in vnum Deum. Illud autem ſymbolum eſt Conſtantinopolitanum, quod ibi integrum ponitur. In eadem Miſſa hæc ſequuntur: *finito ſymbolo Apoſtolorum dicat ſacerdos*. Dominus vobiſcum: *deinde lauat manus hanc orationem dicens*. Largire ſenſibus noſtris, &c. vt ſupra in Miſſa Tiliana.

Lin. 8. CVM AVTEM ORNATVM FVERIT ALTARE, &c.] In Miſſa Illyrici; *cum autem ornatum fuerit altare, antequam oblationes accipiat, has orationes humillime ante altare ſe flebiliter accuſans dicat*. Ante oculos tuos, Domine, &c hanc ſequuntur aliæ ſex Apologiæ ſeu orationes: poſt quas in eadem Miſſa Illyrici ſequitur. *Tunc accedens ad altare, & oſculando illud dicat*. Oro te, Domine omnipotens Deus, vt per merita Sanctorum tuorum quorum reliquiæ hîc continentur, eorum interceſſionibus indulgere digneris mihi omnia peccata mea, qui viuis & regnas, &c. Nota hîc ornari altare Euangelio dicto. i. ſterni linteaminibus, & pallis.

L. 36. TVNC CONVERTAT SE, &c.] in Miſſa Illyrici. *Tunc conuertat ſe ſuſcipere oblationes presbyterorum aliorumque.*

Lin. 38. ET DICAT VNVSQVISQVE HANC ORATIONEM] cùm offert ſuam oblationem, vt in Miſſa Illyrici: *quando quis oblationem in manum Epiſcopi, vel presbyteri offert, dicat*, tibi Domino Creatori meo, &c. in fine additur, *viuorum & defunctorum.* Tum ſequitur, *pro memetipſo & cuncto populo Chriſtiano*: Tibi Domino offero Hoſtiam placationis, &c. *Pro rege & antiſtite noſtro, & pro cuncto Clero & pro omni populo Chriſtiano*: tibi Domino Creatori meo offero Hoſtiam placationis & laudis, &c. *Epiſcopus verò vel presbyter oblationes accipiens dicat*. Suſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem, quam tibi offert famulus tuus N. & præſta, vt in conſpectum tuum tibi placens aſcendat. qui viuis, &c. *Poſt acceptas oblationes à Clero, vel plebe, accipiat Diaconus de manu Subdiaconi oblatam ita dicendo*: Acceptum ſit omnipotenti Deo & omnibus Sanctis eius ſacrificium tuum. *Veniensque Diaconus ante Epiſcopum offerens dicat hoc offertorium.* Suſcipe, Domine ſancte Pater hanc oblationem, &c. *Et Epiſcopus accipiens oblationem à Diacono dicat.* Acceptabilis ſit omnipotenti Deo oblata tua. *Tunc puro corde offerat Domino oblatam ita dicens.* Suſcipe ſancte Pater, omnipotens, æterne Deus, &c. *Alia.* Suſcipe, clementiſſime Pater, Hoſtias placationis, &c.

Col. 2. l. 11. ACCVSET SE PRIVS FLEBILITER] In Miſſa Illyrici ſupra, *ſe flebiliter accuſans dicat.*

L. 13. ANTE CONSPECTVM DIVINÆ MAIESTATIS TVÆ, &c.] habetur ſupra in Miſſa Illyrici quarta inter Apologias ſeu orationes, quæ ibi à ſacerdote recitantur, cum ornatum fuerit altare antequam oblationes accipiat.

Lin. 33. TVNC PVRO CORDE OFFERAT DOMINO, &c. In Miſſa Illyrici ſic habetur: *iſtæ orationes, cum oblationes offeruntur ad altare, dicendæ ſunt; & eſt hæc prima cotidiana generalis.* Suſcipe ſancta Trinitas hanc oblationem quam tibi offero in memoriam incarnationis natiuitatis, &c.

Lin. 35. SVSCIPE SANCTA TRINITAS, &c.] hæc oblationis oratio quinta eſt in Miſſa Illyrici.

Pag. 270. c. 1. l. 9. SVSCIPE SANCTA TRINITAS, &c.] ſecunda hæc oblationis oratio prima eſt in Miſſa Illyrici.

L. 25. SVSCIPE SANCTA TRINITAS, &c.] Tertia hæc oblationis oratio octaua eſt Miſſæ Illyricianæ.

Lin. 27. ANIMA] in Miſſa Illyrici legitur, *ſalute.*

Lin. 32. SVSCIPE SANCTA TRINITAS, &c.] Quarta hæc oblationis oratio decima eſt Miſſæ Illyrici, quæ tamen eſt pro vnico defuncto.

Lin. 37. ADIVNGI] in Miſſa Illyriciana legitur, *coadunari.* Tandem

Digitized by Google

in Miſſa Illyrici poſt quartam oblationis orationem, ſeu offerendam ſequitur *Apologia Sacerdotis*. Suſcipe confeſſionem meam vnica ſpes ſalutis meæ, &c. vt ſupra in Miſſa Tiliana. Sequitur in eadem Miſſa Illyrici: *tunc imponat oblatam altari & dicat*. ſanctifica, Domine, hanc oblationem, vt nobis Vnigeniti Filij tui Domini noſtri Ieſu Chriſti corpus fiat. *Deinde Diaconus accipiat à Subdiacono vinum cum aqua in calice dicens*. Deus qui humanæ ſubſtantiæ dignitatem &c.

Lin. 38. TVNC DIACONVS CALICEM OFFERAT, &c.] In Miſſa Illyrici: *tunc Diaconus offerat calicem ſuper altare, & Epiſcopus dicat*. Immola Domino, &c.

Col. 2. l. 6. EPISCOPVS CALICEM OFFERENS DOMINO DICAT] In Miſſa Illyrici: *& Sacerdos calicem offerens dicat offertorium iſtud*. Offerimus tibi, Domine, calicem ſalutaris, & deprecamur clementiam tuam &c. *vt in Miſſali Romano*.

L. 8. DOMINE IESV CHRISTE, &c.] In Miſſa Illyriciana: Domine Ieſu Chriſte, qui in Cruce paſſionis tuæ, &c. In qua ſequitur: *poſito calice ſuper altare dicat Sacerdos*. Oblatum tibi, Domine, calicem ſanctifica, vt nobis Vnigeniti tui Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat ſanguis. qui tecum, &c.

L. 19. AD MISCENDVM VINVM CVM AQVA, DEVS QVI, &c.] In Miſſa Illyrici. *Deinde Diaconus accipiat à Subdiacono*, &c. Deus qui humanæ ſubſtantiæ, &c.

L. 26. DIGNATVS ES, &c.] in Miſſa Illyrici, legitur, *dignatus eſt fieri particeps Ieſus Chriſtus*. Porro de mixtione aquæ cũ vino conſecrando ſupra egimus. Græci inſtante communione in ſacrum ſanguinem aquam feruentem infundunt, vt videre eſt in Liturgiis SS. Baſilij & Chryſoſtomi, tum quia aqua calida exiuit è latere Chriſti, tum quia per eiuſmodi aquæ feruorem intelligi volunt feruorem S. Spiritus, vt docent Germanus Conſtantinopolitanus Patriarcha in Theoriâ myſticâ, & Theodorus Balſamon ad Canonem 31. ſextæ Synodi.

Lin. 28. TVNC ELEVATA MANV BENEDICAT VTRVMQVE] In Miſſa Illyrici: *tunc benedicat vtroſque eleuata manu, & dicat*. Sed habetur alia benedictio in hunc modum. In nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti ſit ſignatum, ordinatum, ſanctificatum & benedictum hoc ſacrificium nouum. Sequitur: *adiungat*, ſupple ſequentem benedictionem: Veni Sanctificator omnipotens, æterne Deus, benedic hoc ſacrificium tibi præparatum qui viuis & regnas in ſecula ſeculorum.

L. 34. POSTEA INCENSVM ACCIPIENS PONAT IN THVRIBVLVM ET DICAT. PER INTERCESSIONEM S. GABRIELIS ARCHANGELI, &c.] In Miſſa Illyrici: *Poſtea accipiens Epiſcopus thus à Diacono, ponat in thuribulum dicens*. per interceſſionem S. Gabrielis Archangeli, &c. in Miſſali Romano habetur τὸ, *Michaelis*. In eadem

Miſſa Illyrici ſequitur. *Hac oratio dicenda eſt, dum incenſo miſſo in thuribulum, ipſum thuribulum ſuper panem & calicem circumducitur.* Memores ſumus æterne Deus, Pater omnipotens glorioſiſſimæ paſſionis Filij tui, reſurrectionis etiam eius & aſcenſione eius in cœlum, &c.

Pag. 271. col. 1. l. 3. TVNC PONAT INCENSVM SVPER SACRIFICIVM, &c.] in Miſſa Illyrici proxime facta eſt mentio thurificationis oblatorum: tum ſequitur: *circumiens autem altare cum incenſo Epiſcopus aut Presbyter dicat*, incenſum iſtud, &c. *Sequitur.* dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo, Domine.

L. 10. QVANDO ODOR EIVSDEM INCENSI, &c.] In Miſſa Illyrici: *quando odor incenſi porrigitur ſacerdoti dicat vnuſquiſque*; Accendat in nobis, &c.

L. 16. TVNC SACERDOS HVMILLIME CONVERTAT SE, &c.] In Miſſa Illyrici, *tunc Sacerdos humillime ſe conuertat ad circumſtantes dicens.* Orate pro me Fratres & ſorores, vt meum ac veſtrum ſacrificium acceptum fiat Deo omnipotenti ante conſpectum ſuum.

Lin. 23. TVNC DICATVR A SINGVLIS, ORENT PRO TE, &c.] In Miſſa Illyrici: *tunc reſpondeatur à ſingulis*: ſuſcipiat omnipotens Deus de manibus tuis ſacrificium, & orationes tuæ aſcendant in memoriam ante Dominum, ipſeque te exaudiat, qui te conſtituit interceſſorem pro peccatis noſtris. Orent pro te Sancti & Electi Dei, &c. Immola Domino ſacrificium laudis & redde altiſſimo vota tua. Exaudiat te Dominus orantem, miſereatur tui, &c. *Tunc conuerſus Sacerdos ad altare fundat pro ſemetipſo hanc orationem ante ſecreta.* Domine Ieſu Chriſte, fides, & fiducia noſtra, &c. *Tunc incipiat ſecreta, quibus finitis & præfatione dicta, quando alij Sanctus, Sanctus, Sanctus, decantant, hæc oratio curſim dicenda eſt à Sacerdote.* Domine Deus, qui non mortem, ſed pœnitentiam deſideras peccatorum, &c. *vt ſupra in Apologiis. Hac oratione finita antequam Sacramenta incipiantur, iterum ſe commendet Domino dicens.* Facturus memoriam ſalutaris hoſtiæ totius mundi. Hic τὸ *ſecreta*, in plurali, eſt oratio quam vulgò *ſecretam* vocamus, olim, *ſuper oblata*; ex quo vocabulo etiam colligitur non adeo eſſe antiquum codicem MS. vnde hunc Miſſæ ordinem exſcripſit Illyricus.

L. 32. POSTQVAM SACERDOS TE IGITVR INCIPIT, DIACONI ET SVBDIACONI, &c.] In Miſſa Illyrici; *Deinde cum ſumma reuerentia incipiat*, TE IGITVR, *& miniſtri ſtantes in gradibus cantent iſtos Pſalmos, vſque dum*, TE IGITVR, *finiatur.* Exaudiat te Dominus, &c. *Deinde preces.* Saluum fac ſeruum tuum, &c. *Oratio pro Sacerdote.* Gaudeat, quæſumus Domine, famulus tuus. *Alia communis.* Precibus noſtris, quæſumus Domine, &c. Sequitur, *infra actionem.* Inprimis vnà cum famulo tuo Papa noſtro N. &c. Memento, Domine famulorum, famularumque tuarum cunctorum ſcilicet conſanguinitate

Digitized by Google

mihimet, &c. Hanc igitur oblationem humilitatis meæ, & deuotionis quam tibi offero pro peccatis meis, &c. Quam oblationem, tu Deus, in omnibus, quæſumus, Domine, &c. *Iſtud præfer in eodem canone, quando concilium, vel conſilium aliquod agitur, poſtquam dixeris, æterno Domino viuo & vero.* Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus, pro huius negotij qualitate, de quo in præſenti diſputationis actione ventilatur, &c. Communicantes, & memoriam venerantes. *Pro ſemetipſo.* Memento mei, Domine, & miſerere mei: multi enim & mali ſunt languores mei, &c. Nobis quoque peccatoribus. *Pro ſalute viuorum & mortuorum.* Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum, &c. *Hic recites nomina quorum velis.* Iſtis & omnibus in fide Catholicâ quieſcentibus locum pacis & quietis indulgeas deprecamur. per Chriſtum Dominum noſtrum. Nobis quoque peccatoribus. Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum N. qui nos præceſſerunt cum ſigno fidei, &c. Nobis quoque peccatoribus. Hic ordo Miſſæ Illyricianæ, in quibus recitatio nominis Papæ notanda eſt, quemadmodum etiam extat in omnibus Sacramentariis noſtris tam MSS. quàm excuſis iuxta decretum Concilij Vaſenſis 2. can. 4. *Et hoc nobis viſum iuſtum eſt, vt nomen Domini Papæ, quicumque ſedi Apoſtolicæ præfuerit, in noſtris Eccleſiis recitetur.*

Col. 2. l. 39. EXPLETA SECRETA] per ſecretam hoc loco intelligitur oratio Myſtica, *te igitur*, &c. Ita loquitur ordo Miſſæ Illyricianæ, *expleta ſecreta.* quæ quidem oratio cum verbis conſecratoriis olim in quibuſdam locis alta, & clara voce proferebatur, vt teſtatur Ioannes Moſchus cap. 196. prati ſpiritalis ἐπειδὴ γὰρ ἔν τισι τόποις ἐκφωνοῦσι μεγάλως ᾄδουσιν οἱ πρεσβύτεροι, εὑρέθησαν τὰ παιδία τὴν εὐχὴν τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς ἐκμαθόντα. i. quoniam in quibuſdam locis clara voce pronunciare ſolent orationem oblationis preſbyteri, factum eſt, vt eam pueri didicerint. Id patet etiam ex Liturgiis SS. Iacobi & Marci; SS. Baſilij & Ioannis Chryſoſtomi, in quibus verba conſecratoria elata voce pronunciantur: & in his chorus, in illis populus reſpondet, amen. Quod etiam fiebat olim in Eccleſiâ Ambroſianâ, ſiquidem eiuſdem reſponſionis, *amen*, ad verba conſecratoria meminit S. Ambroſius libri de his, qui myſteriis initiantur cap. 9. *ante benedictionem verborum cæleſtium alia ſpecies nominatur, poſt conſecrationem Corpus Chriſti ſignificatur. Ipſe dicit ſanguinem ſuum. Ante conſecrationem aliud dicitur: poſt conſecrationem ſanguis nuncupatur. Et tu dicis, amen, hoc eſt, verum eſt*, &c.

Lin. ead. ORATIONE DOMINICA, &c.] In Miſſa Illyrici, *& oratione Dominica, cum dixerit.* pax Domini ſit ſemper vobiſcum, *miſceatur Corpus Dominico ſanguini, & dicatur*: Hæc ſacroſancta commixtio corporis & ſanguinis, &c. Sequitur. Fiat commixtio & conſecratio corporis, & Sanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti omnibus ac-

Digitized by Google

cipientibus nobis in vitam æternam.

Lin. 25. POSTQVAM AVTEM BENEDICTIO EPISCOPALIS EXPLETA EST, &c.] In Miſſa Illyriciana: *non mittat Epiſcopus in calicem partem oblatæ, vt Presbyteri ſolent, ſed expectet donec finita benedictione Epiſcopus communicare debeat: & tunc accipiens partem, quam antea fregerat, tenenſque ſuper calicem immittat dicens*: Sacri Sanguinis commixtio, &c. Sequitur, *Oratio.* Concede Domine Ieſu Chriſte, vt ſicut hæc Sacramenta Corporis & Sanguinis tui fidelibus tuis ad remedium contuliſti, &c. *Poſt hac dicta oſculetur altare dicens.* Domine Ieſu Chriſte qui dixiſti Apoſtolis tuis pacem relinquo vobis, &c. *Deinde conuertat ſe ad circumſtantes, pacemque ferat dicendo.* Habete vinculum pacis & caritatis, vt apti ſitis ſacroſanctis myſteriis; *Et ipſi inuicem ſe pacificando dicant.* Pax Chriſti, & Eccleſiæ abundet in cordibus noſtris.

L. 33. QVANDO CORPVS DOMINI IN MANVS ACCIPIT, &c.] In Miſſa Illyrici: *quando Corpus Dominicum in manus accipit, dicat,* panem cœleſtem, &c.

L. 38. PERCEPTIO CORPORIS TVI, &c.] in Miſſa Illyrici, *ſequitur oratio.* Perceptio corporis tui Domine Ieſu Chriſte, &c. *Alia.* Fiat mihi, obſecro, hoc Sacramentum tuum. *Cum corpus ſumitur.* Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit mihi remedium ſempiternum in vitam æternam.

Pag. 272. col 1. l. 6. QVANDO CALICEM ACCIPIT, &c.] In Miſſa Illyrici, *quando calicem in manus accipit Sacerdos dicat.* Quid retribuam Domino, &c. *Sequitur oratio, communicatio, & confirmatio corporis,* &c.

Lin. 15. DOMINE IESV CHRISTE, &c.] In Miſſa Illyrici *poſt perceptam communionem.* Domine Ieſu Chriſte Filij Dei viui, &c. vt in Miſſali Rom. vno aut altero vocabulo mutato. *Alia.* Corpus tuum, Domine, quod accepi, & calix quem potaui, adhæreant in viſceribus meis; & præſta; vt nulla ibi remaneat peccati macula, vbi tua ſancta introierunt Sacramenta. *Deinde Presbyteris & Diaconibus corpus in manus accipientibus, & communicantibus dicitur ſingulis,* Pax tecũ. ℟. & cum Spiritu tuo. *Alia.* Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. *Calicem verò cum ſacroſancta commixtione dando, vnicuique dicat.* Perceptio Corporis & Sanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti ſanctificet corpus & animam tuã in vitam æternam, amen. In his autem. I. nota dari Corpus Dominicum Preſbyteris & Diaconis communicaturis in manus iuxta morem Eccleſiæ antiquum, quem videre eſt in ordine Romano, in ordine proceſſionis, quando Epiſcopus feſtiuis diebus Miſſam celebrare voluerit: *Presbyteri verò & Diaconi oſculando Epiſcopum corpus Chriſti ab eo manibus accipiant in ſiniſtra parte altaris communicaturi. Subdiaconi verò oſculando manum Epiſcopi ore accipiant corpus Chriſti ab eo.* Sed priſcis Eccle-

Digitized by Google

ſiæ temperibus omnes fideles corpus Chriſti acceptum manu ori inferebant, & clarum eſt ex Euſebio lib. 7. hiſt. Eccl. cap. 8. καὶ τραπέζῃ παραςάντα, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτεινάμενον. i. qui menſæ aſtitiſſet, & manus ad ſuſceptionem ſacri alimenti porrexiſſet, S. Cyrillo Hieroſolymitano mox citando. S. Baſilio epiſt. 289. ad Cæſariam Patriciam, καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ ἱερεὺς ἐπιδίδωσι τὴν μερίδα, καὶ κατέχει αὐτὴν ὁ ὑποδεχόμενος μετ' ἐξουσίας ἁπάσης καὶ οὕτω προσάγει τῷ ςόματι τῇ ἰδίᾳ χειρί. i. nam & in ipſa Eccleſiâ Sacerdos particulam tradit, & illam apprehendit, qui percipit, cum omni libera poteſtate, & ſic manu ſua eam ori ingerit: ex S. Auguſtino lib. 2. aduerſus litteras Petiliani cap. 23. *cui pacis oſculum inter Sacramenta copulabatis, in cuius manibus Euchariſtiam ponebatis, cui viciſſim danti porrigebatis.* Ex Codino libro de officiis Conſtantinopolis. ὁ δὲ Πατριάρχης μετὰ τὸ κοινωνῆσαι τοῦ τιμίου σώματος δίδωσι τῷ βασιλεῖ εἰς χεῖρας μερίδα τοῦ δεσποτικοῦ σώματος. i. Patriarcha poſtquam communicauit, dat Imperatori in manus particulam Dominici corporis. Modum accipiendi tradit S. Cyrillus Hieroſolymitanus catecheſi 5. myſtagogica. *accedens autem ad communionem non expanſis manuum volis accede, neque cum disiunctis digitis;* ἀλλὰ τὴν ἀριςερὰν θρόνον ποιῶν τῇ δεξιᾷ ὡς μέλλον βασιλέα ὑποδέχεσθαι, καὶ κοιλάνας τὴν παλάμην δέχου τὸ σῶμα τοῦ Χριςοῦ. i. *Sed ſiniſtram veluti ſedem quandam ſubiicias dexteræ, quæ regem ſuſceptura eſt, & concaua manu ſuſcipe corpus Chriſti.* Mulieres non nuda manu, ſed ſuppoſito linteo accipiebant. S. Auguſtinus ſerm. 25. *omnes mulieres exhibent nitida linteamina, vbi corpus Chriſti accipiant.* Quod quidem corpus Chriſti aut ſtatim ori inſerebant; aut domum, ibi communicaturi, deferebant, vt planum eſt ex Tertulliano lib. de oratione ſub finem: *accepto corpore Domini & reſeruato, vtrumque ſaluum eſt, & participatio ſacrificij & executio officij.* S. Baſilius epiſt. citata dicit morem communicandi in ſuis ædibus viguiſſe tantùm tempore perſecutionis paganicæ: & ſua ætate vſitatum fuiſſe in monaſteriis, & Alexandriæ & in Ægypto. Qui mos tamen perſeuerabat Seleuciæ circa annum Chriſti 550. vt conſtat ex Ioanne Moſcho cap. 79. Limonarij, vbi narratur de quodam ſeruo qui feria 5. in cœna Domini, cum ſumptam Euchariſtiam in Eccleſia in armario domus heri ſui incluſiſſet, ea viſa eſt in viridantes ſpicas commutata. Romæ etiam vſitatus erat S. Hieronymi tempore, vt palam eſt ex eius Apologia ad Pammachium: *ſcio Romæ hanc eſſe conſuetudinem, vt fideles ſemper Chriſti corpus accipiant, quod nec reprehendo, nec probo: vnuſquiſque enim in ſuo ſenſu abundet: ſed ipſorum conſcientiam conuenio: qui eodem die poſt coïtum communicant, & iuxta Perſium*

——— Noctem flumine purgant, Perſius ſat. 2.

Quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur Eccleſias? an alius in publico, alius in domo Chriſtus eſt: quod in Eccleſia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clauſum eſt, & tenebræ quoque lucent apud eum. Et

ſane fuit hæc Romanorum conſuetudo, vt nocturno concubitu, ſeu illicito polluti craſtina die Eccleſiam non adirent, eò quod eos diuina maneret vltio, vt videre eſt apud S. Gregorium lib. 1. Dialog. cap. 10. Notandum ſecundò in hac Illyrici Miſſa non dari tantùm ſanguinem Presbyteris, & Diaconis, ſed corpori Chriſti commixtum.

Lin. 17. COOPERANTE SANCTORVM] locus corruptus, lege: *cooperante S[illegible]*.

Lin. 8. DOMINE SANCTE PATER, &c.] In Miſſa Illyrici ſupra. *[illegible]*. Domine ſancte, Pater omnipotens, æterne Deus, da mihi corpus & ſanguinem Filij tui ita ſumere, &c. *Cum ſanguis ſumitur.* Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat me in vitam æternam.

Lin. 38 DEINDE CVM COEPERIT COMMVNICARE CLERVM ET POPVLVM DICAT SINGVLIS PERCEPTIO, &c.] In Miſſa Illyrici. *populo communicando dicat.* Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti proſit tibi in remiſſionem omnium peccatorum, & in vitam æternam, amen. *Deinde dum communicant, dicat.* Ignoſce, Domine quod rogare compellor, &c. Hæc Apologia habetur ſupra inter alias Apologias codicis S. Eligij: quam cum recitat Sacerdos dum Clerus, & populus communicant, id eſt, comedunt id quod ſibi à ſacerdote in os immiſſum eſt. Non enim potuiſſet Sacerdos hanc orationem, ſeu Apologiam recitare, ſimulque ſingulis dicere, *corpus & ſanguis*, &c. Sequitur. *Poſt perceptam communionem.* Quod ore ſimpſimus, mente capiamus, &c. in Miſſali Romano dicitur, *pura mente*, &c. In Miſſa Illyrici ſequitur. *Oratio.* Obſecro te, piiſſime, omnium auxiliator, &c. *Alia.* Conſeruent nos Domine, munera tua, & æternam vitam tribuant nobis. per. *Alia.* Cuſtodi intra nos, Domine, gloriæ tuæ munus: vt aduerſus omnia præſentis & futuri ſeculi mala Euchariſtiæ, quam percepimus, viribus & virtute muniamur. Qui viuis. *Alia.* Præſta, Domine Ieſu Chriſte Fili Dei viui, vt qui corpus, ſanguinem proprium pro nobis indignis datum edimus & bibimus, fiat nobis ad ſalutem, & ad redemptionis remedium ſempiternum omnium criminum noſtrorum per.

Col. 2. lin 1. PERCEPTIO CORPORIS DOMINI, &c.] formula eſt dandæ communionis, quæ varia fuit pro ratione temporum. tempore S. Gregorij I. hæc erat vſitata, *corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam*, vt videre eſt apud Ioannem Diaconum lib. 2. de vita S. Gregorij. *Cui poſt myſteria traditurus cum diceret, corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti conſeruet animam tuam.* Apud Alcuinum cap. de Sabbato ſancto hæc reperitur: *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat te in vitam æternam, amen.* vt in cod. MS. monaſterij S. Remigij, in ordine de viſitatione infirmorum. In codice Ratoldi, vbi agitur

de

de viſitatione infirmorum hanc reperire eſt. *Corpus & Sanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam te perducat, & in die iudicij ad ſanctam requiem te reſuſcitet.* In codice Tiliano, in ordine de viſitatione infirmorum hæc habetur, *corpus & ſanguis Domini noſtri Ieſu Chriſti cuſtodiat animam tuam in vitam æternam, amen.* Quæ eſt noſtra vulgaris, ſi dempſeris τὸ *& ſanguis.* Alia fuit olim in Gallia tempore Roberti Regis, videlicet: *Corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit tibi ſalus animæ & corporis,* vt manifeſtum eſt ex Helgaldo in eius vita. *Præſuli cuidam de Domino non bene ſentienti, & quærenti pro quibuſdam cauſis probationem in corpore Domini noſtri Ieſu Chriſti indignè tulit Rex amator bonitatis. Cum ſit tibi lumen ſcientiæ, & luceat in te lumen ſapientiæ, miror qua ratione quæſieris pro tuis nequiſſimis imperiis, & pro infeſtato Dei odio, quod erga Dei ſeruos habes, examinationem in corpore & ſanguine Domini; & cum hoc ſit quod à dante ſacerdote dicitur, corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti ſit tibi ſalus animæ & corporis, cur tu temerario ore & polluto dicas, ſi dignus es, accipe.* Sed apud antiquos Patres non erant vſitatæ eiuſmodi formulæ, ſed Sacerdos porrigens Euchariſtiam dicebat, *Corpus Chriſti*, & accipiens reſpondebat, *amen.* vt clarum eſt, ex S. Ambroſio lib. 4. de Sacramentis cap. 5. *ergo non otioſè cum accipis, tu dicis, amen. Dicit tibi Sacerdos Corpus Chriſti, & tu dicis, amen, hoc eſt, verum. quod confitetur lingua, teneat affectus.* S. Auguſtino ſerm. ad infantes de Sacram. *vos eſtis corpus Chriſti & membra: myſterium veſtrum in menſa Domini poſitum eſt: myſterium Domini accipitis. Ad id quod eſtis, amen, reſpondetis, & reſpondendo ſubſcribitis. Audis ergo, corpus Chriſti, & reſpondes, amen.* ex lib. 8. conſtitutionum Apoſtolicarum cap. 13. *atque Epiſcopus tribuat oblationem, dicens.* σῶμα χριστοῦ, καὶ ὁ δεχόμενος λεγέτω, ἀμήν. i. *Corpus Chriſti, & accipiens dicat, amen. Diaconus verò retineat calicem, & tribuat dicens,* αἷμα χριστοῦ ποτήριον ζωῆς, καὶ ὁ πίνων λεγέτω ἀμήν. i. *Sanguis Chriſti poculum ſalutis, & bibens dicat, amen.* Cyrillo Hieroſolymitano catech. 5. Myſtag. καὶ κοιλάνας τὴν παλάμην δέχου τὸ σῶμα χριστοῦ ἐπιλέγων ἀμήν. i. & concauâ manu ſuſcipe corpus Chriſti ſubiungens, amen. Id etiam videre eſt in Epiſtola Cornelij Papæ ad Fabium Epiſcopum Antiochenum Pontificem de Nouato Schiſmatico apud Euſebium lib. 6. hiſt. Eccl. cap. 35. etenim Nouatus, vt ibi narratur, cum ſuis Euchariſtiam porrigeret, ab eis per Sacramentum exigere ſolebat, quòd nunquam ab ſe deficerent, neque ad partes Cornelij tranſirent. καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκεῖνον, τὸ ἀμήν, οὐκ ἔτι ἀνήξω πρὸς Κορνήλιον, λέγει. i. & qui illum panem accipit, pro, amen quod dicere debet, hoc dicit, non deinceps ad Cornelium reuertar.

Lin. 9. FINITA MISSA, &c.] in Miſſa Illyrici. *Poſtquam Diaconus dixit,* Ite Miſſa eſt, *veniat Sacerdos ante altare, & eo oſculando dicat.* Placeat tibi ſancta Trinitas, &c. vbi habetur etiam, *ſit tibi placens, pro, tibi ſit acceptabile.*

Digitized by Google

Lin. 19. ALIA ORATIO MERITIS, &c.] In Miſſa Illyrici. *Finita Miſſa accedat ad altare dicens:* meritis & interceſſionibus beatæ Mariæ ſemper Virginis, & iſtorum, atque omnium Sanctorum miſereatur noſtri omnipotens Deus, qui viuit, & regnat.

Lin. 23. EXPLETIS OMNIBVS EPISCOPVS, &c.] in Miſſa Illyrici: *expletis omnibus Epiſcopus de altari ad ſacrarium rediens cum Diaconibus, & cæteris quibus voluerit, cantet hymnum trium puerorum.* Benedicite omnia opera Laudate Dominum omnes gentes, Laudate Dominum in Sanctis eius.

Lin. 27. POSTEA PRECES CONFITEANTVR, &c.] In Miſſa Illyrici, *& preces.* Confiteantur tibi Domine, omnia opera tua. Exultabunt iuſti in gloria, Exultent Iuſti. Non nobis, Domine, non nobis. Sacerdotes tui induantur iuſtitia. Non intres in iudicium cum ſeruis tuis, Domine. Domine Deus virtutum,&c.

Lin. 34. DEINDE ORATIO, DEVS QVI TRIBVS PVERIS, &c.] In Miſſa Illyrici. *ſequitur Oratio.* Deus, quem omnia opera benedicunt, &c. *Alia.* Deus, qui tribus pueris mitigaſti flammas ignium, concede propitius per interceſſionem eorum, & merita omnium Sanctorum tuorum, vt nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum atque tormentorum. per. *Alia.* Actiones noſtras, quæſumus Domine aſpirando præueni, &c. Et hæc quæ notanda erant de Miſſa Tiliana, deque illius collatione cum Miſſa Illyrici, ex qua patet, ſi plures apologias exceperis, & paucos quoſdam ritus, Miſſam Tilianam Illyricianæ Miſſæ eſſe quàm ſimillimam.

P. 273 l. 7. MAVRILIO VENERABILI, &c.] S. Maurelius Rothomagenſis Archiepiſcopus Remis ortus eſt, Leodij operam litteris nauau t, Florientiæ in Italia Deo ſub Regula S. Benedicti militauit, & inuidia quorundum monachorum, qui eius ſanctimoniam æquo animo ferre non poterant, in Normaniam, vt eorum inſidias fugeret, ſeceſſit, vbi à monachis Fiſcanenſibus in fratrem receptus eſt, & tandem Archiepiſcopus Rothomagenſis ordinatus eſt: obiitque anno Chriſti 1067. de eo agunt Guillelmus Gemmetrenſis lib. 7. hiſt. Norm. cap. 26. & 36. Ordericus Vitalis lib. 4. & 5. hiſt. Eccl. & Guillelmus Malmeſbarienſis lib. 5. de geſtis regum Angliæ.

L. 8. IOANNES ABRINCATENSIS] Hic Ioannes Abrincatenſis Epiſcopus, poſtea Rothomagenſis filius fuit Radulphi Comitis Baiocenſium fratris vterini Richardi Senioris ducis Normanorum. *Vir ingenii tate plurimum conſpicuus, ſapientia ſpirituali feliciter imbutus, prudentia ſeculari ſummè præditus.* Inquit Guillelmus Gemmeticenſis: Primò fuit Epiſcopus Abrincatenſis, deinde defuncto S. Maurilio, Archiepiſcopus Rothomagenſis, cum ſedem Abrincatenſem rexiſſet ſeptem annis, & tribus menſibus. Præfuit Concilio Rothomagenſi, quod anno

Domini 1072 in eadem vrbe celebrauit; Obiit anno Domini 1079. De eo agunt Guillelmus Gemmeticenſis lib. 7. cap. 38. & 44. hiſt. Norm. & Ordericus Vitalis lib. 3. 4. & 5. hiſt. Eccl.

Col. 1 l. 11. IN VESTIARIO.] Veſtiarium locus eſt veſtimentis recondendis idoneus. Sed propriè in quo cuſtodiuntur Regis ſeu Imperatoris veſtimenta. Manuel Moſchopulus lib. de ſchedis *βέςια τῶν Ῥωμαίοις τὰ ἱμάτια ἐξ οὗ τὸ βεςιάριον κλεῖος, ἐν ᾧ τὰ βασιλικὰ ἐνδύματα φυλάττονται*. i. Veſtes apud Romanos ſunt indumenta, ex quo Veſtiarium propriè, in quo regiæ veſtes ſeruantur. At hoc loco Veſtiarum eſt Sacrarium ſeu Secretarium, in quo non ſolùm vaſa ſacra, ſed etiam ſacræ Eccleſiæ veſtes reconduntur. ita in reſtitutione Ebbonis Archiepiſcopi Remenſis: *ductus eſt etiam ſæpe dictus Ebbo Epiſcopus in veſtiarium & indutus Epiſcopalibus veſtimentis, ſimiliter & alij Epiſcopi proceſſerunt cum eo ad celebrationem Miſſæ.* Quemadmodum olim in Veſtiario non ſolùm Imperatoris veſtes, ſed etiam vaſa aurea & argentea, quæ dabantur in miſſis, cuſtodiebantur, vt clarum eſt ex Codino lib. de officiis aulæ.

Col. 2. lin. DIACONVM ET SVBDIACONVM OSCVLETVR SACERDOS] idem videre eſt ſupra in Miſſis Tiliana & Illyrici.

Pag. 272. c. 2. l. 6. SVRGENS] nempe Sacerdos.

L. 11. SACERDOTI MEDIVM ALTARIS DE OSCVLANTI] oſculum altaris videtur in Miſſa Illyrici.

L. 30 SESSIO EPISCOPI IVXTA DECRETA VRBANI PAPÆ, &c.] vide ſupra. In obſeruationibus.

Lin. 35. CEROFERARII VERO, &c.] ex hoc colligitur alios præſto fuiſſe Ceroferarios quia in proceſſione Epiſcopi ad altare vnus duntaxat præibat Ceroferarius.

P. 275. SICQVE PRÆCEDENTIBVS CEROFERARIO] Hic vnicus extat Ceroferarius qui præeat Euangelio, tamen paulo poſt dicitur, *candelabra extinguantur.* Quare aut legendum eſt *τὸ Ceroferariis*, aut *τὸ candelabrum extinguatur.* Ex antiquo Eccleſiæ inſtituto accenduntur luminaria ad lectionem Euangelij in Miſſa. Idque teſtatur de orientali Eccleſia S. Hieronymus lib. 2. contra Vigilantium: *nam & abſque Martyrum reliquiis per totas orientis Eccleſias, quando legendum eſt Euangelium, accenduntur luminaria, iam ſole rutilante: non vtique ad fugandas tenebras, ſed ad ſignum lætitiæ demonſtrandum.* Huius ritus meminit Alcuinus de diuinis offic. cap. quid ſignificent veſtimenta.

Lin. 32. OFFERENDA] eſt illa Antiphona, quam vulgò offertorium dicimus. Ita ſumit Alcuinus cap. citato.

L. 3[illegible]. VERSVS SEQVATVR] ſupra in Miſſa pro infirmo poſt viſitationem infirmorum codicis M S. monaſterij S Remigij duo verſus ſequuntur offertorium. Quò ſpectat illud Alcuini lib. de diuinis offic. cap. de celebratione Miſſæ, *ſequitur deinde offerenda, quæ inde hoc nomen ac-*

Digitized by Google

cepit, quod tunc populus ſua munera offerat. Sequuntur Verſus à vertendo dicti, quòd in offerendis reuertantur, dum repetitur offerenda.

Col. 2. l. 10. AQVA MIXTA VINO POPVLVS ADVNATVR CHRISTO] ex S. Cypriano epiſt. 63. *quando autem in calice vino aqua miſcetur, Chriſto populus adunatur; & credentium plebs ei in quem credidit, copulatur & coniungitur.*

L. 12. SACERDOS OBLATIONEM ITA COMPONAT, &c.] Ita Iuo Carnotenſis epiſt. 233. *Hoſtia quoque quæ iuxta calicem conſignatur, ſic debet eſſe poſita, vt ſua & calicis poſitione dextrum Chriſti latus repræſentet, de quo manauit ſanguis redemptionis, & aqua baptiſmatis.*

Lin. 28. TVNC CORAM ALTARI INCLINATVS SACERDOS SOLVS, &c.] dicendo vnam ex Apologiis. In Miſſa Illyrici habetur hæc Apologia, ſeu oratio, *Domine Ieſu Chriſte, fides & fiducia noſtra,* &c. Sed dicitur à Sacerdote, poſtquam populum de oratione monuit.

Pag. 276. col. 1. l. 32. OBLATA QVATVOR PARTES CALICIS TANGAT, &c.] Iuo Carnotenſis epiſt. citatâ. *Cùm verò cum Hoſtia iam conſecrata intra vel ſupra calicem ſignum Crucis imprimitur à latere calicis orientali vſque ad occidentalem, & à ſeptemtrionali vſque ad auſtralem, hoc figurari intelligimus, quod ante paſſionem Dominus Diſcipulis ſuis prædixit: cùm exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum.*

Lin. 35. ITEM ORATIONE FINITA] ita in aliis ordinibus, vt ſupra notatum eſt in Miſſa Ratoldi his verbis, *per ipſum & cum ipſo*, &c. à Pontifice pronunciatis.

Lin. 36. VTERQVE CALICEM LEVENT] leuatur calix à Sacerdote & Diacono ſimul & deponitur. Verùm non ſolus calix, ſed etiam Hoſtia, in patenâ calici ſuperpoſita videlicet, vt planum eſt ex Iuone Carnotenſi epiſt. citata: *cùm autem panis & calix adhibito Diacono eleuatur, exaltatio Chriſti corporis in Cruce commemoratur.* & infra. *At cùm cooperante Diacono calix deponitur, & Hoſtia in ſuo loco reponitur,* &c. In Miſſa Ratoldi, & ordinibus Rom. ſupra citatis hæc exaltatio fit à ſolo Diacono, ſeu Archidiacono. At in ordine ſecundo leuatur à Pontifice & Diacono.

Col. 2. l. 5. PER DIACONVM IOSEPH EXPRIMITVR, &c.] Hæc ita breuiter exprimit Iuo Carnotenſis epiſt. ſupra citata. *Hoc commemoratur quod Ioſeph & Nicodemus, accepta licentia à Pilato, corpus Chriſti de Cruce depoſuerunt, & venerabiliter ſepulturæ mandarunt.*

Lin. 19. OFFICIVM CONSECRATIONIS PERFICIAT] conſecratio hoc loco non ſumitur pro conſecratione oblatarum (hoc eſt panis & vini) iam enim conſecratæ ſunt, ſed pro ipſo myſterio Liturgico, quod proficiendum eſt per confractionem, commixtionem & communionem. & ita ſumitur vocabulum paulo poſt repetitum.

Digitized by Google

Lin. 28. QVI MANTILI INDVTVS TENVERAT] locus corpus. deeſſe videtur τὸ *Patenam*, vt ex ſequentibus manifeſtum eſt.

Lin. 35. FIAT COMMIXTIO] deeſt τὸ *conſecratio*, vt in Miſſis Ratoldi, & Tilianâ.

Lin. 39. VIATICVM] pro ægrotis periclitantibus, vt ex ſequentibus clarum eſt. *Tertiam quæ remanet in altari vocat ſancta Eccleſia Viaticum morientis.*

Pag. 281. c. 2. l. 18. IVXTA DIFFINITIONEM CONCILII TOLETANI] puto hîc eſſe lapſum memoriæ. nam id in aliquo Concilio Toletano me legiſſe numquam memini. Prohibitio extat in Concilio Bracarenſi 3. vt ſupra notaui.

L. 20. EXCEPTO POPVLO, QVEM INTINCTO PANE, &c.] hoc intelligitur in Miſſa ſolemni, quæ olim illis temporibus ferè vnica celebrabatur, & tum propter multitudinem populi communicantis cum periculū eſſet, ne Sanguis Chriſti effunderetur, corpus ſanguini intinctum, non ſeparatum à ſanguine dabatur. dicitur id neceſſitate fieri, non auctoritate: quia nullum antea Concilium id permiſerat tali occurrente neceſſitate. Et Concilium Claromontanum, quod iuxta exemplar Antonij Auguſtini hoc permittere videtur, nondum celebratum erat: quia hic Ioannes Abrincatenſis Epiſcopus obijt anno Chriſti 1079. & Concilium Claromontanum celebratum eſt anno Chriſti 1095.

Lin. 33. POSTREMO VERO PARTICVLAM, QVÆ IN CALICE REMANSIT, &c.] ſenſus eſt vt populo communicato Sacerdos particulam, quam in calicem miſerat, ſumat; non tamen integram, vt reliquam partem Diaconus, & Subdiaconus inter ſe diuidentes ſumant.

Pag. 278. col. 1. l. 7. AD REGEM CONSECRANDVM, SIVE AD BENEDICENDVM.] Ea fuit antiqua pietas Imperatorum & Regum Chriſtianorum, vt imperium ſeu regnum inituri id auſpicatò facerent, cùm ſe à ſacris Pontificibus ſacro, & ſolemni ritu palàm in Eccleſia benedici, & coronari voluerunt. Primus ex Imperatoribus qui ſacro & ſolemni ritu à Pontifice inauguratus eſt, fuit Theodoſius Iunior Imperatorum Conſtantinopolitanorum optimus ac ſanctiſſimus, qui à Proclo Patriarcha Conſtantinopolitano coronatus eſt, vt teſtatur Theodorus Eclogâ 2. ſub finem: ϛεφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου. i. coronatus ab illo Patriarcha. Nam ſupra illius ætatem nihil ſimile de Imperatoribus Chriſtianis legitur, vt arbitror. Iuſtinus minor coronatus eſt ab Eutychio Patriarcha, vt ſcribit Theophanes lib. 16. anno ab incarnatione Domini DLVIII. De hac coronatione ſcribit Corippus lib. 2. de eiuſdem Iuſtini laudibus.

Poſtquam cuncta videt ritu perfecta priorum,
Pontificum ſummus plenaque ætate venuſtus

Digitized by Google

Aſtantem benedixit eum, cælique potentem
Exorans Dominum, ſacro Diademate iuſſit
Auguſtum ſancire caput, ſummoque coronam
Imponens capiti feliciter * * * *

Qui tamen antea priſco ritu in clypeo ſubleuatus fuerat, vt canit ſupra eodem libro Corippus.

Quatuor ingentem clypeis ſublimior orbem
Attollunt lecti iuuenes, manibuſque leuatus
Ipſe miniſtrorum ſupra ſtetit, vt ſua recius
Littera, quæ ſigno ſtabili non flectitur vnquam
Nominibus ſacrata tribus, qui viribus æquis
Imperium rexere ſuum ———

Vbi per litteram intelligit, I. quæ eſt prima nominis Iuſtini littera, eſtque nominibus ſacrata tribus nempe Iuſtino maiori, Iuſtiniano & Iuſtino minori. & hæc de Iuſtini minoris coronatione. Poſt eum Tiberius Imperator fuit etiam coronatus ab Eutychio Patriarcha, vt docet ſupra citatus Theophanes lib. 17. anno Incarnationis Domini DLXXI. Sic Mauricius Imperator, & vxor eius Auguſta die nuptiarum coronati ſunt à Ioanne Patriarcha Conſtantinopolitano, vt ſcribit Theophylactus Simocatta lib. 1. hiſt. cap. 10. καὶ δῆτα ἐν ταῖς κορυφαῖς τῆς βασιλέως τοὺς στεφάνους καθίδρυσεν. i. capitibuſque Regis & Reginæ coronas imponit. Heraclius Imperator coronatus eſt à Sergio Patriarcha in oratorio S. Stephani in palatio ſito. Coronata eſt eodem die Eudocia ſponſa eius in Auguſtam, & accepit vterque à Sergio Patriarcha nuptiarum coronas: & vno eodemque die Imperator ſimul & ſponſus oſtenditur, inquit Theophanes lib. 18. anno ab Incarnatione Domini DCII. & infra. Tertio anno Imperij Heraclij coronata eſt Epiphania filia Heraclij à Sergio Patriarcha in oratorio palatij. Eodem verò anno primâ indictione coronatus eſt Heraclius iunior filius Heraclij, qui & Conſtantinus, à prædicto Patriarcha: & ſic deinceps alij multi: quos imitati ſunt Chriſtiani Reges; ſed maximè Francorum Reges, primuſque eorum Clodouæus vt clarum eſt ex teſtamento S. Remigij apud Flodoardum lib. 1. hiſt. Eccleſiæ Remenſis, cap. 18. Iuo Carnotenſis epiſt. 70. ſcribit poſt Clodouæum nepotes eius Charibertum, & Guntrannum ab Epiſcopis ſuarum prouinciarum ſacratos fuiſſe.

Lin. 15. A VOBIS PERDONARI PETIMVS, &c.] ita in ordine MS. S. Germani à Pratis prope Lutetiam Pariſiorum habetur, que in coronatione Ludouici ſecundi inter capitula Caroli Calui, ſed fuſius. Ita etiam in coronatione Henrici IV. dicti Magni, Francorum Regis de-

Digitized by Google

ſcripta à reuerentiſſimo Nicolao Thuano Epiſcopo Carnotenſi, qui eundem Henricum Carnoti in Regem vnxit. Perdonari eſt concedi. Cum autem hic dicimus coronationem Henrici IV. deſcriptam fuiſſe à Nicolao Thuano Epiſcopo Carnotenſi, non intelligimus formulas, orationes conſecrationis, & ſimilia fuiſſe ab eo compoſita, quas ille ſimpſit ex antiquo aliquo codice MS. ſed ab eo compoſitum fuiſſe libellum omnes ritus, qui in coronatione præfati Regis obſeruati ſunt, continentem.

Lin. 22. PER RECTVM] Rectum eſt rectitudo regni, quæ habetur infra in fine conſecrationis.

L. 24. RESPONSIO REGIS PROMITTO VOBIS ET PERDONO, &c.] Ita ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis & in præfata coronatione Henrici IV. In coronatione Ludouici ſecundi, quam inter capitula Caroli Calui Imperatoris reperire eſt, fuſior habetur. In ordine Romano Rex facit fidei profeſſionem: ſimiliter Imperator Conſtantinopolitanus apud Codinum in libro de officiis aulæ Conſtantinopolitanæ.

C. 2. l. 8. DEINDE ALLOQVANTVR DVO EPISCOPI POPVLVM IN ECCLESIA, INQVIRENTES, &c.] Hanc locutionem Epiſcoporum ad populum in Eccleſia, qui de eius conſenſu quærunt, videre eſt in ordinibus Rom. & S. Germani à Pratis, in conſecratione ſecunda Caroli Calui, quæ Metis celebrata eſt, & in coronatione Henrici II. & Henrici IV. Regum Francorum. Hæc allocutio Epiſcoporum ad populum extat etiam in coronatione Hermitrudis coniugis Caroli Calui in eiuſdem Caroli capitulis ſub finem, ſed ſub alia formula. Idem conſenſus reperitur apud Petrum Damiani ſerm. 1. de dedicatione: *prius autem quam imperatoriis cultibus veſtiatur, requiritur ſuper eo Cleri voluntas & populi.*

Lin. 12. AGANT DEO GRATIAS] ita Hincmarus ſub finem allocutionis ad populum in ſecunda coronatione Caroli Calui in eiuſdem capitulis, cap. 35. *non incongruum videtur iſtis venerabilibus Epiſcopis, ſi veſtræ communitati placet, vt in obedientia regni, vnde vos ad illum ſponte conueniſtis, ſacerdotali miniſterio ante hoc altare coronetur, & ſacra vnctione Deo conſecretur. Quod ſi vobis placet, propriis vocibus conſonate. Et in hoc clamantibus omnibus, dixit idem Epiſcopus, agamus ergo vnanimiter Deo gratias, decantantes, Te Deum laudamus.*

Lin. 13. DECANTANTES TE DEVM LAVDEMVS] nota morem decantandi hymni, *Te Deum laudamus*, in publicis gratiarum actionibus. In coronatione Caroli Calui ſupra citata: *agamus ergo vnanimiter Deo gratias decantantes te Deum laudamus.* In vita Ludouici pij, cum receptus eſt Stephanus Papa Remis ab eodem Ludouico Imperatore: *vltimus Imperator miliario proceſſit à monaſterio S. Confeſſoris Re-*

Digitized by Google

migy, & tanquam Petri vicarium honeſtiſſimè ſuſcepit, deſcendentemque ex equo excepit, & in Eccleſiam intrantem manu propria ſuſtentauit: præcinentibus pro tanta exultatione variis Eccleſiæ ordinibus, Te Deum laudamus. & in reſtitutione Ebbonis Archiepiſcopi Remenſis: *His ita peractis, iterum inchoantibus ſignis, & vociferante omni Eccleſia, Te Deum laudamus, ductus eſt ſæpe dictus Ebbo Epiſcopus in veſtiarium.* Olim loco huius hymni in gratiarum actionibus canebatur hymnus *Gloria in excelſis Deo.* S. Ioan Chryſoſtomus homil. 3. in cap. 1. ad Coloſſ. διὰ τῶν εὐχαριστιῶν λέγοντες, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Victor Vricenſis ſub finem lib. 3. in paſſione Sanctorum Martyrum, qui Carthagine ſub Hunnerico Rege paſſi ſunt VI. nonas Iulij: *procedebant itaque cum fiducia ad ſupplicium quaſi ad epulas concurrentes voce per ambitus platearum Domino decantantes, gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Gregorius Turonenſis lib. 1. de gloria Martyrum cap. 63. de inuentione corporis S. Malloſi Martyris: *at ille cum fodiſſet quaſi ſemipedes, attigit nares eius odor immenſi aromatis, & ait credo in Chriſto, quod oſtendit mihi Martyrem ſuum quando me hac ſuauitas circumdedit, & fodiens reperit corpus illæſum, & emittens voce magna, gloria in excelſis Deo, omnem Clerum pariter pſallere fecit. Dictoque hymno corpus ſanctum in Baſilicam tranſtulit.* Anaſtaſius Bibliothecarius in Leone III. agens de occurſu eiuſdem Pontificis & Caroli Magni, *& pariter ſe amplectentes cum lacrymis ſe oſculati ſunt. Et prædicto Pontifice, gloria in excelſis Deo inchoante, & vniuerſo Clero ſuſcipiente, oratio ſuper cuncto populo data eſt.* Alcuinus epiſt. 71. ad fratres in prouincia Gothorum, *& cantate Deo veſtro in concordia pacis, & vnanimitate caritatis perpetua canticum laudis, & cum militia cœleſti laudate Deum, & dicite gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Huic hymno ſucceſſit hymnus *Te Deum laudamus*, vt notum eſt ex auctoribus ſupra citatis: qui tamen in quibuſdam Galliæ locis videtur fuiſſe vſitatus in ſolemni gratiarum actione tempore Pipini Ducis, qui poſtea Francorum Rex creatus fuit, nam in tranſlatione corporis S. Germani Pariſiorum Pontificis quæ ſub huius Pipini ducatu contigit, hic hymnus in gratiarum actionem ſolemniter eſt decantatus, vt palam eſt ex narratione huius tranſlationis quam profert Surius Iulij 25. ſi tamen auctor huius narrationis in omnibus ſapit. Hoc inſtitutum vulgò refertur ad SS. Ambroſium & Auguſtinum qui in eiuſdem S. Auguſtini baptiſmo hunc hymnum ex tempore ediderint & decantauerint: profertur que huius opinionis auctor & aſſertor S. Dacius Epiſcopus Mediolanenſis in Chronico, qui floruit tempore Iuſtiniani Imperatoris, cuiuſque meminit S. Gregorius lib. 3. dial. cap. 4. Sed quicquid ſit de veritate huius hiſtoriæ, certum eſt hoc Chronicon non eſſe huius Dacij, quia probari non poteſt vllum Chronicon ab eo ſcriptum fuiſſe, nedum citatum, tum quia non redolet

Myræus de Canonicis regul. c. 2.

Digitized by Google

redolet ſtilum, temporum illorum, tum quia falſum eſt, quod ibi continetur, quòd S. Auguſtinus *audiens ſanctum Ambroſium de incarnatione ad populum tractantem & prædicantem tremens ac pallens omnibus qui aderant, videntibus obriguerit: ac etiam finita monitione, quàm ad populum B. Ambroſius populo miniſtrabat primus ad eum Auguſtinus peruenerit*, &c. aduer[illegible] S. Auguſtini, & Paſſidij ſcriptis, nec potuit in mentem vi[illegible]diti ac ſapientis viri, qualis fuit hic Dacius, venire. Quare ante S. Benedictum, & Ter dium S Cæſarij Arelatenſis Epiſcopi Diſcipulum, qui de hoc hymno in ſuis regulis locuti ſunt, nullus veterum illius mentionem fecit.

L. 19. INVOCATIO SVPER REGEM. TE INVOCAMVS DOMINE, &c.] In coronatione Caroli Calui quæ Metis facta eſt ante altare S. Stephani, ſeptem Epiſcopi ſinguli ſingulas benedictiones, ſeu inuocationes ſuper regem fundunt ante ipſam vnctionem. In ordine Romano, cum ordinatur Imperator, tres funduntur orationes, prima ab Epiſcopo Albanenſi, ſecunda ab Epiſcopo Portuenſi, tertia ab Epiſcopo Oſtienſi, dum ei brachum ſiniſtrum vngit, atque inter ſcapulas. In coronatione Imperatoris Conſtantinopolitani apud Georgium Codinum libro de officiis aulæ ſolus Patriarcha Conſtantinopolitanus preces ante vnctionem legit partim clara partim ſubmiſſa voce. Hæc autem inuocatio ſuper regem extat in officio ad ducem conſtituendum, quod vir doctiſſimus Andreas *du cheſne* ad calcem Normanicorum edidit.

Pag 279. c. 1. l. 3. VT SVMMI REGIMINIS SOLIVM.] In officio ad conſtituendum ducem legitur, *vt ſuum ducatus ſolium*. legendum putarem, *ſummi*, pro, *ſuum*.

Lin. 11. DEVS QVI POPVLIS TVIS, &c.] Hæc oratio extat in coronatione Ludouici II. & Caroli Calui, vna aut altera linea, quàm hîc contractior. Extat etiam in prædicto officio.

Lin. 18. IPSI VS TEMPORIBVS] in dicto officio deeſt τὸ *temporibus*. malè.

Lin. 34. SEIPSVM SEDVLVS DISCAT] id eſt, quamuis in altiſſimâ poteſtatis arce collocatus, tamen memor ſit conditionis humanæ, quantis aduerſis obnoxia ſit regia ſublimitas. Eſt enim regni προσωπον ἡδὺ. i. facies blanda iuxta Euripidem in Ione & Senecam in Oedipo, quæ regem facile decipiat, qui ſe bene non nouerit.

Col. 2. l. 19. CONSECRATIO REGIS OMNIPOTENS SEMPITERNE DEVS] hæc oratio extat in conſecratione Henrici IV. Francorum regis, & in coronatione Ludouici II. ſed multò contractior, inſcribiturque, *ſacri olei infuſio*. Rectè quidem: nam hæc oratio dicitur, quando Rex inungitur. Habetur etiam in ordine Romano, vſque ad hæc verba *virtutibus, necnon quibus*, quibuſdam vocabulis ſubinde mutatis. Extat etiam in Pontificali Romano, ſed multò con-

Digitized by Google

tractior: neque recitatur ibi in olei infuſione, neque etiam in ordine Romano.

L.39. IN REGNVM N. ALBIONIS TOTIVS.]& paulo poſt. *& totius Albionis Eccleſiam deinceps cum plebibus ſibi annexis ita enutriat & doceat*, &c. quæ quidem verba ſatis manifeſtant aliquem Francorum regem id temporis in Anglorum regem vnctum fuiſſe: quod tamen eſt difficile ſcitu, cùm nihil tale in hiſtoricis antiquis cùm Francorum, tùm Anglorum repereris, per quos huic difficultati lucem afferre quis poſſit. Nemini autem dubium eſt quin Albion, cuius hîc mentio eſt, ſit Britannia maior. Id teſtantur veteres omnes recentioreſque Geographi. Quod ſpectat ad formulam conſecrationis, credibile eſt primò eum qui ſub hac formulâ fuit inauguratus prius fuiſſe regni Francorum honore decoratum, his: *& totius Albionis Eccleſiam deinceps cum plebibus ſibi annexis ita enutriat, ac doceat; muniat, & inſtruat; contra omnes viſibiles & inuiſibiles hoſtes idem potenter, regaliterque tuæ virtutis regimine amminiſtret: vt regale ſolium videlicet Francorum ſceptra non deſerat; ſed ad priſtinæ fidei paciſque concordiam eorum animos te opitulante reformet.* Quis fuerit autem ex Regibus Francorum ſub hac formula in regem Anglorum vnctus, dicere obſcurum eſt. Ex hoc tamen apparet, antiquum ius Regibus Francorum in regnum Angliæ fuiſſe. Quod etiam videtur in Coronatione Henrici IV. Francorum Regis. Nam in ſupra citata formula hæc videre eſt: *vt regale ſolium videlicet Saxonum, Merciorum, Nordanimbrorum ſceptra non deſerat*, &c. Confirmatur ex ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis, in coronatione regis Francorum, in quo hæc eadem verba reperire eſt. Saxones autem Anglos appellari, Mercios verò & Nordauimbros eſſe populos Angliæ lippis, & tonſoribus notum eſt. In eadem conſecratione littera N. videtur tranſpoſita, & referenda in hunc modum ad hæc verba, *hunc famulum tuum*. *N.* vt ponatur proprij nominis loco, vt vſu venire ſolet.

P.280.c.2.l.20. VT REGALE SOLIVM VIDELICET FRANCORVM SCEPTRA NON DESERAT] hæc verba, vt iam ſupra notatum eſt, ſupponunt eum, qui ſub hac formula in Regem Albionis vngitur, in Regem Francorum fuiſſe prius euectum.

Col.2.l.5. HIC VNGATVR OLEO] hoc vocabulum τὸ *oleo*, non de ſimplici ac vulgari oleo, ſed de ſacro, quod Epiſcopali benedictione conſecratum ſit, intelligendum eſt, quo olim reges vngi ſolebant. Vnde in coronatione Ludouici II. ſupra citata huic orationi, ſeu conſecrationi hæc verba præfiguntur; *ſacri olei infuſio*. Idem videre eſt in ordine Romano, in ordinatione tum regis, tum Imperatoris, & apud Petrum Damiani ſerm. 1. de Eccleſiæ dedicatione: *& tunc exuitur veſtimentis ſuis, & oleo ſanctificationis aſpergitur, vt typico rore perfuſus cæleſtis vnguenti plenitudine glorietur.* Nam oleum ſanctificationis iuxta idio-

Digitized by Google

tiſmum Hebraïcum eſt oleum ſanctificatum. Vnde optimè ab Eginhardo in annalibus ad annum DCCL. hæc vnctio ſacra dicitur. *Hoc anno ſecundùm Romani Pontificis ſanctionem Pipinus Rex Francorum appellatus eſt, & ad huius dignitatem honoris vnctus ſacra vnctione manu ſanctæ memoriæ Bonifacij Epiſcopi & Martyris.* Imò & Chriſmate ſacro vnctos fuiſſe Reges Francorum certum eſt, vt habetur. In teſtamento S. Remigij apud Flodoardum lib. 1. hiſt. Remenſis Eccleſiæ cap. 18. *generi tantummodo regio, quod ad honorem ſanctæ Eccleſiæ & defenſionem pauperum vnà cum fratribus meis, & Epiſcopis omnibus Germaniæ, Galliæ atque Neuſtriæ in regiæ maieſtatis culmen perpetuò regnaturum ſtatuens elegi, baptizaui, à ſacro fonte ſuſcepi, donoque ſeptiformis Spiritus conſignaui, & per eiuſdem ſacri Chriſmatis vnctionem ordinatq in regem parcens ſtatuo,* &c. Idem videre eſt in epiſtola Synodi apud Cariſiacum Miſſa ad Ludouicum Germaniæ regem cap. 15. *maximè autem nobis neceſſe loqui cum illis Archiepiſcopis & Epiſcopis, qui conſenſu & voluntate regni iſtius domnum noſtrum* (Carolum Caluum) *fratrem veſtrum vnxerunt in regem ſacro Chriſmate, traditione diuina.* In libello proclamationis Domini Caroli Regis aduerſus Wenilonem Archiepiſcopum Senonenſem. *ſed & poſt hoc electione ſua aliorumque Epiſcoporum, & cæterorum fidelium regni voluntate conſenſu, & acclamatione cum Archiepiſcopis, & Epiſcopis VVenilo in diœceſi ſua apud Aurelianis ciuitatem in baſilica ſanctæ Crucis me ſecundùm traditionem Eccleſiaſticam Regem conſecrauit, & in regni regimine Chriſmate ſacro perunxit.* In epiſtola Artholdi Remorum Archiepiſcopi ad Synodum Engilenheimenſem apud Flodoardum lib. 4. hiſt. Eccl. Rem. cap. 35. *Poſtquam Ludouicum Regem fauente Hugone, cunctiſque regni principibus, Gerbergam quoque reginam benedixeram, & ſacro perfuderam Chriſmate.* Et in ſecunda coronatione Caroli Calui, cum Metis coronatus eſt in regno Lotharij anno Domini DCCCLXIX. *ad iſta verba coronet te Dominus, inunxit eum Hincmarus de Chriſmate.* Et ita capiendus eſt locus cuiuſdam anonymi de vnctione Chriſmatis inter opera S. Cypriani *ne tamen ceſſantibus his, quæ ritu antiquo inoleuerant, cùm in populo Chriſtiano circumciſio videretur damnabilis, & ſacrificia idololatriæ imputarentur, vnctionis myſterium religio Chriſtiana contempſit; ſed cæteris generali ſanctorum conſenſu damnatis, non ſolùm in regibus, & ſacerdotibus vnctionis honor permanſit, ſed in omnem populum Catholicum effuſa eſt huius gratiæ plenitudo.* Nam in hoc ſermone agitur de vnctione Chriſmatis; & Sacerdotes i. Epiſcopi in ſua ordinatione & cætera plebs Catholica in Confirmatione Chriſmate inunguntur. Quamobrem ſacrum oleum è cœlo Miſſum, vnde in regem vnctus eſt Clodouæus primus inter Reges Francorum Chriſtianus, & multi ſucceſſorum eius Chriſma appellatur. Ita in capitulis Hincmari Archiepiſcopi Remenſis in ſecundâ coronatione Caroli Calui. *In vigilia Paſchæ, in Remenſi Metropoli baptizati, &*

cœlitus ſumpto Chriſmate, vnde adhuc habemus, peruncti, & in Regem ſacrati. Ita appellauit Guillelmus Brito lib. 1. Philippidos agens de Philippi Auguſti coronatione.

Iamque dies aderat cunctis optata, Nouembris
Quæ caput eſt menſis, quæ cunctis ſanctificata
Iamdudum Sanctis, nunc longe ſanctior extat,
In qua ſceptrifero fulſit redimitus honore
Magnanimus ſacro Rex delibutus oliuo,
Quo Deus Angelicis manibus, virtute, parato
Diuina, noſtris conceſſit regibus vti;
Vt ſacrentur eo ſoli ſpecialiter illi,
Qui ſucceſſiuè Francorum ſceptra capeſſunt.
Dignior vt verè Rex noſter Rege ſit omni,
Quem ſacrare ſuis Remorum Metropolites
Cum compræſulibus habet illo Chriſmate ſacro
Hoc ad opus ſolum quod cœlica fundit oliua.
Hoc, & non alio perfundit membra liquore
Carolida noſtro Guillelmus præſul in vrbe
Remenſi, Patrum ſeruato more ſuorum,
Impoſuitque ſacro capiti diadema verendum;
Conueniente ſimul Cleri populique fauore,
Tam ſpeciale decus Chriſti dignatio præſtat
Nobis, Francorum qui congaudemus honori
Sic Regem noſtrum ſibi Rex cæleſtis amicat,
Sic ſuperaltat terræ præ Regibus illum,
Quem facit vt ſolum ſacra conſecret vnctio cæli,
Vnguine cum reliqui ſacrentur materiali.

In conſecratione Henrici II. Regis Francorum miſcetur liquor ille cœleſtis ab Angelo quondam S. Remigio delatus ſacro Chriſmati. Henricus. IV. Rex Francorum Carnoti vnctus eſt alio liquore cœleſti, qui quondã S. Martino Turonum Epiſcopo ab Angelo cœlitus allatus eſt, cum à Nicolao Thuano Carnotenſi Epiſcopo conſecrante liquor ille cœleſtis Chriſmati ſacro admixtus fuiſſet, vt habetur in ſæpius citatâ illius coronatione. Fuit mos etiam olim apud Græcos, vt Imperatores Conſtantinopolitani non ſimplici oleo conſecrarentur, ſed vnguento, quod eſt Chriſma ſacrum, vt ex Georgio Codino mox citando patebit. Vulgò Reges non Chriſmate, ſed oleo inunguntur, vt videre eſt cap. *cum veniſſet*, de ſacra vnctione. Hodie Imperator oleo exorcizato, Rex verò oleo catechumenorum inunguntur, vt eſt in Pontificali Romano.

Col. 2. l. 13. CVIVS SACRATISSIMA VNCTIO SVPER CA-

Digitized by Google

PVT EIVS DEFLVAT.] Ex his verbis patet caput eſſe partem illam quæ inungi debeat. Olim Imperatori Conſtantinopolitano in eius conſecratione caput vngebatur in modum Crucis, vt teſtatur Codinus lib de officiis aulæ Conſtantinop. ὁ δὲ Πατριάρχης χρίει σταυροειδῶς τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τῷ μύρῳ. i. Patriarcha vngit ad formam Crucis Imperatorem diuino vnguento. Interea Patriarcha hanc vocem profert ἅγιος. i. ſanctus, quam tertiò repetunt tam hi qui ſunt in ambone, quàm cætera multitudo. In ſecunda coronatione Caroli Calui quæ Metis celebrata eſt, inunctus fuit ille ad dextram auriculam, & in fronte vſque ad ſiniſtram auriculam, & in capite, vt habetur in Capitulis eiuſdem Caroli in hunc modum: *ad iſta verba, coronet te Dominus, inunxit eum Hincmarus Archiepiſcopus de Chriſmate ad dextram auriculam, & in fronte vſque ad ſiniſtram auriculam, & in capite.* In ordine Romano vnguntur pectus ſcapulæ, brachiorum internodia, & manus. In conſecratione Regum Francorum adduntur aliæ duæ vnctiones, in vertice, & inter ſcapulas, vt videre eſt in conſecrationibus Henrici II. & Henrici IV. Conſtantinus Manaſſes in Chronica Synopſi ſcribit Carolum Magnum vnctum fuiſſe à Leone III. à vertice ad pedes vſque.

Οὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενος καὶ νόμοις Ἰουδαίων
Κακκεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἐλαίῳ τοῦτον χρίει.

i. verùm vſus Iudæorum legibus à capite vſque ad pedes oleo vnxit eum. Idem teſtatur Theophanes in Chronico: ἔστεψεν αὐτὸν εἰς βασιλέα Ῥωμαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Πέτρου χρίσας ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν. i. coronauit eum in Regem Romanorum, vngens eum oleo à capite vſque ad pedes. Sed in ordine Romano Imperator Romanorum vngitur in brachio dextro, & inter ſcapulas duntaxat. Similis eſt principis vnctio cap. *cum veniſſet*. de ſacra vnctione. *ſed vbi Ieſus Nazarenus* (inquit ibidem Innocentius III.) *quem vnxit Deus Spiritu ſancto, ſicut in Actibus Apoſtolorum legitur, vnctus eſt oleo pietatis præ conſortibus ſuis, qui ſecundum Apoſtolum eſt caput Eccleſiæ, quæ eſt corpus ipſius, principis vnctio à capite ad brachium eſt tranſlata: vt princeps ex tunc non vngatur in capite, ſed in brachio ſiue humero vel armo, in quibus principatus congruè deſignatur, &c. ad quod etiam ſignificandum Samuel fecit poni armum ante Saul; cui dedit locum in capite ante eos qui fuerant inuitati. In capite verò Pontificis Sacramentalis eſt delibutio conſeruata: quia perſonam capitis in Pontificali officio repræſentat. Differt autem inter Pontificis & principis vnctionem: quia caput Pontificis Chriſmate conſecratur, brachium verò principis oleo delinitur, vt oſtendatur quanta ſit differentia inter auctoritatem Pontificis & principis.* Hæc ille. vbi notanda ſunt quæ de humero ſeu armo dixit. Nam etiam pars illa victimæ apud Ethnicos honora-

bilior viſa eſt, & quæ maximè regem decebat. Quare olim Eteocles, & Polynices cum ſacrificarent, Oedippo patri armum victimæ tanquam regi & præſtantiori mittere ſolebant: qui neſcio quo caſu cum ei aliquando coxam victimæ non armum miſiſſent; ille ſe ab eis ſperni ratus ſupra modum excandeſcens diris eos deuouit, vt refert Scholiaſtes Sophoclis in Oedippum Colonæum ex auctore circularis Thebaidos:

> *Ἰσχίον ὡς ἐνόησε, χαμαὶ, βάλεν, εἶπέ τε μῦθον*
> *Ὤμοι ἐγώ, παῖδές μοι ὀνειδείοντες ἔπεμψαν.*
> *Εὖκτο Διὶ βασιλῆϊ, καὶ ἄλλοις Ἀθανάτοισι*
> *Χερσὶν ὑπαὶ ἀλλήλων καταβήμεναι ἄϊδος εἴσω.*

i. vt cognouit miſſam ſibi eſſe coxam, in terram iecit, & dixit, hei miſero mihi, pueri me ſpernentes hoc mihi miſerunt. Precatus eſt regem Iouem & cæteros Deos, immortales, vt mutuis interfecti gladiis in orcum deſcenderent. In Pontificali Romano ſic etiam vngitur Imperator, ſed in modum Crucis: Rex verò inter commiſſuras manus & cubiti, & inter ſcapulas etiam in modum Crucis. Ex quibus clarum eſt non fuiſſe ſemper eundem ritum.

Lin. 35. DEVS ELECTORVM FORTITVDO ET HVMILIVM CELSITVDO, &c.] hæc oratio extat in coronatione Iudith filiæ Caroli Calui, quæ nupſit Edelulpho Anglorum Regi. habetur ibi inſtar præfationis, & tantùm vſque ad hæc verba: *itaque, quæſumus, omnipotens Pater, per huius creaturæ pinguedinem.* Cætera diſſimilia ſunt. Habetur etiam in coronatione Henrici IV. Francorum Regis.

Pag. 281 c. 1. l. 15. EVMQVE IN SIMILITVDINE COLVMBÆ, &c.] in ſupra memorata coronatione Iudith hæc leuiter, vt ſubiecto congruant immutata ſunt in hunc modum: *vt per huius creaturæ pinguedinem columbæ pace, ſimplicitate ac pudicitia decoram efficias.*

Lin. 22. TE ADIVVANTE, &c.] lege, vt in coronatione Henrici IV. *tuamque benedictionem te adiuuante toti plebi.*

Lin. 26. DEVS DEI FILIVS IESVS CHRISTVS, &c.] Hæc oratio extat in coronatione Henrici IV. deſideratur in officio ad conſtituendum ducem, & in ordine Romano.

C. 2. l. 1. HIC DETVR ANNVLVS] hæc annuli traditio extat in coronatione Henrici II. & Henrici IV. Regum Francorum; atque etiam in ordine Romano, ſed poſt gladij accinctionem.

Lin. 2. ACCIPE ANNVLVM, &c.] hæc formula extat in officio ad ducem conſtituendum, & in coronatione Henrici IV. F. R. Alia extat in ordine Romano.

Lin. 8. PERSEVERABILITATI] ita in officio ad conſtituendum ducem.

Lin. 10. ORATIO POST ANNVLVM] extat in officio ad con-

Digitized by Google

ſtituendum ducem. deſideratur in ordine Romano.

Lin. 19. HIC CINGATVR GLADIVS AB ARCHIEPISCOPO] Accinctio gladij extat in ordine Romano, in coronatione Henrici II. & Henrici IV. Reg. Franc. & in officio ad ducem conſtituendum: videturque in vita Ludouici Pij cum in regnum reſtituitur in Eccleſia S. Dionyſij: *ſed Dominica quæ in craſtinum aduenit in Eccleſia S. Dionyſij Epiſcopali miniſterio voluit reconciliari, & per manus Epiſcoporum armis accingi conſenſit.* Petrus Damiani ſerm. ſupra citato accinctionis gladij nulla mentione facta, ait: *præfertur & gladius in oculis eius, vt cognoſcat quia vindex eſt iræ Dei in hoc ipſum conſtitutus.* Quod conuenit coronationibus Henrici II. & Henrici IV. in quibus etiam gladius ante illos præfertur.

Lin. 21 ACCIPE GLADIVM, &c.] in ordine Romano extat alia formula. In officio ad conſtituendum Ducem codicis noſtri formulæ hæc præmittuntur. *N. Confortare & eſto vir, & obſerua cuſtodias Domini Dei tui*, &c.

Lin. 34. ORATIO POST GLADIVM] extat in officio ad Ducem conſtituendum. Abeſt ab ordine Romano.

Lin. 37. CHRISTIANISSIMO REGI NOSTRO.] Chriſtianiſſimi appellatio Regum Francorum eſt propria, & ſanè antiquiſſima. Ita appellatur Pipinus Rex Franc. ab Anaſtaſio Bibliothecario in Stephano III. *quo peracto, & eo in venerabili monaſterio cum iam fato Chriſtianiſſimo Pipino coniungente, Domino annuente, poſt aliquos dies idem Chriſtianiſſimus Pipinus Rex ab eodem ſanctiſſimo Papa Chriſti gratia cum duobus filiis ſuis reges vncti ſunt Francorum.* In Stephano IV. cum agit de Carolo, & Carlomanno: *dirigentes ſcilicet ipſi Chriſtianiſſimi Reges duodecim Epiſcopos ex eiſdem Francorum regionibus.* Idem videre eſt in capitulis Caroli Calui, cap. 35. §. 3. *vt ex eius ore audiamus quod à Chriſtianiſſimo Rege fideli, & vnanimi in ſeruitio illius populo vnicuique in ſuo ordine conuenit audire.* In Epiſtola Carlomanni apud palatium Vernis: *præcipuè illa quæ contra malum rapinæ & deprædationis à ſanctis Patribus ſunt promulgata, & à Chriſtianiſſimis regibus auctoritate confirmata.*

Pag. 282. c. 1. l. 3. HIC CORONETVR] nulla eſt impoſitio coronæ in officio ad conſtituendum Ducem.

Lin. 4. CORONET TE DEVS CORONA GLORIÆ, &c.] hæc formula non extat in ordine Romano. Habetur in coronatione Ludouici II. & Henrici IV. R. F. Extat etiam in conſecratione Caroli Calui, ſed contractior. Coronæ impoſitionis meminit Petrus Damiani ſerm. citato: *ponitur & corona aurea ſuper caput eius expreſſa ſigno ſanctitatis, gloria honoris, & ope fortitudinis.* Metropolitani eſt imponere coronam, vt videre eſt in ordine & Pontificali Romano. Sic à Remenſi Metropolitano Guillelmo imponitur corona capiti Philippi Auguſti Regis

Digitized by Google

Francorum, vt docet Guillelmus Brito loco ſupra citato.

Hoc & non alio perfudit membra liquore
Carolida noſtro Guilelmus præſul in vrbe
Remenſi, patrum ſeruato more ſuorum
Impoſuitque ſacro capiti diadema verendum.

A Papa Leone III. Romæ impoſita eſt corona Carolo Magno cum Imperator creatus eſt, vt teſtatur, Theophanes in Chronico: ἔστεψεν αὐτὸν εἰς βασιλέα Ῥωμαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου Πέτρου. i. coronauit eum in Regem Romanorum in templo S. Petri Apoſtoli. & paulo poſt. καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ στέφος. i. cum poſuiſſet ei regiam veſtem & coronam. Idem teſtatur Conſtantinus Manaſſes in Chronico.

Καὶ στέφος περιτίθησιν, ὡς οἱ Ῥωμαίων νόμοι.

Eumque corona cingit more Romano. At verò in coronatione Imperatoris Conſtantinopolitani olim ſi noui Regis, ſeu Imperatoris pater adeſſet, ipſe pater, & Patriarcha ei ſtemma imponebant; quòd ſi pater abeſſet, ſolus Patriarcha, vt teſtatur Codinus lib. de officiis aulæ ἐὰν οὖν, ὡς εἰρήκαμεν, πάρεστιν ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ, αὐτός τε καὶ ὁ Πατριάρχης λαβόντες τὸ στέμμα ἐπιτιθέασι τῇ κεφαλῇ τοῦ νέου βασιλέως, &c. id eſt, ſi igitur, vt diximus, adeſt Imperator & pater eius, ipſe & Patriarcha accipientes ſtemma imponunt capiti noui Imperatoris: & pronunciat Patriarcha hanc vocem, *dignus*. Quòd ſi non eſt pater ipſius, hoc faciat ſolus Patriarcha. Quemadmodum autem prius in vnguenti applicatione vocem, *ſanctus*, excipiebant; ſic etiam hanc vocem, *dignus*, qui in ſacro ſuggeſto ſunt, & reliqua populi multitudo acclamant tertiò. Hæc ille, quid ſit autem ſtemma, docet idem Codinus ſupra eodem libro. δεῖ δὲ γινώσκειν ὅτι τὸ νῦν καλούμενον στέμμα, ὠνομάζετο πάλαι διάδημα. τοῦτο δὲ ἦν βλάττιον μετὰ λίθων καὶ μαργάρων κατὰ τὸ μέτωπον τοῦ βασιλέως τιθέμενον, δεδεμένον δὲ ὄπισθεν περὶ τὸν ἐγκέφαλον, διὸ καὶ ἐκαλεῖτο διάδημα· ὅπερ ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἀμειφθὲν ἐγένετο οἷον ὁρᾶται τὸ σήμερον, καὶ ὀνομάζεται στέμμα. i. noſſe autem oportet quod nunc appellatur ſtemma, id olim nominatum eſſe Diadema. Id autem erat textile purpureum cum lapillis & margaritis poſitum ad Imperatoris frontem & ponè reuinctum cerebrum verſus, quamobrem dicitur Diadema; quod ex eo paulatim mutatum effectum quale videtur hodie, & nominatur ſtemma. Ex quibus poſterioribus verbis intelligi datur ſtemma non omnino eſſe quod Diadema; ſed aliquid immutatum fuiſſe. In hoc textu βλαττίον, Interpres reddidit textile aureum, ego verò, textile purpureum. Nam blata, ſeu blatta eſt purpureus color. Gloſſæ veteres MSS. Bibl. Corbeienſis. *blata purpura: hinc blatea camiſia linea.* Sidonius carm. 5.

Pontus Caſtorea, blattum Tyrus, æra Corinthus

Et carm. 11.

Tantus

Tantus honor, geniuſque comis, collata rubori
Pallida blatta latet.

Vnde apud eundem in carmine epiſt. vltimæ lib. 9. dicitur *Blattifer ſenatus.* Eſt genus exquiſitiſſimæ purpuræ. Sed, vt redeamus vnde digreſſi ſumus, in ſecunda coronatione Caroli Calui, quæ Metis celebrata eſt in regno Lotharij, corona capiti eius ab Epiſcopis impoſita eſt, vt habetur in eius capitulis: *ad iſta verba coronet te Dominus, miſerunt illi Epiſcopi coronam in capite.* In coronatione Henrici IV. quæ facta eſt Carnoti, corona impoſita eſt illi à Nicolao Thuano eiuſdem ciuitatis Epiſcopo, qui vniuerſum celebritatis huius ritum perfecit defectu Archiepiſcopi, ſeu Metropolitani, Senonenſi tunc ſede vacante: etſi Reginaldus de Beaune Archiepiſcopus Bituricenſis ad ſedem Senonenſem à Rege nominatus hanc conſecrationem ad ſe ſpectare contenderet; ſed quia nondum à Papa confirmatus fuerat, Epiſcopo cedere coactus eſt. Nec Rex poterat huius rei gratia ſe Remos conferre, vrbe tunc à factioſis occupata.

Lin. 29. ACCIPE SCEPTRVM REGIÆ MAIESTATIS, &c.] Hæc formula habetur in coronatione Ludouici ſecundi, & in coronatione Henrici IV. R. F. Sed in Pontificali & ordine Rom. non extat ſed ſequens: *accipe virgam virtutis,* &c. vt in cod. Ratoldi ad porrectionem virgæ.

Col. 2. l. 24. ACCIPE VIRGAM VIRTVTIS, &c.] Hæc formula extat in coronatione Henrici IV. toties memorata. In ordine Romano pronunciatur ad traditionem ſceptri & baculi. Notandum eſt hìc traditionem virgæ à ſceptri porrectione diſtingui, quod etiam in coronatione Henrici II. & Henrici IV. videre eſt, & in coronatione Ludouici Regis filij Philippi I. apud Amoini continuatorem lib. 5. cap. 5. *qui in die inuentionis ſancti Protomartyris ſacratiſſimæ vnctionis liquore delibutum Regem Miſſas gratiarum agens, abiectoque ſecularis militiæ gladio, Eccleſiaſtico ad vindictam malefactorum eum accingens diademate regni gratanter coronauit: necnon & ſceptrum & virgam, & per hæc Eccleſiarum & pauperum defenſionem, & quæcumque regni inſignia, approbante Clero & populo deuotiſſimè contradidit.* Hæc autem virga eſt quam vocamus manum iuſtitiæ; & ita appellatur in coronatione Henrici II. & Henrici IV. eique palma manus præfixa eſt, quod innuere videntur hæc verba huius formulæ: *erranti viam doce, lapſiſque manum porrige.* At in coronatione Caroli Calui non traditur ei virga, ſed palma cum ſceptro, vt in eiuſdem Caroli capitulis habetur: *ad iſta verba det tibi Dominus velle, dederunt illi palmam & ſceptrum.* In ſignum videlicet victoriæ perſeuerantis quò perueniat ad palmam gloriæ ſempiternæ: quod ſignificatur in formula eiuſmodi traditionis: *Det tibi Do-*

minus velle & poſſe quæ præcipis: & in regni regimine ſecundùm voluntatem ſuam proficiens cu n palma perſeuerantis victoriæ ad palmam perueniat gloriæ ſempiternæ, gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui viuit. Nam palma manus non eſt victoriæ perſeuerantis ſymbolum, ſed palma arbor, vt omnibus notum eſt. Aliu, ſupereſt ritus qui non extat in hoc codice Ratoldi, per quem Rex ſiue Imperator ſuis veſtibus exutus regiâ purpurâ à Pontifice induitur; vt notum eſt ex Theophane in Chronico, vbi agit de Caroli Magni coronatione in Imperatorem à Leone III. καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἐσθῆτα. i. & cum indui eum veſte regia. & Petro Damiani ſerm. ſupra citato: *induitur denique purpura, quod eſt regiæ maieſtatis inſigne.*

Pag. 283. c. 1. l. 13. EXTENDAT OMNIPOTENS DEVS, &c.] Hæc benedictio extat in ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis, in coronatione Henrici IV. & in coronatione Caroli Calui, quæ facta eſt Metis, ſed ei interiicitur hoc membrum: *coronet te Dominus corona gloriæ*, &c. ad quod inungitur ab Archiepiſcopo Hincmaro. & in fine benedictionis adiicitur hoc membrum: *clerum ac populum quem ſua voluit opitulatione tuæ ſubdere ditioni*, &c. extat alia benedictio in ordine Romano. Primus hic articulus extat in benedictione coronationis Ludouici II. cuius eſt hoc initium *Dominus Deus omnipotens*, paucis verbis immutatis iuxta ſupra citatam benedictionem quæ extat in coronatione Caroli Calui.

Lin. 19. AC B. PETRI APOSTOLORVM PRINCIPIS] hæc verba deſunt in coronationibus ſupra citatis Caroli Calui, & Ludouici ſecundi.

Lin. 20. SANCTIQVE GREGORII] ita in ordine ſupra citato monaſterij S. Germani à Pratis. deſunt in coronationibus ſupra memoratis. In coronatione Henrici IV. loco iſtorum verborum legitur: *S. Dionyſij, B. Martini & Remigij.*

Lin. ead. ANGELORVM APOSTOLICI] lege, *Anglorum Apoſtoli*: quia S. Gregorius Papa eſt Anglorum appellatus Apoſtolus, quibus miſit fidei prædicatores Auguſtinum, & quoſdam alios ſui monaſterij monachos.

Lin. 25. ET TRIBVAT TIBI GRATIAM, &c.] in coronationibus Caroli Calui & Ludouici ſecundi hic articulus incipit à ſuperioribus verbis: *indulgeat tibi Dominus omnia mala, quæ geſſiſti.*

Lin. 38. INCIMICOS TVOS AD PACIS CARITATISQVE BENIGNITATEM CONVERTAT] ita in benedictionibus ſupra memoratis. In officio ad Ducem conſtituendum corruptè legitur. *Inimicos tuos caritatiſque benignitatem conuertat.* Vbi hæc benedictio ab hoc articulo initium ducit: hocque articulo & duobus poſtremis contenta eſt.

Digitized by Google

Col. 2. l. 25. BENEDIC DOMINE,&c.] Hæc benedictio extat in ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis. Habetur etiam in coronatione Henrici IV. F. R. ſed prolixior. In coronatione Iudith Anglorum Reginæ filiæ Caroli Calui prior articulus benedictionis huius primus eſt in benedictione eiuſdem Reginæ in hunc modum. *Benedic, Domine, famulam tuam, qui regna regum à ſæculo moderaris, amen.*

Lin. ead. HVNC PRÆSVLEM PRINCIPEM] In coronatione Henrici IV loco iſtorum verborum legitur, *Regem noſtrum.*

Pag. 284. c. 1. l. 1. STA ET RETINE A MODO, &c.] Hæc regni ſtatus deſignatio extat in codice MS. ſupra citato Monaſterij S. Germani à Pratis, & in coronatione Henrici IV. ſed paulo breuior: in Pontificali Romano quibuſdam verbis mutatis: pronunciaturque cum Rex in ſolio collocatur. Extatque etiam in ordine Romano, in quo ante hæc verba, *in hoc regni ſolio*, hæc habentur. *in hoc loco Dominus Metropolitanus ſedere eum faciat ſuper ſedem ſuam dicendo, in hoc regni ſolio,* &c.

L. 2. A MODO] adde τὸ *locum*, vt habetur in ordine Romano.

L. 3. SVGGESTIONE] lege, *ſucceſſione*, vt in ordine Romano.

L. 22. RECTITVDO REGIS, &c.] hæc verba titulo carent, quæ nihil aliud ſunt, quàm ſumma eorum, quæ à Rege in recta regni adminiſtratione præſtanda ſunt. Extant in ordine MSS. Monaſterij S. Germani à Pratis, deſunt in coronatione Henrici IV. Habentur in officio ad Ducem conſtituendum, ſed ſub forma iuramenti in hunc modum: *Hæc tria populo Chriſtiano, & mihi ſubdito in Chriſti nomine iuro. in primis. vt Eccleſia Dei, & omni populo Chriſtiano veram pacem meo arbitrio omni tempore ſeruabo. Aliud, vt rapacitates & omnes iniquitates omnibus gradibus interdicam. Tertium, vt in omnibus iudiciis æquitatem & miſericordiam præcipiam: vt mihi & vobis indulgeat miſericordiam clemens & miſericors Deus, qui viuit, & regnat.* vbi τὸ *vt*, ad quodlibet iuramentum pro particula, *quod*, vſurpatur particula, vt.

C. 2. l. 12. ET TVNC OSCVLETVR OMNEM CLERVM POPVLVMQVE] datur oſculum pacis ad imitationem Samuelis, qui Saulem à ſe vnctum oſculatus eſt lib. 1. Regum cap. 10. Illudque videtur in Ordine Romano: *poſtque det ei oſcula pacis*, nempe Metropolitanus, vt illic habetur, nulla mentione facta Cleri & populi. In coronatione Henrici IV. Rex oſculatur tantùm Pontificem & Pares Franciæ. Ordo MS. Monaſterij S. Germani à Pratis cum Ratoldi codice conuenit.

Lin. 13. ET DICAT VNVSQVISQVE VIVAT REX] Ita habetur in ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis ad priſcorum imitationem. ſi quidem in ſublimatione Salomonis ad regnum Iudæorum acclamatum eſt, *viuat Rex Salomon.* l. 3 Regum c. 1. Similem acclamationem videre eſt in coronatione Iuſtini minoris apud Corippum lib. 2. de laudibus illius, vt primum coronatus eſt à Patriarcha Conſtantinop.

Digitized by Google

Intonuit patrum ſubitus fragor, inde clientum
Clamores creſcunt, clamoribus adſonat aquor.
Laudibus innumeris regnantum nomina tollunt.
Iuſtino vitam ter centum vocibus optant.
Auguſtæ totidem Sophia plebs alta reclamat
Mille canunt laudes vocum diſcrimine mille.
Iuſtinum Sophiamque pares duo lumina mundi
Eſſe ferunt: regnate pares in ſecula, dicunt:
Felices annos Dominis felicibus orant.
Inſonuit vox illa diu, tandemque quieuit.

Idem obſeruare eſt in coronatione Philippi Auguſti Francorum Regis apud Rigordum in eius vita. *cum omnibus Archiepiſcopis, Epiſcopis cæteriſque regni principibus & vniuerſo Clero, & populo clamantibus, Viuat Rex, Viuat Rex.* Similes acclamationes extant in coronatione Henrici II & Henrici IV. Regum Francorum.

Lin. 18. OFFERT REX AD MANVM ARCHIEPISCOPI OBLATIONEM] panem & vinum ad communicandum videlicet. Idem eſt in ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis.

Lin. 24. ET SIC REFERANT DEO GRATIAS] Ita in toties citato ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis, canendo videlicet hymnum, *Te Deum laudamus*, vt in ordine Romano.

Lin. 25. ITEM AD REGINAM BENEDICENDAM] In eodem codice Ratoldi Abbatis Regis coronationem excipit Reginæ benedictio.

L. 27. ADESTO DOMINE SVPPLICATIONIBVS NOSTRIS, &c.] Hæc oratio extat in coronatioe Claudiæ Reginæ Franciæ primæ coniugis Franciſci I.

L. 32. TVNC DEBET CAPVT EIVS VNGVI OLEO] Hæc capitis vnctio in Reginæ coronatione extat in ordine MS. Monaſterij S. Germani à Pratis, in coronatione prædictæ Reginæ Claudiæ, in coronatione Eleonoris ſecundæ vxoris dicti Franciſci I. & in coronatione Catharinæ Mediceæ coniugis Henrici II. At in Pontificali Romano non vngitur Reginæ caput, ſed brachium dexterum inter manus commiſſuram, & brachij internodium, vt ſupra de vnctione Regum ex eodem Pontificali obſeruatum eſt.

Pag. 285. c. 1. l. 11. VT QVÆ PER MANVS NOSTRÆ IMPOSITIONEM HODIE REGINA INSTITVITVR] hæc eadem verba extant in ſupra citato ordine MS. S. Germani à Pratis. & credibile eſt hanc impoſitionem manus fieri ſolitam vnctione completa, cum hæc oratio recitaretur: *omnipotens ſempiterne Deus, affluentem Spiritum*

Digitized by Google

ſuper famulam tuam, &c. quod ſane valde notandum eſt, quia in Regum ordinatione nihil ſimile ſupra ſcriptum eſt. Id tamen fuit olim obſeruatum in coronatione Aidani Regis Hiberniæ, vt teſtatur Adamannus in vita ſancti Columbæ Abbatis lib. 2. *Sanctus verbo obſecutus Domini ad Iouam tranſmigrauit inſulam, ibidem Aidanum iiſdem aduentantem diebus in Regem ſicut iuſſus fuerat, ordinauit: & inter ordinationis verba de filiis & nepotibus, pronepotibuſque eius futura prophetizauit, imponenſque manum ſuper caput eius ordinans benedixit.*

Lin. 17. TVNC DEBET EI ANNVLVS MITTI DIGITO] Immiſſio annuli in digitum habetur in coronatione prædictarum Reginarum. Sed de eâ nihil reperire eſt in Ordine, & Pontificali Rom.

Lin. 22. ET BARBARAS GENTES VIRTVTE TIBI PRÆSTITA AD AGNITIONEM VERITATIS ADVOCARE] Hæc eadem verba extant in coronatione præfatæ Claudiæ Reginæ Franciæ: quibus ſignificatur has eſſe Reginę partes conuerſionis infidelium curam gerere, dum earum viri pro patriæ ſalute militant. Plena ſunt hiſtoriæ Eccleſiaſticæ monumenta piarum Reginarum, quæ pro fide Chriſtianâ propaganda non mediocriter laborarunt.

Col. 2. lin. 8. TVNC DEBET IMPONI CORONA IN CAPITE.] Sequitur coronæ impoſitio, quæ in Pontificali Romano à Metropolitano imponitur ſeu Reginæ ſeu Imperatori. Olim Conſtantinopolitanæ Imperatricis capiti à viro ſuo Imperatore ſtemma de manu Patriarchæ acceptum prius ab eo benedictum imponebatur, vt refert Codinus lib. de officiis palatij Conſtantinopolitani: κατερχόμενος οὖν τοῦ ἄμβωνος ὁ βασιλεὺς καὶ ἀνὴρ αὐτῆς λαμβάνει ἀπὸ τῆς τοῦ Πατριάρχου χειρὸς τὸ στέμμα εὐλογηθὲν περὶ παρ' αὐτοῦ, καὶ ἐπιτίθησι τῇ κεφαλῇ τῆς ἑαυτοῦ γυναικός. i. deſcendens itaque de ſuggeſto ſacro Imperator, & vir eius accipit de manu Patriarchæ ſtemma prius ab eo benedictum, & imponit capiti vxoris ſuæ.

Lin. 10. ACCIPE CORONAM GLORIÆ] in ordine & Pontificali Rom. ad coronæ impoſitionem aliæ ſunt formulæ. In capitulis Caroli Calui Iudith eiuſdem Caroli filia vxor Adelulphi Anglorum Regis ſub hac verborum formulâ coronatur: *gloria & honore coronet te Dominus, & ponat ſuper caput tuum coronam de ſpiritali lapide pretioſo: vt quicquid in fulgore auri, & in vario nitore gemmarum ſignificatur, hoc in tuis moribus, & actibus ſemper refulgeat. Quod ipſe præſtare dignetur, cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.* In Pontificali Romano ſceptrum Reginæ traditur. Sed hæc ſceptri traditio, neque hîc, neque in ordine Rom. & S. Germani reperitur.

Pag. 289. l. 3. ACTIO NVPTIALIS] id eſt, celebritas nuptiarum, quæ fit inter Miſſarum ſolemnia, ex more veteri, quem etiam videre eſt apud Tertullianum lib. 2. ad vxorem ſub finem. *vnde ſufficiamus ad*

Digitized by Google

o narrandam felicitatem huius matrimonij, quod Eccleſia conciliat, confirmat oblatio, & obſignat benedictio, Angeli renuntiant, Pater rato habet.

Col. 2. lin. 13. HANC OBLATIONEM FAMVLARVM TVARVM] lege, *famulæ tuæ* ill.

Col. 2. l. 9. GENERATIO AD ECCLESIÆ, &c.] legendum puto, *regeneratio*, quæ fit per baptiſmum videlicet ad augmentum Eccleſiæ, vt ad ornatum mundi generatio naturalis.

L. 21. OBLATAM] hoc vocabulum corruptum eſt, & ſenſum perturbat. lege, *ad latam*.

L. 27. INFRA ACTIO AD XXX. VEL ANNVALEM NVPTIARVM] ita correxi, cum in dicto codice Remenſi MS. legatur INFRA XXX, &c. Nota deuotionem maiorum, qui triceſimum, & anniuerſarium matrimonii diem celebrabant oblatione ſacrificij incruenti, & participatione eiuſdem ſacri myſterij.

Pag. 287. c. 1. l. 18. EI DICIS ORATIONEM DOMINICAM, &c.] hæc ſponſæ benedictio fit poſt orationem Dominicam, & omnia alia quæ inter Miſſarum ſolemnia olim benedicebantur, vt clarum eſt ex noſtris Sacramentariis. Tamen Iudith filia Caroli Calui nubens Edelulpho Anglorum ante præfationem benedicitur.

L. 20. EAM BENEDICIS] non eſt nouellæ inſtitutionis benedictio matrimonij in Eccleſia, ſed antiquæ prorſus, vt clarum eſt ex loco Tertulliani ſupra citato, *quod Eccleſia conciliat, confirmat oblatio, & conſignat benedictio.* epiſt. Sotheris Papæ c. 5. *Vt ſponſus & ſponſa cum precibus & oblationibus à ſacerdote benedicantur*, epiſt. Hormiſdæ Papæ cap. 6. *Vt nullus fidelis cuiuſque conditionis ſit, occultè nuptias faciat, ſed benedictione à ſacerdote accepta publicè nubat in Domino.* Concilio Valentino apud Burchardum lib. 9. cap. 5. *ſponſus & ſponſa cùm benedicendi ſunt à ſacerdote, à parentibus vel à paranymphis in Eccleſia ſacerdoti offerantur, & cùm benedictionem acceperint, eadem nocte pro reuerentia ipſius benedictionis, in virginitate permaneant.* Ex Hilario Diacono in cap. 4. epiſt. 1. ad Timotheum: *homini enim vnam vxorem decreuit Deus, cum qua benedicatur: nemo enim cum ſecunda benedicitur.* S. Iſidoro lib. 2. de Eccl. offic. cap. 19. *nam quod in ipſa coniunctione connubij à ſacerdote benedicuntur, hoc à Deo in ipſa prima coniunctione hominis factum.* Ioannes Patriarcha Conſtantinopolitanus rogatus ab Imperatore Mauricio eius benedixit nuptias in palatio, vt teſtatur Theophylactus Simocata lib. 1. hiſt. Mauricianæ cap. 10. ὁ δ' ἱερεὺς τὸ βασιλικὸν ἐθεράπευσε βούλημα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἱκετείᾳ καὶ τῶν χειρῶν τῶν βασιλέων ἑλόμενος συνῆπτεν ἀλλήλαις εὐχαῖς τε προσφθέγμασι τῶν αὐτοκρατόρων κατευφήμισε γάμον. i. ille Imperatoris voluntatem officioſe complexus eſt fuſis ad Deum precibus, & acceptas Imperatoris & Imperatricis manus inuicem copulauit, & deprecatoriis verbis Imperatoris nuptias benedixit. Idem videre eſt lib. 7. Capitul. Caroli, & Ludouici

Digitized by Google

Imp. tit. 365. *& ſuo tempore ſacerdotaliter, vt mos eſt, cum precibus & oblationibus à ſacerdote benedicatur.* & in capitulis Caroli Calui, vbi ſunt benedictiones nuptiales Iudith filiæ Caroli Calui, & Hermintrudis Reginæ.

Lin. 22. DEVS QVI MVNDI CRESCENTIS, &c.] hæc oratio extat in benedictione, nuptiali præfatæ Iudith, ſed prolixior.

Lin. 25. ET SVPER HANC FAMVLAM TVAM ILLAM] in præfata oratione legitur, *& huic famulo tuo, & huic famulæ tuæ.*

Lin. 29. SANCTITATEM VT TVA] locus corruptus. lege, vt in prædicta oratione, *ſanctitate mutuâ.*

Lin. 34. INSTITVTO] lege, *inſtitutor.*

Col. 2. l. 2. INTER SECVLVM] lege, *inter ſe ſeculum.*

Lin. 6. VT QVIA LONGE EST, &c.] hæc ſunt corruptiſſima, & ſic caſtiganda. *vt quia longe eſt infirmius, quod homini ſimile, quàm quod tibi Deo feceras, additur fortior ſexus infirmiori; vt vnum efficeres ex duobus.*

Lin. 11. MIXTA] lege, *mixtum.*

Lin. 13. VT IN PRIORIS] deeſt τὸ *locum.* lege igitur, *vt in prioris locum.* γάμοι γὰρ διαδοχῆς ἀναγκαίας εὕρηνται φάρμακα. i. nuptiæ enim ſucceſſionis neceſſariæ ſunt inuenta remedia, inquit Lucianus in amoribus.

Lin. 17. DATE SINT LEGIS INSTITVTA VENTVRA] lege, *data ſunt legis inſtituta ventura.* i. legis nouæ, quæ connubij vincula ad perfectiorem ſtatum adduxit.

Lin. 25. SANCTORVM PIGNORVM DILIGATA] locus corruptus. legendum arbitror. *& ad ſanctorum pignorum educationem diligentem ſe eſſe ligatam.* vt tota hæc periodus ſic cohæreat. *memineritque, Domine, non tantùm ad licentiam coniugalem; ſed ad obſeruantiam fidei, & ad ſanctorum pignorum educationem diligentem ſe eſſe ligatam.*

Lin. 26. FIDELIS ET CASTA NVBAT, &c.] Hæc verba vſque ad finem extant in ordine Romano, & in benedictione Hermintrudis Reginæ, & in ſupra citatis Caroli Calui capitulis.

Lin. 29. SIT AMABILIS VT RACHEL VIRO SVO, &c.] Hæc ſunt ad ſimilitudinem ſeniorum illorum, qui bene precati ſunt Ruth Moabitidæ, cum nuberet Booz proauo Dauidis, vt habetur Ruth cap. 4.

Lin. 31. NIHIL EX HAC] in ordine Romano, & in benedictione Hermintrudis Reginæ legitur, *nihil in ea ex actibus ſuis.*

Lin. 32. SVBDOLVS ILLE] hæc vocabula deſiderantur in ordine Romano, & in benedictione Hermintrudis Reginæ.

Lin. 33. MANDATISQVE] ita in ordine Romano. particula, *que,* deſideratur in benedictione Hermintrudis Reginæ.

L. 34. FOEMINARVM] hoc vocabulum videtur redundare. neque

Digitized by Google

extat in ordine Romano, & benedictione Hermintrudis Reginæ. Aut certè legendum. *Harum fœminarum modo*, vel, *more*, vel *inſtar*. nempe Rachelis, Rebeccæ, & Saræ.

Lin. ead. SERVIENS DEO VERO DEVOTA] hæc verba deſunt in prædictis benedictionibus ordinis Rom. & Hermintrudis.

Lin. 35. MVNIAT INFIRMITATEM SVAM ROBORE DISCIPLINÆ] hæc verba in dictis benedictionibus poſtponuntur his verbis, *vni thoro iuncta contactus illicitos fugiat*.

Lin. 38. VERECVNDA] lege, *verecundia*, vt in præfatis benedictionibus.

Pag. 288. c. 1. l. 1. SIT FOECVNDA SOBOLEM] lege, *ſit fœcunda in ſobole*, vt in ordine Romano. In benedictione Hermintrudis Reginæ hæc verba deſunt.

Lin. 2. SIT PROBATA ET INNOCENS] hæc etiam deſunt in benedictione Hermintrudis Reginæ.

Lin. 6. CONIVNCTIONIS] lege, *vt coniunctionem*.

Lin. 16 BENEDICTIONES] lege, *vt benedictiones*.

C. 2. l. 3. PLVRIMI OMNES] lege, *plurimorum*, τὸ *omnes*, redundat.

Lin. 5. OMNIPOTENS] hoc vocabulum videtur redundare.

Lin. 6. VT SANCTITATEM PATREM] lege, *vt te ſanctitatum Patrem*.

Lin. 14. VT QVOD NON MINISTRENTVR OFFICIO] locus corruptus. Legendum videtur: *vt quod noſtro non miniſtratur officio, tua benedictione potius impleatur*. Et hæc de nuptiis earumque ritibus pauca quidem. nam plura alia refert S. Iſidorus lib. 2. de Eccl. offic. cap 19. ac primò de velo quo ſponſæ in nuptiis velantur. *Quòd verò*, inquit, *eadem fœminæ, dum maritantur, velantur, ſcilicet vt nouerint per hoc ſe viris ſuis eſſe ſubiectas, & humiles*. & infra. *hinc etiam & nuptæ dictæ eò quòd vultus ſuos velent: obnubere enim operire dicitur. Vnde & nubes dictæ eò quòd æthera obtegant*. Idem patet ex S Ambroſio in exhortatione ad Virgines: *nubes itaque ſunt, & graues nubes quæ nupſerint. Nam à nubibus verbum nubentium tractum arbitror. Denique operiuntur vt nubes, cum acceperint nuptiura velamina*. Qui mos fuit priſcorum Romanorum, vt clarum eſt ex Feſto. *quia flammeo caput nubentis obuoluatur, quod antiqui obnubere vocarunt*. & infra: *obnubit caput operit; vnde nuptiæ dictæ à capitis operitione*. qui mos cùm ciuilis ſit, & non ſuperſtitioſus, facilè traductus eſt ad Chriſtianos. Secundò S. Iſidorus ſcribit nubentes poſt benedictionem vittæ colore candido & purpureo mixtæ vinculo copulari, rationemque profert in hunc modum: *quod autem nubentes poſt benedictionem vitta inuicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem coniugalis vnitatis diſrumpant. At verò quòd eadem vitta candido purpureoque colore*

permiſcetur

Digitized by Google

permiſcetur, candor quippe ad mundatiam vitæ, purpura ad ſanguinis poſteritatem adhibetur: vt hoc ſigno continentia lex tenenda ab vtriſque ad tempus admoneatur, & poſt hæc ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apoſtolus coniugatis, abſtinete vos ad tempus, vt vacetis orationi, hoc ille candor vittæ inſinuat: quod verò ſubiungit, & iterum reuertimini in idipſum, hoc purpureus color ille demonſtrat. Tertiò agit de annulo, qui à ſponſo ſponſæ datur, rationemque ſubiungit: *hoc fit nimirum vel propter mutuæ fidei ſignum, propter id magis, vt eodem pignore eorum corda iungantur.* Hic ritus videtur in nuptiis Iudith Caroli Calui filiæ, in eiuſdem Caroli capitulis: *accipe annulum fidei & dilectionis ſignum, atque coniugalis coniunctionis vinculum; vt non ſeparet homo, quos coniungit Deus.* Qui ſane eſt antiquiſſimus in Eccleſia, nam illius meminit Tertullianus lib. de Idololatria. *neque annulus, aut coniunctio maritalis ac alicuius idoli honore deſcendit.*

FINIS.

Laus Deo Virginique Matri.

Omiſſa quædam notis inſerenda.

PAg. 13. lin. 14. Poſt hæc verba, *non contaminata*, adde.

Pag. 2. col. 2. l. 1. QVÆ TIBI OFFERIMVS, &c.] horum canonis verborum mentionem facit Agobardus in Epiſtola ad Ludouicum Pium Imperatorem. *Denique beatus Pelagius Papa, cum quoſdam redargueret Epiſcopos, eò quòd nomen eius reticerent in actione ſacri myſterij, in ſolemniis Miſſarum in principio ſcilicet, vbi dicere ſolemus:* INPRIMIS QVAS (l. QVÆ) TIBI OFFERIMVS PRO ECCLESIA TVA SANCTA CATHOLICA, QVAM PACIFICARE, CVSTODIRE, ADVNARE, ET REGERE DIGNERIS TOTO ORBE TERRARVM, VNA CVM FAMVLO TVO PAPA NOSTRO: *ait ad eoſdem Epiſcopos diuiſionem veſtram à generali Eccleſia, quam tolerabiliter ferre non poſſum, vehementer ſtupeo.*

Pag. 63. l. 31. Poſt hæc verba, *Bibliotheca Corbeienſis*, adde, & infra feria VI. in paraſceue ſancta præſcribitur legenda paſſio ſecundum Ioannem, nulla mentione facta paſſionum ſecundùm Matthæum, quæ Dominica in palmis, & ſecundùm Marcum. quæ feria III. leguntur quas prætermiſſas fuiſſe arbitror, quia in illis diebus ſcriptor huius libri ſecutus eſt tantùm communem rationem aliarum Miſſarum. Legendæ paſſionis in Eccleſia vſus antiquus eſt, nam illius meminit S. Auguſtinus

Digitized by Google

ſerm. 144. de tempore. *Paſſio autem quia vno die legitur, non ſolet legi, niſi ſecundùm Matthæum. Volueram aliquando, vt per ſingulos annos ſecundùm omnes Euangeliſtas etiam paſſio legeretur, factum eſt: non audierunt homines, quod conſueuerunt, & perturbati ſunt.* Vbi nota 1 olim Paſſionem vno die tantùm legi ſolitam, & quanquam diem non exprimat, credibile eſt eam fuiſſe ſanctam paraſceuen, deinde à S. Auguſtino inſtitutum fuiſſe, vt quatuor Euangeliſtarum paſſiones quotannis in Eccleſia legerentur: idque diuerſis diebus, etſi hoc non exprimat, nam quatuor paſſionum lectio tædioſa fuiſſet: & credere par eſt id ab eo fuiſſe ordinatum iuxta rationem Hebdomades in octauis Paſchæ, in qua iuxta eundem ſermone citato legitur per ſeptem dies reſurrectio Dominica ſecundùm omnes Euangeliſtas.

Pag. 70. l. 33. Poſt hæc verba, *ortum proſpicit æquinoctialem*, adde. Sic olim Chalcedone ſacrarium in quo ſepulchrum S. Euphemiæ reconditum erat, orientalem plagam reſpiciebat, vt teſtatur Euagrius lib. 2. hiſt. cap. 3. *εἴσω δὲ τῆς θόλου πρὸς τὴν ἕω ἀφορῶν σηκός, ἔνθα τὰ πανάγια τῆς μάρτυρος ἀπόκειται λείψανα.* i. intra teſtudinem ad orientem eſt ſacrarium, in quo ſunt ſanctiſſimæ Martyris reliquiæ.

Pag. 66. l. 10. Poſt hæc verba, *exprimit vnitatem*, adde: S. Gregorio magno in expoſitione in cap. 2. Cantici Canticorum. *In Engadas balſamum gignitur, quod cum oleo Pontificali benedictione Chriſma efficitur, quo dona Spiritus ſancti exprimuntur.*

Pag. 135. l. 11. Poſt hæc verba, *fidem quam confitentur, agnoſcant*, adde, in Gallia idem fere mos olim ſeruabatur, nam ante octo dies Paſchæ Competentibus ſymbolum tradebatur, vt ſtatuitur in Concilio Agathenſi, can. 12. *Symbolum etiam placuit in omnibus Eccleſiis vna die, id eſt, ante octo dies Dominicæ reſurrectionis publicè in Eccleſia competentibus tradi.*

Pag. 139. lin. 15. Poſt hæc verba, *cum cæteris catechumenis*, adde, olim in Hiſpania hoc ſcrutinium fiebat viginti diebus ante baptiſmum, vt ſtatuitur in Concilio Bracarenſi 2. can. 1. *ſin autem minime, docere debent ignaros, & hoc modis omnibus præcipere, ſicut antiqui canones iubent, vt ante dies viginti baptiſmi ad purgationem exorciſmi concurrant catechumeni, in quibus viginti diebus omnes catechumeni ſymbolum, quod eſt, credo in Deum Patrem omnipotentem, ſpecialiter doceantur.* Cum enim præcipit Concilium Catechumenis, vt accedant ad Eccleſiam ad purgationem exorciſmi, haud dubie loquitur de Scrutinio, cum exorciſmus inter præcipua Scrutinia cenſendus ſit.

Pag. 160. lin 22. Poſt hæc verba, *continget oculos tuos, & aperientur.* etiam olim in Lycia baptiſmus celebratus eſt in die Epiphaniæ, vt ex his Ioannis Moſchi cap. 214. prati ſpiritualis videre licet. *Sorba vicus quidam eſt ad radices montis, in quo ſita eſt Ceaner ſium ciuitas: in eo baptiſterium eſt, quod in ſanctis Epiphaniis ſudat; qui ſudor per tres horas conti-*

Digitized by Google

nuis incrementis augetur, *& poſt baptiſma peractum decreſcere incipit*, *& tribus aliis horis ſenſim defecit*. Quod autem profatus vicus ſit in Lycia idem Moſchus teſtatur capite ſequenti.

Pag. 198. l. 17. Poſt hæc verba, *Chriſmatis unctione ſacrarentur*, adde fuerunt etiam olim in oriente, tẽpore S. Athanaſij magni, altaria lignea, vt ex eius epiſtolâ ad ſolitarios perſpicuum eſt. ἁρπάσαντες τὰ συμψέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ξυλίνη γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς Ἐκκλησίας. i. cum rapuiſſent ſubſellia, & cathedram, & menſam (erat enim lignea) & vela Eccleſiæ.

Pag. 210. lin. 5. Poſt hæc verba, *& in ordine Romano*, adde, ita etiam ſtatuitur in Epiſtolâ Gelaſij Papæ ad Epiſcopos Lucaniæ: *Deuotis quoque Deo Virginibus niſi aut in Epiphaniarum die, aut in albis Paſchalibus, aut in Apoſtolorum natalitiis, ſacrum minimè velamen imponant.*

Ead. pag. lin 8. Poſt hæc verba, *aut in albis Paſchalibus*, adde, ita in præfatâ Gelaſij epiſtolâ.

Eadem pag. lin. 10. Poſt hæc verba, *obtuliſti velandam*, adde.

Pag. 270. col. 1. l. 29. AVT QVANDO APOSTOLORVM NATALITIA CELEBRANTVR] iuxta decretum Gelaſij Papæ epiſt. ſupra citatâ.

P. 272. l. 27. Poſt hæc verba, *vt notauimus*, adde. Quod etiam ſtatuit Gelaſius Papa epiſt. ad Epiſcopos Lucaniæ. *Ordinationes autem Presbyterorum & Diaconorum niſi certis temporibus & diebus, exercere non debent, id eſt, quarti menſis ieiunio, ſeptimi, & decimi, ſed etiam quadrageſimalis initij, & mediana quadrageſimæ die, Sabbati ieiunio circa veſperam nouerint celebrandas.*

Pag. 281. l. 21. Poſt hæc verba, *quo manus tergebant*, adde, quod etiam liquet ex Athenæo lib. 9. χειρόμακτρον δὲ καλεῖται ᾧ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο ὠμόλινον. i. chiromactron appellatur mantile lineum humeris impoſitum, quo manus tergebant.

Digitized by Google

INDEX

Rerum & verborum Memorabilium quæ his notis, & obſeruationibus continentur.

A

ABACVS. pag. 200. 201
Abbatis ordinatio. 322
A, B, C, literæ olim tantùm depictæ in dedicatione. 190
Abcturium quid. ibidem.
Ablutio corporis mortui. 269
Abrenunciatio Sathanæ 121. 140. 141. 142.
Abſolutio à peccatis non dabatur olim antę peractam pœnitentiam. 235
Abſolutio pœnitentibus in qua parte Miſſæ olim dabatur. 232
Abſolutionis forma reperta in ſepulchro. 233
Abſolutionis formæ variæ. 233. 234
Abſolutio infirmi. 349
Accipe poteſtatem offerre ſacrificium Deo, &c. non extat in veteribus Sacramentariis. 298
Accipe ſpiritum ſanctum. &c. non extat in veteribus Sacramentariis. 299
Acclamatio, *viuat rex*. 411. 412
Acerra quid. 194
Acolythi. 279
Adalardus Abbas Corbeienſis. 135. 335.
Ad complendum oratio. 26
Adoptiuus Dei filius non eſt Chriſtus. 117
Adoratio Crucis. 86
Adorandæ Crucis ratio. 85. 87
Adrianus Imperator. 153
Aduentus Dominici ſolemnitas & ieiunium olim varia. 216
Aduentus Domini olim quadraginta dierum. 216
Adunare, in c. none quid. 13
Ædes ſacræ ad orientem conuerſæ. 70
Ægroto valde debili ſanguis Chriſti ſolus datus 358. ſacrificium mixtum datum. 380
Ægyptiæ virgines tonſæ. 213
Ægyptij cane mortuo raduntur. 258
Ægyptiorum ratio in quadrageſimæ obſeruatione. 52
Ætas virginis conſecrandæ. 211
Æthiopes quando ſubleuant corpus Chriſti in Miſſa. 375
Æthiopum ritus in benedictione fontium baptiſmalium 98. in vnctione Chriſmatis. 112
Afrorum additio in canone. 13
Agapetus Papa. 45

Digitized by Google

S. Agathes nomen in canone. 21
Agenda quid. 265
Α'γία τοῖς ἁγίοις. 374
Α'γιος. 205
S. Agne. 38
Agnorum cereorum benedictio. 93
Agnus Dei. 23
M. Agrippa. 152
Aidanus Rex Hiberniæ. 413
Α'κρόασις. 236
Alba. 361
Albis induuntur recens baptizati. 105. 123.
Albæ veſtis depoſitio. 149
Albanenſis Epiſcopus. 401
Albion inſula. 402
Alcuinus refutatus. 101. 102
S. Alexander Papa. 95
S. Alexander Pontifex Alexandrinus. 110
Alleluia cantatum in funeribus. 261
Allocutio Epiſcoporum ad populum. 399
Alphabetum Latinum & Græcum depictum in Eccleſię dedicatione 190. aliquando hebraïcum. ibid.
Altare aqua benedicta ſepties aſperſum. 192
Altaris conſecratio 194. vnctio. 195
Altaria chriſmate delibuta 196. per inuocationem nominis Dei conſecrata 197. lignea 197. 198. 419. velat apallıis in eorum dedicatione 204. 205.
Altarium nudatio & lotio in paraſceue ſancta 88. in cœnâ Domini. ibid.
Amalarius Fortunatus refutatus. 304.
S. Amandi nomen in canone. 15
S. Amantius. 46
Α'μβων, ambo. 94
Ambroſiana forma extremæ vnctionis. 232. 239
S. Ambroſij locus reſtitutus. 286
S. Ambroſius compatiens pœnitentibus. 249
Amen olim reſponſum ad conſecrationis verba 389. accipiendo communionem 393. ad Trinitatis perſonas in baptiſmate. 103
Ammonitio Archiepiſcopi. 300
Α'μφιδρόμια. 98
Α'μφίθυρον. 203
Ampulla 95. ἀνάδοχοι. 107
Α'νάῤῥησις. 321
S. Anaſtaſiæ nomen in canone. 21
Anatolius Patriarcha. 303
Anguſticlauia. 65
Anima incorporea. 136
Anima in Chriſto perfecta. 140
Animalium ſubatoris pœna. 145
Anniuerſarium dedicationis Baſilicæ 207. nuptiarum 414. Papæ & Epiſcopi. 314
Annotinum Paſcha. 150
Annuli paſtoralis benedictio, & traditio. 301
Annulus Epiſcopi. 362
Annuli traditio in coronatione regis 405. in nuptiis. 417
Annunciatio Archiepiſcopi. 300
Annunciatio ad orationem. 60
Annunciatio feſtorum. 208
Annunciationis feſtum. 49
Α'νοιξις, ἀνάξιον. 190
Antelucani Chriſtianorum cœtus. 64
Antiochiæ Baſilica occidenti obuerſa. 70
Antiphona ad introitum 3. duplex in quibuſdam miſſis. 358
Antonius Epiſcopus. 298. 303
Α'[illegible]χαπῆλον. 16

Apertio Baſilicę in dedicatione. 190
Apum laudes. 50
Ἀπταίστως. 142
S. Apollinaris Rauennæ Epiſcopus. 170. 174
Apollinaris hæreſis. 140
Apologia quid. 322
Apologia iuſſu Vrbani VIII edita. 327
Apologiæ in Miſſa recitatæ. 327
Ἀπολόγημα. 322
Ἀπόλυσις. 33
Ἀποσχίστης. 75
Apoſtolus pro epiſtola. 7
S. Apuleius. 183
Aqua benedicta ad dedicandam Eccleſiam qualis. 192
Aqua benedicta in veſtibulo Eccleſiæ 96
Aqua benedicta hauſta à populo. 97
Aquæ benedictæ aſperſio in domo infirmi. 330. 334
Aquæ benedictæ aſperſione Eccleſia ſanctificata. 191
Aquæ benedictio in Epiphania. 35
Aquæ baptiſmalis benedictio. 95. ſigno Crucis. 96
Aquæ benedictio ſigno Crucis. 311
Aqua luſtralis apud Ethnicos 95. 96
Aquæ & vini mixtio in calice 129. 146. eius ſignificatio 396. calida in calicem fuſa apud Gręcos. 387
Aquæ pauxillum in os influens non impedit communionem. 167
Aquamanile. 281
Archiepiſcopi oratio ſuper electum 300. ammonitio ibid. monitio poſt electionem 301. quomodo recipit pallium. 314
Areæ crematio animaduerſa. 254
Aritanorum proceſſiones. 178
Arioli pœna. 244
Armenorum error. 146
Armi vnctio in regibus. 405
Armus victimæ datus regibus 406. poſitus ante Saul. 405
Aromatibus corpora condita. 265
Aſcenſa. 158
S. Aſclas Martyr. 39
Aſcripta. 16
Ἀπαρτισμός. 322
Aſſumptio B. Mariæ. 174
S. Athanaſius. 100
Athenais Eudocia. 100
Athenis Pantheon. 152. 153
Audi nos, olim non adiectum, *te rogamus*. 257
Auditio quid. 236
Audiens, auditor. 129
S. Audomarus Epiſcopus Taruarnenſis. 183
S. Auguſtini nomen in canone. 15
S. Auguſtini Miſſa. 270
S. Auguſtinus iunior miſſus in Angliam. 410
Auorſum facientis pœna. 245
Aura leuaritia. 252
Aurium vnctio in confirmatione apud Græcos. 111
Aurium apertio in catechumenis. 118. 138
S. Autbertus Epiſcopus Cameracenſis. 183

B

Baculi paſtoralis benedictio & traditio. 301
Balſamum Chriſmati admixtum. 66. 83.
Baltheum. 361
Baptiſmi forma. 100 ter repetita. 102. apud Græcos non eſt depre-

catoria. 103
Baptiſmus celebratus diebus Paſchæ & Pentecoſtes 159. in Epiphania 160. in natali Domini. 160. 161.
Baptiſterium pro aqua baptiſmali. 97
Baptiſterium locus ab Eccleſia ſeparatus 205. 206. artificioſum in Eccleſia S. Stephani 206. forma. 143
Baptizandi in quibus partibus vnguntur. 73 à Græcis toto corpore. ibid & 74. toto corpore in aqua immerſi 141. eorum nomina deſcripta 99. interrogationes illis factæ 100. eorum ante fontes ſitus, & reuerentia. 139.
Baptizati in lecto irregulares. 161
S. Barbaræ nomen in canone Miſſæ. 21
Barbas Arianus. 103
S. Bartholomæi feſtum & tranſlatio. 175
S. Beatrix. 171
Benedicere quid. 16
Benedicta. 16
S. Benedicti Eccleſia Pariſiis. 70
S. Benedicti nomen in canone Miſſæ. 15
S. Benedicti natale, & vigilia. 170
S. Benedictus. 2 8
Benedictus Papa. 169
Benedictus, qui venit, &c. in Miſſa cantatum. 12
Benedictio cerei Paſchalis. 90. 9 . 92.
Benedictio cinerum. 121. 212
Benedictio in ſacris ordinationibus. 274
Benedictio fabæ, frumenti; & vuæ. 373
Benedictio Epiſcopalis in Miſſa 27. 28. quando data 27. in fine Miſſæ 28. olim data antequam pronunciaretur, ite Miſſa eſt 29. 30 per impoſitionem manus data. 27
Benedictio carnis, caſei, & ouorum. 373
Benedictio infirmi poſt vnctionem. 343 54
Benedictio nuptiarum. 414 415
Benedictiones annuli & baculi 301
Bernardus rex Italiæ. 57
Bernarius Epiſcopus. 175
Bibentis prope fanum pœna. 244
Bibliotheca cubiculi. 3
Blachernarum templum. 173
Β... quid. 408
Blatta quid. ibid.
S. Baſilius Cæſarienſis 268. in Baſilicis olim ſepeliri vetitum 269. permiſſum. 270
Baſſianus Epiſcopus. 303
S Birinus. 267
S. Bonifacius Papa. 152
Brachij vnctio in regum & imperatorum coronatione. 405

C

S. Cæſarius Martyr. 184
Καὶ τῷ πνεύματί σου. 146
Calandio Epiſcopus Antiochenus. 12
Calicis conſecratio 109. admixtione Euchariſtiæ 378. ſubleuatio in Miſſa. 373. 396
S. Callixtus Papa I. & II 350. campana. 189
Campanæ non pulſandæ à cœna Domini vſque ad Sabbatum ſanctum. 80

Digitized by Google

Candelæ XII. accenſæ in dedicatione. 188
S. Candidus. 180
Canon Miſſæ. 12
Canonis Miſſę Illyricianæ quędam à noſtro differentia. 16
Canonicorum officium. 273
Capillorum tonſura in funeribus ethnicorum. 257. 258
Capilli promiſſi pœnitentibus 22. aliquando tonſi. 123
Capitellum. 262
Capite nudo orantes 54. pagani operto. ibid
Capitis vnctio in ordinatione presbyteri 292. in Regum Francorum coronatione 405. infirmi in extremâ vnctione quomodo in eligenda. 317
Cardinales. 283
Carnis benedictio. 373
Carolus Magnus 113. qualiter vnctus 405. regio cultu & veſtitu ſepultus 267
S. Carpophorus Martyr. 185
Caſei benedictio. 373
S. Caſſianus Martyr. 174
Caſula 362. in ordinatione preſbyteri. 291
K[illegible]. 303
Catharina Medicæa Regina Franciæ. 412
Catechumenus. 114. 129
Catechumenorum duo genera 129. 130. 131. quomodo fiebant 131. quibus in locis corporis ſignantur. ibid. inſufflati 132. toto corpore vncti 73. 74. conuerſi ad occidentem, deinde ad orientem 132. quadraginta dierum pœnitentia 137. alibi triginta dierum. 138.
Cathedra S. Petri. 46. 47
Centeſimus numerus. 51
Cerei ardentes impoſiti crucibus. 202.
Cerei ardentes geſtati in proceſſione purificationis. 41
Cerei miſſi in aquam baptiſmalem. 97
Cerei ardentes prǽlati Epiſcopis 94
Cerei Paſchalis benedictio 90. 91. eius particulæ aduerſus tempeſtates. 93
Ceremonia. 13
Ceroferarij. 279
Ceroferarium. ibid.
Cernuus. 52
Ceruulum facere. 252
Cettura. 36
Charibertus Rex. 398
Chilpericus Rex. 98
Chriſma quo die conficitur 65. 66. in altarium conſecratione 196. in ampullis ſeruatū 65. confectio 66. conſecratio 71. 72. 82. 83. in fontem baptiſmalem fuſum 97. 98. eo perfuſa confeſſio reliquiarum 204. eo vncti Epiſcopi 307. Reges Francorum, & Imperatores Conſtantinopolitani. 40. 404
Chriſmatis vnctio perfectiua 110. in modum Crucis. 111
Chriſmatis vnctio in vertice 104. non eſt Sacramentum. 146
Chriſmatio in fronte 108. diſtincta à manus impoſitione 108. 109. ab Apoſtolis tradita. 109
Chriſmal, Chriſmale. 199. 200
Chriſmalis Miſſa. 67
Chriſtiani 146. eorum cura & ſtudium olim in viſitandis infirmis. 329.

Chriſte

Chriſte eleiſon à Græcis non cantatum. 5
Chriſti humilitas. 43.59
Chriſtus gratias agens oculos in cœlum ſubleuare ſolitus 18. creuit ſapientia & gratia vt intelligitur 36. non eſt filius Dei adoptiuus 135. Sacerdos & hoſtia 149 in eius perſona compoſitio 140. eius morte mors noſtra deſtructa. 148
Chrodegangus Epiſcopus Metenſis. 272
SS Chryſanthi & Dariæ natale. 187
Χαρτοφύλαξ. 321
Χειρόμακτρον. 281
Χέρνιβον. 95
Χερνιβόξεστον. ibid.
Χέρνιψ. 95.96
Cilicium indumentum pœnitentium 222. impoſitum infirmo ante vnctionem. 345
Cingulum. 361
Cineres benedicti capitibus pœnitentium impoſiti. 222
Circumciſio 33.34. feſtum. 3
Claudia regina. 412
Claudianus Mamerci frater. 382
S Claudius Martyr. 185
Claudius Nero. Claudius alter. 184.
Claues Eccleſiæ qui ſeruare debeant. 273
Clauus quid. 64
Cleri & populi conſenſus in coronatione regis. 399
Clericalis dignitas 219. tonſura 220. in lectoratu a Græcis data. ibid.
Clinici 161. Clocca. 207. 208
Clodomeris. 98
Clodouęus in natal. Domini baptizatus 160. 398. oleo è cœlo delato vnctus 303. in Cœna Domini olim Miſſæ tres, aliquando duæ tantum 68. quæ in ea benedicuntur 74 à quibuſdam non ieiunabatur. 68
Cogitatio bona à Deo. 214
Collecta quid. 42. 43
Collecta vltima Miſſæ non eſt benedictio. 29
Collecta de S. Leone explicata. 167.
Collectæ Pſalmis interpoſitæ. 270
Columba appenſa tholo baptiſterij. 143
Columba emiſſa ex arca, quid ſignificet. 72
Commendatio quid. 265
Communicantes. 14
Communio baptizatorum 128. populi in triduo Paſchæ 75. poſt vnctionem infirmi 338. 342. 354. 357. in ſuis ædibus. 391
Communionis dandæ variæ formulæ. 302
Competentes. 131. 361
Computatio per digitos. 51
Compages membrorum omnes vnctæ in extrema vnctione. 342
Concluſio orationis per filium. 26
Confeſſa quid. 209
Confeſſio 311. qualis ſit 229. infirmi 348. 357. Catechumenorum 138. generalis 224. 225 præmiſſa extremæ vnctioni 340. particulatim facta 229. 230. S. Fulgentij 225 alia 228. pudor. 323.
Confeſſores qui. 37. 61. 208. 209
Confirmationis formæ variæ 112. 113 effectus & neceſſitas 145. 146. ſimul data olim cu baptiſmo 144
Conon monachus à tentatione liberatus. 74

Conſecratio corporis & ſanguinis Chriſti. 378
Conſecrationis verba olim clara voce prolata. 389
Conſtantinopolis cantato Triſagio calamitatibus liberata. 11
Conſtantinopoli olim qualis fuit quadrageſimæ obſeruatio. 53
Conſtantinus magnus die Pentecoſtes baptizatus. 159
Conſtantini Porphyrogenetæ lex in quadrigamos. 257
Conſtantius Imperator. 172
Conſtitutionibus Apoſtolicis multa addita fuere. 6
Contacium quid. 320
Contactus narium & aurium. 138
Conteſtada. 25. 182.
SS. Cornelij & Cypriani natale. 180.
Corona Clericalis. 220
Coronam regi, & Imperatori imponere cuius ſit. 407. 408
Coronati ſacerdotes paganorum. 963.
IV. Coronati. 185. 186
Corpus Chriſti quomodo efficimur. 45
Corpus Chriſti totum eſt in ſingulis partibus hoſtiæ. 45
Corpus & ſanguis Chriſti producuntur à Spiritu ſancto in Euchariſtia. 44
Corpus Chriſti, communicando dictum. 393
Corpus Chriſti impoſitum pectori Epiſcoporum in ſepulchro. 267. 268.
Corpus Chriſti preſbyteris & Diaconis in manus datum 390. & omnibus Chriſtianis. 391
Corpora Chriſtianorum aromatibus condita 265. elata cum cantu. 265. 269
Corporalia. 198
Coſroes Perſarum rex. 195. 205
Creaturæ vniuerſæ olim in præfatione commemoratæ. 10
Cruſtula rotunda ad Euchariſtiam prohibita. 372
Crux plumbea in ſepulchro reperta. 233
Crux ex cinere & aqua ſuper pectus infirmi. 3.7. 339. 345.
Crux Chriſti vera cognita miraculis. 151
S. Crucis exaltatio, eleuatio, & adoratio. 179
Cruces delatæ in proceſſionibus. 202.
Cruces ex chriſmate in templi parietibus. 196. 197
Cruces in conſecratione altaris. 195
Crucis in aquam immerſio. 35
Crucis adoratio in ſancta paraſceue 86. illius adorandæ ritus. 86. 87
Crucis latitudo, &c. 151. 152
Crucis ſignum cum hoſtia quid ſignificet. 396
Crucis ſignum adhibitum in ordinationibus. 307
Crucis ſignum vt faciendum ſuper oblata. 18
Crucis ſigno aqua benedicta 330. 331. Hoſtia benedicta. 17. Baſilicæ dedicatæ. 194
Cubicularij, cubiculum. 3
S. Cucuphas Martyr 170. eius tranſlatio. 171
Cum quo tibi honor, &c. adiectum orationi Dominicæ. 22
S. Cutbertus Epiſcopus 49. 216. 268.
S. Cyrillus. 251

Digitized by Google

Kyrie eleiſon in Miſſa 5. in officio defunctorum. 269
Κύριε ἐλέησον. 60

D

S. DAcius Epiſcopus Mediolanenſis. 400
Daduchi corona. 363
Dalmatica. 64. 65
Dapes tumulis appoſitæ. 47
Decimo die nomen impoſitum pueris apud Græcos. 98
Dedicatio Eccleſiæ 188. & ſequ.
Dedicationis Eccleſiæ anniuerſarium. 267
Dedicatio primæ Eccleſiæ Romæ. 172.
Defunctorum commemoratio in Miſſa 20. eorum quorum nulla eſt apud homines recordatio. ibid.
Degradati quid recipiunt, dum reſtituuntur. 288. 289
Deuotæ. 212
Deus vocabulum in concluſione orationis immediate poſitum poſt *regnat*. 25
Diabolus à carne victus. 44
Diacon. 373
Diaconatus honor. 286
Diaconi dignitas, & munus. 287
Diaconi eſt monere populum ad humiliationem. 796
Diacono manus imponitur à ſolo Epiſcopo. 285
Diaconi ordinatio iuxta Græcos. 315.
Diaconi veſtis. 65
Diaconi apud Græcos in ſactis monent populum de oratione. 60
Diaconus olim clamabat, *leuate* 61. lecturi Euangelium proceſſio ad pulpitum. 80
Diaconus olim pœnitentem ad Euchariſtiam ſuſcipiebat. 239. 249
Diaconis olim non porrigebatur liber Euangeliorum in ordinatione 287. olim eis manus vngebantur 289. tenebant librum Euangeliorum ſuper caput Epiſcopi dum ordinabatur. 305. 311
Diaconi olim Euchariſtiam porrigebant 278. porrigere preſbyteris vetitum illis fuit. 379
Diaconica. 319
Dies quibus Virgines velantur 210. 419.
Dies in quo reconciliantur pœnitentes. 231
Digami notati ab Eccleſia. 257
Dignum & iuſtum eſt. 8. 9.
Dimitto tibi peccata tua, vetus forma abſolutionis. 234
SS. Dionyſij, Ruſtici, & Eleutherij vigilia, natale & octaua. 183
S. Dionyſij nomen in canone. 13
S. Dionyſius. 46
Diptycha. 20
Diſtrahere. 68
Domi olim ſumpta communio. 391
Dominus vobiſcum. 67
Domus crematio qua pœna animaduerſa. 254
Dominicâ ordines maiores collati. 271. 272.
Dominica in albis. 47. 149
Dominica palmarum. 65
Dominica octauas Pentecoſtes. 162
Dominicarum ante aduentum ordo. 215. 216
Dominicæ aduentus variæ. 216
Dona. 12. 13
Dona Spiritus ſancti 126. & ſequ.

Digitized by Google

S. Donatus Epiſcopus. 173
Donatus Pſeudo-Martyr. 15
Donum optimum à Deo eſt. 213
Dormire in ſomno pacis. 20
Dormitio S. Mariæ Virginis. 174
Druides prophanos ſacris arcebant. 224
Durandi ſententia de porrectione libri Euangeliorum in ordinatione Diaconi. 288
Duodenarius numerus. 40
Δωδεκαήμερον. 35

E

EBreduni miraculum circa bapiſterium. 160
Ebrietatis pœnæ. 245
Eccleſia inter aduerſa creſcit. 214. 215.
Eccleſia in Patriarchis fundata. 48
Eccleſia aquæ benedictæ aſperſione ſanctificata. 191
Eccleſiæ orienti obuerſæ. 214. 215
Eccleſiæ Protopapa. 320
Edelulphus Anglorum Rex. 406
Εἰρήνη πᾶσιν. 67
Εἰρηνικά. 319
Εἰς αἰῶνας. 25
Electio Epiſcoporum penes Clerum & populum etiam poſt Concilium Nicænum. 302. 303
Eleonor Regina. 412
Eliæ cuiuſdam baptiſma, & abſolutio reperta in ſepulchro. 233
Eliphanti Epiſcopi Toletani hæreſis. 136
Elpidophorus deſertor. 104
S. Emerentiana. 39
Etherbert. 259
Enim, pro, autem. 336
Ephera dictum ad contactum aurium. 138
Ἐπινίκιος ὕμνος. 50
Epiphania Heraclij filia. 398
Epiphaniæ feſtum. 35
Epiphania quid. ibid.
Ἐπίσκοπος quid. 299
Epiſcopi in ſua ordinatione vtriuſque genu flexio. 310
Epiſcopi ordinatio iuxta Græcos. 317. 318.
Epiſcopus Dalmaticâ induitur. 65
Epiſcopi eſt porrigere Euchariſtiã 378. conſecrare virgines. 209
Epiſcopi Pontificalibus ornamentis induti ſepeliuntur. 271
Epiſcopus ſolus Diacono manus imponit. 285
Epiſcopi ordinatio 102. ſaltẽ à tribus Epiſcopis ordinari debet. 305 Chriſmate vnctus 307 manus vnctæ 309. capitis vnctio duplex 301. intronizatio 313. 314. electio 300. promiſſio. ibidem.
Epiſcopi tenent librum Euangeliorum ſuper caput illius, qui ordinatur. 304
Epiſcopatus honor. 386
Epiſtola olim in Eccleſia lecta à Lectoribus. 276
Epiſtolarum liber olim non porrigebatur Subdiacono in eius ordinatione. 282
Epiſtolæ legendæ in Eccleſia mos antiquus. 7
Ἐπιτραχήλιον. 291
Et, coniunctio præpoſita formæ baptiſmi. 100
Et cum ſpiritu tuo. 146
Eteocles. 406
Eua antiqua virgo. 218
Euangelia olim de reſurrectione lecta per octauas Paſchæ. 369
Euangelium de reſurrectione le-

Digitized by Google

cundùm Matthæum olim le-
ctum in die Paſchæ. 369
Euangelij legendi in Miſſa vſus antiquus. 7
Euangeliorum liber ſuper ſcapulas Epiſcopi qui ordinatur. 304
Euangeliorũ liber olim nõ tradebatur Diacono in ſua ordinatione. 257
Euangelium olim non ſemper legebat Diaconus. 288
Euangelium olim in Miſſa lectum à Lectoribus. 276
Εὐαγγελισμός. 49
Εὐαπλέγητος. 17
Euchariſtia olim data ſuſcepta extrema vnctione. 334.335
Euchariſtia data recens baptizatis etiam infantibus. 106.107
Euchariſtiæ conſecratio à Pontifice & Preſbyteris ſimul. 81
Euchariſtia in manus olim porrecta. 378.379
Εὐχή. 14
Eudocia Imperatrix. 99.100
S. Eugenius Martyr. 39
S. Eugenius Epiſcopus Carthag. 95
Eulogiæ. 372
Eunomius hæreticus. 101
Eunomiani vnica merſione contenti in baptiſmo. ibid.
S. Euphemia 150. eius natale ibid. eius nomen in canone. 21
S. Euſebius Confeſſor. 174
Eutichianus Papa. 173
Eutychius Patriarcha Conſtant. 397
Eutychius hæreticus. 101
Exaltatio ſanctæ Crucis. 179
Examen baptizandorum. 116
Exceptores. 89
Exorciſmi ante baptiſma. 115.132.133
Exorciſtæ 277. eorum vis & poteſtas in dæmones. 278
Exorcizandorũ habitus & ſitus. 136
Exorcizandi dæmonas formula vetus. 191
Expulſio pœnitentis ex Eccleſia. 221
Exſufflatio. 115
S. Exuperius Martyr. 18

F

FAbæ benedictio. 173
Facie velata exorcizati. 133
Fatigare quid. 158
S. Fauſtinus. 171
Februarius vnde. 42
Februs dolor. 42
Februlis Iuno. ibid.
Februus Pluto. 41
S. Felicitas. 48
S. Felicula. 46
S. Felix Nolæ Preſbyter. 36
S. Felix II. Papa 170. Martyr 172. vindicatus à quorundam calumniis. ibid.
Felix Vrgelitanus Epiſcopus hæreticus. 135
Ferales dies. 42
Feralia Romanorum. 47
Feria IV. in capite ieiunij pœnitentiæ dandæ & accipiendæ dies 220.221.
Feria IV. maioris Hebdomadæ dicebantur orationes ſolennes, vt in paraſceue ſancta. 59.60
Feria V. in cœna Domini pœnitentium reconciliatio. 238
Feria VI. maioris Hebdomadę Crucis adoratio 86. in eâ non conſecratur. 147
Feſta quare inſtituta. 381.382
Feſtorum annunciatio. 208
Fidiculæ. 158
Fiſcanenſes monachi. 394
Flabellorum vſus in Miſſa. 319

Flectamus genua. 60. 61.
Fletus. 236
Fœminæ ſeparatæ à maſculis in exorciſmis. 139
Fontium baptiſmalium benedictio 95. dedicatio. 205
Fons miraculoſus. 160. 161
Fontis baptiſmalis ſeptem gradus. 122. 143.
Fores ſacras qui cuſtodire debeant. 318
Forma baptiſmi apud Græcos eſt indicatiua. 103
Forma conſecrationis calicis non eſt in ſcripturis. 19
Forma vnctionis extremæ indicatiua 332. 333. Ambroſiana. 332. 339
Forma Chriſmationis & reſtitutionis hæreticorum apud Græcos. 113.
Formæ confirmationis variæ. 112
Formata data Epiſcopo in ordinatione ſua. 311. 312
Formula dæmonis exorcizandi. 191
Formula coronationis reginæ 413
Formulæ variæ dandæ communionis. 392
Formicationis pœnæ. 242
Fortunati locus emendatus. 306
Franci quæ die infantibus nomina imponebant. 98
Francorum Reges in regnum Anglorum vncti 402. Chriſmate deliburi 403. ſacro oleo cœlo miſſo vncti 401. Chriſtianiſſimi appellati. 407
Franciſcus I. Francorum Rex. 302
Fratres VII. Martyres. 169
Frigium quid. 212
Frontis vnctio in modum Crucis 111. tribus vicibus. 112
Frons cur infirmis non vngitur. 357
Frontem vngere chriſmate presbyteris non licet. 125
Frumenti benedictio. 1?3
Fulbertus Carnotenſis Epiſcopus. 192.
S. Fulgentij confeſſio. 225
S. Fulgentius Aſtig tanus Epiſcopus 217.
S. Fulgentius Ruſpenſis Epiſcopus. 226
Funeris officium 260. 261. & ſequ.
Furis miniſterij Eccleſiæ pœna. 245
Furti pœna. 243

G

S. Gabrielis nomen in oblatione incenſi. 387
Galli celebritatis rogationum auctores. 154. 155
Gallina ſi in puteo mortua fuerit, &c. 248.
S. Gaudentius. 202
Gazetum. 371
S. Gebehardus Epiſcopus. 267
S. Gelſinus Martyr. 105
Genarum laniatio in funeribus paganorum. 257
Genuflexio non fit in oratione pro Iudæis. 61
Genuflexio exorcizatorum 113. in ordinatione Diaconi. 318
S. Germani Epiſcopi Autiſiodorenſis miraculum. 195
S. Germani Pariſiorum Epiſcopi laudes. 306
SS. Geruaſij & Protaſij nomina in canone 23. eorum vigilia. 165
Germanorum lex. 225
Gladij accinctio in coronatione Regis 407. ei in eadem coronatione prælatus. ibid.

Digitized by Google

Gloria in excelſis in Miſſa 5. cantatum in Miſſa Sabbati ſancti 146. in gratiarum actionibus 400. cantatum in ſolo Paſcha à Presbyteris 6. inceptum à Pontifice & Presbyteris ſimul 80. à doctoribus Eccleſiaſticis abſolutum. 5
Gloria laus Hymni non eſt auctor Theodulphus Epiſcopus Aur. 56. & ſequ.
Gothi crinigeri 213. pœnitentes tonſi ibid. Sabbato non ieiunabant. 50
Grabatarij. 161
Gradale olim Pſalmus erat. 368
Gradus baptiſterij ſeptem. 143
Gradus pœnitentium quinque. 236
Græci vtuntur præſanctificatis in quadrageſima 75. non cantant *Christe eleiſon* 5. non habent vnicam Miſſæ rationem 383. vnctione verticis carent 144. quas partes vngunt in extrema vnctione 339 eorum virgines tonſæ 213. eorum forma in abſoluendo. 235
Græcorum paganorum templa occidenti obuerſa. 71
Gratia neceſſaria eſt, vt Deo ſupplicemus. 215
Gratia præueniens, & ſubſequẽs. 55
Gratias agamus Domino Deo noſtro. 8
Gratiarum actio in Miſſa. 9. 26
Grauedo. 192
S. Gregorius magnus à Græcis fruſtra reprehenſus 5. Anglorum Apoſtolus 4 o. illius nomen in canone 15. Epiſtola ad S. Leandrum vindicata. 101. 102
Gregorij VII. conſtitutio de ieiunio quatuor temporum. 165
Gregorius III. & IV. 184
S. Gregorius Lingonum Epiſcopus. 267
Guillelmus Archiepiſcopus Remenſis. 404. 407
Guntrannus Rex. 398

H

Habemus ad Dominum. 8
Hæreticus. 37
Hæretici nonnulli Eccleſiæ reſtituti vngebantur. 113
Halitgarius Epiſcopus Cameracenſis 237. eius pœnitentiale. ibid. & 238.
Helizæus Propheta. 115
Henrici IV. Francorum regis coronatio. 399. 404. 409
Henricus Imperator. 369
Heraclius Imperator. 398
Heraclius iunior. ibid.
Herbarius. 259
Hermintrudis regina. 415
Hiacynthus. 46
S. Hieronymi nomen in canone 15. natale. 181
Hierophantæ corona. 163
S. Hilarij Miſſa 37. nomen in canone. 15
S. Hilarius ſecundùm quoſdam perfecit hymnum Angelicum. 5
Hincmarus Archiepiſcopus. 182
Hiſpani in qua parte Miſſæ olim oſculum dabant 378 ſanctæ paraſceues die nec communicabãt, nec celebrabant 87. 88. eorum vnica merſio in baptiſmo 102. quando olim apud eos dabatur benedictio Epiſcopalis in Miſſa. 27.
Homicidæ pœna. 247

Homo. 256
Honor Epiſcopatus, preſbyteratus, & Diaconatus. 285. 286
Hora celebrandæ Miſſæ. 64
Horarum obſeruatio ad vmbram corporis humani. 273. 274
Horæ canonicæ recitatæ coram infirmo. 314
Hoſtiæ ſeu panis contactus in ordinatione non eſt neceſſarius. 298.
Hoſtiæ forma rotunda. 372
Hoſtiæ poſitio in Miſſa. 396
Hoſtiæ pars in viaticum ſepoſita. 397.
Hoſtia & Sacerdos Chriſtus. 149
Hoſtis quid. 129
Hugo Comes. 58
Humerale. 361
Humiliatio populi ad benedictionem. 376
Humilitas Chriſti. 43. 59
Hydria quid. 54. 56
Hydroparaſtatæ. 46
Hyſſopus adhibita aquæ benedictæ. 192
Hyſſopo altare aſperſum. ibid.

I

IAnuarij calendarum ſuperſtitio. 252.
Ieiunare non valenti quæ pœnitentia imponenda. 240
Ieiunia IV. temporum quibus diebus olim celebrata. 165
Ieiuniorum quatuor temporum denunciatio. 164
Ieiunium olim non ſeruatum à quibuſdam in cœna Domini. 68
Ieiunium Paſchale pro quadrageſima. 52
Ieiunium aduentus olim varium. 216. 217.
Ieiunium quadrageſimæ olim etiam varium. 52. 53
Ill. nota. 383
Illiante cuiuſdam baptiſma & abſolutio in ſepulchro reperta. 233
Immaculata Hoſtia. 19
Immolata diis comedentis pœna. 247.
Imperator Conſtantinopolitanus in cœna Domini pauperibus lauabat pedes 79. cuius eſt ei coronam imponere 408. Chriſmate vnctus 404. in capite in modum Crucis 405. eius protopapa. 320
Imperator Romanus qualiter vngitur. 405. 406
Imperatrici Conſtantinopolitanæ à quo corona impoſita. 413
Impoſitio manus quid 296. non eſt mera electio. 297
Indemnes. 215
Incenſum in Miſſa oblatum 372. vide, ibm.
Infantes quomodo efficiuntur catechumeni. 114
Infantibus quo die nomina impoſita 98. eorum communio ſtatim ſuſcepto baptiſmo 106. 146. aliquando olim baptizati extra tempora Paſchæ, & Pentecoſtes. 161
Inferiæ mortuorum. 42
Infirmorum confeſſio ante extremam vnctionem 348. abſolutio 347.
Infirmorum viſitatio. 329
Infirmorum vnctio Sacramentum. 330.
Infirmis factæ interrogationes ante vnctionem.

Digitized by Google

vnctionem. 337. 345. 357
Ingenuorum venundatio prohibita. 254
Ingomeris. 98
S. Innocentius Martyr. 181
Inſtrumentum pro libro. 158
Inſtrumentorum traditio non eſt eſſentialis preſbyteratui 292. nec Diaconatui. 287. 288
Inſtrumentorum porrectio non eſt manus impoſitio. 196. 207
Inſufflatio ante baptiſma. 132
Interrogationes factæ baptizandis. 100.
Inuentionis S. Crucis feſto Græci carent. 151
Inuiſibilium amore rapiamur. 31
Inuocatio ſuper regem. 401
Ioannes Abricatenſis Epiſcopus, deinde Rothomagenſis 394. 395
Ioannes Arelatenſis Epiſcopus. 113. 129.
Ioannis Baptiſtæ laus. 166
Ioannes Chozebita abbas. 45
Ioannes Conſtantinopolitanus Patriarcha. 398
S. Ioannes Chryſoſt. 202
S. Ioannes Euangeliſta. 32
S. Ioannis nomen in Canone. 32
Ioannis Monachi Hieroſolymitani hæreſis. 135
Ioſeph ab Arimathia per Diaconum ſignificatus. 396
S. Irenæus. 46
Irmingardis Imperatricis mors. 58
Irmingardis filiæ Comitis Hugonis nuptiæ. ibid.
Iubilæum. 145
Iudas Euchariſtiam à Chriſto percepit. 68. 69
Iudæi adorabant ad occidentem conuerſi. 71
Iudith Caroli Calui Imp. filia. 406
S. Iulianæ nomen in canone. 21
S Iulianus 46. eius tranſlatio. ibid.
S. Iulianus Preſbyter & Martyr. 154
Iulianus Apoſtata. 101
Iuno Februlis. 412
Iuo Carnotenſis Epiſcopus. 193
Iuſtinus Minor Imp. 397
Iuſtiniani Imp. menſa. 49
Iuſtinianus Imp. veſte pretioſa indutus ſepelitur. 266

L

Lac recens baptizatis datū. 147
Lactari infantes recens baptizatos permiſſum ante ſumptionem Euchariſtiæ 106. alibi prohibitum. ibid.
Λαμπαδήφοροι. 95
Laliclauium, Latíclauia. 64. 65
Laudes matutinæ, & veſpertinæ multis diebus coram infirmo decantatæ. 343
Laurentius Preſbyter ſepulchri violator. 251
Lectio prophetica præmiſſa lectionis epiſtolæ. 368
Lectores 274. olim pueri. ib. & 275. olim legebant epiſt. & Euangeliū in Miſſa 276. 368. lecturi epiſtolā veniam petebant 368. ſeruabant ſcripturas ſanctas 368. ordinatio apud Græcos 219. 315. ordinati per manus impoſitionē apud eoſdē. 318
Legitimum. 66
Leo X. Papa. 302
Leo Philoſophus Imp. quadrigamus. 277
Leo III. Papa. 408
S Leocadia. 37
S. Leonis Papæ I. natale 150. eius decretum. 167

S. Leonis II. Papæ collecta explicata. 167
Leſſus quid. 257
Leuate, à Diacono pronunciatũ. 61
Λίκνωθεις. 65
Liber officialis. 147
Liber Sacramentorum. 1.2
Libri pœnitentiales. 238
Libri ſacri. 3
Ligaturæ. 253
Linteis inuoluti recens baptizati. 104.
Linteamina altaris. 197
Litania ſeptena 94. vetus 156.157. quædam falsò S. Gregorio adſcripta 158. ordinationum 284. vnctionis infirmorum. 325.346
Lotharij filij Ludouici pij nuptiæ. 58.
Lotio pedum in cœna Domini. 77 72.
Lotio defunctorum. 265
Lotio manuum in Miſſa. 370.371
S. Lucia. 164
S. Luciæ nomen in Canone. 21
Ludouicus pius Imperator. 57.58. 184.
Lumina accenſa ad Euangeliũ 395.
Luminaria prælata ſanctis Reliquiis. 202
Lupercalia. 42
Luſtrici dies. 58

M

S. MAcarius Martyr. 39
SS. Machabæorum natale. 172
Magi à Chaldæis edocti. 36
Magi Chriſti adoratores Perſæ. 36
Magus quid. ibid.
Magodia regio. ibid.
S. Magnus Epiſcopus & Martyr. 175.
S. Magnus qui & Andreas Martyr. ibid.
Maleficij pœna. 244
S. Malloſi Martyris inuentio. 400
Maltha quid. 192
S. Mamercus Rogationum inſtitutor. 153.154.155
Manes placati. 47
Manicæ. 361
Manichæi hæreſis. 31
Manipulum. 362
Manus impoſitio quid. 296
Manus impoſitione ordinati Diaconi & Preſbyteri 287. 288. 293.
Manus impoſitæ ſubſtratis 136. Catechumenis poſt recitatum Symbolum. 42
Manus impoſitio ad faciendum catechumenum 131. in benedictione 28. in Abbatis ordinatione apud Græcos 322. in confirmatione 107.108. diſtincta à Chriſmatione 108. 109. in traditione pœnitentiæ 250. in extrema vnctione 340 342. in coronatione Regis, & Reginæ. 412. 413
Manus vnctæ Diaconis in ordinatione 289. Preſbyteris 291. Epiſcopis. 309
Manus iuſtitiæ. 409
Manutergium. 281
Mappula. 282
SS. Mariæ & Marthæ natale. 37.38
S. Mariæ ad Martyres dedicatio. 152.
S. Mariæ Virginis aſſumptio. 174
S. Mariæ virginitate victa libido eſt. 209
S. Marcellinus Epiſcopus Ebredu-

Digitized by Google

nenſis. 160
S. Marcellus Epiſcopus Pariſienſis. 3-1
S. Marcellus Martyr. 183
S. Marcus Euangeliſta Martyr 151
Marci Aureli Imperatoris dictum 213.
Marculus Pſeudo-Martyr. 15
SS. Marij & Marthæ natale. 38
S. Martinus oleo cœleſti ſanatus. 404.
S. Martini nomen in canone 15. eius cathedra humilis 85. tranſlatio corporis, eius ordinatio, & Baſilicæ dedicatio 168 169. diu dit clamydem pauperi 187. flagellatur ab Arianis. ibid.
Martyres · ſti. 73
Martyrologij lectio. 208
Maſculi ſeparati a fœminis in exorciſmis. 139
Mathematicus. 213
Maturitas. 167
S. Matthæus. 95
Matthias Illyricus. 3-0
Matrinæ. 107
Mauricius Pariſienſis Epiſcopus. 103.
S. Mauricius. 181
Mauricius Imperator. 318
S. Maurilius Archiepiſcopus Rothomagenſis. 394
Mellis benedictio & guſtatio. 147
Melitus poſſeſſ . 161
Membrorum omnium vnctio in confirmatione. 112
Membrum ſibi truncantis pœna. 245
Menas Patriarcha Conſtantinopolitanæ. 102
Menſa Iuſtiniani Imperatoris. 19
Mercij populi. 402
Meritum pro peccato vſurpatum. 21.
S. Merolilanus Scotus. 207
Merſionis vnicæ in baptiſmo auctores. 101
Metropolitani eſt imponere coronam regi. 407
Micrologus fruſtra dixit hæc verba, ... non eſſe de Canone. 13 14
Miniſterium. 200. 201
Miniſterij Eccleſiaſtici furis pœna. 245.
Minutæ cauſæ. 246
Miracula de Euchariſtia. 371. 390
Miſſa in ſingulari 3. vnde olim initium ducebat. 4
Miſſæ proprium initium. 313
Miſſa ad prohibendum ab idolis. 33.
Miſſa nocte celebrata. 64
Miſſa Chriſmalis. 67
Miſſa Præſanctificatorum apud Græcos. 75. 76
Miſſa vnica ſimul à Pontifice & Preſbyteris dicta. 80. 81
Miſſæ tres in Cœna Domini 68. aliquando duæ duntaxat. ibid.
Miſſæ tres in ſolemnitate S. Ioannis Baptiſtæ quomodo intelligendum. 166
Miſſæ duæ olim à Papa in in vigilia, & in feſto SS Apoſtolorum Petri & Pauli celebratæ 167 168
Miſſæ plures olim ab vno Sacerdote vno die celebratæ. 167
Miſſa vnica olim in vnicâ Eccleſiâ in die celebrata. ibid.
Miſſa S. Auguſtini. 270
Miſſa de S. Cypriano 180. de dedicatione 206. per octo dies celebrata. ibid. de defunctis 263.

Digitized by Google

383. de S. Hieronymo 181. de S. Martino 158. de S. Mauricio & ſociorum 180. de S. Remigio 182. de S. Vedaſto 183. pro infirmo 355. pro infirmo, qui proximus eſt morti 356. pro Regibus. 359.
Miſſa ab Illyrico edita. 180
Miſſæ celebrandæ non fuit olim vnica ratio. 281.
Mitra quid. 212
Mitra corona qualis. 364
Mitra Virginum ornatus. 211. 212
Mitræ vſus antiquis Epiſcopis ignotus. 362. 363
Mixto ſacrificio communicare quid 379. olim prohibitum ibid. quo in caſu permiſſum. 379. 380.
Monachi communicantes in ſanctæ Paraſceues ſolemnitate. 87
Monachi non debent comedere extra horam præſtitutam 228. nihil debent accipere ſine licentia. 229.
Mormanus Brito rebellis. 58
Mors noſtra deſtructa Chriſti morte. 148
Morticinum comedentis pœna. 247 248. 249.
Munera in canone. 12
Munera ſeu donaria in dedicatione benedicta. 33
Myrtea corona. 363
Muſæus Maſſilienſis Presbyter. 12. 382.
Mutilatio ſui prohibita. 254

N

NOta. 383
Nares ſputo illitæ in ſcrutinio. 117. 138
Narium vnctio in confirmatione apud Græcos 111. in extrema vnctione. 337. 341. 351. 359
Natale alicuius ſancti in die tranſlationis celebratum. 170. 182.
Νεφοδιώκται. 252
S. Nicaſij nomen in canone 15
Nicænum Concilium non ſuſtulit electiones Epiſcoporum per Clerum & populum. 302. 303
Nicolaus Thuanus Carnotenſis Epiſcopus. 399. 404 409.
S. Nicomedes. 64
S. Nicoſtratus Martyr. 185
Nigræ Virginum veſtes. 210
Nilammon eremita. 298
Nobiliacum monaſterium. 185
Nobis quoque peccatoribus, ſæpius repetitum in Miſſa. 389
Nomen datum ante baptiſmum 98. 99. illius mutatio in baptiſmo 99. infantibus octauo natiuitatis die impoſitum. 98.
Nominum deſcriptio. 99
Nomina viuentium recitata poſt conſecrationem. 376
Nominis Dei inuocatione altaria dedicata. 197
Nordanimbri populi. 402
Nota ill. 383
Notæ. 89
Notarij. 89. 90
Nouatus hæreticus. 393
Nudi in ſola tunicella exorcizati. 133.
Nubentium vitta. 416
Numerus duodenarius ſacer 48. ſeptenarius 125. 143. ſexagenarius, centenarius. 51
Νῦν αἱ δυνάμεις, &c. quando cœptú

eſt pſalli apud Græcos. 76
Nuptiæ vnde dictæ. 416
Nuptiarum actio & celebritas in Miſſa. 413
Nuptiarum dies triceſimus, & anniuerſarius. 414
Nuptiarum conditio 414. neceſſitas. 415

O

Oblata Crucis ſigno benedicta. 17
Oblatio ſacra data Epiſcopo & Preſbytero poſt eorum ordinationem. 312. 313
Oblatio panis & vini in Miſſa à communicaturis. 371
Oblationes in Miſſa in vſus pauperum. 372
Obnubere. 416
Octaua S. Benedicti. 170
Octaua natiuitatis Chriſti. 33
Octaua Pentecoſtes. 163
Octauus dies quid ſignificat. 33 34
Octauus indeclinabile. 109
S. Octauius. 164
Oedippus diras filiis ſuis imprecatur. 406
Offertorium 7. non cantatum in Sabbato ſancto. 147
Officium in cœna Domini qua hora olim inceptum. 64
Officium feriæ V. in cœna Domini. 80
Oleo ſacro vncti Reges. 402
Oleo ſacro è cœlo miſſo vncti Francorum Reges. 403
Oleum è cœlo miſſum Chriſmati mixtum 403. Olei catechumenorum benedictio 73. 84. infirmorum conſecratio. 81. 82
Oliuæ ramus pacis Symbolum. 74.
Omittere. 148. 329
Ωμοφόριον. 321
Orantes capite nudo 4. pagani operto. ibid.
Orantes ad orientem conuerſi. 69
Orarium. 85. 291
Oratio Dominica in Miſſa. 21. 22
Oratio ante offerendam à Græcis recitatur, à Latinis minime. 370.
Oratio ante præfationem. 373
Oratio myſtica ante conſecrationem olim clarâ voce recitata. 389.
Oratio impoſitionis manus. 241
Oratio ſacerdotis antequam ſuſcipiat pœnitentem. 259
Oratio olim vnica in Miſſa, ante Euangelium 6. quinque apud Græcos ante pacem ibid. tres ſecundùm S. Ioannem Chryſtomum ibid. & 7.
Oratio ad Complendum non eſt benedictio. 19
Oratio pro regibus & Imperatoribus in Canone. 13
Oratio pro Romanorum & Francorum imperio. 62
Orationes ad dandam pœnitentiam. 240. 241
Orationes ſeptem reconciliationis pœnitentium. 232. 233
Orationis concluſio. 26
Ordines cur dicti ſacri. 270. 271
Ordinum conferendorum ſeries 271. quo die conferuntur 271. 272.
Ordinandorum mores examinati 283. coram populo ordinati 284. cum titulo. 283

Ordinis primi, ſecundi, & tertij ſacerdotes. 3.2
Ordinum conferendorum ritus iuxta Græcos 315. & ſequ.
Ordo precum. 382
Oremus. 60
Orientalium ratio in quadrageſimæ obſeruatione. 52
Orienti obuerſæ Eccleſiæ. 69
Oſ[illegible] 12
Oſculi illecebroſi pœna. 246. & ſequ.
Oſculum in coronatione regis 441
Oſculum pacis in qua parte Miſſæ datur a Latinis & Græcis 377
Oſtiarius 272. eius officium. 273
Oſtienſis Epiſcopus 401 Papæ ordinator. 311.
Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία, &c. adiectum orationi Dominicæ. 22
Ouorum benedictio. 273

P

PAcificare in canone Miſſæ. 13
Pactiones credentium. 111
Pallæ 281
Pallium quid. 314
Pallij traditio. 314
Palma. 409
Palmarum benedictio. 50
Panis in calice tinctus datus populo in communionem. 397
Panis & calicis ſubleuatio in Miſſa 374. 375. in modum Crucis. 376
Panis ad Euchariſtiam qualis eſſe debet. 372
Pantheon. 152
Paradiſus terreſtris in oriente. 70
Parietum templi lotio. 87. 88
S. Parmenas Diaconus. 39
Papæ ordinatio 310. elogium 315. frigium 212. eius nomen in canone 389. quando duas celebrat Miſſas vno die. 167.168
Papyrus in cereis. 193
Paſcha annotinum. 150
Paſchalis obſeruantia. 51. 52. 53
Patenæ conſecratio. 159
Patrini. 107
S. Paulus mundum vniuerſum docuit 39. 40. eius commemoratio. 168
S. Paulus Patriarcha Conſtantinopolitanus. 89
Pauli Samoſateni faſtus. 86
Pax vobis, pax vobiſcum, pax omnibus. 66.67.
Pax vobiſcum. 576
Pacis oſculum in Miſſa quando datur apud Latinos 376.377. apud Græcos. 377
Pectoris tunſio. 367
Pectoris vnctio in catechumenis 73. in extrema vnctione 358. in confirmatione apud Græcos. 111
Pelagij II Papæ decretum de præfationibus. 26
Pentecoſtes baptiſma. 159
Per omnia ſecula ſeculorum. 25
Percuſſoris pœna. 145
Perennare. 328. 329
Periſema. 323
Periſteria pia mulier. 195
Periurij pœna. 247. 251
Permittere. 192
S. Perpetua. 48
S. Perpetuus Epiſcopus Turonenſis. 169
Petræ termini. 47
Petrarum cultus prohibitus. 47
Πέτρος. 167.168
S. Petri vigilia, feſtum 167. 168. nomen 167. cathedra 46. 47.

corona. 220
S. Petri ad vincula Eccleſiæ dedicatio. 172
Petrus Claromontanus Epiſcopus. 103.
Petrus Gnapheus hæreticus. 11
Φαιν'λης. 318
Philippus Auguſtus Francorum Rex. 404
Philo Epiſcopus. 297
Philtra. 252
Phrygium. 212
Pipinus Francorum Rex. 403
Piſcem mortuum in flumine inuentum comedere olim nefas. 259.
Platonis doctrina de octauo die. 34
Pluto februus appellatus 42. eius ſacra. 42
Pœnitentes ab Eccleſia eiecti. 223
Pœnitentium abſolutio. 231. 232. 236. 241.
Pœnitentes qualiter ſuſcipi debeant ab Epiſcopis & Presbyteris. 238
Pœnitentis iudicium. 242. & ſequ.
Pœnitentia Catechumenorum. 136. 137.
Pœnitentiæ dandæ ratio. 221. 246
Pœnitentiæ ordo. 220. 221
Pœnitentiale Halitgarij. 258
Pœnitentiales libri. 238
Pollicis vnctio. 310
Polygamia notata. 257
Polynices. 406
Pompa quid. 120
Pompæ Sathanæ. ibid.
Pontificium. 47. 48
Pontifex pro ſe non orat in orationibus ſolemnibus feriæ IV. & VI. maioris Hebdomadæ. 61
Pontifices ſummi. 290
Populus orabat olim dicto, *flectamus genua.* 61
Populi ius in electione Epiſcoporum 302. 303. communio qualis 397. è Miſſa diſceſſio non ante benedictionem. 28
Portuenſis Epiſcopus. 401
Poſt Communionem. 26
Præceptis ſalutaribus moniti, &c. 21
Præfatio 25. 26. dupliciter dicta. 262.
Præfationes pluſquam nouem vſitatæ fuerunt etiam poſt decretum Pelagij II. 26
Præfatio de S. Auguſtino. 176
Præfatio de S. Trinitate. 163
Præficæ mulieres. 232
Præſanctificatorum Miſſæ apud Græcos. 73. 76
Præſidium quid. 25[illegible]
S. Praxedis. 1[illegible]
Presbyter olim quomodo annunciabat orationem. 60
Presbytero quomodo pedes & manus vnguntur in extremâ vnctione. 352
Presbyteratus honor. 286
Presbyteri ordinatio 289. iuxta Græcos 316. 317. per manus impoſitionem 293. ſine inſtrumentorum traditione. 292. 293.
Presbyteri plures adhibiti in Sacramento extremæ vnctionis. 332.
S. Priſcus Martyr. 177
Pro quibus tibi offerimus, non eſt de antiquo Canone. 14
Procedere quid 177. 178. procedendi cauſæ apud veteres Chriſtianos. 178
Proceſſio quid 43. 117. proceſſionum origo 118. 119. 201. pro-

Digitized by Google

ceſſio cum palmis. 56
Proclus Patriarcha Conſtantinopolitanus. 11. 397
Profeſſio Virginum. 211
S. Proiectus. 40
Promiſſio Epiſcopi. 300
Prophetica lectio prǣmiſſa lectioni Epiſtolæ. 368
Prophetæ vncti. 72
Προσφόροις quid. 25
Πρόσκλαυσις. 236
Protaſij nomen Geruaſij nomini aliquando præpoſitum. 166
Protopapa. 300
Prudentius Epiſcopus. 371
Pſalmiſtæ ordinatio iuxta Græcos. 315.
Pſalmodia initio Miſſæ. 3
Pſalmus integer olim in introitu Miſſæ cantatus. ibid.
Pſalmorum vſus ante oblationem Carthagine quando incœpit. 4
Pſalmorum cantus in dedicatione Eccleſiæ antiquus. 193
Pſalmus cantatus pro gradali 368. cantatus ante oblationem 370. cantatus tempore Communionis. 380
Puer raptus in cœlum detulit Triſagium. 11
Pueri tonſurati. 220
Pulpitum. 94
Pura Hoſtia. 19
Purificationis feſtum. 40. 41. 42
Purpura impoſita Regi à Pontifice. 410

Q

QVadrageſima ante natale Domini. 216
Quadrageſima Catechumenorum. 137.
Quadrageſimæ obſeruatio olim varia. 52. 55
Quadrigami notati. 257
Quatriduanum ieiunium ante quadrageſimam poſt S. Gregorium. 52.
Quatuor coronati Martyres. 185. 186.
Quinquageſima. 50

R

RAdulphus comes. 394
Rata. 16
Rationale. 362
Rationabilis. 17
Reconciliatio pœnitentis. 231. 241
Reconciliatio infirmi ante communionem. 353
Rectitudo Regis. 411
Reformare. 230
Refuga. 74. 75
Reges vncti 72 in modum Crucis 406. oleo ſacro. 402
Reges coronati à Metropolitanis. 407.
Reges Francorum vncti Chriſmate, & liquore cœleſti. 403. 404
Regis auctoritas in electionibus Epiſcoporum. 302
Regia pro ianua. 58. 397
Reginę coronatio. 412. vnctio. ibid.
Regina à quo debeat coronari. 413
Reginæ partes. 413
Reginaldus de Beaune Archiepiſcopus. 409
Reinaldus Epiſcopus Lingonenſis. 59
Reliquiarum tranſlatio ſolemnis ad nouam Baſilicam in dedicatione. 189. 201. 202

Reli-

Digitized by Google

Reliquiæ Sanctorum in altari reconditæ 203. perfuſæ Chriſmate 209.
S. Remigij nomen in canone. 15
S. Remigius dictus Remedius 182. dies obitus 182. tranſlationis duplicis. ibid.
Renum vnctio in extrema vnctione. 359
Renunciatio diabolo. 136
S. Reuocatus. 48
Richardus ſenior dux Normanorum. 194
Robertus Galliæ Rex. 393
Rogationum inſtitutio 153. 154. 155. non fuerunt tempore S. Ambroſij & S. Auguſtini. 157
Rogerius Epiſcopus Elloronēſis 44
Romæ luſtratio. 41
Romæ dedicatio primæ Eccleſiæ. 172.
Romani à quibus mutuauerunt vſum Rogationum. 155
Romanæ Eccleſiæ mos. 81
Romanæ Virgines capillatæ. 213
Romani Pontificis phrygium, ſeu mitra. 212
Romani quo die polluti fuerant, non intrabant Eccleſiam. 391
Romanum Pontificale. 138
Roberti Cenomanenſis Epiſcopi confeſſio. 274
S. Rufina. 169
S. Rufus Martyr. 176

S

Sabanum. 104
Sabbati ieiunium Romæ. 53
Sabbati ieiunium in quadrageſima. 50.
Sabbati veſpere ordines collati. 271. 272.
Sabbato ſancto non celebrabatur olim Miſſa. 147
Sacerdotes vncti. 72
Sacerdotes primi, ſecundi, & tertij ordinis. 312
Sacerdotes plures vngebant olim infirmum. 351. 357
Sacerdotes paganorum coronati. 363.
Sacerdotis oratio antequam audiat confeſſionem. 227. 239
Sacramenta pro officio Miſſæ liturgico 2. pro Sacramentalibus 191. pro ſolemnitatibus 30. pro myſteriis. 53
Sacramenta tria infirmis olim ſimul data. 335
Sacramentarij & libri Sacramentorum diſtinctio. 85
Sacramentarium & Sacramentarius. 2
Sacramentorum liber. 1. 2
Sacrificia 12. 13. errores circa ſacrificium. 246. 247
Sacrificio mixto communicare olim prohibitum 379. in quo caſu permiſſum. 379. 380
Sal aquæ benedictæ immixtum. 330.
Sal catechumenorum Sacramentum. 132. 134.
Salomonis templum occidenti obuerſum. 71
Salutatio Chriſmatis recens confecti 83. olei catechumenorum. 84.
Salutatio in ordinatione. 312
Sancire pro ſanctificare. 213. 214
Sancta ſanctis. 373
Sanctificare. 21
Sanctos quoſuis nominare olim

Digitized by Google

fuit licitum poſt *S. Andreæ*. 23. 24
Sanctus, ſanctus, ſanctus in Miſſa 40. diſtinctus hic Hymnus à Triſagio. ibid. 11
Sanctorum memoria in canone 15. Sancti cuius ſolemnitas celebratur 15. 23. & aliorum, qui toto orbe celebrantur. 15
Sanctorum omnium feſtum. 184
Sandalia. 361
Sanguis & aqua quæ de Chriſti latere fluxerunt, quid ſignificant. 142. 143.
Sanguis Chriſti ſolus, datus ægroto valde debili. 358
Sanguis Chriſti olim à Diaconis miniſtratus. 372
Sanguis Chriſti, formula antiqua communionis. 393
Sanguinis comeſtio prohibita. 354
Satisfactio pro excuſatione. 322
S. Saturninus Martyr. 48
S. Saturninus alter Martyr. 187. 188
S. Saturninus Epiſcopus Toloſanus. 187
Saxones populi. 402
Scapularum vnctio in Catechumenis. 73
Scelerati apud gentiles ſacris & hominum conſortio eiecti. 224. 225.
Sceptri traditio. 409
Schola Cantorum. 62
Scripturæ ſanctæ olim ſeruatæ à lectoribus. 276. 277
Scrutinium ante baptiſmum. 118. 136. 138. 139.
Secreta in Miſſa quid. 389
Secreta Miſſæ perſequuntur Pontifex & Preſbyteri ſimul. 80. 81
S. Secunda. 169
S. Secundolus. 48
Sedes Epiſcopi aliis excelſior. 85
Semi ieiunia. 24
S. Sennes. 172
Septem fratres Martyres. 169
Septima dies myſtica. 1 33
Septimo die nomen impoſitum infantibus apud Græcos ſecundum Ariſtotelem. 98
Sepeliri in Baſilicis olim vetitum 269. permiſſum. 270
Sepulchri violati pœna. 251
Sepulturæ officium vetus 261. 262. & ſequ.
Serapion pœnitens. 249
Sermo Epiſcopi ad pœnitentes. 233.
Serui alieni venundatio prohibita. 154.
SS. Seuerus & Seuerianus. 185
S. Seuerus Epiſcopus. 509
Sexageſima. 50
Sexageſimus numerus. 51
Σημεῖα. 64
Siderius Epiſcopus. 297. 305
Signaculum Domini. 110
Signatio oblatæ & calicis. 23. 54. Oblatæ ſolius 23. calicis ſolius ibid.
Signi ſeu campanæ benedictio. 207
S. Simeonis feſtum. 41
Simeonis Theſſalonicenſis ſententia repudiata. 332
S. Simplicius. 171
S. Simplicius alter. 185
Sindone inuolata corpora defunctorum. 267
S. Siſinnius Martyr. 188
Sixtus Papa per, S. 173
Σώλιας σῶλον. 319. 320
S. Soter. 46
Species. 162
Spiritus ſanctus à Patre, & Filio

præcedens. 117. 135
Spiritus ſancti deſcenſus in altare. 45.
Spiritus ſanctus corpus & ſanguinem Chriſti in altari producit. 41.
Spirituum cœleſtium mentio in Miſſæ præfatione. 9
Sponſæ velatæ. 414
Sponſores in baptiſmo. 107
Sputum in ſcrutiniis adhibitum. 118
Στωυσφαίεια. 179
Stella quæ magis apparuit qualis. 35
Stemma quid. 408
S. Stephanus. 302
S. Stephani nomen præpoſitum S. Matthiæ nomini. 21
Stephani Tornacenſis reſponſum & opinio de forma baptiſmi. 103.
Stolæ reductio in humerum dexterum Preſbyteri. 290
Stramenta. 190
Subdiaconi cuiuſdam fraus in Miſſa. 371
Subdiaconi ordinatio 280. iuxta Græcos 315. ordinatus per manus impoſitionem 318. non fuit olim ordo ſacer 280. olim ei non porrigebatur liber Epiſtolarum 282. officium. ibid.
Sublevatio Imperatoris in clypeo. 398.
Subſequens gratia. 56
Subſtratorium. 282
Subſtratio. 235
Sueſſonenſis Eccleſiæ ratio vngendi infirmi. 359
Sufflatio ad faciendum catechumenum. 132
Sufflatio trina in aquam baptiſmalem. 97
Σύναξις. 177
Super oblata. 25
Surſum corda. 8
Σίςανς. 216
S. Sylueſter Papa. 144
Symbolum quid. 116. ab Apoſtolis compoſitum. ibid. 135. catechumenis traditum 116. 134. 135. enarratio 117. recitatio ante baptiſmum 142. inceptum à Pontifice cum Preſbyteris. 81
Symbolum in Miſſa quando cœpit cantari Romæ 369. in Hiſpania. 370
Symboli recitatio ante vnctionem infirmi. 351
S. Symphorianus Martyr. 89
Σωπιάστιαξ. 142
Syriæ virgines tonſæ. 213

T

Ταχυγράφος. 90
Taruana vrbs. 184
Te Deum laudamus, in gratiarum actionibus cantatum 399. 400. illius mentio nulla apud veteres ante S. Benedictum, & Teridium. 401
Teleſphorus Papa. 5
Tempeſtatum immiſſores. 252
Templa Paganorum orienti obuerſa 71. Græcorum occidenti. ibid.
Templum Chriſmate perunctum in dedicatione. 197
Temporum vnctio. 351
Terminalia. 47
Terrenarum creaturarum mentio in canone Miſſæ. 10
Tetras. 250

Theodorici Regis edictum in violatores ſepulchrorum. 251
Theodorus Papa. 93.94
Theodori Iudæi baptiſmus. 102. 103.
Theodoſius iunior. 397
Theodulphus Epiſcopus Aurelianenſis 129. eius libellus de baptiſmo 113. non eſt auctor Hymni, *gloria, laus* 56. & ſequ. accuſatus proditionis 57. in exilium miſſus ibid. veniam conſecutus. 58
Theophania. 35
Theophaniorum ſacrum. ibid.
Theophilus Patriarcha. 298
Theophronius Eunomij diſcipulus. 101
Theſſalorum ſeuerior diſciplina circa tempus baptiſmi improbata. 161
Thurificationis antiquus in Eccleſia vſus. 195.362.373
Thymiama ad ingreſſum domus infirmi. 344
Tiberius Imperator. 398
Τιμαὶ Epiſcopatus, Preſbyteratus, & Diaconatus. 286
Timotheus Ælurus, & Timotheus alter, Patriarchæ Alexandrini. 303.
Tintinnabula. 361
Tonſura Clericalis ab ordinibus diſtincta 219. qualis. 220
Tonſura capillorum in funeribus. 257.258.
Torris aquam miſſus. 96
Trigami notati ab Eccleſia. 257
Trigeſimus nuptiarum dies. 414
Trigeſimus numerus. 51
Triginta dies pœnitentiæ catechumenorum. 138
Trinitatis fides. 117.163
Trinitatis feſtum & præfatio. 163
Trina immerſio in baptiſmo. 101
Trinum vocabulum. 26
Triſagium diſtinctum ab Hymno Sanctus, &c. 10.11. eius inſtitutio antiquior Proclo 11. quæ ei adiecta ſunt. 11.12
Triumphus pro Cruce. 151
Troparium *impleatur os meum laude.* 280
Tunica. 361
Tunſio pectoris 367

V

VAlentini hæreſis. 31
S. Valentinus. 46
Vas aquæ benedictæ ad fores Eccleſiæ. 96
Vaſorum contactus in ordinationibus non eſt neceſſarius. 398
Vaſorum ſacrorum conſecratio. 199.
S. Vedaſti tranſlationis dies. 182.183
Vel particula aliquando copulatiua. 14
Velamen myſticum recens baptizatorum. 124.144
Velata facie exorcizati. 133
Velatio Virginum 210. 211. qua ætate. ibid.
Velum myſticum. 205
Verbum aſſumpſit hominem vt intelligitur. 140
Verſus τῶ κοινωνικῶ. 280
Verſus poſt offertorium. 395.396
Vertex cur infirmis non vngitur. 395. 396.
Verticis vnctio poſt baptiſmũ. 104
Veſperæ in Cœna Domini quales. 76.77.84.

Digitized by Google

Veſperæ priuatim dictæ. 89
Veſperę olim nullæ in Sabbato ſancto 148. quales eo die in codice Ratoldi. ibid.
Veſpertina Synaxis incluſa in Miſſa. 77
Veſte pretioſa induta corpora defunctorum. 266. 267
Veſtiarium. 395
Veſtis honor non commendat Pontificalem gloriam. 306
Veſtis Virginum nigra 210. in Vetula vadere. 252
S. Victorinus Martyr. 155
Viduæ profeſſio. 209
Viennæ calamitates. 153. 154
Vigilia feſti SS. Geruaſij, & Protaſij 165. S. Remigij. 181
Vigilia gemina SS. Petri, & Pauli. 167.
Vigiliæ nocturnæ in veteri Baſilica ante nouæ dedicationem. 189
Vincentius Victor. 139
Vini non conſecrati per corporis Chriſti immiſſionem ſanctificatio qualis. 87
Vir ſuperſtes XX. vxoribus ducit mulierem duobus & viginti viris ſuperſtitem. 257
Virgæ traditio in coronatione Regum. 409
Virginum conſecratio 209. ab Epiſcopo conſecrandæ ibid. quibus diebus. 210
Virgines ſparſis capillis 212. alicubi, vt nunc detonſis. 213
S. Vitalis. 46
S. Vitalis Martyr Agaunenſis. 181
Vitta nubentium. 416
S. Vitus. 164
Viuat Rex, acclamatum in coronatione Regum. 411. 412
Viſitatio infirmorum. 329
Viuificare. 21
Vmbilici vnctio in extrema vnctione. 359
Vncti Sacerdotes, Reges, & Prophetæ. 72
Vnctio altaris. 195
Vnctio baptizatorum. 123. 124
Vnctio Chriſmatis in fronte ex Apoſtolica traditione. 109
Vnctio defunctorum. 265
Vnctio Epiſcoporum. 307. 308
Vnctio manuum in ordinatione Epiſcoporum 309. Diaconorum 289. 291. 292. capitis in ordinatione Preſbyteri 292. duplex capitis in ordinatione Epiſcopi 310. pollicis in ordinatione Epiſcopi. 310
Vnctio infirmorum Sacramentum 330. olim iterata per ſeptem dies in eodem morbo. 335. 336. 342. 354.
Vnctio Regum 401. 402. & ſequ. Reginarum. 413
Vnctionis extremæ ritus ex codice Ratoldi 336. & ſequ. Tiliano 340. & ſequ. monaſterij S. Remigij 344. & ſequ. Sueſſionenſis Eccleſiæ. 359
Vnctio variarum partium in extrema vnctione. 340
Vnctione verticis Gręci carent. 144
Vnctiones variæ in extrema vnctione. 359
Vnctionibus in ordinationibus Græci carent. 322
Vngendi infirmi altera ratio. 336
Vngendi infirmi ratio, cum aggrauari cœperit. 356. 357
Vnguentum Græcorum ad confirmationem. 66

Digitized by Google

Vngulæ. 258. 259
Voconius Epiſcopus. 12
Votiua. 173
Votiua dona. 32
Votiuus. 208
Votum. 14
Vrbanus VIII. Papa. 37
Vrceolus, Vrceus. 281
Vſuratum prohibitio. 254
Vuæ benedictio. 173

X

XYſtus Pythagoricus per X. 173.

Y

Υπαπαντή, Υπαντή. 40. 41
Υψωσις, Υψωθεῖσα. 155
Υπόπλοοις. 253. 256

Z

S. ZEnon. 46
Zoſimus Papa. 90. 93
S. Zoticus. 46

Omnia Eccleſiæ Catholicæ, Apoſtolicæ & Romanæ ſubiecta ſunto.

Erratorum Correctio.

PAg. 10. linea. 41. lege. πεσάσι. p. 16. l. 6. l. noſtro. p. 3. l. 9. l. quantos eſt quot. p. 2:. l. 20. l. τῆς. p. 33. l. 3. l. Ruſpenſis p. 37. l. 40. l. ſcalpta. p. 45. l. 4. l. ſolebat. p 47. l. 30 l. defoſſus. p. 53 l. 42 l. aperto. p. 54. l. 33. l. ſtatim. p. 99. l. 9. l. ἀναδόχου p. 102 l. 4. l. Alcuino. p. 103. l. 4. l. Triadis. p. 105. l. 16. l. γείτονες ἰδόντες. p. 106. l. 10. l. alicubi p. 110. l. 7. l. ἐπλεύσωσιν. p. 131. l. 4. l. modum ſuum. p. 156 l. 8 l. lib. V. p. 169. l. 16. l. tranſlatio verò corporis. p. 172. l. 7. l. Romano. p. 190. l. 33. l. Latina. p. 195. l. 24 l. ſcribit p. 205. l. 23. l. trinâ ablutione p. ead. l. 25. l. benedictionem. p. 213. l. 4. l. Sabinianum. l. 214. l. 22. l. eſſe. p. 246. in margine. l. promamus. p. 250. l. 3. l. quarta. p. 259. l. 6. l. remiſeris. p. 303. l. 12. Pentapolim. p. 308. l. 20. l. ᾠδαῖς. p. 363. l. 16. l. laminæ. p. 372 l 27 l. rotundam ead. lin. l. ſumptam. p. 381. l. 18. l. alicuius. p. 401. l. 6. l. Poſſidij. p. 408. l. 39. l. blattam. p. 409. l. 2. blatta,

